UNIWERSYTET RZESZOWSKI
Kolegium Nauk Humanistycznych
Instytut Neofilologii

ARTUR ŻOŁĄDŹ

Urbanonimia Jastrzębia-Zdroju.
Studium językowo-kulturowe

Praca doktorska

napisana pod kierunkiem

dr hab. Ewy Oronowicz-Kidy, prof. UR

Rzeszów 2023

Praca ta nie powstałaby bez pomocy pewnego grona osób. Pragnę przede wszystkim zadedykować tę pracę ***dr hab. Ewie Oronowicz-Kidzie, prof. UR*** *za cierpliwość, dobre rady i pomoc w najdrobniejszych szczegółach rozprawy.*

Ponadto, chcę podziękować Narzeczonej ***Julii*** *za wsparcie na każdym kroku pracy.*

Dedykuję również tę pracę ***Jastrzębiu-Zdrojowi*** *– miastu, bez którego nie narodziłaby się moja pasja do języka, kultury i historii.*

Spis treści

Wstęp ... 6

Rozdział 1: Wprowadzenie metodologiczne ... 8

1. Nazewnictwo miejskie – terminologia i przedmiot badań ... 8
2. Historia urbanonimii ... 14
3. Typologie nazw obiektów miejskich ... 16
4. Budowa i opis semantyczno-motywacyjny urbanonimów ... 22
5. Założenia metodologiczne przyjęte w opracowaniu jastrzębskiej urbanonimii ... 30
6. Zasady pisowni urbanonimów ... 32

Rozdział 2: Informacje o Jastrzębiu-Zdroju ... 33

1. Informacje ogólne ... 33
2. Historia Jastrzębia-Zdroju ... 35
3. Nazwa Jastrzębie-Zdrój ... 45
   3.1 Historyczne zapisy nazwy *Jastrzębie* ... 45
   3.2 Etymologia naukowa nazwy *Jastrzębie* ... 46
   3.3 Ludowa etymologia nazwy *Jastrzębie* ... 48
   3.4 Człon Zdrój w nazwie Jastrzębie-Zdrój ... 51

Rozdział 3: Analiza semantyczno-strukturalna elementów przestrzeni miejskiej Jastrzębia-Zdroju ... 54

1. Nazwy obiektów komunikacyjnych ... 54
   1.1 Nazwy ulic ... 55
      1.1.1 Nazewnictwo ulic przed 1946 rokiem ... 56
      1.1.2 Nazewnictwo ulic w okresie 1946-1976 ... 56
      1.1.3 Nazewnictwo ulic w okresie 1977-1990 ... 62
      1.1.4 Nazewnictwo ulic od roku 1991 ... 65
      1.1.5 Z życia jastrzębskich plateonimów ... 70
         1.1.5.1 Nazewnictwo ulic w sołectwach przed wcieleniem do Jastrzębia-Zdroju ... 71
         1.1.5.2 Nazwy oficjalne i nieoficjalne ... 73
         1.1.5.3 Nazwy dawne ... 74
         1.1.5.4 Nazwy przyszłe ... 77
         1.1.5.5 Nazwy proponowane ... 77
         1.1.5.6 Serie nazewnicze ... 88
      1.1.6 Podsumowanie - ewolucja typów nazw ulic w Jastrzębiu-Zdroju ... 91

1.2 Nazwy rond ... 93
1.2.1 Proponowane nazwy rond w Jastrzębiu-Zdroju ... 94
1.2.2 Oficjalne nazwy jastrzębskich rond ... 96
1.2.3 Ewolucja typów nazewniczych rond w Jastrzębiu-Zdroju ... 97
1.2.4 Struktura nazw jastrzębskich rond ... 98
1.3 Nazwy przystanków i stacji kolejowych ... 99
1.3.1 Linia kolejowa nr 159 na terenie Jastrzębia-Zdroju ... 100
1.3.2 Linia kolejowa nr 170 na terenie Jastrzębia-Zdroju ... 101
1.3.3 Nazwy stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju w latach 1911-1939 ... 102
1.3.4 Nazwy stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju w latach 1939-1945 ... 103
1.3.5 Nazwy stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju w latach 1945-1981 ... 103
1.3.6 Nazwy stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju w latach 1981-2001 ... 104
1.4 Nazwy przystanków autobusowych ... 105
1.4.1 Klasyfikacja nazw przystanków autobusowych ... 107
1.4.2 Dzieje jastrzębskiej komunikacji miejskiej ... 108
1.4.2 Nazwy jastrzębskich przystanków autobusowych przed 2014 rokiem ... 109
1.4.3 Nazwy jastrzębskich przystanków autobusowych od 2014 roku ... 111
1.5 Podsumowanie ... 114
2. Nazwy obszarów zamieszkałych ... 115
2.1 Nazwy jastrzębskich osiedli ... 118
2.2 Nazwy jastrzębskich sołectw ... 124
2.3 Dawne nazwy obszarów zamieszkałych ... 126
2.4 Podsumowanie ... 135
3. Nazwy obszarów niezamieszkałych ... 138
3.1 Nazwy lądowe ... 139
3.2 Nazwy wodne ... 145
3.3 Podsumowanie ... 148
4. Nazwy miejsc sztucznie wydzielonych ... 148
4.1 Nazwy jastrzębskich placów ... 149
4.2 Nazwy jastrzębskich skwerów ... 151
4.3 Nazwy jastrzębskich parków ... 152

4.4 Nazwy jastrzębskich ogródków działkowych 153
4.5 Nazwy innych jastrzębskich obiektów rekreacyjnych 155
4.6 Podsumowanie 156
5. Nazwy ważnych punktów w mieście 157
5.1 Nazwy jastrzębskich budynków sanatoryjnych 158
5.2 Nazwy jastrzębskich kopalń 168
5.3 Nazwy jastrzębskich kościołów i zborów 174
5.4 Nazwy jastrzębskich pomników i rzeźb 180
5.5 Podsumowanie 184
Rozdział 4: Urbanonimia Jastrzębia-Zdroju z perspektywy kulturowej 186
1. Definicja miasta 186
2. Miasto socjalistyczne i jego cechy 190
3. Nazewnictwo miejskie Jastrzębia-Zdroju z perspektywy kulturowej 193
3.1 Opozycja *swój/obcy* 193
3.1.1 Opozycja swój/obcy w jastrzębskiej urbanonimii 197
3.1.2 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla Zdrój 202
3.1.3 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla Przyjaźń 209
3.1.4 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla III 213
3.1.5 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla IV 217
3.1.6 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla V 219
3.1.7 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla VI 221
3.1.8 Opozycja swój/obcy w nazwach sołectw przed przyłączeniem do Jastrzębia-Zdroju 223
3.1.9 Opozycja swój/obcy w plateonimii sołectw po przyłączeniu do Jastrzębia-Zdroju 230
3.1.10 Podsumowanie 234
4.1 Opozycja *centrum/peryferie* 236
4.1.1 Centrum i peryferie w Jastrzębiu-Zdroju 243
4.1.2 Opozycja centrum/peryferie w ojkonimii Jastrzębia-Zdroju 248
4.1.3 Opozycja centrum/peryferie w plateonimii Jastrzębia-Zdroju 250
4.1.4 Opozycja centrum/peryferie w pozostałych urbanonimach Jastrzębia-Zdroju 257
4.1.5 Wykładniki językowe opozycji centrum/peryferie 260
4.1.6 Podsumowanie 261
5.1 Opozycja *uzdrowiskowy/górniczy* 263

5.1.1 Uzdrowisko i kopalnie w Jastrzębiu-Zdroju ... 270
5.1.2 Opozycja uzdrowiskowy/górniczy w ojkonimii i anojkonimii Jastrzębia-Zdroju ... 271
5.1.3 Opozycja uzdrowiskowy/górniczy w plateonimii Jastrzębia-Zdroju ... 272
5.1.4 Opozycja uzdrowiskowy/górniczy w nazwach ważnych punktów w Jastrzębiu-Zdroju ... 274
5.1.5 Opozycja uzdrowiskowy/górniczy w pozostałych urbanonimach Jastrzębia-Zdroju ... 277
5.1.6 Podsumowanie ... 278
Rozdział 5. Słownik nazewnictwa miejskiego Jastrzębia-Zdroju ... 280
5.1 Założenia i zasady opracowania haseł słownikowych ... 281
5.2 Nazwy ulic i alei ... 284
5.3 Nazwy rond ... 359
5.4 Nazwy sołectw ... 361
5.5 Nazwy osiedli ... 363
5.6 Nazwy innych miejsc zamieszkałych ... 367
5.7 Nazwy obszarów niezamieszkałych ... 375
5.8 Nazwy placów i skwerów ... 381
Zakończenie ... 382
Spis tabel ... 389
Spis rysunków ... 389
Bibliografia ... 389
Netografia ... 411
Prasa ... 417
Źródła ... 417
Dokumenty: ... 417
Mapy: ... 417
Księgi adresowe ... 419
Uchwały Rady Miasta Jastrzębie-Zdrój ... 420
Rozporządzenia i obwieszczenia ... 421
Streszczenie ... 423
English abstract ... 428

Wstęp

Mógłbym powiedzieć, ile stopni liczą strome ulice układane w schody, jak są sklepione łuki podcieni i jakie blachy cynkowe pokrywają dachy; ale wiem, że byłoby to tak, jakbym ci nic nie powiedział. Nie z tego składa się miasto, lecz ze stosunków między wymiarami jego przestrzeni a wydarzeniami z jego przeszłości.

Italo Calvino, *Niewidzialne miasta*

Od wieków miasta, jako zabudowane przestrzenie i ogromne skupiska ludzi, stanowią rdzeń cywilizacji. W ich granicach powstawały wielkie idee, szkoły intelektualne, religie. Dla wielu mieszkańców stanowią, jako miejsca w różny sposób przez nich oswojone, podstawę najrozmaitszych emocji, wspomnień, refleksji. O miastach pisali i ciągle piszą poeci, literaci, przedstawiciele różnych nauk, głównie filozofowie i socjolodzy.

Miastem zainteresowali się również językoznawcy. Okazuje się bowiem, że w tym zabudowanym skupisku ludzi znajduje się bardzo dużo najróżniejszych nazw własnych. *Nomina propria* były i ciągle są wykorzystywane do uporządkowania niejednokrotnie chaotycznej miejskiej przestrzeni, a także do zaspokojenia nie tylko potrzeby zorientowania się w rozbudowanym terenie, ale także przekazania ważnych informacji z nim związanych.

Dotychczasowe opracowania dotyczące urbanonimów wiążą się z miastami o ugruntowanej tradycji i długiej historii. Niniejsza rozprawa będzie się od nich różnić. Jastrzębie-Zdrój jest bowiem młodym miastem, zbudowanym od podstaw dla przybyłych z całej Polski pracowników przemysłu wydobywczego. Uznawano je za eksperyment urbanistyczny i społeczny. Można stwierdzić także, że stworzenie tego ośrodka miejskiego było również swoistym eksperymentem onomastycznym. Początkowo o wprowadzanych uraninitach decydowały bowiem władze miasta i podlegli im urzędnicy, a konieczność wybudowania prężnego ośrodka przemysłowego wymusiła likwidację rozmaitych struktur topograficznych w granicy miasta[1], czego efektem był także zanik znajomości nazw własnych w jastrzębskiej społeczności. Ponadto, co istotne, pracownicy, którzy przybyli do Jastrzębia-Zdroju z różnych stron Polski nie czuli związku emocjonalnego z ziemią, na której przyszło im mieszkać i nie zadawali sobie trudu, by poznać, utrwalić czy chociażby uformować nowe struktury nazewnicze w powstającym mieście.

[1] Przykładem może być *Annathal* – niewielka dolina, znajdująca się w zachodniej części uzdrowiska, służąca kuracjuszom do celów rekreacyjnych. Wskutek procesów urbanizacyjnych dolinę tę zniszczono, w jej miejscu znajduje się obecnie dworzec autobusowy. Zarówno niemiecka nazwa, jak i jej polski odpowiednik już nie funkcjonują w świadomości mieszkańców Jastrzębia-Zdroju.

Celem niniejszej pracy jest: 1) analiza znaczeniowa i strukturalna nazw własnych, występujących w Jastrzębiu-Zdroju, 2) przedstawienie wyników rozważań kulturowych nad nazewnictwem miejskim górnośląskiej miejscowości oraz 3) prezentacja słownika, zawierającego przebadane propria. Ponadto, ważne jest również wyeksponowanie oryginalnego, lokalnego, regionalnego, śląskiego charakteru analizowanych urbanonimów.

Z uwagi na językowo-kulturowo-historyczny charakter dysertacji materiał badawczy, liczący 1130 onimów, obejmuje zarówno nazwy dawne i niefunkcjonujące już w świadomości współczesnych mieszkańców, jak również miana obecne, występujące aktualnie w Jastrzębiu-Zdroju. Zostały one wyekscerpowane z rozmaitych źródeł w postaci dawnych i współczesnych map i planów, spisów miejscowości oraz ich części, a także zróżnicowanych chronologicznie uchwał rady miasta. Pomocna okazała się również eksploracja terenowa.

Pierwszą część pracy poświęcono rozważaniom metodologicznym. Omówiono charakter terminów, które pojawiają się w badaniach nazw własnych w obrębie miasta. Poza tym przedstawiono ewolucję sposobów klasyfikacji materiału nazewniczego na przestrzeni lat. Zakreślono granice typologiczne, służące wydzielaniu nazw własnych w obrębie miasta. Zaprezentowano również historię badań nad nazewnictwem miejskim w Polsce.

Kolejna część dysertacji obejmuje najważniejsze informacje dotyczące miasta, którego miana poddano analizie. Przedstawiono dane dotyczące Jastrzębia-Zdroju i jego historię. Ten rozdział pracy poświęcono także badaniu naukowych i ludowych etymologii nazwy miasta, jak również stwierdzeniom o charakterze normatywnym, dotyczących członu *Zdrój*.

Trzecią część pracy stanowi rozdział analityczny. Zaprezentowano w nim wszystkie nazwy, wyekscerpowane zgodnie z przyjętą metodologią. Przedstawiono wyniki analizy semantyczno-strukturalnej jastrzębskich propriów i pogrupowano je w odpowiednie klasy nazewnicze i klucze semantyczne.

Czwarta część dysertacji jest rozdziałem o charakterze kulturowym. W pierwszej kolejności zaprezentowano rozważania, dotyczące miasta. Istotnym punktem rozdziału jest także wyeksponowanie cech miasta socjalistycznego. Następnie przedstawiono wyniki badań z perspektywy dwóch opozycji – *swój/obcy* i *centrum/peryferie* – ugruntowanych w polskiej humanistyce, jak również jednej antynomii, stworzonej na potrzeby badania nazw własnych w Jastrzębiu-Zdroju (*uzdrowiskowy/górniczy*).

Pracę zamyka słownik nazw własnych w mieście, obejmujący zarówno nazwy dawne, jak i współczesne. Można w nim znaleźć także informacje, dotyczące okresu powstania nazwy wraz z odpowiednią uchwałą, która powoływała proprium do życia, dane o klasie semantycznej miana, jego strukturze i dodatkowe informacje, obejmujące motywację onimu.

Na końcu pracy znajduje się spis ilustracji oraz bibliografia wraz z wykazem źródeł historycznych, prasowych i internetowych.

Jastrzębie-Zdrój jest miastem-hybrydą. Stanowi konglomerat wsi, położonych na historycznie różnych ziemiach. Zamieszkują je głównie ludzie, którzy przed kilkudziesięciu laty przyjechali z różnych stron Polski na Górny Śląsk w poszukiwania pracy i mieszkania. Autor tej rozprawy jest jastrzębianinem, którego dziadkowie przyjechali do powstającego miasta, by rozpocząć pracę w kopalni. Owa tubylczość, połączona z onomastycznymi zainteresowaniami, jest przyczyną, dla której rozprawę doktorską poświęcono temu miastu osobistych emocji, wspomnień i refleksji.

Rozdział 1: Wprowadzenie metodologiczne

1. Nazewnictwo miejskie – terminologia i przedmiot badań

Przedmiotem badań niniejszej pracy jest urbanonimia Jastrzębia-Zdroju. Nazewnictwo miejskie ma charakter systemowy, odnosi się do pewnego zbioru nazw, który został wyekscerpowany z klasy *nomina propria* jako całość, składająca się z połączonych elementów. Propria te desygnują obiekty[2] miejskie. W odniesieniu do tej grupy mian językoznawcy stosowali takie pojęcia jak: *nazewnictwo miejskie*, *toponimia miejska* lub *toponimia miasta*, *mikrotoponimia miejska*, *plateonimia*, *hodonimia*, *urbonimia* oraz *urbanonimia* (por. m.in. Handke 1989: 7, 1998: 283; Zagórski 2001; Rzetelska-Feleszko 2014a: 425; Myszka 2016: 42). Według K. Handke pojęcia *toponimia miasta* i *toponimia miejska* są zbyt ogólne i szerokie, a zarazem wąskie, „jeżeli pojmuje się toponimię jako synonim toponomastyki, a więc nauki o nazwach miejsc w ogóle i przede wszystkim o nazwach miejsc – głównie w sensie geograficznym i topograficznym". Nazwa *plateonimia* jest natomiast ograniczona znaczeniowo (Handke 1989: 7). Etymologicznie termin ten wywodzi się z języka łacińskiego (*platea* 'ulica') i określa miana ulic (Myszka 2016: 43). K. Handke zwraca również uwagę na takie terminologiczne propozycje jak *agoronimia* (prawdopodobnie z greki ἀγορά *agora* 'miejsce

[2] Poprzez termin *obiekt* rozumieć należy zarówno część obszaru miasta, jak i znajdujące się na nim mniejsze obiekty, a więc „każdy element zbioru przedmiotowego, do którego odnosi się nazewnictwo miejskie (por. Handke 1989: 8).

zgromadzeń, plac, rynek') *hodonimia*[3] (gr. *οδός hodos* 'droga'), zaproponowane przez Edwarda Brezę, oraz *urbanonimia* (łac. *urbs,* urbis 'miasto'), będąca propozycją Stanisława Kani. Jednak w opinii badaczki są to pojęcia o zbyt wąskich ramach znaczeniowych (Handke 1989: 7). K. Handke posługiwała się określeniem *nazewnictwo miejskie*, gdyż według niej zakres tego terminu jest właściwy dla mian elementów przestrzeni miejskiej (Handke 1998: 283). Jednak nie wszyscy badacze podzielają ten pogląd. W opinii A. Myszki określenie, zastosowane przez K. Handke, jest zbyt szerokie. Użyty w nim przymiotnik *miejski*, oznaczający coś związanego z miastem (SJP 2014: 442), może sugerować, iż analizie propriów obiektów miejskich podlegają wszelkie nazwy związane z miastem, jak np. zoonimy czy antroponimy (Myszka 2016: 43). Warto przy tym zwrócić uwagę na spostrzeżenie R. Mrózka, który stwierdził, że pojemność omawianego członu „wyklucza jego terminologiczną przydatność" ze względu na brak uściślających kryteriów. Badacz podkreślił, iż pojęcie to może zachęcić do poszerzania jego zakresu o „nietoponimiczne typy nazw", które pojawiają się w miejskiej przestrzeni (Mrózek 2010: 33-34).

Słowniki i encyklopedie językoznawcze w rozmaity sposób definiują nazewnictwo obiektów miejskich i sytuują je w różnych kategoriach onomastycznych. Według E. Rzetelskiej-Feleszko, w ramach grupy propriów miejskich, określanych również przez badaczkę jako *urbanonimy*/*urbonimy*, funkcjonują nazwy ulic, placów, dzielnic, osiedli, a także innych obiektów, m.in. bram, mostów, murów, znaczniejszych budynków (Rzetelska-Feleszko 2003: 294). W *Słowniku terminologii językoznawczej* nie ma wzmianki o urbanonimii. Pojawia się natomiast informacja, iż *nazwa miejscowa* to „imię własne oznaczające miejsce (miejscowość, górę, pagórek, rzekę, las, pole itp.), np. *Tarnów, Tatry, Wisła*." (Gołąb, Heinz, Polański 1968: 367). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* uwzględnia nazwy dzielnic w zakresie szerokiego pojęcia *nazwa miejscowa*, nie wspomina się jednak o pozostałych grupach mian miejskich. Nie pojawiają się również terminy: *nazewnictwo miejskie* lub *urbanonimia* (*Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* 1999: 389). W *Encyklopedii języka polskiego* opisano termin *nazwy ulic i placów*. Autorzy leksykonu stwierdzają, iż miana tej grupy wskazywały pierwotnie wygląd nazywanego obiektu, określały kierunek, w stronę którego się znajdowały lub informowały o typie uprawianego handlu bądź rzemiosła, pochodzeniu mieszkańców lub ich pozycji społecznej. Podkreśla się również, iż współczesne propria ulic i placów mają najczęściej wymiar pamiątkowy, służący honorowaniu zasłużonych ludzi lub ważnych

[3] Należy podkreślić, że terminy: *agoronimia*, *hodonimia* i *plateonimia* odnoszą się do nazw poszczególnych obiektów miejskich, nie mogą więc być traktowane jako synonimy, lecz hiponimy w stosunku do określeń, desygnujących miana elementów przestrzeni miasta (por. Myszka 2016: 42-43).

wydarzeń. Cechą charakterystyczną dawnych nazw ulic oraz placów było ich spontaniczne tworzenie, w odróżnienia od współcześnie powstających onimów, nadawanych przez zarządy miast. Jak zaznaczają twórcy encyklopedii, dawne miana miejskie „są cenny świadkiem przeszłości, informatorem o wyglądzie miejsca i życiu mieszkańców, dlatego objęte są w zasadzie ustawową ochroną (często nie przestrzeganą) i nie powinny być zmieniane". Zarazem autorzy zwracają uwagę na brak ustalonej terminologii, sugerując dwie propozycje nazwania tej grupy propriów: *urbanonimy* lub *plateonimy* (*Encyklopedia języka polskiego* 1999: 248). Natomiast w *Encyklopedii wiedzy o języku polskim* pod hasłem *toponimia* pojawiają się *nazwy ulic i placów* (Urbańczyk 1978: 355).

Mając na uwadze wszystkie wymienione pojęcia, którymi badacze posługiwali się dla określenia dziedziny onomastyki, zajmującej się badaniem nazw obiektów miejskich, wydaje się, że najbardziej adekwatnym określeniem jest *urbanonimia*, gdyż jego zakres odpowiada najlepiej przedmiotowi badań, nie jest bowiem ani zbyt szeroki, jak w przypadku określenia K. Handke: *nazewnictwo miejskie*, ani zbyt wąski, jak np. terminy *hodonimia* czy *plateonimia*.

Posiłkując się wymienionymi definicjami leksykonów i encyklopedii językoznawczych, można stwierdzić, że propria obiektów miejskich należy lokować w obrębie toponomastyki. Zdanie to podziela K. Handke (1992: 10), a także R. Mrózek (2010: 32-33), jak również A. Myszka, która zauważa jednak, że w polskich badaniach zakres opisywanych mian nie został jeszcze jednoznacznie ustalony. „Spowodowane jest to głównie faktem, że – jak podkreśla wielu badaczy – nazewnictwo geograficzne w mieście obejmuje grupę mian zróżnicowanych kategorialnie, chronologicznie, formalnie, genetycznie, o różnym statusie prawnym (urzędowe i potoczne, nieoficjalne)" (Myszka 2016: 42). To rozchwianie spektrum klas wynikać może z różnic typologicznych w podziałach wykorzystywanych przez badaczy nazewnictwa miejskiego.

Niezależnie jednak od różnorodności klasyfikacyjnych, wyekscerpowane onimy obiektów miejskich wykazują funkcjonalną jednolitość. Będąc jedną z wielu kategorii nazw własnych, a takimi są urbanonimy, charakteryzuje je funkcja identyfikacyjno-dyferencjacyjna, zwana prymarną (Rutkowski 2010: 54). Wszelkie nomina *propria* mają za zadanie wskazywać, oznaczać desygnat, nie niosąc zarazem żadnej treści znaczeniowej[4] (Kaleta 1998: 18) w

[4] Różnice semantyczne między apelatywami a propriami wskazują na istnienie *znaczenia leksykalnego* (słownikowego) oraz *kontekstowego* (będącego znaczeniem aktualnym wyrazu). Nazwy własne tracą swoje znaczenie pierwotne, słownikowe, nabywają zaś znaczenia kontekstowego – treść mian własnych odnosi się do cech konkretnego obiektu (Rzetelska-Feleszko 2014: 408; Kaleta 1998:18). Zależnie od tego, czy *nomen proprium* ma związek z rzeczywistymi atrybutami desygnatu, można mówić o nazwach, mających wartość realno-znaczeniową lub mianach konwencjonalnych, czyli tych, które tę wartość utraciły lub nigdy jej nie miały (Handke 1992: 61-62).

przeciwieństwie do nazw pospolitych[5]. Propria zarazem wyróżniają oznaczany obiekt spośród grupy podobnych przedmiotów (Rutkowski 2010: 55).

Oprócz podstawowej funkcji nazw własnych Rutkowski wymienia także funkcje drugorzędne, do których badacz zalicza funkcje informacyjną i emocjonalną (Rutkowski 2010: 55), mające również zastosowanie do urbanonimów. Funkcja informacyjna orzeka o pewnym aspekcie denotatu, czytelnym dla użytkowników języka. Może być objaśnieniem, dedykacją lub pełnić rolę ideologiczną (nazwa na cześć kogoś/czegoś). Rola ekspresywna występuje wówczas, gdy pewne emocje towarzyszą mówiącym o obiekcie (Rutkowski 2010: 56).

Innym rodzajem ról, pełnionych przez *nomina propria*, są funkcje pasywne, podobnie jak wcześniejsze, mające zastosowanie w odniesieniu do urbanonimów, „które nie objaśniają obecności nazw, ale same są objaśniane ich obecnością" (Rutkowski 2010: 56). Pierwszą z nich jest rola poznawcza, polegająca na wskazywaniu przez nazwę wysokiej rangi desygnatu, dzięki czemu można wnioskować o istotności obiektu dla użytkowników języka. Funkcja akumulacyjna zaś polega na tym, że w mianach własnych zawarte są informacje o kulturze, tradycji czy przeszłości[6] (Rutkowski 2010: 56).

Z punktu widzenia urbanonimii istotnym uzupełnieniem rozważania Rutkowskiego nad rolami, pełnionymi przez nazwy własne, są wnioski z badań Mieczysława Balowskiego nad plateonimami, które można zastosować także do innych obiektów miejskiej przestrzeni. Dzięki analizie nazw ulic i placów na przestrzeni wieków, badacz dostrzegł trzy główne funkcje przez nie pełnione:

1. Funkcja orientacyjna, która odwołuje się do topografii miasta, oraz wskazuje na położenie drogi względem punktu. Jest to rola prymarna dla plateonimii, wraz z poszerzającymi się procesami urbanizacyjnymi schodząca na dalszy plan;
2. Funkcja lokalizacyjna (identyfikacyjna), rozróżniająca plateonimy, wskazująca dane miejsce w przestrzeni miejskiej;
3. Funkcja symboliczna, która propaguje i wyróżnia społecznie akceptowane wartości (Balowski 2010: 283).

Role, które pełnią nazwy miejskie z perspektywy diachronicznej, wywodzą się z antycznych wzorców. Na podstawie badań nazewnictwa Rzymu z okresu cesarstwa K. Handke

[5] Apelatywy oznaczają pojedynczy obiekt danej klasy (Rzetelska-Feleszko 2014: 406), grupuje się je w konkretne zbiory przedmiotów o cechach, które semantycznie znamionują obiekt, np. myśląc *stół*, myśli się o przedmiocie, na który składają się charakteryzujące go cechy – przynajmniej jedna noga, podtrzymująca blat (Kaleta 1998: 17).

[6] Plateonimy najpewniej realizują się w tej funkcji poprzez konstytuowanie świadomości zbiorowej, tożsamości historycznej lub ideologicznej społeczeństwa (por. Hałas 2004).

wyodrębniła pewne archetypy nazewnicze. Za punkt wyjścia badaczka przyjęła wcześniejsze nazwy topograficzne, przede wszystkim siedmiu rzymskich wzgórz (łac. *Septimontium*). Na bazie członu określającego nazw tych wzniesień (np. *collis Quirinalis*) tworzono miana w przestrzeni miasta w określony sposób związane ze wzgórzami *Septimontium*, np. *Vallis Quirini – Porta Quirinalis*. Nazwy dróg, wychodzących z miasta, wskazują na kierunek (np. *via Tiburtina, via Appia, via Latina*) lub upamiętniają ich twórców (np. *via Flaminia* – od Caiusa Flaminiusa). Pojawiały się także nazwy wywodzące się od mian innych obiektów miasta (np. *Campus Vaticanus* od *Mons Vaticanus, Vicus Tuscus* (od *Tusculum* lub *Tusci* = Etruskowie), *Clivus Suburanus* (od *Subura* – dzielnicy handlowej Rzymu). Podczas nadawania nazw drogom posługiwano się także opozycją chronologiczną stary : nowy (np. *via Aurelia Nova* : *via Aurelia*; *via Praenestina* :*Vetus via Praenestina*), wprowadzano także wartościowanie lub hierarchizację obiektów w oparciu o nazwy, np. *Circus Maximus* (Handke 1992: 23-25).

Kolejny model archetypów nominacyjnych stanowi nazewnictwo średniowiecznego Krakowa, który charakteryzował się stosunkowo regularnym i mądrze rozplanowanym układem urbanistycznym. Z każdego boku Rynku wychodziły trzy uliczki (poza blokiem wschodnim). Te trakty były przecięte prostopadłymi ulicami. Kraków podzielono na cztery kwartały: grodzki, sławkowski, garncarski i rzeźniczy. Część grodzka obejmowała *Grodzką* i jej bocznice, garncarska – *Wiślaną*, *Żydowską* i *Bracką*, sławkowska – *Sławkowską* i *Św. Jana*, zaś rzeźnicza – *Rzeźniczą*, *Szpitalną* i *Floriańską*. Między obiektami a nazwami ulic istniał ścisły związek – „o ile nazwa ulic i budowla [...], od której pochodzi nazwa ulicy [...], motywują się nawzajem, jeżeli budowla przetrwała i zachowała swój pierwotny charakter, wygląd i funkcję, o tyle w sytuacji, gdy motywujący nazwę obiekt nie istnieje, jedyny jego ślad przetrwał w nazwie. Odnosi się to zwłaszcza do śladów po grupach mieszkańców miast i miejscu ich zamieszkania (np. rzemieślnikach)". Zmiany nazw ulic, dokonywane w toku dziejów, spowodowały zatarcie się związku pierwotnego nazwy z denotowanym przez nią obiektem (Jelicz 1966: 11; 62-63; Handke 1992: 26-28).

Z początku nazwy ulic w mieście miały za zadanie „wyróżnienie i oznaczenie istniejących naturalnych elementów topografii, położenie i charakter obiektów tworzonych przez człowieka, konieczność orientacji w przestrzeni, a co za tym idzie – informacja o kierunkach poruszania się w terenie, informacja o zasiedleniu, rozmieszczeniu grup zawodowych i etnicznych, i wreszcie zaznaczanie własności poszczególnych miejsc" (Handke 2003: 103). Drogi wytyczane były od rynku do bram wyjazdowych miasta, przecinane traktami równoległymi. Kolejną warstwę stanowiły plateonimy, które – patrząc dalej od strony rynku –

oznaczały charakterystyczny punkt (zwykle klasztory lub kościoły), a także nazwy utworzone od zawodów rzemieślniczych. W mniejszych miastach propria ulic określały kierunek względem najbliższego ważniejszego miasta. Kolejne grupy składały się z mian urobionych od kształtu ulicy lub położenia geograficznego, a także obiektu, usytuowanego na danej drodze (Balowski 2010: 284-285).

Rozwój urbanistyczny powodował wchłanianie okolicznych osad w granice miasta[7]. Pociągało to z sobą konieczność nadawania nowych lub zmian istniejących nazw traktów. Miana, które w wyniku tego procesu weszły w życie, zaburzyły „pamięć topograficzną" społeczności. „Nowe nazwy nie miały już wartości realnoznaczeniowej i udokumentowanej genezy. Były wprawdzie oparte na wcześniejszych wzorach, ale tworzono je na zasadzie konwencji, czyli nazwy bez motywacji realno-semantycznej". Oprócz wspomnianego schematu, uwzględniającego kreację kierunkowych nazw ulic lub mian, urobionych od obiektu, przy którym znajduje się trakt, tworzono nazwy należące do pól semantycznych (Balowski 2010: 286-288). Pola te, nazywane serią lub kluczem nazewniczym (Kosyl 2014: 450; Myszka, Wisz 2012: 65), są zespołami „nazw motywowanych przez wyrazy, które mieszczą się w jednym polu znaczeniowym bądź też należą do jednej klasy nazw własnych". Ulice, należące do klucza nazewniczego, muszą znajdować się w bezpośrednim sąsiedztwie, zaś akt nominacyjny, który obejmuje min. 3 nazwy[8], przeprowadzony został w podobnym czasie. Późniejsze nazwy, obejmowane serią nazewniczą, mogły ten klucz kontynuować (Myszka, Wisz 2012: 65). Ten sposób nominacji wspomaga orientację użytkowników języka w obrębie osiedli lub dzielnic (Balowski 2010: 289).

Ostatnią wyodrębnioną przez M. Balowskiego funkcją jest rola symboliczna. Proces, charakterystyczny dla aktów nominacyjnych w przestrzeni miejskiej od XIX wieku, cechował się tym, że w nazwach miejskich zauważono „możliwość nobilitacji, wyróżnienia, oddania szacunku czy uznania osobistościom życia społecznego" (Balowski 2010: 289). Na ten fakt zwróciła uwagę także E. Hałas. Badaczka zauważyła, że pamięć społeczna istnieje dzięki

[7] K. Handke zaznaczyła, że przedmiot badań urbanonimii dotyczy nazw, których desygnaty znajdują się wewnątrz granic aglomeracji miejskich. W ramach urbanistycznego procesu wchłaniania ościennych wsi współistnieją dwa różne systemy: nazwy terenowe niemiejskie oraz nazwy miejskie. Kiedy jednak nazewnictwo włączonych do aglomeracji terenów adaptuje się do systemu urbanonimicznego, stan ten ulega zmianie. Według badaczki, zagadnienie nazewnictwa wiejskiego jest istotne, gdyż 1) widoczne jest zjawisko przejmowania terenowego nazewnictwa niemiejskiego przez urbanonimię na skutek poszerzania się obszaru miast, 2) „w czasach najnowszych bardzo zatarły się granice między typami osad ludzkich, zwłaszcza dużych wsi, małych miast, osad i osiedli podmiejskich, szczególnie w rejonach uprzemysłowionych" (Handke 1989: 10).

[8] W tekście dotyczącym nazewnictwa ulic wiejskich w województwie podkarpackim, E. Oronowicz-Kida stwierdziła, że o serii nazewniczej można mówić wówczas, gdy „w bezpośrednim sąsiedztwie znajdują się nie trzy, lecz dwie ulice, których podstawy nazw należą do jednego pola znaczeniowego lub do jednej klasy nazw własnych" (Oronowicz-Kida 2014: 122).

praktykom symbolicznym, „których szczególny rodzaj stanowią praktyki nazewnicze ulic, wówczas gdy są one nośnikami znaczeń historycznych" (Hałas 2004: 130). Na przykładzie zmian nazw obiektów przestrzeni miejskiej po upadku komunizmu spostrzega sposób legitymizowania się świadomości zbiorowej społeczeństwa, jego wartościowania historii, zwraca uwagę na moralne osądy przeszłości, zapominanie jednych symboli i zarazem tworzenie nowych pól wartości czy celów (Hałas 2004: 130-131). M. Rutkowski sugeruje też, że upamiętnienie przez nazwy miejskie jest jedną z najważniejszych metod oddania honoru, czci i szacunku (Rutkowski 2019: 511). W przestrzeni miejskiej nazwy jako znaki językowe odgrywają wielką rolę. Z jednej strony tworzą tę przestrzeń, z drugiej – odbijają percepcję otaczającej rzeczywistości (Handke 1998: 284). Dla nazw, pełniących funkcję symboliczne, wybierano najpierw ulice, które były często odwiedzane – w centrum, przy głównych ulicach dzielnic lub osiedli, traktach dla społeczności istotnych. Następnie zmieniano nazwy orientacyjne lub lokalizujące. M. Balowski stwierdza, że zjawisko to jest podstawą współczesnego systemu nazewniczego przestrzeni miejskiej (Balowski 2010: 290).

Jakkolwiek rozważania te dotyczą w dużej mierze plateonimii, wnioski te można odnieść również do pozostałych urbanonimów, np. nazw osiedli mieszkaniowych, będących kategorią mian usytuowanych pomiędzy takimi toponimami jak propria dzielnic z jednej strony i nazw ulic z drugiej (Borek 1979: 66), mian miejsc sztucznie wydzielonych, które są zwykle rezultatem sztucznej kreacji, „choć realizującej określone modele nazewnicze i podporządkowanej konkretnym celom (głównie informacyjnym)", charakteryzujących się zbliżonym do plateonimii sposobem nominacji (Myszka 2015: 216), a także propriów budowli, mających zwykle motywację realistyczną, wskazują bowiem na właściciela, wygląd, właściwość, funkcję obiektu, mogących również pełnić funkcję upamiętniającą (Myszka 2015: 217).

2. Historia urbanonimii

Mając zakreślone granice urbanonimii i ewolucję funkcji, jakie pełniły propria w mieście, należy przejść do zagadnienia historii badań nad nazewnictwem miejskim w Polsce. Kluczową rolę w przybliżeniu tego tematu odgrywają przede wszystkim publikacje K. Handke (por. m.in. 1970: 5-7; 1992: 7-10).

Pierwsze prace, których przedmiotem zainteresowania były nazwy ulic, wyszły spod piór historyków. Badania, których autorami byli m.in. W. Gomulicki, A. Wejnert, F. M. Sobieszczański i S. Szymkiewicz, dotyczyły ciągów komunikacyjnych Warszawy. Inne miasta,

takie jak Grodno (J. Jodkowski), Kraków (S. Tomkowicz), Łódź (A. Zanda), Poznań (Z. Zaleski) czy Włocławek (M. Morawski), również doczekały się podobnych opracowań.

Na uwagę zasługuje również m.in. praca Cz. Rokickiego z roku 1925, traktująca o nazwach ulic w polskich miastach, w której autor dokonuje semantycznej klasyfikacji plateonimów i dostrzega zróżnicowanie mian urzędowych i „ludowych", a także referat A. Siuduta, wygłoszony na I Międzynarodowej Slawistycznej Konferencji w Krakowie w 1959 roku, przedstawiający ogólny schemat znaczeniowej typologii propriów ulic 10 różnych słowiańskich miast, rozprzestrzenienie geograficzne rozmaitych klas plateonimów oraz wartość poszczególnych mian ulic jako przykładów dla historii leksykologii.

Na początku lat 60. XX wieku powstały także m.in. artykuł H. Górnowicza o toponimii Gdyni (1964), w której językoznawca dokonał klasyfikacji znaczeniowej ówcześnie funkcjonujących gdyńskich plateonimów, jak również prace M. Buczyńskiego na temat dzielnic i przedmieść (1962) oraz ulic i placów Lublina (1966).

Na tym tle wyróżnia się monografia K. Handke z 1970 roku, w której badaczka dokonała klasyfikacji semantyczno-strukturalnej warszawskich plateonimów. Zebrany przez K. Handke materiał był bogaty, obejmował bowiem miana od najwcześniejszych poświadczonych źródeł, zaś stworzona przez nią klasyfikacja służyła również w następnych pracach z zakresu nazewnictwa miejskiego.

Rozmaite artykuły i monografie, analizujące urbanonimię lub poszczególne klasy mian obiektów poszczególnych miast, powstają od wielu lat. Badania nad tymi typami nazw rozpoczęły się jeszcze przed II wojną światową, później zaś było ich coraz więcej. Publikacje te zostały uwzględnione w tomach *Bibliografii onomastyki polskiej*. Prezentacja alfabetyczna ważniejszych tekstów, przedstawiających analizę nazewnictwa różnych ośrodków miejskich, przedstawia się następująco: Baranów Sandomierski (Stadnik 1979), Będzin (Ruszkiewicz 1988), Białogard (Kończak 1979; Chludziński 2000), Białystok (Nosowicz 2000), Bielsk Podlaski (Sopek 1989), Bielsko-Biała (Stawowy 1977; Brożek 1983; 1984) Bydgoszcz (Malewski 1933; Nowak 1989; Czachorowska, Czaplicka-Jedlikowska, Jaracz, Paluszak-Bronka 2008), Chojnice (Breza 1985), Ciechocinek (Święcicka 2019), Cieszyn (Mrózek 1969; 1989; 2010), Elbląg (Lassota 1973), Gdańsk (Hrabec 1949; Trojanowska 1974; Grajter 1976), Gdynia (Brocki 1976), Gliwice (Grybosiowa 1974); Grodno (Jodkowski 1931), Jawor (Łaborewicz 1995; 1996), Kartuzy (Cybulski, Rogowska-Cybulska 2016), Katowice (Musioł 1936; Kornecki, Szaraniec 1978; Arciszewska 2012), Kielce (Dzikowski, Kopertowska 1976; Kopertowska 1980; 1983; 1986; 1989; 1998; 2001), Kołobrzeg (Homa 1976), Konin (Zagórski 1999), Koszalin (Homa 1976a), Kraków (Tomkowicz 1926; Supranowicz 1995; Cieślikowa

2010; Górny 2015), Legnica (Juniszewski 2000), Łańcut (Błachowicz 2010), Łódź (Litwin 1931; Bieńkowska 1988; Nowakowska 1998; Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012), Nakło nad Notecią (Duszyński-Karabasz 2014; 2016), Nowy Sącz (Klemensiewicz 1938; Rajman 1992), Olsztyn (Biolik 1982), Opole (Borek 1984; 1989; Jarczak 2007; Choroś, Jarczak 2010; Wojcieszek 2016), Ostrów Wielkopolski (Zierhoffer 1989; Przymuszała 1998), Piotrków Trybunalski (Rzędowska 1992), Poznań (Celichowski 1919; Gąsiorowski 1984; Mikołajczak 1988; Zagórski red. 2008; Walczak 2014), Przemyśl (Sagan 1998; 2000; Sagan-Bielawa 2004; 2006), Pyrzyce (Rymar 1991; 1992), Radom (Kopertowska 1983; Krupa 1996)), Ruda Śląska (Cząstka 1983), Rzeszów (Górny 2006; 2008; Myszka 2010; 2015; 2015a; 2015b; 2015c; 2016; Myszka, Wisz 2012), Rybnik (Żydek-Bednarczuk 1978), Sandomierz (Kopertowska 1983), Siedlce (Głowacka-Maksymiuk 1997; Wojtczuk 1998), Sosnowiec (Urban 1978), Stary i Nowy Sącz (Nieć 2010), Szczesin (Kijowski 1945; Białecki 1986l Belchnerowska, Białecki 1987; Belchnerowska 1988; Grzelak 2010), Tomaszów Mazowiecki (Pacan-Bonarek 2016), Świdwin (Kończak 1979a), Świecie (Jakus-Dąbrowska 1983; 1983a; Jakus-Borkowa 1989), Tczew (Kęsikowa 1978), Toruń (Mikulski 1999), Trójmiasto (Cybulski 2012), Wadowice (Nowakowski 1998), Warszawa (Handke 1970; 199a; 2011), Wejherowo (Breza, Treder 1993), Wrocław (Taszycki 1948; Kołodziejczyk 1956; Domański 1967; Antkowiak 1970; 1973; Łobodzińska 2006), Zakopane (Wajda 1973), Zamość (Kędziora 1978), Zielona Góra (Kania 1989, Żuraszek-Ryś 2010), Żary (Jaworski 1992), a także poszczególnych miast na Warmii i Mazurach (Biolik 2010) i w województwie lubelskim (Borysiak 2001), jak również analiza nieoficjalnej urbanonimii Częstochowy (Majkowski 2010).

Można wysnuć wniosek, iż analiza nazewnictwa obiektów poszczególnych miast staje się coraz bardziej popularnym kierunkiem badawczym w polskim językoznawstwie, zaś powstające opracowania z tego zakresu wzbogacają onomastykę o nowe perspektywy badawcze, typologie i klasyfikacje.

3. Typologie nazw obiektów miejskich

Ustalenie klas miejskich propriów, będących przedmiotem analizy, jest istotną kwestią do wyjaśnienia. To, jakie grupy nazw zostaną wyodrębnione, wpłynie na skuteczność badań. Zanim jednak zostanie ustalona typologia mian, zgodnie z którą dokona się ekscerpcji materiału badawczego, należy przyjrzeć się kategoryzacjom, wprowadzonym przez rozmaitych badaczy.

K. Handke podzieliła elementy nazewnicze ze względu na ich genezę, charakter oraz funkcję. Z uwagi na zróżnicowane kategorialnie i chronologiczne pochodzenia klas obiektów, badaczka wyodrębniła:

a) pierwotne samodzielne miejscowości, np. wsie, jurydyki, osady, a także najstarsze miasto, będące centrum powstającej aglomeracji;
b) pierwotne tereny naturalne niezabudowane lub bez skupionej zabudowy, np. majątek ziemski, jedno gospodarstwo np.;
c) nowe obszary aglomeracji, które powstały na przyłączonych ziemiach, wykorzystane pod budowę nowych osiedli;
d) obiekty topograficzne, włączone w granice aglomeracji, np. wzniesienia, cieki wodne, lasy np.;
e) inne obiekty, które powstały wskutek działalności człowieka, np. budowle, baseny, ośrodki rekreacyjne np.

Ze względu na charakter obiektów miejskich K. Handke wydzieliła:

a) obszary: osiedla, dzielnice, przedmieścia np.;
b) trakty: szosy, ulice, aleje i inne ciągi komunikacyjne;
c) punkty, tzn. wszelkie pozostałe obiekty, które nie zostały określone przez poprzednie typy; obiekty stałe, przestrzennie ograniczone, do których należą np. place, ronda, targowiska, parki, błonia, ogrody, budowle zarówno historyczne, jak i gmachy użyteczności publicznej, bramy, obwarowania, mosty, dworce, przystanki, stadiony, baseny, lodowiska, cmentarze, rogatki, kępy, wyspy, wzniesienia, laski, groble np.[9]

Badaczka wyodrębniła również trzy funkcje obiektów miejskich, będących „w znacznym stopniu konsekwencją zróżnicowania ich charakteru”:

a) administracyjna, którą pełnią części miejscowości, wydzielone przez jej administrację na jej użytek, np. łączenie dawnych, historycznie utrwalonych części miasta w dzielnice, podziały pierwotnych dystryktów z uwagi na zmianę granic podziału administracyjnego czy przebiegu traktów np.);
b) użytkowa, czyli dominująca rola miejskich obiektów;

[9] Są to więc zarówno obiekty naturalne (np. lasy, stawy, wyspy, kępy), jak i powstałe w wyniku działalności człowieka (Handke 1989: 9; 1992: 66).

c) reprezentacyjna, którą pełnić mogą np. pomniki (Handke 1989: 8-10; 1992: 66; 1998: 295; 1998a: 7-8).

Typologia stworzona przez K. Handke zakreśla minimalistyczne ramy klas obiektów miejskich i jest ściśle związana z determinantami toponimicznymi.

Podobnymi kryteriami systematyzacji nazw cechuje się kategoryzacja sformułowana przez D. Kopertowską. Obejmuje ona np. propria przestrzeni zamieszkałych (np. osiedli mieszkaniowych, dzielnic, terenów, dawnych przedmieść, terenów włączonych w granice miasta), niezamieszkałych (np. lasów, pól, łąk, wzniesień, wzgórz, parków; cieków wodnych, jezior, stawów, rzek, strumieni), jak również nazwy ulic, alei, miejskich rogatek, placów, skwerów, zaułków, ale także miana instytucji, lokali, szkół, sklepów, zakładów produkcyjnych np. Na tle typologii K. Handke omawiana klasyfikacja wyróżnia się również ujęciem, obejmującym nazwy dawne i nieurzędowe, potoczne, zwyczajowe, „które nobilitują jedynie lata, czasem wieki egzystencji" (Kopertowska 2001: 18).

Pojawiające się w propozycji systematyzacji nazw obiektów miejskich chrematonimy udowadniają, że szersze ujęcie typologii jest przez badaczy pożądane. Z drugiej strony jednak propria te są niezależne od krajobrazu, w którym są usytuowane ich desygnaty, co powoduje zerwanie z determinantami wymaganymi przez użycie terminu *toponimia miejska*.

Nadmieniona szersza perspektywa badawcza znalazła miejsce w typologii, zaproponowanej przez Z. Zagórskiego, określanej jako maksymalistyczna (Myszka 2016: 46). Badacz stwierdził, że w ramach zbioru mian, odnoszących się do aglomeracji miejskiej, znajdują się nazewnictwo miejscowe (które dotyczy obiektów zamieszkałych), a także nazewnictwo terenowe typowo miejskie i typowo wiejskie (Zagórski 2002: 92). W opinii Z. Zagórskiego, ekscerpcja materiału badawczego powinna zakładać maksymalizm badawczy, czyli „dążność do szczegółowego, wielostronnego zbadania tego rodzaju nazewnictwa (oficjalnego, półoficjalnego i potocznego) od strony współczesnej i historycznej w działaniu zmierzającym do wyczerpującego ujęcia materiału". W zbiorze nazw klas obiektów miejskich badacz uwzględnił również chrematonimy. Według niego pozwoli to odtworzyć „architektonikę badanego miasta", jego klimat, obraz, tożsamość oraz odrębność (Zagórski 2010: 53). Z. Zagórski wydzielił 6 grup obiektów miejskich:

1. Części miasta, tj. osiedla, dzielnice, wsie miejskie, kwartały, przedmieścia np.
2. Ciągi i obiekty komunikacyjne, tj. ulice, skrzyżowania, ronda, place, estakady, dworce, stacje kolejowe, autobusowe, mosty, lotniska, przystanie, nabrzeża, porty np.

3. Niezabudowane obszary zielone – parki, skwery, ogrody zoologiczne, laski, pola, łąki, nieużytki, wyspy, ogródki działkowe, wyspy, półwyspy np.
4. Budowle oraz miejsca wydzielone – obiekty sakralne, domy mieszkalne, hotele, obiekty handlowe, targowiska, zakłady przemysłowe, restauracje, kawiarnie, bary, punkty usługowe, biblioteki, kina, teatry, muzea, domy kultury, budynki opieki zdrowotnej, pomniki, obiekty sportowe, bramy, forty, baszty, fontanny np.
5. Cmentarze.
6. Obiekty wodne – strumienie, stawy, rzeki, sztuczne akweny, bagna np. (Zagórski 2001: 76-77; 2002: 93; 2008: 12).

Chociaż typologia Z. Zagórskiego rzeczywiście uwzględnia „odrębność i tożsamość miasta", w pełni prezentuje jego onimiczna „architektonikę", to należy pamiętać, iż urbanonimy usytuowane są w obrębie subsystemu toponimicznego (Mrózek 2010: 22; 2010a: 33). Według R. Mrózka, rozmaite grupy nazw, jak np. instytucjonimy, logonimy i ergonimy czy chrematonimy użytkowe, nie powinny być zaliczane do zbioru urbanonimów. „W większości twory te powiązane są z odpowiednimi budowlami czy budynkami (miejskimi, wiejskimi) jedynie na zasadzie szyldowo-etykietalnej, nieopartej na określonej więzi motywacyjnej […]; właściwe ich obiekty lokują się bowiem denotatywnie także w sferze rzeczywistości pozamaterialnej" (Mrózek 2010: 25-26; 2010a: 36-37).

Autorki pracy dotyczącej bydgoskiego nazewnictwa miejskiego także nie wliczają w obręb urbanonimii nazw sklepów i instytucji, będących w opinii badaczek chrematonimami. Przedmiotem analizy w monografii, traktującej o nazewnictwie miejskim Bydgoszczy, są – podobnie jak w typologii K. Handke – obszary, ciągi komunikacyjne oraz punkty (Czachorowska i in. 2008: 15). Analogiczną klasyfikację zastosowały D. Bieńkowska i E. Umińska-Tytoń, które uwzględniły w opracowaniu na temat urbanonimii Łodzi nazwy: ciągów komunikacyjnych (ulic, pasaży, alei), punktów miasta (placów, rond, rynków), obszarów miejskich (osiedli, dzielnic, skwerów, parków, cmentarzy), a także hydronimy. W pracy łódzkich badaczek nie znalazły się propria instytucji, sklepów, zakładów produkcyjnych, szkół, lokali gastronomicznych (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 7).

Opierając się na opisanych typologiach, A. Myszka stworzyła własną klasyfikację. Uwzględniła w niej: związek pomiędzy nazwą a desygnatem, sposób nazywania obiektów, funkcje pełnione przez propria obiektów, charakterystykę genologiczną mian, społeczny zasięg, stałość i płaszczyznę funkcjonowania nazw, a także struktury nazewnicze,

charakterystyczne dla każdej klasy obiektów, jak również typowe motywacje. Kryteria te pozwoliły badaczce wyodrębnić 6 klas nazw obiektów miejskich:

1. Nazwy komunikacyjne: ulice, aleje, ronda, wiadukty, mosty, tunele, dworce, przystanki, lotniska np.
2. Nazwy obszarów zamieszkałych: osiedla, dzielnice, przedmieścia, części miasta.
3. Nazwy obszarów niezabudowanych (naturalnych lub przekształconych przez człowieka):
    a) lądowych: pola, laski, górki, pastwiska, błonia, bulwary,
    b) wodnych: rzeki, jeziora, stawy, zbiorniki.
4. Nazwy miejsc sztucznie wydzielonych i zagospodarowanych przez człowieka: parki, ogrody, ogródki działkowe, rynki, place, miejsca targowe, miejsca rekreacyjne, cmentarze.
5. Nazwy znaczniejszych budowli: charakterystyczne domy, obiekty sportowe, kościoły, pomniki, figury, baszty, bramy, forty, wieże, studnie, fontanny, karczmy, młyny.
6. Nazwy instytucji:
    a) punktów komercyjnych (produkcyjne, usługowe i handlowe): hotele, domy wczasowe, wypoczynkowe, sanatoria, akademiki, apteki, galerie handlowe, sklepy, zakłady produkcyjne, pasaże, biura podróży, zakłady krawieckie, szewskie, fryzjerskie, punkty naprawy, stacje benzynowe np.,
    b) jednostek edukacyjnych: szkoły, uczelnie wyższe, biblioteki, przedszkola, szkoły językowe, szkoły jazdy np.,
    c) zakładów leczniczych: przychodnie, gabinety, poradnie, szpitale, kliniki np.,
    d) instytucji kulturalno-rozrywkowych: kina, galerie sztuki, teatry, opery, filharmonie, wystawy, dyskoteki, kluby np. (Myszka 2016: 53-54)

Typologia, zaproponowana przez A. Myszkę, jest najpełniejsza, uwzględnia bowiem rozmaite propria. Można zatem określić tę klasyfikację jako maksymalistyczną. Niemniej jednak warto zastanowić się nad kwestią włączenia przez badaczkę chrematonimów w obręb urbanonimii.

W opinii Czesława Kosyla przez pojęcie *chrematonim* (gr. *chrema, chrematos* = rzecz, przedmiot, towar) rozumieć należy „nazwy własne niektórych materialnych wytworów ręki ludzkiej, przemysłowych lub rękodzielniczych, jednostkowych lub seryjnych, takich, które nie są trwale związane z określonym krajobrazem”. Badacz zaznacza zarazem, iż niesłusznie zalicza się do zbioru chrematonimów nazwy własne takich obiektów jak np. kina, teatry, wille,

lokale handlowe i gastronomiczne, zakłady przemysłowe czy domy wczasowe (Kosyl 2014: 447). Polemiczne w stosunku do poglądu Cz. Kosyla wydaje się być opracowanie Edwarda Brezy. Badacz ten zauważa, że coraz większa liczba obiektów kultury duchowej i materialnej jest obiektem badań onomastów, zajmujących się chrematonimią. „Hotel czy dom wczasowy wrasta w krajobraz, ale pensjonat, restauracja, bar, kawiarnia i inne obiekty mogą się mieścić w budynku, gdzie znajdują się także instytucje, sklepy, pomieszczenia bardziej zwracające uwagę niż np. lodziarnia, kawiarnia czy kwiaciarnia" (Breza 1998: 343-344). Względność związku nazw instytucji czy sklepów z krajobrazem wynika z faktu, że zakład usługowy może zmienić lokalizację, nie zmieniając zarazem nazwy (Myszka 2016: 49). E. Breza włącza więc w obręb chrematonimii nazwy obiektów kulturowych, które nie mają swojego miejsca w innych klasach, np. propria mostów, pomników czy rozmaitych budynków, jak pałace, domy wczasowe, wille, sklepy, kościoły czy kaplice (Breza 1998: 345). Stanowiska Cz. Kosyla i E. Brezy godzi Artur Gałkowski. W opinii badacza chrematonimii ujmowanie nazw firmowych w ramach toponimii nie oznacza, że propria te są sprzeczne z założeniami chrematonimii. A. Gałkowski twierdzi, że miana rozmaitych instytucji czy zakładów usługowych można rozpatrywać zarówno pod kątem metod badawczych toponomastyki, jak i chrematonimii (Gałkowski 2008: 39).

Mając na uwadze te ustalenia, nie może dziwić, iż nazwy omawianych obiektów są klasyfikowane do zbioru urbanonimów lub chrematonimów zależnie od przyjętej metodologii oraz celu badań. Do klasy nazw miejskich zaliczane są w celu całościowego ukazania onimicznego krajobrazu miasta, przedstawienia relacji nazewniczych między różnymi obiektami miejskiej przestrzeni. Badacze, uwzględniający propria zakładów usługowych, przemysłowych i handlowych lub rozmaitych instytucji „czynią to najczęściej dość ostrożnie i z rozmaitymi zastrzeżeniami" (Myszka 2016: 50-51). Jak podkreśla A. Myszka, wśród onomastów powszechne jest stanowisko, że miana tych obiektów charakteryzują się kategorialną ambiwalencją (Myszka 2016: 52).

Przedstawione typologie charakteryzują się różnorodnością klas nazw obiektów miejskich. Jedni badacze ekscerpują bowiem bogaty materiał, w którym znajdują się propria wielu obszarów i punktów, inni natomiast analizują podstawowe obiekty przestrzeni miejskiej.

4. Budowa i opis semantyczno-motywacyjny urbanonimów

Jak zauważyła K. Handke (por. min. 1970: 34-35; 1988: 139-145; 1992: 53; 1995: 21; 1998: 299-301; 2010: 358), struktura nazw miejskich jest zwykle dwuczłonowa. Pierwszym z wymienionych elementów jest zwykle rzeczownik, nazywany członem A (określanym, utożsamiającym), drugi zaś jest człon B (określający, odróżniający). Na pierwszy z wymienionych elementów składa się zwykle rzeczownik, sytuujący się na pograniczu apelatywów i propriów, wskazujący obiekt miejski, np. *ulica*, *rondo*, *aleja*. Człon określający natomiast ma zwykle postać przymiotnika (*Dobra*), rzeczownika w formie mianownika liczby pojedynczej lub mnogiej (*Bugaj, Nalewki*), rzeczownika mającego postać dopełniacza liczby pojedynczej lub mnogiej (*Konwalii, Ossolińskich*), wyrażenia przyimkowego (*Krzywe Koło*), jak również rzeczownika lub przymiotnika z przysłówkiem (*Nowo-Miodowa, Staro-Brzeska, Krótko-Franciszkańska*), a także wielowyrazową formę (*Bitwy pod Grunwaldem, Polskiego Czerwonego Krzyża*).

Analiza syntaktyczna każdego z członów oddzielnie wskazuje, że z jednej strony w ciągu wypowiedzeniowym człon określany pełniłby funkcję podmiotu, człon określający zaś jego przydawki. Badając jednak nazwy obiektów miejskich jako złożenia traktować je należy jako grupę nominalną (Handke 1970: 34-35). W potocznej komunikacji element A ulega zwykle elipsie[10]. Rzadziej dotyczy to członu B, dzieje się tak głównie przy innym leksemie niż *ulica* i łączy się to z „lokalną tożsamością obiektu" (Handke 1998: 300). Częściej jednak elipsie podlegają elementy składowe wielowyrazowego elementu odróżniającego, np. *Świętej Barbary* → *Barbary* (Handke 1992: 80). Człon utożsamiający, będąc odapelatywną częścią nazwy miejskiej, podlega odmianie, podobnie jak człon odróżniający, mający postać przymiotnikową (Handke 1992: 81).

Kontynuując rozważania na temat strony formalnej nazw miejskich, należy przejść do ważnego zagadnienia, związanego z motywacją propriów. Nazwy starsze, tworzone spontanicznie przez mieszkańców w różnorakich okresach dziejów miejscowości, miały uzasadnienie genetyczno-semantyczne. Odzwierciedlały one pewne cechy obiektu, jego relacje względem innych punktów lub posiadanie tego miejsca przez różne grupy ludzi. Z czasem jednak, głównie w wyniku działań urzędników, zaczęły pojawiać się miana, które nie mają realnoznaczeniowego odniesienia do rzeczywistości pozajęzykowej, np. warszawska *ul.*

[10] W niektórych grupach urbanonimów człon utożsamiający utrzymuje się również w potocznej komunikacji, np. w nazwach rond, przystanków autobusowych itp. Jego brak spowodowałby zakłócenie komunikacji (Myszka 2016: 132).

Grabowa może kojarzyć się z grabami, łatwo sobie wyobrazić, iż w pobliżu traktu rosły te drzewa. W rzeczywistości miano to nie powstało jednak w związku z grabami, lecz dlatego, iż w mieście istniała już *ul. Brzozowa*, na wzór której tworzono analogiczne nazwy ulic (Handke 1970: 57; 1998: 290).

Mając na uwadze te i podobne przykłady propriów, których nazwy nie są umotywowane okolicą, cechami lub posesywnością, K. Handke dokonała fundamentalnego podziału dychotomicznego na nazwy: 1) mające wartość realnoznaczeniową, czyli nazwy z motywacją semantyczną - nazwy realistyczne oraz 2) nazwy pozbawione wartości realnoznaczeniowej i udokumentowanej genezy, tworzone na zasadzie konwencji, zwykle w oparciu o wcześniejsze wzorce, czyli nazwy bez motywacji semantycznej – nazwy konwencjonalne (por. np. Handke 1970: 57-58; 1992: 61; 1998: 290-291; 2010: 358). Badaczka twierdzi, że proces ten związany jest z przesuwaniem się nazw miejskich „od sfery konkretu do sfery abstrakcyjno-pojęciowej", a także z przechodzeniem „nazw jako znaków przestrzeni o funkcji oznaczania do nazw jako znaków o funkcji symbolicznej" (Handke 1992: 11). Z czasem D. Kopertowska (1998: 147) wzbogaciła ten podział o nazwy motywowane pośrednio, czyli takie propria, które nie są związane z samym obiektem, lecz jego dalszym otoczeniem, osobami związanymi z miastem np.

Mając na uwadze powyższe aspekty strukturalnej i motywacyjnej istoty nazw obiektów miejskich, należy przybliżyć klasyfikacje materiału, utworzone przez rozmaitych badaczy. W pierwszej kolejności warto omówić kategoryzację K. Handke (por. np. 1970; 1992: 62; 1998: 292-294; 1998a: 45-47; 2010: 359-360). Rozpatrując miejskie propria z perspektywy semantycznej, K. Handke wyróżniła:

1. Nazwy ulic pochodzące od nazw własnych:
    - Nazwy ulic pochodzące od nazw osobowych;
    - Nazwy ulic pochodzące od nazw etniczno-geograficznych;
    - Nazwy ulic pochodzące od nazw miejscowości;
    - Nazwy ulic pochodzące od nazw topograficznych.
2. Nazwy ulic pochodzące od nazw pospolitych:
    - Nazwy ulic pochodzące od nazwań ludzi;
    - Nazwy ulic kulturowe;
    - Nazwy ulic topograficzne;
    - Nazwy ulic przyrodnicze;
    - Nazwy ulic metaforyczne lub ekspresywne (1998: 293);

- Nazwy ulic związane z faktami historycznymi[11].

3. Nazwy ulic niejasne i dwuznaczne.

Podstawowym kryterium K. Handke była więc odproprialna lub odapelatywna geneza urbanonimów. Podobną klasyfikację stworzyła D. Kopertowska (2001: 292). W swojej pracy dotyczącej nazewnictwa Kielc badaczka wydzieliła nazwy: 1) związane z topografią terenu, 2) związane z kulturą, 3) odantroponimiczne, 4) motywowane wcześniejszymi toponimami, 5) dwu- lub wieloznaczne, 6) niejasne oraz 7) mieszane, czyli takie dwuczłonowe propria, w których każdy człon związany jest z innym typem nominacyjnym.

Systematyzacja D. Kopertowskiej również opiera się na kryterium genezy mian od nazw własnych lub nazw pospolitych. Rozważając klasyfikację kieleckiej badaczki, warto zwrócić uwagę na jedną z klas, związaną z szeroko pojętą kulturą. W ramach tej grupy znalazły się bowiem zarówno propria, związane z organizacją i życiem osady, informujące o trzebieży lasu, informujące o uprawie roli i sadownictwie, odzwierciedlające ślady dawnych stosunków społeczno-prawnych np., jak i nazwy związane z kulturą duchową, tj. określoną symboliką, literaturą, odwołujące się do rozmaitych wartości, „nazwy minerałowe", upamiętniające miejsca walki, rozmaite postaci historyczne czy utworzone od nazw geograficznych (Kopertowska 2001: 332-369). Obfitość kryteriów, uwzględnionych w ramach tej jednej klasy urbanonimów, powoduje rozdźwięk w liczbie pozostałych typów, wyodrębnionych przez badaczkę.

Inną klasyfikację nazw obiektów miejskich zaproponował Cz. Kosyl (2001: 50-51). Kryterium, które uwzględnił badacz, odnosi się do różnych rodzajów motywacji mian. Badacz wyekscerpował klasy propriów, mające 1) motywacje o podłożu pamiątkowych lub pamiątkowo-ideologicznym, 2) motywacje o podłożu nastrojowo-estetycznym, 3) motywacje o podłożu aksjologicznym, 4) motywacje o podłożu stycznościowo-asocjacyjnym, tj. takie, które nawiązują do specyfiki regionu, miasta lub jego najbliższego otoczenia, albo rozmaitych obiektów wewnątrz aglomeracji miejskiej oraz 5) motywacje przypadkowe. Ponadto wśród nazw ulic, które są motywowane realnie, Cz. Kosyl wyróżnił propria przeniesione z innych obiektów w oparciu o styczność przestrzenną, czyli metonimiczne, a także miana, które od początku były nazwami traktów komunikacyjnych. Ostatni typ badacz podzielił na onimy, które są motywowane inherentnymi lub relacyjnymi cechami obiektów.

[11] Por. Handke 1970: 114, 1992: 62. W książce *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* badaczka klasyfikuje te nazwy jako trzecią oddzielną grupę „Nazwy ulic pamiątkowe, od nazw wydarzeń i faktów historycznych", pomijając grupę nazw ulic dwuznacznych i niejasnych (1998: 293).

Podobne, bazujące również na motywacji nazwy, kryterium wyodrębniły D. Bieńkowska i E. Umińska-Tytoń (2012: 192-194). W opracowaniu nazewnictwa Łodzi badaczki wyodrębniły takie klasy urbanonimów jak 1) nazwy motywowane, w obrębie których znalazły się miana kierunkowe, dzierżawcze, topograficzne oraz lokalizujące, 2) nazwy niemotywowane, pochodzące od nazw własnych lub apelatywów i 3) nazwy pamiątkowe (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 208-218).

Analogiczną do klasyfikacji D. Bieńkowskiej i E. Umińskiej-Tytoń kategoryzację stworzyła A. Myszka (por. Myszka, Wisz 2012: 58-64; 2016: 95-97). Badaczka oparła swój podział o archetypy nazewnicze starożytnego Rzymu i uzupełniła je modelami wytworzonymi w średniowiecznych miastach europejskich. A. Myszka wyekscerpowała zatem 6 różnych typów semantyczno-motywacyjnych:

1. Nazwy lokalizujące, które odwołują się do obiektów, usytuowanych nieopodal nazywanych desygnatów, lub nazw własnych tych obiektów. A. Myszka zalicza tu również miana metonimiczne, np. *ul. Krowia*, położona w okolicach rzeźni, propria ponowione z dawniej istniejących toponimów, np. historyczne nazwy wsi lub przysiółków, włączonych w obręb miasta, jak również nazwy przyimkowe, np. *Podgrodzie, Międzyrzecze*.
2. Nazwy kierunkowe, wskazujące na obiekty, zwykle miejscowości, w stronę których biegnie trakt.
3. Nazwy charakteryzujące, które informują o pewnej cesze obiektu, np. kształcie, wielkości, faunie lub florze, podłożu funkcjach, skojarzeniach np. Badaczka uwzględnia w tej klasie także propria metaforyczne, przeniesione (np. *Bośnia, Manhatan*), wskazujące na podobieństwo do bardziej znanego obiektu, położonego w innym miejscu.
4. Nazwy posesywne, tworzone od nazwisk pojedynczych mieszkańców lub ich grup, np. określeń zawodowych, narodowościowych, wyznaniowych, od zgromadzeń duchownych, instytucji. „Posesywność najczęściej rozumiana jest dosłownie (jako posiadanie), może też jednak mieć charakter metaforyczny: społeczność zamieszkująca wzdłuż danej ulicy czy na danym osiedli staje się w potocznym rozumieniu właścicielem obiektu".
5. Nazwy pamiątkowe, czyli głównie odantroponimiczne formacje, związane pierwotnie z mieszkańcami lub budowniczymi dróg (por. Handke 1992: 25-27). Są to „swoiste nazwy-pomniki nadawane pierwotnie na cześć osób zasłużonych dla miasta i kraju w

różnych dziedzinach (pisarze, artyści, naukowcy np.), a z czasem także dla upamiętnienia bohaterów zbiorowych, wydarzeń, organizacji, instytucji np." Motywacja tych propriów zwykle jest konwencjonalna, lub, według K. Handke, symboliczna, ponieważ nazwy te mają związek nie z obiektem przez nie desygnowanym, lecz z symbolem, któremu obiekt zostały przypisane (Handke 2011: 27).

6. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury, powstałe jako efekt ewolucji mian pamiątkowych. Propria te odwołują się do pojęć abstrakcyjnych oraz osób związanych z kulturą. Odnoszą się do dat wydarzeń, tradycji, wierzeń, idei. Onimy tej klasy dzielą się na kolejne podtypy:
    a) nazwy związane z literaturą lub filmem;
    b) nazwy „zapożyczone", przeniesione z innych miast w oparciu o konwencjonalne decyzje kreatorów;
    c) nazwy ideologiczne, które pełnią funkcje propagandowe, często nadawane w PRL;
    d) nazwy utworzone od dat lub świąt;
    e) nazwy kultowe, często towarzyszące mianom lokalizującym, które wiodą od kościołów lub kapliczek pod wezwaniem świętych;
    f) nazwy tradycjonalne, odwołujące się do zwyczajów ludowych, bóstw słowiańskich, legendarnych osób lub miejsc, życia pozagrobowego lub kultury rycerskiej.

Z punktu widzenia badacza jastrzębskich nazw miejskich najpełniejsza jest klasyfikacja A. Myszki. Semantyczne kryteria tej systematyzacji pozwalają na skuteczne pogrupowanie urbanonimów górnośląskiej miejscowości. Toteż w rozdziale analitycznym zostanie wykorzystana kategoryzacja znaczeniowo-motywacyjna rzeszowskiej badaczki.

Mnogość opcji klasyfikacyjnych w podziałach wielu badaczy może być przyczyną nieścisłości i wątpliwości związanych z kategoryzacją poszczególnych grup mian obiektów miejskich. Z tej przyczyny zasadne jest zwięzłe omówienie poszczególnych klas w opinii rozmaitych badaczy nazewnictwa miejskiego, biorąc za punkt wyjścia przyjętą klasyfikację A. Myszki.

Do zbioru nazw charakteryzujących zalicza się propria utworzone od określeń fauny i flory, motywowane wyglądem i funkcją obiektu czyli opisujące dosłownie lub metaforycznie położenie desygnatu, jego otoczenie i lokalizację. Ponadto w ramach nazw charakteryzujących

znajdują się miana motywowane subiektywnymi odczuciami związanymi z obiektem, ukształtowaniem terenu i rodzajem podłoża. Zbiór tych propriów uzupełniają miana konwencjonalne, pozornie charakteryzujące, powstałe na wzór nazw o motywacji realistycznej, wpisujące się w rozmaite klucze nazewnicze. Do tej kategorii zalicza się także onimy tworzone na przykład od nazw miesięcy i pór roku, metali, kamieni szlachetnych, przypraw, kolorów lub innych apelatywów, które nie informują o prawdziwych cechach obiektów.

Jest to dość obszerny zbiór, obejmujący różnorakie kryteria. Różne podklasy, zaliczane do tej grupy, rozmaici badacze umieszczali w zupełnie innych klasach, np. Mieczysław Buczyński (1966) zalicza niektóre wymienione kryteria do nazw historycznych, mających uzasadnienie w rzeczywistości pozajęzykowej, utworzonych od wyrażeń związanych z dawną kulturą materialną, społeczną i duchową, jak również współczesnych, pozbawionych motywacji realistycznej. W podziale K. Handke ze względu na tworzywo genetyczne urbanonimów propria te znalazły się w zbiorze nazw odapelatywnych kulturowych, topograficznych, przyrodniczych i metaforycznych (por. np. Handke 1970: 108-113). Z kolei w klasyfikacji D. Kopertowskiej miana te pojawiają się w ramach różnych podgrup nazw topograficznych i kulturowych (Kopertowska 2001: 293-369). W swojej klasyfikacji plateonimów Cz. Kosyl zaliczył te miana do nazw motywowanych nastrojowo-estetycznie, aksjologicznie i stycznościowo-asocjacyjnie (Kopertowska 2001: 50). Natomiast autorki opracowania urbanonimii Łodzi zakwalifikowały te onimy do nazw motywowanych topograficznych (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 209). Badacze uwzględniali rozmaite kryteria: zarówno motywacyjne, jak i genologiczne mian, a także semantyczne[12].

Kolejną grupę propriów stanowią nazwy pamiątkowe[13]. Należą do nich miana pochodzące od antropominów, apelatywnych określeń osób i onimy upamiętniające ważne wydarzenia historyczne i miejsca. Honorują one postaci związane z regionem, bohaterów lokalnych, jak również osoby znane w całej Polsce, np. pisarzy, królów, naukowców i artystów. Po II wojnie światowej pojawiły się nazwy, upamiętniające działaczy komunistycznych i ludowych, zastąpione po transformacji ustrojowej propriami honorującymi duchownych lub żołnierzy AK. Określenia pamiątkowe obejmują także grupy osób, głównie bohaterów wojennych lub wojskowych, formacje wojskowe, organizacje, a także miejsca i budynki konotujące z walką lub martyrologią. Datuje się, że na szeroką skalę nazwy pamiątkowe zaczęły powstawać w XIX wieku i były efektem ingerencji administracyjnej w proces

[12] Więcej na temat nazw kulturowych w podziałach rozmaitych badaczy zob. Myszka 2020.
[13] J. Chojnacki określił je jako nazwy uznaniowe (2008: 516).

nominacji obiektów miejskich (Handke 2010: 358)[14]. Jak pisze K. Handke, odkryto w nich „szczególnie produktywny element kreacyjny, wielce przydatny z jednej strony do powiększania zasobu nazw, zwłaszcza w dużych rozwijających się aglomeracjach, a z drugiej strony element o walorach koniunkturalnych" (Handke 2010: 361). Warszawska badaczka wskazuje, że miana pamiątkowe mogą prowadzić do deformacji systemu nazewniczego w mieście. Obfitość tych nominacji w urbanonimii, będącej układem prymarnie toponimicznym, powoduje, że nazewnictwo miejskie zatraca swoją tożsamość oraz specyfikę. Ma to swoje przełożenie również na poziom relacji społecznych, bowiem w opinii mieszkańców licznych miast nazwy miejskie są elementem nacisku politycznego i manipulacji. Wiąże się to z faktem, iż urbanonimia bywa wykorzystywana, jak np. przed 1989 przez władze komunistyczne, jako narzędzie propagandowe do kreowania pożądanych postaw ideologicznych[15]. K. Handke określa motywację propriów pamiątkowych jako symboliczną, która nie ma ścisłego związku obiektu z nazwą, lecz określa go i charakteryzuje. „W motywacji symbolicznej mamy do czynienia ze związkiem nazwy nie z obiektem, ale z symbolem, któremu obiekt został przypisany" (Handke 2010: 361-369)[16]. Zatem takie propria nie charakteryzują obiektu, a jedynie niosą treść dotyczącą patrona (Handke 2005: 92). Zarazem jednak mogą stanowić istotny składnik edukacji społecznej (por. Handke 2005). Są też istotnymi nośnikami społecznej pamięci, które w odróżnieniu od rozmaitych budowli „są nie tylko bardziej wymowne, lecz także bardziej podatne na zmiany" (Golka 2009: 76). Zdarza się, iż nazwą w mieście upamiętnia się osoby żyjące (por. np. Borysiak 2005), chociaż Józef Bubak był temu przeciwny (1989: 186), zaś Stanisław Urbańczyk postulował, by nie nazywać obiektu na czyjąkolwiek cześć przed upływem 10 lat od śmierci osoby (Urbańczyk 1957: 315-317).

Klasa nazw pamiątkowych charakteryzuje się stosunkową przejrzystością, toteż kategoryzacje rozmaitych badaczy są do siebie zbliżone zarówno ze względów motywacyjnych, genologicznych, jak i semantycznych. K. Handke umieściła je w odproprialnej grupie nazw pochodzących od nazw osobowych (1970: 103-104) i odapelatywnej klasie mian związanych z faktami historycznymi (1970: 114). W klasyfikacji D. Kopertowskiej miana te znalazły się w ramach szerokiej grupy onimów kulturowych w podgrupach nazw upamiętniających miejsca walki, powstałych od określeń formacji wojskowych i upamiętniających postaci oraz fakty historyczne (2001: 350-359). Cz. Kosyl w swoim podziale

[14] Więcej na temat dziejów rozwoju systemu nazewnictwa miejskiego zob. m.in. Handke 1992: 72-74; 1998: 290-292; 1998a: 47-50).
[15] O polityce symbolicznej i pamięci zbiorowej związanej ze zmianami nazw ulic zob. Hałas 2004.
[16] Szerzej o nazwach pamiątkowych zob. Myszka 2018.

uwzględnia podobne propria w zbiorze mian mających motywacje o podłożu pamiątkowym lub pamiątkowo-ideologicznym (2001: 50). Natomiast autorki pracy dotyczącej urbanonimii Łodzi stworzyły oddzielną kategorię nazw pamiątkowych obok większej klasy onimów motywowanych i niemotywowanych (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 213-218).

Kolejną wyodrębnioną przez A. Myszkę grupą są nazwy lokalizujące. Wskazują one na położenie obiektu miejskiego wobec budynków, kościołów i fabryk, rzadziej od nazw własnych innych obiektów. Mogą opisywać lokalizację zarówno bezpośrednio, od nazwań punktów, lub pośrednio przy użyciu metonimii. Zalicza się do nich również propria ponowione z dawnych toponimów i miana przyimkowe.

Różnorodność kryteriów, stosowanych przez rozmaitych badaczy, powoduje odmienne przypisywanie tych mian do określonych klas. I tak np. niektórzy językoznawcy, bazując na klasyfikacji nazw miejscowych W. Taszyckiego (1946), uwzględniali podobne miana w ramach nazw kulturowych (lub kulturalnych – por. Myszka 2020: 88-89), np. H. Górnowicz (1964: 151-162), M. Buczyński (1966: 139) czy K. Handke, która oddzieliła propria kulturowe od topograficznych (1970: 60-61) lub D. Kopertowska, w podziale której również znalazły się – szeroko rozumiane – nazwy kulturowe (2001: 332-359). Kielecka badaczka niektóre typy mian uwzględniła również w klasie onimów topograficznych (2001: 295). Również inni badacze klasyfikowali pewne grupy nazw, określanych przez A. Myszkę jako lokalizujące, w ramach propriów topograficznych, np. H. Górnowicz (1964: 160-161), M. Buczyński (1966: 140-149), M. Biolik (1982: 58) i D. Bieńkowska i E. Umińska-Tytoń (2012: 209)[17].

Do następnej wyekscerpowanej przez A. Myszkę kategorii należą nazwy posesywne. Wskazują one na osoby lub instytucje, które są z danym obiektem związane, np. mieszkają tam, mają swoje sklepy bądź siedziby.

K. Handke umieściła te nazwy w ramach odapelatywnych propriów, pochodzących od nazwań ludzi (1970: 107-108), D. Kopertowska uwzględniła je w podgrupie onimów odzawodowych, należącej do większej klasy nazw kulturowych (2001: 353-354), a także w kategorii nazw odantroponimicznych (2001: 369-378), natomiast D. Bieńkowska i E. Umińska-Tytoń zaliczyły podobne propria do odapelatywnej podgrupy mian od nazwań ludzi w ramach szerszej klasy nazw niemotywowanych (2012: 211-212).

Kolejną grupę stanowią nazwy kierunkowe. Wskazują one na kierunek, do którego prowadzą desygnaty. Są zwykle tworzone od innych urbonimów, wskazują bowiem drogę do innej miejscowości.

[17] Więcej na temat ewolucji terminu i zakresu nazw topograficznych w nazewnictwie ulic polskich miast zob. Oronowicz-Kida 2020.

W swoim podziale, zbudowanym na bazie tworzywa genetycznego urbanonimów, K. Handke umieściła miana kierunkowe w ramach onimów pochodzących od nazw miejscowości (1970: 105-106). D. Kopertowska natomiast uwzględniła nazwy kierunkowe w zbiorze większych propriów topograficznych (2001: 302-305). W swoim podziale łódzkich urbanonimów D. Bieńkowska i E. Umińska-Tytoń zakwalifikowały miana kierunkowe do onimów motywowanych (2012: 208-209). Warto dodać, że również E. Rzetelska-Feleszko zwróciła uwagę na te propria. Jak zauważa badaczka, ulice, które wychodzą z miast w rozmaitych kierunkach „są kontynuacją dawnych traktów komunikacyjnych prowadzących z miasta do miasta". Badaczka określiła je mianem nazw-drogowskazów (Rzetelska-Feleszko 2006: 134).

Ostatnia z wyodrębnionych przez A. Myszkę klas, stanowiąca nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury, złożona jest z licznych podgrup. Stanowią je miana związane z literaturą lub filmem, propria przeniesione, ideologiczne, utworzone od dat (świąt), nazwy kultowe, a także tradycjonalne.

Niektóre z podobnych mian K. Handke zalicza w obręb propriów bez motywacji semantycznej, pochodzących od nazw osobowych (1970: 103-105), nazwań ludzi (1970: 107-109) czy niejasnych i dwuznacznych (1970: 114-115). W klasyfikacji D. Kopertowskiej znajdują się one w ramach szeroko pojętej kategorii nazw kulturowych (2001: 332-368). Natomiast w podziale autorek książki traktującej o nazewnictwie miejskim Łodzi propria te znajdują się w dwóch różnych grupach onimów niemotywowanych oraz pamiątkowych (2012: 211-218).

5. Założenia metodologiczne przyjęte w opracowaniu jastrzębskiej urbanonimii

Materiał badawczy, stanowiący podstawę pracy, liczy 1130 zróżnicowanych chronologicznie nazw, wyekscerpowanych z rozmaitych dokumentów, uchwał, map, źródeł, prasy, książek, jak również uzyskanych w wyniku eksploracji terenowej. Są to przede wszystkim propria oficjalne, nadane urzędowo lub odnalezione we wspomnianych dokumentach, ale także onimy proponowane, zachowane w archiwach Wydziału Geodezji i Kartografii w Urzędzie Miasta Jastrzębia-Zdroju. Miana te zostaną przebadane przy użyciu zmodyfikowanej klasyfikacji semantyczno-motywacyjnej, stosowanej w analizie rzeszowskiej urbanonimii (Myszka 2016).

Mając na uwadze przedstawione już typologie, pozwalające wyodrębnić klasy obiektów miejskich, których propria poddane zostaną analizie, należy w tym miejscu ustalić, jakie będą kryteria typologiczne dla jastrzębskiej urbanonimii.

Minimalistyczna koncepcja K. Handke nie znajdzie zastosowania ze względu na fakt, iż wielu z wyodrębnionych przez badaczkę grup obiektów miejskich brakuje w Jastrzębiu-Zdroju. Jastrzębie-Zdrój jest młodym miastem, znacznie mniejszym od Warszawy, dla której K. Handke stworzyła swoją typologię.

Z drugiej strony maksymalistyczne założenie Z. Zagórskiego obejmuje propria z pogranicza urbanonimii, toponimii i chrematonimii. Jakkolwiek nazwy niektórych charakterystycznych dla Jastrzębia-Zdroju obiektów można określić jako chrematonimy (np. miana kopalń czy budynków sanatoryjnych), to jednak są one stałą częścią krajobrazu. Rozmaite instytucje rezydują w budowlach uzdrowiskowych, jednakże ich nazwy, sięgające XIX wieku, są na stale związane z samą budowlą, nie zaś z firmami lub organizacjami, mającymi swoje siedziby w zabudowaniach dawnego kurortu. Podobnie kopalnie, będące charakterystycznymi dla górnośląskiej miejscowości zakładami przemysłowymi, są trwale związane z krajobrazem miasta, jego przestrzenią i historią. Na tle nazw wspomnianych obiektów, kompletowanie materiału z uwzględnieniem propriów rozmaitych instytucji lub sklepów nie jest potrzebne, by ukazać bogactwo i różnorodność krajobrazu onimicznego Jastrzębia-Zdroju.

W związku z tym klasyfikacja przyjęta do analizy jastrzębskiej urbanonimii jest następująca:

1. Nazwy obiektów komunikacyjnych: ulic, rond, przystanków i stacji kolejowych oraz przystanków i dworców autobusowych. Zrezygnowano z uwzględniania nazw mostów, ponieważ w mieście nie występuje zbyt duża liczba takich obiektów, te zaś, które istnieją, określane są przez mieszkańców w sposób opisowy.
2. Nazwy obszarów zamieszkałych: osiedli, sołectw i historyczne nazwy obszarów zamieszkałych.
3. Nazwy obszarów niezamieszkałych zarówno wodne, jak i lądowe. Zdecydowano się uwzględnić w tym typie propria hałd, gdyż stanowią one nierozerwalną część krajobrazu Jastrzębia-Zdroju jako śląskiego miasta górniczego.
4. Nazwy miejsc sztucznie wydzielonych i zagospodarowanych przez człowieka: placów, skwerów, parków, ogródków działkowych i innych obiektów rekreacyjnych.

5. Nazwy ważnych punktów w mieście. Zależnie od miasta i jego tradycji, tę kategorię można potraktować na różne sposoby. W niniejszej rozprawie uwzględniono historię miasta, jego uzdrowiskową przeszłość i przemysłowy charakter, w związku z czym do kategorii ważnych punktów w mieście zaliczono propria budowli uzdrowiskowych oraz kopalń. Oprócz tych mian, w ramach tego typu nazw przeanalizowano również onimy kościołów i zborów oraz pomników i rzeźb.

   W odniesieniu do każdego typu nazw zostanie omówiona ich semantyka i motywacja, co będzie skutkowało wyodrębnieniem nazw charakteryzujących, kierunkowych, pamiątkowych, posesywnych, lokalizujących oraz związanych z niematerialnym dziedzictwem kultury, które motywowane są realnie, konwencjonalnie lub pośrednio.

   Ze względu na swoje bogactwo, wynikłe z historycznych i kulturowych uwarunkowań, jastrzębska urbanonimia została także przebadana pod kątem historyczno-kulturowym.

   Biorąc pod uwagę ten fakt oraz przyjęte wcześniej założenia analizy formalnojęzykowej urbanonimów, metodologia zastosowana w pracy ma charakter analizy semantyczno-motywacyjnej osadzonej w językoznawstwie kulturowym.

6. Zasady pisowni urbanonimów

Chociaż o zapisie niektórych grup nazw miejskich decydują radni, funkcjonują przepisy, dotyczące ortografii urbanonimów. W zakresie pisowni plateonimów są one następujące:

- Propria ulic zapisuje się zgodnie z zasadami polskiej ortografii.
- Miana utworzone od spolszczonych antroponimów powinny być zapisane zgodnie z tą formą, zaś nazwy bez spolszczonej formy powinny zachować oryginalną pisownię, jeśli są zapisane alfabetem łacińskim.
- Człon A (np. *ulica, aleja*) zapisywane są małą literą niezależnie od tego, czy są pisane w postaci pełnej lub skróconej (np. *ul.*, *al.*). Wyrazy w liczbie mnogiej zapisuje się dużą literą (np. *Aleje Jerozolimskie*).
- Niezależnie od tego, czy człon odróżniający rozpoczyna się od przymiotnika, liczebnika lub przyimka, należy zapisywać go dużą literą, np. *ul. Za Lasem*.
- Spójniki i przyimki, które nie stoją na początku członu B, zapisuje się małą literą, np. *ul. Żwirki i Wigury*.

- Nie należy pisać końcówek przy liczebnikach porządkowych, wchodzących w skład proprium, np. *ul. 1 Maja*, nie zaś !*ul. 1-go Maja*.
- Miana, powstałe od przymiotników, zapisuje się w mianowniku, np. *ul. Srebrna*.
- Plateonimy powstałe od antroponimów powinny składać się z pełnego imienia i nazwiska w dopełniaczu. Imię stoi w prepozycji, nazwisko zaś na drugim miejscu. Między nazwiskami dwuczłonowymi musi być umieszczony myślnik, np. *ul. Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*.
- Pełne formy tytułów i godności osób, upamiętnionych w nazwach ulic, zapisuje się dużą literą, natomiast formy skrócone powinny zawierać małą literę, np. *ul. ks. Maksymiliana Kowalczyka*.
- Skróty wyrazów, takich jak *ksiądz* lub *generał*, muszą być zapisywane w postaci dopełniacza: *dr.* lub *dra, bp.* lub *bpa* itp.
- Jeżeli w nazwie zawarty jest wyraz *imienia*, powinien on zostać zapisany małą literą, np. *plac Wolności im. marsz. Józefa Piłsudskiego*.
- Nazwy własne należy zapisać dużymi literami. Użycie cudzysłowu służy wyróżnieniu indywidualnego składnika nazwy, występującego po składniku opisowym, np. *ul. Oddziału „Iskra”* (Myszka, Wisz 2012: 407-408).

Wszystkie podane wyżej zasady mają zastosowanie przy zapisie jastrzębskich urbanonimów. Jedyny wyjątek stanowią nazwy takich obiektów jak hałdy, parki, obiekty rekreacyjne, obiekty sanatoryjne i kopalnie, które zgodnie z konsekwentnym zapisem w dokumentach, na mapach zapisywane są w członie określanym dużą literą. Decyzja podyktowana jest chęcią wyeksponowania lokalnego charakteru tych propriów.

Rozdział 2: Informacje o Jastrzębiu-Zdroju

1. Informacje ogólne

„Kto od strony Żorów zdąża koleją do Jastrzębia-Zdroju zauważy za stacją Pawłowice w pewnej chwili ze zdziwieniem nagłą zmianę w krajobrazie. Jak za dotknięciem różdżki czarodziejskiej, w ciągu kilku zaledwie minut płaski i równinny obszar nagle nabiera kształtów

niespokojnych, jest poprzecinany głębokimi dolinkami, jarami; krajobraz pełny maleńkich pagórków o wyrazistych konturach. Krajobraz ten jest typowy dla obszaru na południe od linii od Bzia na wschodzie poprzez Jastrzębie – Radlin aż pod Racibórz na zachodzie. Na tej linii urywa się nagle równinny na ogół obszar ziemi rybnicko-pszczyńskiej i schodzi bezpośrednio w labirynt nadzwyczaj urozmaiconego owymi jarami i pagórkami krajobrazu. Nie spotyka się takiej powierzchni więcej na całym Śląsku" (Musioł 1957: 29).

W taki sposób specyfikę krajobrazu ziemi jastrzębskiej ujął Ludwik Musioł – śląski historyk, archiwista i etnograf. Jego obserwacja uzasadniona jest geograficzną charakterystyką obszaru. Jastrzębie-Zdrój – miasto na prawach powiatu, znajdujące się na południowych rubieżach województwa śląskiego – położone jest bowiem w południowej części Płaskowyżu Rybnickiego, stanowiącego południowo-zachodnią część Wyżyny Śląskiej. Wyżyna ta znajduje się pomiędzy Kotliną Raciborską a Kotliną Oświęcimską.

Zachodnia część miasta opada skokowo w stronę doliny Olzy, wschodnia zaś obniża się w kierunku Wisły szerokimi i płaskimi terenami. Obszar Jastrzębia-Zdroju bogaty jest w trzecio- i czwartorzędowe utwory karbońskie. Te warunki geologiczne stanowiły podstawę do rozwoju górnictwa.

Klimat, kształtowany przez wpływ ciepłych mas powietrza napływających z południa od strony Bramy Morawskiej i z zachodu znad Niziny Śląskiej, zakwalifikowany został jako ciepły o długim lecie (średnio ok. 100 dni w roku) i krótkiej zimie (ok. 60-80 dni).

Południowa część miasta charakteryzuje się znacznym pofałdowaniem terenu, gęstą siecią cieków wodnych oraz obecnością gleb brunatnych i bielicowych, które umożliwiły wykształcenie licznych jarów oraz wąwozów. Północny obszar Jastrzębia-Zdroju natomiast usytuowany jest na równinnym terenie doliny Odry i ten obszar został przeznaczony pod zabudowę mieszkaniową oraz przemysłową[18].

Zgodnie z informacjami, podanymi przez Główny Urząd Statystyczny, w Jastrzębiu-Zdroju mieszka 80,426 osób (stan na 31 grudnia 2021 roku)[19]. Największą liczbę mieszkańców miasto osiągnęło w 1991 roku, kiedy zamieszkiwały go 104 594 osoby (Gonda-Soroczyńska, Szkaradkiewicz 2014: 334). Powierzchnia miasta wynosi około 85 km^2. Jastrzębie-Zdrój graniczy z powiatami: cieszyńskim od południa, wodzisławskim od zachodu, pszczyńskim od wschodu oraz rybnickim i powiatem grodzkim Żory od północy (Gonda-Soroczyńska,

[18] Informacje na temat położenia geograficznego miasta zaczerpnięto z folderu *Lokalny program rewitalizacji Jastrzębia Zdroju na lata 2008-2015*, wydanego przez Urząd Miasta Jastrzębie-Zdrój w październiku 2008 roku.
[19] https://bip.jastrzebie.pl/artykul/5797/64286/urodzenia-zgony-i-sluby-osob-zameldowanych-w-jastrzebiu-zdroju-2021-rok (dostęp: 31.08.2022).

Szkaradkiewicz 2014: 334). Ponadto w południowo-zachodniej części miasta znajduje się polsko-czeskie przejście graniczne Jastrzębie Ruptawa-Kempy-Petrovice u Karviné.

2. Historia Jastrzębia-Zdroju

Z uwagi na fakt, że Jastrzębie-Zdrój dzieli się na kilka sołectw, włączonych w obręb miasta, należy mieć na uwadze także historię wsi, tworzących granice Jastrzębia-Zdroju. Pierwsze wzmianki dotyczą nazw sołectw jastrzębskich, notowanych w *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis* (łac. *Księga uposażeń biskupstwa wrocławskiego*). Dokument ten powstał najprawdopodobniej pomiędzy 1290 a 1305 rokiem. Jego treść dotyczy powinności miast i wsi wobec biskupstwa wrocławskiego do niego należących. Nazwy poszczególnych sołectw w różnych formach pojawiają się także w późniejszych dokumentach (Lubszczyk 2013: 7).

W części „C" oznaczonej jako „Registrum Wyasdense" w dokumencie *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis* pierwszy raz pojawia się nazwa wsi Borynia: *Item in Borina debent esse triginta novem mansi* („Również Borynia powinna płacić dziesięcinę z 39 łanów"). Dokument z 20 maja 1354 roku wzmiankuje także inną nazwę Boryni – *Woitcesdorf*[20]: *Um 20 Mai 1354 gab er seine Zustimmung, als Herzog Nicolaus dem Stefan von Raschütz das herzogliche Recht in Raschütz und Borin, das auch Woitcesdorf heiâ, für 60 Mark verkaufte* („Książe Mikołaj zbył 20 maja 1354 roku za 60 marek Stefanowi z Raszczyc prawa książęce do Raszczyc i Boryni nazywanej również Wojciechowem"). Dokument z 27 czerwca 1427 roku potwierdza podział Boryni na Dolną i Górną: *Helena und ihre Söhne verliehen zu Pleâ am 27 Juni 1427 dem Johann Raschütz Ober und Nieder Borin ersteres in Land* („Helena i jej synowie nadali Janowi z Raszczyc Górną i Dolną Borynię") (Lubszczyk 2013: 7).

Boża Góra znajduje się w tej samej części *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis*, co Borynia. W tym dokumencie pojawia się także inna nazwa Bożej Góry – *Monte Oliveti* („Góra Oliwna"): *Item in Bozagora sive Monte oliveti solvitur decima more polonico, valet C 1/2 marcam* („Również Boża Góra czyli Góra Oliwna zobowiązana jest płacić dziesięcinę zgodnie ze zwyczajem polskim o wartości 5 1/2 grzywny") (Lubszczyk 2013: 7).

Bzie, sołectwo położone we wschodniej części miasta, pojawia się po raz pierwszy w dokumencie z 25 października 1293 roku w niemieckiej postaci *Goldmannsdorf*: *Rattibor den 8 Nov. 1293 dem Besitzer des in der Standesherrschaft Pless gelegenen Guthes Pawlowitz, Wojani, [...]; wie er 35enna uch gedachtem Wojani über die bereits gehabte 50 Fränkische*

[20] J. Lubszczyk (2013: 7) sugeruje, że wieś była nazywana *Wojciechowem*.

Morgen Landes noch 30 Fränkische Morgen zwischen Goldmannsdorf und Golassowitz („Właściciel Pawłowic Wojan, w Raciborzu 25 października 1293 r.[21] do posiadanych już 50 morgów frankońskich, otrzymał dodatkowo 30 morgów, położnych między Bziem i Golasowicami"). W *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis* pojawia się łacińska forma *Goltimanni*: *Item in Goltimanni villa debent esse LXIII mansi* („Również wieś Bzie winna płacić dziesięcinę z 63 łanów). Wieś ta pojawia się także w dokumencie z 1409 roku jako *Goldmirsdorf* (Lubszczyk 2013: 7).

Moszczenica, znajdująca się w zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, funkcjonuje w *Księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego* jako *Moschenicza*: *Item in Moschenicza debent esse XXIIII mansi* („Również Moszczenica powinna płacić dziesięcinę z 24 łanów") (Lubszczyk 2013: 7).

Ruptawa, obecnie najbardziej na południe wysunięte sołectwo w mieście, wzmiankowane było w *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis* pod postacią *Ruptava*: *Item in Ruptava debent esse triginta mansi* („Również Ruptawa powinna płacić dziesięcinę z 30 łanów") (Lubszczyk 2013: 7).

Szeroka, która znajduje się na północ od obecnego centrum Jastrzębia-Zdroju, w dokumencie biskupstwa wrocławskiego pojawia się jako *Syroka*: *Item in Syroka et in Gogolow debent esse LIIII mansi* („Również Szeroka i Gogołowa winne płacić dziesięcinę z 54 łanów"). Dwukrotnie w różnych dokumentach znaleźć można niemieckie nazwy wsi: *Timmendorf* – wzmiankowane w dokumencie raciborskiego księcia Leszka z 1321 roku, a także *Timendorf* – miejsce zamieszkania jednego ze świadków w rozprawie sądowej, która miała miejsce w Żorach w 1415 roku (Lubszczyk 2013: 7-8).

Zdaniem niektórych historyków wieś na terenie obecnego Jastrzębia Dolnego i Górnego powstała na prawie magdeburskim już na przełomie XIII i XIV wieku i funkcjonowała pod nazwą *Hermansdorf*[22] lub (w zlatynizowanej formie) *Villa Hermanni*[23]. Pierwsza wzmianka odnosząca się do tej wsi pojawia się w 1376 roku[24] w dokumencie archidiakonatu opolskiego.

[21] Rozbieżność dat między transkrypcją oryginalnego tekstu dokumentu, a tłumaczeniem J. Lubszczyka, spowodowana jest przełożeniem daty XIII-wiecznego dokumentu na system kalendarza gregoriańskiego. Według jastrzębskiego historyka, w tekście mowa jest o ósmym dniu przed kalendami listopadowymi, które wypadają 25 października (Lubszczyk 2013: 7).
[22] Por. https://www.jastrzebie.pl/strefa-turysty/historia-miasta (dostęp: 18.10.2021).
[23] *Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XII.83.2013 Prezydenta Miasta Jastrzębie-Zdrój z dnia 27 czerwca 2013 r.*, s. 27.
[24] Por. *Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XII.83.2013 Prezydenta Miasta Jastrzębie-Zdrój z dnia 27 czerwca 2013 r.*, s. 10, 22, 27, 90.

W sprawozdaniu z poboru świętopietrza za rok 1447 kolektor również wymienia nazwę *Hermansdorff*[25], zaś już w 1467 roku w źródłach pisanych znajduje się nazwa *Jaskczambie*[26].

Od XVI wieku wspomniana wyżej wieś wchodziła w skład Wodzisławskiego Państwa Stanowego[27].

W ciągu następnych stuleci wielu możnych i rycerzy obejmowało osady, których tereny wchodzą w skład dzisiejszego miasta. Niektóre wioski miały kilku właścicieli; skutkiem tego było, powstające w obrębie tej samej osady, rozróżnienie nazewnicze obszarów, zajmowanych przez różne rody. W ten sposób na przykład w granicach Bzia wyodrębniono tereny: Skrbeńskich (Bzie Zameckie), Hoffa, Gusnara, Wysockiego i Reitzensteina (Bzie Górne), a także Szeligowskich i Rostków (Bzie Dolne)[28].

Przytoczone powyżej w skrócie opracowanie można uznać za pradzieje miasta. Rozwój miejscowości zaczyna się bowiem dopiero od połowy XIX wieku.

Punktem przełomowym w nowym okresie historii miasta stał się rok 1859, kiedy właściciel Jastrzębia Dolnego baron Emil von Schlieben, chcąc dotrzeć do złóż węgla, odkrył solankę jodowo-bromową. Pruski hrabia początkowo myślał, że natrafił na bogate pokłady soli. Odwiert przejął pruski Skarb Państwa, który zainicjował badania nad solanką. Okazało się jednak, iż zawartość soli była zbyt niska, by móc stworzyć warzelnię. Władze pruskie zwróciły odwiert baronowi von Schliebenowi, który sprzedał w 1860 roku Jastrzębie Dolne, wraz z ujściem wody, hrabiemu Feliksowi von Königsdorffowi. Nowy właściciel zainicjował sezon leczniczy wiosną 1861 roku, zbudowawszy uprzednio drewniany dom zdrojowy, zwany Szwajcarką[29]. Zainteresowanie kurortem w Jastrzębiu Dolnym rosło, w związku z czym von Königsdorff zdecydował się rozbudować uzdrowisko. W 1862 roku dokonano zmiany nazwy miejscowości z Nieder Jastrzemb (Jastrzębie Dolne) na Bad Königsdorff-Jastrzemb (Boratyn, Mazur 2011: 12-13; Czarnocka-Kanik, Mrożkiewicz 2011: 6-10; Kucia, Marcinowska 2015: 7).

[25] *Registrium denarii sancti Petri in archidiaconatu Opoliensi sub anno domini MCCCCXLVII per dominum Nicolaum Wolff decretorum doctorem, archidiaconum Opoliensem, ex commisione reverendi in Christo patris ac domini Conradi episcopi Wratislaviensis, sedis apostolice collectoris, collecti* [w:] *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Breslau 1893, s. 372-373; por. Lubszczyk 2016: 2-3.
[26] *Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XII.83.2013 Prezydenta Miasta Jastrzębie-Zdrój z dnia 27 czerwca 2013 r.,* s. 27.
[27] Por. *Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XII.83.2013 Prezydenta Miasta Jastrzębie-Zdrój z dnia 27 czerwca 2013 r.*, s. 22; Siemko 2003: 11.
[28] *Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XII.83.2013 Prezydenta Miasta Jastrzębie-Zdrój z dnia 27 czerwca 2013 r.,* s. 11.
[29] Należy podkreślić, że z czasem określenie „dom zdrojowy" zaczęło funkcjonować jako onim, desygnujący jeden z najbardziej reprezentacyjnych obiektów jastrzębskiego uzdrowiska.

Osiem lat po zakupie Jastrzębia Dolnego, Königsdorff odsprzedał majątek Spółce Akcyjnej z Wrocławia (Actien Commandit Gesellschaft) za 25 000 talarów w związku z brakiem funduszy na kontynuowanie inwestycji. Przed sprzedażą wybudował jednak Dom Zdrojowy, w którym mieściły się: czytelnia, restauracja, pokój do gier, sala bilardowa i taneczna, a także założył Park Zdrojowy w stylu angielskim (w tym celu ściągnął z Wysp Brytyjskich odpowiednie narzędzia oraz sadzonki). Górną część parku stanowiła przestrzeń o charakterze ogrodowym, dolna zaś cechowała się przestrzenią leśną, pełną jarów i ścieżek dla spacerowiczów (Boratyn, Mazur 2011: 12-13, 19; Czarnocka-Kanik, Mrożkiewicz 2011: 13).

W jastrzębskim kurorcie pracowało wielu znakomitych lekarzy, którzy przyczynili się do rozsławienia uzdrowiska w ówczesnych Niemczech. Przyciągnęło to uwagę pochodzącego z Wielkopolski lekarza Mikołaja Witczaka, który w 1896 roku wykupił kurort. Witczak stworzył nowe sanatoria, doprowadził infrastrukturę elektryczną, kanalizacyjną i wodociągową, a także pomógł miejscowości uzyskać połączenie kolejowe. W czasie I wojny światowej uzdrowisko pełniło funkcję szpitala wojskowego. Mikołaj Witczak zmarł w 1918 roku, przed śmiercią jednak odsprzedał kurort niemiecko-austriackiemu Towarzystwu Zdrojowemu z zastrzeżeniem, iż umowa sprzedaży może zostać unieważniona, gdy sprzedający lub jego spadkobiercy uznają to za wskazane (Boratyn, Mazur 2011: 24-25; Czarnocka-Kanik, Mrożkiewicz 2011: 21).

Po wojnie synowie Mikołaja Witczaka zaangażowali się w zorganizowanie oddziałów powstańców śląskich na terenie Jastrzębia-Zdroju. Pomimo iż powstańcy mieli „bardzo mało broni, luźną organizację", nie brak im było „absolutnej instynktownej wiary w zwycięstwo" (Witczak 1929: 18). W trakcie I powstania śląskiego w 1919 roku Mikołaj Witczak jr. i Józef Witczak walczyli w bitwie pod Godowem, rok później, gdy wybuchło II powstanie śląskie, bracia Witczakowie brali udział w zdobywania Wodzisławia. W następnym roku byli zaangażowani w akcję plebiscytową, która miała na celu przyłączenie Górnego Śląska do Polski, jednak niekorzystny wynik przyczynił się do wybuchu III powstania śląskiego. Walki te miały miejsce także na terenie jastrzębskiego uzdrowiska[30]. W związku z wynikiem plebiscytu Jastrzębie-Zdrój włączone zostało do II Rzeczypospolitej (Boratyn, Mazur 2011: 32; Czarnocka-Kanik, Mrożkiewicz 2011: 21).

Miejscowość znalazła się w powiecie rybnickim, wcielonym do odrodzonego państwa polskiego. Uzdrowisko było przez dwa lata częścią gminy Jastrzębie Dolne, w 1924 roku powołano jednak do życie gminę Jastrzębie-Zdrój. Była to najmniejsza gmina w powiecie

[30] Więcej na ten temat w relacji Franciszka Czyża: http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1309/wybuch-iii-powstania-slaskiego-w-jastrzebiu-zdroju-w-relacji-franciszka-czyza.html (dostęp 21.10.2021 r.).

rybnickim (jej obszar wynosił 250 ha, populacja zaś przekraczała 300 mieszkańców). W roku 1932 do gminy włączono Zofiówkę, 5 lat później część Jastrzębia Górnego i Mszany (Mazur 2019: 3).

Zakład kąpielowy stał się własnością braci Witczaków (Czarnocka-Kanik, Mrożkiewicz 2011: 22). Mikołaj Witczak jr. zajął się rozbudową zakładu i „przywróceniem uzdrowisku dawnego splendoru", w 1930 roku został naczelnikiem gminy, zaś jego dwór na Mendowcu stał się „prawdziwą ziemiańską siedzibą" (Boratyn, Mazur 2011: 32). Dwór Witczaka odwiedzało wówczas wielu znanych Polaków, m.in. Melchior Wańkowicz, który o Jastrzębiu-Zdroju wspomniał w *Zielu na kraterze*: „Przenocowaliśmy w Jastrzębiem-Zdroju u jego właścicieli, braci Witczaków, których domowi patronowała święta Barburka[31] (święta Barbara, patronka górników), przestrzelona kulą niemiecką, kiedy Niemcy w czasie powstania śląskiego oblegali dom. Z Jastrzębie-Zdroju pomknęliśmy w dół, ku górom beskidzkim" (Wańkowicz 1973: 161).

Zarządzane przez Witczaków jastrzębskie uzdrowisko było stale rozbudowywane. Wówczas wybudowano tak spektakularne budynki sanatoryjne jak Letnisko Dywizji Górnośląskiej im. gen. Kazimierza A. Horoszkiewicza, „Katowiczanka", Sanatorium im. Marszałka Józefa Piłsudskiego czy Sanatorium Spółki Brackiej. Rozbudowano Dom Zdrojowy, zwany Kasynem, nieopodal którego postawiono muszlę koncertową. W 1925 roku do zakładu dotarła elektryczność, utworzono utwardzone asfaltowe drogi. Pod koniec lat 30. otwarto odkryty basen kąpielowy. Dzięki staraniom o rozwój możliwości komunikacyjnych rozbudowano istniejącą linię kolejową do Zebrzydowic, co pozwoliło na lepszą komunikację ze Śląskiem Cieszyńskim (Boratyn, Mazur 2011: 34-46).

Nieopodal Jastrzębia, u zbocza Bożej Góry, już pierwszego dnia agresji III Rzeszy na Polskę rozgorzała bitwa między 3. szwadronem 3. Pułku Ułanów Śląskich a niemieckimi oddziałami 5. Dywizji Pancernej. Kilkugodzinne starcie wystarczyło, by ewakuować ludność cywilną. Także bracia Witczakowie opuścili Jastrzębie-Zdrój. Niemcy już 1 września znaleźli się w uzdrowiskowej miejscowości, którą wkrótce przemianowali na Bad Königsdorff-Jastrzemb. Również uzdrowisko znalazło się pod rządami hitlerowskiej administracji. Niektóre budynki sanatoryjne zamieniono na wojskowe szpitale. Zmieniono również przeznaczenie pozostałych domów i zakładów (Boratyn, Mazur 2011: 50-51; Czarnocka-Kanik, Mrożkiewicz 2011: 38-39).

[31] Zapis zgodny z oryginałem.

Walory uzdrowiskowe miejscowości sprowadziły do Jastrzębia niemieckiego ginekologa dr. Carla Clauberga. Wcześniej lekarz ten prowadził nieludzkie eksperymenty na więźniach obozu w Auschwitz. Za jego namową władze niemieckie utworzyły w jastrzębskim uzdrowisku tzw. Miasto Matek (Stadt der Mutter) – wielkie centrum macierzyństwa i ośrodek położniczy i wychowawczy dla rodowitych Niemek, zajmujący się walką ze śmiertelnością wśród matek i dzieci. W związku z wdrożeniem tego projektu w życie, na szpitale położnicze oraz ośrodki dla dzieci przeznaczono wiele sanatoryjnych obiektów (Boratyn, Mazur 2011: 52; Czarnocka-Kanik, Mrożkiewicz 2011: 39).

Pod koniec wojny, gdy Armia Czerwona ciągnęła na zachód, ewakuowano „Miasto Matek", wywieziono aparaty i urządzenia medyczne, zaś budynki sanatoryjne przeznaczono na szpitale wojskowe dla rannych żołnierzy, walczących na froncie wschodnim. W wyniku działań wojennych uzdrowisko zostało niemal całkowicie zrujnowane. Mikołaj Witczak jr. sporządził w 1946 roku „Plan zabudowań parkowych", w którym szacował straty w budownictwie na 45%, zaś straty w ruchomościach obliczył na 90-92% (Boratyn, Mazur 2011: 52).

Po zakończeniu działań wojennych i ukonstytuowaniu się władzy ludowej w Polsce, jastrzębski kurort został upaństwowiony. Uzdrowisko miało spełniać przede wszystkim funkcje ośrodka, przeznaczonego dla pracowników śląskich zakładów górniczych oraz metalurgicznych (Kucia, Marcinowska 2014: 8).

Już na początku lat 50. XX wieku rozpoczęto wiercenia badawcze w rejonie Jastrzębia-Zdroju na zlecenie Rybnickiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego (Boratyn, Furczyk, Jasińska, Gawlas 2020: 13). Budowę pierwszych dwu kopalń na ziemi jastrzębskiej zainicjowano w 1955 roku (Boratyn 2013a: 20), a kilka lat później powstał pierwszy plan zagospodarowania przestrzennego miasta. Zgodnie z nim obszar znajdujący się w okolicy stawianych zakładów górniczych miał być przeznaczony pod budowę dwóch osiedli awaryjnych, czyli bloków mieszkalnych usytuowanych „pod samą bramą zakładu", zaś utworzenie większego ośrodka miejskiego przewidziano w pobliskich Pawłowicach (Boratyn 2013a: 20; Kucia, Marcinowska 2014: 9-10).

W 1959 roku decyzję tę zmieniono ze względu na zbyt dużą odległość osiedli mieszkalnych od zakładów pracy i trudności dotyczące sprawnej komunikacji pomiędzy dwoma punktami (Boratyn 2013a: 20; Kucia, Marcinowska 2014: 10).

Na początku lat 60. XX wieku opracowano nowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta. Zakładał on, że Jastrzębie będzie ośrodkiem zamieszkania 60 tys. górników i ich rodzin. Zgodnie z założeniami liczbę tę miasto miało osiągnąć w ciągu 15 lat. Wśród planów znalazło się również miejsce na zaplecze kulturalno-usługowe, węzeł

komunikacji kolejowej i drogowej, rolniczy ośrodek usługowy, jak również działalność uzdrowiskową w ograniczonym zakresie, działającą na potrzeby miasta oraz regionu. Jak podkreśla M. Boratyn, za najważniejsze czynniki kształtowania układu miasta uznano przede wszystkim sprzyjające warunki naturalne, tj. rzeźbę terenu, malowniczy krajobraz i warunki górnicze, jak również zasadę funkcjonalnego ułożenia poszczególnych części miasta, w tym przede wszystkim integralność funkcjonalnych jednostek, a także samodzielne prowadzenie ciągów komunikacyjnych (Boratyn 2013a: 20; Kucia, Marcinowska 2014: 10). Warto dodać, że plany zagospodarowania przestrzennego miasta w kolejnych latach wielokrotnie zmieniano i aktualizowano.

Z punktu widzenia rozważań o historii miasta istotne jest to, że na początku lat 60. XX wieku rozpoczęto stawianie dwu osiedli awaryjnych, a więc takich, które powstają w pobliżu tworzonych kopalń (Boratyn 2013a: 21). Zakończenie tego etapu planowano na rok 1965. Pierwsze mieszkania, znajdujące się jeszcze w gromadzie Moszczenica, powstały w 1960 roku. Następne bloki, które oddano do użytku, wybudowano nieopodal uzdrowiska i w osiedlu drugim w Jastrzębiu Dolnym (Kucia, Marcinowska 2014: 15). Kolejna faza rozwoju miasta miała trwać do 1975 roku i obejmować trzy jednostki administracyjne: miasto Jastrzębie-Zdrój, gromadę Jastrzębie Górne, jak również część gromady Moszczenica (Kucia, Marcinowska 2014: 11-12).

Powstające w Jastrzębiu-Zdroju kopalnie były „dumą ówczesnej władzy". Uroczyste uruchomienie pierwszego zakładu górniczego w mieście, KWK Jastrzębie, odbyło się w święto górnicze, Barbórkę, 4 grudnia 1962 roku w obecności ówczesnego I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki (Boratyn 2012: 12). Równocześnie z pierwszą kopalnią stawiano także drugi zakład, KWK Moszczenica, jednak ze względu na liczne incydenty, związane przede wszystkim z dużym stopniem metanowości kopalni, zakład górniczy oddano do użytku kilka lat później. Oficjalne otwarcie kopalni nastąpiło w święto górników 1965 roku. Podobnie jak w przypadku KWK Jastrzębie, na uroczystości obecny był I sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka (Boratyn 2012: 14).

W następnych latach na ziemi jastrzębskiej otwierano kolejne górnicze zakłady pracy. W grudniu 1969 roku rozpoczęła działalność KWK Zofiówka, której pierwotne nadanie miało się znajdować w przysiółku, położonym nieopodal Moszczenicy. W wyniku badań geologicznych przeniesiono lokalizację zakładu w okolicę Dubielca i Dębiny, zachowując starą nazwę (Boratyn 2012: 16; Boratyn, Furczyk, Jasińska, Gawlas 2020: 13, 29). Na początku lat 70. XX wieku otwarto KWK Borynia. W czasie jej budowy dysponowano wynikami badań, przeprowadzonymi przed I wojną światową. Zakład górniczy mógł bowiem powstać w tym

miejscu jeszcze „za sprawą księcia pszczyńskiego". W latach okupacji niemieckiej władze nazistowskie planowały kontynuację tych działań (Boratyn 2012: 18). Również na terenie Pniówka złoża węgla kamiennego odkryto na przełomie XIX i XX wieku. Było to jednak silnie gazowe złoże, więc budowy zakładu wydobywczego zaniechano. Otwarcie KWK Pniówek nastąpiło w Barbórkę 1974 roku. Była to wówczas najdoskonalsza i najnowocześniejsza polska kopalnia węgla kamiennego (Boratyn 2012: 20).

Powiększająca się liczba zakładów górniczych na ziemi jastrzębskiej, a co za tym idzie – podwyższona potrzeba zatrudnienia wykwalifikowanych pracowników, pociągnęła za sobą konieczność rozbudowy ośrodka miejskiego. Obszar przeznaczony pod jego budowę znajdował się w Jastrzębiu Górnym, będącym wówczas jeszcze oddzielną gromadą. Odpowiednie osiedla planowano jako niezależne części miasta. W założeniach przyjęto także całkowity rozdział terenów mieszkalnych, przemysłowych, usługowych oraz zielonych. Komunikacyjną granicą osiedli stała się arteria średnicowa, która biegła szczytem wzgórza wzdłuż działu wodnego. Ponadto sieć dróg w mieście planowano rozwinąć w oparciu o dwie ulice równoległe do arterii średnicowej, jak również szereg poprzecznych dróg, usytuowanych zgodnie z rzeźbą terenu. Naturalne jary przeznaczono do celów rekreacyjnych. Zakładano także postawienie 200 budynków mieszkalnych, przedszkoli, szkół, jak również utworzenie okołomiejskiej obwodnicy i dwujezdniowej ulicy z rondem. „Miało to być miasto-park z dużą ilością zieleni, ze sklepami umiejscowionymi w pawilonach przypominających plastry miodu oraz z garażami w rotundach" (Kucia, Marcinowska 2014: 10-11).

W planach nie znalazła się koncepcja utworzenia tradycyjnego miejskiego rynku. Zakładano jednak, że w połowie lat 70. XX wieku powstanie śródmieście, usytuowane w centralnej przestrzeni miasta pomiędzy arteriami piątego osiedla. W miejscu tym miały znaleźć się istotne dla miasta i mieszkańców obiekty, takie jak siedziby urzędów, duże kino, Pałac Młodzieży, biblioteka, hala targowa, Dom Rzemiosła, zespół szkół. Inwestycja ta pozwoliłaby uchronić Jastrzębie-Zdrój przed „etykietą miasta-sypialni". Ze względu jednak na kryzys gospodarki za rządów Edwarda Gierka przedsięwzięcia tego zaniechano (Boratyn 2013a: 23-24).

Żeby jednak rozwój urbanistyczny miasta doszedł do skutku, konieczne było przyłączenie części obszarów gromad Jastrzębie Górne i Moszczenica w granice Jastrzębia-Zdroju. Już w 1963 roku Jastrzębie-Zdrój otrzymało prawa miejskie[32]. W 1967 roku inicjatywa ta nie powiodła się ze względu na negatywne ustosunkowanie się radnych tych jednostek

[32] Por. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1963 r. w sprawie utworzenia niektórych miast w województwach gdańskim i katowickim* (Dz.U. 1963 nr 23 poz. 132).

administracyjnych do planowanego przyłączenia ich miejscowości do Jastrzębia-Zdroju. Dopiero w roku 1969 wcielono do miasta obszar o powierzchni 455 ha z Jastrzębia Górnego i 159 ha z Moszczenicy[33] (Kucia, Marcinowska 2014: 35).

Tym samym obszar powstającego osiedla trzeciego znalazł się w granicach Jastrzębia-Zdroju. Już w 1966 roku oddano do użytku bloki przy ul. Śląskiej (Kucia, Marcinowska 2014:24). Jednak wobec podniesienia zdolności wydobywczych kolejnych kopalń w mieście zaszła konieczność budowy jeszcze większej liczby bloków. Zaplanowano więc budowę mieszkań z tzw. wielkiej płyty, czyli technologii stawiania bloków, opartej o przygotowane elementy konstrukcyjne w fabrykach domów. Podjęto decyzję o budowie jednej z nich w pobliskim Bziu. Uruchomienie Fadomu w Bziu miało miejsce w 1969 roku (Boratyn 2013a: 21).

Od tego momentu budowa osiedli na obszarze Jastrzębia-Zdroju przyspieszyła. W kolejnych latach oddawano następne osiedla mieszkalne w mieście. W 1969 roku zakończono budowę drugiego osiedla, w 1973 roku – osiedla trzeciego, w roku 1975 – osiedla czwartego, w 1981 roku – osiedla piątego, natomiast w 1979 roku – osiedla szóstego (Kantor-Pietraga, Krzysztofik 2011: 5).

W latach 70. XX wieku granice Jastrzębia-Zdroju znacznie się powiększyły. Na mocy rozporządzenia rady ministrów z 1973 roku włączono cały obszar sołectwa Jastrzębie Górne[34]. W 1975 roku, wraz z wprowadzeniem reformy administracyjnej kraju, w granice miasta wcielono gminę Ruptawa z Moszczenicą i Bziem z dotychczasowego powiatu wodzisławskiego, natomiast z powiatu rybnickiego – gminę Szeroka z Borynią i Skrzeczkowicami[35]. Dwa lata później przyłączono do Jastrzębia-Zdroju sołectwo Pniówek i część obszaru sołectw Krzyżowice i Pawłowice wraz z ostatnią powstałą kopalnią na ziemi jastrzębskiej[36]. W tym okresie liczba ludności Jastrzębia-Zdroju wzrosła lawinowo z 24 395 mieszkańców w 1970 roku do 97 533 w roku 1979 (Kucia, Marcinowska 2014: 71).

Na początku kolejnego dziesięciolecia miasto stało się świadkiem bardzo ważnego wydarzenia w dziejach Polski. Fala protestów, spowodowanych pogarszającą się sytuacją

[33] Por. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 1968 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwach katowickim, rzeszowskim i warszawskim* (Dz.U. 1968 nr 48 poz. 342).
[34] Por. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1972 r. w sprawie utworzenia, zniesienia i zmiany granic niektórych miast* (Dz.U. 1972 nr 50 poz. 327).
[35] Por. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1975 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwach katowickim i opolskim* (Dz.U. 1975 r. Nr 15, poz. 87) oraz *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1975 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwie katowickim* (Dz.U. 1975 r. Nr 15, poz. 88).
[36] Por. *Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 25 stycznia 1977 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwie katowickim* (Dz.U. 1977 nr 3 poz. 15).

ekonomiczną kraju, która ogarnęła Polskę latem 1980 roku, dotarła również do jastrzębskich kopalń (Kucia, Marcinowska 2014: 72). Już w nocy z 27 na 28 sierpnia 1980 roku rozpoczął się strajk górników w KWK Manifest Lipcowy. Wkrótce również w pozostałych kopalniach zaczynają się protesty. W dniu 29 sierpnia do KWK Manifest Lipcowy przybyła delegacja władz PRL, której przewodniczącym był wiceminister górnictwa Mieczysław Glanowski. Komitet Strajkowy przedstawił wówczas przybyłym swoje postulaty, m.in.: zniesienia czterobrygadowego systemu pracy, wprowadzenie wolnych sobót i niedziel, wolnych związków zawodowych, jak również ogłoszenia w prasie i telewizji informacji o strajku górniczym o charakterze solidarnościowym z protestującymi robotnikami z Wybrzeża (Kuboszek, Muszalska, Pomykoł, Tomanek 2005: 13). Już 3 września Komitet Strajkowy kopalni oraz Komisja Rządowa podpisują porozumienie, które do historii przeszło jako Porozumienie Jastrzębskie (Kuboszek, Muszalska, Pomykoł, Tomanek 2005: 14), zaliczane wraz z ugodami w Szczecinie i Gdańsku do tzw. porozumień sierpniowych. Na mocy tych porozumień doszło do rejestracji Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność", wprowadzenia wolnych sobót od pracy w całym kraju, stopniowej demokratyzacji kraju, jak również do zmian ustrojowych w przyszłości (Kucia, Marcinowska 2014: 74).

W najstarszej części rozwijającego się miasta nadal funkcjonowało uzdrowisko. Jednak coraz bardziej postępująca rozbudowa przemysłu górniczego spowodowała odpływ solanek. Atrakcyjność kurortu zaczęła spadać (Kucia, Marcinowska 2014: 23). Pobyt w jastrzębskich sanatoriach stawał się mniej popularny, tym bardziej że kierowano tam zwykle pracowników przemysłu wydobywczego „pragnących odpocząć od zindustrializowanego krajobrazu" (Boratyn, Mazur 2011: 63). W drugiej połowie lat 80. XX wieku podjęte zostały decyzje, rozpoczynające proces likwidacji lecznictwa uzdrowiskowego w Jastrzębiu-Zdroju. W konsekwencji działalność uzdrowiskowa przeniesiona została do Ustronia (Kucia, Marcinowska 2014: 83-84). W roku 1989 dyrekcję zdrojowiska przeniesiono do Ustronia, zaś jastrzębski kurort stał się oddziałem Zespołu Sanatoryjnego Ustroń-Zawodzie (Kucia, Marcinowska 2014: 99). Pięć lat później jastrzębskie uzdrowisko zakończyło swoją działalność po przeszło 130 latach funkcjonowania (Boratyn, Mazur 2011: 63; Kucia, Marcinowska 2014: 122), zaś w 2007 roku Jastrzębie-Zdrój oficjalnie utraciło status uzdrowiska[37].

Pod koniec lat 80. XX wieku głęboki kryzys w kraju wpłynął na zahamowanie wielu inwestycji w mieście. Na obszarze ukończonego osiedla szóstego brakowało wielu istotnych

[37] Por. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 października 2007 r. w sprawie pozbawienia statusu uzdrowiska miasta Jastrzębie-Zdrój* (Dz.U. nr 201 poz. 1448).

dla funkcjonowania dzielnicy obiektów. Plany realizacji osiedla siódmego nie zostały wcielone w życie. Jak podkreśla M. Boratyn, w okres transformacji ustrojowej „wkraczało Jastrzębie jako miasto niedokończone, a co gorsza, wobec dramatycznej sytuacji górnictwa – jako finansowy bankrut" (Boratyn 2013a: 24).

W styczniu 1993 roku od Jastrzębia-Zdroju odłączono sołectwo Pniówek i znajdującą się tam kopalnię, które zostały wcielone w granice administracyjne gminy Pawłowice (Kucia, Marcinowska 2014: 113). W tym okresie również sołectwa Borynia, Skrzeczkowice i Szeroka zgłaszały chęci utworzenia niezależnej gminy. Podczas sesji nadzwyczajnej Rady Miejskiej zwolennicy odłączenia argumentowali swoją decyzję tym, że Szeroka i okoliczne tereny były od zawsze związane historycznie z ziemią pszczyńską, gospodarczo natomiast z Rybnikiem i Żorami. Ostatecznie Rada Miejska odrzuciła wniosek o odłączenie od granic miasta sołectw Szeroka, Borynia, Skrzeczkowice i górniczego osiedla 1000-lecia-Szeroka (Kucia, Marcinowska 2014: 134-135).

Na przełomie XX i XXI wieku działalność zakończyła KWK Moszczenica (Boratyn 2012: 14). W lutym 2001 roku zamknięto również kolejowy ruch pasażerski (Kucia, Marcinowska 2014: 145). Jastrzębie-Zdrój do dziś pozostaje największym miastem w Polsce, które nie ma dostępu do kolei osobowej (por. Trammer 2019: 150-152).

Historia Jastrzębia-Zdroju została zainicjowana przez poszukiwania złoża węgla, i chociaż poszukujący je w połowie XIX wieku właściciel Jastrzębia Dolnego odkrył duże pokłady solanki i przez ponad 130 lat miasto funkcjonowało jako uzdrowisko, to ostatecznie potrzeba wydobycia cennego kruszcu energetycznego zwyciężyła. Budowa kopalń na ziemi jastrzębskiej była jednakże motorem napędowym rozwoju urbanistycznego nowego miasta. Z czasem miasto powiększało się, wchłaniając okoliczne wsie, na jego obszarze budowano kolejne osiedla dla przybyłych z różnych stron Polski robotników i ich rodzin.

3. Nazwa Jastrzębie-Zdrój

3.1 Historyczne zapisy nazwy *Jastrzębie*

W odróżnieniu od propriów wsi, usytuowanych na pograniczach współczesnego Jastrzębia-Zdroju, nazwa *Jastrzębie* nie pojawiła się w dokumencie *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis*. Według L. Musioła wieś musiała jednak powstać w tym samym okresie, co „inne otaczające ją wsie nowoustrojowe" (Musioł 1957: 53). Uważa się, że

pierwotnym mianem wioski była *Boża Góra*, zanotowana we wspomnianym źródle, sama zaś wieś powstała prawdopodobnie w początkach XIII wieku, najpóźniej w latach 1240-1250[38].

Brak wzmianki o *Jastrzębiu* w *Księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego* L. Musioł wyjaśnia inną okolicznością. Wiąże się ona z faktem, iż biskup wrocławski mógł przekazać dziesięcinę z określonej miejscowości jakiemuś kościołowi lub klasztorowi przed spisaniem dokumentu. Wówczas nazwa wsi nie została uwzględniona w spisie. Według śląskiego historyka poparciem tego argumentu jest brak w wymienionym dokumencie około 25 wsi ziemi rybnickiej, których miana zapisano w spisach dziesięciny jeszcze w XIII wieku. Zatem brak wzmianki o *Jastrzębiu* w *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis* tłumaczyć należy tym, że obszar ten był w posiadaniu określonego klasztoru, najprawdopodobniej dominikanek w Raciborzu (Musioł 1957: 45-47).

W dokumentach z XIV i XV wieku wieś figuruje pod nazwą łacińską: *villa Hermanni* lub niemiecką: *Hermannsdorf*. Od drugiej połowy XV stulecia przestaje jednak funkcjonować proprium niemieckie. Już w źródłach z 1467 roku zapisana zostaje polska nazwa *Jastrzembie* (Musioł 1957: 47).

Jak podkreśla L. Musioł, pisownia proprium *Jastrzębie* nastręczała łacińskim skrybom trudności, o czym świadczy różniąca się grafia nazwy: *Jaskczambie* (1467), *Giastrzabie* (1484), *Iastrzembia* (1650) i *Iastrzembie* (1679). W kolejnych latach zapisywano także formy *Jastrząb* (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* 1880) i *Jastrzęb* (1845). W XIX wieku ukonstytuowała się pruska urzędowa pisownia miana wsi: *Jastrzemb* (Musioł 1957: 55). Po zakupieniu Jastrzębia Dolnego przez Feliksa von Königsdorffa w 1860 roku nowy właściciel zmienił nazwę *Nieder Jastrzemb* na *Bad Königsdorff-Jastrzemb* (Boratyn, Mazur 2011: 12). L. Musioł twierdzi zarazem, że ludność zawsze nazywała ten obszar *Jastrzębie* (Musioł 1957: 55).

3.2 Etymologia naukowa nazwy *Jastrzębie*

Badania dowodzą, że polskie miano wsi, stanowiącej podstawę dzisiejszego Jastrzębia-Zdroju, nie zostało wspomniane przed XIV wiekiem. W późniejszych latach w rozmaitych dokumentach figurowały łacińskie (*villa Hermanni*) lub niemieckie (*Hermannsdorf*) określenia miejscowości. Stwierdza się zarazem, że wsie, takie jak *Jastrzębie*, zakładane były na przełomie XIII i XIV wieku według gotowego schematu i często noszą propria, pochodzące od imienia lub nazwiska założyciela osady. Zdarzało się jednak, że obok niemieckiej lub łacińskiej nazwy,

[38] „Problemy młodych", nr 1 (14), rok II, 1980, s. 2.

w obiegu funkcjonowała także nazwa polska. Przykładem mogą być miana wsi, zapisane w *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis*, takie jak *Rudolphi villa* (niem. *Rudelsdorf*, obecnie *Rydułtowy*), *Bertoldi villa* (niem. *Bertoldsdorf*, obecnie *Biertułtów*), *Merclini villa* (niem. *Merkelsdorf*, obecnie *Marklowice*), *Wernheri villa* (niem. *Wilmersdorf*, pol. *Wierznowice* lub *Wierznerzowice*), *Goltimanni villa* (niem. *Goldmansdorff*, ob. *Bzie*) lub *Friczconis villa* (ob. *Baranowice*) (Musioł 1957: 49).

Powstaje zatem pytanie: czy w tych miejscach, określanych w dokumentach przy użyciu niemieckiej lub łacińskiej nazwy, istniały już organizmy mające polskie miana, czy też osady te zostały utworzone od podstaw przez osadźców, których imiona lub nazwiska posłużyły za toponimy? Wiele wsi rzeczywiście powstało po wykarczowaniu i nadaniu określonego obszaru zasadźcy, niektóre jednak tworzono w miejscu istniejącej osady. Za przykład może posłużyć *Bzie*, którego polskie określenie figurowało jeszcze w 1293 roku, w kolejnych wiekach jednak funkcjonowała tylko niemiecka lub łacińska nazwa. W przypadku *Jastrzębia* nie można jednoznacznie stwierdzić, czy polskim proprium posługiwano się przed powstaniem osady *villa Hermanni* || *Hermannsdorf*. Warto podkreślić, że na Górnym i Dolnym Śląsku istnieją 3 wioski, mające nazwy o podobnej strukturze: *Jastrzębie* w powiecie raciborskim, w województwie śląskim (niem. *Habicht* ‘jastrząb’), którego polskie miano zapisano już w 1357 roku; *Jastrzębie* w powiecie namysłowskim, w województwie opolskim (niem. *Nassadel*); *Jastrzębia* w powiecie górowskim, w województwie dolnośląskim (niem. *Jästersheim*), zapisane w źródłach z 1306 roku jako *Jastremba* (Musioł 1957: 51-53).

Postać *Jastrzębie* w liczbie pojedynczej jest „widocznie przymiotnikowa” i sama w sobie stanowi elipsę pełnego określenia, np. *Jastrzębie Gniazdo, Jastrzębie Pole, Jastrzębie Miecisko*. Jest to zatem proprium pochodzące nie od osoby, na co wskazuje legenda o Czarnym Jastrzębiu, lecz nazwa topograficzna „od terenu (leśnego) wzięta” (Musioł 1957: 53).

Polskie miano *Jastrzębie* funkcjonowało także w powszechnym obiegu wśród polskiej ludności omawianego obszaru jako określenie terenu niezamieszkałego, najprawdopodobniej lasu, jeszcze przed wystąpieniem w źródłach niemieckich i łacińskich propriów. Nazwa *Hermannsdorf* używana była przez niemieckich osadników, natomiast okoliczna ludność określała osadę, powstałą w miejscu wykarczowanego lasu, mianem *Jastrzębie* (Musioł 1957: 55-57).

Jest to najbardziej prawdopodobna etymologia nazwy *Jastrzębie*, na którą wskazują liczni językoznawcy. J. Miodek stwierdza, że miano to reprezentuje „stosunkowo rzadki typ strukturalny: *Jastrzębie* (od *jastrzębia*) – jak *Koźle* (od *kozła*), *Turze* (od *tura*), *Orle* (od *orła*) czy *Wróbla* (od *wróbla*)” (Miodek 2007: 245). Podobnie twierdzi S. Rospond (1984: 123),

stwierdzając, iż podobnie jak miano *Jastrzębia* jest to nazwa topograficzna. „Nazwy tego typu znaczeniowego, od ptaków – o ile nie są nazwą dzierżawczą, umożliwiają wykreślenie i zmapowanie zasięgów poszczególnych ptaków: *Orle, Wróble* itp.”. Również H. Borek, badający toponimię Górnego Śląska (1988), kwalifikuje to proprium do mian związanych ze światem zwierzęcym, wskazują na dużą liczbę onimów miejscowych, pochodzących od określeń ptaków. Udowadnia również, że sufiks *-e* ← **ьje*, od którego często urabiano miana, pochodzące od apelatywów związanych z fauną i florą, jest dość produktywny na Górnym Śląsku[39].

Z kolei w słowniku *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany* podkreśla się podział miejscowości na dwie wsi – *Jastrzębie Dolne* (*Nieder Jastrzemb, Nieder Jastrzab, Dolny Jastrząb || Dolny Jastrzęb, Königsdorf-Jastrzemb* i *Jastrząb Dolny*) oraz *Jastrzębie Górne* (*Ober Jastrzemb, Ober Jastrzab* i *Górny Jastrząb || Górny Jastrzęb*). Wskazuje się, że formy oboczne *Jastrząb* i *Jastrzęb* mogły powstać pod wpływem niemieckim[40].

Podsumowując: proprium *Jastrzębie* ma postać adiektywną i stanowi elipsę pełnego wyrażenia, nazywającego określony obszar, prymarnie będący lasem lub powstał wskutek dodania produktywnego w toponimii Górnego Śląska przyrostka *-e* ← **ьje*, charakterystycznego dla apelatywów, związanych ze światem zwierzęcym. Wskazuje zarazem na występowanie danego gatunku zwierzęcia na tym terytorium. Należy również podkreślić, że polskie miano *Jastrzębie* najpewniej było używane przez polską ludność przed pojawieniem się nazwy łacińskiej (*villa Hermanni*) i niemieckiej (*Hermannsdorf*).

3.3 Ludowa etymologia nazwy *Jastrzębie*

Nazwę *Jastrzębie-Zdrój*, podobnie jak wiele innych urbonimów na obszarze całej Polski, próbowano wyjaśnić w oparciu o etymologię ludową. Wiąże się ona z dziejami rycerza, zwanego Czarnym Jastrzębiem.

Wyraz *etymologia* jest kontaminacją dwu greckich słów: *etymon* ‘prawda, istota, znaczenie’ oraz *logos* ‘słowo, nauka’ (Miodek 1992: 56). *Wielki słownik języka polskiego* wyrażenie *etymologia ludowa*, określane rzadziej jako *potoczna etymologia*, definiuje jako ‘błędne z naukowego punktu widzenia objaśnienie pochodzenia jakiegoś wyrazu, oparte na podobieństwie jego formy do innych wyrazów lub na innych swobodnych skojarzeniach’[41]. Także *Słownik języka polskiego PWN* podkreśla nienaukowość *etymologii ludowej*, jak również

[39] Por. Rzetelska-Feleszko 2005: 209.
[40] Por. *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany. J-Kn*, red. K. Rymut, t.4, Kraków 2001, s. 128.
[41] https://wsjp.pl/haslo/podglad/45952/etymologia-ludowa (dostęp: 01.09.2022).

opieranie tych dociekań na temat pochodzenia określonych wyrazów na przypadkowych skojarzeniach[42]. *Etymologię ludową* określa się także jako *asocjacyjną*, *fantazyjną*, *folklorystyczną*, *naiwną*, *nienaukową, potoczną* i *synchroniczną*, jak również *pseudoetymologią* lub *reinterpretacją etymologiczną* (Cienkowski 1972; Michow 2008; Zierhofferowa, Zierhoffer 2012; Rogowska-Cybulska 2015).

Jak podkreśla Witold Cienkowski, badający próby wywiedzenia pochodzenia rozmaitych wyrazów przez środowiska, nie zajmujące się językoznawczą analizą leksemów, istnieją stanowiska naukowe, różniące się stosunkiem do etymologii ludowej. Jedni określają ją jako „proces naturalny, zachodzący w ramach normalnych zmian języka", inni natomiast uważają to za kuriozum i wskazują na „rzekomo patologiczny i destruktywny charakter" (Cienkowski 1972: 14). Według Elżbiety Michow ludowe etymologie określają granice postrzegania języka przez użytkowników danej nazwy i pozwalają poznać ich świadomość językową, zwykle niedużą w aspekcie formalno-gramatycznym. „Hobbystów etymologów z reguły cechuje niebywała fantazja, a ponieważ na ogół nie odróżniają znaczeń i form wyrazowych, tworzą w konsekwencji niewyraziste i dwuznaczne pod względem znaczeniowym i formalnym modele niby-onomastyczne (Michow 2008: 154). Stanisław Rospond podkreśla, że „nie wystarczy w sposób poetycki lub filozoficzny zastanawiać się nad cudownym słowem! «Dziejów jego promień cały rozejrzeć» może jedynie fachowiec – językoznawca. W przeciwnym wypadku uzyskujemy igraszki etymologizacyjne i «ludową etymologię», nie mające nic wspólnego z naukową operacją językoznawczą" (Rospond 1976: 56).

Według W. Cienkowskiego leksyka danego języka zawiera takie wyrazy, które są odczuwane przez mówiących jako częściowo lub całkiem nieprzejrzyste, zatem izolowane etymologiczne, zwane słabymi. Mogą one ulegać atrakcji, czyli wpływowi leksemów mocnych, zwykle powiązanych silniejszymi relacjami z resztą słownictwa. Atrakcja ta może polegać m.in. na konstrukcji wtórnych relacji etymologicznych wyrazu słabego do innych jednostek leksykalnych. Badacz określa to mianem etymologii naiwnej, ludowej lub atrakcji paronimicznej, podkreślając zarazem, iż podstawą takich skojarzeń jest podobieństwo fonetyczne wyrazu izolowanego i konkretnego wyrazu mocnego, nie zaś analogia znaczeniowa lub logiczny związek. Reinterpretacji tej towarzyszyć mogą zmiany strukturalne, jak również semantyczne wyrazów izolowanych, powodując ich upodobnienie do leksemów mocnych (Cienkowski 1972: 18-19). W przypadku prób wywiedzenia pochodzenia określonych

[42] https://sjp.pwn.pl/szukaj/etymologia%20ludowa.html (dostęp: 01.09.2022).

toponimów interpretacje te skupiają się przede wszystkim na wyjaśnianiu uwarunkowania utworzenia określonej nazwy i jej prymarnego znaczenia, pomijając kwestię, dotyczącą struktury proprium (Rogowska-Cybulska 2015: 272).

Prawdopodobnie ta okoliczność miała miejsce także w przypadku skonstruowania legendy o Czarnym Jastrzębiu, wyjaśniającej pochodzenie toponimu *Jastrzębie*. Postać ta stała się jednym z bohaterów opartego na ludowych podaniach opowiadania *Husyci na Górnym Śląsku*, napisanego i wydanego w 1910 roku przez Karola Miarkę, śląskiego działacza społecznego, wydawcy i pisarza. Legenda o Czarnym Jastrzębiu jest silnie zakorzeniona w świadomości jastrzębian i doczekała się rozmaitych wariantów, opartych przede wszystkim o wspomniane opowiadanie K. Miarki [43].

Cechą wspólną wszystkich wersji legendy jest postać rycerza-rabusia, określanego z języka niemieckiego jako raubritter, który napadał na kupieckie karawany, przejeżdżające szlakami handlowymi, przebiegającymi przez dzisiejszą ziemię jastrzębską. W związku z tym, iż rabunków dokonywał znienacka i bezwzględnie, otrzymał przydomek *Jastrząb*, wielokrotnie dodawano do tego przydomka przymiotnik *Czarny*. Zgodnie z niektórymi przekazami był to pan włości, zlokalizowanych w Jastrzębiu Górnym. Z uwagi na fakt, iż *Jastrząb* był ziemianinem okrutnym i bezwzględnym, organizował razem ze swoją kompanią napady na kupców, przejeżdżających przez pobliskie jary, jak również na sąsiednich rycerzy i właścicieli ziemskich. W innej wersji legendy podkreśla się fakt, iż pierwotnie wojownik ten był wysłannikiem królewskim, którego zadaniem było strzeżenie pobliskich szlaków handlowych. Z czasem jednak rycerz zaczął rabować kupców, których miał ochraniać. Zgodnie zaś z inną wersją podania, był to rabuś, który wybudował zamek w okolicy Jastrzębia Górnego i obserwował z jego flanek pobliskie wzgórza i doliny. Niezależnie od pochodzenia i profesji *Jastrzębia*, wszystkie warianty legendy podkreślają, iż w związku z działalnością okrutnego rabusia i paliwody jary i doliny, będące w promieniu działalności rycerza, nazwane zostały *Jastrzębiem*. Podania przekazują różne wersje, dotyczące śmierci rabusia. Jedna legenda głosi, iż król, dowiedziawszy się o napadach, wysłał ekspedycję karną, która została rozbita przez *Jastrzębia* i jego kompanię. Dopiero druga wyprawa na rabusia zmusiła go do ucieczki do Czech, gdzie został schwytany i stracony publicznie na praskim rynku. Zgodnie z innym podaniem, w czasie najazdu husytów na Śląsk w I połowie XV wieku *Jastrząb* dołączył do czeskich najeźdźców i poległ w walce o Żory. Warto również podkreślić, iż zgodnie z kolejnym

[43] *Legenda o Czarnym Jastrzębiu*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta" nr 4, 2007, s. 6-8.

podaniem brutalnemu rabusiowi nikt nie zdołał się przeciwstawić i obszar, na którym rycerz dokonywał napadów, po wielu wiekach nadal nazywano *Jastrzębiem*.

Chociaż różne wersje legendy różnią się w kwestii genezy oraz śmierci bohatera podania, wszystkie warianty podkreślają, iż w związku z metodą działalności rabunkowej rycerza, zbliżonej do sposobu polowania drapieżnego ptaka, nazwano go *Jastrzębiem* lub *Czarnym Jastrzębiem*. Dopiero później, wskutek transonimizacji, przeniesiono miano tej postaci na teren jego działania lub zamieszkania.

Warto podkreślić, że L. Musioł nie zgadza się z etymologią nazwy miejscowości. „Istnieje wprawdzie w polskiej heraldyce herb «Jastrzębiec» (na tarczy podkowa a w niej krzyż), a członkowie do tego herbu należący zwani są «Jastrzębiami». Ale to jest, jak widać, postać rzeczownikowa. Osada, nazwana od takich osobników, musiałaby brzmieć «Jastrzębcy» lub w dawnym polskim języku «Jastrzęby», a nie «Jastrzębie», jak nasza miejscowość" (Musioł 1957: 55).

Należy zgodzić się ze śląskim historykiem. Nie ma bowiem żadnych źródeł, potwierdzających istnienie rycerza, nazywanego *Czarnym Jastrzębiem* lub *Jastrzębiem*. Legenda ta jest jednym z wielu przykładów ludowych etymologii propriów miejscowości, według których mieszkańcy określonych obszarów starają się wywieść nazwę zamieszkiwanego przez nich miasta.

3.4 Człon Zdrój w nazwie Jastrzębie-Zdrój

Kolejną kwestią, związaną z nazwą miejscowości, jest jej drugi człon. Jego utworzenie wiąże się z powstaniem w II połowie XIX wieku uzdrowiska, nazwanego w 1862 roku na cześć jego twórcy *Bad Königsdorff-Jastrzemb* (Boratyn, Mazur 2011: 12). W niemieckim mianie człon *Bad*, oznaczający 'zdrój', funkcjonował w prepozycji. Po wcieleniu części Górnego Śląska do II Rzeczypospolitej dokonano zmiany niemieckich toponimów na polskie. Zgodnie z § 1. pkt 81. *Rozporządzenia Śląskiej Rady Wojewódzkiej z dnia 3 czerwca 1924 r. w sprawie zniesienia obszarów dworskich w powiecie Rybnickim* utworzono „samoistną gminę wiejską pod nazwą Jastrzębie Zdrój", jednak w § 2. tego dokumentu figuruje także proprium „Jastrzębie-Zdrój"[44].

W ciągu kolejnych lat zasady pisowni nazw z członem *Zdrój* nie były regulowane. Dopiero Stanisław Jodłowski i Witold Taszycki w *Słowniku ortograficznym i prawidłach*

[44] Por. *Rozporządzenie Śląskiej Rady Wojewódzkiej z dnia 3 czerwca 1924 r. w sprawie zniesienia obszarów dworskich w powiecie Rybnickim* (Dziennik Ustaw Śląskich z 1924 r. Nr 17, poz. 68).

pisowni polskiej postulowali zapis toponimów tego typu bez dywizu w oparciu o ustalenia Komitetu Językoznawczego PAN z 1956 roku (Jodłowski, Taszycki 1980: 57-58). Jednak w spisie nazw miejscowości, dodanym do załącznika *Zarządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 25 lipca 1967 r. w sprawie wykazu miejscowości uznanych za uzdrowiska*, pojawiają się miana miast zdrojowych, w formie w których figuruje dywiz, oddzielający proprium miejscowości od członu *Zdrój*[45]. W późniejszych latach kolejne zarządzenia potwierdzały te założenia[46].

Również ustalenia Polskiej Akademii Nauk, zawarte w XII wydaniu *Pisowni polskiej* z 1957 roku, wprowadzały łącznikowy zapis nazw miejscowości, złożonych z członów nierównorzędnych. Z postulatami tymi nie zgodził się jednak S. Jodłowski, który uznał tę zasadę za niezgodną z regułami bezłącznikowej pisowni elementów nierównorzędnych (Jodłowski 1979: 127), ukonstytuowanych w zgodzie z polską tradycją narodową, logicznymi zasadami analizy nazw dwuwyrazowych, jak również opartych na wnioskach Komisji Ustalania Nazw Miejscowych i Fizjograficznych, a także związanych z rządowymi decyzjami związanymi z zapisem odpowiednich nazw miejscowych na Ziemiach Zachodnich w oparciu o „Monitor Polski" z lat 1946-1947. Warto dodać, że według badacza zapisy, zastosowane w XII wydaniu *Pisowni polskiej* PAN, „były wynikiem niewątpliwej pomyłki" (Jodłowski 1979: 142-143).

Przez wiele lat nieustalona pozycja łącznika w propriach tego typu była przyczyną licznych sporów pomiędzy lingwistami. „Doprowadziły one do przywrócenia łącznika w nazwach omawianego typu, o czym czytamy na str. 82 najnowszego *Wielkiego słownika ortograficznego* PWN z roku 2006 pod redakcją […] prof. Edwarda Polańskiego". Leksykon ten zakłada, iż proprium miejscowości, składające się z dwu lub większej liczby członów rzeczownikowych, a które identyfikuje określoną jednostkę administracyjną lub geograficzną, zapisywane jest z łącznikiem, np. *Jaworzno-Szczakowa, Katowice-Bogucice, Wrocław-Nowy Dwór* czy *Lądek-Zdrój*. E. Polański uzasadnia postulat tym, że funkcja dywizu „przyczynia się do względnie jednolitego traktowania nazw o różnej genezie" (Miodek 2007: 246). Ustalenie to funkcjonuje do dziś, o czym świadczyć mogą urzędowe dokumenty. Zgodnie bowiem z *Rozporządzeniem Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 13 grudnia 2012 r. w sprawie*

[45] Por. *Zarządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 25 lipca 1967 r. w sprawie wykazu miejscowości uznanych za uzdrowiska* (M.P. 1967 nr 45 poz. 228).
[46] Por. *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. 1-3, 1980-1982.

wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części stosuje się dywiz pomiędzy nazwą miejscowości a członem *Zdrój*[47].

Należy podkreślić, że w *Rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1963 r. w sprawie utworzenia niektórych miast w województwach gdańskim i katowickim*, na mocy którego Jastrzębie-Zdrój uzyskało prawa miejskie, figuruje zapis z łącznikiem[48], jednak w pierwszych uchwałach Miejskiej Rady Narodowej funkcjonuje pisownia *Jastrzębie Zdrój*. Na taką też formę nazwy powoływali się wielokrotnie jastrzębscy urzędnicy, którzy w 2005 roku przeprowadzili konsultacje z mieszkańcami w związku z zapisem proprium miasta. Według informacji, zawartych w załączniku do uchwały nr XXIX/631/2005 Rady Miasta Jastrzębie Zdrój z dnia 24 lutego 2005 roku w konsultacjach tych wzięło udział 931 mieszkańców. Zdecydowana większość (922) jastrzębian opowiedziało się za pisownią bez dywizu. Jak podkreślają urzędnicy, „wyniki konsultacji wskazują, iż wolą mieszkańców jest zachowanie przyjętej pisowni Miasta Jastrzębie Zdrój bez łącznika". Urzędnicy jastrzębskiego magistratu wystąpili z wnioskiem do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji za pośrednictwem Wojewody Śląskiego o pozostawienie proprium *Jastrzębie Zdrój*. Według nich „Nazwa *Jastrzębie Zdrój* (bez łącznika) stosowana jest praktycznie we wszystkich instytucjach naszego miasta. […] We wszystkich dokumentach, jakimi posługują się mieszkańcy wystawionymi przez urzędy i instytucje państwowe występuje nazwa *Jastrzębie Zdrój*. Miasto Jastrzębie Zdrój liczy prawie 100 tys. Mieszkańców, w związku z tym wymiana wszystkich istniejących dotychczas dokumentów […] stanowi niewspółmierne koszty, zarówno dla Miasta jak i dla mieszkańców". Decyzję o pozostawieniu onimu *Jastrzębie Zdrój*, zapisywanego bez dywizu, argumentowano zatem możliwością uniknięcia nadmiernie wysokich kosztów, jak i chaosem organizacyjnym, związanym z przystosowaniem pisowni *Jastrzębie-Zdrój* z łącznikiem do treści istniejących w obiegu dokumentów. Opierając się na określonych założeniach językoznawców, opiniujących problem nazewnictwa miast z członem *Zdrój*, jastrzębski magistrat wnosił o zachowanie zapisu bez łącznika. Ostatecznie jednak, zgodnie z rozporządzeniem, wydanym w 2012 roku, obowiązuje proprium *Jastrzębie-Zdrój*.

W tekstologicznym ujęciu miano *Jastrzębie-Zdrój* należy do linktekstów. W przeciwieństwie do duotekstów, w których każdy człon nazwy jest w stosunku do siebie ekwiwalentny, do grupy linktekstów zakwalifikować należy miana o nierównorzędnym

[47] Por. *Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 13 grudnia 2012 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części* (Dz. U. 2013 poz. 200). Zob. również https://wsjp.pl/haslo/podglad/4323/zdroj (dostęp: 12.09.2023).
[48] Por. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1963 r. w sprawie utworzenia niektórych miast w województwach gdańskim i katowickim* (Dz. U. 1963 nr 23 poz. 132).

charakterze. Jak podkreśla M. Rutkiewicz-Hanczewska, wszystkie elementy, wchodzące w skład takiego tekstu, wprowadzają „pewien rodzaj dookreślenia, może nawet uściślenia charakteru obiektu" (Rutkiewicz-Hanczewska 2013: 324-325). Jeden ze składników, stanowiących postać linktekstu toponimicznego, pełni funkcję uściślającą człon pierwszy (Rutkiewicz-Hanczewska 2013: 332). Oprócz licznych przymiotnikowych członów linktekstów, takich jak np. *Lubelski* w mianie *Tomaszów Lubelski*, w strukturze tego gatunku tekstów pojawiają się także rzeczowniki, takie jak *wieś, wola, osada, młyn, huta, budy* i *zdrój || zdroje* (Rutkiewicz-Hanczewska 2013: 334-335).

Pisownia *Jastrzębie-Zdrój* zgodna jest z obowiązującymi normami ortograficznymi. Chociaż górnośląska miejscowość utraciła status uzdrowiska w 2007 roku, to element *Zdrój* wskazuje na istotny etap przeszłości miasta, co należy uznać za argument za zachowaniem tego członu w nazwie miejscowości.

Rozdział 3: Analiza semantyczno-strukturalna elementów przestrzeni miejskiej Jastrzębia-Zdroju

1. Nazwy obiektów komunikacyjnych

Wśród jastrzębskich urbanonimów bardzo wyraźnie zaznaczają swoją obecność miana obiektów komunikacyjnych, do których zaliczają nazwy: ulic, rond, przystanków i stacji kolejowych, przystanków i dworców autobusowych.

Zebrany materiał jest zróżnicowany pod względem ilościowym i chronologicznym. W sumie wyekscerpowano 781 propriów: 460 nazw ulic, 34 nazwy rond, 267 nazw przystanków i dworców autobusowych i 20 nazw stacji kolejowych. Spośród zebranych mian, najstarszymi są propria miejsc zatrzymania pociągów. Ich powstanie datuje się na początek XX stulecia. Nazwy ulic na szerszą skalę zaczęły powstawać w czasie, kiedy tworzono wielki kompleks miejski po wojnie. Równolegle z nimi tworzono miana przystanków autobusowych. Najmłodszą kategorią obiektów komunikacyjnych w Jastrzębiu-Zdroju są ronda, powstały one bowiem dopiero w XXI wieku.

Na potrzeby badania jastrzębskiej plateonimii przyjęto ramy czasowe, podzielone na 4 okresy (zob. rozdział część 3.1.1 niniejszej pracy): przed rokiem 1945, lata 1946-1976, lata

1977-1990 oraz ostatni cykl, rozpoczynający się od 1991 roku. Analizie poddano także proponowane miana ulic, to znaczy takie, które postulowali mieszkańcy miasta lub rozmaite stowarzyszenia, jednak wskutek decyzji urzędników nie nadano ich,, jak również plateonimy funkcjonujące w sołectwach przed ich przyłączeniem do Jastrzębia-Zdroju.

Pierwsze oficjalne nazwy rond w mieście powstały w 2004 roku. Kolejne propria skrzyżowań w ruchu okrężnym nadano dopiero w drugiej dekadzie XXI wieku. Mając na uwadze niedługi czas ich funkcjonowania, a także jednolitość semantyczno-motywacyjną tej kategorii mian, zrezygnowano z wydzielania okresów powstawania onimów rond.

Nazwy jastrzębskich przystanków autobusowych podzielono na dwa okresy, których cezurą jest rok 2014. W tym bowiem roku zmieniono w mieście wiele mian punktów zatrzymań autobusów w myśl Rozporządzenia Ministra Transportu z 2012 roku.

Propria przystanków i stacji kolejowych podzielono na 5 okresów: pierwszym są lata ich funkcjonowania w zaborze pruskim, drugi obejmuje lata polskiej państwowości przed 1939 rokiem, trzeci okres to funkcjonowanie tych nazw w czasie hitlerowskiej okupacji, czwarty obejmuje lata 1945-1981, ostatni zaś dotyczy ostatnich lat ich istnienia przed likwidacją połączeń pasażerskich w roku 2001.

1.1 Nazwy ulic

Wśród wyodrębnionych plateonimów znalazły się nazwy o różnym statusie prawnym. Są to w dużej mierze propria oficjalne, które zostały nadane na mocy określonych uchwał i liczna grupa onimów proponowanych, utrwalonych w zapisie projektów uchwał lub wnioskach mieszkańców o nadanie określonego miana.

Warto zaznaczyć, że w odróżnieniu od innych miejscowości, których plateonimia została dotychczas przebadana, w historii jastrzębskiego nazewnictwa ulic nie sposób znaleźć takich struktur, które A. Myszka nazywa *protoplateonimami*. Są to onimiczne jednostki, których pozycja systemowa jest niejasna, np. *ulica Zamkowa ku Farze ciągnąca się*, *Droga od Miasta ku Gruntom i Łąkom Staromieyskim ciągnąca* itp. (Myszka 2016: 101, 104). Przyczyn braku tego typu propriów w przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju należy upatrywać w krótkiej historii miasta (zob. część 2.2 niniejszej pracy).

Jak powiedziano wyżej, zebrane jastrzębskie plateonimy zostały ujęte w ramy czasowe, którym odpowiadają ważne z punktu widzenia ich dziejów wydarzenia. Są to okresy: 1. od powstania uzdrowiska do zakończenia II wojny światowej, 2. lata 1945-1976, 3. od roku 1977 do 1990 oraz 4. po 1991 roku. Powyższe ramy czasowe są zróżnicowane zarówno pod kątem

ilościowym (liczba nadanych mian), jak również semantycznym (każdą cezurę charakteryzują różne klasy nazw).

Pierwszy okres obejmuje dzieje niewielkiej miejscowości uzdrowiskowej przed okresem powstania górniczego miasta. Drugi związany jest przede wszystkim z procesami urbanizacyjnymi, mającymi na celu utworzenie wielkiego osiedla górniczego między powstającymi kopalniami. Cezurą kończącą ten okres jest wdrożenie w życie uchwały nr 56/XIII/76, która wprowadziła 56 nazw ulic w miejscowości i sołectwach do niej przyłączonych. Trzeci okres związany jest z konstytuowaniem się kolejnych osiedli w mieście, co niesie z sobą konieczność uporządkowania adresów. Ostatni cykl czasowy otwiera konieczność dekomunizacji nazw przestrzeni miejskiej.

1.1.1 Nazewnictwo ulic przed 1946 rokiem

Zalążkiem współczesnego Jastrzębia-Zdroju było powstałe w połowie XIX wieku na obszarze Jastrzębia Dolnego uzdrowisko. Przez teren Zdroju przechodziła reprezentatywna aleja, zwana *Paulastrasse* na cześć żony założyciela jastrzębskiego uzdrowiska, hrabiego Feliksa von Königsdorffa (Boratyn, Mazur 2011: 22). Przed II wojną światową ulica ta nosiła miano *ul. Wojciecha Korfantego*, zaś w trakcie wojny niemiecka administracja zmieniła jej nazwę na *Adolf Hitler Strasse* (Boratyn, Mazur 2011: 50). Wszystkie 3 wskazane onimy są pamiątkowymi. Dwie ostatnie nazwy motywowane były konwencjonalnie, natomiast *Paulastrasse* była umotywowana realistycznie.

1.1.2 Nazewnictwo ulic w okresie 1946-1976

Na lata 1946-1976 przypada budowa miasta od podstaw. W 1955 roku podjęto decyzję o wybudowaniu na terenie obecnego Jastrzębia-Zdroju kopalń węgla kamiennego *Jastrzębie* oraz *Moszczenica*, 2 lata później opracowany został pierwszy plan zagospodarowania przestrzennego miasta, zaś w 1963 roku Jastrzębie-Zdrój uzyskało prawa miejskie (Kucia, Marcinowska 2014: 9, 18). W stale rozwijającej się miejscowości zaczął powstawać system obiektów urbanistycznych, a wraz z nim rozwijało się nazewnictwo miejskie Jastrzębia-Zdroju.

Zebrany materiał dotyczący tego okresu liczy 159 nazwy ulic, z czego 100 nie ma sygnatury, odnoszącej się do uchwały, która wprowadziła te miana w życie. W związku z tym aż 62% nazwom z lat 1946-1976 brakuje odpowiednich urzędowych dokumentów, które przynajmniej wskazałyby datę nadania nazw ulicom. Najstarszy zapisany tekst uchwały

pochodzi z 1975 roku i dotyczy korekty mian w przyłączonych do Jastrzębia-Zdroju sołectwach. Pierwszym zaś zachowanym dokumentem, wprowadzającym lub zmieniającym propria w mieście, jest uchwała nr 56/XIII/76, która powołała do życia 56 mian ulic Jastrzębia-Zdroju w 1976 roku.

W badanym dwudziestoleciu jedną z największych grup nazewniczych (47) były miana pamiątkowe. Większość motywowana była konwencjonalnie (43), 3 nazwy były motywowane pośrednio, 1 miano natomiast było realistyczne. Warty uwagi jest fakt, że aż 12 ulicom nowo powstającego miasta patronowali komuniści, socjaliści lub organizacje związane z obowiązującym wówczas systemem. Były to: *ul. Armii Czerwonej*, *ul. Bolesława Bieruta*, *ul. Mariana Buczka*, *ul. Feliksa Dzierżyńskiego*, *ul. Gwardii Ludowej*, *ul. Marcelego Nowotki*, *ul. Wincentego Pstrowskiego*, *ul. Hanki Sawickiej*, *ul. Karola Świerczewskiego*, *ul. Ludwika Waryńskiego*, *ul. Józefa Wieczorka* i *ul. Aleksandra Zawadzkiego*. Wymienione nazwy były motywowane konwencjonalnie.

Niewiele mniejszej liczbie ulic (9) nadano patronat polskich bohaterów, żołnierzy i działaczy niepodległościowych: *ul. Józefa Bema*, *ul. Jarosława Dąbrowskiego*, *ul. Jana Kilińskiego*, *ul. Tadeusza Kościuszki*, *ul. Stefana Okrzei*, *ul. Partyzantów*, *ul. Powstańców*, *ul. Romualda Traugutta* oraz *ul. Wojska Polskiego*. 8 mian jest motywowanych konwencjonalnie, 1 nazwa – motywowana pośrednio (*ul. Powstańców* – miasto było świadkiem powstań śląskich).

Siedmiu ulicom nadano nazwy upamiętniające polskich poetów: *ul. Władysława Broniewskiego*, *ul. Jana Brzechwy*, *ul. Marii Konopnickiej*, *ul. Adama Mickiewicza*, *ul. Cypriana Kamila Norwida*, *ul. Mikołaja Reja* i *ul. Juliusza Słowackiego*. Były to miana o motywacji konwencjonalnej.

Patronami 6 jastrzębskich ulic stali się także pisarze, publicyści i kronikarze: *ul. Jana Długosza*, *ul. Aleksandra Fredry*, *ul. Hugona Kołłątaja*, *ul. Piotra Skargi*, *ul. Stanisława Staszica* oraz *ul. Stefana Żeromskiego*. Każda z tych nazw jest motywowana konwencjonalnie.

Kolejnym 4 ulicom nadano również nazwy odnoszące się do regionu. Upamiętniono nie tylko 2 znanych działaczy i pisarzy śląskich (*ul. Karola Miarki*, *ul. Gustawa Morcinka*), lecz także uczestników trzech śląskich zrywów (*ul. Powstańców Śląskich*), jak również plebiscyt, który skutkował włączeniem części Śląska do II Rzeczypospolitej (*ul. Plebiscytowa*). Biorąc pod uwagę motywację propriów należy zaznaczyć, że 2 pierwsze nazwy są motywowane konwencjonalnie, 2 kolejne - pośrednio (*ul. Powstańców Śląskich* – na terenie obecnego miasta walczyli powstańcy; *ul. Plebiscytowa* – znaczna część mieszkańców Boryni, na której znajduje się ten trakt, opowiedziała się w 1921 roku za przyłączeniem wsi do Polski).

W powstającym mieście tylko 2 ulicom patronowali malarze i rzeźbiarze: *ul. Ksawerego Dunikowskiego*, *ul. Jana Matejki* – nazwy o motywacji konwencjonalnej.

Warto zwrócić uwagę na *ul. Karola Zioły*. Jest to pierwsza ulica, której patronem jest osoba bezpośrednio związana z kształtującym się miastem. Karol Zioła był saperem w IV Pułku Piechoty II Dywizji im. Henryka Dąbrowskiego, który po zakończeniu II wojny światowej, został przeniesiony do Jastrzębia w celu rozminowywania okolicznych terenów. Zginął w czasie rozbrajania jednej z min. Został pochowany na cmentarzu w Jastrzębiu Górnym[49]. Nazwa ta jest motywowana realistycznie, została bowiem nadana w rejonie, w którym poległ żołnierz.

W latach 1946-1976 wprowadzono także: *ul. Jurija Gagarina*, *ul. Komuny Paryskiej*, *ul. Mikołaja Kopernika*, *ul. Stanisława Moniuszki*, *ul. Ofiar Faszyzmu* oraz *ul. Żwirki i Wigury*. Są to nazwy motywowane konwencjonalnie.

Drugą największą klasą plateonimów były nazwy charakteryzujące (47), z których 36 było motywowanych konwencjonalnie, 10 realistycznie i 1 pośrednio. W omawianym okresie jastrzębskie uzdrowisko jeszcze działało, chociaż w sąsiedztwie powstających kopalń niełatwo było pozyskać nowych kuracjuszy. Zaczęto zatem nadawać nazwy, których wydźwięk mógł kojarzyć się pozytywnie – były to miana, które odnosiły się do spokoju i ciszy, do przyjemnych doznań wizualnych, a także do kolorystyki: *ul. Cicha*, *ul. Jasna*, *ul. Słoneczna*, *ul. Spokojna*, *ul. Wiosenna* oraz *ul. Zielona* (por. Borysiak 2010: 309-310). Są to miana o motywacji konwencjonalnej.

Włodarze miasta kładli również duży nacisk na nazywanie traktów komunikacyjnych propriami od określeń flory. Najczęściej pojawiającym się wówczas typem nazw odroślinnych były miana od drzew (14): *ul. Akacjowa*, *ul. Brzozowa*, *ul. Dębowa*, *ul. Gajowa*, *ul. Kasztanowa*, *ul. Klonowa*, *ul. Leśna*, *ul. Lipowa*, *ul. Olszowa*, *ul. Podleśna*, *ul. Sosnowa*, *ul. Świerkowa*, *ul. Wierzbowa* i *ul. Wiśniowa*. Drugim produktywnym typem były nazwy od kwiatów (8): *ul. Astrów*, *ul. Bratków*, *ul. Goździków*, *ul. Krokusów*, *ul. Narcyzów*, *ul. Różana*, *ul. Stokrotek* oraz *ul. Wrzosowa*. Pozostałe miana, kojarzące się z roślinnością, to: *ul. Grzybowa*, *ul. Kłosowa*, *ul. Łąkowa*, *ul. Ogrodowa*, *ul. Siewna* i *ul. Żytnia* (6). Trzy spośród wymienionych *nomina propria* mają motywację realistyczną (*ul. Leśna*, *ul. Podleśna*, *ul. Łąkowa*), pozostałe nazwy motywowane są konwencjonalnie. Wiele z nich tworzy rozmaite serie nazewnicze (zob. część 1.1.5.6 tego rozdziału).

[49] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/344/ziola-karol.html (dostęp: 05.02.2022)

Kolejnym typem powstających wówczas nazw charakteryzujących były miana związane z wyglądem ulicy (6): *ul. Długa*, *ul. Krótka*, *ul. Pochyła*, *ul. Poprzeczna*, *ul. Równoległa*, *ul. Żużlowa*; lub funkcją, którą pełniły nazwane trakty (3): *ul. Graniczna*, *ul. Średnicowa*, *ul. Turystyczna*. Pośród wyodrębnionych z tego okresu mian znajdują się także: *ul. Miodowa*, *ul. Nowa* i *ul. Stawowa*. Znamienne jest to, iż większość nazw dotyczących wyglądu ulicy motywowana jest realistycznie (*ul. Długa*, *ul. Krótka*, *ul. Poprzeczna*, *ul. Równoległa*), podobnie jak miana związane z rolą pełnioną przez ulice (*ul. Graniczna*, *ul. Średnicowa*). Pozostałe *nomina propria* mają motywację konwencjonalną. Nazwa *ul. Nowa* jest motywowana pośrednio.

Wiele charakteryzujących nazw ulic może działać pozytywnie na odbiorcę i tym samym pełnić funkcję reklamującą. E. Borysiak przedstawiła w swoim artykule kilka miast-zdrojów z perspektywy nazw ulic w nich występujących. Jastrzębie-Zdrój nie jest wyjątkiem spośród analizowanych przez badaczkę miejscowości uzdrowiskowych, jednakże odcina się od pozostałych ze względu na wielkomiejski charakter, który determinuje określony rodzaj nazewnictwa w mieście (Borysiak 2010: 313).

Znamienne jest to, że trzecim pod kątem ilościowym typem nazw nadawanych w tworzącym się mieście w latach 1946-1976 są miana kierunkowe (26). Jednym z pierwszych osiedli na terenie tzw. Nowego Jastrzębia[50] była dzielnica III, której obecne granice wytaczają *os. Pionierów* i *os. Gwarków*. W omawianym okresie niemal wszystkie ulice tej części miejscowości tworzyły klucz semantyczny, powstały z pozornych nazw kierunkowych, odnoszących się do regionów Polski (12): *ul. Beskidzka*, *ul. Kaszubska*, *ul. Kurpiowska*, *ul. Łowicka*, *ul. Małopolska*, *ul. Mazowiecka*, *ul. Mazurska*, *ul. Podhalańska*, *ul. Pomorska*, *ul. Śląska*, *ul. Warmińska* i *ul. Wielkopolska*. Są to miana motywowane konwencjonalnie.

Należący do najwcześniejszych plan powstającego miasta przewidywał także osiedle V, znajdujące się na północ i północny wschód od osiedla III. W skład piątej dzielnicy wchodzą dzisiejsze *os. Staszica* oraz *os. Morcinka*. Szkielet pierwszego z osiedli tworzy następna seria nazewnicza, powstała z pozornie kierunkowych nazw ulic, związanych z większymi miastami Polski (4): *ul. Opolska*, *ul. Poznańska*, *ul. Warszawska* i *ul. Wrocławska*. Podobny, aczkolwiek mniejszy klucz powstał na *os. Morcinka*. Składał się z 2 ulic: *ul. Katowicka* i *ul. Krakowska*. Również te nazwy ulic są motywowane konwencjonalnie.

Oprócz dużej liczby motywowanych konwencjonalnie nazw kierunkowych, powstało także 8 mian o motywacji realistycznej: *ul. Brodecka* (w kierunku Brodka, części żorskiej

[50] Por. http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/877/osiedle-pionierow.html (dostęp: 06.02.2022); Boratyn 2013: 20.

dzielnicy Rój), *ul. Cieszyńska* (w stronę Cieszyna), *ul. Osińska* (w stronę żorskiej dzielnicy Osiny), *ul. Połomska* (w kierunku na Połomię), *ul. Pszczyńska* (w stronę Pszczyny), *ul. Rybnicka* (ulica kieruje w stronę Rybnika), *ul. Świerklańska* (w stronę Świerklan) oraz *ul. Wodzisławska* (w kierunku Wodzisławia Śląskiego).

Niewiele mniejszą grupę nazw (24) stanowią miana lokalizujące. Spośród nich 12 jednostek wskazuje na lokalizację ulicy przy obiekcie lub większym kompleksie: *ul. Basenowa*, *ul. Budowlana*, *ul. Dworcowa*, *ul. Gospodarska*, *ul. Klubowa*, *ul. Kościelna*, *ul. Rolnicza*, *ul. Szkolna*, *ul. Szybowa*, *ul. Węglowa*, *ul. Zamkowa* i *ul. Zdrojowa*; kolejne 12 onimów odnosi się do nazw terenowych, od których utworzono plateonimy: *ul. Dębina*, *ul. Góra Wyzwolenia*, *ul. Kondziołowiec*, *ul. Mazurowiec*, *ul. Mendowiec*, *ul. Młyńska*, *ul. Odpolany*, *ul. Piaskowa*, *ul. Pochwacie*, *ul. Stodoły*, *ul. Szotkowicka*, *ul. Zofiówka*. Wszystkie wyekscerpowane z tego okresu nazwy lokalizujące są motywowane realistycznie.

Mniej liczną grupę (10) stanowiły nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury. Były to nazwy przede wszystkim ideologiczne (6): *ul. Ludowa*, *ul. Manifestu Lipcowego*, *ul. Niepodległości*, *ul. Rewolucji Październikowej*, *ul. Wolności* oraz *ul. Wyzwolenia*; 3 miana odwoływały się do kultury rycerskiej: *ul. Husarska*, *ul. Kosynierów* i *ul. Ułańska*. Tylko 1 nazwa odnosiła się do wydarzenia: *ul. 1 Maja*. Każda z tych nazw motywowana jest konwencjonalnie.

Ostatnim, najmniej produktywnym w latach 1946-1976 typem, był nazwy posesywne (5). Przeważały wśród nich nazwy konwencjonalne (3): *ul. Harcerska*, *ul. Myśliwska*, oraz *ul. Wspólna*. Tylko 2 nazwy miały motywację realistyczną: *ul. Górnicza* (kierowała w stronę kopalni) i *ul. Strażacka* (nieopodal remizy strażackiej).

Podział semantyczno-motywacyjny nazw jastrzębskich ulic w latach 1946-1976 wygląda następująco:

1. Nazwy pamiątkowe:
   a) pośrednie (3): *ul. Plebiscytowa*, *ul. Powstańców*, *ul. Powstańców Śląskich*;
   b) konwencjonalne (43): *ul. Armii Czerwonej*, *ul. Józefa Bema*, *ul. Bolesława Bieruta*, *ul. Władysława Broniewskiego*, *ul. Jana Brzechwy*, *ul. Mariana Buczka*, *ul. Jarosława Dąbrowskiego*, *ul. Jana Długosza*, *ul. Ksawerego Dunikowskiego*, *ul. Feliksa Dzierżyńskiego*, *ul. Aleksandra Fredry*, *ul. Jurija Gagarina*, *ul. Gwardii Ludowej*, *ul. Jana Kilińskiego*, *ul. Hugona Kołłątaja*, *ul. Komuny Paryskiej*, *ul. Marii Konopnickiej*, *ul. Mikołaja Kopernika*, *ul. Tadeusza Kościuszki*, *ul. Jana Matejki*, *ul. Karola Miarki*, *ul. Adama Mickiewicza*, *ul. Stanisława Moniuszki*, *ul. Gustawa Morcinka*, *ul. Cypriana Kamila Norwida*, *ul. Marcelego Nowotki*, *ul. Ofiar*

Faszyzmu, *ul. Stefana Okrzei*, *ul. Partyzantów*, *ul. Wincentego Pstrowskiego*, *ul. Mikołaja Reja*, *ul. Hanki Sawickiej*, *ul. Piotra Skargi*, *ul. Juliusza Słowackiego*, *ul. Staszica*, *ul. Karola Świerczewskiego*, *ul. Romualda Traugutta*, *ul. Ludwika Waryńskiego*, *ul. Józefa Wieczorka*, *ul. Wojska Polskiego*, *ul. Aleksandra Zawadzkiego*, *ul. Stefana Żeromskiego*, *ul. Żwirki i Wigury*;

c) realistyczne (1): *ul. Karola Zioły*.

2. Nazwy charakteryzujące:
   a) realistyczne (10): *ul. Długa*, *ul. Graniczna*, *ul. Krótka*, *ul. Leśna*, *ul. Łąkowa*, *ul. Podleśna*, *ul. Poprzeczna*, *ul. Równoległa*, *ul. Spółdzielcza*, *ul. Średnicowa*;
   b) pośrednie (1): *ul. Nowa*;
   c) konwencjonalne (36): *ul. Akacjowa*, *ul. Astrów*, *ul. Bratków*, *ul. Brzozowa*, *ul. Cicha*, *ul. Dębowa*, *ul. Gajowa*, *ul. Goździków*, *ul. Grzybowa*, *ul. Jasna*, *ul. Kasztanowa*, *ul. Klonowa*, *ul. Kłosowa*, *ul. Krokusów*, *ul. Lipowa*, *ul. Miodowa*, *ul. Narcyzów*, *ul. Ogrodowa*, *ul. Olszowa*, *ul. Pochyła*, *ul. Różana*, *ul. Siewna*, *ul. Słoneczna*, *ul. Sosnowa*, *ul. Spokojna*, *ul. Stawowa*, *ul. Stokrotek*, *ul. Świerkowa*, *ul. Turystyczna*, *ul. Wierzbowa*, *ul. Wiosenna*, *ul. Wiśniowa*, *ul. Wrzosowa*, *ul. Zielona*, *ul. Żużlowa*, *ul. Żytnia*.
3. Nazwy kierunkowe:
   a) realistyczne (8): *ul. Brodecka*, *ul. Cieszyńska*, *ul. Osińska*, *ul. Połomska*, *ul. Pszczyńska*, *ul. Rybnicka*, *ul. Świerklańska*, *ul. Wodzisławska*;
   b) konwencjonalna (18): *ul. Beskidzka*, *ul. Kaszubska*, *ul. Katowicka*, *ul. Krakowska*, *ul. Kurpiowska*, *ul. Łowicka*, *ul. Małopolska*, *ul. Mazowiecka*, *ul. Mazurska*, *ul. Opolska*, *ul. Podhalańska*, *ul. Pomorska*, *ul. Poznańska*, *ul. Śląska*, *ul. Warmińska*, *ul. Warszawska*, *ul. Wielkopolska*, *ul. Wrocławska*.
4. Nazwy lokalizujące:
   a) realistyczne (24): *ul. Basenowa*, *ul. Budowlana*, *ul. Dębina*, *ul. Dworcowa*, *ul. Gospodarska*, *ul. Góra Wyzwolenia*, *ul. Klubowa*, *ul. Kondziołowiec*, *ul. Kościelna*, *ul. Mazurowiec*, *ul. Mendowiec*, *ul. Młyńska*, *ul. Odpolany*, *ul. Piaskowa*, *ul. Pochwacie*, *ul. Rolnicza*, *ul. Stodoły*, *ul. Szkolna*, *ul. Szotkowicka*, *ul. Szybowa*, *ul. Węglowa*, *ul. Zamkowa*, *ul. Zdrojowa*, *ul. Zofiówka*.
5. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury:
   a) konwencjonalne (10): *ul. Husarska*, *ul. Kosynierów*, *ul. Ludowa*, *ul. 1 Maja*, *ul. Manifestu Lipcowego*, *ul. Niepodległości*, ul. *Rewolucji Październikowei*, *ul. Ułańska*, *ul. Wolności*, *ul. Wyzwolenia*.

6. Nazwy posesywne:
    a) realistyczne (2): *ul. Górnicza*, *ul. Strażacka*;
    b) konwencjonalne (3): *ul. Harcerska*, *ul. Myśliwska*, *ul. Wspólna*.

Biorąc pod uwagę formę wymienionych propriów, materiał badawczy dotyczący okresu 1946-1976 wygląda następująco: dominującą strukturą nazewniczą były jednoskładnikowe nazwy przymiotnikowe (ok. 58%), znacznie mniej tworzono nazw wieloskładnikowych w formie rzeczowników w dopełniaczu liczby pojedynczej (ok. 24%). Pojawiły się także miana jednoskładnikowe w postaci rzeczownika w dopełniaczu liczby mnogiej oraz rzeczownika w mianowniku (po 5%), wieloskładnikowe nazwy w formie rzeczowników z przymiotnikami w dopełniaczu liczby pojedynczej (ok. 4%) oraz jednoskładnikowe, mające postać rzeczownika w dopełniaczu liczby pojedynczej (ok. 2%). Pozostałe formy strukturalne, do których należały miana wieloskładnikowe: w postaci rzeczownika w dopełniaczu liczby mnogiej, rzeczownika z liczebnikiem porządkowym w dopełniaczu, rzeczownika w mianowniku z rzeczownikiem w dopełniaczu oraz rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu liczby mnogiej, stanowiły łącznie ok. 2% zebranego materiału. Co druga nazwa pochodzi od apelatywów, ok. 49% stanowią miana od propriów. Mniej niż 1% onimów ma w swej postaci nazwy pospolite i własne.

1.1.3 Nazewnictwo ulic w okresie 1977-1990

Na tym etapie dziejów Jastrzębie-Zdrój miało już prawa miejskie, w mieście funkcjonowały kopalnie, zaś osiedla pełne były blokowisk, w których mieszkali górnicy i ich rodziny. Miasto przeżywało także rozkwit terytorialny. Na jego obrzeżach powstawało coraz więcej osiedli domków jednorodzinnych, w niektórych rejonach Jastrzębia-Zdroju istniały jeszcze grupy ulic nieposiadających nazwy lub dzielących jedno wspólne miano, zwykle lokalizujące, odnoszące się do dawnej, niefunkcjonującej już nawet w nieoficjalnym obiegu nazwy terenowej, np. *ul. Mendowiec* czy *ul. Zofiówka*. W związku z tymi problemami i wyzwaniami, włodarze miasta postanowili uporządkować mapę topograficzną miasta.

Cezurę tego okresu wyznacza ostatni rok przed wprowadzeniem w życie ustaw dekomunizacyjnych. Lata 1977-1990 są bardzo jednolite pod kątem nazewniczym. Wprowadzono w życie 45 nazw ulic, w wielu przypadkach w ramach jednej ustawy. W ten sposób powstawały rozmaite serie nazewnicze.

Podobnie jak w poprzednim okresie, najbardziej produktywną klasą nazewniczą jastrzębskich nazw ulic były miana pamiątkowe (36). W dużym stopniu są to propria konwencjonalne, tworzące zarazem rozmaite klucze semantyczne.

W 1980 roku dokonano zmiany *ul. Zofiówka*. Możliwe, że powodem tej zmiany było ukonstytuowanie się tej nazwy w innym obszarze miasta. W tym bowiem okresie położona kilka kilometrów na północny wschód kopalnia, a także osiedle wokół niej, również nosiło nazwę *Zofiówka*[51]. W miejsce *ul. Zofiówka* wprowadzono 10 nazw pamiątkowych, tworzących serie nazewnicze, związane z polskimi królami (7): *ul. Stefana Batorego*, *ul. Kazimierza Jagiellończyka*, *ul. Kazimierza Wielkiego*, *ul. Królowej Jadwigi*, *ul. Jana Sobieskiego*, *ul. Władysława Jagiełły* i *ul. Władysława Łokietka*; jak również polskimi sportowcami sprzed wojny, aktywnych działaczy polskiego podziemia w czasie hitlerowskiej okupacji, straconych przez nazistów podczas wojny (3): *ul. Bronisława Czecha*, *ul. Janusza Kusocińskiego* oraz *ul. Heleny Marusarzówny*.

Omawiany okres zaowocował także kluczami semantycznymi, nawiązującymi do nazwisk pisarzy (7): *ul. Tadeusza Boya-Żeleńskiego*, *ul. Józefa Ignacego Kraszewskiego*, *ul. Elizy Orzeszkowej*, *ul. Bolesława Prusa*, *ul. Władysława Reymonta*, *ul. Henryka Sienkiewicza* i *ul. Gabrieli Zapolskiej*, a także poetów (5): *ul. Konstantego Ildefonsa. Gałczyńskiego*, *ul. Bolesława Leśmiana*, *ul. Juliana Przybosia*, *ul. Leopolda Staffa* i *ul. Kazimierza Wierzyńskiego*.

Kolejna seria nazewnicza powstała po zmianie nazwy *ul. Mendowiec*. W jej miejsce wprowadzono w życie 4 nazwy upamiętniające działaczy komunistycznych (2): *ul. Pawła Findera* i *ul. Janka Krasickiego*, jak również śląskich działaczy (2): *ul. Juliusza Ligonia* oraz *ul. Józefa Lompy*. Jednego z najbardziej znanych śląskich polityków, *ul. Wojciecha Korfantego*, upamiętnia ulica, której nazwa została wprowadzona w życie w tym samym okresie w innej części Jastrzębia-Zdroju.

W omawianych latach można zauważyć wzrost zainteresowania patronami z Jastrzębia-Zdroju. Świadczyć o tym mogą nadania 6 plateonimów pamiątkowych o motywacji realistycznej: *ul. Franciszka Czyża*, *ul. Gerarda Malchera*, *ul. Józefa Obracaja*, *ul. Pawła Stani*, *ul. Mikołaja Witczaka* oraz *ul. Adolfa Wodeckiego*. Aż 4 patronów spośród 5 wymienionych ulic walczyło w powstaniach śląskich lub w czasie niemieckiej okupacji. *Kombatantom* i *Ruchowi Oporu* poświęcono ulice sąsiadujące z dwiema wyżej wymienionymi w tej samej ustawie, tworząc następny klucz semantyczny w mieście.

[51] Więcej na temat zmiany desygnatu nazwy *Zofiówka* zob. części 2.2.1 (*os. Zofiówka*), 2.2.3 (dawna kolonia *Zofiówka*) oraz 5.5.2 (*KWK Zofiówka*) niniejszej pracy.

W roku 1990 najważniejszy trakt komunikacyjny Jastrzębia-Zdroju został nazwany *al. Józefa Piłsudskiego*. Był to bez wątpienia sygnał do zmian dekomunizacyjnych w nazewniczym krajobrazie miejscowości.

Nazwy charakteryzujące są drugim, aczkolwiek 6 razy mniej licznym od mian pamiątkowych, typem semantycznym nazw ulic w Jastrzębiu-Zdroju w okresie 1977-1990. Spośród 6 wyekscerpowanych onimów, 4 tworzą serię nazewniczą od owoców: *ul. Bananowa*, *ul. Jagodowa*, *ul. Malinowa* i *ul. Truskawkowa*, dwie kolejne zaś wskazują na wygląd ulicy lub jej otoczenie: *ul. Okopowa* i *ul. Polna*. Wśród wymienionych mian charakteryzujących tylko 1 nazwa (*ul. Polna*) jest motywowana realistycznie. Pozostałe mają motywację konwencjonalną.

Kolejne 2 nazwy są lokalizujące (*ul. Chlebowa* i *ul. Przemysłowa*), motywowane realistycznie, gdyż powstawały w sąsiedztwie piekarni oraz zakładów przemysłowych. Ostatnią grupę tworzy onim związany z niematerialnym dziedzictwem kultury (ideologiczna: *al. Pokoju*, zastąpiona wspomnianą wcześniej *al. Józefa Piłsudskiego*), motywowany konwencjonalnie.

Warte uwagi jest to, że w omawianym okresie tylko 3 nazwy traktów komunikacyjnych spośród 45 motywowane są realistycznie[52].

Podział semantyczno-motywacyjny mian ulic w latach 1977-1990 w Jastrzębiu-Zdroju przedstawia się następująco:

1. Nazwy pamiątkowe:
    a) konwencjonalne (30): *ul. Stefana Batorego*, *ul. Tadeusza Boya-Żeleńskiego*, *ul. Bronisława Czecha*, *ul. Pawła Findera*, *ul. Konstantego Ildefonsa. Gałczyńskiego*, *ul. Kazimierza Jagiellończyka*, *ul. Kazimierza Wielkiego*, *ul. Kombatantów*, *ul. Wojciecha Korfantego*, *ul. Janka Krasickiego*, *ul. Józefa Ignacego. Kraszewskiego*, *ul. Królowej Jadwigi*, *ul. Janusza Kusocińskiego*, *ul. Bolesława Leśmiana*, *Juliusza Ligonia*, *ul. Józefa Lompy*, *ul. Heleny Marusarzówny*, *ul. Elizy Orzeszkowej*, *al. Józefa Piłsudskiego*, *ul. Bolesława Prusa*, *ul. Juliana Przybosia*, *ul. Władysława Reymonta*, *ul. Ruchu Oporu*, *ul. Henryka Sienkiewicza*, *ul. Jana Sobieskiego*, *ul. Leopolda Staffa*, *ul. Kazimierza Wierzyńskiego*, ul. *Władysława Jagiełły*, *ul. Władysława Łokietka*, *ul. Gabrieli Zapolskiej*;
    b) realistyczne (6): *ul. Franciszka Czyża*, *ul. Gerarda Malchera*, *ul. Józefa Obracaja*, *ul. Pawła Stani*, *ul. Mikołaja Witczaka*, *ul. Adolfa Wodeckiego*.
2. Nazwy charakteryzujące:

[52] Więcej na temat motywacji realistycznej poszczególnych propriów zob. rozdział 5. niniejszej pracy (słownik).

a) konwencjonalne (5): *ul. Bananowa*, *ul. Jagodowa*, *ul. Malinowa*, *ul. Okopowa*, *ul. Truskawkowa*.
b) realistyczne (1): *ul. Polna*;

3. Nazwy lokalizujące:
   a) realistyczne (2): *ul. Chlebowa*, *ul. Przemysłowa*.
4. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury:
   a) konwencjonalne (1): *al. Pokoju*.

Z perspektywy formalnej dominującą strukturą są wieloskładnikowe nazwy, mające postać rzeczownika w dopełniaczu liczby pojedynczej (ok. 78%). Znacznie mniej pojawia się mian jednoskładnikowych od przymiotników (ok. 18%) i w postaci rzeczownika w dopełniaczu liczby mnogiej (ok. 2%), tyle samo jest onimów wieloskładnikowych, mających formę rzeczownika w mianowniku z rzeczownikiem w dopełniaczu w związku zgody. Aż 78% nazw pochodzi od *nomina propria*, pozostałe 22% mian jest odapelatywnych.

1.1.4 Nazewnictwo ulic od roku 1991

Na rok, który zapoczątkowuje ostatni okres nominacji nazw ulic Jastrzębia-Zdroju, przypadają pierwsze zmiany mian traktów komunikacyjnych, związane z dekomunizacją. Z tablic informacyjnych znikają komunistyczni patroni, oprócz tego od lat 90. w mieście powstaje coraz więcej ulic, co niesie z sobą konieczność uporządkowania adresów. Materiał egzemplifikacyjny dla tego okresu stanowi 136 onimów, z których najbardziej produktywnym typem semantycznym są, jak poprzednio, nazwy pamiątkowe (45). Niewiele mniejszy odsetek stanowią również propria charakteryzujące (43).

Warto podkreślić, że w Jastrzębiu-Zdroju od 1991 roku tworzono plateonimy różnorodne pod kątem semantycznym. Zauważyć można także większe zainteresowanie honorowaniem postaci związanych z Jastrzębiem-Zdrojem w nazwach ulic. Duży wkład w politykę nominacyjną w tym okresie wnoszą także mieszkańcy miasta, do których zwykle należy ostateczny głos przed wprowadzeniem mian ulic w życie.

Od tego okresu jastrzębskim ulicom najczęściej patronują artyści (16): przede wszystkim poeci: *ul. Zbigniewa Herberta*, *ul. Jana Kasprowicza*, *ul. Jana Kochanowskiego*, *ul. Ignacego Krasickiego*, *ul. Jana Lechonia*, *ul. ks. Jana Twardowskiego*, *ul. Stanisława Wyspiańskiego*, *ul. Józefa Wybickiego*, ale także malarze: *ul. Józefa Chełmońskiego*, *ul. Artura Grottgera*, *ul. Juliusza Kossaka*, *ul. Jacka Malczewskiego*, jak również pisarki lub publicyści:

ul. Marii Dąbrowskiej, *ul. Zofii Nałkowskiej*, *ul. Jana Nowaka Jeziorańskiego*. Nazwy te motywowane są konwencjonalnie, tworzą również klucze nazewnicze.

Coraz większa liczba jastrzębian zostaje upamiętniona w mianach ulic miasta (7): *ul. Domiceli i Antoniego Dybów*, *ul. ks. Maksymiliana Kowalczyka*, *ul. ks. Emanuela Płonki*, *ul. prof. Rudolfa Ranoszka*, *ul. Henryka Sławika*, *ul. Bolesława i Zygmunta Sobocików* oraz *ul. Dominika Zdziebły*. Ponadto w Bziu upamiętniono *Rostków*, właścicieli ziemskich z terenów dzisiejszego miasta, w centrum zaś utrwalono w pamięci mieszkańców jedno z porozumień sierpniowych z 1980 r., którego podpisanie miało miejsce w jastrzębskiej *KWK Manifest Lipcowy - ul. Porozumienia Jastrzębskiego* (do 2013 roku trakt ten nazywał się *ul. Porozumień Jastrzębskich*). Dalej również nadaje się miana upamiętniające działaczy śląskich i uczestników powstań w latach 1918-1921: *ul. Arki Bożka*, *ul. Michała Grażyńskiego* oraz *ul. Macieja Mielżyńskiego*. Z wyjątkiem trzech ostatnich nazw, które są motywowane konwencjonalnie, wszystkie wymienione onimy mają motywację realistyczną.

W związku ze zmianą obowiązującej polityki i ideologii po 1989 roku w wyniku transformacji ustrojowej, komunistyczni patroni ulic zostali zastąpieni dowódcami polskich oddziałów, a także żołnierzami, głównie z okresu II wojny światowej lub z czasów walki z komunistyczną służbą bezpieczeństwa (5): *ul. gen. Władysława Andersa*, *ul. Armii Krajowej*, *ul. Rotmistrza Witolda Pileckiego*, *ul. Szarych Szeregów* oraz *ul. Żołnierzy Niezłomnych*. Coraz częściej pojawiają się nazwy, upamiętniające osoby duchowne (4): *ul. ks. bp. Herberta Bednorza*, *al. Jana Pawła II*, *ul. ks. Jerzego Popiełuszki*, *ul. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego*. Kolejnym 3 traktom patronują znani w polskiej historii bohaterowie: *ul. Kazimierza Pułaskiego*, *ul. Tadeusza Rejtana* i *ul. Romualda Traugutta*, a także 2 organizacje: *ul. PCK* i *ul. Solidarności*. Ponadto w latach po transformacji ustrojowej upamiętniono *Sybiraków* oraz *Piastów*. Oprócz motywowanego pośrednio proprium *ul. ks. bp. Herberta Bednorza* (przy tym trakcie znajduje się kościół poświęcony w 1974 roku przez biskupa Herberta Bednorza), wszystkie miana mają motywację konwencjonalną.

Charakteryzujące miana ulic stały się, podobnie jak w wielu innych miastach (por. m.in. Myszka 2016: 119; Myszka 2012: 61; Kopertowska 2001: 361), bardzo popularne także i w Jastrzębiu-Zdroju. E. Borysiak w artykule dotyczącym nazw ulic w miastach-uzdrowiskach jako jeden z typów klasyfikacyjnych wymienia „nazwy ulic o podłożu asocjacyjno-skojarzeniowym" (Borysiak 2010: 309), które niosą z sobą pozytywne konotacje i odczucia i wiążą się m.in. z akustyką, miłymi wrażeniami wzrokowymi, a także takie, które wywołują sympatyczne skojarzenia (Borysiak 2010: 309-310). Tego typu plateonimy znajdują się także w Jastrzębiu-Zdroju. Pomimo jednak, że górnośląskie miasto z czasem straciło swój status

uzdrowiska, wiele nazw ulic o pozytywnych konotacjach nadal powstaje (najczęściej są to miana motywowane konwencjonalnie). W omawianym okresie jest to 11 sensualnych nazw, które niosą z sobą sympatyczne skojarzenia: 5 mian związanych z cechami, kojarzącymi się pozytywnie: *ul. Miła*, *ul. Pogodna*, *ul. Wesoła*, *ul. Zgodna* oraz *ul. Swojska*, 3 nazwy odnoszące się do doświadczania spokoju: *ul. Rajska*, *ul. Sielska*, *ul. Zaciszna*, oraz po 1 nazwie: „wiosennej": *ul. Majowa*, związanej z pięknymi kolorami: *ul. Tęczowa*, i sympatyczną panoramą: *ul. Widokowa*. Tego typu miana mają motywację konwencjonalną.

Ważnym kryterium nadawania nazw charakteryzujących jest także związek z funkcją, jaką pełni desygnat. Od 1991 roku w Jastrzębiu pojawiło się 8 nazw, odnoszących się do funkcjonalności ulicy: *ul. Łączna*, *ul. Piesza*, *ul. Rajdowa*, *ul. Rekreacyjna*, *ul. Rozwojowa*, *ul. Spacerowa*, *ul. Sportowa* i *ul. Towarowa*. Znacznie mniej (4) mian wskazuje na wygląd traktu: *ul. Gliniana*, *ul. Prosta*, *ul. Rzeczna*, a także *ul. Żwirowa*. Również 2 nazwy określają charakter ciągu: *ul. Boczna* oraz *ul. Wiejska*. Większość wspomnianych nazw (9) jest motywowanych realistycznie: *ul. Boczna*, *ul. Łączna*, *ul. Piesza*, *ul. Prosta*, *ul. Rekreacyjna*, *ul. Rozwojowa*, *ul. Rzeczna*, *ul. Towarowa*, *ul. Wiejska*. Pozostałych 5 onimów ma motywację konwencjonalną.

Jeden z najważniejszych podtypów plateonimów charakteryzujących odnosi się do fauny i flory. W omawianym okresie nazw tego typu było 15: co trzecia odnosi się do drzew i zwykle tworzy lub kontynuuje serię nazewniczą: *ul. Bukowa*, *ul. Jesionowa*, *ul. Jodłowa*, *ul. Oliwkowa* i *ul. Sadowa*; 4 nazwy odnoszą się do roli i rolnictwa: *ul. Łanowa*, *ul. Pszenna*, *ul. Zbożowa* oraz *ul. Żyzna* (3 nazwy motywowane konwencjonalnie, 1 nazwa realistyczna); 3 miana związane są z kwiatami: *ul. Chabrowa*, *ul. Irysów*, *ul. Kwiatowa* (motywacja konwencjonalna); tyle samo plateonimów ptasich: *ul. Gołębia*, *ul. Jaskółcza*, a także *ul. Żurawia* (miana motywowane konwencjonalnie). Na Bziu, nieopodal ul. Grzybowej, powstała także *ul. Borowikowa* – jest to nazwa o motywacji konwencjonalnej.

Pozostają jeszcze 2 miana o niepewnych powiązaniach semantycznych. Jedna z ulic w Boryni, *ul. Górna*, nie znajduje się na górce ani pagórku. Trakt biegnie w kierunku pałacu w tym sołectwie. Na mapach sprzed II wojny światowej obszar ten nazwany jest *Ober Borin*, czyli *Borynia Górna*. Biorąc pod uwagę fakt, że polityka nazewnicza w Jastrzębiu-Zdroju związana jest z utrwalaniem dawnych nazw terenowych, niewykluczone, że *ul. Górna* motywowana jest realistyczne tym, iż przebiega przez tereny *Ober Borin*, więc *Boryni Górnej*.

Kolejnym mianem o niejasnej proweniencji jest nadana w 2021 roku nazwa *ul. Srebra*. Jest to onim charakteryzujący o motywacji konwencjonalnej. Nazwa metaforycznie może odnosić się zarówno do koloru, jak i do kruszcu.

W stosunku do poprzednich lat, po 1991 roku bardzo produktywnymi plateonimami w Jastrzębiu-Zdroju są nazwy lokalizujące (30), przede wszystkim odnawiające w obiegu oficjalnym dawne nazwy terenowe (18). Polityka ta może mieć związek z Zarządzeniem Ministra Gospodarki Komunalnej z 1968, w załączniku którego znajdują się wytyczne dotyczące nadawania nazw ulicom i placom. Punkt piąty załącznika do zarządzenia poleca, by badać „dawne materiały, a w szczególności mapy zabytkowe, podstawowe, ewidencyjne, rejestracyjne itp."[53] Podobną tendencję zaobserwowano także w innych miastach Polski (por. Myszka 2015: 214). Dawne nazwy terenowe, uwzględnione w omawianym okresie przy nadawaniu nazw ulic, to: *ul. Biadoszek*, *ul. Bogoczowiec*, *ul. Boża Góra Lewa*, *ul. Boża Góra Prawa*, *ul. Brzeziny*, *ul. Dubielec*, *ul. Kąty*, *ul. Kępa*, *ul. Kolonia Jana*, *ul. Kościelniok*, *ul. Libowiec*, *ul. Maryjowiec*, *ul. Okręgliki*, *ul. Pastorówka*, *ul. Ruptawiec*, *ul. Skerbenia*, *ul. Skotnia* oraz *ul. Zamecka*. Ta klasa jest jedną z bardziej produktywnych w całym krajobrazie nazewniczym Jastrzębia-Zdroju. Oprócz dawnych nazw terenowych, pojawia się też 6 nazw lokalizujących, odnoszących się do obiektu, z którym sąsiaduje ulica, bezpośrednio: *ul. Cmentarna*, *ul. Kolejowa* i *ul. Torowa*, lub na zasadzie metonimii (*ul. Edukacyjna*, *ul. Handlowa* i *ul. Mączna*). Pojawiają się też 3 nazwy określające strony świata: *ul. Północna*, *ul. Wschodnia* oraz *ul. Zachodnia*; ponadto 1 proprium wskazuje na położenie traktu względem przestrzeni miejskiej: *ul. Podmiejska*, warto także zwrócić uwagę na 2 nazwy w formie wyrażenia przyimkowego: *ul. Za Lasem* i *ul. Zamłynie*. Z wyjątkiem propriów *ul. Wschodnia* i *ul.* Zachodnia, wszystkie nazwy lokalizujące motywowane są realistycznie.

W omawianym okresie wprowadzono w życie 8 nazw odnoszących się do niematerialnego dziedzictwa kultury. Są to miana związane z kulturą rycerską, kontynuujące klucz semantyczny (2): *ul. Hetmańska*, *ul. Rycerska*, jak również 2 nazwy zapożyczone: *ul. Bracka* oraz *ul. Grodzka*, kultowe: *ul. św. Jana Nepomucena* i *ul. św. Katarzyny*, oraz związane z datami: *ul. 11 Listopada*, a także *ul. 3 Maja*. Nazwy te motywowane są konwencjonalnie.

Znacznie mniej produktywne są plateonimy kierunkowe (5) i posesywne (4). Spośród kierunkowych mian najwięcej było motywowanych realistycznie: *ul. Frysztacka* (w kierunku Frysztatu, części czeskiej Karwiny), *ul. Moszczenicka*, *ul. Skrzyszowska* (w stronę Skrzyszowa nieopodal Wodzisławia Śląskiego) oraz *ul. Ruptawska*; 1 nazwa kontynuowała klucz nazewniczy: *ul. Lwowska*. Motywowane konwencjonalnie onimy, wskazujące na posesywność, były 2: *ul. Łowiecka* i *ul. Osadników*, tyle samo co mian realistycznych: *ul. Energetyków* oraz *ul. Konduktorska*.

[53] Por. *Zarządzenie Ministra Gospodarki Komunalnej z dnia 28 czerwca 1968 r. o ustaleniu wytycznych w sprawie nadawania nazw ulicom i placom oraz numeracji nieruchomości* (M.P. 1968 nr 30 poz. 197).

Podział semantyczno-motywacyjny nazw jastrzębskich ulic powoływanych do życia od 1991 roku przedstawia się następująco:

1. Nazwy pamiątkowe:
   a) realistyczne (8): *ul. Domiceli i Antoniego Dybów*, *ul. ks. Maksymiliana Kowalczyka*, *ul. ks. Emanuela Płonki*, *ul. Porozumienia Jastrzębskiego*, *ul. Porozumień Jastrzębskich*, *ul. Rostków*, *ul. Henryka Sławika*, *ul. Bolesława i Zygmunta Sobocików*;
   b) konwencjonalne (37): *ul. gen. Władysława Andersa*, *ul. Armii Krajowej*, *ul. Adama Asnyka*, *ul. Arki Bożka*, *ul. Józefa Chełmońskiego*, *ul. Marii Dąbrowskiej*, *ul. Michała Grażyńskiego*, *ul. Artura Grottgera*, *ul. Zbigniewa Herberta*, *al. Jana Pawła II*, *ul. Jana Kasprowicza*, *ul. Jana Kochanowskiego*, *ul. Juliusza Kossaka*, *ul. Ignacego Krasickiego*, *ul. Jana Lechonia*, *ul. Jacka Malczewskiego*, *ul. Macieja Mielżyńskiego*, *ul. Zofii Nałkowskiej*, *ul. Jana Nowaka Jeziorańskiego*, *ul. PCK*, *ul. Piastów*, *ul. Rotmistrza Witolda Pileckiego*, *ul. ks. Jerzego Popiełuszki*, *ul. Kazimierza Pułaskiego*, *ul. prof. Rudolfa Ranoszka*, *ul. Tadeusza Rejtana*, *ul. Józefa Rymera*, *ul. Solidarności*, *ul. Sybiraków*, *ul. Szarych Szeregów*, *ul. Romualda Traugutta*, *ul. ks. Jana Twardowskiego*, *ul. Stanisława Wyspiańskiego*, *ul. Józefa Wybickiego*, *ul. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego*, *ul. Dominika Zdziebły*, *ul. Żołnierzy Niezłomnych*.
   c) pośrednie (1): *ul. ks. bp. Herberta Bednorza*.
2. Nazwy charakteryzujące:
   a) realistyczne (12): *ul. Boczna*, *ul. Górna*, *ul. Łączna*, *ul. Piesza*, *ul. Prosta*, *ul. Rekreacyjna*, *ul. Rozwojowa*, *ul. Rzeczna*, *ul. Sadowa*, *ul. Towarowa*, *ul. Wiejska*, *ul. Zbożowa*;
   b) konwencjonalne (31): *ul. Borowikowa*, *ul. Bukowa*, *ul. Chabrowa*, *ul. Gliniana*, *ul. Gołębia*, *ul. Irysów*, *ul. Jaskółcza*, *ul. Jesionowa*, *ul. Jodłowa*, *ul. Kwiatowa*, *ul. Łanowa*, *ul. Majowa*, *ul. Miła*, *ul. Oliwkowa*, *ul. Pogodna*, *ul. Pszenna*, *ul. Rajdowa*, *ul. Rajska*, *ul. Sielska*, *ul. Spacerowa*, *ul. Sportowa*, *ul. Tęczowa*, *ul. Wesoła*, *ul. Widokowa*, *ul. Zaciszna*, *ul. Zgodna*, *ul. Żurawia*, *ul. Żwirowa*, *ul. Żyzna*, *ul. Srebrna*, *ul. Swojska*.
3. Nazwy lokalizujące:
   a) realistyczne (28): *ul. Biadoszek*, *ul. Bogoczowiec*, *ul. Boża Góra Lewa*, *ul. Boża Góra Prawa*, *ul. Brzeziny*, *ul. Cmentarna*, *ul. Dubielec*, *ul. Edukacyjna*, *ul. Handlowa*, *ul. Kąty*, *ul. Kępa*, *ul. Kolejowa*, *ul. Kolonia Jana*, *ul. Kościelniok*, *ul.*

Libowiec, *ul. Maryjowiec*, *ul. Mączna*, *ul. Okręgliki*, *ul. Pastorówka*, *ul. Podmiejska*, *ul. Północna*, *ul. Ruptawiec*, *ul. Skerbenia*, *ul. Skotnia*, *ul. Torowa*, *ul. Za Lasem*, *ul. Zamecka*, *ul. Zamłynie*;

b) konwencjonalne (2): *ul. Wschodnia*, *ul. Zachodnia*.

4. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury:
   a) konwencjonalne (8): *ul. Bracka*, *ul. Grodzka*, *ul. Hetmańska*, *ul. św. Jana Nepomucena*, *ul. św. Katarzyny*, *ul. 11 Listopada*, *ul. 3 Maja*, *ul. Rycerska*.
5. Nazwy kierunkowe:
   a) realistyczne (4): *ul. Frysztacka*, *ul. Moszczenicka*, *ul. Skrzyszowska*, *ul. Ruptawska*;
   b) konwencjonalne (1): *ul. Lwowska*.
6. Nazwy posesywne:
   a) realistyczne (2): *ul. Energetyków*, *ul. Konduktorska*;
   b) konwencjonalne (2): *ul. Łowiecka*, *ul. Osadników*.

Struktura formalna nazw, ustanowionych w omawianym okresie, zdominowana jest niemal w połowie przez miana jednoskładnikowe odprzymiotnikowe. Niewiele mniej onimów (ok. 31%) jest wieloskładnikowych, mających postać rzeczowników w dopełniaczu liczby pojedynczej. Około 10% nazw ma formę jednoskładnikową z rzeczownikiem w mianowniku liczby pojedynczej. W zebranym materiale znajdują się także nazwy jednoskładnikowe z rzeczownikiem w dopełniaczu liczby mnogiej (ok. 4%), wieloskładnikowe z rzeczownikiem i przymiotnikiem w dopełniaczu liczby pojedynczej (ok. 2%) i rzeczownikiem z liczebnikiem porządkowym w dopełniaczu liczby pojedynczej (ok. 2%), a także miana jednoskładnikowe w postaci rzeczownika w dopełniaczu liczby pojedynczej (ok. 1%) i wieloskładnikowe w formie rzeczownika w dopełniaczu liczby mnogiej (ok. 1%) i w postaci wyrażenia przyimkowego (ok. 1%). Najwięcej jest nazw mających proprialną proweniencję (ok. 52%), resztę (ok. 48%) stanowią miana odapelatywne.

1.1.5 Z życia jastrzębskich plateonimów

W przedstawionych wcześniej okresach nazewnictwo ulic Jastrzębia-Zdroju zmieniało się. Wpływały na to rozmaite czynniki, zarówno administracyjno-urbanistyczne (wchłanianie okolicznych wsi w obręb miasta), jak również polityczne (dekomunizacja). W tym rozdziale przedstawione zostanie „życie" jastrzębskich plateonimów.

1.1.5.1 Nazewnictwo ulic w sołectwach przed wcieleniem do Jastrzębia-Zdroju

W wyniku procesów urbanizacyjnych górniczego miasta w 1969 roku włączono do Jastrzębia-Zdroju część gromady Moszczenica[54], w 1975 roku tereny gmin Ruptawa[55] i Szeroka[56], zaś w 1977 (okresowo do 1992 roku) sołectwo Pniówek[57]. Wraz z przyłączeniem tych jednostek administracyjnych, w granicach miasta znalazły się: Borynia, Bzie, Cisówka, Moszczenica, Pniówek, Ruptawa, Skrzeczkowice, Szeroka, Szotkowice.

Wcielenie tych sołectw zainicjowało potrzebę zmiany nazw niektórych ulic w przyłączonych wsiach. Pojawił się problem zdublowanych mian z istniejącymi już plateonimami w Jastrzębiu-Zdroju. W niektórych sołectwach praktyka nominowania traktów komunikacyjnych nie była obecna, podobnie jak w wielu wsiach m.in. na Podkarpaciu. Funkcjonujące w onomastycznej przestrzeni wiejskiej miana były tradycyjne, stosowane i znane od pokoleń. Były to mikrotoponimy, takiej jak np. nazwy pól, łąk czy przysiółków (Oronowicz 2014: 143). W onimicznym krajobrazie takich wsi, jak Moszczenica czy Szeroka, pojawiają się jednak oficjalne nazwy ulic wsi, podobne do tych, funkcjonujących w miastach. Jest to sytuacja wyjątkowa, gdyż w innych częściach kraju urzędowe miana traktów komunikacyjnych pojawiły się dopiero na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku (Oronowicz-Kida 2014: 9, 21-22). Nadawanie nazw ulic we wsiach ma charakter kulturowy i pragmatyczny. Praktyka ta służy podniesieniu prestiżu wsi, stanowi krok w stronę osiągania standardów życia miejskiego. Ponadto tradycyjny, numeracyjny system okazuje się niepraktyczny i niewystarczający ze względu na brak chronologii w adresach (Oronowicz 2014: 9).

Mając na uwadze konieczność prezentacji szerokiego spektrum systemu plateonimicznego Jastrzębia-Zdroju, zasadne jest dokonanie analizy mian traktów komunikacyjnych, funkcjonujących w sołectwach przed ich przyłączeniem do miasta.

W przyłączonej do Jastrzębia-Zdroju Moszczenicy dominowały przede wszystkim propria lokalizujące, pochodzące od nazw części wsi (*ul. Piaski*, *ul. Szotkowice*, *ul. Grobla*, *ul. Osiedle*) oraz usytuowane w pobliżu budynku, do której miano się odnosi (*ul. Szkolna*). Nazwy

[54] *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 1968 roku w sprawie zmian granic niektórych miast w województwie katowickim, rzeszowskim i warszawskim* (Dz. U. nr 48, poz. 342).
[55] *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1975 roku w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwie katowickim* (Dz. U. 1975 nr 15 poz. 88).
[56] *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 maja 1975 roku w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwach katowickim i opolskim* (Dz. U. 1975 nr 15 poz. 87).
[57] *Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 25 stycznia 1977 roku w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwie katowickim* (Dz. U. 1977 nr 3 poz. 15).

te motywowane były realistycznie. Ponadto funkcjonowały 2 onimy kierunkowe (*ul. Zdrojowa*, *ul. Ruptawska*), 1 nazwa charakteryzująca (*ul. Główna*) o motywacji realistycznej i 1 miano pamiątkowe (*ul. Powstańców*) motywowane pośrednio.

Krajobraz nazewniczy Ruptawy również zawierał kilka nazw lokalizujących, przejętych z określeń części wsi: *ul. Libowiec* i *ul. Ruptawiec*. Funkcjonowała również 1 nazwa charakteryzująca (*ul. Średnicowa*) i kierunkowa (*ul. Cieszyńska*). Warty uwagi jest fakt, iż jeden trakt nosił nazwę *ul. Ruptawska*, który jest mianem lokalizującym. Wszystkie 11 nazw miało motywację realistyczną. Natomiast w przyłączonym wraz z gminą Ruptawa Bziu istniało tylko 1 proprium kierunkowe o motywacji realistycznej (*ul. Pszczyńska*).

Wcielona do Jastrzębia-Zdroju gmina Szeroka miała znacznie bardziej zróżnicowaną strukturę onimiczną. W jej skład wchodziły: 2 miana pamiątkowe (*ul. Mikołaja Kopernika*, *ul. Stanisława Moniuszki*) motywowane konwencjonalnie, 2 nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury, pochodzące od dat i świąt (*ul. 1 Maja*, *ul. 22 Lipca*) o motywacji konwencjonalnej, 2 propria charakteryzujące (*ul. Leśna*, *ul. Polna*) motywowane realistycznie, a także 1 nazwa lokalizująca (*ul. Szkolna*) oraz 1 onim kierunkowy (*ul. Jastrzębska*) o motywacji realistycznej.

Przyłączony w 1977 roku Pniówek posiadał tylko 4 nazwy: 2 z nich były kierunkowe (*ul. Krzyżowicka*, *ul. Wodzisławska*) – pierwsza motywowana realistycznie, druga konwencjonalnie, 1 nazwa pamiątkowa (*ul. Karola Świerczewskiego*) o motywacji konwencjonalnej oraz 1 miano charakteryzujące (*ul. Wiejska*) motywowane realistycznie.

Podział semantyczno-motywacyjny nazw ulic w sołectwach wcielonych do Jastrzębia-Zdroju przed zmianami wygląda następująco:

1. Nazwy lokalizujące:
    a) realistyczne (9): *ul. Ruptawska*, *ul. Libowiec*, *ul. Ruptawiec*, *ul. Szkolna* (w Moszczenicy), *ul. Piaski*, *ul. Szotkowice*, *ul. Szkolna* (w gminie Szeroka), *ul. Grobla*, *ul. Osiedle*.
2. Nazwy kierunkowe:
    a) realistyczne (6): *ul. Cieszyńska*, *ul. Jastrzębska*, *ul. Pszczyńska*, *ul. Zdrojowa*, *ul. Ruptawska*, *ul. Krzyżowicka*;
    b) konwencjonalne (1): *ul. Wodzisławska*.
3. Nazwy charakteryzujące:
    a) realistyczne (5): *ul. Średnicowa*, *ul. Leśna*, *ul. Polna*, *ul. Główna*, *ul. Wiejska*.
4. Nazwy pamiątkowe:

a) konwencjonalne (3): *ul. Mikołaja Kopernika*, *ul. Stanisława Moniuszki*, *ul. Karola Świerczewskiego*;
b) pośrednie (1): *ul. Powstańców*.

5. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury:
   a) konwencjonalne (2): *ul. 1 Maja*, *ul. 22 Lipca*.

Jak pokazuje wykaz, w sołectwach włączonych do Jastrzębia dominowały nazwy o motywacji realistycznej (około 74%), wiele z nich było lokalizujących. Nieliczna grupa mian motywowanych konwencjonalnie (około 26%) pojawia się przede wszystkim w gminie Szeroka, w której struktura onimiczna była zróżnicowana. Jednym z mian motywowanych konwencjonalnie była nazwa kierunkowa w sołectwie Pniówek (*ul. Wodzisławska*), ulica ta nie jest bowiem skierowana w stronę Wodzisławia Śląskiego. W Moszczenicy pojawiła się także nazwa pamiątkowa o motywacji pośredniej (*ul. Powstańców*).

Zebrany materiał jest zróżnicowany pod kątem formalnym. Około 56% nazw ulic miało postać jednoskładnikową i przymiotnikową, około 23% mian to jednoskładnikowe nazwy z rzeczownikiem w postaci mianownika liczby pojedynczej, około 12% - miana wieloskładnikowe w postaci rzeczownika w dopełniaczu liczby pojedynczej, około 7% - nazwy wieloskładnikowe w formie rzeczownika z liczebnikiem porządkowym w dopełniaczu oraz około 1% - onimy jednoskładnikowe w postaci rzeczownika w dopełniaczu liczby mnogiej. 65% mian pochodziło od nazw własnych, przede wszystkim od części wsi.

1.1.5.2 Nazwy oficjalne i nieoficjalne

Według *Słownika języka polskiego* Witold Doroszewskiego, *nieoficjalny* to ‘niemający charakteru oficjalnego, urzędowego; nieurzędowy, prywatny’[58], ‘niemający rangi urzędowej; nieformalny, prywatny’[59]. Jak wskazuje Grzegorz Majkowski, „nieoficjalność jest jedną z istotnych cech języka potocznego, sformułowanych przez lingwistów”, nosi znamiona postawy i myślenia potocznego, ukierunkowana jest na antropocentryzm. Wykazuje odwołania do zdrowego rozsądku jako jednego z ważniejszych wartości, ma nawiązywać do plebejskości i doświadczenia prostego człowieka. Stoi przede wszystkim w opozycji do oferowanego przez oficjalność pojęcia władzy, antyindywidualizmu, urzędu oraz ideologii (Majkowski 2010: 145-146).

[58] *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 5, Warszawa 1963, s. 123.
[59] *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t.1, Warszawa 1998, s. 596.

Na potoczność nazw nieoficjalnych zwraca również uwagę D. Kopertowska. W jej opinii nieurzędowe propria to takie onimy, które są stosowane przez mieszkańców w codziennej komunikacji, natomiast miana urzędowe w granicach miasta są nazwami, wprowadzonymi na mocy określonych uchwał lub wskutek usankcjonowania dawnych nazw zwyczajowych (Kopertowska 2001: 292).

Mając to na uwadze, zasadne jest podkreślenie, że nazwy ulic są przede wszystkim oficjalne, odsetek onimów nieurzędowych jest znacznie mniejszy (Myszka 2016: 100). Podobnie jest w Jastrzębiu-Zdroju, w którym najczęstszą cechą nieoficjalności użytej nazwy jest stosowanie elipsy (głównie w przypadku członu określanego, tj. *ulica*, *aleja*, może jednak odnosić się także do niektórych składników członu określającego – dla przykładu mieszkaniec Jastrzębia nie powie *Mieszkam przy ulicy profesora Rudolfa Ranoszka*, tylko *Mieszkam przy Ranoszka*), co wynika z ekonomii języka (Myszka 2016: 101). Są to jedyne przejawy nieoficjalności plateonimów w Jastrzębiu-Zdroju.

Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w mieszanej strukturze genetycznej mieszkańców miasta. Jastrzębie-Zdrój było tworzone przede wszystkim przez liczną grupę ludzi, pochodzących z zupełnie różnych części Polski. Mieszkańcy nie przywiązywali się szczególnie do nowego miejsca zamieszkania i pracy. Dla nich Jastrzębie-Zdrój było przede wszystkim przestrzenią nieoswojoną (por. Tuan), wielkim placem budowy. Kiedy zaś miasto zaczęło zyskiwać swój aktualny kształt, wszystkie centralne osiedla były do siebie bardzo podobne. Brak możliwości oswojenia przestrzeni powoduje, że mieszkańcy nie są w stanie utworzyć więzi z miastem, która wydaje się konieczna do kształtowania się nieoficjalnej sfery onimicznej miejscowości (więcej na ten temat w części 4.3.4 o opozycji *centrum*/*peryferie*).

1.1.5.3 Nazwy dawne

Zmiana nazwy ulicy zwykle łączy się z dezaprobatą mieszkańców[60], których dotyczy metamorfoza nominacyjna. Najczęściej podnoszonym przez nich argumentem jest konieczność wymiany dokumentów i inne urzędowe formalności, niejednokrotnie związane z kosztami. Mieszkańcy nie chcą dodatkowo płacić za coś, co dla nich wydaje się urzędowym

[60] Por. https://www.tujastrzebie.pl/wiadomosci,mieszkancy-nic-nie-wskorali-zmiany-nazw-ulic-nieuchronne,wia5-3266-2382.html; https://www.tujastrzebie.pl/wiadomosci,mieszkancy-nie-chca-zmiany-nazw-ulic-dzis-nadzwyczajna-sesja-na-ten-temat,wia5-3266-2379.html; https://www.rp.pl/w-sadzie-i-w-urzedzie/art1594221-dekomunizacja-zmiana-nazw-ulic-pochlania-pieniadze-i-czas-mieszkancow. Dzieje się tak pomimo zapewnień ze strony Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, iż wymiana dokumentów nie będzie konieczna: https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1086642,mswia-mieszkancy-nie-beda-musieli-wymieniac-dokumentow-po-zmianie-nazw-ulic.html. (dostęp: 25.03.2022).

„widzimisię”[61]. Jest jednak grupa, dla których niedopuszczalnym jest mieszkanie przy ulicy, której patronuje np. działacz komunistyczny[62].

Wskutek dekomunizacji zaczęły powstawać miana ulic pamiątkowych, honorujące patronów, związanych z aktualnie wyznawanymi wartościami. Procesy dekomunizacyjne łączą się z polityką symboliczną, która „oznacza rywalizację o prawomocność jakiegoś kodu symbolicznego i interpretacje znaczeń w procesie komunikowania”. Według E. Hałas dekomunizacja wynikła nie tylko z szybkiego odchodzenia systemu komunistycznego w przeszłość, lecz także z zapotrzebowania na nowe tożsamości zbiorowe. Zmiana nazw ulic była jednym z wielu procesów symbolicznej legitymizacji transformacji ustrojowej. Proces ten ukazuje rywalizację o sposób klasyfikacji rzeczywistości, wartościowania historii i kreowania tożsamości państwowej. Badaczka nazywa to „lustracją przestrzeni publicznej”, która polega na „negatywnym osądzie i ocenie przeszłości [...], na publicznym zapominaniu symboli [...] Ich symboliczna obiektywizacja dokonać się może tylko przez nowe określenie wartości, celów, genealogii wartych identyfikacji”. E. Hałas stwierdza, że zmiany w zakresie urbanonimów, które zostały przeprowadzone po upadku komunizmu, są przejawem polityki symbolicznej, dążącej do zrzucenia z piedestałów upaństwowioną i zideologizowaną historię i umacniała się w rekonstruowaniu tradycji (Hałas 2004: 128-131). K. Handke stwierdziła także, że „rozwój nazewnictwa pamiątkowego stwarza możliwość poddawania się politycznemu naciskowi aktualnej władzy i prowadzi do przekształcania nazw miejskich w pomniki”, czego konsekwencją jest nierzadkie przemianowywanie nazw przestrzeni miejskiej (Handke 1992: 74).

W podobnym tonie wypowiada się Mariusz Rutkowski w artykule, inspirowanym ustawą dekomunizacyjną z 1 kwietnia 2016 roku. Badacz twierdzi, że zmiany miały na celu przeobrażenie miejskiego „porządku symbolicznego” w taki sposób, by biegł zgodnie z wytyczoną polityką historyczną i ideologiczną rządu. Dekomunizacja w 2016 roku, zgodnie ze swoim założeniem, miała znieść wszelkie nazwy obiektów przestrzeni publicznej, które propagują komunizm albo inny ustrój totalitarny, zarazem jednak nie określała onimów do zmiany. Wprawdzie Instytut Pamięci Narodowej na swojej stronie internetowej wykazał, które nazwy należy skorygować, jednak w wielu miastach dekomunizacja przebiegała niełatwo z

[61] Analiza uchwał Rady Miasta Jastrzębie-Zdrój pozwala zauważyć, że Urząd Miasta zwykle przychyla się do argumentacji mieszkańców i koszty wymiany dokumentów pokrywane są odgórnie.

[62] Po zmianie propriów ulic w wyniku wprowadzenia ustawy dekomunizacyjnej w 2016 roku na łamach Dziennika Zachodniego jedna z mieszkanek ulicy, której nazwa podlegała przeobrażeniu, stwierdziła, że „bardzo dobrze, że zmieniają te nazwy. Nawet, jeśli trzeba będzie wymieniać dowody, zrobię to. Ci patroni nie powinni tutaj być”. Por. https://dziennikzachodni.pl/jastrzebie-zmienia-komunistycznych-patronow-czterech-ulic/ar/11531160 (dostęp: 28.11.2021). W tekście zachowano oryginalną pisownię.

wielu względów, m.in. konieczności wymiany dokumentów lub tabliczek. Wiele razy wystarczyło zmienić uzasadnienie w odnośnej uchwale lub dokonać drobnej korekty, np. zmienić *ul. Janka Krasickiego* na *ul. Ignacego Krasickiego* (Rutkowski 2019: 503-510).

Andrzej Wyrobisz natomiast zaznacza, że administracyjnie ustalane zmiany obiektów przestrzeni miejskiej niosą z sobą również cele propagandowe i ideologiczne. Według historyka miana pochodzące od nazwań postaci historycznych, legendarnych, literackich lub wywodzące się od wydarzeń historycznych mają „propagować i utrwalać określoną wizję historii miasta lub narodu" (Wyrobisz 1999: 511), np. *al. Józefa Piłsudskiego* lub *al. Jana Pawła II* odzwierciedlają ogólnie wyznawane wartości historyczne i religijne.

Kontynuując rozważania na temat dawnych nazw, należy podkreślić, że istotnym elementem jest także życie mian ulic w okolicznych wsiach, które w wyniku procesów urbanizacyjnych zostały włączone w granice miasta. W wyniku reformy administracyjnej w roku 1975 przyłączono do Jastrzębia wsie: Borynia, Bzie, Moszczenica, Ruptawa, Skrzeczkowice i Szeroka. Dwa lata później przyłączono okresowo Pniówek, odłączono go jednak od miasta w 1992 roku i włączono do gminy Pawłowice.

Wiele ulic w przyłączonych sołectwach miało nazwy odnoszące się do przysiółków, na których były zlokalizowane, lub desygnowały określoną część wsi. Jednak w większych gminach, takich jak Szeroka czy Moszczenica, funkcjonowały także inne propria. Niektóre onimy dublowały się z istniejącymi w Jastrzębiu-Zdroju, co pociągało za sobą konieczność zmiany jednego z powielonych mian. Zwykle dokonywano korekt w przyłączonych wioskach, jednak zmiana objęła także nazwę jednej z ulic w Jastrzębiu. Powtórzoną nazwę *ul. Powstańców* w Zdroju zamieniono na *ul. Tadeusza Kościuszki*, pozostawiwszy podobnie brzmiące miano ulicy w Szerokiej.

W przyłączonych wsiach zmieniano system nazewniczy ulic, tworząc zarazem rozmaite klucze tożsamych semantycznie nazw. Korektom podlegały także onimy części wcielonych do miasta wsi. Te miana przetrwały jednak w świadomości mieszkańców Jastrzębia-Zdroju i już w latach 90. pojawiła się tendencja w aktach nominacyjnych, zgodnie z którą mikrotoponimy, nie funkcjonujące od wielu lat w oficjalnym obiegu, przywrócono na tabliczki z nazwami ulic w myśl rozmaitych uchwał, m.in. XIII/280/99, LVII/733/2010 lub IV.24.2017. Historia tych mian pokazuje, że ich życie nie zakończyło się wraz z urzędowymi zmianami. Przetrwały one bowiem próbę czasu i wróciły do oficjalnego obiegu.

Interesujące jest to, że entuzjazmu związanego ze swego rodzaju modą nazewniczą, związaną z przywracaniem nazw przysiółków do życia, nie podzielają wszyscy mieszkańcy. W 2010 roku łącznikowi ulicy Cieszyńskiej i Piotra Skargi nadano nazwę *ul. Kępa*, ponowioną z

systemu mikrotoponimicznego. W dokumentach Wydziału Geodezji i Kartografii znajduje się sprzeciw jednej z mieszkanek tej ulicy, która skarżyła się na rzekomą śmieszność nazwy: „W związku ze zmianą ulic na terenie miasta Jastrzębia-Cisówki (!) składam sprzeciw – ponieważ moja ulica nazwaną została *Kępa* a to każdego śmieszy. Szlak mię trafia – czy niema innych nazw? Kto to wymyślił? Kmita? [mgr inż. Jacek Kmita – naczelnik Wydziału Geodezji i Kartografii – przyp. aut.] Ja dałam (za darmo) 850 m^2 – to bardzo dużo! (...) tą ulicę i chyba należy mi się wyjaśnienie! W innych miejscowościach to ulice nazywają się jak kwiaty, drzewa itp... przytej drodze modrzewie! Nie ma zainteresowania z Waszej strony że ulica ta jest zapadnięta, bez korytek" (pisownia oryginalna). Warto zauważyć, że ten obywatelski głos niesie z sobą pewne wskazówki, dotyczące przyszłej polityki nominacyjnej. Mieszkańcy chcą mieszkać przy ulicach, których nazwy dobrze się kojarzą, wywołują pozytywne odczucia i doznania. Wydaje się też, że autorka sprzeciwu chciała doradzić nową, alternatywną nazwę, kierując uwagę odbiorcy na otoczenie traktu.

1.1.5.4 Nazwy przyszłe

Rozwój miasta, zmniejszająca się przepustowość istniejących traktów a także potrzeba uporządkowania adresów stwarza konieczność budowy kolejnych dróg i skrzyżowań w mieście. W 2021 roku miały powstać 2 miana, jednak w związku z usterkami w tekście uchwały dokument ten uchylono decyzją wojewody. Prawdopodobnie po dokonaniu odpowiednich korekt w tekście uchwały te same nazwy zostaną nadane traktom, do których pierwotnie się odnosiły. Biorąc pod uwagę politykę nominacyjną jastrzębskiego Wydziału Geodezji i Kartografii, polegającą na tworzeniu propriów o jednolitym charakterze semantycznym, miasto może doczekać się powstania kolejnej serii nazewniczej[63], opierającej się na onimach kojarzących się z metalami szlachetnymi, bowiem jedną z dwu nazw, wprowadzonych w 2021 roku, jest *ul. Srebrna*.

1.1.5.5 Nazwy proponowane

Kolejnym interesującym aspektem, związanym z życiem nazw, jest kwestia mian proponowanych. Plateonimy te zostały wpisane w projekty uchwał lub wnioski rozmaitych organizacji, instytucji lub mieszkańców miasta. Niektóre propria, o których nadanie wnioskowano do Wydziału Geodezji i Kartografii, zostały uwzględnione w odpowiednich

[63] Na temat serii nazewniczych, tworzonych przez plateonimy, zob. część 3.1.1.5.6 niniejszej pracy.

uchwałach, wiele z nich jednak nie doczekało się realizacji. Ślad po nich zachował się jedynie w dokumentach urzędowych lub we wnioskach wystosowanych przez różne stowarzyszenia czy instytucje. Nazwy te zostały przedstawione w sposób chronologiczny, by ukazać ewolucję szaty ideologicznej[64] miasta.

Po wcieleniu w granice miasta Szerokiej i Ruptawy w 1975 roku, zaistniała potrzeba dokonania korekt nazw ulic w przyłączonych sołectwach. W dokumencie z tego roku widnieją dwa zestawy proponowanych nazw ulic. Każdemu funkcjonującemu do momentu włączenia do Jastrzębia-Zdroju traktowi przypisano 2 sugerowane miana, z ostatecznie wybrano jedno[65]. Korekcie podlegało 13 nazw.

W Szerokiej proponowano następujące zmiany: *ul. Leśna > ul. Gajowa*[66], *ul. Szkolna > ul. Kasprowicza*, *ul. 1 Maja > ul. Wita Stwosza*, *ul. Polna > ul. Żwirki i Wigury*, *ul. Stanisława Moniuszki > ul. Fornalskiej*[67], *ul. Górnicza > ul. Sztygarska*, *ul. Gustawa Morcinka > ul. Zawadzkiego*[68], *ul. Mikołaja Kopernika > ul. Janka Krasickiego*, *ul. 22 Lipca > ul. Dąbrowskiego*[69]. Dotychczasowa *ul. Żorska* zniknęła z obiegu po przedłużeniu *ul. Powstańców* do granic sołectwa. Zróżnicowane pod kątem znaczeniowym i motywacyjnym nazewnictwo traktów komunikacyjnych wsi, w skład którego wchodziły 3 nazwy pamiątkowe (*ul. Stanisława Moniuszki*, *ul. Gustawa Morcinka*, *ul. Mikołaja Kopernika*), po dwóch nazwach: charakteryzujących (*ul. Leśna*, *ul. Polna*), związanych z niematerialnym dziedzictwem kultury (*ul. 1 Maja*, *ul. 22 Lipca*) i po jednej nazwie: lokalizującej (*ul. Szkolna*), posesywnej (*ul. Górnicza*) i kierunkowej (*Żorska*), 5 nazw motywowanych realistycznie i 5 nazw o motywacji konwencjonalnej, planowano zastąpić jednolitą pod kątem semantyczno-motywacyjnym siatką ulic, wśród których byłoby aż 8 nazw pamiątkowych o motywacji konwencjonalnej (*ul. Kasprowicza*, *ul. Wita Stwosza*, *ul. Żwirki i Wigury*, *ul. Fornalskiej*, *ul. Zawadzkiego*, *ul. Janka*

[64] Termin Floriana Zielińskiego, który określa nazwy ulic i placów, patronów zakładów pracy, uczelni i szkół, nazwy produktów, klubów sportowych, pomniki w mieście i zmieniające się plakaty i afisze (cyt. za Grzelak J., *Nazewnictwo ulic Szczecina w okresie 1945-1990 jako narzędzie formowania nowej, „postępowej" świadomości społecznej,* [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii,* red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 337.

[65] W przypadku jednej nazwy oba zestawy proponowały to samo miano: *ul. Gajowa*.

[66] W niniejszej części pracy przyjęto schemat: *nazwa funkcjonująca > nazwa proponowana*. Zapis nazw zgodny z oryginałem.

[67] W dokumencie brak imienia, które wskazywałoby na konkretną osobę. Najprawdopodobniej chodziło o Małgorzatę Fornalską, ps. „Jasia" (1902-1944), działaczkę komunistyczną, kochankę Bolesława Bieruta.

[68] Brak imienia w dokumencie. Prawdopodobnie Aleksander Zawadzki (1899-1964) – polityk i działacz komunistyczny, odznaczony Orderem Budowniczego Polski Ludowej, który został patronem ulicy w przyłączonym sołectwie Moszczenica.

[69] W dokumencie brak imienia. Być może Jarosław Dąbrowski (1836-1871) – polski działacz niepodległościowy, generał i naczelny wódz sił zbrojnych Komuny Paryskiej.

Krasickiego, *ul. Dąbrowskiego*, *ul. Powstańców*) i po jednej charakteryzującej (*ul. Gajowa*) i posesywnej (*ul. Sztygarska*), motywowanych realistycznie.

Ostatnie 3 nazwy, które podlegały korekcie, umiejscowiono w dokumencie dotyczącym Ruptawy, jednak tylko jedna z ulic częściowo znajdowała się w tym sołectwie. Pozostałe dwa trakty zlokalizowane były we wsi Moszczenica. Proponowano następujące zmiany dla mian tych ulic: *ul. Ruptawska > ul. Dzierżyńskiego*, *ul. Szkolna > ul. Kochanowskiego*, *ul. Powstańców > ul. Orzeszkowej*. Gdyby zmiana doszła do skutku, sołectwo wzbogaciłoby się o 3 pamiątkowe nazwy ulic o motywacji konwencjonalnej kosztem jednej: kierunkowej (*ul. Ruptawska*), lokalizującej (*ul. Szkolna*) i pamiątkowej (*ul. Powstańców*), motywowanych realistycznie .

Zdaje się, że dążono do jak najpełniejszego wychowania ideologicznego mieszkańców przyłączonych sołectw, jednak przykład wcielonego w granice miasta Pniówka prezentuje zgoła odmienny punkt widzenia. W 1977 roku zaszła konieczność zmiany 3 nazw ulic włączonej do Jastrzębia-Zdroju miejscowości. Przygotowano 2 zestawy sugerowanych mian, wyboru dokonano spośród jednego z nich. Zaproponowane nazwy, które nie weszły do systemu onimicznego sołectwa, przedstawiały się następująco: *ul. Wiejska > ul. Grunwaldzka*, *ul. Krzyżowicka > ul. Piastowska*, *ul. Krzyżowska > ul. Rycerska*. W przypadku dokonania takich zmian motywowany realistycznie obraz Pniówka, który stanowiły 2 nazwy kierunkowe (*ul. Krzyżowicka*, *ul. Krzyżowska*) i 1 miano charakteryzujące (*ul. Wiejska*), zmieniłby się w konwencjonalny, tworzony przez 2 propria pamiątkowe (*ul. Grunwaldzka*, *ul. Piastowska*) oraz 1 nazwę związaną z niematerialnym dziedzictwem kultury (*ul. Rycerska*). Onimy te stworzyłyby zarazem serię nazewniczą, odwołującą się do historii Polski.

W dokumencie tym pojawiły się również propozycje dotyczące nadania nazw w rejonie historycznej kolonii Zofiówka. Ostatecznie wariant sugerujący miana: *ul. Obrońców Westerplatte* i *ul. Obrońców Poczty Gdańskiej* (2 nazwy pamiątkowe motywowane konwencjonalnie) nie został przyjęty.

W roku 1986 do przewodniczących Rad Narodowych Stopnia Podstawowego w województwie katowickim wpłynęły wnioski ze Związku Literatów Polskich oddział w Katowicach o uczczenie pamięci 6 zmarłych pisarzy. Przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach zwrócił się z prośbą o nadanie ulicom i placom następujących mian: *Jana Baranowicza*, *Jana Brzozy*, *Aleksandra Baumgardtena*, *Stanisława Broszkiewicza* i *Stefana Kuczyńskiego*. Pisarze ci nie patronowali żadnemu obiektowi w Jastrzębiu-Zdroju. Gdyby jednak wniosek został uwzględniony, w mieście pojawiłoby się kolejnych 6 pamiątkowych nazw ulic o motywacji konwencjonalnej.

Gdy dokonywano dekomunizacji nazw przestrzeni miejskiej w 1991 roku, pojawiło się wiele sugestii zmian plateonimów, w dużej mierze na wniosek rozmaitych instytucji lub osób prywatnych. Wykaz proponowanych nazw, których wprowadzenie nie doszło do skutku, wygląda następująco:

1. Miana, które nie zyskały aprobaty i zastąpiono je innymi nazwami: *ul. Armii Czerwonej > ul. Armii Krajowej*, *ul. Feliksa Dzierżyńskiego > ul. Stanisława Maczka*, *ul. 22 Lipca > ul. gen. Władysława Andersa* lub *ul. Zdrojowa*, *ul. Marcelego Nowotki > ul. Stefana Grota-Roweckiego*, *ul. Rewolucji Październikowej > ul. 11 Listopada*, *ul. Żużlowa > ul. Dominika Zdziebły*[70]. Gdyby zmiany doszły do skutku, 3 nazwy pamiątkowe (*ul. Armii Czerwonej*, *ul. Feliksa Dzierżyńskiego*, *ul. Marcelego Nowotki*), 2 związane z niematerialnym dziedzictwem kultury (*ul. 22 Lipca*, *ul. Rewolucji Październikowej*) i 1 charakteryzująca (*ul.* Żużlowa),z których wszystkie motywowane były konwencjonalne, zostałyby zastąpione 5 nazwami pamiątkowymi o motywacji konwencjonalnej: *ul. Armii Krajowej*, *ul. Stanisława Maczka*, *ul. gen. Władysława Andersa*, *ul. Stefana Grota-Roweckiego* i *ul. Dominika Zdziebły*, jak również 1 proprium związanym z niematerialnym dziedzictwem kultury (motywacja konwencjonalna: *ul. 11 Listopada*). Wariant *ul 22 Lipca > ul. Zdrojowa* nie mógłby dojść do skutku ze względu na zdublowanie się mian.
2. Miana, które zachowały poprzednią formę pomimo zaproponowanych zmian: *ul. Jarosława Dąbrowskiego > ul. Jana Henryka Dąbrowskiego*, *ul. Komuny Paryskiej > ul. Polowioki*[71], *ul. 1 Maja > ul. ks. Anzelma Skrobola*[72], *ul. Szybowa > ul. Dominika Kani*[73], *ul. Wyzwolenia > ul. ks. Józefa Czernika*[74], *ul. Graniczna > ul. ks. biskupa H. Bednorza*. Pozostałe w oficjalnym obiegu nazwy to: 2 pamiątkowe konwencjonalne (*ul. Jarosława Dąbrowskiego*, *ul. Komuny Paryskiej*), 2 związane z niematerialnym dziedzictwem kultury konwencjonalne (1 nazwa od dat i świąt: *ul. 1 Maja* i 1 ideologiczna: *ul. Wyzwolenia*), 1 lokalizująca o motywacji realistycznej (*ul. Szybowa*), a także 1 charakteryzująca motywowana realistycznie (*ul. Graniczna*). Gdyby zmiany doszły do skutku, byłyby to nazwy o charakterze pamiątkowym (*ul. Jana Henryka Dąbrowskiego*,

[70] Dominik Zdziebło (Ździebło) (1914-1962) – pochodzący z Pochwacia, części Jastrzębia-Zdroju, żołnierz AK.
[71] Pomimo iż brak jakiejkolwiek informacji dotyczącej funkcjonowania takiej nazwy w sołectwie Szotkowice, można znaleźć oficjalne informacje w jastrzębskiej prasie, odnoszące się do tego miana. Zob. „Jastrząb" nr 2, 1990, s. 3; „Jastrząb" nr 9/10 (176/7), 1997, s. 2.
[72] Anzelm Skrobol (1931-1990) – proboszcz parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Jastrzębiu-Zdroju, znajdującej się przy ulicy 1 Maja.
[73] Dominik Kania (1899-1944) – pochodzący z Ruptawy, sołectwa w Jastrzębiu-Zdroju, powstaniec śląski, członek ZWZ i AK.
[74] Józef Czernik (1879-1932) – proboszcz parafii św. Katarzyny w Jastrzębiu-Zdroju.

ul. ks. Anzelma Skrobola, *ul. Dominika Kani*, *ul. ks. Józefa Czernika*, 3 ostatnie motywowane realistycznie) i lokalizującym o motywacji realistycznej (*ul. Polowioki*).

3. Nazwy proponowane bez wskazania ulicy, której miałyby dotyczyć: *ul. Władysława Sikorskiego*, *ul. Stefana Grota-Roweckiego*, *ul. Porucznika Pawła Cierpioła*[75], *ul. Józefa Goszyca*[76], *ul. Rotmistrza Ottona Ejsmonda*[77]. Po wdrożeniu w życie tych nazw, w krajobrazie nazewniczym miasta pojawiłoby się 5 mian pamiątkowych, z czego 3 byłyby motywowane realistycznie (*ul. Porucznika Pawła Cierpioła*, *ul. Józefa Goszyca*, *ul. Romistrza Ottona Ejsmonda*).

W latach 1992-1995 do urzędników wpływały wnioski o nadanie nazw ulic od 3 różnych instytucji i mieszkańca miasta. Propozycje nie zostały uwzględnione, gdyby jednak nadano zaproponowane miana, obraz nazewniczy miasta wzbogaciłby się o 4 nazwy pamiątkowe (3 motywowane konwencjonalne i 1 o motywacji realistycznej):

1. Okręgowy Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej zaproponował nazwę *ul. Kazimierza Pużaka*[78] (1992);
2. mieszkaniec Jastrzębia-Zdroju wyszedł z inicjatywą nadania jednej z ulic miana *ul. Ludwika Gabrysia*[79] (1993);
3. Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych, koło miejskie w Jastrzębiu-Zdroju, zaproponował nazwę *ul. Marszałka Rydza Śmigłego*[80] (1994);
4. Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Katowicach wnioskowało o nadanie nazwy *ul. Ofiar Katynia* (1995).

Jedną z bardziej interesujących spraw jest wielokrotne postulowanie, by patronem jednej z ulic miasta została rodzina Parzychów. Jastrzębskie koło Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych pięciokrotnie apelowało o nadanie tej nazwy jednej z ulic w mieście. Miało to miejsce w latach: 1993, 1995, 1997, 1999 i 2005.

Do wniosku dołączono broszurę, w której opisuje się bohaterskie czyny rodziny Parzychów, mieszkających w Moszczenicy. Franciszek Parzych brał udział w III powstaniu

[75] Paweł Cierpioł (1904-1947) – oficer Wojska Polskiego, w latach 1940-1944 był szefem wywiadu Inspektoratu Rybnik w ramach śląskiego okręgu ZWZ (później AK).
[76] Józef Goszyc (1887-1943) – pochodzący z Pniówka powstaniec śląski, członek ruchu oporu, w międzywojniu zawiadowca stacji w Bziu i w Jastrzębiu-Zdroju.
[77] Prawdopodobnie błędny zapis w ustawie. Otto Ejsmont – dowódca obrony Bożej Góry w czasie agresji III Rzeszy na Polskę 1 IX 1939 r.
[78] Kazimierz Pużak (1883-1950) – polski działacz socjalistyczny, sądzony po wojnie w „procesie szesnastu”, zmarł w więzieniu w Rawiczu.
[79] Ludwik Gabryś (1900-1982) – uczestnik powstań śląskich, żołnierz armii Władysława Andersa, po wojnie zamieszkał w Jastrzębiu-Zdroju, gdzie pracował w Urzędzie Gminy.
[80] Pisownia oryginalna.

śląskim, zaś w trakcie nazistowskiej okupacji utworzył siatkę konspiracyjną i ukrywał Polaków, ściganych przez Niemców. Oddział partyzancki, który przebywał na terenie gospodarstwa Parzychów, brał udział w wielu akcjach na terenie Jastrzębia-Zdroju, a także uczestniczył w akcji „Burza". Synowie państwa Parzychów schronili więźniów oświęcimskich, którzy w Marszu Śmierci szli do Wodzisławia przez tereny Jastrzębia-Zdroju. Po zajęciu miasta przez Armię Czerwoną, Parzychowie chroniła mieszkańców Jastrzębia i Moszczenicy przed przemocą radzieckich żołnierzy.

Kolejnym dokumentem, który został dołączony do wniosku, była sporządzona odręcznie niewielka mapa, ukazująca skrzyżowanie obecnych ulic: Armii Krajowej oraz Kasztanowej i znajdującą się w stosunku do nich przeciwprostokątną ślepą uliczkę, przy której stał dom rodziny Parzychów. Ta właśnie ścieżka miała nosić miano *ul. Rodziny Parzychów*. Pomimo wielokrotnych propozycji Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych wniosku nie uwzględniono, gdyby jednak nazwa weszła w życie, miasto wzbogaciłoby się o nazwę pamiątkową o motywacji realistycznej.

Następne propozycje nazw pojawiają się dopiero w 2007 roku, kiedy Wydział Geodezji i Kartografii wystąpił do zarządcy osiedla Zdrój i sołtys Ruptawy o zaopiniowanie 3 sugerowanych nazw. Na terenie byłej KWK Moszczenica, która podlega administracyjnie osiedlu Zdrój, wydzielono nowe drogi i wprowadzano w życie Strefę Aktywności Gospodarczej. Jednej z ulic proponowano nadanie nazwy *ul. Aktywna*. W Ruptawie natomiast zaszła konieczność uporządkowania numeracji nieruchomości. Wydział Geodezji i Kartografii zasugerował dwóm drogom następujące nazwy: *ul. Gościnna* i *ul. Rowerowa*. Wszystkie 3 postulowane nazwy są charakteryzujące, w tym 2 o motywacji realistycznej (*ul. Aktywna*, *ul. Rowerowa*), 1 motywowana konwencjonalnie (*ul. Gościnna*).

W kolejnym roku propozycji nazw było znacznie więcej. Na zebraniu Zespołu ds. Nazewnictwa Ulic, które miało miejsce 30.10.2008 roku, planowano nadanie nazw 13 ulicom:

1. Odnodze *ul. Dominika Ździebły*: *ul. Orlika*, *ul. Ustronna*, *ul. Marklowicka*. Pierwsza z wymienionych nazw jest niejasna, druga charakteryzująca o motywacji realistycznej, ponieważ ulica znajduje się tuż przy granicy miasta, trzecia kierunkowa o motywacji realistycznej, gdyż droga biegnie w kierunku Marklowic Górnych, gdzie znajduje się polsko-czeskie przejście graniczne.
2. Odnogom *ul. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*: *ul. Kornela Makuszyńskiego*, *ul. Czesława Miłosza*, *ul. Antoniego Słonimskiego,* wszystkie 3 nazwy są pamiątkowe motywowane konwencjonalnie.

3. Odnodze *ul. Równoległej*: *ul. Prostopadła*, *ul. Marii Dąbrowskiej*, *ul. Czesława Miłosza*. Pierwsza nazwa jest charakteryzująca o motywacji realistycznej, gdyż ulica leży prostopadle w stosunku do ul. Równoległej, dwie następne – pamiątkowe motywowane konwencjonalnie.
4. Łącznikowi *ul. Warszawskiej* z *ul. Solidarności*: *ul. Bankowa*, *ul. Grodzka*, *ul. Pokoju*. Pierwsza z nazw jest lokalizująca o motywacji realistycznej, ponieważ przy wjeździe od strony ul. Solidarności znajduje się budynek banku, dwa następne miana są związane z niematerialnym dziedzictwem kultury, z których pierwsza byłaby najpewniej zapożyczona, druga ideologiczna – obie motywowane konwencjonalnie.
5. Odnodze *ul. Żytniej*: *ul. Żniwna*, *ul. Jęczmienna*. Obie są charakteryzujące o motywacji konwencjonalnej. Nazwy te byłyby kontynuacją klucza semantycznego, związanego z rolnictwem.
6. Łącznikowi *ul. Grzybowej* z *ul. Kłosową*: *ul. Jęczmienna*. Nazwa charakteryzująca motywowana konwencjonalnie.
7. Odnodze *ul. Stawowej*: *ul. Urocza*, *ul. Tęczowa*, *ul. Ustronna*. Wszystkie nazwy są charakteryzujące, w tym dwie pierwsze o motywacji konwencjonalnej, trzecia motywowana realistycznie, ponieważ droga położona jest nieopodal granicy miasta z Pawłowicami i Golasowicami.
8. Łącznikowi *ul. Myśliwskiej* z *ul. Brodecką*: *ul. Strzelecka*. Nazwa posesywna o motywacji konwencjonalnej.
9. Odnogom *ul. Lipowej*: *ul. Modrzewiowa*, *ul. Grabowa*, *ul. Jabłoniowa*. Są to nazwy charakteryzujące o motywacji konwencjonalnej, nadane wg klucza od mian drzew.
10. Odnodze *ul. Ułańskiej*: *ul. Kawaleryjska*, *ul. Pancerna*. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury o motywacji konwencjonalnej (rycerskie, nadane wg serii nazewniczej, związanych z kulturą rycerską).

Gdyby zaproponowane przez Zespół ds. Nazewnictwa Ulic miana dróg zostały wprowadzone w życie, byłyby to nazwy:

1. charakteryzujące – 11 (8 o motywacji konwencjonalnej i 3 motywowane realistycznie);
2. pamiątkowe – 5 (wszystkie motywowane konwencjonalnie);
3. związane z niematerialnym dziedzictwem kultury – 4 (1 ideologiczna, 2 rycerskie, 1 zapożyczona; wszystkie o motywacji konwencjonalnej);
4. lokalizująca – 1 (motywowana realistycznie);
5. kierunkowa – 1 (o motywacji realistycznej);
6. posesywna – 1 (motywowana konwencjonalnie);

7. niejasna – 1.

W roku 2009 do Urzędu Miasta wpłynęły dwa wnioski z propozycją nadania nazw bohaterów, walczących z hitlerowskimi i sowieckimi najeźdźcami przed siedemdziesięcioma laty. Pierwsza sugestia pochodziła od Stowarzyszenia „Wspólnota Polska" i dotyczyła nadania jednej z ulic Jastrzębia-Zdroju nazwy *ul. Tadeusza Jasińskiego*, 13-letniego obrońcy Grodna, który w trakcie natarcia Armii Czerwonej rzucił na czołg butelkę z benzyną, został schwytany, skatowany i przywiązany do czołgu jako żywa tarcza. Zmarł niebawem, odbity przez polskich żołnierzy. Gdyby urzędnicy uwzględnili tę propozycję, w mieście pojawiłaby się 1 nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej.

Kolejny wniosek o nadanie nazwy ulicy wpłynął do Urzędu Miasta od Inicjatywy Społecznej „Pamięć Jastrzębska". Propozycja dotyczyła wprowadzenia nazwy obwodnicy Jastrzębia-Zdroju w kierunku Wodzisławia. Stowarzyszenie proponowało upamiętnienie *Obrońców Bożej Góry* w miejscu, gdzie żołnierze polscy już pierwszego dnia wojny starli się z niemieckim agresorem. Uwzględnienie tej sugestii doprowadziłoby do wprowadzenia w życie nazwy pamiątkowej o motywacji realistycznej.

W 2010 roku do Urzędu Miasta wpłynął wniosek o nadanie nazwy odnodze ul. Rybnickiej (najprawdopodobniej obecna *ul. Dubielec*). W dokumencie pojawiło się 7 sugestii, podpisanych jako „propozycje sąsiadów". Proponowano następujące nazwy: *ul. Spokojna*, *ul. Przyjazna*, *ul. Bajeczna*, *ul. Uśmiechu*, *ul. Sezamkowa*, *ul. Zgodna*, *ul. Pokątna*[81]. Są to nazwy: charakteryzujące (5) oraz związane z niematerialnym dziedzictwem kultury – powiązane z literaturą lub filmem (2). Wszystkie miana są motywowane konwencjonalnie. Warto zwrócić uwagę na charakter zaproponowanych nazw – wszystkie związane są z pozytywnymi odczuciami i doznaniami. Proponowanie, a w ostateczności wprowadzanie takich mian w życie, jest ważne dla mieszkańców. Ludzie chcą mieszkać przy ulicy, których nazwy przyjemnie się kojarzą.

W 2010 roku powrócił również problem uporządkowania systemu dróg na terenie byłej Kopalni Węgla Kamiennego (KWK) Moszczenica. Jastrzębska Strefa Aktywności

[81] Według *Słownika języka polskiego PWN pokątny* to 1. 'niezgodny z obowiązującymi przepisami', 2. 'zajmujący się nielegalnymi czynnościami' (SJP 2014: 687). Zaproponowanie takiej nazwy wśród innych mian, które związane są z przyjemnymi doznaniami, wydaje się pozbawione sensu. Warto jednak zwrócić uwagę, że *ul. Pokątna* jest częścią magicznego krajobrazu, wykreowanego przez J. K. Rowling w cyklu o Harrym Potterze. Według autora artykułu na stronie internetowej harrypotter.fandom.com, ulica Pokątna to „magiczna ulica znajdująca się w Londynie (...). Jest to miejsce obfitujące w najrozmaitsze czarodziejskie lokale: sklepy z magicznymi przedmiotami, w których każdy szanujący się czarodziej uzupełni swój domowy asortyment, gastronomia, księgarnie, sklepy odzieżowe" (https://harrypotter.fandom.com/pl/wiki/Ulica_Pokątna; dostęp: 07.12.2021). Zważywszy na to, że inna z sugerowanych nazw również była związana z literaturą lub filmem (*ul. Sezamkowa*), można wysnuć wniosek, że *ul. Pokątna* miałaby się odnosić do cyklu angielskiej pisarki o Harrym Potterze.

Gospodarczej wystosowała pismo do Prezydenta Miasta Mariana Janeckiego, w którym zaproponowano nadanie 4 nazw w obrębie zamkniętej kopalni – 2 z nich wprowadzono w życie, 2 inne pozostały tylko we wniosku: *ul. Kopalniana*, *ul. Gołkowicka*. Pierwsza z nich to nazwa lokalizująca o motywacji pośredniej (wzdłuż tej ulicy zabudowania nieczynnej kopalni nadal stoją), druga kierunkowa o motywacji pośredniej (droga, o której wspominano w piśmie, nie kieruje w stronę Gołkowic, znajduje się jednak nieopodal granicy Jastrzębia-Zdroju z Gołkowicami).

W tym samym roku odbyło się zebranie Zespołu ds. Nazewnictwa Ulic i Numeracji Porządkowej Nieruchomości, na którym omówiono problemy w numerowaniu porządkowym w rejonie ul. Piaskowej, ul. Frysztackiej i ul. Spacerowej. Propozycje nadania nazw poszczególnym ulicom wpłynęły do sołtysa Moszczenicy. Zaproponowana przez urząd nazwa *ul. Kamienna* została zastąpiona mianem *ul. Tęczowa*. Gdyby wprowadzono w życie zasugerowany onim, w mieście pojawiłaby się nazwa charakteryzująca z motywacją realną (droga, której dotyczy, wyłożona jest kamieniem).

W październiku 2011 roku miało miejsce zebranie Zespołu ds. Nazewnictwa Ulic, na którym przedstawiano propozycje nadania nazw niektórym ulicom, a także dyskutowano nad wnioskami kilku instytucji i organizacji, dotyczących wdrożenia sugerowanych mian w życie:

6. Ulicom w sołectwie Moszczenica proponowano nazwy: *ul. generała Fieldorfa* i *ul. rotmistrza Pileckiego*. Mian tych jednak nie zaakceptowali mieszkańcy Moszczenicy. Radni wnieśli jednak, by zachować te nazwy na liście proponowanych mian. Sugerowano także, by wprowadzać w życie nazwy, honorujące zasłużonych jastrzębian. Onimy te są pamiątkowe z motywacją konwencjonalną.
7. Jednej z ulic w os. Zdrój proponowano nazwę *ul. Ustronna*. Warto przypomnieć, że przed trzema laty dwukrotnie proponowano to miano ulicom w innych częściach miasta. Byłaby to nazwa charakteryzujące z motywacją konwencjonalną.
8. Zespół Szkół nr 11 w Jastrzębiu-Zdroju sugerował nazwanie traktu pieszego od skrzyżowania ul. Kusocińskiego i ul. Kazimierza Wielkiego (w protokole zebrania pojawia się informacja o trakcie pieszym między ul. Kusocińskiego a ul. Czecha) *Aleja Comeniusa*. Zespół poinformował jednak, że nie przewiduje się nadania nazwy takiemu traktowi. Nazwa ta jest niejasna – być może miałaby upamiętniać czeskiego filozofa i reformatora, żyjącego na przełomie XVI i XVII wieku Jana Ámosa Komenskýego, zwanego Comeniusem, lub zwracać uwagę na fakt, iż ZS nr 11 brał udział w międzynarodowym programie edukacji na obszarze Unii Europejskiej „Comenius".

9. Polskie Towarzystwo Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata zaproponowało nazwanie ulicy, obiektu lub szkoły mianem *Sprawiedliwych*. W dokumencie widnieje zapis, że zespół ma na uwadze tę nazwę, zarazem jednak informuje, iż w mieście jest już nazwa *ul. Henryka Sławika* – pochodzącego z Szerokiej Sprawiedliwego wśród Narodów Świata. Miano *ul. Sprawiedliwych* byłoby pamiątkowe, motywowane konwencjonalnie.
10. Komisja Zakładowa NSZZ „Solidarność" wnosiła o nadanie nazwy ulicy, rondu lub placu *Lecha i Marii Kaczyńskich*. Zespół jednak negatywnie zaopiniował ten wniosek (w dokumencie pojawia się enigmatyczny zapis „za wcześnie", pod którym wpisano inną propozycję – *M. Płażyńskiego* – wojewody gdańskiego, marszałka Sejmu III kadencji, współzałożyciela Platformy Obywatelskiej, zmarłego w katastrofie rządowego samolotu Tu-154 w Smoleńsku w 2010 roku). Obie nazwy byłyby pamiątkowe, o motywacji konwencjonalnej.
11. Odnodze ul. Wrocławskiej proponowano nazwę *ul. Słoneczny stok*. Miano to byłoby charakteryzujące, motywowane konwencjonalnie.

Wykaz nazw proponowanych z podziałem na klasy semantyczne i motywacyjne przedstawia się następująco:

- Nazwy pamiątkowe:
    - realistyczne (10): *ul. ks. Anzelma Skrobola*, *ul. Dominika Kani*, *ul. Rotmistrza Ottona Ejsmonda*, *ul. Porucznika Pawła Cierpioła*, *ul. Józefa Goszyca*, *ul. ks. Józefa Czernika*, *ul. Ludwika Gabrysia*, *ul. Rodziny Parzychów*, *ul. Obrońców Bożej Góry;*

    b) konwencjonalne (40): *ul. Zawadzkiego*, *ul. Kasprowicza*, *ul. Wita Stwosza*, *ul. Żwirki i Wigury*, *ul. Fornalskiej*, *ul. J. Krasickiego*, *ul. Dąbrowskiego*, *ul. Dzierżyńskiego*, *ul. Kochanowskiego*, *ul. Orzeszkowej*, *ul. Obrońców Westerplatte*, *ul. Grunwaldzka*, *ul. Piastowska*, *ul. Obrońców Poczty Gdańskiej*, *ul. Jana Baranowicza*, *ul. Jana Brzozy*, *ul. Aleksandra Baumgardtena*, *ul. Stanisława Broszkiewicza*, *ul. Stefana Kuczyńskiego*, *ul. Armii Krajowej*, *ul. Stanisława Maczka*, *ul. gen. Władysława Andersa*, *ul. Jana Henryka Dąbrowskiego*, *ul. Władysława Sikorskiego*, *ul. S. Grota-Roweckiego*, *ul. ks. biskupa H. Bednorza*, *ul. Kazimierza Pużaka*, *ul. Marszałka Rydza Śmigłego*, *ul. Ofiar Katynia*, *ul. Kornela Makuszyńskiego*, *ul. Czesława Miłosza* (2), *ul. Marii Dąbrowskiej*, *ul. Antoniego Słonimskiego*, *ul. Tadeusza Jasińskiego*, *ul.*

Sprawiedliwych, *ul. Lecha i Marii Kaczyńskich*, *ul. M. Płażyńskiego*, *ul. rotmistrza Witolda Pileckiego*, *ul. gen. Fieldorfa, ul. Dominika Zdziebły*.

- Nazwy charakteryzujące:
  a) realistyczne (7): *ul. Gajowa*, *ul. Aktywna*, *ul Rowerowa*, *ul. Ustronna* (2), *ul. Prostopadła*, *ul. Kamienna*;
  b) konwencjonalne (16): *ul. Gościnna*, *ul. Modrzewiowa*, *ul. Grabowa*, *ul. Jabłoniowa*, *ul. Strzelecka*, *ul. Jęczmienna*, *ul. Żniwna*, *ul. Urocza*, *ul. Tęczowa*, *ul. Spokojna*, *ul. Przyjazna*, *ul. Bajeczna*, *ul. Uśmiechu*, *ul. Zgodna*, *ul. Ustronna*, *ul. Słoneczny stok.*
- Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury:
  - konwencjonalne (8): *ul. Rycerska*, ul. *11 Listopada*, *ul. Grodzka*, *ul. Pokoju*, *ul. Kawaleryjska*, *ul. Pancerna*, *ul. Sezamkowa*, *ul. Pokątna*.
- Nazwy kierunkowe:
  - realistyczne (2): *ul. Zdrojowa*, *ul. Marklowicka*;
  - pośrednie (1): *ul. Gołkowicka*.
- Nazwy lokalizujące:
  - realistyczne (2): *ul. Polowioki*, *ul. Bankowa*;
  - pośrednie (1): *ul. Kopalniana*.
- Nazwy posesywne:
  - realistyczne (1): *ul. Sztygarska*.
- Nazwy niejasne (2):
  a) *ul. Orlika*, *Aleja Comeniusa*.

Przedstawione w tej części pracy nazwy proponowane są skonwencjonalizowane pod kątem formalnym. Każde z tych mian składa się z dwóch członów: określanego i określającego. Człon określany niemal wszystkich nazw to rzeczownik *ulica*. Jedynym wyjątkiem jest zaproponowane miano *Aleja Comeniusa*, którego desygnatem miał być trakt pieszy.

Człon określający przedstawionych nazw jest w około 44% wieloskładnikowy w postaci rzeczownika w dopełniaczu liczby pojedynczej (np. *Wita Stwosza*, *gen. Władysława Andersa*, *Lecha i Marii Kaczyńskich*), w blisko 40% jednoskładnikowy, mający postać przymiotnika (np. *Sztygarska*, *Piastowska*, *Ustronna*), w około 9% jednoskładnikowy w formie rzeczownika w dopełniaczu liczby pojedynczej (m.in. *Pokoju*, *Uśmiechu*, ale także nazwiska upamiętnianych ludzi, przy których nie wpisano imion, np. *Dzierżyńskiego*, *Kochanowskiego*, *Dąbrowskiego*), a także w blisko 3% wieloskładnikowy, mający postać rzeczownika w

dopełniaczu liczby mnogiej (np. *Obrońców Westerplatte*, *Obrońców Bożej Góry*). Po 1% stanowią także struktury: jednoskładnikowe z rzeczownikiem w mianowniku liczby pojedynczej (*Polowioki*), wieloskładnikowe w postaci rzeczownika z liczebnikiem porządkowym w liczbie pojedynczej (*11 Listopada*) oraz wieloskładnikowe, mające postać rzeczownika z przymiotnikiem w mianowniku (*Słoneczny stok*). Około 53% mian pochodzi od nazw własnych, w 40% mają pochodzenie odapelatywne, około 6% stanowią hybrydy apelatywno-proprialne, 1% nazw ma zaś niejasne pochodzenie.

1.1.5.6 Serie nazewnicze

Termin „seria nazewnicza" oznacza „zespoły nazw motywowanych przez wyrazy, które mieszczą się w jednym polu znaczeniowym[82] bądź też należą do jednej klasy nazw własnych" (Kosyl 2014: 450). Serie, nazywane ciągami, cyklami lub kluczami (Oronowicz-Kida 2014: 113), z powodzeniem można odnieść także do nazewnictwa ulic w mieście (Myszka, Wisz 2012: 65)[83].

Klucze nazewnicze to charakterystyczny model, zgodnie z którym powstają miana. Muszą one spełniać poszczególne warunki: są skupione w jednym polu znaczeniowym, w tym samym czasie musiały powstać przynajmniej 3 podobne semantycznie onimy (nadane później miana mogą kontynuować serię nazewniczą), a także ulice, do których odnoszą się nazwy, muszą znajdować się w bezpośrednim sąsiedztwie (Myszka, Wisz 2012: 65).

Specyfika nazewnictwa traktów komunikacyjnych na wsi spowodowała, że w tym środowisku liczbę nazw tworzących serię zmniejszono do dwóch (Oronowicz-Kida 2014: 121-122) Podobnie analiza tekstów uchwał, na mocy których nadawano nazwy ulic w Jastrzębiu-Zdroju udowadnia, że urzędnicy podejmowali próby tworzenia serii nazewniczych, złożonych prymarnie z dwóch plateonimów. Tak więc klucz semantyczny tworzy w Jastrzębiu-Zdroju grupa 2 nazw, nadanych w tym samym czasie, których desygnaty znajdują się w bezpośrednim sąsiedztwie.

W latach 1946-1976 powstało aż 9 kluczy nazewniczych:

[82] Według R. Tokarskiego (2014: 361-364) polami znaczeniowymi można nazwać pewne mniejsze zespoły wyrazów, powstałych w wyniku uszczegółowienia zwartego systemu leksykalnego danego języka. Te grupy słów wyznaczają sobie wzajemnie semantyczne granice, są ze sobą powiązane. W ramach pola znaczeniowego można wyróżnić rozmaite relacje znaczeniowe: synonimię, antonimię, komplementarność, konwersję, hiponimię, niezgodność semantyczną czy partytywność.

[83] Już D. Kopertowska w swojej książce traktującej o urbanonimii Kielc (2001) zauważyła pewne znaczeniowe powiązania nazw ulic, np. w przypadku onimu *Agrestowa*. Badaczka nadmieniła, że miano to nie ma żadnego odniesienia terenu przy ulicy oraz że „nominacji dokonano kompleksowo i monotematycznie", ponieważ jedną uchwałą powołano do życia, oprócz ulicy *Agrestowej*, również ulice: *Brzoskwiniową*, *Czereśniową*, *Gronową*, *Gruszkową* i *Porzeczkową* (Kopertowska 2001: 31).

1. Nazwy od drzew: *ul. Akacjowa, ul. Brzozowa, ul. Kasztanowa, ul. Klonowa, ul. Lipowa, ul. Sosnowa, ul. Świerkowa, ul. Wierzbowa, ul. Wiśniowa*. W kolejnych latach klucz kontynuowały miana: *ul. Jesionowa* i *ul. Jodłowa*.
2. Nazwy od kwiatów: *ul. Astrów, ul. Bratków, ul. Goździków, ul. Krokusów* i *ul. Narcyzów*. W następnych okresach klucz uzupełniony został o proprium *ul. Irysów*.
3. Nazwy związane z regionami Polski: *ul. Beskidzka, ul. Kaszubska, ul. Kurpiowska, ul. Łowicka, ul. Małopolska, ul. Mazowiecka, ul. Mazurska, ul. Podhalańska, ul. Pomorska, ul. Śląska, ul. Warmińska, ul. Wielkopolska*.
4. Nazwy pamiątkowe, utrwalające nazwiska zasłużonych Polaków (ulice te znajdują się na *os. Przyjaźń*): *ul. Jana Brzechwy, ul. Ksawerego Dunikowskiego, ul. Mikołaja Kopernika, ul. Stanisława Moniuszki, ul. Gustawa Morcinka*. W 1979 roku, w miejscu *ul. Mendowiec*, powołano do życia kolejne 4 nazwy, kontynuujące tę serię nazewniczą: *ul. Pawła Findera, ul. Janka Krasickiego, ul. Juliusza Ligonia, ul. Józefa Lompy*. Po dekomunizacji w 1991 roku następne 3 miana podtrzymały omawiany klucz semantyczny: *ul. Ignacego Krasickiego, ul. Piastów* oraz *ul. Stanisława Wyspiańskiego*. W latach 2012-2014 2 kolejne nazwy wpisały się w tę serię: *ul. Michała Grażyńskiego* i *ul. Macieja Mielżyńskiego*. W 2017 w wyniku procesów dekomunizacyjnych zmieniono nazwę *ul. Pawła Findera* na *ul. Józefa Rymera*.
5. Klucz nazw upamiętniających zasłużonych Polaków (ulice te znajdują się na *Ruptawie*): *ul. Jana Długosza, ul. Jana Kilińskiego, ul. Hugona Kołłątaja, ul. Jana Matejki, ul. ks. Piotra Skargi, ul. Romualda Traugutta* oraz *ul. Żwirki i Wigury*. Do roku 2000 pojawiły się kolejne miana, kontynuujące omawianą serię: *ul. Jana Kochanowskiego* i *ul. Juliana Kossaka*. W kolejnych latach powołano do życia następne miana, utrwalające ten klucz nazewniczy. W 2009 nadano nazwy: *ul. Józefa Chełmońskiego, ul. Jacka Malczewskiego* i *ul. Tadeusza Rejtana*, zaś w 2012 roku: *ul. Artura Grottgera, ul. Kazimierza Pułaskiego* i *ul. Józefa Wybickiego*.
6. Nazwy związane z kulturą rycerską w przyłączonym Bziu: *ul. Husarska, ul. Kosynierów, ul. Ułańska*. Powstała w 2009 roku *ul. Rycerska* stanowi kontynuację klucza.
7. Nazwy pozornie kierunkowe: *ul. Katowicka, ul. Krakowska, ul. Opolska, ul. Poznańska, ul. Warszawska, ul. Wrocławska*. W 2012 roku uchwalono nazwę *ul. Lwowska*, która utrwalała wspomnianą serię.
8. Nazwy związane z rolnictwem: *ul. Kłosowa* i *ul. Żytnia*. W 2009 roku uchwalono dwie kolejne nazwy, które stanowią kontynuację klucza: *ul. Pszenna* i *ul. Żyzna*.

9. Nazwy wiejskie, gospodarcze: *ul. Gospodarska* i *ul. Rolnicza*. W 2012 roku klucz wzbogacił się o nazwę *ul. Łanowa*.

W okresie 1977-1990 w mieście pojawiły się ulice, które utworzyły kolejnych 6 serii nazewniczych:

1. Nazwy powiązane z poetami: *ul. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, ul. Bolesława Leśmiana, ul. Juliana Przybosia, ul. Leopolda Staffa, ul. Kazimierza Wierzyńskiego*. W 2009 roku klucz został wzbogacony o 3 miana: *ul. Adama Asnyka, ul. Jana Kasprowicza, ul. Jana Lechonia*.
2. Nazwy, tworzące serię od pisarzy: *ul. Tadeusza Boya-Żeleńskiego, ul. Józefa Ignacego Kraszewskiego, ul. Elizy Orzeszkowej, ul. Bolesława Prusa, ul. Władysława Reymonta, ul. Henryka Sienkiewicza, ul. Gabrieli Zapolskiej*.
3. Miana od owoców: *ul. Bananowa, ul. Jagodowa, ul. Malinowa, ul. Truskawkowa*.
4. Klucz związany z bohaterami wojennymi: *ul. Kombatantów, ul. Gerarda Malchera, ul. Ruchu Oporu, ul. Adolfa Wodeckiego*.
5. Seria od królów polskich: *ul. Stefana Batorego, ul. Kazimierza Jagiellończyka, ul. Kazimierza Wielkiego, ul. Królowej Jadwigi, ul. Jana Sobieskiego, ul. Władysława Jagiełły, ul. Władysława Łokietka* – ta seria nazewnicza powstała wskutek przemianowania *ul. Zofiówka*.
6. Nazwy związane ze sportowcami, tragicznie zmarłymi w czasie okupacji: *ul. Bronisława Czecha, ul. Janusza Kusocińskiego, ul. Heleny Marusarzówny* – podobnie jak seria nazewnicza, upamiętniająca polskich władców, ten klucz nazewniczy powstał w związku z przemianowaniem *ul. Zofiówka*.

Od roku 1991 ukonstytuowały się serie:

1. Nazwy upamiętniające pisarki: *ul. Marii Dąbrowskiej, ul. Zofii Nałkowskiej*.
2. Klucz powstały od poetów: *ul. Zbigniewa Herberta, ul. ks. Jana Twardowskiego*.
3. Miana powstałe od kwiatów: *ul. Chabrowa, ul. Kwiatowa*.

Klucze nazewnicze w Jastrzębiu-Zdroju upamiętniają uznanych ludzi (królów, poetów, pisarzy itp., ale także sportowców niezwiązanych z miastem), są tworzone w nawiązaniu do flory (kwiaty, drzewa, owoce), utrwalają kulturę rycerską, związane są także z rolnictwem. Na uwagę zasługują także 2 serie mian, określających pozorny kierunek (zarówno w stronę miast, jak i części kraju). Klucze semantyczne, tworzone na bazie jastrzębskiej plateonimii, nie odbiegają od serii, tworzonych w innych polskich miastach.

1.1.6 Podsumowanie - ewolucja typów nazw ulic w Jastrzębiu-Zdroju

Najwcześniejsze nazwy ulic Jastrzębia-Zdroju miały swój początek w rozwijającym się od XIX wieku uzdrowisku. Już wówczas wytyczona została charakterystyczna linia polityki nazewniczej miasta, bowiem dominującymi typami nazewniczymi jastrzębskiej plateonimii są miana pamiątkowe i charakteryzujące.

Po wojnie, w czasie procesów urbanizacyjnych, konstytuujących obecne miasto, nazwy pamiątkowe nadawano najczęściej. Utrwalano w ten sposób przede wszystkim pamięć o działaczach komunistycznych i socjalistycznych, ale także upamiętniano pisarzy i poetów oraz bohaterów narodowych. Niewiele rzadziej nadawano także nazwy charakteryzujące, tworzące przede wszystkim spójne serie nazewnicze. Interesujący jest też fakt powoływania do życia nazw kierunkowych – trzeciej najliczniejszej grupy mian – głównie układanych w klucze nazewnicze w ścisłym centrum miasta. Popularnym typem były również nazwy lokalizujące, zarówno wyznaczające trasę do pewnych obiektów miejskich, jak i przywracające na tablice dawne nazwy terenowe. Interesujący jest również fakt, iż miana ideologiczne oraz od dat lub świąt nie były w tym czasie produktywne. Rzadziej powstawały także propria posesywne.

Aż do upadku komunizmu, podobnie jak w innych miastach w Polsce, nazwy pamiątkowe niemal zdominowały strukturę nazewniczą Jastrzębia-Zdroju. Powstało ich bez porównania więcej aniżeli mian drugiego najliczniejszego typu – nazw charakteryzujących. Warto zwrócić uwagę, że nie nadawano wówczas także nazw kierunkowych i posesywnych.

Od momentu, gdy nazwy ulic podlegały dekomunizacji, dokonywano zmian patronów w ramach nazw pamiątkowych. Coraz większą uwagę zaczęto zwracać na miana charakteryzujące, tworzące lub kontynuujące rozmaite klucze nazewnicze. Nastąpił także renesans onimów lokalizujących, głównie tych, tworzonych na bazie dawnych nazw terenowych. Znacznie mniej powstawało nazw związanych z niematerialnym dziedzictwem kultury. Warto również podkreślić, że w tym okresie zaczęły się pojawiać miana kultowe, pojawiały się również nazwy, odnoszące się do innych świąt. Powstawały także nazwy kierunkowe i posesywne, chociaż w znacznie mniejszych zakresie, aniżeli w latach 1946-1976.

Obecnie jastrzębska plateonimia zdominowana jest przez onimy pamiątkowe i w mniejszym zakresie również miana charakteryzujące. Może to mieć związek ze zjawiskiem „depolityzacji" urbanonimii (Kaltenberg-Kwiatkowska 2011: 143). Trzecim najpopularniejszym aktualnie typem nazewniczym są nazwy lokalizujące, których jest o

przeszło 20 więcej od kierunkowych. Najmniejszy odsetek stanowią nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury oraz miana posesywne.

Duża liczba nazw pamiątkowych i charakteryzujących w pewnym sensie wymusza konwencjonalną motywację jastrzębskiej plateonimii. W pierwszym okresie powstały 2 propria konwencjonalne i tylko 1 nazwa motywowana realistycznie. Natomiast w latach 1946-1976 było to 110 mian na 45 realistycznych i 4 pośrednie. Od roku 1977 aż do upadku komunizmu liczba onimów konwencjonalnych zwiększyła się jeszcze bardziej, powstało bowiem 36 nazw motywowanych konwencjonalnie na tylko 9 realistycznych. Od roku 1991 proporcja nieznacznie się wyrównała, głównie dzięki motywowanym realistycznie nazwom lokalizującym – powstało 81 nazw o motywacji konwencjonalnej na 54 miana, mające odniesienie do rzeczywistości, oprócz tego tylko 1 onim jest motywowany pośrednio. Zatem w dziejach jastrzębskiej plateonimii przeszło 200 nazw było motywowanych konwencjonalnie, niewiele ponad 100 realistycznie i tylko 5 mian o motywacji pośredniej.

Warto zwrócić uwagę, że jastrzębska plateonimia wpisuje się w listę frekwencyjną najczęściej występujących w polskich miastach nazw ulic lub placów. E. Borysiak wskazała 35 najpowszechniejszych mian obiektów komunikacyjnych w polskiej urbanonimii. Okazuje się, że w Jastrzębiu-Zdroju funkcjonuje 31 nazw, obecnych na liście. Kolejno są to: *ul. Tadeusza Kościuszki*, *ul. Polna*, *ul. Mickiewicza*, *ul. Ogrodowa*, *ul. Słoneczna*, *ul. Krótka*, *ul. Juliusza Słowackiego*, *ul. Leśna*, *ul. Szkolna*, *ul. Sienkiewicza*, *ul. Konopnickiej*, *ul. Kolejowa*, *ul. Wojska Polskiego*, *ul. Lipowa*, *ul. Kopernika*, *ul. Kwiatowa*, *ul. Kościelna*, *ul. Żeromskiego*, *ul. Zielona*, *ul. Łąkowa*, *ul. 3 Maja*, *ul. Prusa*, *ul. Brzozowa*, *ul. Cicha*, *ul. Dworcowa*, *ul. Klonowa*, *ul. Jana Kilińskiego*, *ul. Nowa*, *al. Piłsudskiego*[84], *ul. Wolności*, *ul. Armii Krajowej* oraz *ul. Wiejska*. W Jastrzębiu-Zdroju brakuje ulic: *Rynek* (11. miejsce), *Parkowa* (22. miejsce), *Chopina*/*Szopena* (24. miejsce) i *Sikorskiego* (29. miejsce) (Borysiak 2007: 450).

Jak każde nazwy własne, również plateonimy pełnią pewne podstawowe funkcje, przypisywane innym *nomina propria*. Oprócz prymarnej funkcji dyferencjacyjno-identyfikacyjnej, można wymienić także funkcje: informacyjną (szczególnie gdy mowa o prestiżu nazwy i obiektu nią nazwanego), emocjonalną (wśród nich będą propria, odnoszące się głównie do tradycji i wartości bliskich mieszkańcom miasta), poznawczą (w tym przypadku można mówić m.in. o alejach lub większych arteriach) i akumulacyjną (przegląd plateonimów pokazuje, jakimi wartościami kieruje się lokalna społeczność).

[84] Zarówno *Nowa*, jak i *Piłsudskiego* zajmują 32. miejsce na liście, będąc obecne w 346 miastach.

Nie bez znaczenia są również role, które plateonimom wyznacza M. Balowski (2010). Analiza wykazała, że w obszarze przestrzeni miejskiej miana te mogą pełnić funkcje: orientacyjną (wiążą się z topografią miasta, niejednokrotnie zachowują pamięć o określonych miejscach), lokalizującą (lub identyfikacyjną – pomagają wskazać dany obszar w mieście) oraz symboliczną (licznie występują bowiem plateonimy, propagujące i wyróżniające poszczególne wartości, istotne dla mieszkańców).

1.2 Nazwy rond

Według *Słownika języka polskiego PWN rondo* to ‘kolisty plac, od którego rozchodzą się promieniście ulice lub drogi; też: skrzyżowanie dwóch lub więcej ulic, uformowane w kształcie placu z wyspą pośrodku oraz okalającą ją jezdnią’[85]. Obecnie ronda nie muszą mieć okrągłego kształtu. W ten sposób nazywa się również duże skrzyżowania kilku ulic o skomplikowanym pod względem komunikacyjnym charakterze (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 231; Myszka 2016: 131).

Porównując miana rond z plateonimami warto zauważyć, że w nazwach skrzyżowań w ruchu okrężnym człon utożsamiający *rondo* nie ulega elipsie, skutkowałoby to bowiem zaburzeniem komunikacji (Myszka 2016: 132). Pierwszy człon funkcjonuje jako reprezentant nazwy, drugi zaś może zostać pominięty (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 232).

Pierwsze miana jastrzębskich rond pojawiły się dopiero w 2004 roku, jednak już w 2002 roku Zespół do spraw Nazewnictwa Ulic i Numeracji Budynków planował nadać miana jastrzębskim rondom, wniosek ten jednak przepadł. W liście do jastrzębian, prezydent miasta wyjaśnił, że ronda są zlokalizowane w charakterystycznych i istotnych dla życia miasta skrzyżowaniach ulic. Zwrócił także uwagę na potrzebę identyfikacji poszczególnych rond przez mieszkańców i osoby odwiedzające miasto i wyszedł z inicjatywą składania propozycji nazw dla wszystkich skrzyżowań w ruchu okrężnym w mieście, których wówczas było 5, zalecając przy tym, by zaproponowane miana były możliwie spójne tematycznie.

Zebrany materiał liczy 34 nazwy rond z czego 10 funkcjonuje w oficjalnym obiegu. Resztę stanowią proponowane miana skrzyżowań w ruchu okrężnym.

[85] Por. https://sjp.pwn.pl/szukaj/rondo.html (dostęp: 08.03.2022).

1.2.1 Proponowane nazwy rond w Jastrzębiu-Zdroju

Przez proponowane nazwy rond należy rozumieć te propria, które sugerowano dla poszczególnych obiektów, jednak nazw tych z rozmaitych przyczyn nie uwzględniono w procesie nominacji. Miana te jednak zachowały się w licznych dokumentach i pismach urzędowych. Jednemu z najważniejszych jastrzębskich rond, będącemu skrzyżowaniem *ul. Arki Bożka*, *ul. Sybiraków* oraz *al. Józefa Piłsudskiego* proponowano nadać jedną z następujących nazw: *rondo Romana Dmowskiego*, *rondo Grodzkie*, *rondo Św. Jana Nepomucena*, *rondo Piłsudskiego*, *rondo Marszałka Józefa Piłsudskiego* lub *rondo Henryka Sławika*. Spośród zasugerowanych mian, 4 byłyby pamiątkowe, z czego 1 konwencjonalna (*rondo Romana Dmowskiego*), 2 realistyczne (*rondo Piłsudskiego*, *rondo Marszałka Józefa Piłsudskiego* – ze względu na fakt, iż rondo przecina aleja uhonorowana imieniem przedwojennego marszałka Polski) oraz 1 motywowana pośrednio (*rondo Henryka Sławika*). Ponadto 2 nazwy byłyby związane z niematerialnym dziedzictwem kultury – 1 zapożyczona (*rondo Grodzkie*) i 1 kultowa (*rondo Św. Jana Nepomucena*). Oba onimy miałyby motywację konwencjonalną.

Drugie z rond w centrum miasta jest skrzyżowaniem traktów: *ul. Cieszyńska*, *al. Józefa Piłsudskiego*, *al. Jana Pawła II* i *ul. 11 Listopada*. Temu rondu proponowano następujące nazwy: *rondo Jana Pawła II* (trzykrotnie), *rondo Wojciecha Korfantego* i *rondo Europejskie*. Wymienione propria są pamiątkowe, 2 mają motywację realistyczną (*rondo Jana Pawła II* – rondo odchodzi do *al. Jana Pawła II*; *rondo Europejskie* – w roku, w którym nadano by tę nazwę, Polska przystąpiła do Unii Europejskiej), 1 konwencjonalną (*rondo Wojciecha Korfantego*).

Rondu na *os. Barbary*, które jest skrzyżowaniem *ul. Granicznej* i *ul. Turystycznej*, proponowano nadać nazwę: *rondo śp. Pary Prezydenckiej Lecha i Marii Kaczyńskich* i *rondo Porozumienia Jastrzębskiego*. Oba miana byłyby pamiątkowe, pierwsza o motywacji konwencjonalnej, druga realistycznej.

Na *os. Zdrój* także powstało rondo, od którego odchodzi *ul. Zdrojowa*, *ul. 11 Listopada*, *ul. 1 Maja* i *ul. Słoneczna*. Dla tego skrzyżowania proponowano następujące propria: *rondo ks. Anzelma Skrobola*, *rondo Wisławy Szymborskiej* i *rondo Wincentego Witosa*. Wszystkie nazwy byłyby pamiątkowe, 2 konwencjonalne (*rondo Wisławy Szymborskiej* i *rondo Wincentego Witosa*) i 1 realistyczna (*rondo ks. Anzelma Skrobola* – proboszcza parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, znajdującej się w Zdroju).

Nieopodal tego ronda na trasie w stronę Wodzisławia Śląskiego znajduje się kolejne tego typu skrzyżowanie, łączące *ul. Zdrojową*, *ul. Pszczyńską* oraz *ul. Wodzisławską*. Dla tego ronda przygotowano następujący zestaw proponowanych mian: *rondo Czesława Miłosza*, *rondo Jana Ignacego Paderewskiego*, *rondo Witczaka*, *rondo Zdrojowe*. Spośród tych nazw, 3 były pamiątkowe, z których 2 motywowane konwencjonalnie (*rondo Czesława Miłosza*, *rondo Jana Ignacego Paderewskiego*) i 1 realistycznie (*rondo Witczaka*). Ponadto1 nazwa jest lokalizująca (*rondo Zdrojowe*), jednak o motywacji pośredniej, ponieważ znajduje się poza granicami *os. Zdrój*.

Z kolei dla skrzyżowania *ul. Cieszyńskiej*, *ul. Podhalańskiej* oraz *ul. Władysława Jagiełły* proponowano następujące miana: *rondo Europejskie*, *rondo Grodzkie*, *rondo Hawirzowskie*, *rondo Jana Ludwika Popławskiego*, *rondo Tourcoing*, *rondo Lecha Wałęsy*. Wśród wymienionych onimów wyróżnić można 5 nazw pamiątkowych, z których 3 byłyby realistyczne (*rondo Europejskie* – rok przystąpienia do Unii Europejskiej; *rondo Hawirzowskie* i *rondo Tourcoing* – od nazw miast partnerskich Jastrzębia-Zdroju, czeskiego Havířova i francuskiego Tourcoing), 2 motywowane konwencjonalnie (*rondo Jana Ludwika Popławskiego* i *rondo Lecha Wałęsy*), jak również 1 nazwę związaną z niematerialnym dziedzictwem kultury, zapożyczoną, motywowaną konwencjonalnie (*rondo Grodzkie*).

Podsumowując rozważania na temat proponowanych mian jastrzębskich rond, należy zwrócić uwagę na dużą liczbę nazw, odnoszących się do lokalnej przestrzeni. Składają się na to zarówno onimy o funkcji memoratywnej (*rondo Henryka Sławika*, *rondo Porozumienia Jastrzębskiego*, *rondo ks. Anzelma Skrobola*, *rondo Witczaka*), jak również określenia, związane z miejscem, w którym odpowiednie skrzyżowania miałyby się znajdować (*rondo Zdrojowe*). W opinii respondentów godnym upamiętnienia wydarzeniem było także wstąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku, co wyrażało się w propozycji nadania jednemu ze skrzyżowań miana *rondo Europejskie*. Ponadto wśród sugestii wyróżnić można propria, odnoszące się do nazw zagranicznych miast partnerskich Jastrzębia-Zdroju (*rondo Hawirzowskie*, *rondo Tourcoing*). Zasadne jest również podkreślenie, że proponowano takie miana pamiątkowe, które honorowałyby zasłużone dla Polski osobistości, zarówno polityków różnych ugrupowań (*rondo Romana Dmowskiego*, *rondo Piłsudskiego*, *rondo Marszałka Józefa Piłsudskiego*, *rondo Wojciecha Korfantego*, *rondo śp. Pary Prezydenckiej Lecha i Marii Kaczyńskich*, *rondo Wincentego Witosa*, *rondo Jana Ignacego Paderewskiego*, *rondo Jana Ludwika Popławskiego*, *rondo Lecha Wałęsy*), jak również polskich noblistów (*rondo Wisławy Szymborskiej*, *rondo Czesława Miłosza*). Pojedyncze miana odnosiły się m.in. do postaci, związanych z kulturą

chrześcijańską (*rondo Jana Pawła II*, *rondo Św. Jana Nepomucena*) lub opierały się na zapożyczeniu z systemu nominacyjnego obiektów miejskich innych miast (*rondo Grodzkie* 2x).

1.2.2 Oficjalne nazwy jastrzębskich rond

Po konsultacjach z mieszkańcami miasta i organizacjami wybrano 5 nazw na mocy uchwały nr XXVI/560/2004:

1. Skrzyżowaniu *al. Piłsudskiego*, *ul. Arki Bożka* i *ul. Sybiraków* nadano nazwę *rondo Centralne*. Jest to onim lokalizujący, motywowany realistycznie (rondo znajduje się w centrum miasta).
2. Rondo, odchodzące do *al. Piłsudskiego*, *ul. Cieszyńskiej*, *al. Jana Pawła II* i *ul. 11 Listopada*, nazwano *rondem im. Generała Władysława Sikorskiego*. Jest to miano pamiątkowe, o motywacji konwencjonalnej.
3. Skrzyżowanie w ruchu okrężnym *ul. Zdrojowej*, *ul. 11 Listopada*, *ul. 1 Maja* i *ul. Słonecznej* nazwano *rondem Zdrojowym*. Jest to nazwa lokalizująca, realistyczna (znajduje się bowiem na os. Zdrój).
4. Rondu, od którego odchodzą *ul. Wodzisławska*, *ul. Zdrojowa* oraz *ul. Pszczyńska*, nadano nazwę *rondo Dolne*. Jest to proprium lokalizujące, motywowane realistycznie (rondo znajduje się w Jastrzębiu Dolnym).
5. Skrzyżowanie *ul. Cieszyńskiej*, *ul. Podhalańskiej* i *ul. Władysława Jagiełły* nazwano *rondem Ruptawskim*. To również jest nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (rondo położone jest na granicy centrum z sołectwem Ruptawa).

Kiedy powstała Droga Główna Południowa, będąca trasą szybkiego ruchu, łączącym zjazd na autostradę A1 w Mszanie z drogą krajową nr 81, jastrzębski odcinek traktu miał stać się obwodnicą dla kierowców jadących na odcinku Pszczyna-Wodzisław Śląski. Na *os. Zofiówka* powstało rondo, którego nazwę nadano na mocy uchwały nr XII.87.2013 – *rondo im. Włodzimierza Ostaszewskiego*. Jest to nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej (Włodzimierz Ostaszewski był budowniczym jastrzębskich kopalń, m.in. *KWK Zofiówka*, w której sprawował funkcję dyrektora w latach 1970-1975[86]).

Skrzyżowanie w ruchu okrężnym, od którego odchodzą *ul. Graniczna* i *ul. Turystyczna*, otrzymało nazwę *rondo św. Barbary* dopiero w 2014 roku, 9 lat po jego powstaniu. Nazwa pełni funkcję zarówno kultową, jak i lokalizującą i motywowana jest realistycznie. W uzasadnieniu

[86] Por. http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/28/ostaszewski-wlodzimierz.html (dostęp: 11.03.2022).

uchwały VII.80.2014 można przeczytać, że inicjatywa nadania tej nazwy wyszła od Zarządu Osiedla Barbary, które argumentowało swoją propozycję m.in. tym, że „rondo znajduje się na *os. Barbary*, a większość mieszkańców osiedla i miasta jest związanych z górnictwem, którego patronką jest św. Barbara".

Rondo, od którego odchodzą *ul. Moszczenicka*, *ul. Rozwojowa* i *ul. Energetyków* nazwano na mocy uchwały XVII.151.2015 *rondem Władysława Chlebika*. Jest to nazwa pamiątkowa, motywowana realistycznie (Władysław Chlebik był dyrektorem KWK Moszczenica, skrzyżowanie zaś znajduje się nieopodal kompleksu budynków byłej kopalni[87]). Zanim jednak rondu nadano proprium honorujące kierownika moszczenickiego zakładu górniczego, skrzyżowanie to nazywano potocznie *rondem Donikąd*[88], ponieważ rondo to wybudowano z dala od ruchliwych arterii komunikacyjnych w pobliżu nieczynnych zabudowań kopalni, ulice zaś, odchodzące od niego, nie były uczęszczane. Biorąc pod uwagę, że miano to motywuje się funkcjonalnością skrzyżowania, należy uznać, iż jest to onim charakteryzujący o motywacji realistycznej.

Przez kilka lat trwał przestój w nominacji rond spowodowany brakiem potrzeby budowania kolejnych tego typu skrzyżowań. W 2021 roku jednak zbudowano w Moszczenicy rondo, od którego odchodzą *ul. Armii Krajowej*, *ul. Profesora Rudolfa Ranoszka* oraz *ul. Wiejska*. Skrzyżowaniu temu nadano nazwę *rondo ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. Miano to jest pamiątkowe o motywacji pośredniej (w uzasadnieniu uchwały XIII.174.2021 można przeczytać, że rondo, leżące w ciągu *al. Piłsudskiego*, *al. Jana Pawła II*, *ul. Armii Krajowej* i *ronda gen. Sikorskiego* będzie „swego rodzaju klamrą wiążącą pamięć o osobach i wydarzeniach związanych z ruchem wolnościowym", a także że uchwałą Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej rok 2021 ogłoszony został rokiem kard. Stefana Wyszyńskiego z uwagi na jego beatyfikację).

1.2.3 Ewolucja typów nazewniczych rond w Jastrzębiu-Zdroju

Niespełna dwie dekady praktyki nominacyjnej jastrzębskich rond zaowocowały stosunkowo jednolitą warstwą semantyczną i motywacyjną nazw skrzyżowań w ruchu okrężnym. Są to głównie miana lokalizujące i pamiątkowe, z których tylko 1 jest motywowane konwencjonalnie: *rondo im. Generała Władysława Sikorskiego*, 8 – realistycznie: *rondo*

[87] Por. http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1052/chlebik-wladyslaw.html (dostęp: 11.03.2022).
[88] Por. https://jastrzebiezdroj.naszemiasto.pl/rondo-donikad-oficjalnie-nosi-imie-wladyslawa-chlebika/ar/c4-3659098 (dostęp: 25.06.2022).

Centralne, *rondo Dolne*, *rondo Donikąd*, *rondo im. Władysława Ostaszewskiego*, *rondo Ruptawskie*, *rondo Władysława Chlebika*, *rondo św. Barbary*, *rondo Zdrojowe*, i 1 proprium o motywacji pośredniej: *rondo im. ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego*.

W 2004 roku, kiedy nadano 5 pierwszych nazw rond w mieście, były to przede wszystkim propria lokalizujące, wskazujące na miejsce powstania ronda (*rondo Centralne* w centrum miasta, *rondo Zdrojowe* w Zdroju, *rondo Dolne* w Jastrzębiu Dolnym oraz *rondo Ruptawskie* przy granicy z Ruptawą) pojawiła się też 1 nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej (*rondo im. Generała Władysława Sikorskiego*). Z biegiem czasu rondom w mieście zaczęli patronować zasłużeni jastrzębianie, budowniczowie i dyrektorzy kopalń (*rondo im. Włodzimierza Ostaszewskiego* i *rondo Władysława Chlebika*), na osiedlu, nazwanym na cześć patronki górników, upamiętniono św. Barbarę również w onimie ronda (*rondo św. Barbary*) – nazwa ta wyjątkowo pełni funkcję zarówno kultową, jak i lokalizującą. W 2021 roku nadano także miano pamiątkowe o motywacji realistycznej, wiążące się z obchodami beatyfikacji Prymasa Tysiąclecia – *rondo ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. Wpisuje się ono zarazem w swoistą serię nazewniczą, związaną z walką o wolność ojczyzny, jak sugeruje uzasadnienie uchwały. W materiale pojawia się również jedna potoczna, motywowana realistycznie nazwa charakteryzująca: *rondo Donikąd*. Analiza udowadnia zatem, że specyfiką polityki nominacyjnej włodarzy miasta jest dążenie do nadawania rondom propriów motywowanych realistycznie.

1.2.4 Struktura nazw jastrzębskich rond

Zaprezentowane miana rond wykazują jednolitość pod kątem strukturalnym. W zebranym materiale znajdują się 4 nazwy wieloskładnikowe z rzeczownikami w dopełniaczu liczby pojedynczej, jak również 4 jednoskładnikowe w formie przymiotnika. Tylko 2 miana odbiegają od schematu. Jedno ma postać wieloskładnikową jako przymiotnik z rzeczownikiem w dopełniaczu liczby pojedynczej, drugie natomiast urobione jest od przysłówka miejsca. Aż 6 onimów pochodzi od propriów (*rondo im Generała Władysława Sikorskiego*, *rondo im. Włodzimierza Ostaszewskiego*, *rondo Ruptawskie*, *rondo Władysława Chlebika*, *rondo św. Barbary*, *rondo im ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego*), 3 zaś stworzone są na bazie apelatywów (*rondo Centralne*, *rondo Dolne*, *rondo Zdrojowe*).

1.3 Nazwy przystanków i stacji kolejowych

Zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego PWN* leksem *stacja* oznacza ‘miejsce postoju czegoś, zwłaszcza środków lokomocji’ (SJP 2014: 951), natomiast słowo *przystanek* to „oznaczone miejsce krótkiego postoju miejskich pojazdów pasażerskich przeznaczone do wsiadania i wysiadania; też: mała stacja kolejowa, przeznaczona tylko dla ruchu pasażerskiego” (SJP 2014: 799). Stacja kolejowa jest posterunkiem zapowiadawczym, w obrębie którego „oprócz toru głównego zasadniczego, znajduje się przynajmniej jeden tor główny dodatkowy, a pociągi mogą rozpoczynać i kończyć jazdę, krzyżować się i wyprzedzać, zmieniać kierunek jazdy lub swój skład”[89], natomiast przystankiem kolejowym określa się „miejsce wskazane w rozkładzie jazdy pociągu, w którym zaplanowane jest zatrzymanie pociągu, na ogół w celu wykonania konkretnych działań, takich jak umożliwienie pasażerom wsiadania do pociągu i wysiadania z niego”[90].

Należy podkreślić, że specyfika nazw stacji i przystanków kolejowych wymaga przyjęcia innych kryteriów ich podziału. W tym celu zasadne jest odwołanie się do metodologii zaproponowanej przez Piotra Tomasika, która opiera się przede wszystkim na procesie transonimizacji nazwy miejscowości do proprium punktu zatrzymania pociągu. Konieczność stworzenia niepowtarzalnego onimu wymusza zaś na kreatorach nazwy dodanie rozmaitych elementów, które określają położenie geograficzne lub precyzują lokalizację przystanku lub stacji (Tomasik 2016: 65-68).

Klasyfikacja, zaproponowana przez P. Tomasika, jest wyczerpująca i precyzyjna dla synchronicznej analizy nazw stacji i przystanków kolejowych. Jednakże spojrzenie na dawne propria stacji i przystanków kolejowych udowadnia, że modele te nie są wystarczające. Przyczyn tego stanu należy dopatrywać się w polityce nominacyjnej okupantów niemieckich i radzieckich, w wyniku której z tablic informacyjnych znikały polskie propria. Mając to na uwadze, można wyróżnić 5 dodatkowych podgrup mian, na które wpłynął język okupantów:

1. Transonimizacja miana miejscowości i usunięcie z niej polskich znaków diakrytycznych, np. *Podleze*, *Sedziszow Mlp*, *Nowy Lupkow*, *Rogozno k. Lancuta*.

[89] Por. *Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 18 lipca 2005 r. w sprawie ogólnych warunków prowadzenia ruchu kolejowego i sygnalizacji* (Dz.U. z 2005 r. Nr 172, poz. 1444).
[90] Por. *Decyzja komisji z dnia 1 lutego 2008 r. dotycząca specyfikacji technicznej interoperacyjności podsystemu „Ruch kolejowy” transeuropejskiego systemu kolei dużych prędkości, o której mowa w art. 6 ust. 1 dyrektywy Rady 96/48/WE, i uchylająca decyzję Komisji 2002/734/WE z dnia 30 maja 2002 r. (2008/231/WE).*

2. Przekład lub adaptacja fonetyczna proprium stacji i przystanku, np. *Krakau Hbf*, *Jaroslau*.
3. Transonimizacja polskiej nazwy miejscowości w obcojęzycznej formie w połączeniu z apelatywnym określeniem, np. *Bobowa Stadt*, *Neu Sandez Stadt*.
4. Przeniesienie onimu miejscowości, zapisanej cyrylicą, np. *Перемышль*, *Верхрата*, *Горынец Здрой*.
5. Konstrukcje hybrydalne, łączące w sobie elementy polskie oraz obcojęzyczne, np. *Reichshof Staroniwa*, *Krakau Prokocim*.

Uzupełnienie klasyfikacji o wymienione dodatkowe elementy pozwala na przeprowadzenie diachronicznej analizy mian stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju.

Materiał liczy 20 onimów, desygnujących 7 stacji i przystanków kolejowych, które znajdowały się na liniach kolejowych nr 159 i 170 w latach 1911-2001. Analizę przeprowadzono z podziałem na 4 okresy. Pierwszy dotyczy lat 1911-1939, rozpoczyna go rok oddania do użytku odcinka Jastrzębie-Zdrój-Pawłowice linii kolejowej nr 159, kończy zaś wybuch II wojny światowej. Drugi okres obejmuje lata okupacji niemieckiej. Trzeci cykl zaczyna się od powrotu polskiej administracji, kończy się zaś w roku 1981, kiedy zmieniono nazwy przystanków i stacji kolejowych w przyłączonych do Jastrzębia-Zdroju sołectwach. Ostatni okres obejmuje lata 1981-2001, jego koniec stanowi data odjazdu ostatniego pociągu ze stacji Jastrzębie-Zdrój. Od 2001 roku miejscowość ta jest największym w Polsce miastem, które nie ma dostępu do kolei pasażerskiej[91].

1.3.1 Linia kolejowa nr 159 na terenie Jastrzębia-Zdroju

Linia kolejowa nr 159 stanowiła połączenie kolejowe z miejscowościami: Orzesze, Żory, Pawłowice Śląskie, Jastrzębie-Zdrój, Wodzisław Śląski. W latach 70. XIX wieku dostrzeżono konieczność doprowadzenia połączenia kolejowego do jastrzębskiego uzdrowiska. Przyczyną, dla którego rozważano podłączenie Bad Königsdorff do sieci linii kolejowych, były potrzeby kuracjuszy, którzy dotychczas musieli docierać do kurortu wozami konnymi (Boratyn

[91] Por. https://www.prokolej.org/en/news/2014/10/raport-centrum-zrownowazonego-transportu-miasta-bez-kolei; https://kolejcieszyn.pl/159.php?s=159 (dostęp: 16.03.2022). Według Jerzego Filara, dziennikarza gazety „Nasze Jastrzębie", „Jastrzębie-Zdrój jest największym miastem w Europie bez połączenia kolejowego [podkreślenie – A.Ż.] („Nasze Jastrzębie", nr 1 (79), I 2022, s. 5).

2018b: 3-4). Decyzję o budowie linii kolejowej na terenie dzisiejszego Jastrzębia-Zdroju podjęto w 1879 roku na wniosek górnośląskich posłów do Sejmiku Śląskiego[92].

W 1884 roku uruchomiono odcinek z Orzesza do Żor, w sierpniu 1910 roku – z Żor do Pawłowic, rok później przedłużono linię do Jastrzębia-Zdroju[93], zaś w roku 1913 otwarto odcinek z uzdrowiskowej miejscowości do Wodzisławia Śląskiego[94]. Linię kolejową nr 159 zelektryfikowano 29 VI 1984 roku[95].

Po transformacji ustrojowej nastąpiła redukcja przewozów pasażerskich w Jastrzębiu-Zdroju. W jej wyniku w czerwcu 1997 roku zawieszono przejazdy osobowe do Wodzisławia Śląskiego, zaś w 2000 roku usunięto na tym odcinku elektryczną sieć trakcyjną. Część linii od Jastrzębia-Zdroju do Pawłowic utraciła przewozy pasażerskie w lutym 2001 roku, dezelektryfikacja nastąpiła w drugiej połowie 2001 roku[96].

Przyczynami likwidacji połączeń kolejowych były niskie prędkości handlowe[97] pociągów, spowodowane szkodami górniczymi, rosnąca konkurencja w postaci transportu samochodowego, a także brak zainteresowania lokalnych władz[98].

1.3.2 Linia kolejowa nr 170 na terenie Jastrzębia-Zdroju

Linia kolejowa nr 170 była przedłużeniem linii 90 z Cieszyna do Zebrzydowic. Kończyła się w Moszczenicy Śląskiej, znajdującej się obecnie w granicach Jastrzębia-Zdroju[99]. Plany, dotyczące budowy tej trasy, powstały już w 1925 roku, jednak brak budżetu spowodował opóźnienie prac. Uroczyste otwarcie linii nastąpiło 30 listopada 1935 roku[100], już następnego dnia odcinek został oddany do użytku[101].

W roku 1945 nasyp torowiska stanowił linię frontu w czasie walk niemiecko-radzieckich, w związku z czym ucierpiała trasa. Nieopodal KWK Moszczenica w 1966 roku wybudowano bocznicę. Elektryfikacja nastąpiła w 1984 roku[102].

---

[92] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/474/otwarcie-lini-kolejowej-pawlowice-jastrzebie.html (dostęp: 16.03.2022).
[93] https://kolejcieszyn.pl/159.php?s=159 (dostęp: 16.03.2022).
[94] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/476/otwarcie-linii-kolejowej-jastrzebie-zdroj-wodzislaw-sl.html (dostęp: 16.03.2022).
[95] https://kolejcieszyn.pl/159.php?s=159 (dostęp: 16.03.2022).
[96] Ibid.
[97] Jest to „stosunek odległości jaką przebywa np. pociąg między 2 punktami drogi do łącznego czasu przejazdów i postojów". Por. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/predkosc-handlowa;3962197.html (dostęp: 12.09.2023).
[98] Ibid.
[99] https://kolejcieszyn.pl/170.php (dostęp: 16.03.2022).
[100] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/475/otwarcie-linii-kolejowej-moszczenica-sl-zebrzydowice.html (dostęp: 16.03.2022).
[101] https://kolejcieszyn.pl/170.php (dostęp: 16.03.2022).
[102] Ibid.

W następnych latach nastąpił regres przewozów na linii kolejowej nr 170. W 1997 roku zawieszono przejazdy pasażerskie, trzy lata później zdemontowano elektryczną sieć trakcyjną, całą linię zaś rozebrano w 2005 roku[103].

Podobnie jak w przypadku linii kolejowej nr 159, przyczynami likwidacji były szkody górnicze, które wymusiły niskie prędkości handlowe pociągów, konkurencyjność transportu samochodowego, jak również brak zainteresowań władz lokalnych[104].

1.3.3 Nazwy stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju w latach 1911-1939

Po przedłużeniu linii kolejowej nr 159 do uzdrowiska w 1911 powstały 3 stacje kolejowe: *Goldmannsdorf* w Bziu, *Ober Jastrzemb* w Jastrzębiu Górnym oraz *Bad Jastrzemb* nieopodal kurortu. Gdy dwa lata później przedłużono trasę nr 159 do Wodzisławia Śląskiego, utworzono kolejny punkt zatrzymania pociągów: *Moschczenitz* w Moszczenicy.

W wyniku plebiscytu na Górnym Śląsku z 1921 roku powiat rybnicki, w skład którego wchodziła również ziemia jastrzębska, został włączony do powstającej II Rzeczypospolitej. Wówczas dokonano następujących zmian w nazewnictwie stacji i przystanków kolejowych: *Goldmannsdorf* > *Bzie*, *Ober Jastrzemb* > *Jastrzębie Górne*, *Moschczenitz* > *Moszczenica Śląska*, *Bad Jastrzemb* > *Jastrzębie Zdrój*.

Gdy w 1935 otwarto linię kolejową nr 170, łączącą Moszczenicę z Zebrzydowicami, na terenie dzisiejszego Jastrzębia-Zdroju powstały 2 nowe stacje: *Zofiówka* oraz *Ruptawa*.

Miana punktów zatrzymania pociągów na ziemi jastrzębskiej, istniejące do 1921 roku, zostały utworzone wskutek przeniesienia niemieckiej nazwy miejscowości: *Bad Jastrzemb*, *Goldmannsdorf*, *Moschczenitz*, *Ober Jastrzemb*.

Po odzyskaniu niepodległości pojawiło się 5 mian jastrzębskich stacji i przystanków kolejowych, będących bezpośrednim przeniesieniem jedno- lub wieloelementowej nazwy miejscowości (*Bzie*, *Jastrzębie Górne*, *Jastrzębie Zdrój*, *Ruptawa*, *Zofiówka*), jak również 1 onim przeniesiony z nazwy miejscowości z dodaniem elementu identyfikującego (*Moszczenica Śląska* w Moszczenicy).

[103] Ibid.
[104] Ibid.

1.3.4 Nazwy stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju w latach 1939-1945

W wyniku okupacji hitlerowskiej dokonano zniemczenia wielu polskich nazw miejscowych. W instrukcji poufnej niemieccy urzędnicy pisali, iż „doświadczenia okresu plebiscytowego pouczyły nas, że dziedzina językowa stanowi zawsze pierwszą bramę wypadową dla obcych prądów na pograniczu. Wiadomo, że dużo nazw ma brzmienie nieniemieckie [...] Późniejsza popularyzacja nowych nazw powinna nastąpić na podstawie nowych map katastralnych, o których sporządzenie czynimy starania przez gminy, szkoły, organizacje partyjne itd." (Rospond 1976: 88). Władze hitlerowskie propagowały nazwy: *Auschwitz* (*Oświęcim*), *Kressendorf* (*Krzeszowice*), *Bromberg* (*Bydgoszcz*) itp. (Rospond 1976: 90).

Na okupowanej ziemi jastrzębskiej wrócono do niemieckich nazw tych miejsc zatrzymania pociągów, które powstały w latach 1911-1913: *Bzie* > *Goldmannsdorf*, *Jastrzębie Górne* > *Ober Jastrzemb*, *Jastrzębie Zdrój* > *Bad Jastrzemb*, *Moszczenica Śląska* > *Moschczenitz*. Ponadto do nazw 2 stacji, powstałych w 1935 roku, przeniesiono niemieckie propria wówczas samodzielnych miejscowości *Ruptau* oraz *Sofiental*. W ten sposób powstały onimy: *Ruptawa* > *Ruptau*, *Zofiówka* > *Sofiental*. W 1942 roku zmieniono ponownie nazwę dworca nieopodal uzdrowiska: *Bad Jastrzemb* > *Bad Königsdorff*.

Miana stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju w okresie okupacji są nazwami powstałymi wskutek transonimizacji niemieckich nazw miejscowości: *Goldmannsdorf*, *Bad Jastrzemb*, *Bad Königsdorff, Moschczenitz*, *Ober Jastrzemb*, *Ruptau*, *Sofiental*.

1.3.5 Nazwy stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju w latach 1945-1981

Po II wojnie światowej powróciła polska administracja, a wraz z nią zmiany nazw miejsc zatrzymania pociągów: *Goldmannsdorf* > *Bzie*, *Bad Königsdorff* > *Jastrzębie Zdrój*, *Moschczenitz* > *Moszczenica Śląska*, *Ober Jastrzemb* > *Jastrzębie Górne*, *Ruptau* > *Ruptawa*, *Sofiental* > *Zofiówka*.

W 1947 roku na odcinku z Jastrzębia-Zdroju do Wodzisławia Śląskiego linii kolejowej nr 159 otwarto nowy przystanek osobowy: *Szotkowice*.

Już w roku 1975 w wyniku procesów urbanizacyjnych granice miasta poszerzyły się o wchłonięte okoliczne sołectwa i przysiółki, jednak przez 6 lat nazwy stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju nie uległy zmianie.

W omawianym okresie pojawiło się 6 przeniesionych z nazw miejscowości propriów punktów zatrzymania pociągów: *Bzie*, *Jastrzębie Górne*, *Jastrzębie Zdrój*[105], *Ruptawa*, *Szotkowice* i *Zofiówka*. Funkcjonowało również przedwojenne miano przeniesione z onimu miejscowości z dodatkowym elementem wyróżniającym (*Moszczenica Śląska* w Moszczenicy).

1.3.6 Nazwy stacji i przystanków kolejowych w Jastrzębiu-Zdroju w latach 1981-2001

Kilka lat po wcieleniu do Jastrzębia-Zdroju okolicznych sołectw postanowiono ujednolicić nazwy stacji i przystanków kolejowych w mieście. Do wszystkich mian dodano onim *Jastrzębie Zdrój*. W ten sposób powstało 5 nowych propriów miejsc zatrzymania pociągów: *Bzie* > Jastrzębie *Zdrój Bzie*, *Ruptawa* > *Jastrzębie Zdrój Ruptawa*, *Szotkowice* > *Jastrzębie Zdrój Szotkowice*, *Zofiówka* > *Jastrzębie Zdrój Zofiówka*.

Jedno miano utraciło leksem *Jastrzębie* na rzecz nazwy *Jastrzębie Zdrój* wraz z elementem przymiotnikowym, określającym historyczną część miasta: *Jastrzębie Zdrój Górne*. Nazwa *Jastrzębie Zdrój* pozostała bez zmian.

Warto nadmienić, iż miano kolonii *Zofiówka* przestało z czasem obowiązywać na jej historycznym terenie i zostało przeniesione jako określenie kopalni, powstającej na terenie *os. Dubielec*. Z czasem nazwa *Zofiówka* została przeniesiona także do proprium osiedla (zob. część 2.2.1 w tym rozdziale). Jednak nazwa przystanku *Jastrzębie Zdrój Zofiówka* do końca funkcjonowała jako określenie miejsca postoju pociągów na linii kolejowej nr 170 między stacjami w Moszczenicy i Ruptawie. Onim ten był ostatnim funkcjonującym świadectwem istnienia kolonii *Zofiówka* na tych terenach.

Już w 1999 roku zamknięto ruch na trasie z Moszczenicy do Zebrzydowic, tym samym przestały funkcjonować nazwy *Jastrzębie Zdrój Ruptawa* oraz *Jastrzębie Zdrój Zofiówka*. Wówczas zniesiono także ruch pasażerski do Wodzisławia, co wymusiło zamknięcie stacji *Jastrzębie Zdrój Moszczenica* i *Jastrzębie Zdrój Szotkowice*. Dwa lata później w stronę Pawłowic na linii kolejowej nr 159 odjechał ostatni pociąg. Tym samym przestały funkcjonować pozostałe 3 miana stacji i przystanków w mieście: *Jastrzębie Górne*, *Jastrzębie*

[105] Więcej nt. pisowni członu *Zdrój* w rozdziale 2.3.4 niniejszej pracy.

Zdrój, *Jastrzębie Zdrój Bzie*. Obecnie na większości starotorza funkcjonuje Żelazny Szlak Rowerowy[106].

W omawianym okresie funkcjonowało 6 mian stacji i przystanków kolejowych, powstałych w wyniku transonimizacji nazwy miejscowości oraz proprium sołectwa: *Jastrzębie Zdrój Bzie*, *Jastrzębie Zdrój Górne*, *Jastrzębie Zdrój Moszczenica*, *Jastrzębie Zdrój Ruptawa*, *Jastrzębie Zdrój Szotkowice* i *Jastrzębie Zdrój Zofiówka*. Tylko 1 onim był przeniesiony z nazwy miejscowości: *Jastrzębie Zdrój*.

Nazewnictwo stacji i przystanków kolejowych jest skonwencjonalizowane i musi być pragmatyczne, ponieważ podstawową funkcją tej grupy onimów jest informowanie. Miana te są tworzone według tych samych schematów w całej Polsce. Oprócz tego, w nazwach miejsc zatrzymania pociągów można wskazać dwie motywacje: po pierwsze, miana wskazują na lokalizację obiektu, po drugie, charakteryzują go, rzadko jednak dotyczy to wyglądu obiektu, częściej zaś jego funkcji czy prestiżu (Myszka 2016: 137-138).

1.4 Nazwy przystanków autobusowych

Jak już wcześniej podano, *Słownik języka polskiego* definiuje słowo *przystanek* jako ‘oznaczone miejsce krótkiego postoju miejskich pojazdów pasażerskich przeznaczone do wsiadania i wysiadania; też: mała stacja kolejowa, przeznaczona tylko dla ruchu pasażerskiego’ (SJP 2014: 799). Podobnie wyjaśnia znaczenie przystanku komunikacji miejskiej P. Tomasik: „punkt zatrzymania pojazdów, w którym pasażer może rozpocząć lub zakończyć podróż określonym środkiem lokomocji”. Nazwa przystanku komunikacji miejskiej odnosi się zwykle do więcej niż jednego miejsca, zwykle pary miejsc postojowych, położonych nieopodal siebie po obu stronach drogi. Przy skrzyżowaniach ulic przystanków może być więcej, wówczas mówi się o zespole przystanków. Takie grupy punktów zatrzymania pojazdów komunikacji miejskiej mogą mieć jedną wspólną nazwę lub różnić się od siebie mianami. Do tej klasy obiektów komunikacyjnych należy również zaliczyć dworce autobusowe (Tomasik 2015: 230).

W wielu miastach w Polsce od kilku lat obserwuje się porządkowanie nazw przystanków (Tomasik 2015: 231). Ta grupa nazw obiektów komunikacyjnych w mieście powinna być jak najbardziej przejrzysta i czytelna, ma ułatwiać pasażerowi poruszanie się po przestrzeni topograficznej miasta, nie powinno się umieszczać w mianach przystanków gier słownych, odniesień intertekstualnych czy metatekstów (Myszka 2016: 140). Proces

[106] https://jastrzebiezdroj.naszemiasto.pl/jastrzebie-godow-zebrzydowice-zobaczcie-jak-powstaje/ar/c4-4573729 (dostęp: 17.03.2022).

porządkowania nazw punktów zatrzymania zainicjowany został w Rozporządzeniu *Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 10 kwietnia 2012 r. w sprawie rozkładów jazdy*. W punktach 6. i 7. rozdziału 2. §3.1 widnieje zapis:

6. W transporcie drogowym nazwa przystanku komunikacyjnego, na którym będzie się zatrzymywał środek transportowy danej linii komunikacyjnej, zawiera:
   1) nazwę miejscowości według rejestru terytorialnego;
   2) określenie miejsca usytuowania przystanku poprzez wskazanie w szczególności nazwy ulicy albo obiektu użyteczności publicznej – o ile dotyczy;
   3) numer przystanku komunikacyjnego.
7. Numer przystanku komunikacyjnego, o którym mowa w ust. 6 pkt 3, nadawany przez właściciela albo zarządzającego przystankiem komunikacyjnym, jest:
   1) dwucyfrowy, parzysty – dla ciągu dróg publicznych według kilometrażu narastającego;
   2) dwucyfrowy nieparzysty – dla ciągu dróg publicznych według kilometrażu malejącego;
   3) dwucyfrowy, parzysty albo nieparzysty, określany stosownie do wzrastającej numeracji porządkowej nieruchomości – dla miejscowości[107].

Okazuje się jednak, że włodarze różnych polskich miast nie stosują się do rozporządzeń ministerialnych (Tomasik 2015: 231).

Nazwy punktów zatrzymania pojazdów komunikacji miejskiej rzadko bywają przedmiotem zainteresowania językoznawców, badających nazewnictwo miejskie. W Polsce propria te były przeanalizowane przez J. Chojnackiego (2008: 514), który zajmował się nazwami obiektów komunikacyjnych Poznania, oraz A. Myszkę (2016: 138-153) w monografii dotyczącej rzeszowskiej urbanonimii. P. Tomasik (2015: 229-238) przebadał materiał zebrany na podstawie rozkładów jazdy kilku ośrodków miejskich i aglomeracyjnych w Polsce po dokonanych w nich zmianach związanych z rozporządzeniem ministra transportu. W Czechach P. Mitter dokonał analizy mian przystanków autobusowych i trolejbusowych w Ústiu nad Łabą w 2012. Z uwagi na fakt, iż pojazdy komunikacji miejskiej docierają często poza granice miast na tereny podmiejskie lub wiejskie, wielu badaczy niechętnie klasyfikuje propria przystanków i dworców autobusowych do kategorii urbanonimów (Tomasik 2015: 230). Konieczne jest zatem podkreślenie, że chociaż Międzygminny Związek Komunikacji z siedzibą w Jastrzębiu-Zdroju, oprócz linii autobusowych kursujących po jastrzębskich drogach, obsługuje również trasy w okolicznych wsiach i miastach[108], zebrany materiał nazewniczy został ograniczony tylko do mian przystanków w granicach Jastrzębia-Zdroju.

[107] *Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 10 kwietnia 2012 r. w sprawie rozkładów jazdy* (Dz. U. poz. 451).
[108] Por. rozkład jazdy MZK na stronie http://e-biletmzkjastrzebie.com:8081 (dostęp: 22.03.2022).

1.4.1 Klasyfikacja nazw przystanków autobusowych

W jednej z metod analizy mian punktów zatrzymania pojazdów komunikacji miejskiej skupiono się na podziale propriów przystanków na jednoelementowe, wśród których wyróżniono nazwy odtoponimiczne, a także powstałe na bazie innych kategorii nazw własnych, przede wszystkim chrematonimów, jak również odapelatywne, i dwuelementowe, do których zaliczono miana dwóch ciągów komunikacyjnych, nazwy ulicy i obszaru, połączenie propriów traktu i obiektu lub instytucji, a także nazwy miasta lub dzielnicy z innymi elementami. Ponadto wyróżniono także nazwy przystanków z dodatkowym elementem w postaci liczby porządkowej, najczęściej zapisywanej cyfrą rzymską, jak również miana punktów zatrzymań autobusów, które oprócz wskazania lokalizacji informują o charakterze przystanku (Tomasik 2015: 232-233).

Klasyfikacja ta jest pełna i skończona, wydaje się jednak skomplikowana. Bardziej przejrzysty podział zaproponowała A. Myszka, analizując miana rzeszowskich przystanków komunikacji miejskiej. Badaczka wyróżniła 17 schematów strukturalnych, których pierwszym członem jest nazwa ulicy, placu, osiedla lub onim obiektu kulturowego, kolejnym członem są m.in. apelatywy *skrzyżowanie*, numer, nazwa pospolita obiektu kulturowego, nazwa własna obiektu kulturowego, toponim itp. (Myszka 2016: 145).

Jest to klasyfikacja przejrzysta, wyraźnie oddzielająca poszczególne elementy, charakteryzuje je i porządkuje. Mając na uwadze specyfikę nazw jastrzębskich przystanków, dokonano odpowiedniej modyfikacji modeli, zaproponowanych przez rzeszowską badaczkę:

1. Nazwa ulicy.
2. Nazwa złożona z mian dwóch ulic.
3. Nazwa ulicy + apelatyw *skrzyżowanie*.
4. Nazwa ulicy + numer.
5. Nazwa ulicy + nazwa pospolita obiektu kulturowego.
6. Nazwa ulicy + nazwa własna obiektu kulturowego.
7. Nazwa ulicy + toponim[109].
8. Toponim.
9. Nazwa złożona z dwóch toponimów.
10. Toponim + nazwa ulicy.

[109] Biorąc pod uwagę specyfikę administracyjną Jastrzębia-Zdroju, przez *toponim* należy tu rozumieć wszelkie nazwy miejscowe miasta, m.in. miana osiedli, sołectw, przysiółków itp.

11. Toponim + apelatyw *skrzyżowanie*.
12. Toponim + nazwa ulicy + leksem *skrzyżowanie*.
13. Toponim + numer.
14. Toponim + nazwa pospolita obiektu kulturowego.
15. Toponim + nazwa własna obiektu kulturowego.
16. Toponim + *nomen proprium* obiektu kulturowego + *nomen appellativum* obiektu kulturowego.
17. Nazwa dworca autobusowego.
18. Nazwa własna obiektu kulturowego.

Warto zwrócić uwagę, że powyższa klasyfikacja uwzględnia kolejność elementów w poszczególnych mianach przystanków autobusowych. Ta metoda pozwala podkreślić, które składniki w nazwie punktu zatrzymania są istotniejsze, co przenosi się na kolejność elementów, np. na przystankach w sołectwach pierwszym elementem nazwy jest nazwa danej części Jastrzębia-Zdroju, nie zaś ulica, przy której znajduje się punkt zatrzymania, następnym w kolejności członem jest wyróżnik lokalizujący dany przystanek w obrębie sołectwa (np. *Bzie Pomnik 01*, *Ruptawa Szkoła 01)*. Nazwy przystanków w centralnych osiedlach miasta zawierają w prepozycji plateonim, przy którym umiejscowiono przystanek, wraz z wyróżnikiem lokalizującym (np. *Graniczna Szkoła 01*, *Al. Piłsudskiego Urząd Miasta 02*).

1.4.2 Dzieje jastrzębskiej komunikacji miejskiej

W latach 70. miasto było słabo skomunikowane. Jastrzębskie trasy obsługiwało PKS Wodzisław Śląski, które zaoferowało 9 linii miejskich[110]. W roku 1976 w wyniku starań miejskich władz powstał Zakład Komunikacyjny nr 9 w Jastrzębiu-Zdroju, powstały w ramach Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego. Siedzibą śląskiego WPK były Katowice[111].

Już 1 września tego samego roku na jastrzębskie drogi miały wyruszyć węgierskie „Ikarusy", obsługujące 7 linii o numerach 551-557, jednak ze względu na opóźnienia w dostawie taboru z Węgier autobusy rozpoczęły kursy dopiero 15 października 1976 roku. Od

[110] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1023/czerwone-autobusy-w-jastrzebiu-zdroju-pazdziernik-1976-rok.html (dostęp: 22.03.2022).
[111] http://mzkjastrzebie.com/o-nas; http://pkm-jastrzebie.pl (dostęp: 22.03.2022).

tamtej pory linie w Jastrzębiu-Zdroju obsługiwane były przez 7 autobusów, 2 pozostawały w rezerwie[112].

Po transformacji ustrojowej Wojewódzkie Przedsiębiorstwa Komunikacyjne zostały podzielone, w ich miejsce powstały Przedsiębiorstwa Komunikacji Miejskiej. W rejonie Rybnickiego Okręgu Węglowego funkcjonował PKM w Jastrzębiu-Zdroju. Już 4 kwietnia 1991 roku 9 gmin ROW utworzyły Międzygminny Związek Komunikacyjny, na którego siedzibę obrano Jastrzębie-Zdrój. Na przestrzeni lat kolejne miasta i gminy dołączały i odchodziły z MZK. Od 2014 przedsiębiorstwo obsługuje komunikację w 10 gminach: Czerwionka-Leszczyny, Jastrzębie-Zdrój, Marklowice, Mszana, Pawłowice, Pszów, Radlin, Rydułtowy, Suszec oraz Żory[113]. Międzygminny Związek Komunikacyjny obsługuje ponad 1000 przystanków, z których 201 znajduje się na terenie Jastrzębia-Zdroju, na 68 liniach autobusowych, w tym 29 kursujących po mieście[114].

Od października 2013 roku trwały prace przy zmianie nazw przystanków w Jastrzębiu-Zdroju. Zmiany zaczęły obowiązywać od 2014 roku[115].

1.4.2 Nazwy jastrzębskich przystanków autobusowych przed 2014 rokiem

W tej części pracy analizie zostanie poddanych 68 nazw przystanków, które funkcjonowały przed rokiem 2014. Przestały one istnieć na mocy rozporządzenia ministra transportu z 2012 roku. Klasyfikacja mian w tym okresie przedstawia się następująco:

1. Od nazwy ulicy (4): *Graniczna*, *Jagiełły*, *1 Maja*, *Wyzwolenia*.
2. Od nazw dwóch ulic (2): *1 Maja Kasztanowa*, *Pszczyńska Dębina*.
3. Od nazwy ulicy i apelatywu *skrzyżowanie* (1): *al. Piłsudskiego Skrzyżowanie*.
4. Od nazwy ulicy i numeru (6): *Libowiec I*, *Libowiec II*, *Pszczyńska I*, *Pszczyńska II*, *Wodzisławska I*, *Wodzisławska II*.
5. Od nazwy ulicy i nazwy pospolitej obiektu kulturowego (6): *al. Piłsudskiego Pawilony*, *Graniczna Spółdz. Mieszk.*, *Jagiełły Pętla*, *Podhalańska rondo*, *Połomska Piekarnia*, *Pszczyńska Szkoła*.
6. Od nazwy ulicy i nazwy własnej obiektu kulturowego (2): a*l. Piłsudskiego UM*, *Zdrojowa ZOZ*.

[112] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1023/czerwone-autobusy-w-jastrzebiu-zdroju-pazdziernik-1976-rok.html; http://pkm-jastrzebie.pl (dostęp: 22.03.2022).
[113] http://mzkjastrzebie.com/o-nas (dostęp: 22.03.2022).
[114] Por. rozkład jazdy na stronie: http://e-biletmzkjastrzebie.com:8081 (dostęp: 22.03.2022).
[115] http://mzkjastrzebie.com/komunikat/293; https://jastrzebieonline.pl/news,5889,niektore-przystanki-zmieniaswoja-nazwe.html (dostęp: 22.03.2022).

7. Od nazwy ulicy i toponimu[116] (6): *al. Piłsudskiego Pionierów*, *Cieszyńska Os. Tuwima*, *Kusocińskiego Os. VI*, *Marusarzówny Os. VI*, *Podhalańska Os. III*, *Podhalańska Os. IV*.
8. Od toponimu (4): *Ruptawa*, *Ruptawiec*, *Skrzeczkowice*, *Szeroka*.
9. Od dwóch toponimów (1): *Szeroka 1000-lecia*.
10. Od toponimu i nazwy ulicy (5): *os. Przyjaźń Moniuszki*, *Ruptawa Chlebowa*, *Ruptawa Długosza*, *Szeroka Gagarina*, *Szeroka Wesoła*.
11. Od toponimu i apelatywu *skrzyżowanie* (4): *Borynia Skrzyż.*, *Moszczenica Skrzyżowanie*, *Skrzeczkowice Skrzyżowanie*, *Zofiówka Skrzyżowanie*.
12. Od toponimu, apelatywu *skrzyżowanie* oraz nazwy ulicy (2): *Jastrzębie Skrzyż. Dębina*, *Bzie Skrzyż. Kłosowa*.
13. Od toponimu i numeru (1): *Bzie I.*
14. Od toponimu i nazwy pospolitej obiektu kulturowego (13): *Borynia Kiosk*, *Borynia Sklep*, *Borynia Wieś*, *Bzie Bar*, *Bzie Sklep*, *Bzie Wieś*, *Jastrzębie Górne Sklep*, *Moszczenica Boisko*, *Moszczenica Sklep*, *Ruptawa Cmentarz Komunalny*, *Ruptawa Leśniczówka*, *Szeroka Pawilony*, *Szeroka Piekarnia*.
15. Od toponimu i nazwy własnej obiektu kulturowego (5): *Bzie Fadom*, *Dolne GS*, *Moszczenica PRG*, *Ruptawa Malwa*, *Ruptawa SKR*.
16. Od toponimu, *nomen proprium* obiektu kulturowego i *nomen appellativum* obiektu kulturowego (1): *Dolne GS Sklep*.
17. Nazwy dworców autobusowych (3): *Arki Bożka*, *Jastrzębie Dw. Główny*, *Zdrój*.
18. Nazwy własne obiektów kulturowych (2): *KWK Moszczenica*, *POD Krokus*.

Struktura nazw przystanków nie różni się od innych oficjalnych mian obiektów miejskich. Model strukturalny jest współtworzony przez dwa człony: utożsamiający (słowo *przystanek*) oraz odróżniający w postaci jedno- lub wielowyrazowej. Pierwszy element nazwy nie narzuca formy drugiemu członowi, który jest od części utożsamiającej niezależny gramatycznie. Człon utożsamiający rzadko pojawia się w komunikacji zarówno oficjalnej, jak i nieoficjalnej (Myszka 2016: 144).

Analiza wykazała, że 7 grup nazw przystanków rozpoczyna się od nazwy ulicy. W odniesieniu do całości zgromadzonego materiału mian tych jest niespełna 40%. Dla porównania, w Rzeszowie aż 95% mian przystanków zaczyna się od plateonimu (Myszka 2016: 146). Większy odsetek stanowią zatem nazwy, których pierwszy element członu odróżniającego stanowią toponimy, spośród których ponad 44% to nazwy sołectw.

[116] Do toponimów zaliczono także nazwy osiedli.

Najbardziej produktywnym modelem są miana od toponimu i apelatywnego określenia obiektu kulturowego. Niemal co piątą nazwę punktu zatrzymania pojazdów komunikacji w mieście można zakwalifikować do tego modelu. Stosunkowo wysoką produktywność wykazują także klasy nazw powstałych od plateonimu i numeru, od nazwy ulicy i nazwy pospolitej obiektu kulturowego, a także od miana ulicy i toponimu. Stanowią one 26% propriów sprzed 2014 roku. Najsłabiej reprezentowane są natomiast miana utworzone od nazwy ulicy z apelatywem *skrzyżowanie*, od dwóch toponimów, od toponimu i numeru oraz od miejscowego proprium, nazwy własnej obiektu kulturowego i apelatywu, określającego obiekt kulturowy. Łącznie te 4 modele stanowią niespełna 6% mian.

1.4.3 Nazwy jastrzębskich przystanków autobusowych od 2014 roku

Od roku 2014 na terenie Jastrzębia-Zdroju funkcjonuje 199 przystanków. Klasyfikacja onimów punktów zatrzymania autobusów w tym okresie jest następująca:

1. Od nazwy ulicy (16): *Boża Góra Prawa 01*, *Boża Góra Prawa 02*, *Dubielec 01*, *Dubielec 02*, *Łowicka 02*, *Łowicka 04*, *Kusocińskiego 01*, *Kusocińskiego 02*, *Małopolska 01*, *Małopolska 02*, *Karola Miarki 01*, *Warszawska 01*, *Warszawska 02*, *Wodzisławska 01*, *Wodzisławska 02*, *Zdrojowa 02*.
2. Od dwóch nazw ulic (32): *al Piłsudskiego – Pszczyńska 01*, *al. Piłsudskiego – Pszczyńska 02*, *Armii Krajowej – Kasztanowa 01*, *Armii Krajowej – Kasztanowa 02*, *Armii Krajowej – Ranoszka 01*, *Armii Krajowej – Ranoszka 02*, *Gagarina – Norwida 01*, *Gagarina – Norwida 02*, *Jagiełły – Kusocińskiego 01*, *Jagiełły – Kusocińskiego 02*, *Libowiec – Kolonia Jana 01*, *Libowiec – Kolonia Jana 02*, *Libowiec – Matejki 01*, *Libowiec – Matejki 02*, *Libowiec – Okrzei 01*, *Libowiec – Okrzei 02*, *1 Maja – Kasztanowa 01*, *1 Maja – Kasztanowa 02*, *Pszczyńska – Dębina 01*, *Pszczyńska – Dębina 02*, *Pszczyńska – Prusa 01*, *Pszczyńska – Prusa 02*, *Pszczyńska – Rybnicka 01*, *Pszczyńska – Rybnicka 02*, *Pszczyńska – Wierzyńskiego 01*, *Pszczyńska – Wierzyńskiego 02*, *Ranoszka – Komuny Paryskiej 01*, *Ranoszka – Komuny Paryskiej 02*, *Wyzwolenia – Kasztanowa 01*, *Wyzwolenia – Kasztanowa 02*.
3. Od nazwy ulicy i apelatywu *skrzyżowanie* (2): *Libowiec Skrzyżowanie 01*, *Libowiec Skrzyżowanie 02*.
4. Od nazwy ulicy i apelatywnego określenia obiektu kulturowego (16): *Chlebowa Pętla 02*, *Graniczna Szkoła 01*, *Graniczna Szkoła 02*, *11 Listopada Szkoła 01*, *11 Listopada Szkoła 02*, *1 Maja Bank 02*, *1 Maja Kościół 02*, *3 Maja Granica 01*, *3 Maja Granica*

02, *Podhalańska Cmentarz 01*, *Podhalańska Wodociągi 01*, *Podhalańska Wodociągi 02*, *Połomska Szpital 01*, *Połomska Szpital 02*, *Pszczyńska Obwodnica 01*, *Pszczyńska Obwodnica 02*.

5. Od nazwy ulicy i proprialnego określenia obiektu kulturowego (5): *al. Piłsudskiego Urząd Miasta 02*, *Armii Krajowej WORD 01*, *Jagiełły OD Krokus 01*, *Jagiełły OD Krokus 02*, *Opolska OPS 01*.
6. Od nazwy ulicy i toponimu (14): *al. Piłsudskiego – os. Staszica 01*, *al. Piłsudskiego – os. Gwarków 02*, *al. Piłsudskiego – os. Pionierów 01*, *al. Piłsudskiego – os. Pionierów 02*, *al. Piłsudskiego – os. Morcinka 01*, *Cieszyńska – os. Tuwima 01*, *Cieszyńska – os. Tuwima 02*, *Jagiełły – os. Chrobrego 01*, *Jagiełły – os. Chrobrego 02*, *Podhalańska – os. Barbary 01*, *Podhalańska – os. Barbary 02*, *Podhalańska – rondo Ruptawskie 02*, *Wodzisławska Boża Góra 01*, *Wodzisławska Boża Góra 02*.
7. Od toponimu (13): *Bzie Dolne 01*, *Bzie Dolne 02*, *Bzie Górne 01*, *Bzie Górne 02*, *Bzie Zameckie 01*, *Bzie Zameckie 02*, *Cisówka 01*, *Cisówka 02*, *os. 1000-lecia 01*, *os. 1000-lecia 02*, *os. Bogoczowiec 01*, *Szotkowice 01*, *Szotkowice 02*.
8. Nazwa złożona z dwóch toponimów (5): *Borynia Ławczok 02*, *Borynia Sołtysówka 01*, *Borynia Sołtysówka 02*, *Moszczenica Piaski 01*, *Moszczenica Piaski 02*.
9. Od toponimu i nazwy ulicy (41): *Borynia – Edukacyjna 01*, *Borynia – Edukacyjna 02*, *Borynia – Łąkowa 01*, *Borynia – Łąkowa 02*, *Borynia – 3 Maja 01, Borynia – 3 Maja 02*, *Borynia – 3 Maja 03*, *Borynia – 3 Maja 04*, *Bzie – Gospodarska 01*, *Bzie – Gospodarska 02*, *Bzie – Klonowa 01*, *Bzie – Klonowa 02*, *Bzie – Żytnia 01*, *Bzie – Żytnia 02*, *Jastrzębie Dolne – Połomska 02*, *Jastrzębie Górne – Stodoły 01*, *Jastrzębie Górne – Stodoły 02*, *Kolonia Kąty 01*, *Kolonia Kąty 02*, *Moszczenica – Wyzwolenia 01*, *Moszczenica – Wyzwolenia 02*, *Os. Przyjaźń – Moniuszki 01*, *Os. Przyjaźń – Moniuszki 02*, *Ruptawa – Biadoszek 01*, *Ruptawa – Biadoszek 02*, *Ruptawa – Chlebowa 01*, *Ruptawa – Chlebowa 02*, *Ruptawa – Długosza 01*, *Ruptawa – Długosza 02*, *Ruptawa – Wyzwolenia 01*, *Ruptawa – Wyzwolenia 02*, *Skrzeczkowice – Plebiscytowa 01*, *Skrzeczkowice – Plebiscytowa 02*, *Skrzeczkowice – Powstańców Śl. 01*, *Skrzeczkowice – Powstańców Śl. 02*, *Szeroka – Boczna 01*, *Szeroka – Boczna 02*, *Szeroka – Fredry 01*, *Szeroka – Fredry 02*, *Szeroka – Gagarina 01*, *Szeroka – Gagarina 02*.
10. Od toponimu i apelatywnego określenia obiektu kulturowego (31): *Bzie Pomnik 01*, *Bzie Pomnik 02*, *Bzie Szkoła 02*, *Bzie Wiadukt 02*, *Jastrzębie Dolne rondo 01*, *Jastrzębie Dolne rondo 02*, *Jastrzębie Górne Kościół 01*, *Jastrzębie Górne Kościół 02*, *Moszczenica Ośrodek Zdrowia 01*, *Moszczenica Ośrodek Zdrowia 02*, *os. Przyjaźń*

Szkoła 01, *os. Przyjaźń Szkoła 02*, *Pniówek Las 01*, *Pniówek Las 02*, *Ruptawa Boisko 01*, *Ruptawa Boisko 02*, *Ruptawa Centrum 01*, *Ruptawa Centrum 02*, *Ruptawa Cmentarz 01*, *Ruptawa Cmentarz 02*, *Ruptawa Ośrodek Zdrowia 01*, *Ruptawa Ośrodek Zdrowia 02*, *Ruptawa Szkoła 01*, *Szeroka Kaplica 01*, *Szeroka Kaplica 02*, *Szeroka Kościół 02*, *Szeroka Wiadukt 01*, *Szeroka Wiadukt 02*, *Szotkowice Kaplica 01*, *Szotkowice Kaplica 02*, *Szotkowice Pętla 02*.

11. Od toponimu i proprialnego określenia obiektu kulturowego (2): *Ruptawa OD Malwa 01*, *Ruptawa OD Malwa 02*.
12. Nazwy dworców autobusowych (17): *Dworzec Arki Bożka 01*, *Dworzec Arki Bożka 02*, *Dworzec Arki Bożka 03*, *Dworzec Arki Bożka 04*, *Dworzec Arki Bożka 05*, *Dworzec Arki Bożka 06*, *Dworzec Arki Bożka 07*, *Dworzec Zdrój 01*, *Dworzec Zdrój 02*, *Dworzec Zdrój 03*, *Dworzec Główny 01*, *Dworzec Główny 02*, *Dworzec Główny 03*, *Dworzec Główny 04*, *Dworzec Główny 05*, *Dworzec Główny 06*, *Dworzec Główny 07*.
13. Nazwy własne obiektów kulturowych (5): *Hala Sportowa 01*, *Hala Sportowa 02*, *Szpital Wojewódzki 01*, *Szpital Wojewódzki 02*, *Urząd Skarbowy 01*.

Najbardziej produktywny model składał się z toponimu, zwykle nazwy sołectwa, oraz nazwy ulicy, przy której znajdował się przystanek. Wiele propriów punktów zatrzymania składa się również z nazw dwóch ulic, najczęściej przy ich skrzyżowaniu. Produktywnym typem jest także model mian powstałych z połączenia toponimu i nazwy pospolitej obiektu kulturowego. Wyróżnik odtoponimiczny, podobnie jak przed rokiem 2014, jest istotną częścią nazwy przystanku. Znacznie mniej mian punktów zatrzymania powstało wskutek połączenia nazw toponimu lub ulicy z *proprium* obiektu kulturowego[117], dwóch toponimów, jak również nazw ulicy z apelatywem *skrzyżowanie*.

W porównaniu do mian punktów zatrzymania autobusów sprzed 2014 roku, zniknęło aż 5 modeli nazewniczych: nazwa ulicy + numer, toponim + leksem *skrzyżowanie*, toponim + ulica + skrzyżowanie, toponim + numer, a także toponim + nazwa pospolita obiektu kulturowego + nazwa własna obiektu kulturowego.

[117] Zdaniem A. Myszki, przyczyn mniejszej produktywności tego modelu nazewniczego można upatrywać w ekonomizacji wysiłku językowego, bowiem nazwy instytucji z reguły są długie i wielowyrazowe, a także częste likwidacje firm, zmiany właściciela lub siedziby (Myszka 2016: 146-147).

1.5 Podsumowanie

Najliczniejszą grupę propriów obiektów komunikacyjnych w Jastrzębiu-Zdroju stanowią nazwy lokalizujące, do których należą wszystkie miana stacji i przystanków kolejowych oraz autobusowych, a także 59 plateonimów i 4 miana rond. Łącznie lokalizujące miana ciągów komunikacyjnych stanowią prawie 47% nazw obiektów komunikacyjnych w Jastrzębiu-Zdroju.

Dużą produktywnością cechują się również miana pamiątkowe. Model ten reprezentuje co czwarta nazwa w zebranym materiale. Liczną grupę stanowią także miana charakteryzujące. Stanowią one 16% spośród korpusu nazw jastrzębskich ciągów komunikacyjnych. Nazwy upamiętniające poszczególne postaci, organizacje bądź wydarzenia, jak również propria wskazujące na wygląd lub funkcję obiektu, a także budzące pozytywne skojarzenia sensualne, przeważają w urbanonimii wielu polskich miast (por. m.in. Kopertowska 2001: 293, 332; Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 224; Myszka 2016: 155) czy miejscowości, będących uzdrowiskami (por. Borysiak 2010). Pozostałe klasy semantyczne obejmują łącznie 11% nazw jastrzębskich ciągów komunikacyjnych.

Znaczna przewaga nazw realistycznych (niemal 60% mian) wynika z faktu, iż wszystkie propria stacji i przystanków kolejowych i autobusowych są realistyczne. Nazwy motywowane konwencjonalnie są charakterystyczne dla plateonimów oraz propriów rond.

Struktura propriów ciągów komunikacyjnych składa się z dwóch członów: utożsamiającego A, np. słowa *ulica*, *aleja*, *plac*, oraz odróżniającego B, np. *Polna*, *Jana Pawła II*, *Wolności* (por. m.in. Handke 1988: 140; 1995: 21). Człon A wymusza odmianę elementu odróżniającego nazwy w przypadku mian ulic i rond, podczas gdy człon B propriów przystanków autobusowych i stacji kolejowych pozostaje bez zmian. Elipsie ulega element utożsamiający nazwy, ale jedynie w plateonimach (Myszka 2016: 155).

Nazwy jastrzębskich ciągów komunikacyjnych nie odbiegają od nazw tego modelu w innej części Polski. Fakt ten ma związek z tym, iż urbanonimia ma charakter systemowy (Chojnacki 2008: 526; Myszka 2016: 156).

2. Nazwy obszarów zamieszkałych

W obszarze zainteresowania onomasty, zajmującego się nazewnictwem miejscowym, znajdują się ojkonimy, czyli nazwy obszarów zamieszkałych[118]. Wyraz *nazwa miejscowa* językoznawcy, zajmujący się toponimią, przejęli od historyków osadnictwa, którzy nazwę *miejscową* jako historycznie udokumentowane proprium osady zamieszkałej. Były to zatem miana wsi oraz miast[119]. Jednak oprócz tego znaczenia, w obiegu komunikacyjnym funkcjonuje także definicja, zgodnie z którą za *nazwę miejscową* uznać należy nie tylko onimy samodzielnych jednostek nazewniczych, ale również części wsi lub miast, m.in. przysiółki, kolonie czy miejskie dzielnice (Rymut 1983: 111). W tej części pracy analizie poddane zostaną nazwy obszarów zamieszkałych w szerszym znaczeniu, obejmującym części większych jednostek osadniczych.

Jak wiele innych polskich miast, również Jastrzębie-Zdrój podzielone jest na mniejsze jednostki administracyjne. O ile jednak w innych organizmach miejskich jednostki te określa się osiedlami i dzielnicami (por. m.in. Kopertowska 2001: 18; Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 189-204; Myszka 2016: 157), jastrzębski podział uwzględnia osiedla i sołectwa. Przed dalszymi rozważaniami należy wyjaśnić, co rozumie się przez określenia tych dwóch jednostek podziału urbanistycznego Jastrzębia-Zdroju.

Zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego PWN* wyraz *osiedle* oznacza 1. ‘nieduże skupienie budynków w mieście lub na wsi; też: zespół bloków mieszkalnych’ i potocznie 2. ‘ludzie mieszkający w takim zespole budynków’[120]. Sformułowania te nie udzielają satysfakcjonującej informacji, dotyczącej podziału administracyjnego wewnątrz miasta. Nie uwzględniają bowiem terminu *osiedle* jako miejskiej jednostki osadniczej. Więcej danych przekazuje *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych*. W punkcie 9. art. 2. rozdziału 1. tego dokumentu widnieje zapis, że *osiedle* to „zespół mieszkaniowy stanowiący integralną część miasta lub wsi”[121]. W obwieszczeniu tym kładzie się zatem nacisk na administracyjny aspekt funkcjonowania *osiedla*.

[118] K. Rymut podkreślał, że w innych państwach słowiańskich stosuje się termin *ojkonim*, wywodzący się z j. greckiego (*oikos*, pol. ‘siedziba, dom’). Również w niemieckiej terminologii onomastycznej używany był wyraz *Oikonym* zamiennie z terminem *Ortsnamen* (Rymut 1983: 112).
[119] Do tego samego wniosku dochodzi również E. Rzetelska-Feleszko (2005: 191).
[120] https://sjp.pwn.pl/szukaj/osiedle.html (dostęp: 20.06.2022).
[121] Por. *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych.*

Warto także podkreślić, iż w PRL do 1975 r., w którym dokonano reformy administracyjnej kraju, funkcjonowało również *osiedle* w znaczeniu osadniczej jednostki, wchodzącej obok gromady i miasta w skład powiatu (por. Borek 1979: 61).

D. Bieńkowska i E. Umińska-Tytoń w swojej pracy o urbanonimii Łodzi dokonały podziału tej jednostki na *osiedla mieszkaniowe* i *osiedla administracyjne*. Według badaczek *osiedlami mieszkaniowymi* są zespoły budynków mieszkalnych na terenie administracyjnie wydzielonym. „Osiedla mieszkaniowe są efektem pewnej koncepcji urbanistyczno-przestrzennej, zostały stworzone drogą wcześniejszego zaplanowania; są także zróżnicowane pod względem typu zabudowy, stopnia zaludnienia oraz stanu wyposażenia". Autorki monografii o nazewnictwie Łodzi dzielą *osiedla mieszkaniowe* na dwa rodzaje: osiedla domków jedno- lub wielorodzinnych, które występują zwykle na peryferiach, a także zespoły bloków mieszkalnych, na które składają się wysokokondygnacyjne budynki (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 196). Według A. Myszki *osiedla mieszkaniowe* bywają utożsamiane ze spółdzielniami mieszkaniowymi. Wielu mieszkańców uważa, że zarząd spółdzielni mieszkaniowej jest jednocześnie organem administracyjnym osiedla. Spółdzielcze budownictwo rozwinęło się w Polsce w czasach komunistycznych, kiedy dokonywała się nacjonalizacja w całym kraju. Zwykle jedna spółdzielnia tworzyła całe osiedle od podstaw (Myszka 2016: 158).

Przez *osiedle administracyjne* natomiast łódzkie badaczki rozumieją „jednostki samorządowe (pomocnicze) gminy. Osiedla administracyjne nie stanowią urbanistycznej całości, zostały wyodrębnione sztucznie w celu usprawnienia zarządzania tymi obszarami przez władze samorządowe; są one najniższym szczeblem samorządu miejskiego" (Umińska-Tytoń 2012: 202).

Ze względu na fakt, iż w Jastrzębiu-Zdroju osiedla mieszkaniowe są jednocześnie jednostkami samorządowymi, każde osiedle ma bowiem oddzielny statut oraz zarząd, rozróżnienia tego nie będzie się stosować w części badawczej.

Jastrzębskie osiedla budowano z dala od terenów przemysłowych zgodnie z założeniami Karty Ateńskiej. Jest to jedna z wielu cech miasta socjalistycznego. Osiedla miały pełnić funkcję reprodukcji siły roboczej przy jednocześnie niskich kosztach oraz nakładach. Każde z nich miało być samowystarczalną jednostką (Bukowska-Floreńska 1987: 96; Jałowiecki, Szczepański 2002: 143; Janik 2013: 10-11)[122]. W większości osiedla mieszkaniowe w Jastrzębiu-Zdroju budowane były przez przybyłych do powstającej miejscowości górniczej z

[122] Więcej na temat specyfiki miasta socjalistycznego w części 4.2 niniejszej pracy.

rozmaitych stron Polski pracowników kopalń (Odoj 2013: 44-45). Mając to na uwadze należy zatem stwierdzić, iż jastrzębskie *osiedle* jest jednostką administracyjną miasta i zarazem jego integralną, aczkolwiek samowystarczalną częścią, której tworzywem są zespoły budynków mieszkalnych, zaś struktura społeczna jego mieszkańców jest homogeniczna, stanowią ją bowiem pracownicy zakładów górniczych i ich rodziny.

Kolejną jednostką administracyjną w Jastrzębiu-Zdroju jest sołectwo. W *Słowniku języka polskiego PWN* znajduje się definicja, w której *sołectwo* to 'najmniejsza jednostka podziału terytorialnego w Polsce obejmująca wieś lub sąsiadujące ze sobą wsie'[123]. Wyjaśnienie to jest jednak niewystarczające, gdyż nie odnosi się do integralnej części miasta. W punkcie 1. artykułu 5. rozdziału 1. *Obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 lutego 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym* widnieje zapis, iż jedną z jednostek pomocniczych, powoływaną przez gminę, jest sołectwo[124]. W dokumencie tym kładzie się zatem nacisk na administracyjną funkcję sołectwa w tworzeniu gminy.

Jakkolwiek sołectwa powołuje się do życia zwykle w gminach wiejskich lub miejsko-wiejskich, praktyka administracyjna udowadnia, iż jednostkę tę można tworzyć także w gminach miejskich, jak również miastach na prawach powiatu[125]. Według autorów strony internetowej, poświęconej funduszom sołeckim, w 2013 roku funkcjonowało 13 gmin miejskich, w których powołano do życia sołectwa: Czarna Woda, Jastrzębie-Zdrój, Kalisz, Krasnystaw, Miasteczko Śląskie, Mikołów, Orzesze, Pieszyce, Sejny, Suwałki, Świnoujście, Władysławowo i Zawiercie[126].

Jastrzębskie sołectwa stanowią wsie, przyłączone w 1975 roku do granic miasta. *Sołectwo* w Jastrzębiu-Zdroju jest zatem jednostką administracyjną miasta, powstałą wskutek wcielenia sąsiedniej wioski. Ta część miasta jest więc równoznaczna z określeniem *dzielnica,* stosowanym w innych polskich miastach i rozumianym jako włączone w obręb organizmów miejskich dawne samodzielne jednostki osadnicze (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 189).

W opinii H. Borka miana osiedli mają zwykle tylko lokalny zasięg i pełnią funkcję informacyjną w przestrzeni miejskiej. Według badacza ta kategoria toponimów należy do najbardziej żywotnych i produktywnych nazw miejscowych. W układzie miasta nazwy osiedli

[123] https://sjp.pwn.pl/szukaj/sołectwo.html (dostęp: 20.06.2022).
[124] Por. *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 lutego 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym*.
[125] Jastrzębie-Zdrój jest miastem na prawach powiatu.
[126] Por. https://funduszesoleckie.pl/index.html@p=675.html (dostęp: 20.06.2022).

sytuują się między nazwami dzielnic z jednej strony, a plateonimią z drugiej (Borek 1979: 60-66).

Analizie poddano 133 nazwy, w tym: 19 mian osiedli, 31 propriów, związanych z 6 sołectwami, jak również 83 inne miana obszarów zamieszkałych. Należy również zaznaczyć, że podobnie jak w przypadku plateonimii, człony gatunkowe onimów osiedli i sołectw zapisywane są małą literą. Warto także zwrócić uwagę, że zwykle w potocznej komunikacji jastrzębian człon gatunkowy nazwy sołectwa lub osiedla poddany jest elipsie.

2.1 Nazwy jastrzębskich osiedli

Pierwsze jastrzębskie osiedla, nazywane awaryjnymi, powstawały w pobliżu dwu pierwszych kopalń na terenie Jastrzębia-Zdroju, tzn. *KWK Jastrzębie* oraz *KWK Moszczenica*. Ich powstanie w otoczeniu uzdrowiska wynika z faktu, że na etapie stawiania osiedli miejscowość ograniczała się tylko do obszaru Zdroju oraz Jastrzębia Dolnego. Pierwsze awaryjne osiedle wybudowano na południe od zabudowań kurortu. Powstawało w latach 1959-1965 (Kantor-Pietraga, Krzysztofik 2011: 5)[127]. Drugie natomiast, usytuowane bliżej *KWK Jastrzębie* na północ od uzdrowiska, stawiano w latach 1962-1969[128].

Osiedle stawiane najbliżej kurortu nazwano *os. Zdrój*. Jest to realistycznie motywowana nazwa lokalizująca, pochodząca od drugiego członu proprium miejscowości *Jastrzębie-Zdrój*. Natomiast zespół budynków mieszkalnych, zlokalizowanych nieopodal *KWK Jastrzębie*, nazwano w 1967 roku *os. Przyjaźń*. To miano jest natomiast motywowanym konwencjonalnie onimem charakteryzującym. Uwagę zwraca szczególnie jego forma. Jest to bowiem nazwa mająca postać rzeczownika w mianowniku liczby pojedynczej. W przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju takie *nomina propria* zwykle są ponowionymi w ojkonimii lub plateonimii mianami dawnych przysiółków lub wsi. Można zastanawiać się, czy onim ten stanowi elipsę pełnego wyrażenia *Przyjaźń polsko-radziecka*, czy też odnosi się do niosącego pozytywne skojarzenia apelatywu. Miano to, pomimo swojej niepewnej i być może kontrowersyjnej motywacji, nie uległo zmianie podczas dekomunizacji przestrzeni miejskiej. Nie znajduje się również w spisie Instytutu Pamięci Narodowej, zawierającej listę urbanonimów do zmiany z uwagi na ich konotacje z ustrojem komunistycznym[129].

[127] Według M. Boratyna pierwsze budynki mieszkalne dla górników zaczęły powstawać na wysokości *ul. Ogrodowej* w roku 1960. Por. http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/843/osiedle-zdroj.html (dostęp: 21.06.2022).
[128] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/867/osiedle-przyjazn.html (dostęp: 21.06.2022).
[129] Por. https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany (dostęp: 21.06.2022).

Pierwotnie planowano postawienie dużego górniczego ośrodka miejskiego w położonych na wschód od Jastrzębia-Zdroju Pawłowicach. Decyzję tę jednak zmieniono w 1959 roku. Ostatecznie miasto miało powstać wskutek połączenia dwóch miejscowości: osiedla Jastrzębie Zdrój i gromady Jastrzębie Górne (Boratyn 2013a: 20). W drugiej połowie lat 60. podjęto kroki w celu poszerzenia granic administracyjnych Jastrzębia-Zdroju. Nie udało się to jednak ze względu na postawę radnych gromady Moszczenica i gromady Jastrzębie Górne, którzy nie zgodzili się na włączenie ich miejscowości do Jastrzębia-Zdroju. Ostatecznie w 1969 roku wcielono do powstającego miasta 455 ha powierzchni Jastrzębia Górnego i 159 ha obszaru Moszczenicy. Tym samym w granicach Jastrzębia-Zdroju znalazły się m.in. *KWK Moszczenica* i powstające na wschód od kompleksu uzdrowiskowego osiedle (Kucia, Marcinowska 2014: 35).

Stawianie trzeciego z kolei w mieście osiedla rozpoczęto w 1966 roku (Boratyn 2013a: 21)[130]. Tę nienazwaną część miasta określano na mapach cyfrą rzymską *III*. Plany wskazywały również na wewnętrzny podział osiedla na 3 części, określane kolejnymi literami alfabetu. Część północną tego osiedla podpisano jako *A*, dodając rozpoczynające się na tę literę imię żeńskie *Agnieszka*. Południowy fragment nazwany został *B – Błażej*. Zachodnią część osiedla określono literą *C* i przypisanym do niej męskim imieniem *Cyryl*. To numeryczne i literowe określanie osiedli i ich części zachowało się także w późniejszych planach zagospodarowania przestrzennego miasta jako roboczy sposób nominacji poszczególnych jego części.

W tym czasie na ziemi jastrzębskiej powstawały kolejne kopalnie. Kiedy w 1959 rozpoczęto budowę *KWK Borynia* (Białecka 2016: 8), położonej w samodzielnej jeszcze wówczas wsi na północ od Jastrzębia Górnego, stało się jasne, że konieczne będzie również wybudowanie w jej pobliżu osiedla mieszkalnego. Jego stawianie miało miejsce w latach 1966-1971. Już w 1968 roku nadano mu nazwę *os. Tysiąclecia*. Jak pisze H. Białecka w monografii dotyczącej historii tej części miasta: „Rok 1966 był znamiennym rokiem tysiąclecia chrztu Polski, ale w kraju komunistycznym motywowano nazwę, że to rok tysiąclecia Polski" (Białecka 2016: 9-10; por. też Boratyn 2013b: 42). Jest to zatem miano pamiątkowe o motywacji realistycznej.

W pobliżu powstającej w latach 1960-1969 *KWK Zofiówka* powstało *os. Dubielec* (Boratyn, Furczyk, Jasińska, Gawlas 2020). Jest to nazwa lokalizująca o motywacji

[130] Por. także http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/877/osiedle-pionierow.html (dostęp: 21.06.2022). Według K. Kuci i U. Marcinowskiej budowę osiedla rozpoczęto w 1964 r., natomiast pierwsze bloki oddano do użytku w 1966 r. (Kucia, Marcinowska 2014: 24).

realistycznej, bowiem ponowiono ją z miana przysiółka *Dubielec*, na którym wybudowano osiedle.

Od roku 1972 trwało wznoszenie bloków w kolejnej części Nowego Jastrzębia, określanej cyfrą rzymską *IV* (Kucia, Marcinowska 2014: 48). Ta część miasta znajdowała się między trzecim osiedlem na zachodzie, a Bziem na wschodzie. Jej stawianie zakończono po trzech latach. Na planie miasta z 1973 roku można zauważyć, że osiedle podzielone jest na 3 części, oznaczone kolejnymi literami alfabetu: *D*, stanowiące zachodni fragment osiedla oraz *E* i *F* po jego wschodniej stronie. W odróżnieniu od literowych określeń trzeciego osiedla, pojedynczym znakom alfabetycznym czwartej części miasta nie przypisano imion.

W 1974 roku zaczęły powstawać bloki w Moszczenicy, niebędącej jeszcze wówczas częścią Jastrzębia-Zdroju (Kucia, Marcinowska 2014: 58). Po przyłączeniu sołectwa do miasta dokonano zmian niektórych nazw moszczenickich ulic. Trakt wokół wybudowanego osiedla otrzymał miano *ul. Marcelego Nowotki*. Również tę część miejscowości nazwano *os. Nowotki*. Jest to zatem nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej.

W 1975 roku rozpoczęto budowę osiedla określanego cyfrą rzymską *V*, zlokalizowanego na północ od osiedla trzeciego (Kucia, Marcinowska 2014: 58). Według I. Kantor-Pietragi i R. Krzysztofika (2011: 5) stawianie osiedla w pełni zakończono po sześciu latach. Tak jak w przypadku poprzednich dwu części Nowego Jastrzębia, również poszczególne fragmenty piątego osiedla określano pojedynczymi literami alfabetu: *G* na wschodzie, *H* w centralnej części osiedla[131], a także *J*, *K* i *L* po jego zachodniej stronie.

Po 3 latach od zainicjowania budowy piątego osiedla, rozpoczęto stawianie części miasta podpisanej cyfrą rzymską *VI* (Kucia, Marcinowska 2014: 69). Na planie miasta z 1973 roku, oprócz liczbowego określenia osiedla, pojawia się tylko jedno literowe określenie *M*.

Do 1980 roku wszystkie sześć wybudowanych osiedli nie miało nazwy. Stosowano jedynie liczbowe i literowe sposoby nominacji poszczególnych części miasta. Jak pisano w jastrzębskim czasopiśmie *Nasze Problemy*, „nowo wybudowane osiedla w szybkim tempie zasiedlali lokatorzy, przyzwyczajając się z wolna do ich nazw stworzonych jeszcze przez budowlanych. Na co dzień więc jastrzębianie krążąc po mieście wzajemnie informują się przy użyciu kilku liczebników i pierwszych liter alfabetu, np.: do pawilonu 723 na VJK trafisz idąc przez IVEF, mijając IIIC lub IIIB itp.”[132]. Przy współpracy czasopisma *Nasze problemy* i Urzędu Miejskiego w Jastrzębiu-Zdroju ogłoszono więc konkurs na nazwę każdego powstałego i nienazwanego do tej pory osiedla jastrzębskiego. W wyniku konkursu w kwietniu 1980 r., po

[131] Na planie z 1973 r. widnieje zapis, iż część *H* osiedla *V* miała stanowić centrum miasta.
[132] Numer specjalny *Naszych problemów* z 4 grudnia 1979 r. Cyt. za: Kucia, Marcinowska 2014: 72.

przeprowadzeniu konsultacji z rozmaitymi organizacjami politycznymi i społecznymi, nadano 7 nazw osiedli:

1. W części III – *os. Pionierów* (motywowane realistycznie miano pamiątkowe, upamiętniające osadników, którzy zasiedlili „najstarszą część nowego miasta”[133]) i *os. Gwarków* (nazwa posesywna o motywacji realistycznej od apelatywu *gwarek* ‘górnik mający pozwolenie na kopanie kruszcu’[134]).
2. W części IV – *os. Arki Bożka* (onim pamiątkowy o motywacji konwencjonalnej) i *os. Barbary* (nazwa realistyczna, związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, kultowa; *św. Barbara* jest patronką górników).
3. W części V – *os. Morcinka* i *os. Staszica* (są to pamiątkowe miana motywowane konwencjonalnie).
4. Osiedle VI nazwano *os. Chrobrego* (nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej) (Kucia, Marcinowska 2014: 71-72).

W tekście uchwały nr XIII/131/91, na mocy której w 1991 roku utworzono w Jastrzębiu-Zdroju sołectwa i osiedla, pojawiają się 3 nowe nazwy osiedli: *os. Pszczyńska*, *os. Tuwima* i *os. Zofiówka*. Pierwsze z wymienionych mian odnosi się do obszaru dawnego Jastrzębia Górnego i Jastrzębia Dolnego, które w całości znalazły się w granicach Jastrzębia-Zdroju w 1973 roku (Kucia, Marcinowska 2014: 46). Terytorium osiedla od zachodu na wschód przecina *ul. Pszczyńska*. Proprium osiedla pochodzi zatem z onimu głównej ulicy, poprowadzonej przez włączone do miasta gromady. Tłumaczy to również specyficzną formę syntaktyczną tej nazwy[135]. Mając zatem na uwadze fakt, iż miano osiedla jest ponowionym plateonimem, należy uznać, iż jest to onim lokalizujący o motywacji realistycznej.

Druga z wymienionych w uchwale nr XIII/131/91 nazw to *os. Tuwima*, denotująca niewielki obszar na zachód od *os. Gwarków* o zabudowie jednorodzinnej. Jest to motywowane konwencjonalnie miano pamiątkowe.

Ostatnia nazwa odnosi się do wybudowanego nieopodal *KWK Zofiówka os. Dubielec*. Jest to miano ponowione z proprium zakładu pracy. Warto wspomnieć, że także kopalni nadano nazwę przeniesioną z dawnego mikrotoponimu, desygnującego obszar położony ok. 6 km na południowy zachód od zakładu (więcej na temat historii miana *Zofiówka* zob. 2.2.3). Proprium *os. Zofiówka* jest motywowaną realistycznie nazwą lokalizującą.

[133] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/877/osiedle-pionierow.html (dostęp: 21.06.2022).
[134] https://sjp.pwn.pl/szukaj/gwarek.html (dostęp: 21.06.2022).
[135] O propriach osiedli powstałych od istniejących wcześniej nazw ulic lub placów pisał H. Borek. Zgodnie z wynikami jego badań, była to druga pod względem produktywności grupa nominacyjna osiedli mieszkaniowych (Borek 1979: 64).

W tym samym roku na mocy uchwały nr XVI/184/91, zmieniającej szereg nazw budzących skojarzenia z systemem komunistycznym, zmieniono nazwę *os. Nowotki* na *os. Złote Łany*. Nowe miano jest motywowanym konwencjonalnie onimem charakteryzującym.

W 1995 roku z obszaru *os. Przyjaźń* wydzielono *os. Bogoczowiec*. Położone jest ono w północno-zachodniej części miasta, granicy od wschodu z *os. Przyjaźń*, natomiast od zachodu z Mszaną. Nazwa nowo utworzonego osiedla nawiązuje do dawnego mikrotoponimu, jest to zatem miano lokalizujące o motywacji realistycznej.

W następnych latach kwestia nominacyjna jastrzębskich osiedli pozostawała niezmieniona. W tekście uchwały nr XLII/1036/2002 ustalono obszar poszczególnych części administracyjnych Jastrzębia-Zdroju. Pojawia się w nim także nowy zapis *os. Tysiąclecia*. Słowny jak dotąd zapis zastąpiono liczebnikiem i dodano miano sołectwa Szeroka, w którym osiedle to funkcjonuje jako enklawa: *os. 1000-lecia – Szeroka*. Proprium to należy uznać za mieszane, jeden jego człon bowiem honoruje obchody tysiąclecia istnienia Polski, drugi zaś ponowiony jest z miana sołectwa, w którym się znajduje.

Wzmiankowana ustawa została uchylona na mocy uchwały nr LV/697/2010, w której dokonano także zmiany nazwy *os. Pszczyńska* na *os. Jastrzębie Górne i Dolne*. Ten wieloskładniowy onim osiedla jest ponowionym mianem dwu dawniej samodzielnych miejscowości, scalonych w wyniku procesów urbanizacyjnych w jeden organizm miejski. Jest to zatem realistyczna nazwa lokalizująca.

Mając na uwadze powyższe rozważania, zasadne jest stworzenie listy mian jastrzębskich osiedli z podziałem na klasy semantyczno-motywacyjne:

1. Nazwy pamiątkowe:
    a) konwencjonalne (6): *os. Arki Bożka*, *os. Chrobrego*, *os. Morcinka*, *os. Nowotki os. Staszica*, *os. Tuwima*;
    b) realistyczne (2): *os. Pionierów*, *os. Tysiąclecia*.
2. Nazwy lokalizujące:
    a) realistyczne (6): *os. Bogoczowiec*, *os. Dubielec*, *os. Jastrzębie Górne i Dolne*, *os. Pszczyńska*, *os. Zdrój*, *os. Zofiówka*.
3. Nazwy charakteryzujące:
    a) konwencjonalne (2): *os. Przyjaźń*, *os. Złote Łany*.
4. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury:
    a) realistyczne (1): *os. Barbary*.
5. Nazwy posesywne:
    a) realistyczne (1): *os. Gwarków*.

6. Nazwy pamiątkowe i lokalizujące:
    a) realistyczne (1): *os. 1000-lecia – Szeroka*.

Na zakończenie analizy nazw osiedli mieszkaniowych Jastrzębia-Zdroju należy przyjrzeć się strukturze językowej tych mian. W większości przypadków nadawano propria w postaci rzeczowników w dopełniaczu liczby pojedynczej. Stanowią one 47% materiału. Drugim produktywnym typem formalnym onimów, liczącym 26% nazw, są rzeczowniki w mianowniku liczby pojedynczej. Mniejszą liczbę stanowiły rzeczowniki w dopełniaczu liczby mnogiej. Obejmują one 11% zebranego materiału. Pozostałe struktury, na które składają się przymiotniki, rzeczownik w mianowniku liczby pojedynczej z przymiotnikiem, a także rzeczownik w dopełniaczu z rzeczownikiem w mianowniku liczby pojedynczej, stanowią łącznie 16% nazw jastrzębskich osiedli.

Zdecydowaną większość wyekscerpowanych mian obejmują propria jednoskładnikowe. Jest ich aż 79%. W opinii H. Borka takie nazwy osiedli są z perspektywy strukturalnej najlepsze, użytkownicy takich mian mają bowiem tendencję do skracania wielowyrazowych propriów w jednowyrazowe i krótkie twory (Borek 1979: 68).

Warto również zwrócić uwagę na tworzywo genetyczne onimów jastrzębskich osiedli. Aż 68% spośród nich stanowi miana pochodzące od nazw własnych: antroponimów i toponimów. Znacznie mniejszy odsetek, liczący 26% propriów, obejmuje nazwy odapelatywne. Pojawia się również jeden onim mieszany.

Mając na uwadze te rozważania, zasadne jest także opisanie nazewnictwa jastrzębskich osiedli w praktyce komunikacyjnej. Jak zostało podkreślone wcześniej, elipsie zwykle ulega człon gatunkowy *osiedle*. Ponadto, jastrzębianie, mówiąc o *os. Arki Bożka*, zazwyczaj pomijają nie tylko człon gatunkowy, ale i imię postaci upamiętnionej w nazwie. Warto jednak podkreślić inny zwyczaj komunikacyjny mieszkańców Jastrzębia, dotyczący propriów osiedli w mieście. Wielu jastrzębian bowiem do dziś używa dawnych liczbowych określeń poszczególnych części miasta. Odnosi się to jednak wyłącznie do mian osiedli w centrum miasta. I tak *os. Pionierów* i *os. Gwarków* nazywa się *Trójką*, *os. Arki Bożka* i *os. Barbary – Czwórką*, natomiast *os. Morcinka* i *os. Staszica – Piątką*. Szczególnie wyraziste wydaje się jednak nazywanie *os. Chrobrego* określeniem *Szóstka* z tego względu, że oficjalna nazwa osiedla nie występuje w potocznej komunikacji niemal w ogóle. Wydaje się wręcz, że duży odsetek jastrzębian nie wie nawet, że *Szóstka* oficjalnie nazywa się *os. Chrobrego*.

Podsumowując powyższe dociekania na temat propriów osiedli w Jastrzębiu-Zdroju zasadne jest stwierdzenie, że ta klasa mian reprezentuje typowy wielkomiejski charakter nazewniczy. W wielu dużych polskich miastach bowiem szczególnie produktywnymi typami

są nazwy upamiętniające wybitne postaci, wydarzenia lub rozmaite organizacje. Inną wydajną kategorią są także ponowione z mikrotoponimii onimy (por. Borek 1979). Zatem w ujęciu oficjalnych nazw osiedli mieszkaniowych Jastrzębie-Zdrój nie wyróżnia się na tle przestrzeni onimicznej pozostałych polskich miast.

2.2 Nazwy jastrzębskich sołectw

Jak podkreślono w części 2. niniejszego rozdziału, w Jastrzębiu-Zdroju nie funkcjonują dzielnice, stanowiące w wielu innych miastach administracyjne jednostki wyższego szczebla (por. Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 200). Odpowiednikiem tych części miast w górnośląskiej miejscowości są sołectwa. Należą do nich przyłączone w 1975 roku wsie, sąsiadujące z powstającym ośrodkiem górniczym. W tej części pracy przeanalizowane zostaną dawne i współczesne nazwy jastrzębskich sołectw, wyekscerpowane z rozmaitych map i historycznych dokumentów i publikacji, omówiona zostanie także ich etymologia i struktura językowa, oparta na publikacji *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych* H. Borka (1988). Analiza obejmuje 31 różnych propriów, zaś wyniki badań przedstawione zostaną zgodnie z alfabetyczną kolejnością oficjalnych mian sołectw.

W północnej części miasta znajduje się *Borynia*. Jest to nazwa związana z szatą roślinną, pochodząca od wyrazu *bór* (Borek 1988: 64). Przyrostek *-ynia* jest bardzo starym sufiksem, wykorzystywanym do oznaczania miejsc (Borek 1988: 88)[136]. Rozmaite warianty tego toponimu wyrażają podobieństwo do współczesnego miana: *Borynica*, *Borów* i *Boryń*. Fonetycznie zbliżona jest także niemieckie proprium sołectwa: *Borin*.

Wschodnimi peryferiami Jastrzębia-Zdroju jest sołectwo *Bzie*. Również i ta nazwa jest związana z szatą roślinną i pochodzi od gwarowego określenia krzewu bzu (Borek 1988: 65). Do utworzenia tej nazwy wykorzystany został produktywny na Górnym Śląsku sufiks *-e* ← **ьje* (Borek 1988: 87)[137]. Polskie warianty tego proprium także zachowały podobną strukturę. Oprócz wymienionego onimu, pojawia się także nazwa *Bzy*. Inaczej jest jednak z mianem niemieckim: *Goldmannsdorf*. Według Ludwika Musioła podobne niemieckie nazwy dzierżawcze, urobione od nazwiska osadnika i przyrostu *-dorf*, są zwykle młodsze od ich polskich odpowiedników (Musioł 1957: 49).

[136] Należy dodać, że formanty *in-* || *-yn-* mogą tworzyć nazwy topograficzne, gdy podstawą proprium jest apelatyw o znaczeniu topograficznym (Rzetelska-Feleszko 2005: 218).
[137] E. Rzetelska-Feleszko podkreśla, że ten formant często tworzy nazwy topograficzne (Rzetelska-Feleszko 2005: 215).

Należy również wspomnieć, iż sołectwo to dzieliło się na 3 części: *Bzie Dolne, Bzie Górne* oraz *Bzie Zameckie*. Na mapie z 1921 roku pojawia się proprium *Bzy Zameczek*, odnoszący się do ostatniej z wymienionych nazw. Niemieckie warianty tych onimów to kolejno: *Nieder Goldmannsdorf, Ober Goldmannsdorf* oraz *Schloss Goldmannsdorf*. Leksemy *Nieder* i *Ober* odnoszą się do *Górne* i *Dolnej* części *Bzia*, zaś wyraz *Schloss* oznacza 'zamek'. Wiąże się to z obecnością dworku obronnego, usytuowanego na *Bziu Zameckim*.

Innym sołectwem, przyłączonym do Jastrzębia-Zdroju, jest usytuowana w południowo-zachodniej części miasta *Moszczenica*. Według H. Borka jest to proprium związane z materialnym życiem człowieka. Etymologicznie wiąże się z wyrazami *mościć, moszczony,* co oznaczało „wykładać kłodami drogę, przejście przez mokradło" (Borek 1988: 100). W tej nazwie funkcjonuje sufiks *-nica*, będący jednym z najbardziej żywotnych formantów spośród śląskich nazw miejscowych (Borek 1988: 117)[138]. W dawnych źródłach odnaleźć można 2 różne polskie warianty tego proprium: *Moszczynica* i *Moszczeniec*. Niemieckim odpowiednikiem toponimu jest *Moschczenitz*, będący adaptacją fonetyczną polskiej nazwy.

Południową częścią miasta jest sołectwo o nazwie *Ruptawa-Cisówka*, będące połączeniem dwóch pobliskich wiosek. Zasadne jest zatem przyjrzenie się obydwu toponimom. Miano usytuowanej na południowych rubieżach sołectwa *Cisówki* wiąże się etymologicznie z szatą roślinną, a dokładniej z cisem. H. Borek określa etymologię tej nazwy jako „cisowy obszar" lub „cisowa wieś" (Borek 1988: 66). Jest to rdzennie polskie proprium, które zostało adaptowane do języka niemieckiego w 2 formach: *Cissowka* i *Czysowka*.

Nazwa *Ruptawa* ma natomiast związek z ukształtowaniem lub naturalnym wyglądem terenu i pochodzi od słowa *rupeć*, co oznacza „kamieniste podłoże" (Borek 1988: 56). W opinii H. Borka sufiks *-awa*, występujący w toponimie, jest starym, zachowanym w toponimii przyrostkiem (Borek 1988: 87)[139]. Inną wersją nazwy, zachowaną w dawnych polskich dokumentach, jest *Ruptów*, natomiast niemiecki wariant proprium jest adaptacją fonetyczną: *Ruptau*.

Kolejnym sołectwem, przyłączonym w 1975 roku w granice Jastrzębia-Zdroju, są *Skrzeczkowice*. Jest to nazwa patronimiczna, wywodząca się od przezwiska *Skrzeczek* (Borek 1988: 182). Zebrany materiał zawiera również inną wersję polskiej nazwy: *Skrzeczkówiec*. Niemieckie proprium natomiast to *Eichendorf*. Według badaczki pochodzącej z Szerokiej, Heleny Białeckiej, onim ten nadano w 1907 roku. Pomysłodawcą tej nominacji był rybnicki

[138] Według E. Rzetelskiej-Feleszko rozszerzona postać formantu *-ica* (Rzetelska-Feleszko 2005: 215).
[139] Według E. Rzetelskiej-Feleszko rzadki formant przymiotnikowy, tworzący nazwy topograficzne (2005: 215).

starosta Lentz, w opinii którego miano to miało upamiętniać niemieckiego poetę o tym samym nazwisku (Białecka 2001: 40-41). Warto jednak podkreślić, iż nazwą *Eichendorf* określa się okolice *Skrzeczkowic* już na mapie z 1884, wydaje się zatem, iż badaczka popełniła błąd i niemieckie proprium jest starsze.

Ostatnim sołectwem, będącym częścią Jastrzębia-Zdroju od 1975 roku, jest położona na północy *Szeroka*. Nazwa ta ma związek z topografią i pochodzi od przymiotnika *szeroki* lub – gwarowo – *szyroki*, czyli „obszerny, rozległy" (Borek 1988: 58). Niemiecki wariant tego onimu to *Timmendorf*, wskazujący na posesywność.

Podsumowując rozważania na temat nazewnictwa jastrzębskich sołectw, warto zwrócić uwagę, że przeważająca część propriów wiąże się z określeniem szaty roślinnej (*Borynia, Bzie, Cisówka*). Oprócz nazw pochodzących od flory, pojawiają się miana związane z materialnym życiem człowieka (*Moszczenica*), ukształtowaniem terenu (*Ruptawa*), topografią (*Szeroka*), a także toponim patronimiczny (*Skrzeczkowice*).

Biorąc natomiast pod uwagę obraną metodologię semantyczno-motywacyjną, należy podkreślić, że wszystkie nazwy jastrzębskich sołectw to ponowione z toponimii propria lokalizujące o motywacji realistycznej.

2.3 Dawne nazwy obszarów zamieszkałych

Do tej pory rozważania na temat ojkonimii Jastrzębia-Zdroju obejmowały oficjalne współczesne nazewnictwo osiedli i sołectw miasta, a także nazwy sołectw. Warto jednak poddać analizie także propria, wyekscerpowane z dawnych map i dokumentów, określające nieistniejące już części miasta. Nie wszystkie stanowiły bazę nominacyjną dla innych oficjalnych urbanonimów. Należą do nich rozmaite onimy historycznych przysiółków, kolonii, dworów i młynów[140]. Materiał ten liczy 83 nazwy. W nawiasach podane zostaną zarówno polskie, jak i obcojęzyczne warianty odpowiedniego miana.

Na początku należy jednak podkreślić trudności, związane z brakiem spójnych materiałów źródłowych. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest fakt, iż obszary, tworzące współczesne miasto, były dawniej położone w różnych księstwach i powiatach. W kolejnych latach dokonywano rozmaitych przetasowań administracyjnych i dopiero w drugiej połowie XX wieku grupa dawnych samodzielnych wiosek, usytuowanych na obszarach

[140] Według E. Rzetelskiej-Feleszko nazwy przysiółków i innych części wsi stanowią odrębną klasę nazw, „pośrednią pomiędzy nazwami wsi i nazwami miejsc niezamieszkałych (terenowymi). Niektóre z nich są takie jak nazwy wsi, inne bliższe nazwom terenowym" (Rzetelska-Feleszko 2005: 192).

zróżnicowanych historycznie i podlegających zupełnie innym ośrodkom, utworzyła jeden spójny organizm miejski. Kolejna trudność wiąże się ze wspominanym faktem przybycia do Jastrzębia-Zdroju licznych pracowników kopalń i ich rodzin z całej Polski. Niemniej jednak, wykorzystując dostępne dokumenty, można odnotować wiele propriów i zaproponować wyjaśnienie ich pochodzenia.

Kontynuując zatem rozważania, dotyczące nazw obszarów zamieszkałych, warto przypomnieć, że w dużej mierze dopiero od lat 90. XX wieku zaczęły powstawać plateonimy ponowione z toponimii. Przypominają one o dziejach danej części Jastrzębia-Zdroju i udowadniają, że życie nazwy nie musi zakończyć się w pamięci rdzennych, starszych mieszkańców miasta. Do tej pory aż 21 toponimów przeniesiono do systemu nazewniczego jastrzębskich ulic: *Bogoczowiec, Boża Góra, Brzeziny, Dębina, Dubielec, Kąty, Kępa, Kolonia Jana, Kondziołowiec, Libowiec, Maryjowiec, Mazurowiec, Mendowiec, Odpolany, Okręgliki, Pastorówka, Pochwacie, Skerbenia, Skotnia, Stodoły,* i *Zofiówka*. Zasadne jest przyjrzenie się pokrótce historii i etymologii każdej z nich.

Rozpocząć należy zatem od proprium *Bogoczowiec*. Obecnie miano to funkcjonuje w oficjalnej urbanonimii miasta jako określenie zarówno osiedla, jak i głównej drogi wewnątrz niego. Nie sposób jednak odnaleźć tej nazwy w którymkolwiek dokumencie, zarówno w rozmaitych spisach toponimicznych, jak i na mapach. Dopiero mapa z 1910 roku wymienia w tym miejscu niewielki toponim *Bogacz*. Wydaje się zatem, iż nazwa ta odnosi się do obecnego *Bogoczowca*. Prawdopodobnie urobiona została od bliżej nieznanego właściciela, określanego jako *Bogacz* lub gwarowo *Bogocz* z produktywnym na tym obszarze przyrostkiem o funkcji dzierżawczej *-owiec* (por. Rzetelska-Feleszko 2005: 209). Jest to więc nazwa posesywna.

Usytuowana nieopodal wspomnianego osiedla część miasta, zwana *Bożą Górą*, ma znacznie dłuższą historię. Pojawia się już w dokumencie z przełomu XIII i XIV wieku *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis* w aż dwóch wariantach: zapisanej polską grafią nazwie *Bozagora* i łacińskim odpowiedniku *Monte Oliveti,* co oznacza *Górę Oliwną* (por. Lubszczyk 2013: 7). Prawdopodobnie *Boża Góra* jest nazwą, desygnującą na przełomie XIII i XIV wieku nie tylko obszar, położony obecnie na zachodnich rubieżach Jastrzębia-Zdroju, ale również część miasta, obejmującą późniejsze *Jastrzębie Dolne*[141]. Sam toponim jest stosunkowo stary, powstał bowiem najpewniej nie później niż w XIII w. Desygnował wieś istniejącą na długo przed osadą Jastrzębie. *Boża Góra* była jedna z większych i ludniejszych wsi w okolicy. Kres jej rozwojowi położyło utworzenie wiosek na nowych prawach osadniczych (Musioł 1957: 67-

[141] „Problemy młodych", nr 1 (14), rok II, 1980, s. 2.

69). W kolejnych latach odnotowuje się inne podobne warianty toponimu: *Góra Boża, Bożagóra* i *Bozagura*. Na uwagę zasługuje fakt, iż proprium to zmieniono po II wojnie światowej na *Wzgórze Bohaterów*, a następnie – *Góra Wyzwolenia*. Te pamiątkowe w swoim tworzywie onimy odnoszą się do bitwy o Bożą Górę, która miała miejsce w pierwszy dzień walk z hitlerowskim najeźdźcą (Boratyn, Mazur 2011: 50). Prawdopodobnie inną, zasadniczą przyczyną zmiany nazwy był jednak niepożądany przez komunistyczną władzę przymiotnik *Boża*. H. Borek uważa, iż jest to proprium związane z życiem duchowym człowieka (Borek 1988: 109-110). Możliwe, iż wywodzi się z nadania temu wzniesieniu cech *sacrum*. Tym samym *Boża Góra* stanowiłaby swoisty przykład dawnego *axis mundi*. Zatem funkcjonujące w oficjalnym obiegu miano *Boża Góra*, jak i jeden z wariantów proprium *Góra Wyzwolenia,* zaliczyć należy do onimów związanych z niematerialnym dziedzictwem kultury. Natomiast nazwa *Wzgórze Bohaterów* jest pamiątkowa.

Inny mikrotoponim, który został przeniesiony do systemu nazewnictwa ulic w Jastrzębiu-Zdroju, to *Brzeziny*. Dawne źródła dokumentują zwykle tę samą formę nazwy, jednak w połączeniu z różnymi przymiotnikami i rzeczownikami: *Brzeziny Miejskie, Kolonja Brzeziny*, *Brzeziny Małe*. Warty podkreślenia jest również fakt, iż na niemieckich mapach pojawia się wyłącznie nazwa *Brzezina*. Jest to proprium związane z szatą roślinną w formie liczby mnogiej od rzeczownika *brzezina*, co oznacza ‘las, zagajnik brzozowy’ (Borek 1988: 64). Zgodnie z klasyfikacją, przyjęta dla analizy jastrzębskich urbanonimów, nazwa ta jest charakteryzująca.

Kolejnym mianem, ponowionym w plateonimii górnośląskiego miasta, jest *Dębina*. W rozmaitych dokumentach zarówno polskich, jak i niemieckich, wariant tego proprium to *Dembina*. Ponadto polski przedwojenny skorowidz nazw miejscowych dokumentuje nazwę *Kolonja Dębica*. Niemniej jednak etymologia tego miana jest czytelna. Jest ono związane z roślinnością i wywodzi się od wyrazu *dębina*, oznaczającego ‘las dębowy’ (Borek 1988: 67), zatem posługując się klasyfikacją przyjętą dla analizy nazw miejskich Jastrzębia-Zdroju należy zaliczyć tę nazwę do charakteryzujących.

Nieopodal tego przysiółka znajduje się ulica, której nazwą jest ponowiony toponim: *Dubielec*. Dawniej określał on osiedle, zbudowane w pobliżu *KWK Zofiówka*. Po zmianie miana osiedla na *os. Zofiówka* onim *Dubielec* nie funkcjonował w oficjalnym obiegu i dopiero uchwałą nr LVII/733/2010 nadano odnodze *ul. Rybnickiej* to proprium, chociaż lokalna społeczność proponowała zupełnie inne nazwy (por. 3.1.1.4). W historycznych dokumentach pojawiają się niewiele różniące się formy tego miana, zwykle w połączeniu z leksemem *kolonia*: *Dubielec kolonja, Kolonja Dubiele*. Niemiecki wariant był adaptacją fonetyczną

polskiej nazwy: *Dubieletz*. Według historyka L. Musioła nazwa wywodzi się „od chłopa tu osiadłego" (Musioł 1957: 31), nazwanego *Dubiel* (Borek 1988: 147). Sufiks *-ec*, pierwotnie pełniący funkcje hipokorystyczne, nabrał wtórnie znaczenia dzierżawczego (Borek 1988: 146)[142]. Jest to więc nazwa posesywna.

Kontynuując rozważania, należy przyjrzeć się proprium *Kąty*. Nazwa ta występuje na niemieckich mapach pod postacią *Col. Konti* oraz *Konty*. Ostatnie wymienione miano notują również niektóre przedwojenne źródła polskie. Warto podkreślić, że H. Borek wymienia na Górnym Śląsku dużą liczbę podobnych propriów. Według badacza jest to onim związany z ukształtowaniem i naturalnym wyglądem terenu i ma formę liczby mnogiej od wyrazu *kąt,* oznaczającego 'miejsce oddalone, odległa strona, pole w rogu na granicy wsi' lub przenośnie 'schronienie' (Borek 1988: 47). Zgodnie z przyjętą klasyfikacją jastrzębskich urbanonimów, należy zakwalifikować to proprium jako charakteryzujące.

Następnie należy przejść do miana *Kępa*, przeniesionego do nazwy jednej z ruptawskich ulic. Nadanie tej plateonimu było jednym z powodów skargi, złożonej przez mieszkankę posesji, usytuowanej przy tym trakcie, gdyż według jastrzębianki nazwa ta „każdego śmieszy" (por. 3.1.1.2). Wprowadzeniu tego miana w życie na mocy ustawy LVII/733/2010 motywowano tym, że proprium to nawiązuje do „lokalnej nazwy okolicznych terenów, udokumentowanej na mapach topograficznych", jednak spośród wszystkich dostępnych map tylko w załączniku nr 4 do ustawy nr XLII/1036/2002, na podstawie której utworzono sołectwa i osiedla, onim ten pojawia się w południowych rubieżach Cisówki. Również H. Borek, wymieniając aż 15 wsi lub części miasta o tej samej formie nie notuje *Kępy* w Jastrzębiu-Zdroju. Jest to odapelatywna nazwa, oznaczająca 'małą wyniosłość w terenie, zwłaszcza bagnistym, mokrym' i 'wyspę' lub gwarowo 'pagórek, zarośla' (Borek 1988:48). Jest to zatem nazwa charakteryzująca.

Kolejnym toponimem, ponowionym w plateonimii, jest *Kolonia Jana*. H. Borek podkreśla, że rozmaitych *Kolonii* w zebranym przez niego materiale jest około 100 i są to nazwy stosunkowo młode, nie wykraczające poza XVIII wiek, nadawane nowszym przysiółkom ze względu na oddalenie od wsi (Borek 1988: 97). Niemieckie mapy notują wariant *Johannendorf*. Godny uwagi jest fakt, iż polska mapa z 1921 roku, zatem jeszcze sprzed przyłączenia ziemi jastrzębskiej do II Rzeczypospolitej, również zawierają niemiecką wersję nazwy. Wydaje się więc, że jest to prymarnie niemiecka nazwa kolonii, należąca do *Johanna,* polski toponim natomiast jest w stosunku do niej wtórny i stanowi tłumaczenie niemieckiego proprium.

[142] Obecność tego przyrostka podkreśla także E. Rzetelska-Feleszko (2005: 209).

Niemniej jednak obie nazwy wskazują na właściciela kolonii o imieniu niemieckim lub śląskim *Johann* albo polskim *Jan*.

Innym proprium, który został utrwalony w nazwie ulicy, jest *Kondziołowiec*. W jednym z dokumencie wymienia się również wersję *Kądziołowiec*, natomiast niemieckie mapy zapisują formę *Kondzielkowitz*, będącą adaptacją fonetyczną rodzimego onimu. Miano to pochodzi od antroponimu *Kądzioł* (Borek 1988: 148) z produktywnym w okolicy sufiksem *-owiec*[143]. Należy zatem zaliczyć tę nazwę do kategorii propriów posesywnych.

Następnie należy poddać analizie toponim *Libowiec*. Na polskiej mapie z 1921 roku widnieje forma *Libowietz*, natomiast starsze niemieckie plany kartograficzne wymieniają toponim *Lippawietz*. Prawdopodobnie zatem prymarna forma tego miana to *Lipawiec* lub *Lipowiec*. W opinii H. Borka jest to nazwa związana z szatą roślinną i oznacza ‘lipowy obszar, przysiółek’. Badacz podkreśla również, że alternacja *p*:*b* nastąpiła pod wpływem formy niemieckiej (Borek 1988: 70). Nazwa *Libowiec* jest zatem charakteryzująca.

Etymologia kolejnego proprium przeniesionego do systemu plateonimicznego, *Maryjowiec*, wydaje się skomplikowana, bowiem zarówno ta forma, jak i inne warianty tego miana, tj. *Marjowiec* i *Mariowiec*, wskazywałyby na właścicielkę przysiółka, *Marię*, o czym informowałby również przyrostek w funkcji dzierżawczej *-owiec*. Warto jednak przyjrzeć się niemieckiej formie proprium: *Mariaalm* lub *Maria Alm*. Z mapy z 1921 roku można się dowiedzieć, iż miejsce to było dawniej folwarkiem. W dawnej toponimii ziemi jastrzębskiej funkcjonowały rozmaite onimy, których rdzeń stanowiły żeńskie imiona, zaś drugim elementem nazwy były zwykle człony *-thal*, *-ruh* i *-hof*[144]. Tego typu określenia stosowano w nazewnictwie różnych dworków. Element *-alm*, pojawiający się w niemieckich wersjach proprium, oznacza ‘halę (pastwisko górskie)’. Jest to zatem zapewne jedno z kilku podobnych mian folwarków, istniejących dawniej na ziemi jastrzębskiej, takich jak *Sophienthal, Elisabethhof* czy *Annaruh*. Również H. Borek uznawał tę nazwę za „spolszczenie niemieckiej nazwy majątku” (Borek 1988: 148). Zgodnie z klasyfikacją, przyjętą dla badań nad jastrzębskimi urbanonimami, jest to proprium posesywne.

Podobną strukturę ma również nazwa *Mazurowiec*. W polskich dokumentach była notowana także w formie *Mazarowiec* i *Maruszowice*, wydaje się jednak, że te warianty zwi ązane są z błędami drukarskimi lub urzędniczymi i obecne proprium ulicy zachowało poprawną historycznie nazwę. Jest to onim dzierżawczy z produktywnym sufiksem *-owiec*, powstały od

[143] Por. Rzetelska-Feleszko 2005: 209.
[144] Urszula Wójcik określa podobne nazwy jako ginekonimiczne i wiąże ich powstanie przede wszystkim z intensywną kolonizacją niemiecką, zwaną fryderycjańską (Wójcik 2015: 200).

nazwy osobowej *Mazur*. Biorąc zatem pod uwagę klasyfikację nazw miejskich, przyjętą do badań nad urbanonimami Jastrzębia-Zdroju, należy zaliczyć tę nazwę do grupy propriów posesywnych.

Kolejną nazwą dworku, stanowiącą nieistniejący już plateonim, był onim *Mendowiec*. Z dawnych map można wyekscerpować także niemiecki i prymarny wariant *Annaruh,* co oznacza ‘spokój Anny’. Niemieckie miano urobione zostało od imienia Anny von Stengel, do której majątek należał jeszcze w 1858 roku. Proprium *Mendowiec* pochodzi natomiast od nazwiska innego właściciela dworku, Roberta Mende[145]. Jest to zatem nazwa dzierżawcza z omawianym już przyrostkiem *-owiec*. H. Borek twierdzi, że onim pochodzi od nazwy osobowej *Męda* (Borek 1988: 148). Niemniej jednak zarówno polska nazwa, jak i jej niemiecki wariant są propriami posesywnymi.

Następny onim, na który należy zwrócić uwagę, to *Odpolany*. Niemiecka forma tej nazwy to *Feldhäuser*[146]. Według H. Borka jest to proprium określające położenie osady względem innego obiektu terenowego i oznacza miejsce „od polany” położone (Borek 1988: 81). Warto również podkreślić, iż niemiecki wariant nazwy oznacza ‘domy polowe’. Polskie proprium należy zaliczyć do nazw lokalizujących, niemieckie natomiast – do mian charakteryzujących.

Inne miano powtórzone w systemie plateonimicznym Jastrzębia-Zdroju to *Okręgliki*. W żadnych dokumentach ani mapach nie pojawia się inna wersja tego proprium. Prawdopodobnie nazwa ta wiąże się z ukształtowaniem oraz naturalnym wyglądem terenu i wywodzi się od gwarowego określenia *okrąglik*, oznaczającego ‘miejsce o okrągłym kształcie, np. łąka w lesie’ (por. Borek 1988: 52). Jest to zatem nazwa charakteryzująca.

Onim *Pastorówka* został nadany jednej z ulic Bzia na wniosek mieszkańców tego sołectwa. Argumentowali oni swoją prośbę tym, że proprium to „nawiązuje do tradycji przedwojennych”. Pastorówką określa się mieszkanie pastora[147]. Należy zatem sklasyfikować to miano jako posesywne, wskazuje bowiem na właściciela, którym był protestancki duchowny.

O ile 2 poprzednie propria nie zachowały się w dawnych dokumentach i pamiętali o nich zapewne tylko mieszkańcy sołectw, to miano *Pochwacie* jest zakorzenione głęboko w historii miasta. Był to dawniej przysiółek, należący do Jastrzębia Górnego. Zastanawiające jest to, że tego onimu nie notuje H. Borek w swojej biografii o nazwach miejscowych na Górnym Śląsku. Wiele informacji poświęca mu natomiast L. Musioł. Historyk odnotowuje różne

[145] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/42/dwor-witczakow-na-mendowcu.html (dostęp: 06.07.2022).
[146] Warto odnotować, że na mapie z 1910 roku obiekt określano jako *Fünf Häuser*, co oznacza ‘pięć domów’.
[147] https://sjp.pwn.pl/doroszewski/pastorowka;5470318.html (dostęp: 09.07.2022).

warianty tej nazwy: *Pochwać* i *Pochwaty*. Na dawnych niemieckich mapach figurują ponadto propria: *Pochwacze* i enigmatyczna forma *Pohlwalsche*. Oprócz tego na jednym z planów z lat 50. XX wieku odnaleźć można postać *Pochwacice* o charakterystycznym przyrostku, wskazującym na patronimiczność. Zgodnie z wynikami badań L. Musioła nazwa tego przysiółka „być może wzięta jest od nazwiska pierwszego tam gospodarza, który nazywał się Pochwat, gdyż taki jest m.in. wymieniony na rok 1734 (Michał Pochwacz), a w r. 1739 zmarła w wieku lat 70 niejaka zagrodniczka, rodzona Pochwatkówna, więc nazwisko to tu istniało już około r. 1669" (Musioł 1957: 71). Jest to zatem nazwa posesywna, pochodząca od nazwiska *Pochwat* lub *Pochwacz*.

Kolejny onim, ponowiony w systemie plateonimicznym Jastrzębia-Zdroju, to *Skerbenia*. W historycznych źródłach nazwa pojawiała się w formie *Skrbina, Skrobenia* oraz *Skrbenia*. Tę ostatnią postać wynotował także H. Borek, według którego jest to proprium dzierżawcze, pochodzące od czeskiej nazwy *Skrbenia* (Borek 1988: 157). Badacz podkreśla także podobieństwo tego onimu z nazwą położonej nieopodal Jastrzębia-Zdroju wsi *Skrbeńsko*, której miano pochodzi od antroponimu *Skrbenský* (Borek 1988: 144). Zatem proprium to należy zaliczyć do klasy mian posesywnych.

Inna nazwa, *Skotnia*, nie była notowana w żadnych źródłach historycznych. Według H. Borka jest to onim związany z życiem materialnym człowieka. Wywodzi się od staropolskiego określenia *skotnica*, oznaczającego wygon dla bydła (Borek 1988: 105). Jest to więc nazwa charakteryzująca.

Również miano *Stodoły*, ponowione w nazwie jednej z jastrzębskich ulic, nie było wcześniej notowane na żadnej mapie. Podobnie jak poprzedni, także i ten onim związany jest z materialnym życiem człowieka i wskazuje na 'miejsce, gdzie stały stodoły na zboże' (Borek 1988: 106). Zgodnie z przyjętą klasyfikacją należy zakwalifikować tę nazwę do grupy propriów charakteryzujących.

Warto również poddać analizie miano *Zofiówka*. Pierwotnie oznaczało ono kolonię, założoną na wschód od Moszczenicy przez Zofię von Dyhrn w roku 1773. W roku 1932 gmina wiejska Zofiówka została włączona w obręb gminy Jastrzębie-Zdrój[148]. Od 1935 roku funkcjonował tu przystanek kolejowy, który w 1981 roku nazwano *Jastrzębie Zdrój Zofiówka*. Ponadto do 1980 roku istniała *ul. Zofiówka*. Wymienione propria znajdowały się nieopodal kolonii, którą w rozmaitych dokumentach zapisywano także *Zofjówka* i *Sophienthal*. Dzieje tej nazwy zaczęły się jednak zmieniać od roku 1951. Wówczas planowano wybudować kopalnię

[148] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/656/zofiowka-sophienthal.html (dostęp: 09.07.2022).

o tym samym mianie na obszarze kolonii. Stwierdzono jednak „obniżenie się stropu węgla w kierunku południowym" i budowę przesunięto kilka kilometrów na północ, w obrębie *Dębiny*. Zachowano jednak proprium *Zofiówka* (Boratyn, Furczyk, Jasińska, Gawlas 2020: 13). W kolejnych latach stopniowo zacierała się pamięć o tym, że onim *Zofiówka* desygnował pierwotnie tereny na wschód od Moszczenicy. W 1980 roku plateonim *ul. Zofiówka* zastąpiono kilkoma nazwami ulic, składającymi się w klucz semantyczny od polskich królów i olimpijczyków. Oprócz tego w 1999 roku zamknięto przystanek osobowy *Jastrzębie Zdrój Zofiówka*. Kopalnia, położona kilka kilometrów na północny wschód od historycznej kolonii, zachowała jej nazwę, zaś osiedle, wybudowane wokół zakładu pracy przejęło miano od kopalni. Tym samym proprium *Zofiówka* desygnuje obecnie zupełnie inny obszar, niż prymarnie określało. Podobnie jak toponim *Maryjowiec* jest to nazwa ginekonimiczna. Pierwotnie był to niemiecki onim *Sophienthal*. Przyrostek *-ówka* pełni funkcję, wskazującą na posesywność. Polska nazwa była zatem tłumaczeniem obcojęzycznego miana. Zarówno rodzimy, jak i obcojęzyczny onim należą do grupy mian posesywnych.

Oprócz tych toponimów, które znalazły się na planie miasta jako propria ulic, w przestrzeni onimicznej miasta funkcjonowało również kilka nazw nie ponowionych w systemie nazewnictwa ciągów komunikacyjnych. Są to propria: *Abisynia*, *Gliniok*, *Ludwikówka*, *Ruptawiec* i *Szotkowice*. Nazwy te desygnują określone miejsca w różnych sołectwach.

Miano *Abisynia*, określające część Boryni, występuje na mapie, stanowiącej załącznik nr 1 do uchwały nr XLII/1036/2002. Jest to nazwa przeniesiona z dawnego określenia afrykańskiej Etiopii. Najpewniej proprium to powstało dość późno[149]. Zwykle określa się w ten sposób fragmenty wsi lub dzielnice miast, charakteryzujące się biedą lub wysokim wskaźnikiem przestępczości (Rutkiewicz-Hanczewska 2019: 40). Należy zakwalifikować ją do propriów charakteryzujących.

Miejsce, określane mianem *Gliniok*, położone jest na wschodnich rubieżach Boryni. Jest to nazwa topograficzna powstała od wyrazu *gliniak* 'dół z gliną' i odnosi się do naturalnego wyglądu terenu (Borek 1988: 45). Należy zatem sklasyfikować tę nazwę jako charakteryzującą.

Kolejnym onimem jest *Ludwikówka*, desygnująca obszar położony na Szerokiej. Jest to polskie tłumaczenie prymarnie niemieckiej nazwy, figurującej na dawnych mapach *Ludwigshof*, obie zaś propria należy zakwalifikować do dzierżawczych, pochodzących od imienia *Ludwik* (Borek 1988: 151) lub *Ludwig*. Obie nazwy są zatem posesywne.

[149] M. Rutkiewicz-Hanczewska twierdzi, że podobne toponimy w różnych częściach Polski powstawały od czasu konfliktu kolonialnego pomiędzy Włochami a Abisynią w latach 1935-1936 (Rutkiewicz-Hanczewska 2019: 40).

We wschodniej części Ruptawy istnieje przysiółek *Ruptawiec*, powstały najpewniej w latach 1770-1780. Jest to nazwa relacyjna i powstała jako zdrobnienie proprium sąsiedniej *Ruptawy*. Źródła historyczne notują również niemiecki onim, będący adaptacją fonetyczną polskiej wersji: *Ruptawietz*. Jest to zatem nazwa lokalizująca.

Na zakończenie należy się przyjrzeć mianu *Szotkowice*, określającemu zachodni obszar Moszczenicy. Przymiotnikowa forma tej nazwy przeniesiona została do jastrzębskiej plateonimii jako proprium lokalizujące. W dawnych dokumentach figuruje jako *de villa Szotkowicz* (Borek 1988: 183). Jedyna alternatywna polska wersja tej nazwy została zapisana z błędem jako *Szołkowice*. Ponadto na historycznych mapach odnaleźć można 2 niemieckie miana: *Schotkowitz* i *Schottkowitz*, będące niewątpliwie adaptacją fonetyczną prymarnie polskiej nazwy. Według H. Borka jest to nazwa patronimiczna, powstała od przezwiska *Szotek* (Borek 1988: 183). Zatem jest to nazwa posesywna.

W dokumentach pojawiają się jednak takie propria, których desygnaty od lat nie istnieją. Należą do nich przede wszystkim onimy dworów, które dawniej funkcjonowały na obszarze dzisiejszego Jastrzębia-Zdroju: *Elisabethhof* (*Elisabeth Thal*), *Mittelhof* (*Średni Dwór*), *Neuhof* (to proprium określa dwa różne dwory), *Oberhof* (*Stary Dwór*) i *Schlosshof* (*Główny Dwór*). W dużej mierze onimy folwarków wskazywały na prestiż, wiek lub wielkość dworów. Tylko jedna nazwa ginekonimiczna urobiona została od imienia, co informuje o posesywności majątku.

Nie tylko jednak dwory zniknęły z przestrzeni miejskiej Jastrzębia-Zdroju. Ten los spotkał również poświadczone na dawnych mapach młyny. Plany wskazywały na 3 różne młyny na ziemi jastrzębskiej. Nosiły one nazwy: *Feld M.* (*Mühl* pol. ‘młyn’), *Heinrich M.* (*Henryków Młyn*) i *Schloss M.* Propria 2 młynów wskazywały na ważność i umiejscowienie obiektu. Warty odnotowania jest także niemiecki i spolszczony onim posesywny.

Na zakończenie warto rozważyć, jak przedstawia się liczebność poszczególnych klas w ujęciu kategoryzacji, wykorzystanej przez H. Borka w jego monografii dotyczącej górnośląskich nazw miejscowych. Następnie zaś zasadne będzie sklasyfikowanie mian zgodnie z przyjętą klasyfikacją urbanonimów.

Toponimia Jastrzębia-Zdroju składa się w dużej mierze z nazw dzierżawczych. Takich nazw w wyekscerpowanym materiale jest przeszło 46%. Znacznie mniej, bo niewiele ponad 15% to miana urobione od określeń szaty roślinnej. Prawie 8% propriów to onimy związane z życiem materialnym człowieka. Ponadto można wyodrębnić również po 1 nazwie spośród klas, wskazujących na położenie desygnatu względem innego obiektu, a także określających duchowe życie człowieka, jak również propriów przeniesionych, patronimicznych i relacyjnych.

Warto również zwrócić uwagę na wyniki analizy jastrzębskich toponimów przy wykorzystaniu klasyfikacji nazw miejskich. Największą liczbę stanowią miana posesywne. Co druga nazwa należy do tej grupy. Duży odsetek stanowią także propria charakteryzujące. Te miana stanowią niemal 35% zebranego materiału. Znacznie mniejszą liczbę stanowią onimy lokalizujące. Jest ich niespełna 8%. Ponadto w wyekscerpowanym materiale pojawiają się 2 nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury. Należy do nich proprium kultowe i zapożyczone.

Biorąc pod uwagę językowe pochodzenie nazw, warto podkreślić, że niemal 77% mian jest prymarnie polskich, pozostały odsetek stanowią onimy rdzennie niemieckie. Do tych ostatnich należą przede wszystkim nazwy odproprialne, urobione od imienia osadnika lub właściciela majątku. Spośród nich 3 miana to propria ginekonimiczne.

Największy odsetek stanowią jednak nazwy, powstałe od apelatywów. Jest ich przeszło 46%. Tylko 9 mian zostało utworzonych od antroponimów. Warto również podkreślić, że niektóre niemieckie odpowiedniki polskich toponimów odproprialnych utworzone są zarówno z nazw własnych, jak i pospolitych. Ponadto 1 miano polskie wraz ze swoim niemieckim wariantem urobione zostało od apelatywu i od antroponimu.

Na zakończenie rozważań dotyczących jastrzębskich toponimów należy podkreślić, że szczególną produktywnością wykazuje się sufiks *-owiec*, wskazujący na dzierżawczość. W zebranym materiale dominują jednak nazwy bez przyrostków. Są to przede wszystkim propria, pochodzące od nazwy pospolitych.

Ze względu na swoją specyfikę, zdecydowano się przedstawić oddzielnie wyniki analizy toponimów, dworów i młynów. Nazwy desygnujące dwory są przede wszystkim charakteryzujące i utworzone od apelatywów. Tylko 1 proprium urobione zostało od antroponimu. Jest to zarazem miano ginekonimiczne. Odapelatywne onimy jastrzębskich młynów są również przede wszystkim charakteryzujące. Można również wyekscerpować jedną nazwę posesywną, urobioną od męskiego imienia.

2.4 Podsumowanie

Propria jastrzębskich ojkonimów cechują się przede wszystkim zróżnicowaniem chronologicznym. Za najstarsze nazwy, zapisane jeszcze w dokumencie *Liber fundationis episcopatus vratislaviensis*, należy uznać onimy sołectw oraz określenia *Bozagora* i *Monte Olivetti*. Miana, desygnujące zachodni obszar miasta, graniczący z powiatem wodzisławskim, uznawane są przez niektórych historyków za odnoszące się pierwotnie do terenów dzisiejszego

Jastrzębia Dolnego lub Górnego. L. Musioł uważa natomiast, iż była to samodzielna, zarazem jednak duża wieś, która z czasem, wraz z rozwojem osadnictwa na tych obszarach, straciła na znaczeniu.

W stosunku do tych nazw propria przysiółków i kolonii są późniejsze. Wiele z nich zostało zaadaptowanych do fonetyki języka niemieckiego, a wariantywność tych nazw w rozmaitych dokumentach świadczy o tym, iż nie ukonstytuowała się jednolita grafia, pozwalająca z powodzeniem zapisać niemieckie propria. Inne miana natomiast zyskały swój odpowiednik w języku niemieckim, nie związany z polską formą alternatywną.

Jeszcze późniejsze wydają się określenia dworów i młynów. Te miana jednak nie zachowały się w dzisiejszej przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju, ich desygnaty zanikły bowiem w wyniku powojennych procesów urbanizacyjnych.

Za najmłodsze zatem należy uznać propria jastrzębskich osiedli. Oficjalne ich onimy powstały w latach 80. XX wieku i w dużej mierze wpisały się w nazewnictwo miasta, wykorzeniając wielu desygnatów starszych nazw, w tym mian młynów i folwarków. Stworzenie dużego ośrodka miejskiego dla górników, pracujących w pobliskich kopalniach, wymagało zrównania z ziemią wiele desygnatów starszych nazw, zastępując je określeniami zupełnie nowymi, charakterystycznymi dla współczesnego nazewnictwa wielkomiejskiego.

Duża liczba jastrzębskich ojkonimów to nazwy lokalizujące o motywacji realistycznej. Wiele z nich przeniesiono do systemu nazewniczego ulic, niektóre pozostały na dawnych mapach lub innych źródłach. Także propria sołectw w Jastrzębiu-Zdroju to motywowane realistycznie onimy lokalizujące, pochodzące od nazw własnych.

Takiej jednolitości nie zachowują nazwy jastrzębskich osiedli mieszkaniowych. Wykazują one bowiem tendencje dla typowego nazewnictwa miejskiego podobnych części innych miast w Polsce. Przeważający odsetek stanowią propria pamiątkowe. Jest ich aż 42% spośród wszystkich mian osiedli. Zaskakująco dużą liczbę stanowią także onimy lokalizujące, powstałe wskutek ponowienia toponimów. Zebrany materiał liczy niemal 32% tych nazw. Znacznie mniej, bo niespełna 11%, to nazwy charakteryzujące. Oprócz wymienionych klas propriów pojawiają się także pojedyncze nazwy innych grup: kultowych, posesywnych, jak również hybryda nazwy pamiątkowej i lokalizującej. Warto również odnotować, iż ok. 68% mian osiedli mieszkaniowych pochodzi od innych propriów.

Warto również podkreślić, że w zebranym materiale znalazła się pokaźna liczba wariantywnych propriów. Dzieje się tak dlatego, że w odróżnieniu od nazw wsi lub miast, mających ugruntowaną i udokumentowaną tradycję i historię, miana przysiółków, kolonii i

innych części jednostek osadniczych są z perspektywy strukturalnej zbliżone do nazw obiektów niezamieszkałych (Rymut 1983: 111-112).

Kończąc rozważania na temat jastrzębskiej ojkonimii, zasadne jest przedstawienie wykazu nazw obszarów zamieszkałych z podziałem semantycznym. W spisie propriów nie uwzględniono wariantów nazw. Podkreślono natomiast te propria, które już nie funkcjonują. Dla pełnej przejrzystości listy dodano również prymarnie niemieckie onimy:

1. Nazwy charakteryzujące:
   - realistyczne (20): *Abisynia*, *Brzeziny*, *Dębina*, *Gliniok*, *Główny Dwór*, *Kąty*, *Kępa*, *Libowiec*, *Feld Mühl*, *Feldhäuser*, *Mittelhof*, *Neuhof*, *Oberhof*, *Okręgliki*, *Piaski*, *Schloss Mühl*, *Schlosshof*, *Skotnia*, *Stary Dwór*, *Stodoły*, *Średni Dwór*;
   - konwencjonalne (2): *os. Przyjaźń*, *os. Złote Łany*.
2. Nazwy posesywne:
   - realistyczne (21): *Annaruh*, *Bogoczowiec*, *Dubielec*, *Elisabethhof*, *Elisabeth Thal*, *os. Gwarków*, *Heinrich Mühl*, *Kolonia Jana*, *Johannendorf*, *Kondziołowiec*, *Ludwikówka*, *Ludwigshof*, *Maryjowiec*, *Mazurowiec*, *Mendowiec*, *Pastorówka*, *Pochwacie*, *Skerbenia*, *Sophienthal*, *Szotkowice*, *Zofiówka*.
3. Nazwy lokalizujące:
   - realistyczne (14): *os. Bogoczowiec*, *Borynia*, *Bzie*, *os. Dubielec*, *os. Jastrzębie Górne i Dolne*, *Moszczenica*, *Odpolany*, *os. Pszczyńska*, *Ruptawa*, *Ruptawiec*, *Skrzeczkowice*, *Szeroka*, *os. Zdrój*, *os. Zofiówka*.
4. Nazwy pamiątkowe:
   - realistyczne (3): *os. 1000-lecia*, *os. Pionierów*, *Wzgórze Bohaterów*;
   - konwencjonalne (6): *os. Arki Bożka*, *os. Chrobrego*, *os. Morcinka*, *os. Nowotki*, *os. Staszica*, *os. Tuwima*.
5. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury:
   - realistyczne (1): *os. Barbary*;
   - konwencjonalne (2): *Boża Góra*, *Góra Wyzwolenia*.
6. Nazwy pamiątkowe i lokalizujące:
   - realistyczne (1): *os. 1000-lecia – Szeroka*.

3. Nazwy obszarów niezamieszkałych

Rozdział ten zawiera wyniki badań dotyczących propriów obszarów niezamieszkałych. Jak podkreśla A. Myszka, są to nazwy zbliżone do wiejskich mikrotoponimów i wiele anojkonimów wywodzi się z tej grupy mian. Zalicza się do nich zarówno onimy nieoficjalne, jak i oficjalne (głównie nazwy większych cieków wodnych). Rzadko notowane są w źródłach. Trudno również ustalić dokładną lokalizację obiektów, które desygnują, ponieważ nie figurują one na żadnych planach lub mapach (Myszka 2016: 183).

Wiele mikrotoponimów zanika wskutek procesów urbanizacyjnych, polegających na poszerzaniu granic miasta o okoliczne wsie, jak również na przekształceniu struktury społecznej miejscowości, polegającej na metamorfozie autochtonicznej ludności wiejskiej z rolniczej w robotniczą. Na przykładzie czeskiej Havířova R. Mrózek wskazuje także inne przyczyny zaniku mikrotoponimów. Należą do nich przede wszystkim przenoszenie się mieszkańców z dzielnic peryferyjnych do centrum miasta, jak również przekształcenia w wiejskiej topografii, powodujące redukcję lokalnego zasobu nazw terenowych (Mrózek 1990: 9-10).

Innym istotnym czynnikiem zaniku mikrotoponimii wiejskiej jest uboższy zasób nazw, wykorzystywany w komunikacji językowej ludzi młodszego pokolenia, spowodowany niewystarczającym przywiązaniem jego przedstawicieli z miejscem zamieszkania. Warto również podkreślić, że niektóre mikrotoponimy „wyzwalają się z ciasnych ram funkcjonowania w obrębie danej mikrowspólnoty komunikatywnej, awansując w systemie toponimicznym do rangi nazw miejsc zamieszkanych" (Mrózek 1990: 11).

Według R. Mrózka, wspomniane zmiany w strukturze toponimicznej mają swoje źródło przede wszystkim w okresie od XVII do XX wieku, kiedy miały miejsce różne akcje osadnicze. Powstające wówczas przysiółki lub kolonie czerpały wielokrotnie z lokalnego systemu mikrotoponimicznego (Mrózek 1990: 11).

Taki też proces miał miejsce na ziemi jastrzębskiej. Oprócz bowiem takich nazw, wskazujących na posesywność, w przestrzeni onimicznej omawianego obszaru funkcjonowały propria, które pierwotnie były zapewne nazwami miejsc niezamieszkałych, jak np. *Dębina* czy *Skotnia*. Z biegiem czasu jednak tereny te stawały się przysiółkami i były zasiedlane przez mieszkańców. Obecnie miana te istnieją w obrębie systemu plateonimicznego.

Warto również podkreślić, że nazwy terenowe, będące propriami „pól, łąk, lasów, dołów, wzniesień i podobnych obiektów niezamieszkanego obszaru mają zasięg funkcyjnego

użycia (obiegu) ograniczony najczęściej do wiejskiej mikrowspólnot komunikatywnych, w którym są tworzone i pokoleniowo przekazywane i uzupełniane" (Mrózek 2005: 231-232).

3.1 Nazwy lądowe

Niektóre nazwy nie zostały włączone w obręb nazewnictwa ulic lub miejsc zamieszkałych. W zebranym materiale figurują także takie propria, które zdegradowane zostały do systemu mikrotoponimicznego. W sumie wyekscerpowano 27 mian, na które składają się propria oficjalne i nieoficjalne, polskie i niemieckie, a także nazwy, których desygnaty już nie istnieją lub określają zupełnie inny obiekt. W analizie semantyczno-strukturalnej tych nazw przywoływano zarówno ustalenia H. Borka, w innych zaś miejscach są to motywacje autorskie, których podstawę stanowią wnioski z rozmów z mieszkańcami miasta.

W pierwszej kolejności wymienić należy anojkonimy, wynotowane z rozmaitych map i planów, dzięki którym desygnowany przez nie obszar można zlokalizować: *Krzyżówka*, *Piaski*, *Szyrówka* i *Tyczonka*.

Proprium *Krzyżówka* określa na mapie z 1975 roku teren na południe od *Kondziołowca* i na wschód od *Mazurowca*, Miano to pojawia się również w *Najnowszym skorowidzu wszystkich miejscowości polskiego Górn. Śląska…* z 1927 roku. Nazwa ta nie pojawia się jednak w żadnych monografiach onomastycznych, a spis jastrzębskich toponimów nie uwzględnia żadnych dodatkowych informacji. Bazując jednak na produktywności przyrostka *-ówka*[150] i mając na uwadze fakt, iż w promieniu ok. 10 km od obszaru, desygnowanego przez to miano, znajduje się wieś *Krzyżowice*, można wysnuć wniosek, iż jest to nazwa posesywna, powstała od antroponimu *Krzyż*.

Kolejny onim, *Piaski*, poświadczony jest przez H. Borka zarówno w tej postaci, jak i w liczbie pojedynczej. Według badacza jest to proprium związane z ukształtowaniem i naturalnym wyglądem terenu i urobione zostało od wyrazu *piasek*, określającego 'grunt ubogi, piaszczysty' (Borek 1988: 53). Wykorzystując zaś klasyfikację urbanonimów, przyjętą dla niniejszej analizy, należy uznać tę nazwę za charakteryzującą.

Więcej uwagi warto poświęcić dwóm ostatnim wymienionym nazwom: *Szyrówka* oraz *Tyczonka*. Pojawiają się one na mapie z 1975 roku i nie mają poświadczeń w żadnych innych źródłach. Pierwsze miano desygnuje przysiółek, położony na *Bziu Dolnym*, drugie natomiast obszar pomiędzy *Ruptawą* a *Cisówką*. Podobnie jak *Krzyżówka*, nie figurują one w żadnej

[150] „Formy z *-ówka* rozprzestrzeniły się licznie na śląskim pogórzu, zwłaszcza w nazwach części wsi i małych osad położonych poza wsią" (Rzetelska-Feleszko 2005: 209).

monografii onomastycznej. Również publikacje historyczne, dotyczące Jastrzębia-Zdroju, nie zawierają żadnych dodatkowych informacji na temat tych onimów.

Wydaje się jednak, że propria te mają niemiecką proweniencję. Nazwa *Szyrówka* może być polską adaptacją fonetyczną niemieckiego słowa *Schirrhof*, oznaczającego pierwotnie budynek dla zwierząt pociągowych. Nazwa tego określenia pochodzi od uprzęży pociągowych. W Niemczech funkcjonuje wiele mian miejscowości lub ulic w takiej samej formie. Onim ten może być także niedokładnie zaadaptowaną wersją niemieckiej nazwy osady *Charlottendorf,* która na mapach z 1850 i 1910 roku figuruje w pobliżu obszaru, desygnowanego na planie z 1975 roku jako *Szyrówka*. Wykorzystując zatem klasyfikację H. Borka można stwierdzić, iż jest to proprium związane z materialnym życiem człowieka albo nazwa dzierżawcza. Natomiast zgodnie z klasyfikacją urbanonimów, wykorzystywaną w analizie jastrzębskich nazw miejskich, będzie to nazwa charakteryzująca lub posesywna.

Drugie wspomniane miano jest poświadczone jedynie na mapie z 1975 roku. Być może jest to gwarowe określenie pola. W roczniku jedenastym pisma *Gwiazdka Cieszyńska* z 1858 roku na s. 190 odnaleźć można dialog, którego uczestnikami są Ślązacy Jura i Jánek. Jura, opowiadając o tym, jak zawędrował „na pruską stronę", wspomina, że autochtoni informowali go, iż „trza iść bez tyczonka aż na kandzierz"[151]. Znacznie młodsze poświadczenie tego wyrazu pochodzi z czasopisma gminy Pawłowice *Racje gminne* z 2001 roku, gdzie w krótkiej notce *Krajobraz Jarząbkowic. Życie sołectwa* Genowefa Klimosz pisze: „Bagna, podlesie, kotłok, bloki, kolonia nowa, centrum wsi, domy przy świetlicy, tyczonka, radowka i mała strona tak krajobraz Jarząbkowic się zaczyna"[152]. Możliwe też, że proprium to, podobnie jak wspomniana *Szyrówka*, ma niemieckie pochodzenie i wywodzi się od leksemu *Teich*, oznaczającego 'staw', do którego dodano produktywny i „żywotny przy oznaczaniu obiektów mniejszych" przyrostek *-ka* (Borek 1988: 87). Biorąc pod uwagę obie możliwości, są to nazwy topograficzne, określające ukształtowanie lub naturalny wygląd terenu, zgodnie zaś z klasyfikacją urbanonimów, przyjętą do badań nad nazewnictwem miejskim Jastrzębia-Zdroju, miano *Tyczonka* należy zakwalifikować do onimów charakteryzujących.

Wymienione propria desygnują pewien określony obszar. Oprócz nazwy *Piaski,* funkcjonującego w systemie plateonimicznym Moszczenicy przed jej przyłączeniem do Jastrzębia-Zdroju, miana te nie zostały powtórzone w innej grupie toponimów. Brak jednak informacji związanych z 2 innymi nazwami: *Malmiok* oraz *Polowioki*. Jednostki te nie figurują na żadnej mapie, nie są również poświadczone w żadnych monografiach onomastycznych.

[151] „Gwiazdka Cieszyńska. Pismo dla zabawy, nauki i przemysłu", rocznik jedenasty, 1858, Cieszyn, s. 190.
[152] „Racje gminne", nr 3 (160), VII rok wydawnictwa, 1-15.02.2001, s. 4.

Prawdopodobnie proprium *Malmiok* to błędnie zapisana forma onimu *Maliniok*. Biorąc pod uwagę tę interpretację, należy zakwalifikować to miano do charakteryzujących. Wywodzi się od gwarowego wyrazu *maliniok*, oznaczającego ‘suche pędy malin’. Zatem byłoby to miano charakteryzujące. Natomiast nazwa *Polowioki*, w rozmaitych źródłach zapisywana również jako *Polawiaki* i *Polowiaki*, jest onimem posesywnym, urobionym od antroponimu *Polowiok* w liczbie mnogiej.

Pozostając w temacie mikrotoponimii Moszczenicy, warto przyjrzeć się kilku mikrotoponimom, używanym od lat przez mieszkańców sołectwa. Są to takie onimy jak: *Gawronka, Hutnioki, Kalwaria, Obszary* i *Skrzypniok.*

Proprium *Gawronka* określa dolinę w lesie, w której gromadziły się gawrony. Nazwa powstała od połączenia apelatywu *gawron* z przyrostkiem *-ka*. Tworzy to miano charakteryzujące.

Nazwa *Hutnioki* desygnuje teren, w którym znajduje się kilka niewielkich sadzawek. Informatorzy nie zdołali jednak wskazać etymologii tego mikrotoponimu, zaznaczając zarazem, że proprium to nie ma nic wspólnego z hutą, gdyż na ziemi jastrzębskiej nigdy taki zakład przemysłowy nie funkcjonował. Struktura tej nazwy może sugerować posesywność, jednak na obszarze, który podlega badaniom, nie pojawia się nazwisko *Hutniok* || *Hutniak*. Również mieszkańcy nie udzielili informacji na temat kogokolwiek, określanego tym mianem. Jest to zatem nazwa niejasna.

Proprium *Kalwaria* odnosi się do najwyższego wzniesienia w jednym z moszczenickich lasów. Według informatorów nazwa ta powstała wskutek skojarzenia z chrześcijańską górą. Należy zatem zaliczyć to miano do propriów związanych z niematerialnym dziedzictwem kultury.

Nazwa *Obszary*, obecnie desygnująca mokradła, usytuowane w południowej części Moszczenicy, określa teren, który został sprzedany przez bogatego obszarnika za niską cenę po eksploatacji torfu. Zgodnie z przyjęta metodologią należy zaliczyć to miano do charakteryzujących.

Proprium *Skrzypniok* natomiast desygnuje obszar, na którym rósł skrzyp polny. Powstał wskutek połączenia określenia rośliny z charakteryzujących przyrostkiem *-niak* z pochylonym *a*:*o*, charakterystycznym dla gwary śląskiej. Jest to zatem nazwa charakteryzująca.

Niewielka liczba mikrotoponimów, wykorzystywanych w nieurzędowej komunikacji mieszkańców określonych obszarów miasta, wynika z faktu, iż wiele propriów uległo zapomnieniu. Przedstawiciele młodego pokolenia nie posługują się tymi nazwami. Również osiedlenie się ludności, przybyłej spoza Jastrzębia-Zdroju, nie znającej zatem lokalnych

określeń poszczególnych obiektów topograficznych, wpłynęło na zanik podobnych mikrotoponimów w świadomości mieszkańców. Ponadto wiele desygnatów przestało funkcjonować, a wraz z nimi propria, które je określały. Warto zwrócić uwagę, że wszystkie wymienione nazwy desygnują obiekty, położone w peryferyjnych sołectwach miasta, a więc na obszarach najmniej dotkniętych skutkami urbanizacji.

Kontynuując rozważania na temat jastrzębskiej anojkonimii, zasadne jest przedstawienie wyników badań związanych z nazwami lasów w Jastrzębiu-Zdroju. Niewielki odsetek propriów terenów zadrzewionych, liczący zaledwie 5 nazw i 4 formy alternatywne mian, wyekscerpowano z dawnych i współczesnych map ziemi jastrzębskiej. Należą do nich onimy: *Biadoszek*, *Kyndra*, *Łysa Kępa*, *Pastuszyniec* oraz *Wielki Kyns*.

Najlepiej udokumentowaną nazwą jest *Biadoszek*. Określa ona las, położony przy granicy państwowej, usytuowany między Moszczenicą na zachodzie a Ruptawą na wschodzie. Proprium to zostało również ponowione w nazwie jednej z ulic. Prawdopodobnie jednak prymarnie miano to określało miejsce zamieszkałe, w stosunku do którego nazwa lasu jest wtórna. Mapa z 1850 roku odnotowuje niemiecką formę *Biadaschek*, natomiast plan z 1910 roku – *Biadoschek*. Niemieckie propria wskazują na adaptację fonetyczną polskiego miana, zatem pierwotna była nazwa polska. W historycznych źródłach można odnaleźć również inną polską formę tego onimu: *Biaduszek*. Jest to nazwa posesywna, urobiona od antroponimu *Biadoszek* lub *Biadaczek* (Borek 1988: 154).

Dobrze udokumentowane jest również proprium *Kyndra*, desygnujące las, zlokalizowany na południe od os. Arki Bożka i na zachód od Bzia. Podobnie jak onim *Biadoszek*, również nazwa *Kyndra* określała wpierw przysiółek lub kolonię. W dokumentach figuruje tylko jedna forma alternatywna tego miana: *Kindra*. H. Borek nie wymienia tej nazwy w swojej monografii, dotyczącej nazw miejscowych Górnego Śląska, wydaje się jednak, że jest to proprium posesywne, pochodzące od antroponimu *Kędra* z charakterystyczną dla gwary śląskiej alternacją, polegającą na zamianie samogłoski nosowej *ę* w samogłoskę *y*[153].

Kolejnym proprium terenu zadrzewionego, znajdującym się na ziemi jastrzębskiej, jest *Łysa Kępa*. Zgodnie z mapą topograficzną miasta, znajdującą się w załączniku nr 4 do ustawy nr XLII/1036/2002, las ten położony jest na południowy zachód od *Kyndry*. *Łysa Kępa* jest nazwą charakteryzującą.

Następną nazwą jest *Pastuszyniec*. Odnosi się ona do lasu, znajdującego się na polsko-czeskiej granicy. Usytuowany jest na południe od *Biadoszka*. Prawdopodobnie również ten

[153] Por. nazwa *Kyndzierzyn-Koźle*, będąca śląskim wariantem urbonimu *Kędzierzyn-Koźle*.

onim prymarnie określał miejsce zamieszkałe, wtórnie zaś stał się proprium obszaru zadrzewionego. Według H. Borka jest to miano związane z materialnym życiem człowieka, urobione od gwarowego wyrazu *pastuszyniec*, oznaczającego ‘pomieszczenie dworskie dla pastuchów, pastuszy dom’ (Borek 1988: 103). Zgodnie zaś z klasyfikacją urbanonimów, przyjętą dla analizy jastrzębskich nazw miejskich, jest to nazwa charakteryzująca. Zapewne nazwa *Wielki Kyns* odnosi się do tego samego obszaru. Figuruje on jedynie na mapie z 1921 roku i desygnuje teren, na którym współcześnie znajduje się *Pastuszyniec*.

Oprócz propriów lasów i terenów niezamieszkałych, w przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju występowały również nazwy, denotujące obiekty topograficzne, położone w pobliżu dawnego uzdrowiska. Były to onimy prymarnie niemieckie: *Annathal*, *Nicolausthal* i *Victorhain*. Wszystkie te nazwy należy zakwalifikować do mian posesywnych.

Rozważania na temat propriów obiektów topograficznych, usytuowanych nieopodal kurortu, rozpocząć należy od nazwy *Annathal*. Jej polski odpowiednik to *Dolina Anny*. Była usytuowana w obrębie dzisiejszych *ul. Armii Krajowej* i *ul. Władysława Broniewskiego*. W czasie budowy *KWK Moszczenica*, a także położonego w jej pobliżu osiedla mieszkaniowego, jak również dworca autobusowego, desygnat uległ deformacji[154]. Od chwili dokonania przeobrażeń w strukturze obiektu, miano to przestało funkcjonować.

Kolejną nazwą jest *Nicolausthal*, tłumaczona na język polski jako *Dolina Mikołaja*. Denotowała ona dolinę, położoną w zachodniej części *Parku Zdrojowego*. Pomimo iż obiekt, który proprium to denotuje, nie uległ zmianie, onim ten nie jest wykorzystywany w komunikacji między mieszkańcami.

Kończąc dociekania, dotyczące nazw obiektów topograficznych w pobliżu uzdrowiska, należy przyjrzeć się mianu *Victorhain*. Jego polskim odpowiednikiem jest *Gaj Wiktora*. Proprium to pojawia się już na XIX-wiecznych mapach i według dr. Josepha Weissenberga wiąże się z księciem raciborskim Wiktorem, „który poświęcił znajdujący się tu wspaniały okaz buka cesarzowi Wilhelmowi (zwany odtąd Kaiser Wilhelmsbuche). Niektórzy jednak twierdzą, że ów buk został zasadzony z okazji Wiktorii Wiedeńskiej, a więc w czasach gdy ziemia jastrzębska znajdowała się jeszcze na terytorium Austrii”[155]. Onim ten przestał jednak funkcjonować już w okresie międzywojennym.

Z uwagi na specyficzną strukturę tych nazw, warto poświęcić im więcej uwagi. Niemieckie propria zostały dokładnie przetłumaczone na język polski. Zarówno rodzime, jak i obce miana składają się z dwu członów: imienia (*Anna*, *Nicolaus* || *Mikołaj* i *Victor* || *Wiktor*)

[154] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/103/dolina-anny-annathal.html (dostęp: 12.07.2022).
[155] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/104/gaj-wiktora-victorhain.html (dostęp: 12.07.2022).

oraz apelatywu, określającego obiekt topograficzny (w języku polskim jako oddzielny wyraz, usytuowany na początku nazwy, tj. *Dolina* i *Gaj*, natomiast w języku niemieckim – jako sufiks, tj *-thal, -hain*). Wszystkie onimy należy zakwalifikować do grupy nazw posesywnych. Warto również podkreślić, że propria te nie funkcjonują już w obiegu komunikacyjnym i mało który mieszkaniec Jastrzębia-Zdroju zna te miana i wie, jakie obiekty denotowały.

Kolejna grupą onimów lądowych w wyekscerpowanym materiale są nazwy wzniesień. Rozmaite oronimy, które funkcjonowały na dawnej ziemi jastrzębskiej, w toku procesów urbanizacyjnych zanikły. Niemniej jednak w ich miejscu pojawiły się nowe propria, desygnujące specyficzny rodzaj wzniesień. Należą do nich miana 2 hałd, usytuowanych w pobliżu zakładów górniczych. *Słownik języka polskiego PWN* definiuje leksem *hałda* jako 1. ‘wysypisko odpadów górniczych i przemysłowych’ oraz 2. ‘składowisko kopaliny użytecznej na otwartym terenie’[156]. Nadawanie nazw hałdom nie jest na Górnym Śląsku rzeczą wyjątkową. Kopalniane składowiska są często występującym w regionie obiektem topograficznym. Niekiedy wykorzystuje się je w celach turystycznych. Najsłynniejszą i zarazem największą w Europie hałdą jest składowisko *Szarlota*, zlokalizowane w pobliżu rydułtowskiej kopalni *Anna*. Również w innych górniczych miastach, w tym w Jastrzębiu-Zdroju, istnieją podobne składowiska.

W zebranym materiale znalazły się 2 propria hałd: *Hałda Kościelniok* oraz *Hałda Pochwacie*. Obiekt, desygnowany przez pierwsze wymienione miano, znajduje się we wschodnich rubieżach miasta i powstała na obszarze osuszonego stawu *Kościelniok*. Natomiast *Hałda Pochwacie* usytuowana jest na północny zachód od *KWK Zofiówka*. Jej nazwa pochodzi od dawnego przysiółka *Pochwacie*, usytuowanego w *Jastrzębiu Górnym* (por. część 3.2.3 niniejszej pracy). Zatem propria jastrzębskich składowisk górniczych są nazwami lokalizującymi.

Podsumowując rozważania na temat jastrzębskich anojkonimów lądowych należy stwierdzić, iż znaczna ich liczba (7) wskazuje na posesywność danego obszaru. Niewiele mniej propriów (5) to nazwy charakteryzujące. Oprócz nich wyekscerpowano 2 miana lokalizujące. Warto również podkreślić, iż w zebranym materiale znajduje się 1 nazwa, w stosunku do której nie ma pewności, czy wskazuje na charakterystykę obszaru, czy na dzierżawczość, jak również 1 proprium o niejasnej motywacji. Wykaz znaczeniowy wyekscerpowanych anojkonimów lądowych, uzupełniony o rozmaite warianty nazw, jest następujący:

[156] https://sjp.pwn.pl/szukaj/hałda.html (dostęp: 12.07.2022).

1. Nazwy posesywne (13): *Annathal* (*Dolina Anny*), *Biadoszek* (*Biaduszek, Biadoschek, Biadalschek*), *Krzyżówka*, *Kyndra*, *Nicolausthal* (*Dolina Mikołaja*), *Polowioki*, *Victorhain* (*Gaj Wiktora*);
2. Nazwy charakteryzujące (8): *Gawronka, Łysa Kępa, Malmiok, Obszary, Pastuszyniec, Piaski, Skrzypniok, Tyczonka*;
3. Nazwy lokalizujące (2): *Hałda Kościelniok, Hałda Pochwacie*;
4. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury (1): *Kalwaria*;
5. Nazwy charakteryzujące lub posesywne (1): *Szyrówka*;
6. Nazwy niejasne (2): *Hutnioki, Wielki Kyns*.

3.2 Nazwy wodne

Na terenie ziemi jastrzębskiej funkcjonuje kilka niewielkich cieków i zbiorników wodnych. Niektóre z nich powstały wskutek działalności zakładów górniczych. Zalewiska te nie zostały jednak nazwane. Łącznie z przestrzeni onimicznej miasta można wyekscerpować 16 hydronimów, w tym 3 formy alternatywne nazw oraz 1 proprium nieoficjalne. Miana te desygnują 13 obiektów. Są to zarówno potoki, płynące przez obszar miasta, jak i stawy, których nazwy wyekscerpowano z dawnych map. Niektóre zbiorniki wodne przestały istnieć, nie znaczy to jednak, wraz z nimi zanikły nazwy, które je określały. Miana te zostały wyekscerpowane z dawnych map i planów dzisiejszej ziemi jastrzębskiej, jak również ze strony internetowej Urzędu Miasta Jastrzębie-Zdrój.

Jak podaje strona internetowa magistratu, przez terytorium miasta przebiega dział wodny I rzędu Wisła – Odra. W administracyjnych granicach Jastrzębia-Zdroju rozpoczyna bieg 9 cieków wodnych: *Bzianka, Cisówka, Dębinka, Gmyrdek, Jastrzębianka, Pająkówka, Pszczynka, Ruptawka* i *Szotkówka*.

Aż 7 spośród wymienionych hydronimów to nazwy lokalizujące. Stanowią je przede wszystkim propria, pochodzące od poszczególnych części miasta: *Bzianka* od *Bzia*, *Cisówka* od *Cisówki*, *Dębinka* od *Dębiny*, *Ruptawka* od *Ruptawy*, a także *Szotkówka* (na dawnych niemieckich mapach funkcjonowały 2 różne warianty tego miana, będące adaptacją fonetyczną polskiej nazwy: *Szotowka* i *Schotkowka*) od *Szotkowic*. Oprócz nich funkcjonują 2 propria urobione od nazw miast: *Jastrzębianka* od *Jastrzębia* oraz *Pszczynka* (na mapie z 1884 roku figuruje niemiecki wariant miana, będący adaptacją fonetyczną: *Pszczinka*) od *Pszczyny*. Tylko

1 z wyekscerpowanych hydronimów *Pająkówka* jest onimem posesywnym. Jest on utworzony od antroponimu *Pająk* z sufiksem *-ówka* w funkcji dzierżawczej[157].

Dłuższym dociekaniom należy poddać proprium *Gmyrdek*. Według monografii archeologicznej, dotyczącej obszaru Jastrzębia-Zdroju, nazwa tego płynącego przez centralną część miasta cieku urobiona została „od typu nazwiska/przezwiska pierwszego właściciela (Gmyrtek?)". Warto jednak rozważyć możliwość odapelatywnego pochodzenia hydronimu z gwarową alternacją samogłoskową *e:y*.

Drugi tom *Słownika gwar polskich* Jana Karłowicza notuje funkcjonowanie rzeczownika *gmyrek*, pochodzącego od wyrazu *gmerek*. Badacz definiuje ten leksem jako 'dureń, łobuz' (Karłowicz 1901: 91). Nie jest to jednak prawdopodobny rdzeń, od którego urobiono omawiany hydronim, podobnie jak wyraz *gmerk*, określany przez J. Karłowicza jako 'merki tj. znaki, któremi rybacy na wybrzeżu bałtyckiem […] oznaczają swe narzędzia i przybory' (Karłowicz 1901: 270). W leksykonie gwarowym badacza znajduje się także leksem *gmerdolić*, oznaczający 'marudzić, grzebać się w czem' (Karłowicz 1901: 270). Warto także zwrócić uwagę na wyraz *gmeć*, określany jako 'kupa' (Karłowicz 1901: 270), używany również na Śląsku jako 'garść (wełny)'[158] lub opisujący dużą i skupioną liczbę obiektów[159]. Należy jednak zanotować, iż w *Słowniku staropolskim* figuruje wyraz *(gmerać) gmyrać*, oznaczający 'grzebać (jak kura); tu: pełzać, ruszać się, roić się, unguibus scalpere, tepere' (Urbańczyk 1957: 434). Wydaje się, że leksem *gmyrać*, określający ruch, jest rdzeniem, od którego urobiono hydronim *Gmyrdek*. Zatem zgodnie z tą etymologią, nazwa ta będzie określała ruszający się lub pełzający potok. To wyjaśnienie pozwala sklasyfikować proprium do mian charakteryzujących.

Pozostając przy rozważaniach, dotyczących hydronimu *Gmyrdek*, warto zanotować również nieoficjalne i nacechowane ekspresywnie proprium, którym mieszkańcy Jastrzębia-Zdroju określają ten potok: *Smródka*. Motywacją powstania tej nazwy był fakt, iż z tego

[157] Obecność tego sufiksu potwierdza K. Rymut (1998: 274).
[158] http://www.isibrno.cz/~malczyk/ondrslow.htm (dostęp: 17.07.2022).
[159] Na stronie internetowej cieszyńskiej *Gazety Codziennej* działała rubryka *Co tydziyń po naszymu*. W artykule z 11 VI 2016 roku autor użył wyrazu *gmeć* w odniesieniu do kłębowiska linii wysokiego napięcia („idzie uwidzieć *gmeć* hrubych drótów na zieleźnych słupach"), podając zarazem w słowniczku definicję wyrazu *gmeć* 'wiązka' (https://gazetacodzienna.pl/artykul/kultura/co-tydziyn-po-naszymu-jak-nima-cugu-to-nie-trzeja-ani-bileta. Dostęp: 17.07.2022). W innym felietonie tej samej rubryki z 9 X 2021 roku autor użył gwarowego określenia *gmeć*, odnoszącego się do gęstej sieci dróg („Kómu naroz cosi pizło do czepóni, coby całóm *gmeć* cestów zacznóć mianować inakszyj, tego do dzisiaj nie wiym?"). Poniżej tekstu artykułu również znajduje się *Mini słownik gwary cieszyńskiej*, w którym widnieje zapis, iż *gmeć cestów* to 'dużo dróg' (https://gazetacodzienna.pl/artykul/kultura/co-tydziyn-po-naszymu-swoji-miana-chcom-miec-dycki-wszecki-wieca. Dostęp: 17.07.2022).

zanieczyszczonego cieku wydobywa się nieprzyjemny zapach. Zatem również i to nieoficjalne, używane przez jastrzębian miano, jest charakteryzujące.

O ile propria jastrzębskich potoków mają status oficjalny i zostały zanotowane w różnych wykazach, to niektóre hydronimy, określające stawy, przestały funkcjonować w urzędowym obiegu, inne natomiast wskutek transonimizacji desygnują zupełnie inny rodzaj obiektu topograficznego.

Na mapie z 1975 roku w przestrzeni pomiędzy *Cisówką* a lasem *Pastuszyniec* można odnaleźć hydronim *Gajowy Staw*. Jest to miano charakteryzujące, wskazujące na pobliski teren zadrzewiony.

We wschodnich rubieżach miasta funkcjonuje *Hałda Kościelniok,* opisywana w poprzednim podrozdziale. Składowisko to powstało wskutek osuszenia stawu od tej samej nazwie. Proprium *Kościelniok* pochodzi od nazwy pospolitej *kościół*. Zbiornik ten był zapewne dawniej własnością pobliskiego kościoła pod wezwaniem św. Michała Archanioła, znajdującego się obecnie w sołectwie Krzyżowice w powiecie pszczyńskim, położonego w odległości około pół kilometra od dawnego stawu. Należy zatem zakwalifikować ten onim do nazw posesywnych.

Warto również wspomnieć o podobnym hydronimie, którego rdzeniem był apelatyw *kościół*, określającym zbiornik wodny, usytuowany w południowo-wschodniej części *Moszczenicy*: *Zakościelnik*. Pojawia się on wyłącznie na mapie z 1850 roku. Na strukturę językową tej nazwy składa się wyrażenie przyimkowe, wskazujące miejsce *za kościołem*. Staw ten już nie istnieje, a wraz z nim z obiegu komunikacyjnego zniknęło proprium. Kościół pod wezwaniem św. Mikołaja, do którego odnosił się hydronim, spłonął w sierpniu 1938 roku. Zatem hydronim *Zakościelnik* jest onimem lokalizującym.

Podsumowując rozważania dotyczące jastrzębskiej hydronimii, należy stwierdzić, że znaczna większość propriów wodnych (8) urobiona została od określeń części Jastrzębia-Zdroju lub nazwy miast, lub wyrazów, wskazujących na położenie względem innego obiektu. Oprócz tego w wyekscerpowanym materiale znalazły się 3 nazwy charakteryzujące, w tym jedna nieoficjalna, jak również 2 propria posesywne. Wykaz semantyczny jastrzębskich hydronimów z uwzględnieniem rozmaitych wariantów wygląda następująco:

1. Nazwy lokalizujące (11): *Bzianka, Cisówka, Dębinka, Jastrzębianka, Pszczynka* (*Pszczinka*), *Ruptawka, Szotkówka* (*Szotowka, Schotkowka*), *Zakościelnik*;
2. Nazwy charakteryzujące (3): *Gajowy Staw, Gmyrdek, Smródka*;
3. Nazwy posesywne (2): *Kościelniok, Pająkówka*.

3.3 Podsumowanie

Anojkonimy, stanowiące jednostki zbliżone do wiejskich mikrotoponimów, są w dużej mierze propriami nieoficjalnymi. Nieczęsto pojawiają się w rozmaitych źródłach, zachodzą zatem trudności, związane z dokładną lokalizacją obiektów, które nazwy te desygnują.

Wskutek rozmaitych procesów o podłożu społecznym lub urbanizacyjnym w mieście wiele anojkonimów zanikło. Wiąże się to także z faktem, iż duża liczba miejsc, określanych tymi nazwami, przestało istnieć. Pewne miana przeszły proces transonimizacji i desygnują obecnie inne obiekty topograficzne. Częściej tymi propriami posługują się starsi mieszkańcy miasta lub jego części, rzadziej – przedstawiciele młodego pokolenia.

Warte podkreślenia jest to, że wiele nazw tej klasy w Jastrzębiu-Zdroju ma niemiecką genezę. Inne wykazują rozmaite cechy gwarowe, przede wszystkim fonetyczne lub leksykalne. Te onimy, które były rdzennie polskie, w dawnych niemieckich źródłach zapisywane są w postaci adaptacji fonetycznych. Zasadne jest również zwrócenie uwagi, iż duża liczba anojkonimów przez lata nie miała ustalonej grafii i funkcjonowała w różnych wariantach ortograficznych.

Spośród nazw lądowych największą liczbę stanowią miana posesywne oraz charakteryzujące. Rzadziej są to onimy lokalizujące lub o niejasnej genezie. Natomiast na propria wodne w dużej mierze składają się nazwy lokalizujące i charakteryzujące. Oprócz nich pojawia się nieduża grupa mian posesywnych.

Należy także zwrócić uwagę na tworzywo genetyczne wymienionych nazw. Odsetek mian, urobionych od innych nazw własnych, stanowi przeszło 53% opisanych anojkonimów. Wynika to z faktu, iż w dużej mierze jastrzębskie nazwy obszarów niezamieszkałych wskazują na dzierżawczość. Oprócz nich 35% propriów ma odapelatywną genezę. Warto również podkreślić, że 3 miana niemieckie i ich polskie tłumaczenia urobione zostały zarówno od określeń obiektów topograficznych, jak i imion.

4. Nazwy miejsc sztucznie wydzielonych

W przestrzeni wielu miast, oprócz naturalnych obiektów fizjograficznych, istnieją także obszary wydzielone przez człowieka. Pełnią one rozmaite funkcje. Różne duże place o najbardziej zadbanej zabudowie, w których działają eleganckie sklepy lub inne ekskluzywne punkty usługowe, pełnią rolę reprezentacyjną. Place lub rynki w wielu miejscowościach miały również dawniej funkcje użytkowe, były bowiem miejscem handlu. Inną ważną rolą, którą

pełnią niektóre miejsca sztucznie wydzielone, jest funkcja rekreacyjna. „To miejsce, gdzie zapracowani mieszczanie mogą odpocząć, poobcować z przyrodą, to namiastki lasów w betonowych centrach" (Myszka 2016: 219). Zatem wydzielone w mieście obiekty powstały w wyniku naturalnych lub kulturowo uwarunkowanych potrzeb człowieka (Myszka 2016: 253).

Wskutek szybkiej urbanizacji Jastrzębia-Zdroju w II połowie XX wieku w centralnym obszarze miasta powstało kilka obiektów sztucznie wyodrębnionych. Były to przede wszystkim miejsca, pełniące rolę rekreacyjną, zgodnie z polityką stawiania miast socjalistycznych w Polsce, będącej kontynuacją założeń Karty Ateńskiej (por. część 4.2 niniejszej pracy). Do propriów obiektów sztucznie wydzielonych przez człowieka w Jastrzębiu-Zdroju zaliczyć należy miana placów, skwerów, parków, ogródków działkowych, a także innych obiektów, służących rekreacji i wypoczynkowi.

Wiele z tych miejsc nie otrzymało jednak żadnej oficjalnej nazwy. Nazywając poszczególne obiekty, wyróżnione wskutek działalności człowieka, mieszkańcy posługują się nieurzędowymi określeniami. Z tej perspektywy na szczególną uwagę zasługują propria placów oraz skwerów. W przestrzeni Jastrzębia-Zdroju niewiele jest podobnych obiektów. Również jastrzębianie nie wyróżniali tych miejsc określonym proprium. Mając na uwadze te rozważania, nie może dziwić, że wyekscerpowany materiał, liczący 30 nazw, składa się przede wszystkim z mian nieoficjalnych lub stosunkowo młodych onimów urzędowych.

4.1 Nazwy jastrzębskich placów

Zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego PWN* leksem *plac* oznacza 1. 'dużą, wolną przestrzeń w mieście powstałą najczęściej przy zbiegu ulic, zwykle otoczoną budynkami', 2. 'teren wydzielony pod zabudowę oraz teren wokół zabudowy' lub przestarzale 3. 'miejsce bitwy, pojedynku'[160]. Dla rozważań, zawartych w tej części pracy, należy przyjąć pierwsze wyjaśnienie wyrazu *plac*.

Place, istniejące w miastach od początku ich istnienia, wskazywały przestrzeń centralną miejscowości, ale przede wszystkim stanowiły ośrodek handlu. Wiele placów przekształcało się z czasem w rynki. Od XX wieku place zaczęły pełnić głównie funkcje reprezentacyjne, natomiast rola handlu na tych obszarach zmalała (Myszka 2016: 220).

Propria placów były często przedmiotem analizy onomastów. Liczne rozprawy i artykuły na ten temat powstawały od lat 60. XX wieku (m.in. Buczyński 1966; Mrózek 1969;

[160] https://sjp.pwn.pl/szukaj/plac.html (dostęp: 01.08.2022).

Dzikowski, Kopertowska 1976; Biolik 1982; Kopertowska 1983; Zierhoffer 1989; Górny 2006, 2011; Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 229-232; Myszka 2016: 220-230).

Przechodząc do rozważań nad funkcjonowaniem placów w przestrzeni miejskiej Jastrzębia-Zdroju, należy podkreślić, że ważną cechą miast socjalistycznych było stworzenie reprezentacyjnych miejsc dla rozmaitych pochodów i manifestacji komunistycznych (por. rozdział 4.2). Skupiano się jednak przede wszystkim na tym, by najbardziej okazałe były aleje, po których uczestnicy pochodów by się poruszali. Zatem chociaż w jastrzębskiej przestrzeni miejskiej powstało kilka obiektów sztucznie przez człowieka wydzielonych, nigdy nie otrzymały one oficjalnego miana. Pierwsze oficjalne proprium placu nadano dopiero pod koniec 2021 roku. Obiekt, będący miejscem postoju samochodów, usytuowanym w pobliżu *Galerii Jastrzębie,* kina *Centrum* a także niewielkiej galerii handlowej *Kaskada,* nazwano na mocy uchwały nr XII.155.2021 *placem Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy*. Motywacją powołania do życia tego proprium jest fakt, iż w tym miejscu rokrocznie ma miejsce finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy w Jastrzębiu-Zdroju. Jest to zatem nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej.

Wyekscerpowany materiał zawiera również 2 nieoficjalne nazwy 1 placu, położonego wzdłuż *al. Józefa Piłsudskiego*. Miejsce to, ulokowane w granicach *os. Gwarków*, stanowi siedzibę licznych banków lub punktów handlowo-usługowych. Pełni zatem funkcję reprezentacyjną w mieście. W odróżnieniu jednak od typowego wielkomiejskiego rynku brak w nim obiektów, które mogłyby służyć mieszkańcom Jastrzębia-Zdroju do rekreacji. W potocznej komunikacji jastrzębian miejsce to określa się jako *Pawilony* (nazwa pochodzi od dawnego określenia przystanku, usytuowanego na placu: *Al. Piłsudskiego Pawilony*) oraz *Superek* (proprium to związane jest z istniejącym w jednym z budynków na placu sklepem *Supersam*). Oba miana zostały urobione od innych nazw własnych. Należy zaliczyć je do lokalizujących, motywowanych realistycznie.

Kończąc rozważania, dotyczące nazw placów w Jastrzębiu-Zdroju, warto podkreślić, że potrzeba nazwania określonego sztucznie wydzielonego obszaru nie współgra z działaniami ratusza. Najważniejszy jastrzębski plac, położony w ścisłym centrum miasta, otrzymał od mieszkańców aż 2 nieoficjalne miana, urzędnicy jednak nie zauważają konieczności nadania proprium temu obiektowi. Zarazem miejscu, w którym okazyjnie odbywa się coroczny finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, na co dzień będącym parkingiem dla użytkowników dwu galerii handlowych lub kina, nadano nazwę na mocy uchwały. Zasadne jest również podkreślenie, że chociaż w przestrzeni Jastrzębia-Zdroju funkcjonuje kilka innych obiektów

sztucznie wydzielonych, które można określić jako place, żadne z nich nie posiada jakiegokolwiek miana.

Podsumowując, w wyekscerpowanym materiale znalazły się 3 propria, w tym aż 2 nieurzędowe, określające 2 place. Godny uwagi jest fakt, iż jedyny oficjalny onim jest pamiątkowy, natomiast 2 nieoficjalne – lokalizujące. Wszystkie miana mają motywację realistyczną. Niniejszy wykaz przedstawia nazwy w ujęciu znaczeniowym:

1. Nazwy lokalizujące (2): *Pawilony, Superek.*
2. Nazwy pamiątkowe (1): *plac Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy*.

4.2 Nazwy jastrzębskich skwerów

Według *Słownika języka polskiego PWN* wyraz *skwer* oznacza ‘niewielki teren zieleni miejskiej, usytuowany zwykle na placu lub przy ulicy’[161]. Chociaż w przestrzeni miejskiej Jastrzębia-Zdroju, szczególnie na obszarze różnych osiedli, funkcjonują liczne skwery, żaden z nich nie został nazwany. Chcąc w jakikolwiek sposób nazwać podobne obiekty, mieszkańcy zwykle używają określeń: *skwer*, *skwerek* lub *ławeczki*. Skwery, funkcjonujące na terenie jastrzębskich osiedli, nie mają zatem żadnych nazw.

Jedynym oficjalnym onimem w tej grupie propriów jest *skwer Honorowych Dawców Krwi*, ulokowany przy *al. Józefa Piłsudskiego* nieopodal niedużej galerii handlowej Kaskada. Miano to powstało w 2021 roku na mocy uchwały nr VII.99.2021. Pomysłodawcą nadania proprium była Rada Działalności Pożytku Publicznego Miasta Jastrzębie-Zdrój i Oddział Rejonowy PCK. Według przewodniczącego Rejonowej Rady HDK przy Oddziale Rejonowym PCK Andrzeja Kinasiewicza, w ten sposób miasto honoruje i docenia krwiodawców i popularyzuje ideę oddawania krwi[162]. Należy zatem zakwalifikować to miano do nazw pamiątkowych o motywacji konwencjonalnej.

Podobnie zatem jak w przypadku onimów placów, jastrzębski magistrat nadaje nazwy skwerom okazyjnie i głównie wskutek oddolnej inicjatywy. Tym samym kontynuuje politykę powoływania do życia mian pamiątkowym, mających wprawdzie motywację konwencjonalną, zarazem jednak pełniących funkcję edukacyjną lub popularyzującą określone zachowania.

[161] https://sjp.pwn.pl/szukaj/skwer.html
[162] https://www.jastrzebie.pl/strefa-mieszkanca/aktualnosci/aktualnosc/skwer-w-centrum-miasta-otrzyma-nowa-nazwe (dostęp: 01.08.2022).

4.3 Nazwy jastrzębskich parków

Według *Słownika języka polskiego PWN* leksem *park* oznacza ‘duży ogród z alejkami i ścieżkami spacerowymi’[163]. Zależnie od lokalizacji lub charakteru obiektu można wyróżnić rozmaite parki: pałacowy, dworski, włoski, angielski, francuski, jak również park wypoczynku i kultury, narodowy, ludowy, sportowy, leśny, krajobrazowy czy zdrojowy (Myszka 2016: 231).

Na ziemi jastrzębskiej pierwszym obiektem tego typu, powstałym w II połowie XIX wieku, był *Park Zdrojowy*. Jego utworzenie wiąże się z rozbudową uzdrowiska w Jastrzębiu Dolnym. *Encyklopedia PWN* definiuje *park zdrojowy* jako ‘publiczny park spacerowy należący do zakładu uzdrowiskowego’. Podobne obiekty zakładane były od połowy XVIII wieku. W centralnej części parku zdrojowego usytuowane były domy zdrojowe, jak również rozmaite zakłady i pawilony lecznicze. Obiekty te powstawały zwykle w atrakcyjnym górskim krajobrazie[164].

Na mapach z 1938 i 1950 roku figuruje nazwa *Park Zdrojowy* bez dodatkowych określeń. Nazwa ta należy zatem do propriów charakteryzujących. W latach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej obiekt ten nosił nazwę *Park Zdrojowy im. Przyjaźni Polsko-Radzieckiej* (Kucia, Marcinowska 2013: 23). Było to zatem charakteryzujące oraz ideologiczne miano związane z niematerialnym dziedzictwem kultury. Na mocy uchwały nr XIV/184/91, zmieniającej rozmaite urbanonimy, konotujące z systemem komunistycznym, dokonano zmiany proprium parku na *Park Zdrojowy im. dr. Mikołaja Witczaka*. Ten obowiązujący do chwili obecnej onim jest charakteryzujący oraz pamiątkowy.

Nieopodal tego obiektu znajduje się także *Park Dąbrówka*. Proprium to odnosi się do nazwy pobliskiego hotelu *Dąbrówka*, usytuowanego w jednym z dawnych budynków uzdrowiskowych, jest to zatem onim lokalizujący.

Na terenie dawnego kurortu funkcjonuje również obiekt o nazwie *Park Uniwersytecki*, usytuowany przy budynku *Sanatorium Spółki Brackiej*, w którym mieściła się siedziba Zamiejscowego Ośrodka Działalności Dydaktycznej Akademii Górniczo-Hutniczej. Jest to więc proprium lokalizujące.

[163] https://sjp.pwn.pl/szukaj/park.html (dostęp: 01.08.2022).
[164] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/park-zdrojowy;3954410.html (dostęp: 01.08.2022).

Kolejnym parkiem jest usytuowany przy pałacu w Boryni *Park Zamkowy*. Nazwa nawiązuje do dworku, w pobliżu którego powstał obiekt. Zgodnie z przyjętą klasyfikacją należy zakwalifikować to miano do nazw lokalizujących.

Na zakończenie rozważań, dotyczących onimów jastrzębskich parków, należy przyjrzeć się proprium obiektu, usytuowanego nieopodal dworku obronnego w Bziu: *Park Dworski Krajobrazowy*. Jest to proprium mieszane, z jednej bowiem strony wskazuje na lokalizację desygnatu w pobliżu dworku, z drugiej natomiast – charakteryzuje obiekt.

Podsumowując dociekania dotyczące nazewnictwa parków w Jastrzębiu-Zdroju, warto poddać rozważaniom strukturę onimów tych obiektów. Nazwy jastrzębskich parków mają w dużej mierze tworzywo odapelatywne. Są to propria w postaci przymiotnikowej. Tylko 1 miano zostało urobione od nazwy własnej. Nazwa ta ma zarazem formę rzeczownika w mianowniku liczby pojedynczej. Oprócz tego 1 proprium powstało zarówno od apelatywu w postaci przymiotnika, jak i antroponimu w formie rzeczownika liczby pojedynczej w dopełniaczu. Wykaz semantyczny nazw jastrzębskich parków wygląda następująco:

1. Nazwy lokalizujące (3): *Park Dąbrówka*, *Park Uniwersytecki*, *Park Zamkowy*;
2. Nazwy charakteryzujące (1): *Park Zdrojowy*;
3. Nazwy lokalizujące i charakteryzujące (1): *Park Dworski Krajobrazowy*;
4. Nazwy charakteryzujące i pamiątkowe (1): *Park Zdrojowy im. dr. Mikołaja Witczaka*;
5. Nazwy charakteryzujące i związane z niematerialnym dziedzictwem kultury (1): *Park Zdrojowy im. Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*.

4.4 Nazwy jastrzębskich ogródków działkowych

Zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego PWN* wyraz *działka* oznacza ‘niewielki kawałek ziemi na terenie miasta lub poza nim, służący mieszkańcowi miasta do odpoczynku, uprawy warzyw, owoców itp.’[165]. Natomiast rządowa strona Głównego Urzędu Statystycznego definiuje *rodzinny ogródek działkowy* jako ‘wydzielony obszar lub obszary przeznaczone na cele rodzinnych ogrodów działkowych, składające się z działek i terenu ogólnego, służące do wspólnego korzystania przez działkowców, wyposażone w infrastrukturę ogrodową’[166]. Obie definicje podkreślają rekreacyjną funkcję tych obiektów.

[165] https://sjp.pwn.pl/sjp/dzialka;2455561.html (dostęp: 01.08.2022).
[166] https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1376,pojecie.html (dostęp: 01.08.2022)

Jastrzębskie rodzinne ogródki działkowe powstały przede wszystkim z inicjatywy pracowników i dyrekcji różnych kopalń w mieście. Służyć miały rekreacji pracownikom lub emerytom tych zakładów pracy, jak również ich rodzinom. W przestrzeni Jastrzębia-Zdroju istnieje 15 ogródków działkowych: *ROD*[167] *Aster, ROD Barbórka, ROD Irys, ROD Krokus, ROD Malwa, ROD Nagietek, ROD Nowalijka, ROD Radość, ROD Róża, ROD Ruptawiec, ROD Sami Swoi, ROD Słonecznik, ROD Stokrotka, ROD Wisienka* oraz *ROD Zacisze*.

Znaczny odsetek propriów jastrzębskich ogródków działkowych stanowią nazwy charakteryzujące. Miana te stanowią aż 80% wyekscerpowanego materiału. Spośród wszystkich onimów charakteryzujących, najliczniej reprezentowane są nazwy pochodzące od określeń kwiatów lub owoców (*ROD Aster, ROD Irys, ROD Krokus, ROD Malwa, ROD Nagietek, ROD Nowalijka, ROD Róża, ROD Słonecznik, ROD Stokrotka* i *ROD Wisienka*). Pozostałe miana charakteryzujące odnoszą się do pozytywnych emocji (*ROD Radość*) lub skojarzeń akustycznych (*ROD Zacisze*).

Mniej produktywną grupą nazw są propria związane z niematerialnym dziedzictwem kultury. Są to 2 nazwy, związane z tradycją górniczą (*ROD Barbórka* od *Barbórki* – górniczego święta, obchodzonego w dzień św. Barbary, patronki górników) i filmową (*ROD Sami Swoi*, powstały od nazwy filmu z 1967 *Sami swoi*).

Oprócz propriów charakteryzujących i związanych z niematerialnym dziedzictwem kultury, w wyekscerpowanym materiale znajduje się także 1 nazwa lokalizująca, wskazująca położenie ogródka działkowego w określonego części Jastrzębia-Zdroju (*ROD Ruptawiec*, położony w *Ruptawcu*).

Kończąc rozważania dotyczące nazewnictwa jastrzębskich ogródków działkowych należy podkreślić, że aż 13 nazw motywowane jest konwencjonalnie, tylko 2 propria mają motywację realistyczną. Są to *ROD Barbórka* oraz *ROD Ruptawiec*. Warto również podkreślić, że prawie wszystkie miana mają postać rzeczownika w mianowniku liczby pojedynczej, 1 tylko onim, składający się z rzeczownika w liczbie mnogiej i jego przydawki. Spis semantyczny propriów jastrzębskich ogródków działkowych wygląda następująco:

1. Nazwy charakteryzujące (12): *ROD Aster, ROD Irys, ROD Krokus, ROD Malwa, ROD Nagietek, ROD Nowalijka, ROD Radość, ROD Róża, ROD Słonecznik, ROD Stokrotka, ROD Wisienka, ROD Zacisze*;
2. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury (2): *ROD Barbórka, ROD Sami Swoi*;

[167] Rodzinne Ogródki Działkowe.

3. Nazwy lokalizujące (1): *ROD Ruptawiec*.

4.5 Nazwy innych jastrzębskich obiektów rekreacyjnych

Oprócz parków i ogródków działkowych, w Jastrzębiu-Zdroju istnieje kilka innych obiektów, służących mieszkańcom miasta do wypoczynku i rekreacji. Mając na uwadze, że Jastrzębie-Zdrój położone jest na Płaskowyżu Rybnickim, będącym częścią Wyżyny Śląskiej, należy podkreślić, że charakterystycznymi elementami krajobrazu miasta są liczne parowy. Niektóre z nich zostały zagospodarowane, wskutek czego powstały na nich tereny zielone, wykorzystywane przez jastrzębian do rekreacji. W przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju funkcjonują nazwy 2 takich obiektów, których cechą wspólną jest proprium, pochodzące od apelatywu *jar*[168] : *Jar Południowy* oraz *Jar przy ul. Turystycznej*.

Obiekt, określany mianem *Jar Południowy*, usytuowany jest w centralnej części miasta na *os. Gwarków*. Naturalna dolina, znajdująca się w tym miejscu, została zniszczona wskutek prac budowlanych w pobliżu *ul. Wielkopolskiej*. W połowie lat 70. XX wieku postanowiono zagospodarować parów na cele rekreacyjne. W 1975 roku przeprowadzono prace kanalizacyjne, zaś rok później jastrzębianie w ramach czynu społecznego podjęli pracę przy urządzaniu jaru. Prace zakończono latem 1978 roku[169]. Chociaż obiekt zlokalizowany jest obecnie w centrum miasta, to biorąc pod uwagę okres, na który przypadła budowa ośrodka rekreacyjnego, miejsce to znajdowało się rzeczywiście w południowych rubieżach Jastrzębia-Zdroju. Miano *Jar Południowy* należy zatem zakwalifikować do nazw lokalizujących.

Kolejnym obiektem jest *Jar przy ul. Turystycznej*. Usytuowany jest on we wschodniej części centrum Jastrzębia-Zdroju w pobliżu *ul. Turystycznej, ul. Harcerskiej* i *ul. Granicznej*. Znajdują się tam: skatepark, siłownia na świeżym powietrzu, miasteczko ruchu drogowego oraz plac zabaw. Zagospodarowywanie terenu rozpoczęto w 2012 roku[170]. Proprium nawiązuje do lokalizacji obiektu, zatem jest to nazwa lokalizująca.

Na zakończenie rozważań dotyczących pozostałych obiektów wypoczynkowych w Jastrzębiu-Zdroju, warto zaprezentować miano jednego z największych ośrodków rekreacyjnych w mieście: *Ośrodek Wczasów Niedzielnych*, znany jastrzębianom przede wszystkim w formie skrótowca *OWN* lub nieoficjalnym określeniem *Ośrodek Wypoczynku*

[168] Według *Słownika języka polskiego PWN* wyraz *jar* oznacza ‘dolinę erozyjną o wąskim dnie i stromych zboczach’. Por. https://sjp.pwn.pl/szukaj/jar.html (dostęp: 02.08.2022).
[169] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/224/jar-poludniowy.html (dostęp:02.08.2022).
[170] https://www.tujastrzebie.pl/wiadomosci,jar-przy-turystycznej-bedzie-zagospodarowany,wia5-3266-1851.html (dostęp: 02.08.2022).

Niedzielnego. Obiekt, zlokalizowany w pobliżu *ul. Kazimierza Wielkiego* i *ul. Cieszyńskiej*, powstawał od lat 70. XX wieku z inicjatywy *KWK Moszczenica*. Tworzyli go górnicy w ramach dnia czynu partyjnego. Na terenie obiektu znajdowały się: amfiteatr, basen, korty tenisowe, alejki spacerowe oraz pawilon gastronomiczny. Od początku lat 90. XX wieku obiekt podupadał i dopiero od 2017 miasto rozpoczęło odnawianie ośrodka[171]. Onim obiektu należy zaliczyć do nazw charakteryzujących.

Podsumowując dociekania, związane z nazwami terenów zielonych, przeznaczonych do rekreacji, należy podkreślić, że 2 miana wskazują na lokalizację obiektu, chociaż 1 proprium zatraciło swoją motywację ze względu na przesunięcie granic miasta. Ponadto 1 nazwa charakteryzująca wskazuje bezpośrednio na rodzaj wypoczynku. Biorąc natomiast pod uwagę formę wyekscerpowanych mian, warto podkreślić ich różnorodność. W zebranym materiale znalazły się nazwy o różnych członach utożsamiających (*jar*, *ośrodek*) i różnej strukturze elementów odróżniających, tj. przymiotnik *Południowy*, wyrażenie przyimkowe *przy ul. Turystycznej* oraz wyrażenie złożone z rzeczownika w dopełniaczu liczby mnogiej i jego przydawki *Wczasów Niedzielnych*. Wykaz semantyczno-motywacyjny propriów jastrzębskich obiektów rekreacyjnych wygląda następująco:

1. Nazwy lokalizujące (2): *Jar Południowy, Jar przy ul. Turystycznej*.
2. Nazwy charakteryzujące (2): *Ośrodek Wczasów Niedzielnych*, *Ośrodek Wypoczynku Niedzielnego*.

4.6 Podsumowanie

Nazewnictwo miejsc sztucznie wydzielonych stanowi nieliczną i stosunkowo skonwencjonalizowaną grupę mian obiektów miejskich w Jastrzębiu-Zdroju. Oficjalne określenia placów i skwerów są klasą młodych onimów w jastrzębskiej przestrzeni. Warte podkreślenia jest to, że nazwy nieurzędowe desygnują obiekty, które dotąd nie otrzymały swojej nazwy na mocy uchwały. Magistrat bowiem nie przykłada dużej wagi do nominacji tych miejsc, jednak fakt, iż jastrzębianie używają nieoficjalnych określeń świadczy o wadze tych obiektów i braku zauważenia potrzeby nazwania ich przez jastrzębskich urzędników.

Z kolei propria jastrzębskich parków są skonwencjonalizowane i używa się ich również w oficjalnym obiegu. Desygnują one rozmaite obiekty, położone w różnych częściach miasta.

[171] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/90/osrodek-wczasow-niedzielnych.html (dostęp: 02.08.2022).

Są to przede wszystkim nazwy lokalizujące – wskazują położenie parku przy innym ważnym punkcie w mieście.

Miana rodzinnych ogródków działkowych są również silnie skonwencjonalizowane. Składają się na nie w dużej mierze propria charakteryzujące od określeń kwiatów lub pozytywnych wrażeń i emocji, ale także miana związane z niematerialnym dziedzictwem kultury, jak również 1 onim lokalizujący.

Ostatnią grupą są inne obiekty rekreacyjne, znajdujące się w przestrzeni Jastrzębia-Zdroju. Są to przede wszystkim lokalizujące nazwy, urobione od określeń kierunku geograficznego lub plateonimu, a także 1 miano charakteryzujące o złożonej budowie.

Kończąc rozważania, związane z nazewnictwem miejsc sztucznie wydzielonych w Jastrzębiu-Zdroju, warto podkreślić, że chociaż propriów, określających poszczególne desygnaty jest niewiele, to w miejskiej przestrzeni istnieją liczne obiekty, które mogłyby otrzymać oficjalne lub nieurzędowe nazwy. Mieszkańcy jednak posługują się zwykle apelatywnymi określeniami, wskazując rozmaite miejsca. Udowadnia to, że Jastrzębie-Zdrój jako miasto młode i powstałe na surowym korzeniu nie jest jeszcze miejscem w rozumieniu przestrzeni udomowionej i uczłowieczonej (por. Tuan 1987). Ponadto w Jastrzębiu-Zdroju, będącym w założeniu typowym miastem socjalistycznym, trudno rozróżnić poszczególne części, gdyż miasto było budowane w sposób jednolity, zatem wszystkie osiedla są do siebie upodobnione. Nie może zatem dziwić, że mieszkańcy nie stworzyli jeszcze stabilnego systemu nominacyjnego, pozwalającego odróżnić poszczególne elementy przestrzeni miasta. Powstające jednak oficjalne i nieurzędowe określenia placów i skwerów mogą być przyczynkiem do poszerzenia grupy nazw miejsc sztucznie wydzielonych w Jastrzębiu-Zdroju.

5. Nazwy ważnych punktów w mieście

W tej części pracy zostaną przedstawione i poddane analizie nazwy istotnych punktów w mieście. Propria tej grupy sytuują się na pograniczu urbanonimii (por. Mrózek 2010a: 51; Myszka 2016: 255). W wielu jednak przypadkach dociekania nad mianami punktów w mieście są istotnym elementem badań urbanonimicznych, ponieważ nazwy te desygnują obiekty, które są nierozerwalnie związane z kulturą danego miasta. Toteż w wielu pracach, badających nazewnictwo miejskie, omawia się tę grupę urbanonimów (por. m.in. Handke 1998a; Kopertowska 2001; Mrózek 2010).

Biorąc pod uwagę istotność danego punktu w przestrzeni Jastrzębia-Zdroju, można wyróżnić 5 różnych podgrup, które zostaną przeanalizowane: 1. nazwy budynków sanatoryjnych, 2. nazwy kopalń, 3. nazwy obiektów sakralnych, 4. nazwy pomników.

Budowle jastrzębskiego kurortu powstawały na długo przed ukonstytuowaniem się obecnego Jastrzębia-Zdroju. Pierwsze tego typu obiekty wybudowano w II połowie XIX wieku na terenie współczesnego *os. Zdrój*. Należą one zatem do najstarszych punktów w mieście. Przez wiele dziesięcioleci odzwierciedlały one uzdrowiskowy charakter miejscowości. Kurort zaczął jednak podupadać wraz z odnalezieniem złoża węgla i wybudowaniem kilku kopalń na terenie tworzącego się miasta. Zadecydowało to o jego przemysłowej, górniczej przyszłości. Pierwsze kopalnie otwarto w Jastrzębiu-Zdroju w II połowie XX wieku. Górnicze zakłady zdominowały krajobraz miasta. Ich działalność stała się również przyczyną utraty przez Jastrzębie-Zdrój statusu miejscowości uzdrowiskowej. Te dwa rodzaje punktów w mieście są najważniejszymi i najsilniej związanymi z Jastrzębiem-Zdrojem grupami obiektów, odzwierciedlają bowiem dzieje miasta.

Duża grupa jastrzębskich kościołów powstała późno. Wiąże się to z faktem, iż Jastrzębie-Zdrój było z założenia miastem socjalistycznym. Jedną z ważniejszych zaś cech tego typu urbanizacyjnego była desakralizacja przestrzeni (por. część 4.2 tej pracy). Nie tylko jednak świątynie mają niedługi rodowód. Również pomniki w Jastrzębiu-Zdroju powstały dopiero w XX wieku.

Obiekty te pełnią rozmaite funkcje: użytkowe, reprezentacyjne, rekreacyjne, sakralne itp., zatem sposoby nominacji punktów mogą się różnić: „jedne są rezultatem deskrypcji sytuacyjnej, inne to efekt spontanicznych kreacji, powstaniu niektórych towarzyszą długie debaty czy konkursy na nazwę". Trudno również odróżnić w tej grupie propria urzędowe od nieoficjalnych. Specyfika mian tego rodzaju obiektów miejskich obejmuje również ich formę, nie zawsze bowiem realizują schemat: *człon utożsamiający* + *człon określający* (Myszka 2016: 256).

Zebrany materiał liczy 143 nazwy, w tym 93 propria budowli uzdrowiskowych, 9 mian kopalń, 26 nazw kościołów i zborów oraz 15 określeń pomników i rzeźb.

5.1 Nazwy jastrzębskich budynków sanatoryjnych

Pod koniec lat 50. XX stulecia ówczesny właściciel Jastrzębia Dolnego Emil von Schlieben rozpoczął wiercenia w swoim majątku w poszukiwaniu węgla. Dotarł jednak do bogatych złóż wody solankowej. W 1860 roku baron odsprzedał Jastrzębie Dolne wraz z

ujęciem solanki hrabiemu Feliksowi von Königsdorffowi, który postanowił założyć uzdrowisko (Boratyn, Mazur 2011: 12; Kucia, Marcinowska 2014: 7).

W ciągu kolejnych lat jastrzębskie zdrojowisko kilkukrotnie zmieniało właścicieli. W 1896 roku uzdrowisko zakupił Mikołaj Witczak. Dzięki zaangażowaniu Witczaka i jego synów kurort zaczynał zyskiwać na znaczeniu oraz popularności (Boratyn, Mazur 2011: 25; Kucia, Marcinowska 2014: 7). Żeby jednak uzdrowisko mogło poprawnie funkcjonować, istotne jest zadbanie o odpowiednią infrastrukturę, m.in. zakłady lecznicze, kąpielowe, fizykalne, pijalnie, sanatoria i inne obiekty, determinujące istnienie zdrojowiska[172].

Pierwszym budynkiem w jastrzębskim uzdrowisku była nieistniejąca już *Szwajcarka,* którą oddano do użytkowania w 1861 roku. Była ona przeznaczona na kwatery dla kuracjuszy[173]. W następnym roku wybudowano łazienki kąpielowe oraz *Dom Zdrojowy,* służący kuracjuszom do rozrywki. Rozwój kurortu spowodował wzrost liczby budowanych zakładów, łaźni, budynków kąpieli solankowych, ale również rozbudowę osady, w której uzdrowisko było zlokalizowane. W pobliżu *Parku Zdrojowego* wybudowano liczne wille, domy, hotele, restauracje, lecznice i inne budynki, związane z rozrastającym się i coraz bardziej popularnym zdrojowiskiem (Boratyn, Mazur 2011: 15-22).

Liczne obiekty powiązane z dziejami uzdrowiska istnieją do dziś. Budynki te stanowią siedziby licznych instytucji, sklepów i innych punktów handlowo-usługowych. Na przestrzeni lat zanikło w świadomości mieszkańców większość nazw, określających te punkty. Jednak dzięki mapom Jastrzębia-Zdroju z 1938 i 1950 roku, a także licznym publikacjom jastrzębskich historyków i społeczników[174], odtworzono dużą grupę propriów budowli, znajdujących się w okolicy dawnego uzdrowiska.

Nazewnictwo budynków sanatoryjnych było do tej pory obiektem zainteresowania onomastów, zajmujących się przede wszystkim chrematonimią. H. Gaczyńska-Piwowarska (2005) dokonała analizy propriów domów wczasowych oraz pensjonatów w Karkonoszach, natomiast K. Banderowicz (2011) zaprezentowała rozmaite nazwy zakładów lecznictwa uzdrowiskowego, wskazała tendencję w nazewnictwie tej grupy obiektów i przebadała liczne miana sanatoriów, ośrodków, uzdrowisk i zakładów zdrojowych. Nie powstała jednak żadna praca, dotycząca nazw poszczególnych budowli sanatoryjnych w ujęciu urbanonimicznym.

[172] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uzdrowisko;3992032.html (dostęp: 05.08.2022).
[173] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/594/szwajcarka.html (dostęp: 12.09.2023).
[174] Są to rozmaite artykuły, zamieszczone w broszurach i biuletynach (m.in. Boratyn 2014; 2018; 2018a; Mazur 2017a; 2018c; 2018d; 2019a; 2020; 2021), a także książki (Boratyn, Mazur 2011; Mrożkiewicz, Czarnocka-Kanik 2011), jak również wpisy w internetowej encyklopedii wiedzy o Jastrzębiu-Zdroju: www. jaspedia.jasnet.pl.

Wyekscerpowany materiał liczy 93 onimy budynków, związanych z jastrzębskim sanatorium. W skład tej grupy zaliczają się propria will, domów, hoteli, restauracji, sanatoriów, pijalni, łazienek, pensjonatów, jak również inne liczne budowle, mające związek z funkcjonowaniem kurortu w Jastrzębiu-Zdroju, m.in. folwarki, gospodarstwa, dworki, kasyna, ogrody itp.

Rozważania o typie budowli uzdrowiskowych są istotne z punktu widzenia analizy onomastycznej ich mian, bowiem różne określenia, sytuujące się w obrębie członu utożsamiającego danej nazwy, wpisane są trwale w proprium obiektu, determinują zatem nie tylko funkcję budynku, ale także strukturę jego onimu. Nie można zatem poddawać analizie nazw typu *Willa Anna* czy *Dom św. Jacka* w oderwaniu od elementu gatunkowego, ponieważ leksemy te stanowią integralną część tych mian. Istnieją jednak propria obiektów zdrojowych, funkcjonujące bez członu określanego w formie nazwy. Mają one jednak charakterystyczną strukturę, pozwalającą wyróżnić typ budynku sanatoryjnego, np. *Katowiczanka*.

Mając to na uwadze, zasadne będzie przeprowadzenie analizy językowej, wykorzystującej przede wszystkim sklasyfikowanie poszczególnych propriów według elementów utożsamiających. W dalszej części przedstawione zostaną nazwy, w których strukturze nie funkcjonują człony gatunkowe. Nazwy, mające więcej niż jeden wariant, zapisuje się jako jedno proprium.

Rozważania, dotyczące nazewnictwa budowli, związanych z jastrzębskich uzdrowiskiem, warto rozpocząć od propriów, zawierających najczęściej powtarzające się człony utożsamiające. Należą do nich nazwy, w których pojawia się wyraz *Willa*. Miana te wskazują na określoną funkcję obiektu: są to bowiem przede wszystkim budynki, przystosowane do potrzeb pobytu kuracjuszy. Znajdowały się w nich pokoje gościnne, bawialnie, restauracje i inne pomieszczenia, z których mogli korzystać pacjenci. Stawiane były w różnych latach przez rozmaitych właścicieli parcel.

W zebranym materiale figuruje 20 propriów, których człon gatunkowy stanowi leksem *Willa*: *Willa Anna, Willa Antonina, Willa Boży Dar || Willa Bożydar, Willa Danusia, Willa Emilia, Willa Europejska, Willa Feliks || Willa Felix, Willa Franciszka, Willa Hoppenów, Willa Janka, Willa Karola, Willa Maria, Willa Mec. J. Witczaka, Willa p. J. Witczaka, Willa p. Ranoszka, Willa Sanssouci, Willa Szmuka, Willa Teresa, Willa Wanda* oraz *Willa Wojciech*. Należy zarazem zaznaczyć, że obiekt, określany 2 mianami *Willa Mec. J. Witczaka* i *Willa p. J. Witczaka*, był miejscem zamieszkania jednego z właścicieli uzdrowiska, Józefa Witczaka, nie był zatem jednym z licznych pensjonatów, przeznaczonych dla kuracjuszy. Niemniej jednak budowla ta stanowiła integralną część kurortu.

Spośród zaprezentowanych propriów 12 urobionych zostało od imienia w mianowniku liczby pojedynczej. Oprócz tego 2 onimy utworzono od skrótu zwrotów grzecznościowych, inicjału imienia oraz nazwiska właściciela kurortu w dopełniaczu liczby pojedynczej. Również 3 miana powstały od nazwiska właścicieli w dopełniaczu liczby pojedynczej oraz mnogiej. Przedstawiona lista nazw zawiera również 1 nazwę, urobioną od przymiotnika, 1 proprium, będące złożeniem dwu słów, a także 1 miano, pochodzące z języka obcego.

Drugim najczęściej powtarzającym się elementem utożsamiającym w nazwach budynków uzdrowiskowych był wyraz *Dom*. Obiekty, określane tym członem, były przede wszystkim prywatnymi budynkami mieszkalnymi mieszkańców lub pracowników uzdrowiska. *Domami* określano także niektóre sanatoria lub zakłady zdrojowe.

Ze względu na zróżnicowanie funkcji, które pełnią określone *Domy*, można wyróżnić 14 obiektów, wliczających się do 5 zasadniczych grup propriów. Są to *Domy* 1. należące do mieszkańców lub pracowników kurortu, tj. *Dom dr. Typrowicza, Dom Gładysza, Dom p. Endera* || *Dom p. Endra, Dom p. Kałuży, Dom p. Karaska* i *Dom p. Trunka,* 2. prewentoria dziecięce, tj. *Dom Dziecka Huty Florian* oraz *Dom Dziecka Zjednoczenia Przemysłu Maszyn Elektrycznych*, 3. zakłady leczące dzieci różnych religii i wyznań, tj. *Dom Aniołów Stróżów*, *Dom Jacka* || *Dom św. Jacka* i *Dom św. Józefa*, a także 4. pensjonaty, należące do określonych instytucji, tj. *Dom Wypoczynkowy Kas Chorych Huty Pokój im. Stanisława Skrzyckiego* i *Dom ZUS*, jak również 5. reprezentacyjna budowla uzdrowiska, tj. *Dom Zdrojowy*.

W odróżnieniu od mian, określanych jako *Wille*, budowle sanatoryjne z członem gatunkowym w formie wyrazu *Dom* mają dość jednolitą strukturę językową. Wyróżnić można 6 nazw, urobionych od nazwisk właścicieli w dopełniaczu liczby pojedynczej, 3 imiona świętych w postaci dopełniacza liczby pojedynczej, a także 3 propria o złożonej strukturze, jak również 1 miano urobione od skrótowca i 1 onim w postaci przymiotnikowej.

Wyjątkową grupą propriów są *Domy Wczasowe Funduszu Wczasów Pracowniczych,* określanych na mapie skrótem *D.W.F.W.P.* Były to obiekty, będące pod zarządem określonych Funduszy Wczasów Pracowniczych[175]. W zebranym materiale figurują 3 obiekty, należące do FWP: *D.W.F.W.P. Dyrdzianka, D.W.F.W.P. Hutnik* i *D.W.F.W.P. Jastrzębianka*. Spośród wymienionych nazw, 2 propria urobione zostały od nazw własnych, tj. nazwiska właścicieli

[175] Zgodnie z definicją *Encyklopedii PWN Fundusz Wczasów Pracowniczych (FWP)* to ‘instytucja zajmująca się organizacją różnych form wypoczynku, utworzona w Polsce 1949’, która ‘organizuje różne formy wypoczynku: wczasy zwykłe (pracownicze i rodzinne), sportowe, turystyczno-krajoznawcze, profilaktyczne, kolonie i obozy dla młodzieży i sportowców, zielone klasy’. Por. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Fundusz-Wczasow-Pracowniczych;3903263.html (dostęp: 07.08.2022).

(*Dyrdzianka*) i toponimu (*Jastrzębianka*), 1 powstało od apelatywnego określenia pracownika zakładu metalurgicznego (*Hutnik*).

Liczną klasę stanowią także *Łazienki*. Są to zakłady lecznicze, wykorzystujące naturalne walory wody solankowej i borowinowej. W przestrzeni jastrzębskiego uzdrowiska można wyróżnić 8 takich propriów: *Łazienki I, Łazienki II, Łazienki III, Łazienki IV, Łazienki Parkowe, Nowe Łazienki, Nowe Łazienki II* oraz *Nowe Łazienki Parkowe*. Szczególnie produktywnym sposobem nominacji zakładów kąpielowych były zatem odpowiednie cyfry rzymskie. Ponadto budynki te nazywano, wykorzystując przymiotniki, określające miejsce, w którym obiekt się znajdował, jak również czas jego powstania w stosunku do pozostałych budowli.

Inną równie produktywną grupą mian są *Sanatoria*. Wyekscerpowany materiał zawiera 7 nazw, określanych tym elementem gatunkowym: *Sanatorium Górnik, Sanatorium Huty Pokój, Sanatorium im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Sanatorium Mieszko, Sanatorium nr 1 – pawilon „C”, Sanatorium Spółki Brackiej* i *Sanatorium ZUS*. Formę nazewniczą tych nazw tworzą zatem zróżnicowane struktury. Są to zarówno nazwy pospolite w mianowniku liczby pojedynczej (*Górnik*), jak i nazwy własne w mianowniku liczby pojedynczej (*Mieszko*) oraz dopełniaczu liczby pojedynczej (*Huty Pokój*, *Marszałka Józefa Piłsudskiego* oraz *Spółki Brackiej*), a także skrótowiec (*ZUS*) i literowo-cyfrowe proprium porządkujące określone obiekty (*nr 1 – pawilon „C”*).

W przestrzeni onimicznej jastrzębskiego uzdrowiska rzadziej pojawiały się inne człony gatunkowe. Leksemem *Zakład* określano 3 obiekty, tj. *Zakład Marii, Zakład Najświętszej Marii Panny* oraz *Żydowski Zakład dla Dzieci*. Oprócz tego w zebranym materiale figurują 3 budynki, nazywane *Pensjonatami*, tj. *Pensjonat im. Marji Konopnickiej, Pensjonat Kasy Chorych* i *Pensjonat Szwajcarski*, a także 2 obiekty, nazywane *Pawilonami*, tj. *Pawilon sanatoryjny nr IV* oraz *Pawilon Zdrój*. Pojawia się także 1 onim, którego elementem utożsamiającym jest wyraz *Letnisko*, tj. *Letnisko Oficerskie*. Na formę tych nazw składają się takie struktury, jak rzeczowniki w dopełniaczu liczby pojedynczej (*Marii, Najświętszej Marii Panny* i *Kasy Chorych, Marji Konopnickiej*), rzeczowniki w mianowniku liczby pojedynczej (*Zdrój*), wyrażenia przyimkowe (*dla Dzieci*), przymiotniki (*Żydowski, sanatoryjny, Szwajcarski, Oficerskie*), jak również określenie cyfrowe (*nr IV*).

Warto również podkreślić, że otoczenie kurortu tworzą rozmaite lokale usługowe. Dla kuracjuszy otwarte były różne punkty, w których mogli się posilić lub zapewnić sobie nocleg. Inne obiekty służyły im także do rozrywki. Tak było również w jastrzębskim zdrojowisku.

W wyekscerpowanym materiale figuruje 5 propriów, określanych jako *Restauracje*, tj. *Restauracja koło Dworca, Restauracja Kopyto, Restauracja Kowola || Restauracja Kowolowa*

|| *Restauracja Kowolowej*, *Restauracja Posłuszy* oraz *Restauracja Woryny*. Nazwy te tworzą przede wszystkim nazwiska właścicieli w mianowniku liczby pojedynczej (*Kopyto*, *Posłuszy*) oraz dopełniaczu liczby pojedynczej (*Kowola, Kowolowej*, *Woryny*), jak również w postaci przymiotnikowej (*Kowolowa*), a także wyrażenia przyimkowego (*koło Dworca*).

Innym rodzajem obiektów były rozmaite *Hotele*. W zebranym materiale znalazło się 5 nazw, zawierających w prepozycji ten człon gatunkowy: *Hotel Europa, Hotel Heimkehr, Hotel Hohenzollern, Hotel im. Generała Hallera* oraz *Hotel Königsdorff*. Aż 4 wymienione propria mają postać rzeczownika w mianowniku liczby pojedynczej, tylko 1 miano ma formę rzeczownika w dopełniaczu liczby pojedynczej. Warto zwrócić uwagę na dużą liczbę niemieckich wyrazów w tej grupie obiektów. Wyjaśnienie tego faktu wiąże się z działalnością Niemców w uzdrowisku zarówno w XIX i na początku XX wieku, jak również podczas II wojny światowej. Warto także przytoczyć niemiecką nazwę *Parkhotel*, zawierającą wyraz *Hotel* w postpozycji.

W jastrzębskim kurorcie rozrywkę pacjentom zapewniały *Kasyna*. Można wyróżnić 2 obiekty, określane w ten sposób: *Kasyno Dolne* oraz *Kasyno Zdrojowe*. Oba miana mają postać przymiotnikową.

Kończąc rozważania, dotyczące propriów budowli w jastrzębskim uzdrowisku sklasyfikowanych pod kątem rozmaitych członów gatunkowych, warto zwrócić uwagę na pojedyncze onimy, zawierające w swojej formie takie elementy utożsamiające, jak *Folwark* (*Folwark Witczaków*), *Gospodarstwo* (*Gospodarstwo Z.P.U.*), *Spółdzielnia* (*Spółdzielnia „Florian”*) oraz *Strzecha* (*Strzecha Powstań*). Strukturę językową tych propriów tworzą 2 rzeczowniki w dopełniaczu liczby mnogiej (*Witczaków* i *Powstań*), 1 rzeczownik w mianowniku liczby pojedynczej (*„Florian”*) oraz 1 skrótowiec (*Z.P.U.*).

Niektóre miana powstały wskutek elipsy członu gatunkowego zaprezentowanych nazw. Można wyróżnić 3 propria z pominiętym elementem utożsamiającym: *Jacek* (skrócone określenie *Domu św. Jacka*), *Spółka Bracka* (w ten sposób nazywano *Sanatorium Spółki Brackiej*), jak również *Szwajcarka* (potoczna nazwa *Pensjonatu Szwajcarskiego*).

Warto także zwrócić uwagę na 4 miana, które nie zawierają w swojej postaci elementu odróżniającego. Są to nazwy, będące derywatami, powstałymi od nazw miejscowości, tj. *Jastrzębianka, Katowiczanka* oraz *Opolanka*, urobione od toponimów *Jastrzębie, Katowice* oraz *Opole* z przyrostkiem *-anka*, wyrażającym deminutywność, jak również 1 proprium

Masnówka, utworzone od nazwiska lekarza uzdrowiskowego *Masnego*[176] z sufiksem *-ówka,* sugerującym posesywność obiektu[177].

Ponadto z wyekscerpowanego materiału wyróżnić można potoczną nazwę *Beldona,* będącą określeniem *Sanatorium Huty Pokój*. Z obiektu tego korzystali także pracownicy katowickiej *huty Baildon*[178], zbudowanej przez szkockiego inżyniera Johna Baildona[179]. Nieoficjalne proprium sanatorium stanowi zatem adaptację fonetyczną obcego nazwiska przedsiębiorcy.

W przestrzeni onimicznej jastrzębskiego kurortu istniała także duża grupa mian pochodzenia obcego, licząca 18 jednostek. W tej klasie propriów wyróżniają się przede wszystkim 3 klasy nazw: 1. onimy pochodzenia niemieckiego, które powstały w pierwszych latach funkcjonowania uzdrowiska, będącego wówczas pod zaborem pruskim, lub też podczas okupacji hitlerowskiej, tj. *Annahof, Bremen, Carolinehof, Fremdenheim, Josefsheim, Marienheim* oraz *Ulrikehof*, jak również niektóre wspomniane onimy, zawierające w członie gatunkowym leksem *Hotel,* tj. *Hotel Europa, Hotel Heimkehr, Hotel Hohenzollern, Hotel Königsdorff* oraz *Parkhotel*; 2. nazwy związane z religią katolicką, tj. *Betania*[180], *Betania II, Betania III* oraz *Caritas*[181]; 3. propria wieloelementowe, tj. *Kinderheilstätte Bethanien* oraz *Kinderheilstätte Marienheim*.

Przedstawione nazwy wykazują dużą różnorodność strukturalną. Wiele obiektów również posiadało różne miana na przestrzeni lat. Liczne zmieniające się onimy podlegały swoistej apelatywizacji z różnych przyczyn. Los ten spotkał m.in. fundację boromeuszek, zajmującą się leczeniem dzieci katolickich[182]. Po drugie, w 1947 roku doszło do upaństwowienia jastrzębskiego uzdrowiska (Boratyn, Mazur 2011: 56). W kurorcie, należącym od tej pory do Przedsiębiorstwa Państwowego „Polskie Uzdrowiska", przekazano określone obiekty do dyspozycji rozmaitych instytucji lub zakładów pracy. Należy także podkreślić, że zmiany właścicieli różnych budowli spowodowały zatarcie się ze świadomości mieszkańców ich nazw. Wreszcie, zasadne jest podkreślenie, iż zaprezentowane człony gatunkowe propriów nie mają charakteru arbitralnego. Miana te pojawiają się w różnych źródłach z określonymi

[176] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/457/masnowka.html (dostęp: 08.08.2022).
[177] Formant *-ówka* jest szczególnie produktywny na Śląsku (Rzetelska-Feleszko 2005: 209).
[178] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1/sanatorium-huty-pokoj.html (dostęp:08.08.2022).
[179] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Huta-Baildon;3913379.html (dostęp: 08.08.2022).
[180] Betania to miejscowość, w której mieszkał wskrzeszony przez Chrystusa św. Łazarz; por. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Betania;3876650.html (dostęp: 08.08.2022).
[181] Według *Słownika języka polskiego PWN* wyraz *caritas* oznacza w chrześcijaństwie 'czynną miłość bliźniego wypływającą z miłości do Boga'; por. https://sjp.pwn.pl/szukaj/caritas.html (dostęp: 08.08.2022).
[182] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/347/katolicka-lecznica-dla-dzieci-im-panny-marii-kinderheilst-tte-marienheim.html (dostęp: 08.08.2022).

elementami utożsamiającymi, jednak wiele członów gatunkowych usytuowanych jest wobec siebie w stosunku bliskoznacznym, np. niektóre obiekty, określane jako *Domy*, można nazwać także *Willami*. Również rozmaite *Sanatoria* mogłyby funkcjonować jako *Pawilony*.

Kontynuując rozważania na temat propriów jastrzębskich obiektów uzdrowiskowych, konieczne jest również przedstawienie wyników analizy semantyczno-motywacyjnej. Okazuje się bowiem, że podobnie jak inne urbanonimy, miana budowli sanatoryjnych w Jastrzębiu-Zdroju dają się pogrupować w różnych klasach znaczeniowych, zaś powstanie wielu z nich jest odpowiednio umotywowane.

W wyekscerpowanym materiale najliczniejszą grupę stanowią propria posesywne. Stanowią one około 43% nazw obiektów sanatoryjnych. Są to przede wszystkim miana willi, tj. *Willa Antonina, Willa Danusia, Willa Emilia, Willa Feliks || Willa Felix, Willa Franciszka, Willa Hoppenów, Willa Karola, Willa Maria, Willa Mec. J. Witczaka, Willa p. J. Witczaka, Willa p. Ranoszka, Willa Szmuka, Willa Teresa, Willa Wanda* i *Willa Wojciech*, onimy domów, tj. *Dom dr. Typrowicza, Dom Gładysza, Dom p. Endera || Dom p. Endra, Dom p. Kałuży, Dom p. Karaska, Dom p. Trunka* i *Dom ZUS*, jak również nazwy restauracji, tj. *Restauracja Kopyto, Restauracja Kowola || Restauracja Kowolowa || Restauracja Kowolowej, Restauracja Posłuszny* i *Restauracja Woryny*, a także sanatoria, tj. *Sanatorium Górnik, Sanatorium Huty Pokój, Sanatorium Mieszko, Sanatorium Spółki Brackiej* i *Sanatorium ZUS*. Ponadto inne nazwy reprezentują tę klasę *nomina propria*. Są to zarówno miana polskie, tj. *D.W.F.W.P. Dyrdzianka, Folwark Witczaków, Gospodarstwo Z.P.U., Letnisko Oficerskie, Masnówka, Pensjonat Kasy Chorych, Spółdzielnia „Florian”* i *Spółka Bracka*, jak też niemieckie propria, tj. *Carolinehof* i *Ulrikehof*.

Liczną grupę stanowią także nazwy charakteryzujące. Stanowią one prawie 23% zebranego materiału. W klasie tej wyróżnić można miana, związane ze specyfiką kurortu, tj. *Dom Zdrojowy, Kasyno Dolne, Kasyno Zdrojowe, Łazienki I, Łazienki II, Łazienki III, Łazienki IV, Nowe Łazienki, Nowe Łazienki II, Pawilon sanatoryjny nr 4, Pawilon Zdrój, Pensjonat Szwajcarski, Sanatorium nr 1 – pawilon „C”* i *Żydowski Zakład dla Dzieci*, jak również propria, desygnujące pensjonaty lub lokale usługowe, tj. *Hotel Europa, Willa Europejska*. Ponadto wymienić można 2 miana potoczne, tj. *Beldona* i *Szwajcarka*, a także 3 onimy obcojęzyczne, tj. *Bremen, Fremdenheim*[183] i *Willa Sanssouci*[184].

Wśród klas propriów, które wykazywały dużą produktywność w nazewnictwie jastrzębskich obiektów uzdrowiskowych, znalazły się również miana związane z

[183] *Fremdenheim* - niem. ‘pensjonat’.
[184] *Sanssouci* – fr. ‘bez trosk’.

niematerialnym dziedzictwem kultury, w szczególności onimy kultowe. W zebranym materiale figuruje 9 nazw powiązanych z religią, tj. *Betania I, Betania II, Betania III, Dom Aniołów Stróżów, Dom św. Jacka || Dom Jacka || Jacek, Dom św. Józefa || Josefsheim, Willa Boży Dar || Willa Bożydar, Zakład Marii || Zakład Najświętszej Marii Panny || Marienheim* oraz *Caritas*. Warto również zwrócić uwagę na jedną nazwę, pełniącą funkcję propagandową. W czasie okupacji nazistowskiej pensjonat Edwarda Posłusznego nosił nazwę *Hotel Heimkehr*. Nazwę tę tłumaczy się z języka niemieckiego jako 'powrót do domu' lub 'powrót do ojczyzny'. Jest to również nazwa nazistowskiego propagandowego filmu z 1941 roku, w którym „Polacy to prześladujące Niemców bestie, mordujące dzieci, kobiety i starców. Niemcy zaś kochają pokój, tęsknią do swojej ojczyzny i czekają na Hitlera-wybawiciela"[185].

Idąc dalej, warto zwrócić uwagę na dużą liczbę propriów pamiątkowych. Klasa ta okazała się być szczególnie produktywna w nazewnictwie zdrojowych hoteli, tj. *Hotel Hohenzollern* (na cześć dynastii, panującej w Cesarstwie Niemieckim), *Hotel im. Generała Hallera* (nadana po przejęciu posesji przez polskich właścicieli) oraz *Hotel Königsdorff* (upamiętniająca założyciela uzdrowiska). Również nazwy niektórych willi, pozornie wskazujące na posesywność, zostały nadane dla uczczenia osób bliskich właścicielowi odpowiedniej posesji, tj. *Annahof || Willa Anna* (na cześć żony posesjonata) oraz *Willa Janka* (nazwa nadana po śmierci córki gospodarza willi w 1934 roku). Spośród innych grup obiektów warto wyróżnić także *Pensjonat im. Marji Konopnickiej, Sanatorium im. Marszałka Józefa Piłsudskiego* oraz *Strzechę Powstań*.

Mniej liczną grupą nazw są onimy lokalizujące. W zebranym materiale figuruje 5 takich mian. Są to: *Jastrzębianka, Katowiczanka, Opolanka, Parkhotel* oraz *Restauracja koło Dworca*. Ponadto w przestrzeni jastrzębskiego uzdrowiska funkcjonowały propria o mieszanej semantyce. Spośród klas nazw, łączących różne typy semantyczne, wyróżnić można grupę mian charakteryzujących i posesywnych (*D.W.F.W.P. Dyrdzianka, D.W.F.W.P. Hutnik, Dom Dziecka Huty Florian* oraz *Dom Dziecka Zjednoczenia Przemysłu Maszyn Elektrycznych*), charakteryzujących i lokalizujących (*D.W.F.W.P. Jastrzębianka, Łazienki Parkowe*, a także *Nowe Łazienki Parkowe*), charakteryzujących i związanych z niematerialnym dziedzictwem kultury (*Kinderheilstätte Bethanien* oraz *Kinderheilstätte Marienheim*), jak również złożone proprium charakteryzujące, posesywne i pamiątkowe (*Dom Wypoczynkowy Kas Chorych Huty Pokój im. Stanisława Skrzyckiego*).

[185] Por. https://histmag.org/Heimkehr-Najgorszy-film-o-zlym-Polaku-8514 (dostęp: 08.08.2022).

Podsumowując rozważania, dotyczące nazewnictwa jastrzębskich budowli sanatoryjnych, warto zwrócić uwagę na różnorodność i niearbitralność członów gatunkowych w nazwach, desygnujących obiekty. Najbardziej produktywnym typem elementu utożsamiającego tych mian były leksemy: *Willa, Dom* (również z dodatkowymi wyrazami określającymi), *Łazienki* i *Sanatorium*. Należy także podkreślić dużą liczbę propriów pochodzenia obcego. Mniej liczne okazały się być onimy pozbawione członu gatunkowego, jak również nazwy powstałe wskutek elipsy elementu odróżniającego. Z perspektywy syntaktycznej dużą produktywnością wykazały się miana, mające postać rzeczownika w mianowniku lub dopełniaczu liczby pojedynczej, a także nazwy w formie przymiotnikowej. Zasadne jest także podkreślenie produktywności propriów posesywnych, charakteryzujących i związanych z niematerialnym dziedzictwem kultury. Biorąc pod uwagę ujęcie semantyczno-motywacyjne nazw jastrzębskich budowli uzdrowiskowych, schemat przedstawia się następująco:

1. Nazwy posesywne:
    a) realistyczne (30): *Dom dr. Typrowicza*, *Dom Gładysza*, *Dom p. Endera || Dom p. Endra*, *Dom p. Kałuży*, *Dom p. Karaska*, *Dom p. Trunka*, *Dom ZUS*, *Folwark Witczaków*, *Gospodarstwo Z.P.U.*, *Letnisko Oficerskie*, *Masnówka*, *Pensjonat Kasy Chorych*, *Restauracja Kopyto*, *Restauracja Kowola || Restauracja Kowolowa || Restauracja Kowolowej*, *Restauracja Posłuszny*, *Restauracja Woryny*, *Sanatorium Górnik*, *Sanatorium Huty Pokój*, *Sanatorium Spółki Brackiej*, *Sanatorium ZUS*, *Spółdzielnia „Florian”*, *Spółka Bracka*, *Willa Antonina*, *Willa Danusia*, *Willa Franciszka*, *Willa Hoppenów*, *Willa Mec. J. Witczaka*, *Willa p. J. Witczaka*, *Willa p. Ranoszka*, *Willa Szmuka*;
    b) konwencjonalne (10): *Carolinehof*, *Sanatorium Mieszko*, *Ulrikehof*, *Willa Emilia*, *Willa Feliks || Willa Felix*, *Willa Karola*, *Willa Maria*, *Willa Teresa*, *Willa Wanda*, *Willa Wojciech*.
2. Nazwy charakteryzujące:
    a) realistyczne (17): *Beldona*, *Dom Zdrojowy*, *Fremdenheim*, *Kasyno Dolne*, *Kasyno Zdrojowe*, *Łazienki I*, *Łazienki II*, *Łazienki III*, *Łazienki IV*, *Nowe Łazienki*, *Nowe Łazienki II*, *Pawilon sanatoryjny nr IV*, *Pawilon Zdrój*, *Pensjonat Szwajcarski*, *Sanatorium nr 1 – pawilon „C”*, *Szwajcarka*, *Żydowski Zakład dla Dzieci*;
    b) konwencjonalne (4): *Bremen*, *Hotel Europa*, *Willa Europejska*, *Willa Sanssouci*.

3. Nazwy związane z niematerialnym dziedzictwem kultury:
    a) konwencjonalne (9): *Betania*, *Betania II*, *Betania III*, *Caritas*, *Dom Aniołów Stróżów*, *Dom Jacka* || *Dom św. Jacka* || *Jacek*, *Dom św. Józefa* || *Josefsheim*, *Marienheim* || *Zakład Marii* || *Zakład Najświętszej Marii Panny*, *Willa Boży Dar* || *Willa Bożydar*.
4. Nazwy pamiątkowe:
    a) realistyczne (4): *Annahof* || *Willa Anna*, *Hotel Königsdorff*, *Strzecha Powstań*, *Willa Janka*;
    b) konwencjonalne (4): *Hotel Hohenzollern*, *Hotel im. Generała Hallera*, *Pensjonat im. Marji Konopnickiej*, *Sanatorium im. Marszałka Józefa Piłsudskiego*.
5. Nazwy lokalizujące:
    a) realistyczne (4): *Jastrzębianka*, *Katowiczanka*, *Parkhotel*, *Restauracja koło Dworca*;
    b) konwencjonalne (1): *Opolanka*.
6. Nazwy charakteryzujące i posesywne:
    a) realistyczne (4): *D.W.F.W.P. Dyrdzianka*, *D.W.F.W.P. Hutnik*, *Dom Dziecka Huty Florian*, *Dom Dziecka Zjednoczenia Przemysłu Maszyn Elektrycznych*.
7. Nazwy charakteryzujące i lokalizujące:
    a) realistyczne (3): *D.W.F.W.P. Jastrzębianka*, *Łazienki Parkowe*, *Nowe Łazienki Parkowe*.
8. Nazwy charakteryzujące i związane z niematerialnym dziedzictwem kultury:
    a) konwencjonalne (2*): Kinderheilstätte Bethanien*, *Kinderheilstätte Marienheim*.
9. Nazwy charakteryzujące, posesywne i pamiątkowe:
    a) pośrednie (1): *Dom Wypoczynkowy Kas Chorych Huty Pokój im. Stanisława Skrzyckiego*.

5.2 Nazwy jastrzębskich kopalń

Nazewnictwo kopalń nie stanowiło dotąd przedmiotu zainteresowania badaczy nazw własnych. Jedyną książkową pozycją, dotyczącą propriów górniczych zakładów pracy, jest *Słownik historyczny kopalń węgla na ziemiach polskich* Jerzego Jarosa (1984), w których autor umieścił miana kopalń zarówno jemu współczesnych, jak i historycznych. Wymagało to dotarcia do różnych źródeł archiwalnych i rozmaitych wzmianek w literaturze przedmiotu. W

leksykonie tym J. Jaros podaje takie informacje o wymienionych zakładach górniczych, jak: propria kopalni oraz jej zmiany, jej położenie zgodnie z podziałem administracyjnym kraju z 1975 roku, data powstania zakładu i jej likwidacji, zmiany własnościowe, jak również wydobycie w różnych latach w przeliczeniu na tony (Jaros 1984: 8-9).

Jak zostało wspomniane w poprzedniej części, era jastrzębskiego uzdrowiska została zainicjowana przez poszukiwanie złóż węgla. Jeszcze po II wojnie światowej kurort pełnił przede wszystkim funkcję ośrodka, przeznaczonego dla górników lub hutników, pracujących w śląskich zakładach pracy (Kucia, Marcinowska 2014: 8). Jednak w latach 50. XX wieku wznowiono poszukiwania cennego surowca (Boratyn 2012: 6; Boratyn, Furczyk, Jasińska, Gawlas 2020: 13). Wówczas zdecydowano również o wzniesieniu dużego ośrodka miejskiego, zaś budowę pierwszych kopalń na ziemi jastrzębskiej rozpoczęto w 1955 roku (Boratyn 2013a: 20). Z biegiem rozwoju procesu urbanizacyjnego i poszerzania granic miasta budowano więcej górniczych zakładów wydobywczych, a Jastrzębie-Zdrój stawało się prężnym ośrodkiem miejskim i przemysłowym.

Rozwój miasta i budowa większej liczby kopalń zaważyła także na przyszłości kurortu. „Pobyt w sanatoriach funkcjonujących w cieniu górniczych kominów stawał się coraz mniej popularny, tym bardziej że najczęściej kierowano do Jastrzębia-Zdroju pracowników przemysłu wydobywczego pragnących odpocząć od zindustrializowanego krajobrazu. Wraz w powstaniem kolejnych kopalń źródła solanki zaczęły zanikać". Kolejne próby ratowania uzdrowiska, w tym przekształcenie zdroju w ośrodek przyrodolecznictwa profilaktycznego i rehabilitacyjnego, zakończyły się niepowodzeniem. W 1994 roku jastrzębski kurort zaprzestał działalności (Boratyn, Mazur 2011: 63; Kucia, Marcinowska 2014: 23), zaś 13 lat później Jastrzębie-Zdrój utraciło status uzdrowiska (Kucia, Marcinowska 2014: 122).

Powstawanie miasta zostało zdeterminowane przez rozwój górnictwa na ziemi jastrzębskiej. Dla przybywających z różnych stron kraju górników budowano kolejne zespoły mieszkalne (por. Boratyn 2013a; Kucia, Marcinowska 2014: 9-69). W roku 1969 w granice Jastrzębia-Zdroju wcielono obszary gromad Jastrzębia Górnego i Moszczenicy (Kucia, Marcinowska: 35). Trzy lata później do miasta włączono pozostały obszar sołectwa Jastrzębie Górne (Kucia Marcinowska: 46), zaś w 1975 roku – sąsiednie sołectwa: Borynia, Bzie, Moszczenica, Ruptawa, Skrzeczkowice oraz Szeroka (Kucia, Marcinowska: 54). Dwa lata później natomiast do Jastrzębia-Zdroju wcielono Pniówek i część obszaru sołectw Krzyżowice i Pawłowice (Kucia, Marcinowska: 64).

Od tej pory wszystkie kopalnie na ziemi jastrzębskiej znalazły się w granicach administracyjnych miasta[186], stając się jego integralną częścią, podobnie jak przed wiekiem kurort i jego budynki. To, jak również fakt, że rozwój górnictwa na ziemi jastrzębskiej stał się motorem napędowym powstania i rozrostu Jastrzębia-Zdroju, zasadne jest stwierdzenie, iż jastrzębskie kopalnie należą do najważniejszych punktów w mieście[187].

Jak zostało wcześniej podkreślone, już w połowie XIX wieku ówczesny właściciel Jastrzębia Dolnego próbował odnaleźć złoża węgla. Jego próby przyczyniły się jednak do powstania uzdrowiska (por. część 5.5.1). Jednak na innych obszarach ziemi jastrzębskiej również podejmowano próby znalezienia cennego kruszcu. Świadczyć o tym może fakt, że przystępujący do wierceń na terenie Boryni w latach 50. XX wieku geolodzy opierali się na wynikach badań, przeprowadzonych przed I wojną światową. Plany założenia zakładu górniczego na tym terenie podejmował książę pszczyński. W czasie II wojny światowej władze okupacyjne planowały kontynuację tych działań. Na obszarze Pniówka natomiast obecność węgla stwierdzono na przełomie XIX i XX wieku (Boratyn 2012: 18-20).

Po wojnie na zlecenie Rybnickiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego rozpoczęto wiercenia badawcze w rejonie Jastrzębia już w 1951 roku (Boratyn, Furczyk, Jasińska, Gawlas 2020: 13). Decyzję o budowie dwu pierwszych kopalń na ziemi jastrzębskiej zatwierdzono w 1955 roku. W tym także roku rozpoczęto ich stawianie. Już 4 grudnia 1962 roku w obecności I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki oficjalnie otwarto *KWK Jastrzębie*. Równocześnie z budową tego zakładu, stawiano również *KWK Moszczenica*, jednak ze względu na niesprzyjające okoliczności i eksplozje metanu, kopalnię otwarto 4 grudnia 1965 roku. Podczas jej stawiania okazało się jednak, że jest to jedna z najbardziej metanowych kopalń w Europie. „Rabunkowe wydobycie, problemy z metanem oraz decyzje polityczne spowodowały, że w okresie transformacji ustrojowej i ekonomicznej zakład popadł w tarapaty. Już w 1992 r. wstrzymano prace na Polu Gołkowickim, które miało udostępnić nowe złoża". W kolejnych latach *KWK Moszczenica* połączono z *KWK Jastrzębie*, nie uchroniło to jednak

[186] Z wyjątkiem *KWK Pniówek*, który znajdował się na terenie sołectwa Pniówek, odłączonego od Jastrzębia-Zdroju w 1993 roku (Kucia, Marcinowska 2014: 113).

[187] Warto podkreślić, że kopalnie węgla kamiennego stanowią istotny obraz w wyobrażeniu Górnego Śląska. Badacze, wywodzący się ze Śląska, niejednokrotnie starali się wyjaśnić ten obecny w polskiej kulturze fenomen (por. m.in. rozważania o „dotknięciu węgla" Aleksandry Kunce 2007). Za jedną ze stereotypowych cech Ślązaka powszechnie uznawano pracę na kopalni. Wiązało się to z powstaniem „śląskiego etosu pracy" (Tambor 2008: 241). O sile zakorzenienia się gwareckiej tradycji na Górnym Śląsku zaświadczyć może także krótka wymiana zdań, cytowana przez Zbigniewa Kadłubka: „«Jeśli nie będziecie mieli kopalń, nie będziecie mieli nic» - rzekł mi ktoś złośliwy. «Nieprawda – odparłem – będziemy mieli jeszcze hałdy, te monstrualne śmietniki, jakich się już prawie nie widuje w Europie». Z mojej odpowiedzi, w której i coś z ironii było, i coś z rozpaczy, nie byłem zadowolony" (Kadłubek 2007: 191).

moszczenickiego zakładu przed likwidacją, która nastąpiła w lipcu 2000 roku (Boratyn 2012: 12-14).

Jeszcze w latach 60. XX wieku rozpoczęto budowę kolejnych kopalń na ziemi jastrzębskiej. *KWK Zofiówka* otwarto 4 grudnia 1969 roku, natomiast dwa lata później dokonano oficjalnego otwarcia *KWK Borynia* w obecności I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka (Boratyn 2012: 16-18). W roku 1974 otwarto także zakład górniczy w Pniówku. Była to ostatnia wybudowana jastrzębska kopalnia. Uznawano ją także za „najdoskonalszą z wszystkich dotychczas oddanych do użytku" i za najnowocześniejszą (Boratyn 2012: 20).

Od początku istnienia jastrzębskie kopalnie podlegały pod Rybnickie Zjednoczenie Przemysłu Węglowego, utworzone w marcu 1945 roku. Do kompetencji RZPW należało przede wszystkim nadzorowanie ruchu kopalń i składających się na nie zakładów pomocniczych, jak również realizacja gospodarki materiałowej, planowanie i zbyt produkcji, administracja budynków, parcel gruntowych i majątków rolnych, a także sprawy socjalne i rachunkowość podległych jednostek (Lubszczyk 2013a: 11).

W latach 80. XX wieku zlikwidowano RZPW, jastrzębskie kopalnie przeszły pod zarząd Zrzeszenia Kopalń Węgla Kamiennego w Jastrzębiu-Zdroju. Organizację tę rozwiązano i w 1984 roku zastąpiono Rybnicko-Jastrzębskim Gwarectwem Węglowym. Na początku 1989 roku utworzono Przedsiębiorstwo Eksploatacji Węgla „Południe" z siedzibą w Jastrzębiu-Zdroju, której podlegały zakłady górnicze w mieście. Po jej likwidacji w grudniu 1989 roku „kopalnie stały się samodzielnymi i samowystarczalnymi zakładami", co miało służyć „zwiększeniu efektywności górnictwa oraz dostosowania go do zasad gospodarki wolnorynkowej" (Lubszczyk 2013a: 11-13).

Ostatecznie na mocy „Programu restrukturyzacji górnictwa węglowego w Polsce", przyjętego przez Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów, 1 kwietnia 1993 roku utworzono Jastrzębską Spółkę Węglową. W skład przedsiębiorstwa wchodzą zakłady górnicze w Jastrzębiu-Zdroju, a także kopalnie w Pniówku, Suszcu i Ornontowicach (Lubszczyk 2013a: 13).

Kończąc problematykę dziejów jastrzębskich kopalń, zasadne jest rozważenie klasy propriów, do której można zakwalifikować ich nazwy. Zgodnie z wyjaśnieniem *Słownika języka polskiego PWN kopalnia* to 'zakład górniczy zajmujący się wydobywaniem z ziemi kopalin'[188]. Zwraca się zatem uwagę, iż jest to zakład pracy o specyficznej kwalifikacji zawodowej. Opierając się na tym założeniu, można zakwalifikować propria kopalń do klasy

[188] https://sjp.pwn.pl/szukaj/kopalnia.html (dostęp: 10.08.2022).

„chrematonimii szerzej rozumianej” (Breza 2005: 345). Cz. Kosyl wyklucza jednak nazewnictwo zakładów przemysłowych z klasy chrematonimów. Badacz definiuje chrematonimy jako „nazwy własne niektórych materialnych wytworów ręki ludzkiej, przemysłowych lub rękodzielniczych, jednostkowych lub seryjnych, takich, które nie są trwale związane z określonym krajobrazem” (Kosyl 2014: 447). Zwraca zatem uwagę na kryterium braku przywiązania obiektu do przestrzeni. Kopalnie są trwale związane z osiedlem lub miastem, w których się znajdują. Powstają na określonym obszarze, niejednokrotnie go kształtując. Nie można zmienić położenia zakładu górniczego. O ile zatem onimy instytucji i organizacji, zrzeszających kopalnie, można zakwalifikować jako chrematonimy, to miana zakładów górniczych, trwale związanych z określoną przestrzenią, należy umieścić w grupie toponimów.

Następnie, należy podkreślić, że w nazwach jastrzębskich kopalń występuje człon gatunkowy *Kopalnia Węgla Kamiennego*, zapisywany zwykle w postaci skrótowca *KWK,* którego użycie jest arbitralne w oficjalnej komunikacji. Można jednak spotkać się z elipsą tego elementu, chociaż zwykle dokonuje się ona w wypowiedziach nieurzędowych i tylko takich, w których kontekst znany jest wszystkim rozmówcom, np. w wyrażeniu „on robi na *Zofiówce*” leksemem, który pozwala uświadomić odbiorcy fakt, iż określona osoba pracuje na *KWK Zofiówka*, jest czasownik *robi*.

Zebrany materiał liczy 9 onimów jastrzębskich zakładów górniczych. Są to zarówno nazwy współczesne, jak i dawne propria kopalń.

Zdecydowaną większość stanowią miana lokalizujące, mające motywację realistyczną. Należą do nich takie określenia, jak: *KWK Borynia, KWK Jastrzębie, KWK Jastrzębie-Moszczenica, KWK Moszczenica* i *KWK Pniówek*. Wszystkie nazwy odnoszą się do określonego obszaru, w którym funkcjonowały zakłady górnicze. Wyjątkową formę ma także współczesna nazwa pierwszej jastrzębskiej kopalni. Dawna *KWK Jastrzębie* i *KWK Jastrzębie-Moszczenica*, po połączeniu dwóch zakładów górniczych, nosi od 1995 roku nazwę *KWK Jas-Mos*. Proprium to urobiono od połączenia trzech pierwszych liter *KWK Jastrzębie* oraz *KWK Moszczenica* (Boratyn 2012: 12). Jest to również nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej.

Z wyekscerpowanego materiału warto wyróżnić onim *KWK Zofiówka*, będący proprium lokalizującym o motywacji pośredniej. Pierwotnie zakład miał powstać nieopodal przysiółka *Zofiówka*, zlokalizowanego w pobliżu Moszczenicy w południowej części ziemi jastrzębskiej. Jednak w trakcie badań geologicznych stwierdzono „obniżenie się stropu węgla w kierunku południowym” i budowę kopalni przesunięto kilka kilometrów na północny wschód w rejonie Dubielca i Dębiny. Chociaż lokalizację zakładu pracy zmieniono, postanowiono zachować

pierwotne miano, nawiązujące przysiółka, w którym miała zostać wzniesiona (Boratyn 2012: 16; Boratyn, Furczyk, Jasińska, Gawlas 2020: 13). Wybudowane w pobliżu zakładu *os. Zofiówka* otrzymało nazwę, urobioną z określenia kopalni.

Ostatnią klasą, którą można wyodrębnić w nazwach jastrzębskich kopalń, jest grupa mian pamiątkowych o motywacji realistycznej. Są to zarazem nazwy ideologiczne, pełniące funkcje propagandowe. W 1974 roku, w związku z obchodami trzydziestolecia istnienia Polski Ludowej i ogłoszenia manifestu PKWN, *KWK Zofiówka* przemianowano na *KWK Manifest Lipcowy*, zaś otwartą w tym roku kopalnię w Pniówku nazwano *KWK XXX-lecia PRL*. Po szesnastu latach przywrócono jednak dawne propria, nawiązujące do lokalizacji, w której znajdowały się zakłady pracy (Boratyn 2012: 16, 20).

Kończąc rozważania na temat propriów kopalń w Jastrzębiu-Zdroju, warto podkreślić, że 7 spośród 9 mian ma pochodzenie odproprialne, utworzone zostały bowiem od lokalnych nazw miejscowych. Tylko 1 onim ma tworzywo odapelatywne. Ponadto 1 proprium składa się z liczebnika oraz nazwy własnej kraju. W ujęciu strukturalnym zaś 6 nazw funkcjonuje w postaci rzeczowników w mianowniku liczby pojedynczej. Można także wyróżnić po 1 określeniu w formie skrótowca, rzeczownika w mianowniku liczby pojedynczej z przymiotnikiem, a także liczebnika i skrótu.

Miana jastrzębskich zakładów górniczych powstały w dużej mierze od nazw miejsc, w których wznoszono kopalnie. Jedno proprium nawiązuje zaś do przysiółka, w którym zakład miał się znajdować, jednak lokalizację kopalni przeniesiono, pozostawiając nazwę. W okresie PRL można wyróżnić także nazwy pamiątkowe o wyraźnie propagandowej funkcji, które zostały zmienione wraz z transformacją ustrojową. Wykaz semantyczno-motywacyjny propriów kopalń w Jastrzębiu-Zdroju wygląda następująco:

1. Nazwy lokalizujące:
    a) realistyczne (6): *KWK Borynia*, *KWK Jas-Mos*, *KWK Jastrzębie*, *KWK Jastrzębie-Moszczenica*, *KWK Moszczenica*, *KWK Pniówek*;
    b) pośrednie (1): *KWK Zofiówka*.
2. Nazwy pamiątkowe:
    a) realistyczne (2): *KWK Manifest Lipcowy*, *KWK XXX-lecia PRL*.

5.3 Nazwy jastrzębskich kościołów i zborów

Szczególną częścią architektury polskich miast są kościoły. „Murowane kościoły i klasztory górowały nad niską, często drewnianą zabudową miast średniowiecznych" (Myszka 2016: 270). Tego typu obiekty sakralne stanowiły ważny punkt w każdym mieście.

Jak podkreśla A. Myszka, propria kościołów zwykle tożsame są z nazwami parafii (Myszka 2016: 270). Istnienie mian świątyń katolickich, czyli „tytułów kościołów", narzucał kanon 1217 Kodeksu prawa kanonicznego. Tytuły te nie mogły być zmieniane po dokonaniu jego poświęcenia (Jażewicz, Rydz 2013: 27). Warto zaznaczyć, że tytułem kościoła nie musi być konkretna postać. Może to być również tajemnica Pańska lub maryjna. Patronem parafii może być jednak wyłącznie jedna osoba. „Oznacza to zatem, iż patron parafii może być zawsze tytułem kościoła, ale wezwanie kościoła nie zawsze jest tożsame z tytułem parafii" (Dziewiątkowski 2002: 185).

Analizie poddano 26 propriów kościołów i zborów w Jastrzębiu-Zdroju, w tym 6 określeń świątyń ewangelickich i protestanckich, jak również 3 nazwy nieoficjalne lub dawniej używane.

Przed prezentacją historii jastrzębskich świątyń i wyników analizy ich propriów, zasadne jest rozważenie struktury nazw obiektów tego typu. Zwykle miana te skonstruowane są z apelatywnego członu gatunkowego i określenia wezwania. Człon gatunkowy w dużym stopniu reprezentowany jest przez leksemy *kościół*, rzadziej również *katedra, kaplica, bazylika* itp. Element określający natomiast stanowi patrocinium, czyli wezwanie, patronat nadany świątyni zwykle w czasie konsekracji (Jażewicz, Rydz 2013: 27). Człon gatunkowy wprowadzany jest zwykle poprzez wyrażenie *pod wezwaniem* lub skrót *pw.*, nie jest to jednak obligatoryjne (Myszka 2016: 280).

Na początku dociekań o nazwach świątyń w mieście należy podkreślić, że najstarsze kościoły na ziemi jastrzębskiej znajdują się poza centralnym obszarem Jastrzębia-Zdroju. Są to przede wszystkim świątynie w będących częścią Jastrzębia-Zdroju sołectwach. Na Bziu jest to *kościół pw. Apostołów Piotra i Pawła*, wzmiankowany pierwszy raz w 1293 roku[189]. Na Moszczenicy funkcjonował *kościół pw. św. Mikołaja*, powstały około 1236 roku[190]. Świątynia zniszczona została wskutek pożaru w 1938 roku. Odbudowę parafii rozpoczęto w 1939 roku, działania przerwał jednak wybuch wojny. Do prac budowalnych przystąpiono ponownie w

[189] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/357/kosciol-pw-sw-piotra-i-pawla-w-bziu-zameckim.html (dostęp: 11.08.2022).
[190] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/360/kosciol-pw-sw-mikolaja-w-moszczenicy.html (dostęp: 11.08.2022).

1947 roku. Już w 1950 roku poświęcono *kościół pw. Matki Bożej Różańcowej*. Również ruptawska świątynia ma długą historię. Pierwszy kościół powstał w połowie XVI wieku. Był to *kościół pw. św. Bartłomieja* (Goździk-Babicz 2009: 59). Świątynia ta uległa jednak znacznym zniszczeniom wskutek działań wojennych podczas II wojny światowej (Goździk-Babicz 2009: 241). W związku z faktem, iż władze Polski Ludowej odmówiły odbudowania kościoła w Ruptawie, powołano 31-osobowy Komitet Budowy Katolickiej Kościoła w Ruptawie (Goździk-Babicz: 244). Już w sierpniu 1949 roku poświęcono *kościół pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny* (Goździk-Babicz 2009: 247-248). Natomiast szerocki *kościół pw. Wszystkich Świętych* został wzniesiony w latach 1796-1801, chociaż parafię istniejącą w tej wsi wzmiankowano już w 1447 roku jako *Tunsdorff*[191].

Jedną z najstarszych świątyń jest również *kościół pw. św. Katarzyny i Opatrzności Bożej*, usytuowany w Jastrzębiu Górnym. Powstał on około połowy XIV wieku. Z jego powstaniem wiąże się legenda, według której „bogaty pan polował w miejscowych lasach i został napadnięty przez stado dzików. Ogarnięty strachem, wdrapał się na drzewo i zwrócił się w modlitwie do Opatrzności Bożej. Prosząc o pomoc, ślubował wybudowanie kościoła. Wyszedłszy cało z opresji, dotrzymał owego ślubu i w tym miejscu, gdzie został ocalony, postawił drewniany kościółek pw. Opatrzności Bożej". Warto dodać, że od 2012 roku na mocy dekretu abp. Wiktora Skworca świątynia stała się *Sanktuarium Opatrzności Bożej*[192].

Kolejne kościoły katolickie powstały w Jastrzębiu-Zdroju dopiero w II połowie XX wieku. Spośród nich najstarszy *kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa* został powołany w czerwcu 1951 roku. Znajduje się w jednym z budynków *Zakładu im. Najświętszej Marii Panny*, funkcjonującego w uzdrowisku[193].

W następnych latach Jastrzębie-Zdrój stawało się rozwijającym ośrodkiem przemysłowym i przykładowym miastem socjalistycznym. Zgodnie z polityką władz komunistycznych w takich ośrodku nie może być żadnego obiektu, kojarzącego się z religią katolicką[194]. Mieszkańcy postawili więc niewielki budynek gospodarczy, który pełnił funkcję kaplicy. Już 14 listopada 1971 roku odprawiono w nowej budowli dwie msze święte. Kaplicy nadano wezwanie św. Józefa Robotnika. Kiedy władza dowiedziała się o powstałej świątyni, zarządzono jej rozbiórkę, jednak zapobiegła temu stanowcza postawa parafian. W grudniu 1971

[191] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1198/kosciol-w-szerokiej-w-katalogu-zabytkow-sztuki-w-polsce-1964-r.html (dostęp: 11.08.2022).
[192] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/354/kosciol-pw-sw-katarzyny-i-opatrznosci-bozej-w-jastrzebiu-gornym.html (dostęp: 11.08.2022).
[193] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/364/kosciol-pw-najswietszego-serca-pana-jezusa.html (dostęp: 11.08.2022).
[194] O antyklerykalnej polityce władz, panującej w miastach socjalistycznych, zob. część 4.2.

roku proboszcz parafii w Zdroju, ks. Anzelm Skrobol, uroczyście poświęcił kaplicę. W kolejnym roku mieszkańcy miasta występowali do władz o zgodę na budowę świątyni w miejscu budowli gospodarczej, funkcjonującej jako kaplica. Jesienią 1972 roku władze zezwoliły na przeniesienie do Jastrzębia-Zdroju drewnianego kościółka z Jedłownika w pobliżu Wodzisławia Śląskiego. W kwietniu 1974 roku rozpoczęto demontaż świątyni w Jedłowniku. Od lipca do grudnia tego roku stawiano rozebrany kościół na os. Przyjaźń, zaś 3 grudnia ks. bp Herbert Bednorz dokonał oficjalnego poświęcenia *kościoła pw. św. Barbary i św. Józefa*[195].

W latach 70. XX wieku zamieszkano dużą część centralnej przestrzeni Jastrzębia-Zdroju. Dla mieszkańców nowych osiedli kościół w Jastrzębiu Górnym okazał się niewystarczający, więc niedzielne msze odprawiano w kapliczce św. Jana Nepomucena, stojącej w centrum. W roku 1974 otrzymano pozwolenie na budowę nowej świątyni. Prace ruszyły w czerwcu 1976 roku. Powstały wówczas dwa kościoły. Dolny, który otrzymał wezwanie *św. Jana Nepomucena*, poświęcony został w grudniu 1976 roku, natomiast górny, będący pod wezwaniem *Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła*, poświęcony został pod koniec 1980 roku. Parafię erygowano w sierpniu 1980 roku[196]. Z uwagi na fakt, iż kościół usytuowany jest na wzniesieniu, mieszkańcy określają świątynię mianem *Kościoła na Górce*.

W kolejnych latach, wraz z rozwojem urbanizacyjnym miasta i powiększającą się liczbą mieszkańców, zaszła konieczność wybudowania kolejnych kościołów w określonych osiedlach. W 1982 roku bp Herbert Bednorz powołał ks. Jana Joszkę na budowniczego nowego kościoła na os. Chrobrego. W tym też roku powstała tymczasowa kaplica w miejscu, w którym niebawem postawiono świątynię. We wrześniu 1983 roku bp Herbert Bednorz erygował parafię, której świątynią został *kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego*. Poświęcenia obiektu dokonał ks. bp Damian Zimoń w kwietniu 1986 roku[197].

W tym okresie nieopodal kopalni Zofiówka zaczął powstawać *kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej*. Pozwolenie na jego budowę otrzymano w 1983 roku. W tym czasie powstała także tymczasowa kaplica. Poświęcenie kaplicy miało miejsce w grudniu 1983 roku. Osiem miesięcy później erygowano parafię, natomiast w 1993 roku dokonano konsekracji nowo powstałej świątyni[198].

W tym okresie wybudowano także kolejny kościół w centrum miasta. W roku 1984 poświęcono tymczasową kaplicę. Kamień węgielny wbudowano w kwietniu 1991 roku.

[195] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/356/kosciol-pw-sw-barbary-i-sw-jozefa.html (dostęp: 11.08.2022).
[196] https://www.matka-kosciola.pl/?historia-parafii,9 (dostęp: 11.08.2022).
[197] https://parafiaswkrzyza.pl/index.php/o-parafii/historia.html (dostęp: 11.08.2022).
[198] https://parafia-dubielec.pl/historia/ (dostęp: 11.08.2022).

Świątynia otrzymała wezwanie *Miłosierdzia Bożego*. Poświęcono ją we wrześniu 1993 roku[199]. Biorąc pod uwagę malowanie ścian zewnętrznych kościoła, mieszkańcy określają go mianem *Zielonego Kościoła*.

Inną świątynią, której powstanie miało miejsce w latach 80. XX wieku, jest *kościół pw. Matki Boskiej Piekarskiej*, wybudowany w Boryni. W 1987 roku mieszkańcy Skrzeczkowic oraz Boryni rozpoczęli stawianie świątyni. W lipcu 1989 roku bp Damian Zimoń dokonał wmurowania kamienia węgielnego w fundamenty obiektu. Ustanowienie parafii miało miejsce na początku 1990 roku, natomiast 11 listopada 1995 roku abp Damian Zimoń poświęcił kościół[200].

W roku 1997 w archidiecezji katowickiej odbywała się peregrynacja obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. W związku z tym postanowiono wybudować w Jastrzębiu-Zdroju dwie świątynie. Stawianie *kościoła pw. św. Brata Alberta* w zachodniej części centrum miasta rozpoczęto w 1999 roku. Tymczasową parafię erygowano już w czerwcu 1998 roku. Świątynię poświęcono w połowie 2004 roku[201].

Również w czerwcu 1998 roku erygowano drugą parafię, której powstanie wiąże się z peregrynacją obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. Wówczas rozpoczęto budowę *kościoła pw. Matki Bożej Częstochowskiej*, usytuowanego we wschodniej części centrum Jastrzębia-Zdroju. W 2005 roku ukończono budowę świątyni. W październiku tego roku abp Damian Zimoń poświęcił kościół[202].

Oprócz świątyń katolickich, w Jastrzębiu-Zdroju funkcjonują także kościoły i zbory innych wyznań. Warto przede wszystkim zwrócić szczególną uwagę na parafię ewangelicko-augsburską, znajdującą się w Ruptawie. Przy opisywaniu protestantyzmu na południu ziemi jastrzębskiej wykorzystano książkę *Ruptawa. Dzieje osadnictwa na tle historii Księstwa Cieszyńskiego. Parafia rzymskokatolicka św. Bartłomieja i Niepokalanego Serca NMP. Parafia Ewangelicko-Augsburska*, napisaną przez Irenę Goździk-Babicz (2009).

Przyjmuje się, że w dużym stopniu mieszkańcy Ruptawy przyjęli luteranizm około 1560 roku, gdy Rostkowie, ówcześni właściciele Ruptawy i Bzia, zmienili wyznanie. W tym także okresie luteranie zajęli kościół parafialny św. Bartłomieja. Podobne sytuacje miały miejsce również w sąsiednich parafiach w Jastrzębiu Górnym, Godowie, Golasowicach, Bziu oraz Szerokiej. W roku 1630 roku luteranie opuścili kościół św. Bartłomieja. Był to czas, kiedy

[199] https://silesia.edu.pl/index.php/Parafia_Miłosierdzia_Bożego_w_Jastrzębiu_Zdroju (dostęp: 11.08.2022).
[200] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/359/kosciol-pw-matki-bozej-piekarskiej-w-boryni.html (dostęp: 11.08.2022).
[201] https://www.jastrzebie-albert.pl/historia (dostęp: 11.08.2022).
[202] http://www.mbcz-jastrzebie.info/historia/ (dostęp: 11.08.2022).

głoszenie nauk Marcina Lutra zostało zabronione. Ruptawscy protestanci zmuszeni byli do potajemnego odbywania swoich spotkań. Z uwagi na fakt, iż właściciele Ruptawy również byli wyznania protestanckiego, można założyć, że chronili oni miejscowych luteranów przed sankcjami. Na przełomie XVII i XVIII wieku liczba protestantów w Ruptawie zaczęła maleć, gdyż członkowie zboru wyemigrowali poza granicę cesarstwa. Niebawem jednak, za sprawą napływających emigrantów z Królestwa Polskiego i Księstwa Cieszyńskiego, ewangelickie społeczności na ziemi wodzisławskiej powiększyły się. Licznie powstające pod koniec XVIII wieku na terenie obecnego Jastrzębia-Zdroju kolonie fryderycjańskie zostały zamieszkane także przez ewangelików, którzy dołączyli do parafii golasowickiej. W 1906 roku podjęto starania na rzecz wybudowania kościoła parafii ewangelicko-augsburskiej w Ruptawie. *Parafia Ewangelicko-Augsburska* została utworzona w 1908 roku, zaś 4 lata później odbyła się uroczystość poświęcenia kościoła protestanckiego w Ruptawie. Pod koniec lat 80. XX wieku rozpoczęto budowę nowej świątyni, którą poświęcono 26 czerwca 1994 roku.

W XX stuleciu powstały także świątynie innych chrześcijańskich wyznań: *Zbór Adwentystów Dnia Siódmego, Zbór Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan*, nazywany *Betania,* jak również *Zbór Kościoła Zielonoświątkowego „Oaza Miłości”*, którego siedzibę przy *ul. Astrów* określano jako *Syjon*.

Podsumowując, należy podkreślić, że najstarsze kościoły katolickie w Jastrzębiu-Zdroju funkcjonują w przyłączonych sołectwach. Jedna ze świątyń nosi także miano *Sanktuarium*. Obiekty w centralnej części miasta powstawały w dużej mierze w drugiej połowie XX wieku ze względu na fakt, iż przykładowe miasto socjalistyczne, jakim miało być Jastrzębie-Zdrój, nie mogło zawierać w swojej przestrzeni kościołów. Z czasem jednak władze komunistyczne zezwalały na budowę świątyń katolickich. W Jastrzębiu-Zdroju istnieje również nieliczna grupa zborów i kościołów innych wyznań chrześcijańskich. Niektóre ze świątyń mają także nieurzędowe określenia, wykorzystywane w komunikacji mieszkańców.

Przed przedstawieniem semantyczno-motywacyjnego wykazu nazw jastrzębskich zborów i kościołów, zasadne jest przytoczenie rozmaitych propozycji klasyfikacyjnych tytułów kościołów. Nazwy obiektów tego typu dzieli się według patrociniów. Najczęściej stosuje się klasyfikację A. Witkowskiej (1999), która dzieli miana patronalne na 5 grup: trynitarne (mające związek z Trójcą Świętą), chrystologiczne (związane z Jezusem), maryjne, anielskie oraz hagiograficzne. Modyfikację podziału zaproponował J. Dziewiątkowski (2002), który wyróżnił 6 klas tytułów patronalnych: 1. trynitarne (odnoszące się do Trójcy i poszczególnych jej Osób: Boga, Syna i Ducha), 2. maryjne, 3. anielskie, 4. hagiograficzne (odnoszące się do świętych i

błogosławionych Kościoła), 5. związane z symboliką chrześcijańską (przede wszystkim z Krzyżem) oraz 6. mieszane (złożone).

Wykorzystując klasyfikację J. Dziewiątkowskiego, wykaz produktywnych typów tytułów kościołów w Jastrzębiu-Zdroju wygląda następująco:

1. Patrocinia maryjne (6): *kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej*, *kościół pw. Matki Bożej Piekarskiej*, *kościół pw. Matki Bożej Różańcowej*, *kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła*, *kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej*, *kościół pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny w Jastrzębiu-Zdroju*.
2. Patrocinia hagiograficzne (6): *kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła*, *kościół pw. św. Barbary i św. Józefa*, *kościół pw. św. Bartłomieja*, *kościół pw. św. Brata Alberta*, *kościół pw. św. Mikołaja*, *kościół pw. Wszystkich Świętych*.
3. Patrocinia trynitarne (2): *kościół pw. Miłosierdzia Bożego*, *Sanktuarium Opatrzności Bożej*.
4. Patrocinia chrystologiczne (1): *kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa*.
5. Patrocinia związane z symboliką chrześcijańską (1): *kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego*.
6. Patrocinia mieszane (1): *kościół pw. św. Katarzyny i Opatrzności Bożej*.

Kontynuując rozważania na temat tytułów kościołów, warto przytoczyć również klasyfikację A. Myszki, uwzględniającą także nieoficjalne nazewnictwo świątyń katolickich. Badaczka wyróżniła następujące typy: 1. miana kultowe motywowane konwencjonalnie (oficjalne tytuły kościołów, zbudowane zgodnie ze schematem: człon gatunkowy + (nieobligatoryjny) *pod wezwaniem* + patrocinium; 2. eliptyczne propria kultowe motywowane konwencjonalnie (skrócone, utworzone od patrociniów, np. *Opatrzność*); 3. lokalizujące nazwy o motywacji realistycznej (zwykle wskazują na położenie kościoła); 4. onimy posesywne motywowane realistycznie (tworzone głównie od określeń zgromadzeń duchownych); 5. propria charakteryzujące o motywacji realistycznej (wskazują na charakter kościoła, jego wygląd lub rangę); 6. miana mieszane (są to „onimy z rozbudowanymi członami charakteryzującymi należącymi do co najmniej dwóch różnych klas motywacyjnych") (Myszka 2016: 277-278).

Biorąc to pod uwagę i przyjmując klasyfikację A. Myszki, wykaz semantyczno-motywacyjny nazw jastrzębskich kościołów i zborów wygląda następująco:

1. Nazwy motywowane konwencjonalnie, kultowe (17): *kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej*, *kościół pw. Matki Bożej Piekarskiej*, *kościół pw. Matki Bożej Różańcowej*, *kościół pw. Miłosierdzia Bożego*, *kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa*, *kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła*, *kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej*, *kościół pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny*, *kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego*, *kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła*, *kościół pw. św. Barbary i św. Józefa*, *kościół pw. św. Bartłomieja*, *kościół pw. św. Brata Alberta*, *kościół pw. św. Katarzyny i Opatrzności Bożej*, *kościół pw. św. Mikołaja*, *kościół pw. Wszystkich Świętych*, *Sanktuarium Opatrzności Bożej*.
2. Nazwy motywowane konwencjonalnie, kultowe, eliptyczne (2): *Betania*, *Syjon*.
3. Nazwy motywowane realistycznie charakteryzujące (2): *Kościół na Górce*, *Zielony kościół*.
4. Nazwy pozostałe (5): *kościół Ewangelicko-Augsburski*, *Tunsdorff*, *Zbór Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego*, *Zbór Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan*, *Zbór Kościoła Zielonoświątkowego „Oaza Miłości”*.

5.4 Nazwy jastrzębskich pomników i rzeźb

Wyraz *pomnik* przez *Słownik języka polskiego PWN* definiowany jest na 4 sposoby. Jest to 1. ‘posąg, obelisk, płyta itp., wzniesione ku czci jakiejś osoby lub dla upamiętnienia jakiegoś wydarzenia’, 2. ‘krzyż, płyta lub tablica z napisem, stawiane na grobie’, 3. ‘coś, co ma dużą wartość historyczną, naukową, estetyczną itp., co jest reprezentatywne dla swojej dziedziny lub epoki’ oraz 4. ‘osoba lub przedmiot będące symbolem lub świadectwem czegoś’[203]. Wskazuje się więc na funkcje memoratywne tych obiektów, jak również podkreśla się reprezentatywność określonego podmiotu. Według W. Borysia (2010: 461) słowo *pomnik* pojawiło się około XVIII w. i stanowi kalkę łacińskiego leksemu *monumentum*. Wiąże się je z czasownikiem *pomnieć*, oznaczającym ‘mieć, zachować w pamięci, nie zapominać, pamiętać’.

Zasadne jest podkreślenie, że zgodnie z przytoczoną definicją oraz etymologią do kategorii *pomników* nie zaliczają się rozmaite posągi, instalacje artystyczne lub rzeźby bez funkcji upamiętniającej. Pełnią one role estetyczne. Jak jednak wskazuje A. Myszka, „zarówno pomniki-pamiątki, jak i pomniki-wizje artystyczne pełnią w mieście podobne funkcje: reprezentacyjną, organizacji przestrzeni (zazwyczaj wyznaczają centrum placów, rynków,

[203] https://sjp.pwn.pl/szukaj/pomnik.html (dostęp: 13.08.2022).

skwerów lub zamykają perspektywę ulicy) i lokalizacji (względem nich sytuuje się inne obiekty)". Badaczka dodaje, że wszystko to „przemawia za jednakowym ich potraktowaniem" (Myszka 2016: 287).

Pomniki oraz rozmaite rzeźby w mieście, pełnią zatem szereg ról. Stanowią one o estetyce ośrodka miejskiego, upamiętniają postaci lub określone wydarzenia, są także ważnym miejscem różnych manifestacji społecznych, a co za tym idzie – są w przestrzeni miasta obiektami istotnymi. Do tej pory monumenty, ich wartość artystyczna i dzieje były przede wszystkim przedmiotem opisu historyków oraz historyków sztuki. Miana pomników badane były rzadziej.

Analizie poddano 15 propriów monumentów i rzeźb na terenie Jastrzębia-Zdroju, w tym nazwy nieoficjalne, wykorzystywane przez mieszkańców. Zaznaczyć należy, że wiele pomników w mieście nie posiada urzędowego miana. Na stronie internetowej jastrzębskiego Biuletynu Informacji Publicznej wymieniono 17 typów obiektów wraz z krótkim opisem każdego monumentu[204]. Również na oficjalnej stronie magistratu zawarto krótkie informacje o 21 pomnikach wraz z ich lokalizacją[205]. Ekscerpcji materiału dokonano przede wszystkim za pośrednictwem witryny *Jaspedia* i wykorzystano onimy monumentów, podane na tej stronie.

Wszystkie jastrzębskie pomniki powstały w XX wieku i upamiętniają przede wszystkim istotne wydarzenia regionalne, jak również postaci, które brały w nich udział. W lipcu 1922 roku zasadzono *Drzewo Wolności* na pamiątkę włączenia Śląska do macierzy[206]. Tego samego roku mieszkańcy Bzia witali polskie wojsko, przybywające od strony Pawłowic. W tym miejscu postawiono *Pomnik Niepodległości*, ufundowany w 10. rocznicę powrotu Śląska do macierzy. Poświęcono go 4 lipca 1932 roku[207]. Bohaterów powstań śląskich: Maksymiliana Bronnego, Konstantego Cnotę, Pawła Grzonka, Leona Kupsza, Franciszka Pysznego, Romana Weinera i Adolfa Wodeckiego, zamordowanych w 1919 roku przez niemiecki Grenzschutz upamiętnia *Pomnik Powstańców Śląskich* w Moszczenicy, ufundowany w 1962 roku[208].

Kolejne monumenty na ziemi jastrzębskiej powstały po II wojnie światowej. Niektóre upamiętniają wydarzenia, które miały miejsce w czasie niemieckiej okupacji. Są to przede wszystkim 2 *Pomniki Ofiar Marszu Śmierci*, usytuowane w Jastrzębiu Górnym oraz nie opodal uzdrowiska. Utrwalają one pamięć o poległych w trakcie marszu ze zlikwidowanego KL Auschwitz-Birkenau do stacji kolejowej w Wodzisławiu Śląskim w styczniu 1945 roku. „W

[204] https://bip.jastrzebie.pl/artykul/5164/48787/miejsca-pamieci (dostęp: 13.08.2022).
[205] https://www.jastrzebie.pl/strefa-turysty/co-warto-zobaczyc/miejsca-pamieci (dostęp: 13.08.2022).
[206] https://www.jastrzebie.pl/strefa-turysty/co-warto-zobaczyc/miejsca-pamieci (dostęp: 13.08.2022).
[207] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/321/pomnik-niepodleglosci-w-bziu-gornym.html (dostęp: 13.08.2022).
[208] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/318/pomnik-powstancow-slaskich-w-moszczenicy.html (dostęp: 13.08.2022).

czasie pochodu […] wielu więźniów zmarło z wycieńczenia lub na skutek egzekucji funkcjonariuszy SS". Pamięci tych, których pochowano nieopodal kościoła w Jastrzębiu Górnym, poświęcono pomnik, ufundowany w 1948 roku[209]. Inny monument, upamiętniający 15 więźniów, którzy zmarli w czasie postoju marszu w folwarku Witczaków w Zdroju, postawiono w 1980 roku[210].

Na granicy Jastrzębia-Zdroju i Mszany po wojnie wybudowano *Pomnik Żołnierzy Armii Czerwonej i Armii Czechosłowackiej gen. Swobody*. Warto podkreślić, że pomimo wprowadzenia w życie ustawy dekomunizacyjnej monument ten nadal istnieje i rokrocznie odbywają się pod nim uroczystości z okazji rocznicy wyzwolenia ziemi jastrzębskiej od niemieckiej okupacji[211].

W latach 80. XX wieku miał również powstać *Pomnik Obrońcom Ojczyzny*, którego pomysłodawcą byli reprezentanci jastrzębskiego koła Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Jednak mimo przychylnej opinii władz miasta monument nie powstał[212].

W tym okresie wybudowano natomiast jeden z najważniejszych obelisków w mieście. *Pomnik Porozumienia Jastrzębskiego* powstał w 1. rocznicę zawarcia porozumienia jastrzębskiego, stanowiącego ostatnią umowę społeczną, podpisaną pomiędzy strajkującymi robotnikami a władzą w latem 1980 roku, która doprowadziła do powstania NSZZ „Solidarność". Monument usytuowany jest przy placu przed KWK Zofiówka, w obiektach której porozumienie zostało zawarte. Prymarnie pomnik nosił nazwę *Trzy Ogniwa*. Miało to symbolizować 3 miasta, w których zawarto porozumienia z władza ludową: Gdańsk, Szczecin oraz Jastrzębie-Zdrój. W 25. rocznicę porozumienia jastrzębskiego dokonano gruntowej przebudowy obelisku. W sąsiedztwie monumentu rokrocznie mają miejsce uroczystości, związane z zawarciem porozumień sierpniowych, które dały początek „Solidarności"[213].

Kończąc rozważania, dotyczące monumentów o funkcji memoratywnej w Jastrzębiu-Zdroju, zasadne jest wspomnienie o odsłoniętym w lipcu 2021 roku *Pomniku Henryka Sławka*[214]. Upamiętnia on pochodzącego z Szerokiej powstańca, dziennikarza, redaktora naczelnego katowickiej „Gazety Robotniczej", który po wybuchu II wojny światowej

[209] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/322/pomnik-ofiar-marszu-smierci-w-jastrzebiu-gornym.html (dostęp: 13.08.2022).
[210] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/320/pomnik-ofiar-marszu-smierci-w-zdroju.html (dostęp: 13.08.2022).
[211] Por. https://www.jastrzebie.pl/strefa-mieszkanca/aktualnosci/aktualnosc/rocznica-wyzwolenia-jastrzebia-zdroju-spod-okupacji-niemieckiej (dostęp: 13.08.2022). Należy zwrócić uwagę, że w artykule nie wymienia się miana pomnika.
[212] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/29/pomnik-obroncom-ojczyzny.html (dostęp: 13.08.2022).
[213] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/319/pomnik-porozumienia-jastrzebskiego.html (dostęp: 13.08.2022).
[214] https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/147080,Odsloniecie-pomnika-Henryka-Slawika-Jastrzebie-Zdroj-Szeroka-16-lipca-2021.html (dostęp: 13.08.2022).

przekroczył granicę polsko-węgierską i stanął na czele Komitetu Obywatelskiego dla Spraw Opieki nad Polakami i uratował około 5 tysięcy uchodźców żydowskiego pochodzenia. Za pomoc Żydom Henryk Sławik został zamordowany przez Niemców 23 sierpnia 1944 roku w Mauthausen, otrzymał także pośmiertnie w 1990 roku tytuł Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata[215].

Oprócz wyżej zaprezentowanych obelisków, w przestrzeni Jastrzębia-Zdroju istnieją 2 obiekty, które pełnią przede wszystkim funkcje estetyczne. W 1965 roku Stanisław Słodowy otrzymał zlecenie wykonania rzeźby, upiększającej wejście do zakładu dyrekcji KWK Moszczenica. Nie spotkała się ona jednak z przychylnością załogi oraz dyrekcji. Po odpowiednich uzgodnieniach z zarządem uzdrowiska rzeźbę postawiono w Parku Zdrojowym. Posąg ten oficjalnie nosi nazwę *Duet*, przedstawia bowiem „splecionych w uścisku tancerzy”[216]. Miano to jednak nie przyjęło się w oficjalnej komunikacji mieszkańców, którzy nazywają rzeźbę *Tańczącą Parą*.

Rysunek 1: Rzeźba "Duet", nazywana przez jastrzębian "Tańczącą Parą"

Ostatnim pomnikiem, pełniącym funkcję estetyczną w mieście, jest obiekt, usytuowany pomiędzy *al. Józefa Piłsudskiego* a *ul. Katowicką*. Rzeźba ta nie posiada oficjalnej nazwy. Mieszkańcy posługują się natomiast rozmaitymi nieurzędowymi określeniami, związanymi z jej wyglądem, tj. *But*, *Hebel*, *Murek* lub *Ryba*. Rzeźba, której autorką jest Janina Nowakowska, przedstawia hebel – narzędzie, wykorzystywane w pracy górniczej.

Podsumowując rozważania na temat jastrzębskich pomników oraz rzeźb, zasadne jest zaprezentowanie produktywności określonych leksemów w członach gatunkowych nazw obiektów tego typu, jak również dociekania na temat struktury syntaktycznej propriów monumentów w Jastrzębiu-Zdroju.

[215] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/122/slawik-henryk.html (dostęp: 13.08.2022).
[216] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/99/duet.html (dostęp: 13.08.2022).

Najbardziej wydajnym wyrazem w elemencie utożsamiającym mian tych obiektów w mieście jest rzeczownik *Pomnik*. Wyekscerpowany materiał zawiera 8 propriów, zawierających ten leksem w członie gatunkowym. W 7 przypadkach elementy określające tych nazw mają formę rzeczowników w dopełniaczu. Tylko 1 onim wiąże się z postacią rzeczownika w celowniku. Poza tym 1 obiekt o funkcji memoratywnej ma w nazwie człon gatunkowy w postaci wyrazu *Drzewo*. Aż 5 propriów rzeźb nie ma żadnego elementu utożsamiającego.

Zasadne jest również podkreślenie, że nazwy jastrzębskich pomników pochodzą od:

a) zestawienia antroponimicznego: *Pomnik Henryka Sławika*;
b) określenia grupy osób: *Duet*, *Tańcząca Para*, *Pomnik Armii Czerwonej i Armii Czechosłowackiej gen. Swobody*, *Pomnik Obrońcom Ojczyzny*, *Pomnik Ofiar Marszu Śmierci* (2x), *Pomnik Powstańców Śląskich*;
c) nazwy przedmiotu: *Hebel*, *But*, *Murek*;
d) abstraktu: *Drzewo Wolności*, *Pomnik Niepodległości*;
e) określenia odzwierzęcego: *Ryba*.

Biorąc natomiast pod uwagę klasyfikację semantyczno-motywacyjną, lista propriów pomników i rzeźb w Jastrzębiu-Zdroju wygląda następująco:

1. Realistyczne nazwy pamiątkowe (9): *Drzewo Wolności*, *Pomnik Armii Czerwonej i Armii Czechosłowackiej gen. Swobody*, *Pomnik Henryka Sławika*, *Pomnik Obrońcom Ojczyzny*, *Pomnik Ofiar Marszu Śmierci* (2x), *Pomnik Porozumienia Jastrzębskiego*, *Pomnik Powstańców Śląskich*, *Pomnik Niepodległości*.
2. Realistyczne nazwy charakteryzujące (6): *But*, *Duet*, *Hebel*, *Murek*, *Ryba*, *Tańcząca Para*.

5.5 Podsumowanie

Nazwy ważnych punktów w mieście, jakkolwiek sytuują się na pograniczu urbanonimii, są nierozerwalnie związane z dziejami i kulturą danego miasta. Specyfika Jastrzębia-Zdroju pozwala wyodrębnić 4 podgrupy tej klasy mian. Należą do nich: 1. propria budynków sanatoryjnych, 2. onimy kopalń, 3. nazwy kościołów i zborów, a także 4. miana pomników i rzeźb.

Obiekty związane z uzdrowiskiem były tworzone od II połowy XIX wieku, kiedy na ziemi jastrzębskiej powstał kurort. Z uwagi na fakt, iż dzieje uzdrowiska stanowią istotny element historii miasta, dla pełnej analizy jastrzębskiej urbanonimii konieczne było

zaprezentowanie nazw budowli sanatoryjnych i ich zanalizowanie, pomimo że podobne propria częściej były obiektem zainteresowania onomastów, zajmujących się chrematonimią. Najbardziej produktywną klasą nazw obiektów uzdrowiskowych są miana posesywne, utworzone od imion właścicieli określonych willi lub domów. Dużą liczbę propriów stanowią również onimy charakteryzujące i kultowe. Rzadziej pojawiają się nazwy pamiątkowe.

Inną ważną grupą punktów w Jastrzębiu-Zdroju są zakłady górnicze. Chociaż powstawały one dopiero po II wojnie światowej, warto podkreślić, że próby wykrycia złóż węgla na ziemi jastrzębskiej datowane są na okres znacznie wcześniejszy. Tworzone od lat 50. do lat 70. kopalnie stały się motorem napędowym rozwoju miasta. Do teraz stanowią ważne punkty w Jastrzębiu-Zdroju. Ich propria są przede wszystkim nazwami lokalizującymi. Rzadziej zdarzają się miana pamiątkowe, motywowane obchodami trzydziestolecia PRL.

Kolejną grupą ważnych punktów w Jastrzębiu-Zdroju są kościoły oraz zbory. Najstarsze z nich znajdują się w przyłączonych do miasta sołectwach, zatem na obrzeżach. Nazwy świątyń są skonwencjonalizowane. Tworzone są w połączeniu apelatywnego członu gatunkowego i określenia wezwania, czyli patrocinium. Biorąc pod uwagę produktywność określonych patrociniów, do najczęstszych grup wezwań jastrzębskich kościołów należą: maryjne, hagiograficzne oraz trynitarne. Rzadziej pojawiają się patrocinia chrystologiczne lub związane z symboliką chrześcijańską. Wykorzystując natomiast klasyfikację urbanonimów, przyjętą do analizy propriów w tej pracy, należy podkreślić, że wszystkie oficjalne miana kościołów to nazwy kultowe. Niektóre onimy nieoficjalne są natomiast charakteryzujące.

Ostatnią grupą istotnych obiektów w mieście są pomniki oraz rzeźby. W Jastrzębiu-Zdroju punkty te powstawały w XX wieku. Ich funkcją jest przede wszystkim upamiętnianie określonych postaci lub wydarzeń, mogą ró3.wnież stanowić miejsce rozmaitych manifestacji społecznych. Analiza propriów tej grupy udowadnia, że najczęstszym modelem są miana pamiątkowe, zdarzają się jednak również onimy charakteryzujące, które desygnują rzeźby o funkcji estetycznej.

Rozdział 4: Urbanonimia Jastrzębia-Zdroju z perspektywy kulturowej

1. Definicja miasta

Przed dokonaniem analizy kulturowej miejskiego nazewnictwa Jastrzębia-Zdroju, warto określić, czym jest miasto. Zapewne każdy człowiek byłby w stanie intuicyjnie stworzyć definicję miasta, niezależnie od tego, czy jest jego mieszkańcem, czy nie (por. Bierwiaczonek 2016: 15). Ważne jest jednak, by nakreślić pojęcie miasta w sensie ścisłym, pozbawionym instynktownych sformułowań.

Słownik języka polskiego proponuje następującą definicję leksemu *miasto*: ‘duży, gęsto i planowo zabudowany teren’ lub ‘ludność zamieszkująca ten teren’ (SJP 2014: 441). Inne definicje skupiają się na takich właściwościach miasta jak: kulturowo i gospodarczo rozwijający się obszar o odrębnej administracji, zamieszkiwany przez osoby nietrudniące się rolnictwem; społeczeństwo, które zamieszkuje tę przestrzeń[217]; antynomiczne wobec wsi skupisko ludzi o gęstej zabudowie i zróżnicowanej strukturze społecznej mieszkańców[218].

Miasto jest obiektem zainteresowania i refleksji różnych dziedzin naukowych, m.in. urbanistyki, filozofii, antropologii, geografii czy socjologii. Powoduje to „przesyt definicji”, w wyniku którego badacze są bezradni, chcąc określić w sposób satysfakcjonujący to, czym jest miasto (Bierwiaczonek 2016: 15). Niemniej jednak warto przyjrzeć się próbom scharakteryzowania tego zjawiska z różnych perspektyw.

Słownik socjologiczny określa miasto jako ‘historycznie ukształtowane, wewnętrznie spoiste i relatywnie trwałe skupisko mniej lub bardziej społecznie i kulturowo heterogenicznych jednostek, powstałe jako wynik koncentracji ludzi wykonujących zawody nierolnicze’. Definicja podkreśla również takie cechy miasta jak: intensywna zabudowa, rozbudowana sieć komunikacyjna, transportowa i energetyczna, produkcja dóbr oraz usług (Olechnicki, Załęcki 1997: 128).

Według twórców *Encyklopedii socjologii* miasto „jest jednym z najbardziej fundamentalnych ogniw w ewolucji społecznych warunków życia człowieka”. Poprzez ten termin można opisać rodzaj zbiorowości społecznej, która skupia dużą liczbę ludzi na określonym terenie, wyróżnia się strukturą heterogeniczną i różnego rodzaju stylami życia

[217] https://sjp.pl/miasto (dostęp: 15.04.2022).
[218] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/miasto;3940400.html (dostęp: 15.04.2022).

swoich członków. Kompendium przytacza również rozmaite definicje. Zgodnie z ustaleniami Maxa Webera, miasto powinno być zrzeszeniem ludzi, rządzącym się odpowiednimi regułami formalnymi, np. prawo czy rynek, oraz nieformalnymi, do których socjolog zaliczał kontrolę społeczną lub stosunki sąsiedzkie. Inną definicję zaproponował Lewis Wirth, który podkreślał „swoistość stylu życia mieszkańców". Janusz Ziółkowski, opisując miasto, zwrócił uwagę na czynniki demograficzne, przestrzenno-architektoniczne, ekonomiczne oraz socjologiczne. Podobne kryteria uwzględniali w swoich opisach także autorzy prac późniejszych. Bogatszą o aspekt kulturowy definicję zaproponował Georg Simmel, który zdefiniował miasto jako rodzaj wspólnoty, która zapewnia „jednostce pewien rodzaj i stopień wolności osobistej nie mający odpowiednika w innych warunkach" (*Encyklopedia socjologii* 1999: 227-228).

Urbanistyczne refleksje opisują miasto w rozmaity sposób. Po pierwsze, jest to miejsce, będące zbiorem oddziaływań rozciągniętych w czasie między obiektami, środowiskiem a społecznościami; po drugie, uznany prawnie i ukształtowany historycznie typ jednostki osadniczej, wyznaczony w związku z istnieniem pewnej społeczności, cechujący się koncentracją na określonym obszarze, odrębną organizacją, specyficzną fizjonomią, odzwierciedlającą typ krajobrazu miejskiego; po trzecie, rodzaj rozbudowanej osady o dużym skupieniu zabudowy, posiadający system infrastruktury społecznej i technicznej oraz obiekty mieszkaniowe, usługowe i strefy produkcji rozmaitych dóbr; po czwarte, jednostka administracyjna zamieszkiwania ludności z własnym statusem prawnym; po piąte, jednostka osadnicza, posiadająca prawa miejskie i własna strukturę, na którą składają się m.in. osiedla, dzielnice, działki, bloki itp., cechująca się dużą intensywnością zabudowy, której mieszkańcy pracują poza rolnictwem (Saternus 2013: 264).

Powyższe zestawienie definicji pokazuje, że socjologowie i urbaniści, wymieniając cechy miasta, wskazują m.in. na: różnorodność klasową i kulturową jednostek, nierolniczy charakter pracy mieszkańców miasta, intensywność zabudowy i rozbudowaną sieć komunikacyjną i energetyczną, specyfikę prawną, administracyjną i strukturalną obszaru. Najczęściej jednak akcentuje się społeczny aspekt funkcjonowania miasta. Bez mieszkańców bowiem obszar ten „przestaje być miastem" (Pirveli 2015: 222). Na ten wymiar zwraca uwagę również Aleksander Wallis.

Według A. Wallisa, miasto jest systemem, na który składają się dwa autonomiczne, aczkolwiek współdziałające z sobą, podsystemy – urbanistyczny i społeczny. Podsystemem urbanistycznym, nazywanym w skrócie przez badacza „miastem", jest ogół elementów miasta zarówno naturalnych, jak i sztucznych, które składają się na miejską strukturę przestrzenną.

Natomiast podsystem społeczny, określany przez A. Wallisa jako „społeczeństwo", to użytkownicy miasta, których podstawą są jego mieszkańcy (Wallis 1977: 79).

Dla podsystemu społecznego badacz zaproponował klasyfikację społeczeństwa miejskiego, zgodnie z którą wydzielił trzy kryteria: zbiorowości, przestrzenie oraz instytucje. Zbiorowości dzielą się na: terytorialne, będące całościami mieszkaniowymi, względnie trwale powiązanymi z odpowiednim obszarem, np. mieszkańcy; terytorialno-funkcjonalne, które są związane z określonymi instytucjami, nie tworzące w większości zwartych i podzielnych obszarów, jak zbiorowości terytorialne, np. załogi zakładów pracy, uczniowie, studenci, nauczyciele w szkole lub na wyższej uczelni itp.; a także funkcjonalne, zwykle rozproszone, skupiające się na poszczególnych przestrzeniach, by wykonywać określone czynności, np. grupy religijne, amatorzy sportów, środowisko artystyczne, naukowe itp. (Wallis 1977: 84-86).

Podsystem urbanistyczny zmienia się wolniej od społecznego, „odzwierciedla potrzeby społeczne formułowane w dniu wczorajszym" ze względu na jego architektoniczne właściwości i wartości, które miasto niesie z sobą od wielu lat swojego istnienia. Wyjątkiem są miasta budowane od podstaw, gdyż ich „struktura urbanistyczna ma – przynajmniej w założeniu – dotrzymywać kroku potrzebom społecznym" (Wallis 1977: 80).

Podsystem miasta określa położenie w przestrzeni podstawowych funkcji na obszarze miasta, czyli miejsc pracy, zamieszkania, nauki, oświaty, handlu, usług, administracji, komunikacji, rekreacji, życia artystycznego oraz religijnego. Można więc stwierdzić, iż podsystem ten „określa rozmieszczenie przestrzenne ekonomicznej bazy miasta oraz jego infrastruktury mieszkaniowej i kulturowej" (Wallis 1977: 80).

Według A. Wallisa, każda miejska strefa, na którą składają się dzielnice mieszkaniowe, przemysłowe, obszary śródmieścia oraz centrum, dzielnice peryferyjne i podmiejskie, ma odrębne oblicze urbanistyczne, architektoniczne, komunikacyjne i funkcjonalne. Każda posiada inny charakter zawodowy i demograficzny mieszkańców stref i odmienny zespół instytucji. Rozmaite strefy służą różnym zbiorowościom grup funkcjonalno-terytorialnych i są przedmiotem zainteresowania różnolitych grup funkcjonalnych. Różnice w użytkowaniu dzielnic charakteryzują się odmiennością w przebiegu takich zjawisk, jak: egzystencja grup społecznych, integracja społeczna, przebieg społecznych procesów poznawczych, konstytuowanie się stylów życia, systemów wartości, ideologii społecznych itp. Jak zauważa badacz, rola centralnych części w przebiegu wspomnianych procesów jest ogólnomiejska, zaś inne dzielnice ograniczają się zwykle do lokalnej skali w rozwoju tych zjawisk (Wallis 1977: 89).

Przez rozmaitych humanistów miasto traktowane jest jako metafora cywilizacji, wskazująca na „pewien układ porządku mentalnego i aksjologicznego". Według Mariusza Wojewody, o mieście można mówić w dwu kontekstach: 1) urbanistycznym, zgodnie z którym miasto stanowi sposób organizacji miejskiej przestrzeni, złożonej z ulic, rynku, mostów, budynków itp. oraz 2) społecznym, według którego miasto „wskazuje na sytuację zamieszkiwania danej przestrzeni przez społeczność, która określa i przyjmuje charakterystyczne dla siebie reguły życia" (Wojewoda 2003: 235).

Ten społeczny aspekt miast znajduje odzwierciedlenie również w badaniach lingwistycznych. Jak podkreśla Halina Kurek, „miasta postrzegane były zawsze jako zbiorowości wyżej stojące w hierarchii prestiżu, ze względu na wyższy poziom postępu cywilizacyjnego, rozwoju gospodarczego i społecznego", porównując je do obszarów wiejskich (Kurek 2006: 78). Zaznaczenie tej dychotomii uwidacznia się także na innych poziomach. Społeczność i przestrzeń miejską cechuje odrębność od społeczności i przestrzeni wiejskiej nie tylko w stopniu kulturowym, ale także językowym. O ile bowiem powszechne jest utożsamianie mieszkańców wsi z dialektalnymi odmianami języka, o tyle ludzie, mieszkający w miastach, posługują się polszczyzną ogólną. Ten rodzaj języka uważany jest za „podstawowy fakt kulturowy społeczeństwa miejskiego, jest jednocześnie wytworem i składnikiem jego kultury", zespalającym w sposób szczególny zróżnicowaną społeczność miasta (Kurek 2006: 77-78).

Jak podkreśla Kazimierz Ożóg, zainteresowanie lingwistów miejskim aspektem polszczyzny jest coraz bardziej widoczne, o czym świadczy mnogość rozmaitych konferencji i tomów poświęconych badaniom językowym w polskich miastach. „Językoznawcy, badając język wielkiego miasta, coraz częściej skłaniają się do badania relacji zachodzących między językiem miasta a jego kulturą". Rzeszowski badacz zaznacza, że miasto w swojej przestrzeni publicznej oferuje zróżnicowane manifesty językowe w postaci m.in. „nazw ulic, placów, napisów, reklam, tekstów użytkowych"[219] (Ożóg 2008: 13-14).

Lingwiści, badając miasto, sięgają także po rozmaite instrumentaria, umożliwiające analizy zróżnicowanej polszczyzny mieszkańców poszczególnych miast zarówno na poziomie leksykalnym, jak i fonetycznym[220].

[219] Warto zaznaczyć, iż wspomniany wcześniej socjolog A. Wallis zwrócił uwagę na tzw. szatę informacyjną miasta, którą zdefiniował jako „zespół eksponowanych w mieście plakatów, afiszów, reklam, napisów, nalepek, neonów, graficznych i świetlnych znaków, malowideł, rysunków na ścianach i jezdniach, nazw i numerów ulicznych" (Wallis 1977c: 274).

[220] Por. m.in. Dąbrowska 2008; Gardzińska 2008; Lewińska 2008; Nowakowski, Wiatrowski 2008; Przęczek 2008; Rudnicka Fira 2008; Sędziak 2008; Kołatka 2012; Majkowska 2012; Piotrowicz, Witaszek-Samborska 2012; Pelcowa 2014; Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2019; Święcicka 2019.

Miasto zawsze będzie interesującym fenomenem, obiektem badań zróżnicowanych dyscyplin, przedmiotem refleksji jego mieszkańców. Współczesne procesy urbanizacyjne, tworzące z miast niemal odrębne ośrodki administracyjne czy polityczne, „miasta-państwa", będą sprzyjały rozwojowi miejskich aspektów naukowych analiz.

2. Miasto socjalistyczne i jego cechy

Polskie miasta i dzielnice socjalistyczne powstawały na podstawie idei socrealistycznych myślicieli ze Związku Radzieckiego, m. in. Nikołaja Milutina w pracy z 1930 roku zatytułowanej *Socgorod* (Odoj 2013: 40) czy Michaiła Ochotowicza w artykule *Notatki z teorii osadnictwa* (Jałowiecki, Szczepański 2002: 169). Miasto tego typu cechował projekt społecznego wytwarzania przestrzeni (Janik 2013: 9), tj. zjawiska metamorfozy świata fizycznego w świat społeczny. „Uspołecznienie fizycznej przestrzeni to zamanifestowanie w niej obecności człowieka, jego codziennych i świątecznych zachowań, jego potęgi, mocy lub – przeciwnie – słabości i upadku" (Jałowiecki, Szczepański 2002: 169). Takim przeobrażeniem przestrzeni jest tworzenie miasta wraz z jego cechami urbanistycznymi i architektonicznymi, na które wpływają takie kwestie jak stosunki władzy w sferze politycznej lub ekonomicznej, poziom technologii, oczekiwania przyszłych mieszkańców, możliwości podlegającego modyfikacji środowiska naturalnego czy, w przypadku miasta socjalistycznego, ideologia. W związku z tym można uznać, iż rola centralnego planisty w najdrobniejszy szczegół powstającego miasta będzie znaczna, zależna zarazem od wytycznych władz centralnych i ograniczona przepisami biurokratycznymi i normami obowiązującej ideologii (Janik 2013: 9). Pierwszymi miastami socjalistycznymi, powstałymi w Polsce, były Nowa Huta (por. m.in. Nawratek 2005: 102; Janik 2013: 15; Boratyn 2013: 20) i Tychy (por. m.in. Szczepański 1991; Jałowiecki, Szczepański 2002: 182- 198; Bierwiaczonek 2016: 88). Na początku lat 50. XX wieku wzniesiono również w Warszawie Marszałkowską Dzielnicę Mieszkaniową (MDM), cechującą się socrealistycznymi koncepcjami urbanistyczno-architektonicznymi (por. m.in. Mordyński 2015: 15).

Według B. Jałowieckiego i Marka S. Szczepańskiego, radzieckie miasta socjalistyczne miały cechować się pragmatyzmem i funkcjonalnością. Oto jeden z przykładów rozplanowania miasta socrealistycznego: tereny mieszkalne planowano ulokować wzdłuż dróg, które łączyły zakłady pracy, przemysł, tereny rolne itd. Każdej załodze produkcyjnej przysługiwały odpowiednie odcinki linii zabudowy mieszkalnej. Z uwagi na fakt, iż miejsca pracy oddalone były od strefy zamieszkania, zamierzano rozbudować sieć komunikacji miejskiej. Do pracy

można było więc dotrzeć zarówno samochodem, jak i autobusem, dotarcie zaś miało zajmować 20 minut jazdy. Projekt linii osadniczej zakładał istnienie po obu stronach drogi komunikacyjnej ok. 150 m pasa zieleni, w którym planowano rozmieścić urzędy pocztowe, czytelnie gazet, stołówki, garaże itp., zaś za nim znajdować się miała zona mieszkalna. Przestrzeń tę miały zamykać ogrody, uprawy rolne i ośrodki sportowe lub dziecięce (Jałowiecki, Szczepański 2002: 170).

Polscy architekci socrealistyczni powoływali się na dorobek m.in. takich zgromadzeń artystycznych jak grupa Blok, skupiająca kubistów, suprematystów oraz konstruktywistów, grupa Praesens, jak również Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej (SARP) (Nawratek 2005: 88). Największą jednak inspiracją planistów było CIAM (*Congrès Internationaux d'Architecture Moderne*), związane z pomysłami Le Corbusiera[221], francuskiego architekta i urbanisty (Jałowiecki, Szczepański 2002: 139, 176; Nawratek 2005: 89).

Urbaniści i architekci, skupieni wokół CIAM, wypracowali schemat struktury współczesnego miasta na IV Kongresie CIAM, przeprowadzonym w 1933 r. w Atenach i na statku „Patris II", płynącym do stolicy Grecji z południowej Francji. Ostateczna wersja koncepcji, ogłoszonej w 1941 r. pod redakcją i z opracowaniem Le Corbusiera, zwana jest *Kartą Ateńską*. W myśl tego dokumentu miasto miało być przestrzenią racjonalnie rozplanowaną w strefy pracy, zamieszkania i usług. Zamieszkiwać miał je „człowiek typowy", tzn. identyczny we wszystkich kulturach. Jak piszą B. Jałowiecki i M. S. Szczepański, „trzy ponadhistoryczne i ponadkulturowo ujęte elementy: przemysł, sztuka i człowiek typowy, umożliwiały powszechne stosowanie wypracowanej koncepcji miasta, w której zaprzeczone i pominięte zostały lokalne uwarunkowania topograficzne, historyczne, kulturowe i społeczne". Cechą charakterystyczną modernistycznego miasta były, zaprojektowane przez Le Corbusiera, superjednostki mieszkaniowe, umożliwiające zamieszkanie dla 1,5-2 tys. osób, a także przewidujące na jednej z kondygnacji przy wewnętrznej ulicy komplet usług. Drogi transportowe, łączące różne strefy miasta, miały pozostawać „bez związku z otoczeniem" (Jałowiecki, Szczepański 2002: 140-143), powstawać powinny z dala od budynków mieszkalnych ze względu na „hałas, zapylenie, wyziewy" (Jędrzejczyk 2004: 170-171). Miasto miało być więc, zgodnie z poglądami Le Corbusiera, "maszyną do mieszkania" (Jędrzejczyk 2004: 9).

[221] Więcej na temat Le Corbusiera zob. m.in. Jałowiecki, Szczepański 2002: 140-141; Jędrzejczyk 2004: 170-172.

Biorąc pod uwagę, że urbanistyczno-architektoniczne założenia polskich planistów przed 1949 oraz po 1956 roku były oparte o koncepcje *Karty Ateńskiej*, można spostrzec pewne cechy wspólne między modernistyczną myślą urbanistyczną a polskim socrealizmem. Do owej symetrii zaliczyć można m.in. trojaką funkcję miasta, tj. mieszkaniową, rekreacyjną oraz zatrudnienia, których strefy są od siebie oddzielone, wzrost znaczenia komunikacji miejskiej, separacja od siebie superjednostek mieszkalnych, powodująca wrażenie luźnej przestrzeni, duże obszary zieleni, a także tworzenie „tkanki miejskiej z gotowych elementów" (Janik 2013: 10).

Przypadek miasta socjalistycznego w Polsce związany jest jednak z ideologią władzy, która wpływała na jego kształt, by ukonstytuować zbiór dzielnic, zapewniających „prostą reprodukcję siły roboczej przy najniższych nakładach i kosztach" (Szczepański 1991: 39). Przestrzeń miejska miała sprzyjać zarządzaniu zarówno miastem, jak i jego mieszkańcami. Miasto socjalistyczne miało się także cechować m.in. brakiem sąsiedzkich relacji i możliwości identyfikacji z miejscem zamieszkania, centralizacją życia miejskiego, sprzyjającą odczuwanie dominacji władzy politycznej, bezklasowością, próbą stworzenia nowego, socjalistycznego społeczeństwa, utylitarną symboliką architektoniczną, znamionującą się uniformizacją, egalitarnością, ograniczającą indywidualność mieszkańców, usamodzielnieniem się osiedli i dzielnic, powiązanych jednak z centrum siecią głównych arterii, tworzących szkielet ośrodka, spójnością architektoniczną, podziałem na strefy funkcjonalne – mieszkalne, pracownicze i rekreacyjne (por. m.in. Bukowska-Floreńska 1987: 96-97; Jałowiecki 1994; Janik 2013: 9-15). Miasto socjalistyczne miało być głosem „mitu socjalistycznego", którego wyraz stanowiła „architektura mówiąca" (Widzicka 2015: 27), powiązane było z koncepcją miasta przemysłowego (Odoj 2013: 39). Architektura miejscowości, powstała na bazie projektów socrealistycznych planistów, miała onieśmielać, ale zarazem być na tyle uproszczona, by nie absorbowała na zbyt długo uwagi obserwatora, który miał wchłaniać zakodowane w architekturze „treści ideologiczne" (Jędrzejczyk 2004: 275). O tym, jak bardzo komuniści dbali o charakter miasta socjalistycznego jako przekazu wyznawanej doktryny, świadczyć mogą rozmaite wypowiedzi polityków, w których dominuje słownictwo powiązane z architekturą oraz budownictwem, m.in. „wznoszenie spiżowych fundamentów socjalizmu", „pole budownictwa socjalistycznego", „budowa pokoju" czy określanie Józefa Stalina mianem „genialnego architekta przyszłości" (por. Jędrzejczyk 2004: 272-273).

Współcześni badacze oceniają negatywnie spuściznę po socrealistycznych założeniach urbanistycznych, widoczną do dziś, będącą „skansenem urbanistyki XX wieku". Miasto socjalistyczne jawi się jako „nieudany eksperyment, powszechnie odrzucony przez

mieszkańców miasta, którzy – jeżeli mają jakiś wybór – wybierają bądź potępiony przez modernistów model XIX-wiecznej kamienicy, bądź dom jednorodzinny" (Jałowiecki 1994). Nie bez znaczenia są też analogie, łączące koncepcje rozmaitych utopii z projektami miast socjalistycznych (Jędrzejczyk 2004: 302), które miały być etapem na drodze do raju na ziemi, czyli do systemu komunistycznego, umożliwiającego powstanie nowego i lepszego świata, bez niesprawiedliwości. Miasta socjalistyczne były eksperymentem na szeroką skalę, nie dokończonym jednak, *de facto* zaś nie istniejącym (Janik 2013: 15-18). W skali miejskiej przestrzeni eksperyment ten doprowadził w wielu przypadkach do zaniku takich atrybutów miasta jak uliczka, kamienica, centrum, rynek czy znaczące miejsca i place. B. Jałowiecki i M. S. Szczepański wskazują jednak, iż dzięki koncepcji miasta socjalistycznego wielu ludzi otrzymało swoje pierwsze mieszkania w blokach, które były „dla całych grup społecznych symbolem awansu cywilizacyjnego rodziny i kraju" (Jałowiecki, Szczepański 2002: 211).

Jastrzębie-Zdrój, zbudowane od podstaw w drugiej połowie XX wieku, jest jednym z kilku miast socjalistycznych w Polsce (por. m.in. Janik 2013; Odoj 2013; Kania 2013), gdyż wszystkie wspomniane cechy miasta socjalistycznego można w nim odnaleźć.

3. Nazewnictwo miejskie Jastrzębia-Zdroju z perspektywy kulturowej

Ze względu na potrzebę uporządkowania i oswajania świata, tworzenia ładu w swoim otoczeniu, człowiek dokonuje klasyfikacji rzeczywistości w rozmaite grupy przedmiotów, zjawisk czy pojęć (Maćkiewicz 1990: 56). Na bazie pewnych klas pojęć, opartych na opozycjach, kształtuje własną tożsamość. W wyniku wyodrębniania licznych dychotomii, opartych o kryteria kulturowe oraz subiektywne, egocentryczne postrzeganie świata, powstają rozmaite opozycje semantyczne (Myszka 2016: 333).

Z uwagi na prezentację nazw, nieistniejących już w przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju, konieczne było wprowadzenie elementu odróżniającego propria dawne od współcześnie funkcjonujących. Nieistniejące miana, które przedstawiono w tekście, zostały podkreślone.

3.1 Opozycja *swój/obcy*

Jak wskazują badacze, dychotomia *swój-obcy* (*orbis interior – orbis exterior*, por. Duszyński 2011: 99) jest jedną z szesnastu podstawowych opozycji dla słowiańskiego modelu świata i należy do najważniejszych z nich (Bartmiński 2007: 42). Możliwość utożsamiania się z pewną grupą pozwala człowiekowi się zdefiniować, określić, pomaga konstytuować więzi

społeczne. Dzięki grupowym stereotypom kształtuje się wiedza o świecie. Ponadto przynależność do odpowiedniej społeczności ułatwia życie. Można zatem stwierdzić, iż kategoria opozycyjna *swój-obcy* zawiera aspekt socjospołeczny, poznawczy oraz pragmatyczny (Myszka 2016: 334).

Człowiek ma wrodzoną tendencję do postrzegania świata we wzmiankowanej dychotomii. Na możliwość podziału ludzi na *swoich* i *obcych* wpływ mają rozliczne kryteria: wyznaniowe, wiekowe, zawodowe, rodzinne, lokalizacyjne, narodowościowe i społeczne. Warto zaznaczyć, że człowiek może należeć do wielu różnorakich grup, z którymi się identyfikuje[222] (Myszka 2016: 335).

Słownik języka polskiego PWN wskazuje, po pierwsze, na syntaktyczną funkcję leksemu *swój*, pełniącego funkcję zastępującą w odpowiednich kontekstach zaimki dzierżawcze *mój, twój, nasz, wasz, jego, jej, ich*, po drugie, co ważniejsze, określa potoczny zwrot, określający kogoś bliskiego, kto należy do naszego środowiska czy rodziny[223]. Dokonawszy analizy definicji wyrazu *swój*, J. Bartmiński doszedł do konkluzji, iż słownikowe opisy tego wyrazu są zróżnicowane. W leksykonach podkreśla się aspekt socjologiczny, często wymienia się również kwestię psychologiczną, rzadziej jednak pojawia się kryterium rodzinne. Najważniejszą jednak pozycją jest lokalność (Bartmiński 2007: 48-49).

Słowo *swój* konotuje z pozytywnymi cechami: to, co *swoje*, jest bliskie, znane, dobre, budzące zaufanie, bezpieczne, miłe, ładne (por. np. Tokarski 1990: 84-85; Rzetelska-Feleszko 2006: 70; Pelcowa 2007: 75; Duszyński 2011: 100; Myszka 2016: 338). „*Swój* to przecież prawie to samo, co *mój*, czyli zgodny z *moim* gustem, podobny do *mnie*" (Myszka 2016: 338).

Zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego PWN*, leksem *obcy* jest zarówno przymiotnikiem, jak i rzeczownikiem. W ujęciu adiektywnym *obcy* określany jest jako 1. 'nienależący do jakiegoś kręgu osób, spraw, rzeczy', 2. 'należący do innego państwa, właściwy mu', 3. 'nieznany komuś', 4. 'niewłaściwy komuś lub czemuś'. Z perspektywy substantywnej natomiast, *obcy* to 1. 'człowiek nienależący do danego środowiska, rodziny; też: mieszkaniec innego kraju', 2. 'w literaturze science fiction: przybysz z kosmosu lub jakakolwiek forma życia obdarzona inteligencją, pochodząca z innej planety'[224].

Jak wskazuje J. Bartmiński, semantyczny wymiar *obcego* niesie z sobą inne kryteria niż struktura poznawcza *swojego*. „Owszem, do pewnego momentu są uwzględniane te same aspekty i w ich ramach dokonuje się charakterystyk kontrastowych – jest to więc aspekt

[222] Możliwość identyfikacji z różnymi grupami J. Bartmiński nazywa poliwalencją (Bartmiński 2007: 52).
[223] https://sjp.pwn.pl/szukaj/swój.html (dostęp: 01.05.2022).
[224] https://sjp.pwn.pl/szukaj/obcy.html (dostęp: 01.05.2022).

społeczny (brak przynależności do danej grupy), w kolejności (w większości słowników) – rodzinny (brak przynależności do rodziny) i psychologiczny (wyłączenie z kręgu tego co znane i objęte naszymi zainteresowaniami), z rzadka także aspekt lokalistyczny (zamieszkiwanie w innym kraju, innej ziemi)", jednakże w definicji *obcego* pojawia się również kwestia polityczna (obywatel innego państwa) i kulturowa (brak zgodności z wyznawanym przez *swojego* systemem aksjologicznym, jego naturą czy przyzwyczajeniami) (Bartmiński 2007: 49).

Tak jak wyraz *swój* niósł konotacje pozytywne, tak *obcy* kojarzy się negatywnie: jest nieznany, budzi grozę, niepokój i lęk, jest niezgodny z przekonaniami *swojego*, jest zły i trudny do zaakceptowania, niezrozumiały, ma niższą pozycję w hierarchii, jest gorszy, mniej wartościowy, brzydszy, daleki i cudzy (por. Tokarski 1999: 84-85; Rzetelska-Feleszko 2006: 70; Pelcowa 2007: 75-77; Duszyński 2011: 100; Myszka 2016: 339).

Opozycja *swój/obcy* okazuje się także pomocna w analizie dyskursu politycznego, czego przykładem jest praca Doroty Suskiej, dotycząca kontrastu *my/oni* i *swoi/obcy*, w którym badaczka wskazywała na rolę *Innego* w komunikacji politycznej u schyłku lat 70. ubiegłego wieku. D. Suska zaprezentowała w artykule figurę *Innego* z perspektywy politycznej i wyekscerpowała językowe wykładniki organizacji dychotomii *swój/obcy* w dyskursie okresu przedsolidarnościowego (Suska 2019).

Ukonstytuowanie przeciwieństw między *swoimi* a *obcymi* w leksyce różnych kultur dostrzegł Yi-Fu Tuan, wybitny przedstawiciel geografii humanistycznej. Przez odległość rozumie się „odległość od siebie". Różne leksemy, użyte w odpowiednim kontekście, oznaczają bliższą lub dalszą relację między podmiotem wypowiadającym a obserwowanym. „Ja jestem zawsze tutaj i o tym, co jest tutaj, mówię to. W przeciwieństwie do tutaj, gdzie jestem ja, ty jesteś tam, a on jest ówdzie". Podkreślając siłę użycia odpowiednik przyimków, oznaczających dalszą relację między obiektem mówiącym a widzianym, badacz pokazuje jako przykład sztukę William Szekspira, któremu udało się przekazać emocje patriotyczne dzięki używaniu słowa *this* ('to'), które rozumiano jako „my, Anglicy". Y.-F. Tuan pisze, iż różnicę między „my" a „oni" rozumieją wszyscy ludzie. „My jesteśmy tutaj, my jesteśmy tą szczęśliwą rasą ludzi. Oni są tam, oni nie są w pełni ludźmi i żyją tam"[225]. W opinii badacza, ci, którzy należą do „naszej"

[225] Trzeba jednak podkreślić, że nie zawsze tak jest, o czym świadczy społeczno-polityczny kontekst omawianej opozycji. Jan Sowa przytacza pogląd bułgarskiego historyka Alexandra Kiosseva, który – diagnozując swoistą traumę niższości krajów Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej – wprowadza pojęcie tego, co *Uniwersalne*. W skład *Uniwersalnego* wchodzi sytuacja ekonomiczna, społeczna i polityczna krajów zachodnich, co „samo-kolonizujące się" kultury europejskich krajów peryferyjno-kolonialnych uznają za *normalne* (Sowa 2011: 20-22). W tym kontekście można mówić o odwróceniu znaczenia składników dychotomii *swój/obcy*.

grupy są wobec siebie bliscy. Natomiast ci, którzy są członkami innej grupy, są na zewnątrz, są dalecy (Tuan 1987: 66-68).

Rozważana te warto rozciągnąć o ewolucję konotacji *swojego* i *obcego* na Górnym Śląsku. W opinii Antoniny Grybosiowej, od początku okresu powojennego deprecjacja śląskiej gwary na rzecz ogólnopolskiego języka doprowadziła do specyficznej rewaloryzacji znaczenia omawianej opozycji kulturowej. *Swój* oznaczał *gorszego*, bo nieznającego języka ogólnego, zaś *przybysz* był *lepszym*, gdyż władał polszczyzną ponaddialektalną. Z czasem, szczególnie intensywnie po 1989 roku, Ślązacy zaczęli bronić swojego języka. Rozmaite inicjatywy kulturalne, jak np. konkursy na najlepiej mówiącego gwarą, audycje radiowe, telewizyjne, regionalne i ogólnopolskie pomogły krzewić zamiłowanie do śląskiej mowy. Efektem tego stanu rzeczy było uznanie, iż „*my stąd* jesteśmy lepsi, bo *godomy po naszymu*". Ślązacy stworzyli również różne określenia, nazywające przybyszów, m.in. *gorole*, *Poloki, ci zza Buga, Ukraińcy*, niekoniecznie odnoszące się do rzeczywistych przymiotów imigrantów, nie każdy bowiem *gorol*, przyjeżdżający na Śląsk, był *Ukraińcem* lub pochodził *zza Buga*. Konotacje te akcentowały nieśląski rodowód przybyszów. Wskutek tego „*swoi* przewartościowali po swojemu opozycję *swój/obcy*, *swój = lepszy*, *obcy = gorszy*" (Grybosiowa 1999: 34-35).

Zamknięcie się Górnoślązaków „do wewnątrz" własnej społeczności jest umotywowane historycznie, aczkolwiek oceniane niechętnie przez przybyszów (Skudrzykowa, Tambor, Urban, Wolińska, 2001: 57). Według autorek książki *Gwara śląska – świadectwo kultury, narzędzie komunikacji*, „niezwykła potrzeba wspólnoty, więzi wykształciła wobec przybyszów postawę wyraźnego dystansu. Podział na swoich i obcych znalazł odbicie w swoistej leksyce i jest, rzec można, wciąż aktualizowany i wieloaspektowy". Badaczki wymieniają różne nazwy, określające ludzi przybyłych na Śląsk, m.in. *gorole, krojcoki* (pierwotnie dzieci małżeństw mieszanych, obecnie również przybysze poślubieni ze Ślązakiem lub Ślązaczką, a nawet dzieci imigrantów, urodzone na Śląsku), *werbusy* i *hoteloki*. Autorki publikacji, analizując rozmaite wypowiedzi Ślązaków, wskazują cechy, które stanowią o polaryzacji *swoich* i *obcych*, m.in. fakt, iż przybysze są biedni, brudni, pozbawieni nawyków higienicznych lub że przy obcych należy podjąć wysiłek mówienia polszczyzną ogólną i tolerować kulturowo obce zachowania. Niemniej jednak podejmowanie przez przyjezdnych próby nauki gwary śląskiej może być warunkiem akceptacji ze strony autochtonów. Duża liczba przybyłych na Śląsk z jednej strony „rozmywa powoli poczucie solidarności i jedności często już w najbliższym otoczeniu", z drugiej jednak strony jest motorem napędowym szowinizmu, opartego na nieskrywanej wrogości i przeciwstawieniu lepszego „my" gorszym „im" (Skudrzykowa, Tambor, Urban, Wolińska, 2001: 74-86).

Powyższe rozważania pokazują, jak silnie nacechowaną i przeciwstawiającą komponenty dychotomią jest kategoria semantyczna *swój-obcy*. Nakłada się na nią wiele aspektów, w których dominujące są kryteria lokalistyczne, społeczne, rodzinne i psychologiczne. Wyrazy, stanowiące integralne części omawianej dychotomii mają również wyraźne konotacje pozytywne (*swój*) i negatywne (*obcy*). Wydźwięk komponentów opisanej opozycji jest wyraźny także w nazewnictwie miejskim.

3.1.1 Opozycja swój/obcy w jastrzębskiej urbanonimii

Jak pokazuje historia, o powstaniu Jastrzębia-Zdroju, górniczego miasta położonego na południowych rubieżach województwa śląskiego, od początku decydował węgiel. Wszakże solankę, której znalezienie na przeszło sto lat zdeterminowało uzdrowiskowy charakter Jastrzębia Dolnego, w 1859 roku odkrył Emil von Schlieben, poszukujący złóż „czarnego złota". Po II wojnie światowej odkryto pokłady węgla, co przesądziło o powstaniu pierwszej kopalni na ziemi jastrzębskiej – KWK Jastrzębie. Rozwój sektora górniczego w powstającej miejscowości pociągnął za sobą konieczność budowy kolejnych kopalni. Za tym faktem szła również potrzeba zatrudnienia szerszej kadry górników, dla których postanowiono wybudować mieszkaniowe osiedla nieopodal miejsca zatrudnienia, z czasem zaś większy ośrodek miejski, powstałe od podstaw miasto-sypialnię. Rozrastająca się w szybkim tempie miejscowość wchłonęła również okoliczne sołectwa. Konieczność utworzenia kolejnych osiedli mieszkaniowych w mieście oznaczała również wyodrębnienie terenu wewnątrz ośrodka miejskiego, w którym do skutku doszłoby zbudowanie w szybkim tempie skupiska blokowisk. Na wzór Nowej Huty i Nowych Tychów w administracyjnym środku miasta powstawało Nowe Jastrzębie[226].

Do Jastrzębia-Zdroju przybywali ludzie z całej Polski. Młodym mężczyznom z różnych regionów kraju oferowano nie tylko pracę w rozwijającym się na ziemi jastrzębskiej sektorze górniczym (Bukowska-Floreńska 1987: 100-101). Napływowa ludność, podejmująca pracę w kopalni, wraz ze swoimi rodzinami otrzymywała także mieszkania w blokach powstałych na bazie „nowoczesnych rozwiązań architektonicznych". Dla wielu ówczesnych, żyjących w trudnych warunkach bytowych, był to awans w drabinie społecznej (por. Bukowska-Floreńska 1987: 105).

[226] Warto zwrócić uwagę na brak komponentu *Zdrój* w tej nieoficjalnej nazwie nowego ośrodka miejskiego. Fakt ten wskazuje, iż istniejące do tej pory uzdrowisko przestało być miejscem priorytetowym, na pierwszy plan natomiast wysunięto potrzebę stworzenia ośrodka przemysłowego.

Do bloków mieszkalnych wybudowanych w powstających coraz liczniej w centralnej części miasta osiedli wprowadzała się ludność napływowa z rozmaitych stron Polski, tymczasem obrzeża Jastrzębia-Zdroju, które stanowią włączone w 1975 roku ościenne sołectwa, zamieszkiwali głównie autochtoni. W latach 1950-1975 liczba mieszkańców miasta wzrosła aż 51 razy (Jałowiecki 2010: 236). Irena Bukowska-Floreńska, badaczka śląskiej kultury i tradycji, pisała: „Społeczności zamieszkujące tereny GOP[227] i ROW[228] są dziś [w 1987 roku – A.Ż.] zróżnicowane. Składają się zarówno z ludności rodzimej, zwanej „nasi ludzie, Ślązacy" (ok. 60-70%), jak i napływowej, zwanej *gorolami* – z ludności robotniczej, robotniczo-chłopskiej i inteligencji, w części zróżnicowanej kulturowo z racji swego pochodzenia, dziejów, tradycji kulturowej, nierzadko też kategorii potrzeb. Łączy je jednak miejsce zamieszkania, charakter pracy, warunki i sposób życia oraz wpływ współcześnie funkcjonującego tu zespołu czynników ekonomicznych, społecznych i kulturowych, wynikających z pogłębiającego się procesu industrializacji i związanej z nim urbanizacji kultury" (Bukowska-Floreńska 1987: 100).

Mieszkańcy rdzennych śląskich wsi krytycznie patrzyli na przybywających do Jastrzębia-Zdroju za pracą ludzi i ich rodziny. Nazywano ich *gorolami* i *werbusami*, krytykowano za brak doświadczenia w górniczej pracy, złe, szkodliwe społecznie zachowania, „nisko oceniano ich moralność", rozrzutność i niegospodarność. Ojcowie i matki zakazywali wiązać się z przybyłymi ludźmi (Bukowska-Floreńska 1987: 101-102). Autochtoni posiadali silne poczucie odrębności wobec ludności napływowej. „Wyraża się to m.in. w poczuciu własnej, >>wyższej<< wartości indywidualnej i rodzinnej, wyżej stawianych ponad inne cech specyfiki kulturowej: gwary, cenionych form i treści zwyczajów rodzinnych, sąsiedzkich i zawodowych, tradycją >>uświęconych<< reguł życia społecznego, zamiłowania do ładu, czystości, sprawnej organizacji, pracowitości i oszczędności" (Bukowska-Floreńska 1987: 102).

Dla ludności napływowej niekorzystny był również fakt, iż w nowo powstającym mieście nie przewidywano instytucji, które pozwoliłyby ludziom pielęgnować „swoją" kulturę i tradycję. Jak wskazują niektórzy badacze, intencją władz tworzonego miasta było właśnie uniemożliwienie integracji napływowej ludności w ramach definicji miasta socjalistycznego i

[227] GOP (Górnośląski Okręg Przemysłowy) – największy w Polsce okręg przemysłowy, obejmujący 14 miejscowości w środkowej części województwa śląskiego. Por. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Gornoslaski-Okreg-Przemyslowy;3907186.html (dostęp: 01.05.2022).

[228] ROW (Rybnicki Okręg Węglowy) – okręg występowania i wydobycia węgla kamiennego, zlokalizowany na południu województwa śląskiego. Głównymi ośrodkami ROW są: Rybnik, Jastrzębie-Zdrój i Wodzisław Śląski. Por. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Rybnicki-Okreg-Weglowy;3970320.html (dostęp: 01.05.2022).

jego społeczeństwa, chciano bowiem ograniczać do minimum indywidualizm na rzecz pożytecznego kolektywizmu. Zarazem dążono do tego, by życie było w pełni anonimowe, starano się ograniczać relacje między sąsiadami. Napływowa ludność stała się więc mimowolnie obiektem eksperymentu, którego celem było stworzenie nowych socjalistycznych ludzi.

Wskutek tego, osłabiona mozaika społeczno-kulturowa, zamieszkująca blokowiska w centralnej części miasta, przeciwstawiona została autochtonicznej śląskiej ludności, zamieszkującej peryferia miasta. Ludność napływowa stanęła przed koniecznością dostosowania się do nowych warunków, tzn. nie tylko przyuczenia się nowego zawodu, lecz również poznania środowiska społecznego i kulturowego, poszanowania dla tradycji miejscowej mentalności, „wynikającej z niełatwej przeszłości ekonomiczno-historycznej. Od ludności miejscowej sytuacja ta wymaga tolerancji i wyrozumiałości, chęci docenienia pracy i szczerości przybyłych, pomocy w adaptacji ich w nowych warunkach" (Bukowska-Floreńska 1987: 103). Podobną opinię w kwestii dostosowania się przybyszów do sytuacji miejskiej wyraził amerykański antropolog i etnolog, zajmujący się proksemiką, Edward T. Hall. Badacz dodał zarazem, że kolejnymi problemami, z którymi muszą zmagać się przybyli do miasta imigranci, są: nieznane systemy porozumiewania się, obca struktura przestrzeni i patologia „burzliwego, pęczniejącego bagna behawioralnego" (Hall 2003: 209).

Z drugiej jednak strony M. Wojewoda wskazuje, iż zamieszkiwanie, będące konsekwencją zakorzenienia, jest uznaniem „czegoś za własne, godne, żeby tu, a nie gdzie indziej, założyć dom. Polega to na traktowaniu danego budynku, miejsca jako własnego domu, pewnego zespołu ulic, mostów, placów – jako swojego miasta, w odróżnieniu od domów czy miast obcych". W opinii badacza człowiek, osiadając w pewnej tradycji kulturowej, uznaje, iż jest członkiem danej grupy społecznej, narodu lub kręgu kulturowego (Wojewoda 2003: 236).

Jak wynika z powyższego, głównym kryterium opozycji *swój-obcy*, przez pryzmat którego należy dokonać analizy nazewnictwa miejskiego Jastrzębia-Zdroju, jest wewnętrzna dychotomia, na którą składają się dwa główne komponenty: *ludność miejscowa* i *ludność napływowa*.

Warto w tym miejscu również poddać rozważaniom pojęcia lokalności oraz regionalności, bowiem terminy te będą kluczowe dla refleksji nad semantyką poszczególnych urbanonimów w ujęciu kulturowym.

Według *Słownika współczesnego języka polskiego* leksem 'lokalny' oznacza 'charakterystyczny dla danego miejsca, ograniczony, zawężony do danego obszaru; miejscowy' (SWJP II: 367). W podobny sposób lokalizm zdefiniowali B. Jałowiecki i M. S.

Szczepański (Jałowiecki, Szczepański 2002a: 15). Zwraca się więc uwagę na terytorialne zredukowanie przestrzeni do określonego miejsca. Podobne cechy zauważają redaktorzy *Encyklopedii socjologii*, według których przestrzeń lokalna jest „określona, konkretna, mająca swoją nazwę i przez codzienne obcowanie >>oswojona<<" (*Encyklopedia socjologii* 1999: 134-135).

Autorzy leksykonu wskazują także obszary, które – w proporcji w stosunku do terytorium występującego wyżej w hierarchii – można określić jako miejsce lokalne lub przestrzeń lokalną. Jest to np. „dom w stosunku do osiedla, osiedle w stosunku do dzielnicy, dzielnica w stosunku do miasta, wieś w stosunku do gminy, gmina w stosunku do województwa (regionu), region w stosunku do kraju czy wreszcie kraj w stosunku do kontynentu lub świata" (*Encyklopedia socjologii* 1999: 134).

W ujęciu tych definicji najważniejszym elementem jest społeczność lokalna. Jak wskazuje Bronisław Misztal, pojęcie to można rozumieć wielorako: jako niewielką wioskę rybacką, składającą się z kilkunastu domów, zamieszkałą przez ludzi wykonujących ten sam zawód od wieków, jako pionierskie osiedle, miasto, plemię lub naród, którego członkowie dzielą podstawowe warunki wspólnego życia, lub też jako fizyczną koncentrację jednostek w określonym miejscu (Misztal 1978: 90). Zgodnie z tą tezą, społeczność lokalna jest konkretnym systemem organizacji działania, mniej lub bardziej przywiązaną do zajmowanego obszaru terytorialnie zorganizowaną populacją, której członkowie żyją w warunkach wzajemnej zależności wewnętrznej (Starosta 1995: 104-105).

W opinii B. Jałowieckiego i M. S. Szczepańskiego, społeczności lokalne były, podobnie jak rodziny, „podstawowym elementem struktury społecznej", której politycznym i instytucjonalnym wyrazem stała się gmina. Władane przez takie grupy terytoria stanowiły względnie zamknięty system, nazywany „układem lokalnym" (Jałowiecki, Szczepański 2002: 15). Przyjmując za Yi-Fu Tuanem rozróżnienie na przestrzeń i miejsce, zgodnie z którym przestrzeń cechuje się bezosobowością, jest publiczna i dostępna dla każdego, natomiast miejsce, będące przestrzenią uczłowieczoną, zawsze należy do kogoś, zaś dostęp do niego jest symbolicznie lub fizycznie limitowany, B. Jałowiecki i M. S. Szczepański twierdzą, że „można przyjąć, że społeczność lokalną tworzą w pierwszej kolejności ludzie i przypisane im, lub zajmowane przez nich, miejsca" (Jałowiecki, Szczepański 2002a: 17).

Podsumowując rozważania na temat lokalizmu i społeczności lokalnych można stwierdzić, że to, co lokalne, odnosi się do najbliższego miejsca, zamieszkałego przez określoną grupę społeczną, charakteryzującą się podobnymi warunkami życia, wykonywanym zawodem i wyznawanymi wartościami, której członkowie wzajemnie na siebie oddziałują.

Mając na uwadze te dociekania, zasadne jest teraz przejście do rozważań na temat regionu i regionalizmu. *Słownik współczesnego języka polskiego* definiuje wyraz ‘region’ jako ‘odznaczający się swoistymi cechami obszar, wyróżniający się zespołem cech krajobrazowych, naturalnych lub wynikających z działalności ludzkiej’, podając za przykład Śląsk (SWJP IV: 172). Tę specyfikę autorzy *Encyklopedii socjologii* precyzują jako odrębność: kulturową, wyrażającą się m.in. poprzez waloryzację miejscowych wartości, np. zabytków, rodzimej sztuki i tradycji, dialektalną[229], jak również administracyjną czy polityczną, gdy członkowie rozmaitych grup regionalnych „domagają się równych praw dla swojej odrębności w państwie narodowym i ogólnie większej sprawiedliwości”, wysuwając nawet postulaty autonomii lub żądania separatystyczne (*Encyklopedia socjologii* 2000: 282-283).

Społeczeństwa regionalne połączone są wspólną kulturą. Wyróżnia się cztery układy przestrzenne regionu jako zjawiska społecznego: 1) region sentymentalny, tworzony przez tożsamość, ukształtowaną przez jego mieszkańców, składa się na niego umiejętność jego identyfikacji przez osoby niemieszkające w określonym regionie, a także świadomość regionalna jego mieszkańców, 2) region behawioralny, dla którego podstawowe znaczenie mają potrzeby egzystencjalne, konstytuowany jest przez przestrzenne zachowania jednostek, 3) region kulturowy lub reliktowy, kształtowany przez kulturę regionalną, w którego skład wchodzi tożsamość regionalna, a także gwary, dialekty czy języki regionalne, jak również 4) strefy cywilizacyjne, związane z przejściami rozmaitych społeczeństw przez różne fazy rozwoju społecznego, przede wszystkim z przechodzeniem od fazy feudalizmu do kapitalizmu, nawiązujące do podziału zaborowego (Kulczycka 2010: 136).

W opinii B. Jałowieckiego i M. S. Szczepańskiego, tożsamość regionalna jest „szczególnym przypadkiem tożsamości społecznej (zbiorowej) i kulturowej zarazem opartej na tradycji regionalnej, odnoszonej do wyraźnie zdefiniowanego i delimitowanego terytorium, regionu, jego specyficznych cech społecznych, kulturowych (symbolicznych), gospodarczych, czy nawet topograficznych”. Mając to na uwadze, należy stwierdzić, że regionalna tożsamość może być łączona z etniczną tożsamością, jak dzieje się m.in. w przypadku Górnoślązaków (Jałowiecki, Szczepański 2002a: 130).

Rozważania te pozwalają przybliżyć zagadnienia, związane z obszarem lokalnym i regionalnym. Dla niniejszych dociekań przyjmuje się zatem, że nazwy, nawiązujące do lokalizmu, odnoszą się do przestrzeni związanej z Jastrzębiem-Zdrojem, zaś te miana, które

[229] Na tę cechę zwraca również uwagę E. Rzetelska-Feleszko (por. 1993: 151-152).

odnoszą się do regionalności, charakteryzują dialekt, kulturę, tradycję i historię Górnego Śląska.

Materiał, podlegający badaniu, składa się z takich urbanonimów jak: plateonimy, ojkonimy i anojkonimy, a także nazwy kopalń i budynków sanatoryjnych, których analiza przeprowadzona będzie chronologicznie.

3.1.2 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla Zdrój

Pierwsze koncepcje powstania górniczego miasta wielokrotnie się zmieniały (por. Kucia, Marcinkowska 2014). Na początku na terenie Jastrzębia planowano wybudować tylko dwa osiedla awaryjne w pobliżu powstających kopalń *Jastrzębie* oraz *Moszczenica*, natomiast budowę Nowego Miasta planowano przedsięwziąć w pobliskich Pawłowicach. Ostatecznie decyzję tę zaniechano i postanowiono wybudować miasto na terenie Jastrzębia Górnego – samodzielnej wówczas gromady, położonej na wschód od uzdrowiska (Boratyn 2013a: 20; Kucia, Marcinkowska 2014: 9-10). Zakładano, iż budowa osiedli awaryjnych zakończy się w 1965 roku (Kucia, Marcinkowska 2014: 11).

W otoczeniu uzdrowiska zaczęły powstawać kilkupiętrowe bloki mieszkalne. Ich jednolite bryły kontrastowały z budynkami, powstałymi w XIX i na początku XX wieku. Plan sytuacyjny Jastrzębia-Zdroju z 1950 roku uwzględnia w przestrzeni kurortu następujące ulice: *Dworcowa*, *Korfantego*, *Karola Miarki*, *Mickiewicza*, *Ogrodowa*, *Parkowa*, *Powstańców*, *Zdrojowa* i nieco oddalone od zabudowań uzdrowiskowych kierunkowe trakty: *Pszczyńska* oraz *Wodzisławska*[230]. Na przestrzeni kolejnych lat dokonano niewielkich modyfikacji: przedłużono *ul. Zdrojową* kosztem *ul. Dworcowej*, zaczynającej się od tej chwili w okolicy dworca kolejowego, nazwę głównego traktu uzdrowiska przemianowano z *ul. Korfantego* na *ul. 1 Maja*, *ul. Parkowa*, będąca obecnie deptakiem w Parku Zdrojowym, została nazwy pozbawiona, zaś w wyniku zmian administracyjnych w 1975 roku, polegających na przyłączeniu okolicznych sołectw do Jastrzębia-Zdroju, *ul. Powstańców* zmieniono na *ul. Tadeusza Kościuszki*.

Spośród 10 wymienionych traktów, 2 nazwy lokalizujące o motywacji realistycznej odwołują się do uzdrowiskowego charakteru miejscowości i usytuowanego w jego centralnym położeniu Parku Zdrojowego, tj. *ul. Parkowa* i *ul. Zdrojowa* (E. Borysiak sytuuje te nazwy w obręb charakteryzujących, podkreślających swoisty klimat kurortu, por. Borysiak 2010: 308) i 1 nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej niesie z sobą pozytywne konotacje, tj.

[230] Wszystkie wymienione nazwy są zgodne z zapisem mapach i planach sytuacyjnych.

ul. Ogrodowa (E. Borysiak nie wspomina o tej nazwie w swoim artykule dotyczącym nazw ulic w polskich uzdrowiskach, niemniej jednak wydaje się, że plateonim ten należałoby uwzględnić w kategorii mian o podłożu asocjacyjno-skojarzeniowym, do których zakwalifikowała propria od drzew, ptaków, kwiatów czy kamieni i kruszców szlachetnych, por. Borysiak 2010: 309-311). Godne uwagi jest to, że w uzdrowisku funkcjonowały nazwy pamiątkowe, odnoszące się do uznanych Ślązaków i regionalnych bohaterów: *ul. Korfantego*, *ul. Karola Miarki*, *ul. Powstańców*. Kontrast ilościowy tych mian w porównaniu do jednej tylko nazwy pamiątkowej, odnoszącej się do znanego Polaka, tj. *ul. Mickiewicza*[231], wskazuje na przywiązanie mieszkańców ziemi jastrzębskiej do Śląska, jego tradycji i historii. Z drugiej strony natomiast należy przypomnieć, iż ci bohaterowie byli orędownikami polskości Śląska: powstańcy śląscy walczyli o przyłączenie regionu do Polski, Wojciech Korfanty stał na czele II i III powstania śląskiego[232], zaś pisarz i wydawca Karol Miarka walczył z polityką germanizacyjną pruskiego zaborcy[233]. Pozostałe 2 kierunkowe miana o motywacji realistycznej, tj. *ul. Wodzisławska* i *ul. Pszczyńska*, funkcjonują do dziś.

W latach 60. XX wieku oddano do użytku pierwsze budynki mieszkalne na osiedlu awaryjnym wokół uzdrowiska. Plan sytuacyjny z 1983 roku, w którym Jastrzębie-Zdrój było już miastem o największej powierzchni w swoich dziejach, można zauważyć, jak rozwinęła się siatka ulic na przestrzeni kilkudziesięciu lat. W okolicy *ul. Ogrodowej*, przy której powstały pierwsze mieszkania dla pracowników kopalń, pojawiły się następujące trakty: *ul. Brzozowa*, *ul. Dębowa*, *ul. Kasztanowa*, *ul. Klonowa*, *ul. Lipowa*, *ul. Różana*, *ul. Słowackiego*, *ul. Sosnowa*, *ul. Świerkowa*, *ul. Wierzbowa*, *ul. Wiśniowa* i *ul. Karola Zioły*. Wyraźnie zarysowujący się klucz semantyczny od nazw związanych z drzewostanem powstał w zachodniej części osiedla. Jest to 9 nazw charakteryzujących pozbawionych motywacji realistycznej. Obecność tego pola znaczeniowego wiąże się bez wątpienia z bliskością uzdrowiska, na co wskazuje również E. Borysiak, sytuująca miana te w obrębie nazw o podłożu asocjacyjno-skojarzeniowym. Takie miana są bardzo częste w plateonimii polskich miejscowości uzdrowiskowych, zaś w Jastrzębiu-Zdroju funkcjonuje najwięcej nazw od określeń drzew spośród wszystkich kurortów (Borysiak 2010: 310).

Warto zauważyć, że 2 ze wspomnianych nazw są pamiątkowe: *ul. Słowackiego* jest motywowana konwencjonalnie i powstała równolegle do *ul. Mickiewicza*, *ul. Karola Zioły* ma

[231] E. Borysiak w opublikowanym w 2007 tekście o najczęściej występujących nazwach ulic w Polsce umieściła *ul. Mickiewicza* na 3. miejscu na liście frekwencyjnej (Borysiak 2007: 450).
[232] https://dzieje.pl/postacie/wojciech-korfanty-1873-1939 (dostęp: 08.05.2022).
[233] https://polskiedzieje.pl/pozostale-artykuly/obroncy-polskosci-na-slasku.html (dostęp: 08.05.2022).

natomiast motywację realistyczną, gdyż honoruje sapera Wojska Polskiego i Wojsk Ochrony Pogranicza, poległego podczas rozminowywania Jastrzębia-Zdroju[234].

Gdyby się jednak przyjrzeć siatce ulic na południe, południowy wschód i wschód od *ul. 1 Maja*, gdzie powstawała większa i bardziej zwarta zabudowa blokowisk na osiedlu awaryjnym, sytuacja wyglądała zgoła inaczej. Powstało tam bowiem 14 ulic o nazwach: *ul. Władysława Broniewskiego*, *ul. Gwardii Ludowej*, *ul. Kondziołowiec*, *ul. Marii Konopnickiej*, *ul. Krótka*, *ul. Leśna*, *ul. 22 Lipca*, *ul. Mazurowiec*, *ul. Stanisława Moniuszki*, *ul. Ofiar Faszyzmu*, *ul. Hanki Sawickiej*, *ul. Słoneczna*, *ul. Józefa Wieczorka* oraz *ul. Stefana Żeromskiego*. Raptem 4 nazwy odnoszą się do regionu i są to 2 propria lokalizujące, powstałe od mian dawnych przysiółków: *ul. Kondziołowiec* i *ul. Mazurowiec*, lub mają konotacje z uzdrowiskowym charakterem miejscowości, czyli 2 nazwy charakteryzujące, z których 1 motywowana jest realistycznie, tj. *ul. Leśna*, kolejna zaś ma motywację konwencjonalną, tj. *ul. Słoneczna* (o związku skojarzeniowym tych mian ze specyfiką kurortu por. Borysiak 2010: 309-310). Pozostałe miana wprowadzają natomiast szereg nazw upamiętniających rozmaitych artystów, tj. *ul. Władysława Broniewskiego*, *ul. Marii Konopnickiej*, *ul. Stanisława Moniuszki* i *ul. Stefana Żeromskiego*, działaczy, organizacje wojskowe i daty konotujące z komunizmem, tj. *ul. Gwardii Ludowej*, *ul. 22 Lipca*, *ul. Hanki Sawickiej* i *ul. Józefa Wieczorka*, a także ludzi zmarłych w wyniku działań okupanta, tj. *ul. Ofiar Faszyzmu*. Nazwy te mają motywację konwencjonalną. Odżegnują się swoją semantyką od siatki plateonimicznej uzdrowiska, kojarząc się raczej z systemem nazewniczym wielkich miast, w których konwencjonalizacja nazw ciągów komunikacyjnych zaciera związek miejscowości z regionem. Tylko *ul. Krótka* wydaje się nie być połączona w żaden sposób z honorującą warstwą nazewniczą osiedla awaryjnego lub nazwami konotującymi z pobliskim kurortem. Jest to nazwa charakteryzująca o realistycznej motywacji.

Na północ od *ul. 1 Maja* powstały 2 trakty: *ul. Basenowa* i *ul. Stanisława Staszica*. Pierwsze z wymienionych propriów to motywowana realistycznie nazwa lokalizująca, w sąsiedztwie której znajduje się basen. W 1983 roku ulica zmieniła nazwę na *ul. Mikołaja Witczaka*, tj. nazwę pamiątkową motywowaną realistycznie, Mikołaj Witczak bowiem był na przełomie XIX i XX wieku właścicielem jastrzębskiego kurortu, który doprowadził uzdrowisko do świetności. Miano to zatem wiąże się z historią Zdroju. Natomiast *ul. Stanisława Staszica* jest nazwą pamiątkową bez motywacji realistycznej.

[234] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/344/ziola-karol.html (dostęp: 07.05.2022).

Klimat kurortu odzwierciedlały nie tylko plateonimy, lecz również nazwy uzdrowiskowych budowli. Są to w większości miana, które nie funkcjonują obecnie w obiegu oficjalnym. Wśród jastrzębian znajomość tych propriów jest znikoma. Pamięć o tych nazwach zatarła się nie tylko dlatego, że uzdrowisko przestało funkcjonować, a wraz z nim wiele budowli utraciło swój pierwotny charakter. Przyczyn tego stanu rzeczy należy również doszukiwać się w fakcie, iż w budynkach tych działają obecnie rozmaite instytucje lub punkty handlowo-usługowe. Materiał wyekscerpowany został na podstawie planów i map uzdrowiska z roku 1939 i 1950, a także z książek opisujących jastrzębski kurort (por. Boratyn, Mazur 2011; Czarnocka-Kanik, Mrożkiewicz 2011).

Na element swojskości wskazują przede wszystkim nazwy tych budowli, w których uwzględnia się imię lub nazwisko właściciela lub jego żony, tj. *Danusia* || *Willa Danusia*, *Dom dr. Typrowicza*, *Dom Gładysza*, *Dom Jacka*, *Dom p. Endra*, *Dom p. Kałuży*, *Dom p. Karaska* || *Willa Teresa*, *Dom p. Trunka*, *Dom Wczasowy Funduszu Wczasów Pracowniczych Dyrdzianka*, *Masnówka* (dom dr. Masnego), *Restauracja Woryny*, *Restauracja Kopyto*, *Restauracja Kowolowa*, *Restauracja Posłuszny*, *Spółdzielnia Florian*, *Willa Anna*, *Willa Antonina*, *Willa Franciszka*, *Willa Mec. J. Witczaka*, *Willa p. Ranoszka*, *Willa Szmuka*, *Willa Wojciecha*. Wymienione nazwy pełnią funkcję identyfikacyjną, wskazują na poszczególnych właścicieli posesji. Mieszkaniec uzdrowiskowej części miejscowości lub kuracjusz orientował się w antroponimicznej topografii okolicy. Można zatem stwierdzić, iż nazwy te wskazują na swojskość, odczuwalną przez mieszkańców i pacjentów kurortu.

Niektóre budynki sanatoryjne zawierają także element związany z duchową sferą egzystencji człowieka: *Betania*[235] *I*, *Betania II*, *Betania III*, *Boży Dar*, *Dom Aniołów Stróżów*, *Dom św. Jacka*, *Dom św. Józefa*, *Zakład im. Najświętszej Marii Panny*. Takie nazwy wskazują na wyznawane wspólne wartości religijne, łączące daną społeczność.

Pewne domy sanatoryjne przeznaczone były dla określonej grupy społecznej, przede wszystkim zawodowej. Są to m.in. *Dom Dziecka Huty Florian*, *Dom Wczasowy Funduszu Wczasów Pracowniczych Hutnik*, *Sanatorium Górnik*. Miana takie wprowadzają pewien element rozróżnienia, wskazują społeczność, dla której obiekty są przeznaczone. Nie wszyscy mieli do nich dostęp.

Spośród innych nazw budowli kurortowych można wymienić również takie, które odnoszą się do apelatywnego określenia przestrzeni (np. *Basen Kąpielowy*, *Folwark*, *Kasyno Dolne*, *Kasyno Zdrojowe*, *Kiosk Ogrodnictwo*, *Łazienki I*, *Łazienki III*, *Łazienki IV*, *Łazienki*

[235] Betania (hebr. ‘dom ubogich’) to miejsce, w którym mieszkał św. Łazarz; por. https://biblia.wiara.pl/slownik/67ea4.Slownik-biblijny/slowo/Betania (dostęp: 08.05.2022).

Parkowe), mają w swojej strukturze nazwę instytucji (np. *Dom ZUS*, *Gospodarstwo Z.P.U.*, *Ogród Z.P.U.*, *Pensjonat Kasy Chorych*, *Sanatorium Funduszu Inwestycyjnego i Powstańców Śląskich*, *Sanatorium ZUS*, *Spółka Bracka*) lub odnoszą się do zagranicznego stylu architektonicznego (*Pensjonat „Szwajcarski”*, *Szwajcarka*).

Swojskość i regionalizm nazw można odczytać w takich propriach, jak np. *Sanatorium Funduszu Inwestycyjnego i Powstańców Śląskich* i *Strzecha Powstań*. Miana te odnoszą się wszakże do zakończonego powodzeniem i włączeniem Jastrzębia-Zdroju do II Rzeczypospolitej powstania śląskiego, w którym brało udział wielu mieszkańców uzdrowiskowej miejscowości. Przywiązanie regionalne mogą sugerować również następujące derywaty: *Jastrzębianka*, *Katowiczanka* i *Opolanka*.

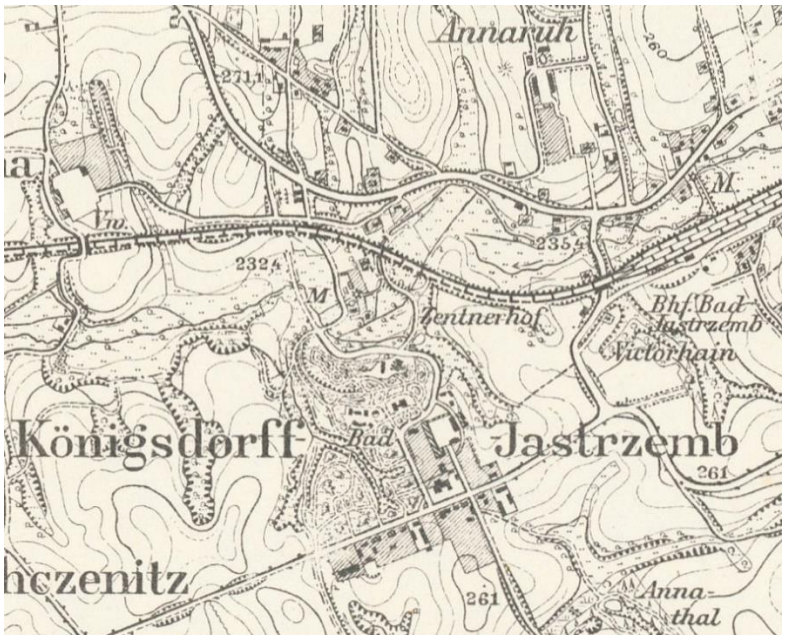
O ponadregionalnym przywiązaniu jastrzębian do Polski świadczyć może nazwa jednej z najbardziej monumentalnej budowli uzdrowiskowej, tj. *Sanatorium im. Marszałka Piłsudskiego*. W latach 50. XX wieku budynek został przejęty przez Wojewódzki Zakład Rehabilitacyjny dla Dzieci Niepełnosprawnych. Placówka rozpoczęła działalność w 1952 roku i funkcjonuje nadal. Od 1989 roku punkt ten przemianowano na *Wojewódzki Szpital Rehabilitacyjny dla Dzieci*[236].

Kurort w Jastrzębiu był przez długi czas w posiadaniu niemieckich arystokratów. Leczyli w nim również niemieccy lekarze. Pozostałością po pruskiej posesywności jastrzębskiego uzdrowiska były następujące nazwy budowli sanatoryjnych: *Annahof* (pol. *dwór Anny*), *Bremen*, *Carolinehof* (pol. *dwór Karoliny*), *Hotel Hohenzollern*, *Hotel Königsdorff* i *Ulrikehof* (pol. *dwór Ulryka*). Niemiecko brzmiące nazwy zaburzają poczucie swojskości polskich mieszkańców. O ile jednak miana te są uzasadnione przez dzieje uzdrowiska, o tyle zastanawiać może francuska nazwa willi *Sanssouci* (pol. *bez trosk*). Są to propria egzogeniczne, czyli pochodzące z innego języka lub dialektu, używane przez ich użytkowników do charakteryzowania danej grupy, w odróżnieniu od onimów endogenicznych, wykształconych w języku danej grupy i przez nią używane dla autoidentyfikacji (Popowska-Taborska 1990: 61).

Swoisty klimat uzdrowiska podkreślały także mikrotoponimy, które znaleźć można na mapach z roku 1850, 1884, 1910 i 1913. Na pierwszym z wymienionych planów figurują takie mikrotoponimy jak: *Centnerowitz* (*Centnerowiec* - folwark na północny zachód od kompleksu uzdrowiskowego, leżący w Jastrzębiu Dolnym, zakupiony wraz z miejscowością przez Feliksa von Königsdorffa w 1861 roku) oraz położone na północ od Bożej Góry *Polhwalsche* (nazwa

[236] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/547/sanatorium-im-marszalka-jozefa-pilsudskiego.html (dostęp: 23.05.2022).

niejasna, najprawdopodobniej przysiółek *Pochwacie*). Są to zaadaptowane do niemieckiej wymowy polskie nazwy miejscowe.

Rysunek 2: Uzdrowisko w Königsdorff Jastrzemb na mapie z 1884 roku

Na mapie z 1913 roku pojawiają się te same niemieckie mikrotoponimy, co na planie z roku 1884. Są to: *Annaruh* (pol. *Spokój Anny*, mikrotoponim na północny wschód od kompleksu uzdrowiskowego), *Annathal* (pol. *Dolina Anny*, położona na południowy wschód od kurortu), *Victorhain* (pol. *Gaj Wiktora*, leżący na wschód od uzdrowiska) oraz *Zentnerhof* (wspomniany wyżej *Centnerowiec*). Chociaż człony, w których pojawiają się imiona (*Anna* i *Victor*), mogą utrwalać swojskość tych miejsc, to ich egzogeniczne, niemieckie brzmienie wprowadza konotacje z obcością.

Z planu z 1910 roku można wyekscerpować następujące mikrotoponimy: *Annaruh* (por. wyżej), *Bogacz* (położony na północny zachód od kurortu) oraz *Kondzielkowitz* (leżący na wschód od kompleksu uzdrowiskowego). Dominujący wydźwięk 2 ostatnich nazw zachował się do dziś w rozmaitych urbanonimach: *os. Bogoczowiec* oraz *ul. Kondziołowiec*. Znamienny jest fakt, iż nazwa *Annaruh* z czasem ustąpiła polskiej nazwie *Mendowiec*, utrwalonej nazwie dworu i ulicy wokół niego.

Należy wspomnieć jeszcze o trzech nazwach miejscowych, które wymieniają autorzy opracowań dotyczących jastrzębskiego uzdrowiska. Pierwszą jest określenie głównej ulicy kurortu (ob. *ul. 1 Maja*[237]), która za życia pierwszego właściciela Jastrzębia-Zdroju, Feliksa

[237] Warto nadmienić, że urbanonim *1 Maja* – zgodnie z ustaleniami Instytutu Pamięci Narodowej – nie podlega zmianie wskutek ustawy dekomunizacyjnej. Jak można przeczytać na stronie internetowej, IPN „nie widzi przesłanek aby dokonywać zmiany tej nazwy ulicy […] Mimo że dzień 1 Maja był celebrowany jako oficjalne

von Königsdorffa, nosiła nazwę *Paulastrasse* (pol. *Ulica Pauli*) na cześć żony pruskiego barona. Jedna z dolin w parku nazywała się *Nikolausthal* (pol. *Dolina Mikołaja*), prawdopodobnie honorująca dr. Mikołaja Witczaka, lekarza zasłużonego dla jastrzębskiego uzdrowiska. Nieopodal *Victorhain* znajdowała się droga *Küssenalee*, którą Polacy nazywali *Alejką Pocałunków* (co zgodne jest z niemiecką wersją miana tej dróżki) lub *Aleją Kóz*[238], która najpewniej powstała poprzez adaptację fonetyczną obcej nazwy. Tak jak w przypadku mikrotoponimów, o których wspomniano wcześniej, za element swojski w opisanych nazwach można uznać pojawiające się w nich imię, jednakże obcość nazwy dominuje w jego wymowie, czego skutkiem są przekłady mian lub ich adaptacje fonetyczne przez polskich użytkowników.

Nazwy odnoszące się do uzdrowiska i jego klimatu są najbardziej swojskie nie tylko dla mieszkańców okolicy kurortu, ale i samych kuracjuszy, którzy spodziewają się takiego, a nie innego systemu plateonimicznego w sanatorium. Propria uzdrowiskowe powinny nieść z sobą miłe skojarzenia, odnosić się do specyfiki miejsca lub wskazywać na naturalne uroki zdrojowego miasteczka. Takimi mianami są np. określenia budowli uzdrowiskowych, plateonimy nawiązujące do flory lub uroków miejscowości czy nawet miejsca, będące celem spaceru lub rekreacji, których nazwy odnoszą się do elementów krajobrazu z członem wskazującym posesywność w postaci imienia. Nawet jeśli mikrotoponimy te mają niemieckie brzmienie, to jednak związane są z dziejami jastrzębskiego kurortu i brzmią bardziej swojsko, aniżeli takie uznaniowe propria jak *ul. Hanki Sawickiej* czy *ul. Józefa Wieczorka*. Można zatem stwierdzić, iż powstające w pobliżu uzdrowiska osiedle awaryjne odcięło się od charakteru zdroju swoimi nazwami, które nie wyrażają żadnej treści, są anonimowe, bowiem ich motywacja jest konwencjonalna.

Ewolucja charakteru nazewniczego przestrzeni pierwszego z wybudowanych w Jastrzębiu-Zdroju osiedli górniczych wskazuje, że z jednej strony usiłowano zachować uzdrowiskową postać propriów, z drugiej jednak pojawiają się nazwy pamiątkowe, charakteryzujące duże miasto. Miana te honorują nie tylko regionalnych i lokalnych bohaterów, ale również przedstawicieli władzy komunistycznej.

święto państwowe w krajach totalitarnych […] samo święto ma rodowód wcześniejszy niż systemy totalitarne. […] W ustawie obowiązującej obecnie w Rzeczypospolitej Polskiej podkreślono inny charakter święta niż próbowano to zadekretować w okresie PRL […]". Por. https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/lista/36935,ul-1-Maja.html (dostęp: 23.05.2022).

[238] Por. m.in. https://jastrzebiezdroj.naszemiasto.pl/historia-jastrzebia-pamietacie-aleje-pocalunkow-lub-kozia/ar/c8-2129400; http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/102/aleja-pocalunkow-k-ssenalee.html (dostęp: 08.05.2022).

3.1.3 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla Przyjaźń

Osiedle, oznaczane na mapach numerem II, budowane w pobliżu *KWK*[239] *Jastrzębie*, zaczęło powstawać niedługo po rozpoczęciu stawiania dzielnicy mieszkaniowej wokół kurortu. Już w 1960 roku stanęły tam pierwsze bloki. Kolejne, znajdujące się przy *ul. Połomskiej*, oddano do użytku w 1964 roku. Budowę tej części miasta zakończono w 1969 roku (Kucia, Marcinowska 2014: 15-37).

Osiedle stanęło na terenie między Jastrzębiem Dolnym a zlokalizowaną na północny zachód Bożą Górą. Mając na uwadze sąsiedztwo tej części miejscowości ze Zdrojem, należy zaznaczyć, że niektóre mikrotoponimy, odnoszące się do Jastrzębia Dolnego, o których była mowa powyżej, leżą na terenie obecnego *os. Przyjaźń*. Takimi nazwami są m.in. wyekscerpowane z map i planów sytuacyjnych z roku 1884, 1910 i 1913 miana: *Annaruh* i *Bogacz*.

Onim *Bogacz* odnosi się prawdopodobnie do terenu obecnego *os. Bogoczowiec*, będącego dawniej częścią *os. Przyjaźń*. Natomiast nazwa *Annaruh* (pol. *Spokój Anny*) wiąże się z istniejącym na tych terenach dworkiem. Źródła podają, iż w 1858 roku majątek należał do Anny von Stengel, której imię stało się motywacją dla mikrotoponimu. W roku 1920 bracia Józef i Mikołaj Witczakowie kupili posiadłość od Roberta Mende. Od nazwiska poprzedniego właściciela pochodzi kolejna nazwa dworku, a nawet późniejsza nazwa zespołu ulic *os. Przyjaźń* – *Mendowiec*[240]. Tak więc brzmiące niemiecko nazwisko właściciela, zawarte w mianie majątku i miejsca wokół niego, nabiera swojskiego charakteru pod wpływem polskiego przyrostka *-owiec*, wskazującego na dzierżawczość[241].

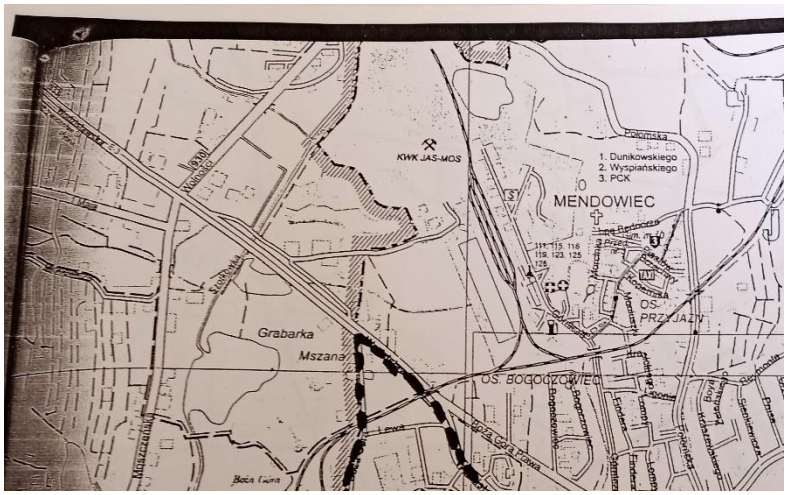
Na mocy uchwały nr 44/XII/79 trakty, składające się na *ul. Mendowiec*, otrzymały nazwy: *ul. Pawła Findera*, *ul. Janka Krasickiego*, *ul. Juliusza Ligonia* oraz *ul. Józefa Lompy*. W przestrzeni, desygnowanej przez te propria, zmieniła się zatem struktura zarówno ilościowa, jak i jakościowa, bowiem oznaczający to miejsce motywowany realistycznie onim lokalizujący zastąpiony został 4 nazwami pamiątkowymi o motywacji konwencjonalnej. Nie bez znaczenia jest także metamorfoza semantyczna tych mian. Mająca związek z lokalnym systemem nominacyjnym nazwa *Mendowiec* ustąpiła 2 propriom o znaczeniu regionalnym (Juliusz Ligoń i Józef Lompa byli śląskim działaczami społecznymi i poetami, związanymi ze śląską

[239] KWK – Kopalnia Węgla Kamiennego.
[240] Por. http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/42/dwor-witczakow-na-mendowcu.html (dostęp: 22.05.2022).
[241] H. Borek wskazuje na mnogość sufiksów *-ec* // *-owiec* w śląskiej toponimii, por. Borek 1986: 45-46.

kulturą[242]) oraz 2 kolejnym onimom, honorującym działaczy ruchu komunistycznego. Swojskość nazwy w znaczeniu lokalnym uległa zatem mianom o szerszym – regionalnym i ogólnokrajowym – zasięgu.

Warto jednak zaznaczyć, że proprium to nie zniknęło ze świadomości mieszkańców miasta. Pomimo że nazwa ta nie znajduje się już na tabliczce, wskazującej ulicę, niektóre plany urbanistyczne umieszczają ją w miejscu, w którym toponim ten funkcjonował (por. załącznik nr 19 do uchwały nr XLII/1036/2002).

W 1967 roku osiedle otrzymało stale funkcjonującą nazwę *Przyjaźń* (Kucia, Marcinowska 2014: 32). Jest to nazwa charakteryzująca, motywowana konwencjonalnie, odnosi się bowiem do jednego z licznych określeń istotnych ludzkich wartości. Kontekst historyczny każe jednak mniemać, iż onim ten ma wymowę ideologiczną i jest metonimią wobec pełnego stwierdzenia: *Przyjaźń polsko-radziecka*. Niezależnie jednak od tego, jaka była intencja kreatorów nazwy, miano to nie podlega zmianom w myśl ustawy o dekomunizacji[243].

Rysunek 3: Załącznik nr 19 do uchwały nr XLII/1036/2002

Przeobrażeniu jednak musiały ulec niektóre propria ulic, powstałych w granicach osiedla. Równolegle z nadaniem nazwy *Przyjaźń*, ciągi te otrzymały miana: *ul. Mikołaja Kopernika*, *ul. Manifestu Lipcowego*, *ul. Stanisława Moniuszki*, *ul. Rewolucji Październikowej* i *ul. Ludwika Waryńskiego* (Kucia, Marcinowska 2014: 32). O ile plateonimy *ul. Mikołaja Kopernika* oraz *ul. Stanisława Moniuszki* wykazują neutralność i upamiętniają postaci zasłużone dla polskiej nauki i kultury, o tyle jednak propria *ul. Manifestu Lipcowego* i *ul.*

[242] https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/sejmik-uczcil-pamiec-juliusza-ligonia-w-190-rocznice-urodzin; https://pedagogiczna.pl/jozef-piotr-lompa/ (dostęp: 22.05.2022).
[243] Lista Instytutu Pamięci Narodowej, przedstawiająca nazwy obiektów miejskich, które powinny ulec zmianom, nie przewiduje transformacji mian z członem *Przyjaźń*. Por. https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic (dostęp: 22.05.2022).

Rewolucji Październikowej pełnią funkcję propagandową. Kontrowersję wzbudzać może wydźwięk onimu *ul. Ludwika Waryńskiego*. W Jastrzębiu-Zdroju nazwę tego traktu zmieniono w 1992 r., w czasie pierwszego etapu dekomunizacji, na *ul. PCK*. Jest to związane z tym, że Ludwik Waryński należał do jednego z pierwszych kółek socjalistycznych na ziemiach polskich. Jak podkreśla Instytut Pamięci Narodowej, „W okresie PRL postać i działalność Ludwika Waryńskiego próbowała zawłaszczyć partia komunistyczna jako rzekomo tożsamą z programem realizowanym przez działaczy bolszewickich i komunistycznych w XX wieku". Instytut nigdy nie proponował zmian nazwy jakiegokolwiek obiektu, któremu patronuje Ludwik Waryński[244]. Z drugiej strony istotny jest czynnik, który spowodował, że władze postanowiły nadać ulicy miano, upamiętniające tego działacza. Kryterium to wiąże się bez wątpienia z propagowaniem ideologii socjalistycznej. Można zatem stwierdzić, że proprium to, podobnie jak wspomniane onimy o wydźwięku ideologicznym, pełniło funkcję propagandową. Niemniej jednak żadna z tych nazw nie zawiera w sobie elementu swojskości ani na poziomie lokalnym, ani regionalnym.

Interesujący jest fakt, że z czasem plateonimy na *os. Przyjaźń* zyskiwały wydźwięk regionalny, a nawet lokalny. Wskutek nadawania kolejnych mian ulicom, a także zmian w wyniku procesów dekomunizacyjnych istniejących propriów, w tej części Jastrzębia-Zdroju funkcjonują takie nazwy jak: *ul. ks. bp. Herberta Bednorza, ul. Jana Brzechwy, ul. Górnicza, ul. Michała Grażyńskiego, ul. Macieja Mielżyńskiego, ul. Gustawa Morcinka, ul. PCK, ul. Piastów, ul. Położmska, ul. Józefa Rymera, ul. Stanisława Wyspiańskiego*. W otoczeniu osiedla mieszkaniowego w pobliżu pierwszej jastrzębskiej kopalni powstały pamiątkowe miana o motywacji konwencjonalnej, honorujące wybitne postaci mające związek z polską kulturą i historią (*ul. Jana Brzechwy, ul. PCK, ul. Piastów, ul. Stanisława Wyspiańskiego*), nadano jednak także onimy pamiątkowe motywowane konwencjonalnie na cześć wybitnych osobistości związanych z Górnym Śląskiem (*ul. Michała Grażyńskiego*[245], *ul. Macieja Mielżyńskiego*[246], *ul. Gustawa Morcinka*[247], *ul. Józefa Rymera*[248]). Uhonorowanie tych postaci,

[244] https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/lista/37109,ul-Warynskiego-Ludwika.html (dostęp: 22.05.2022).
[245] Michał Grażyński (1890-1965) – uczestnik powstań śląskich, wojewoda śląski; por. https://dzieje.pl/postacie/michal-grazynski (dostęp: 22.05.2022).
[246] Maciej Mielżyński (1869-1944) – naczelny wódz III powstania śląskiego; por. https://muzeumslaskie.pl/pl/aktualnosci/maciej-mielzynski-tamten-dwudziesty-pierwszy/ (dostęp: 22.05.2022).
[247] Gustaw Morcinek (1891-1963) – związany ze Śląskiem pisarz, prozaik, napisał m.in. *Łysek z pokładu Idy*, *Ondraszek*, *Pokład Joanny*; por. https://dzieje.pl/content/120-lat-temu-urodzil-sie-gustaw-morcinek (dostęp: 22.05.2022).
[248] Józef Rymer (1882-1922) – górnik, działacz społeczny, jeden z przywódców III powstania śląskiego, pierwszy wojewoda śląski; por. https://dzieje.pl/wideo/jozef-rymer-pierwszy-wojewoda-slaski (dostęp: 22.05.2022).

będących orędownikami polskości Górnego Śląska, sprzyja utożsamianiu się mieszkańców z regionem. Na gruncie lokalnym natomiast tożsamość tę kreuje nazwa traktu, prowadzącego do KWK *Jas-Mos – ul. Górnicza*, czyli miano posesywne motywowane realistycznie. Poczucie więzi regionalnej wzmaga także nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej – *ul. Połomska*. Prowadzi bowiem do położonej na północ od Jastrzębia-Zdroju wsi Połomia. Interesujący jest fakt, że na planie miasta z 1973 roku trakt ten nazywał się *ul. Jastrzębska*. Usytuowany w Jastrzębiu Dolnym, pełnił funkcję lokalizującą o motywacji realistycznej, wątpliwe jest bowiem, że urzędnicy nadali to miano w związku z pobliską trasą, ukierunkowaną w stronę Jastrzębia Górnego lub Jastrzębia-Zdroju, gdyż ulica ta nie biegła we wskazanych kierunkach. Na uwagę zasługuje również *ul. ks. bp. Herberta Bednorza*. Patron traktu był biskupem katowickim w latach 1967-1985[249], który poświęcił w 1974 roku kościół pw. św. Barbary i św. Józefa, usytuowany przy tej ulicy[250]. Można zatem stwierdzić, że to miano pamiątkowe motywowane jest pośrednio.

Na koniec rozważań o przestrzeni nazewniczej *os. Przyjaźń* należy przypomnieć, że jest to druga jastrzębska dzielnica mieszkaniowa, przeznaczona dla górników. Na terenie osiedla znajduje się kopalnia węgla kamiennego *KWK Jas-Mos*, pierwotnie *KWK Jastrzębie* (por. m.in. Jaros 1984: 56; Kucia, Marcinowska 2014: 9-13). Budowana była od czerwca 1956 roku (Jaros 1984: 56). Uroczystego otwarcia kopalni dokonano w Barbórkę[251] 1962 roku (Kucia, Marcinowska 2014: 13). Pierwsze miano, które nadano zakładowi jeszcze w 1955 roku w tekście uchwały nr 458/55 Prezydium Rządu (Kucia, Marcinowska 2014: 9), było przeniesione z nazwy miejscowości, w której się kopalnia znajduje. Była to zatem motywowana realistycznie nazwa lokalizująca. W 1995 roku dwie najstarsze jastrzębskie kopalnie *KWK Jastrzębie* oraz *KWK Moszczenica* zostały połączone w jeden zakład. Jego siedziba mieściła się na terenie *KWK Jastrzębie*. Tym samym zmieniono jej nazwę na *KWK Jas-Mos*. Miano to jest hybrydą trzyliterowych skrótów dwu toponimów, które były podstawą mian obu zespolonych kopalń. Były to onimy lokalizujące o motywacji konwencjonalnej, mające ugruntowane podłoże lokalne.

Osiedle, zbudowane wokół powstającego zakładu pracy, było jednym z pierwszych na ziemi jastrzębskiej, które zostały postawione od podstaw. Utworzono je w otoczeniu dawnego dworu. Nazwy, desygnujące obiekty położone w tej części miasta, na podłożu lokalnym

[249] Por. https://archidiecezjakatowicka.pl/o-diecezji/aktualnosci/1228-kolejna-rocznica-smierci-bp-herberta-bednorza (dostęp: 23.05.2022).
[250] Por. http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/356/kosciol-pw-sw-barbary-i-sw-jozefa.html (dostęp: 23.05.2022).
[251] Barbórka to święto górnicze, obchodzone 4 grudnia, por. https://sjp.pwn.pl/szukaj/barbórka.html (dostęp: 23.05.2022).

zachowały się w mikrotoponimach i proprium kopalni. Miano ulicy, prowadzącej do zakładu, jest poniekąd wtórnie lokalne, kreowało bowiem kulturę górniczą, która na stale wpisała się w przestrzeń regionu. Onimy o znaczeniu regionalnym odnoszą się głównie do zasłużonych postaci, pochodzących z Górnego Śląska lub wpisujących się w jego historię. Podobnie zaś jak w przypadku *os. Zdrój*, nazwy honorujące działaczy i wydarzenia związane z komunizmem, charakteryzowały powstające, duże miasto i pełniły funkcję propagandową, wychowawczą w stosunku do zamieszkałych górników i ich rodzin. Ostatnie z wymienionych propriów znamionują element obcości, wprowadzony do przestrzeni onimicznej *os. Przyjaźń*.

3.1.4 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla III

W 1959 roku postanowiono, iż na terenach gromady Jastrzębie Górne i osiedla Jastrzębie Zdrój wybudowane zostanie nowe miasto (Boratyn 2013a: 20). Trzecie z kolei górnicze osiedle powstać miało na południowym obszarze Jastrzębia Górnego, nie wcielonego jeszcze wówczas do miasta[252] Jastrzębie-Zdrój. Budowę pierwszych bloków mieszkalnych rozpoczęto w 1966 roku, kiedy działały już kopalnie *KWK Jastrzębie* oraz *KWK Moszczenica* i powstawały trzy kolejne: *KWK Zofiówka*, *KWK Borynia* i *KWK Pniówek* (Boratyn 2013a: 21). Tereny Jastrzębia Górnego, na których usytuowano osiedle III, wcielono do Jastrzębia-Zdroju w 1969 roku (Kucia, Marcinowska 2014: 35).

Toponimię, oznaczającą obiekty położone na obszarze trzeciej dzielnicy mieszkaniowej, wyekscerpowano z map i planów sytuacyjnych z lat: 1850, 1884, 1910, 1934, 1938, 1961, 1973 i 1983. Należy zarazem zaznaczyć, że wskutek procesów urbanizacyjnych wiele nazw miejscowych uległo zapomnieniu.

Pierwsza mapa przedstawia 4 mikrotoponimy, zlokalizowane na południu Jastrzębia Górnego (*Ober Jastrzemb*), w miejscu, w którym postawiono wzmiankowaną część miasta: *Feld M.*, *Mittelhof*, *Neu Hof* i *Schloss Hof*. Były to więc trzy nazwy, desygnujące *dwory* (*der Hof*), a także jedna nazwa, oznaczająca najpewniej *polny młyn* (zgodnie z legendą skrót *M.* oznacza *die Mühle*, czyli ‘młyn’). Propria te powtarzają się w kolejnych planach. Niemiecki wydźwięk tych nazw sprzyjał poczuciu obcości. Także odapelatywne elementy odróżniające, do których zaliczyć należy leksemy *Feld*, *Mittel*, *Neu* oraz *Schloss*, należy potraktować jako element obcy.

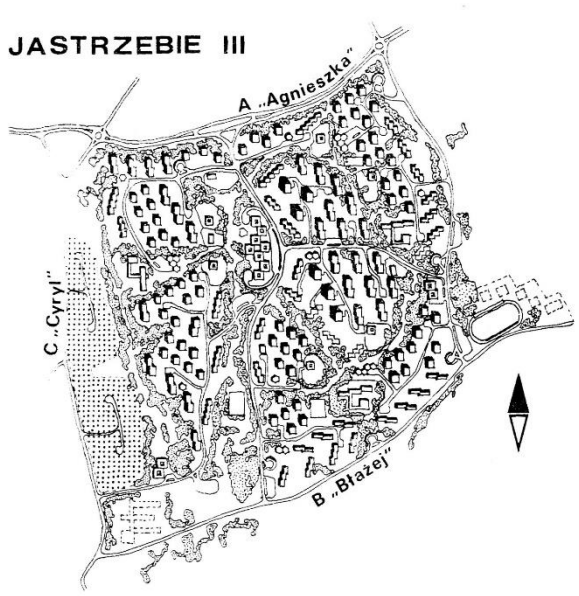
[252] Prawa miejskie Jastrzębie-Zdrój otrzymało na mocy *Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1963 roku*. Ustawa, podpisana przez premiera Józefa Cyrankiewicza, weszła w życie dn. 30 VI 1963 roku (Kucia, Marcinowska 2014: 18).

Na mapach z 1884 i 1910 roku pojawiają się także onimy: *Heinrich M.*, *Kyndra* oraz *Schloss M.* Inaczej niż w przypadku wymienionych wcześniej toponimów, jak również proprium *Schloss M.*, który pod kątem strukturalno-znaczeniowym jest do nich zbliżony, miana *Heidrich M.* oraz *Kyndra* wprowadzają element swojskości. Pierwsze z nich wskazuje bowiem na posesywność (*młyn* należący do *Heidricha*, czyli, zgodnie z późniejszymi planami, *Henryka*), drugie ma zaś wyraźnie śląski wydźwięk[253].

Mapa z 1934 roku, w okresie, w którym ziemia jastrzębska należała do II Rzeczypospolitej, przedstawia polskie toponimy, zlokalizowane na południowym obszarze Jastrzębia Górnego: *Główny Dwór*, *Henryków Młyn*, *Kyndra* oraz *Średni Dwór*. Nazwy te są głównie tłumaczeniem niemieckich określeń dworów i młyna. Zawarty w nich polski wydźwięk stanowi już o ich swojskości.

Propria te zanikają jednak na planie trzeciego osiedla z 1961 roku (patrz rysunek 2). Niewielka mapka przedstawia tylko siatkę ulic na tym obszarze, pomiędzy którymi znajdują się rozmaite, nieopisane budynki. Interesujące są jednak informacje, odnoszące się do wewnętrznego podziału dzielnicy na trzy części. Północny jej fragment określano jako *A „Agnieszka”*, południową część nazywano *B „Błażej”*, zachodnią zaś – *C „Cyryl”*. Były to miana, którymi roboczo określano odpowiednie fragmenty osiedla. Funkcjonowały tylko na planach dzielnicy. Antroponimy, pojawiające się w formie tych określeń, w żadnym stopniu nie wskazywały na posesywność. Służyły sztucznemu, roboczemu porządkowaniu przestrzeni na planie tej części miasta przez alfabetyczną zgodność inicjału z jednoliterowym nazwaniem fragmentu osiedla. Nie można zatem stwierdzić, że te propria sprzyjały poczuciu swojskości.

[253] Nazwa *Kyndra*, desygnująca obecnie największy jastrzębski las, odnosiła się dawniej do przysiółka, położonego na południu Jastrzębia Górnego. Brak jednak informacji na temat etymologii tego toponimu. Charakterystyczna dla śląskiej gwary zbitka *yn* w ogólnym języku polskim wokalizuje się jako nosówka *ę*. Zatem proprium to miałoby formę *Kędra*. Poprzez analogię do etymologii pierwszego członu miana *Kędzierzyn-Koźle* (nazwa dzierżawcza od antroponimu *Kędzierza*, por. Rospond 1984: 139; Borek 1986: 44), można wysnuć wniosek, iż onim *Kyndra* jest dzierżawczy i pochodzi od tej samej lub podobnej nazwy osobowej.

Rysunek 4: Plan osiedla III (1961 r.)

Wymienione określenia pojawiają się na planie miasta z 1973 roku, jednak tylko w jednoliterowej formie. Po przyjrzeniu się tej mapie łatwo zauważyć, że wszystkie jastrzębskie osiedla dzieliły się na fragmenty w porządku alfabetycznym. Plan pokazuje, że przez środek osiedla III przechodziła ulica, nie mająca jeszcze nazwy na tym etapie. Dzielnicę tę zamykały: *ul. Średnicowa* od północy, *ul. Arki Bożka* od wschodu, *ul. Ruptawska* od zachodu oraz *ul. Małopolska* i *ul. Podchalańska* (!) od południa. Warto zauważyć, że zgodnie z faktami północną granicę stanowiła *ul. Średnicowa*, a wschodnią – *ul. Arki Bożka*, lecz zamykający osiedle od zachodu trakt nosił nazwę *ul. Cieszyńska*. Zarówno *ul. Cieszyńska*, jak i *ul. Ruptawska* są jednak nazwami kierunkowymi motywowanymi realistycznie. W roku 1973 Ruptawa nie należała jeszcze do Jastrzębia-Zdroju. Była wioską, znajdującą się na trasie z Jastrzębia-Zdroju do Cieszyna. Wydaje się, że bardziej lokalny wydźwięk ma zatem błędnie zanotowana na planie *ul. Ruptawska*. Miano charakteryzujące *ul. Średnicowa* ma motywację realistyczną, gdyż przecina środek miasta[254]. Pamiątkowe proprium o motywacji konwencjonalnej *ul. Arki Bożka*[255] odnosi się do swojskości w znaczeniu regionalnym, znanym już mieszkańcom miasta z form innych funkcjonujących do tej pory plateonimów.

[254] Zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego PWN*, ‘średnicowy’ jest przymiotnikiem, utworzonym od rzeczownika ‘średnica’, który oznacza: 1. ‘cięciwa przechodząca przez środek koła lub okręgu’ oraz 2. długość cięciwy przechodzącej przez środek przedmiotów o okrągłym lub kulistym kształcie’, natomiast ‘linia średnicowa’ to ‘linia kolejowa przebiegająca przez centralne dzielnice miasta’ (por. https://sjp.pwn.pl/szukaj/średnicowy.html dostęp: 23.05.2022).
[255] Arkadiusz (Arka) Bożek (1899-1954) – związany z Górnym Śląskiem działacz społeczny i narodowy, polityk, uczestnik III powstania śląskiego; por. https://silesia.edu.pl/index.php/Bożek_Arkadiusz (dostęp: 23.05.2022).

Warto wreszcie spojrzeć na plan miasta z roku 1983. Przedstawia on funkcjonującą już trzecią dzielnicę, podzieloną na 2 mniejsze części: *os. Gwarków* i *os. Pionierów*, a także liczne ciągi komunikacyjne, przecinające oba osiedla. Oprócz wcześniej wymienionych *ul. Arki Bożka, ul. Cieszyńskiej, ul. Podhalańskiej* i *ul. Średnicowej*, pojawiło się 16 plateonimów: *ul. Beskidzka, ul. Harcerska, ul. Kaszubska, ul. Kurpiowska, ul. Łowicka, ul. Małopolska, ul. Mazowiecka, ul. Mazurska, ul. Miodowa, ul. Młyńska, ul. Pomorska, ul. Stokrotek, ul. Śląska, ul. Warmińska, ul. Wielkopolska, ul. Wrzosowa* oraz *ul. Zielona*. Łatwo zauważyć, że spośród wszystkich mian ulic najwięcej jest propriów kierunkowych o motywacji konwencjonalnej (12). Nazwy te, należące do pierwszych, powstałych na terenie Nowego Jastrzębia, wykluczają jakikolwiek element swojskości. Oprócz miana *ul. Śląska*, zachowującego styczność semantyczną z regionem, są to propria desygnujące odległe regiony Polski. Istnieje teoria, że, zgodnie z założeniami planistów, bloki, usytuowane przy ulicy, której nazwa odnosiła się do odpowiedniego regionu kraju, mieli zasiedlać pochodzący z tego obszaru ludzie, np. pracownicy i ich rodziny, którzy przybyli do Jastrzębia-Zdroju z Pomorza, mieli zamieszkać w jednym z bloków przy *ul. Pomorskiej*. Hipotezie tej zaprzeczyli jednak różni jastrzębianie. Pomimo to można wysnuć wniosek, że intencją planistów i władz miasta było oswojenie nazewniczej przestrzeni miasta poprzez nadawanie znanych przybyszom nazw obiektom miejskim. Mając to na uwadze, można stwierdzić, że jakkolwiek sam wydźwięk propriów pozostaje obcy, ich funkcja miała na celu pomóc w zadomowieniu się imigrantów przez tworzenie znajomych onimów[256].

Inne nazwy, zamieszczone w planie miasta z 1983 roku, mają motywację konwencjonalną i są przede wszystkim charakteryzujące, tj. *ul. Miodowa, ul. Stokrotek, ul. Wrzosowa* i *ul. Zielona*. O ostatnich 3 nazwach pisała E. Borysiak w tekście dotyczącym plateonimii w miastach-Zdrojach (2010: 307-314). Badaczka sklasyfikowała je jako nazwy o podłożu asocjacyjno-skojarzeniowym, pochodzące od nazw kwiatów (*ul. Stokrotek* i *ul. Wrzosowa*) i „kolorystyczne" (*ul. Zielona*). Miano *ul. Miodowa* również można umieścić w kategorii propriów asocjacyjno-skojarzeniowych, jako że jest to nazwa ulicy wywołująca pozytywne wrażenia i odczucia (por. Borysiak 2010: 309). Uznając, że onimy te odnoszą się do uzdrowiskowego charakteru miejscowości poprzez pozytywne odczucia sensualne, należy uznać je za miana swojskie, podobnie jak motywowany realistycznie plateonim lokalizujący *ul. Młyńska*, utworzony w pobliżu miejsca, gdzie znajdował się widoczny na mapach z 1884 i 1934

[256] Na tendencję do nadawania „nazw-drogowskazów" zwróciła również uwagę E. Borysiak, stwierdziła jednak, iż wynika to z faktu, że Jastrzębie-Zdrój „w zasadzie reprezentuje typowe nazewnictwo wielkomiejskie" (Borysiak 2010: 311-313).

roku *Heinrich M.* lub *Henryków Młyn*. Jedynie *ul. Harcerska*, czyli motywowana konwencjonalnie nazwa posesywna, pozostaje w ujęciu opozycji *swój/obcy* neutralna.

Na koniec, warto zastanowić się nad 2 nazwami osiedli, które nadano trzeciej części dzielnicy mieszkaniowej. Oba propria nadano w 1980 roku (Kucia, Marcinowska 2014: 71). O ile onim *os. Gwarków* jest czytelny i odnosi się do kultury górniczej, tym samym podtrzymując gwarecką tradycję Jastrzębia-Zdroju[257], o tyle *os. Pionierów* upamiętnia ludzi, którzy jako pierwsi zasiedlili „najstarszą część nowego miasta"[258]. Nie dotyczy ona więc rdzennych mieszkańców ziemi jastrzębskiej, lecz przybyszy, którzy zbudowali Nowe Jastrzębie i osiedlili je.

Osiedle III, zbudowane na surowym korzeniu na wschód od kompleksu uzdrowiskowego, zainicjowało tworzenie nowego miasta dla górników i ich rodzin. Była to pierwsza dzielnica niemal w pełni zasiedlona przez przybyszów. Nazwy, desygnujące obiekty położone w tej części miasta, nie miały związku ze śląską kulturą i tylko nieliczne nazwy, niosące z sobą pozytywne asocjacje i skojarzenia sensualne, mogły odnosić się do pobliskiego kurortu. Można stwierdzić, że kierunkowe plateonimy III osiedla niemal rezonowały z regionami Polski, z których przyjeżdżali górnicy i ich bliscy. Takie zaś ojkonimy, jak *os. Gwarków*, jednoznacznie wskazywały, w którą stronę zmierza przyszłość Jastrzębia-Zdroju. Z czasem bowiem tradycja uzdrowiskowa miejscowości ustąpi kulturze górniczej. Na cześć zaś tych, którzy przybyli z różnych stron kraju w celu podjęcia pracy w powstających kopalniach, nadano jednej z pierwszych części Nowego Jastrzębia nazwę *os. Pionierów*. W pamięci mieszkańców niemal zatarła się przeszłość południowego obszaru Jastrzębia Górnego, w krajobraz którego wpisywały się folwarki i dwory. W obecnych czasach nie tylko więc zanikły obiekty, położone dawniej na tych terenach, ale także odeszły w niepamięć propria je desygnujące. To, co swojskie, zostało wyparte przez to, co obce, przybyłe z różnych regionów Polski.

3.1.5 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla IV

W roku 1972 rozpoczęto wznoszenie bloków w osiedlu, oznaczonym na planie jako czwarte. Budowa osiedla zajęła raptem 3 lata (Kantor-Pietraga, Krzysztofik 2011: 5; Kucia, Marcinowska 2014: 48, 58).

[257] Zgodnie z definicją, zawartą w *Słowniku języka polskiego PWN*, 'gwarek' to 'górnik mający pozwolenie na kopanie kruszcu'; por. https://sjp.pwn.pl/szukaj/gwarek.html; por. http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/878/osiedle-gwarkow.html (dostęp: 23.05.2022).
[258] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/877/osiedle-pionierow.html (dostęp: 23.05.2022).

Dzielnica ta powstała na obszarze, który graniczył z Bziem, położonym na południowy wschód od Jastrzębia Górnego. Na dawnych mapach nie wyróżniono żadnego toponimu, którego desygnat znajdowałby się na terenie czwartego osiedla. Nawet plan miasta z 1973 roku nie uwzględnił jakiegokolwiek onimu, poza jednoliterowymi określeniami części osiedla, będącymi kontynuacją nomenklatury robotniczej, zastosowanej pierwotnie na mapie trzeciej dzielnicy. Obszar osiedla dzielił się zatem na 3 części: *D*, *E* oraz *F*. Z czasem z tych enigmatycznych nazwań wykształciły się nazwy dwu osiedli, powstałych pomiędzy trzecią dzielnicą na zachodzie, a Bziem na wschodzie.

Plan miasta z 1983 roku wskazuje, że szkielet osiedla tworzyły następujące onimy: *ul. Graniczna, ul. Jasna, ul. Szkolna* i *ul. Turystyczna*. Przed przyłączeniem Bzia do Jastrzębia-Zdroju w 1975 roku, granica miasta rzeczywiście przebiegała wzdłuż *ul. Granicznej*, było to zatem proprium charakteryzujące, motywowane realistycznie. Na temat drugiej wymienionej nazwy pisała E. Borysiak. W jej opinii *ul. Jasna*, jako jeden z wielu jastrzębskich plateonimów, związanych z uzdrowiskowym charakterem miejscowości, jest mianem o podłożu asocjacyjno-skojarzeniowym, odwołującym się do wrażeń wzrokowych (Borysiak 2010: 309). Zgodnie z podziałem, przyjętym do klasyfikacji jastrzębskich urbanonimów, jest to proprium charakteryzujące o motywacji konwencjonalnej. Natomiast lokalizujący onim *ul. Szkolna* jest motywowany realistycznie, wzdłuż tej ulicy znajdują się bowiem 3 placówki wychowawczo-edukacyjne. Chociaż E. Borysiak nie wspominała w swoim artykule o *ul. Turystycznej*, można stwierdzić, że ta nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej również wiąże się ze specyfiką kurortu, który wówczas jeszcze funkcjonował w najstarszej części Jastrzębia-Zdroju.

Biorąc pod uwagę opozycję *swój/obcy*, należy skonstatować, iż nazwy IV osiedla Jastrzębia-Zdroju są neutralne. Są to urbanonimy miasta, „które w zasadzie reprezentuje typowe nazewnictwo miejskie" (Borysiak 2010: 313).

Z czasem dzielnicę tę podzielono na 2 osiedla, które nazwano: *os. Barbary* oraz *os. Arki Bożka* (Kucia, Marcinowska 2014: 72). Pierwszy ojkonim odnosi się do św. Barbary, patronki górników[259]. Pozbawienie nazwy przymiotnika *święty* wiąże się z polityką władz. W mieście socjalistycznym nie powinno być żadnych obiektów lub symboli sakralnych (por. m.in. Janik 2013: 14-15; Odoj 2013: 45). Jest to nazwa kultowa o motywacji realistycznej. Natomiast miano *os. Arki Bożka* jest prawdopodobnie ponowione z plateonimu, przecinającego granicę między III a IV osiedlem: *ul. Arki Bożka*. Podobnie więc jak w przypadku proprium ulicy, ten pamiątkowy onim jest motywowany konwencjonalnie. O ile jednak *os. Barbary* ma znaczenie

[259] Por. m.in. https://mnwr.pl/swieta-barbara (dostęp: 23.05.2022).

lokalne i wpisuje się w kształtującą się kulturę górniczą miasta, o tyle ojkonim *os. Arki Bożka* ma podłoże regionalne, podobnie jak miano ulicy, honorujące Arkę Bożka.

W momencie, w którym powstawało IV osiedle, Jastrzębie-Zdrój było już prężnym i stale rozwijającym się ośrodkiem przemysłowym. Urbanonimy tej części miasta kontynuowały więc młody, lecz wielkomiejski już, typ nazewniczy. Nieliczne miana, wpisujące się w przestrzeń onimiczną tej dzielnicy mieszkaniowej, wykazują się stosunkową neutralnością w ujęciu opozycji *swój/obcy*.

3.1.6 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla V

Budowę piątej dzielnicy mieszkaniowej rozpoczęto w roku 1975, w którym zakończono stawianie czwartego osiedla. Jak piszą K. Kucia i U. Marcinowska (2014: 58), „przez miasto codziennie przetaczały się kolumny samochodów ciężarowych, wiozących materiały i sprzęt na budowę zlokalizowanego po północnej stronie ul. Średnicowej osiedla V". Stawianie osiedla trwało 5 lat (Kantor-Pietraga, Krzysztofik 2011: 5).

Obszar, obejmujący osiedle V, sąsiadował z Jastrzębiem Górnym od północy, od południa z osiedlami nr III i IV, zaś od zachodu – z osiedlem Zdrój. Koncept tej części miasta pojawił się już na planie urbanistycznym z 1973 roku i obejmował 5 różnych fragmentów, oznaczonych na mapie kolejnymi literami alfabetu: *G, H, J, K* oraz *L*. Część, oznaczona na planie literą *H*, wyróżniała się spośród innych. Miało tam bowiem powstać centrum, jednak z uwagi na postępujący w Polsce kryzys gospodarczy w połowie lat 70. XX wieku, inwestycji tej zaniechano. Według M. Boratyna, było to zaplanowane na ten okres ogromne przedsięwzięcie. Planowano zlokalizować tam rozmaite obiekty, istotne dla miasta i jego mieszkańców, m.in. „siedziby urzędów, Pałac Młodzieży, duże kino, biblioteka główna, szkoła zespolona, hala targowa, Dom Rzemiosła i wiele innych". W opinii historyka, dzięki tej inwestycji Jastrzębie-Zdrój miało pozbyć się „etykiety miasta-sypialni" (Boratyn 2013a: 23-24). Nawet w chwili obecnej Jastrzębie-Zdrój pozbawione jest charakterystycznego dla wielu miast śródmieścia. Obszar, który planowano przeznaczyć pod budowę centrum, stanowi obecnie las, usytuowany w środku miasta.

Osiedle V przecinają przez środek dwie ulice, których nazw na planie nie podano. Zewnętrzny szkielet tej dzielnicy także stanowią 3 nienazwane trakty od strony północnej, wschodniej i zachodniej. Południową granicę tej części miasta wyznacza *ul. Średnicowa*.

Interesujący jest fakt, że na planie z 1975 roku w okolicy osiedla V pojawia się toponim *Krzyżówka*. Nazwa ta występuje również pod tą postacią w rozmaitych dokumentach. Jest to

jednostka historyczna, położona na południe od *Kondziołowca* i wschód od *Mazurowca,* toponimów, omówionych w części IV.2.2 tej pracy. Współcześnie onim ten jest zapomniany przez mieszkańców miasta, jak wiele podobnych mikrotoponimów, których form nie ponowiono w systemie plateonimicznym. Oswojone proprium uległo więc wpływom przybyszów, zamieszkałych na osiedlu V.

Na mapie z 1983 roku pojawiają się nie tylko nadane 3 lata wcześniej miana osiedli, utworzonych w ramach V dzielnicy mieszkaniowej – *os. Morcinka* i *os. Staszica* – ale również onimy ulic wewnątrz ich: *ul. Katowicka, ul. Krakowska, ul. Opolska, ul. Poznańska, ul. Warszawska* i *ul. Wrocławska*. Są to określenia kierunkowe o motywacji konwencjonalnej. Jak zatem widać, tendencja do nadawania jastrzębskim traktom nazw-drogowskazów (por. Rzetelska-Feleszko 2006: 134-147; Borysiak 2010: 311) jest niezmienna, tym razem jednak jest to inny rodzaj mian. Odnoszą się one bowiem do nazw większych miejscowości, nie zaś regionów. Prawdopodobnie jednak funkcja tych nazw była taka sama, jak w przypadku propriów na osiedlu III – miały one za zadanie oswojenie przybyszów z przestrzenią Jastrzębia-Zdroju.

W kolejnych latach obszar ten wzbogacił się o dwa nowe miana: *ul. Lwowska* i *ul. Sybiraków*. Pierwsza z nazw kontynuuje rozpoczęty wcześniej klucz semantyczny od onimów miejscowości, druga natomiast nadana została w związku z propozycją jastrzębskiego koła Związku Sybiraków i upamiętnia syberyjskich zesłańców. Oba propria są motywowane konwencjonalnie.

Warto również przyjrzeć się nazwom osiedli, składających się na V dzielnicę mieszkaniową. Oba miana są pamiątkowe, motywowane konwencjonalnie. O ile jednak *os. Morcinka* jest czytelne i honoruje pochodzącego z Górnego Śląska pisarza, tym samym realizując oswojenie przestrzeni na poziomie regionalnym (patrz: IV.2.4), o tyle motywacja nadania miana *os. Staszica* wymaga uzupełnienia. Autor *Przestróg dla Polski* znany jest przede wszystkim jako działacz społeczny i polityczny, a także propagator szkolnictwa[260], był jednak również geologiem i organizatorem przemysłu hutniczego i górniczego[261]. Jakkolwiek upamiętnienia tej wybitnej postaci nie da się sklasyfikować w opozycji *swój/obcy* lub na poziomie lokalnym czy regionalnym, należy stwierdzić, że miano go honorujące wpisuje się w kształtującą się górniczą kulturę Jastrzębia-Zdroju.

[260] https://www.kopalnia.pl/kopalnia-wiedzy/stanislaw-staszic-kim-byl-dzialacz-pisarz-i-pionier-wykorzystania-kopalin-w-polsce-ihj7 (dostęp: 24.05.2022).
[261] https://historia.agh.edu.pl/wiki/Stanisław_Staszic (dostęp: 24.05.2022).

Przestrzeń onimiczna osiedla V, podobnie jak innych, istniejących już w Jastrzębiu-Zdroju dzielnic, nosi znamiona wielkomiejskiego nazewnictwa. Także i tu pojawiają się nazwy obce w kontekście lokalnym czy regionalnym, ponowione z urbonimów dużych polskich miast. Równocześnie funkcjonują propria, odnoszące się do kultury górniczej. Biorąc pod uwagę brak onimów związanych z kurortowym charakterem miejscowości, można stwierdzić, że coraz dobitniej podkreśla się górniczą specyfikę Jastrzębia-Zdroju kosztem uzdrowiskowej przeszłości miasta.

3.1.7 Opozycja swój/obcy w nazwach osiedla VI

Stawianiu osiedla VI towarzyszyły problemy, związane ze „zmianą technologii budowy i koniecznością przeprojektowania niemal całego osiedla". Wskutek tych trudności, wznoszenie osiedla rozpoczęto dopiero w 1979 roku (Kucia, Marcinowska 2014: 69). Według M. Boratyna, stan wojenny, liczne strajki, a także kryzys gospodarczy spowodowały zahamowanie wielu inwestycji. „Za sukces trzeba uznać ukończenie osiedla VI, pamiętając jednak, że oprócz bloków mieszkalnych i szkoły, dzielnica ta nie otrzymała żadnej infrastruktury" (Boratyn 2013a: 24).

Zgodnie z planem z 1973 roku osiedle to nosiło jednoliterowe określenie *M* i znajdowało się w południowo-wschodniej części Nowego Jastrzębia. Graniczyło zatem zarówno z pierwszym osiedlem awaryjnym od północnego zachodu oraz z sołectwem Moszczenica od południowego zachodu, jak i III osiedlem od wschodu. Granice VI dzielnicy wyznaczały na północy i południu 2 nienazwane jeszcze wówczas arterie, od wschodu natomiast *ul. Ruptawska*. Mniej informacji wnosi mapa miasta z 1975 roku, na której widnieje tylko nazwa *Jastrzębie VI*. Wynika to z faktu, że osiedle to było wówczas w fazie planowania.

Istotne dane z punktu widzenia rozważań o nazewnictwie dzielnicy VI przynosi tekst uchwały nr 57/XV/80 z 1980 roku. Dokonuje się w nim bowiem zmiany nazw ulic tego osiedla. Arterie dotychczasowej *ul. Zofiówka* otrzymują aż 10 różnych nazw: *ul. Stefana Batorego, ul. Bronisława Czecha, ul. Władysława Jagiełły, ul. Kazimierza Jagiellończyka, ul. Kazimierza Wielkiego, ul. Królowej Jadwigi, ul. Janusza Kusocińskiego, ul. Heleny Marusarzówny, ul. Jana Sobieskiego* i *ul. Władysława Łokietka*. Tym samym na mocy tego dokumentu powstały 2 różne klucze znaczeniowe. Jedna seria odnosi się do polskich sportowców, zamordowanych

w czasie okupacji przez hitlerowców (*ul. Bronisława Czecha*[262], *ul. Janusza Kusocińskiego*[263] oraz *ul. Heleny Marusarzówny*[264]), druga natomiast dotyczy królów polskich (*ul. Stefana Batorego, ul. Władysława Jagiełły, ul. Kazimierza Jagiellończyka, ul. Kazimierza Wielkiego, ul. Królowej Jadwigi, ul. Jana Sobieskiego*, a także *ul. Władysława Łokietka*). Wszystkie nazwy są pamiątkowe i mają motywację konwencjonalną. Odnoszą się zarazem do postaci zasłużonych w historii Polski, są ponadlokalne i ponadregionalne.

Interesujące życie nazwy *Zofiówka*, zachowanej do 1980 roku w plateonimie, zastąpionym ostatecznie aż 10 nazwami pamiątkowymi, wymaga dłuższych rozważań. Według D. Mazura, kolonia ta została założona przez hrabinę *Zofię von Dyhrn* (*Sophie Caroline von Dyrhn*)[265], od której imienia utworzono toponim. Polska nazwa *Zofjówka* pojawia się już na mapie z 1934 roku. Kolejnym poświadczeniem tego miana jest nazwa przystanku kolejowego na linii nr 170 z Moszczenicy do Zebrzydowic[266]. Pomimo iż *Zofiówka* jest częścią Jastrzębia-Zdroju od 1932 roku, przystanek zmienił nazwę na *Jastrzębie Zdrój Zofiówka* dopiero niemal pół wieku później. W latach 50. XX wieku dokonywano poszukiwań złóż węgla na ziemi jastrzębskiej i planowano wybudować jedną z kopalń na terenie *Zofiówki*. „Kiedy jednak stwierdzono obniżenie się stropu węgla w kierunku południowym, całość nadania została przesunięta na północ, a szyby główne ulokowano w rejonie osiedla rolniczego Kąty. Ostatecznie zakład górniczy zlokalizowano na terenie osiedla rolniczego Dębina w Jastrzębiu Górnym" (Boratyn, Furczyk, Jasińska, Gawlas 2020: 13). Tak jak w przypadku pozostałych dwóch kopalń, tj. *KWK Jastrzębie* oraz *KWK Moszczenica*, także i temu zakładowi nadano nazwę przeniesioną z proprium obszaru, na którym się znajdował. Kiedy jednak dokonano zmiany położenia kopalni, pierwotne miano postanowiono zachować. Co więcej, nazwa zakładu pracy, zlokalizowana ok. 6 km na północny wschód od terenu, na którym pierwotnie miała się znajdować, dała początek proprium osiedla, znajdującemu się w otoczeniu kopalni. Jednymi z ostatnich mian, które określały historyczny przysiółek *Zofiówka* w jego rzeczywistym położeniu, był plateonim *ul. Zofiówka*, zmieniony w roku 1980 na 10 różnych nazw pamiątkowych motywowanych konwencjonalnie, a także nazwa przystanku kolejowego

[262] Bronisław Czech (1908-1944) – polski narciarz, trzykrotny olimpijczyk. W trakcie II wojny światowej pomagał żołnierzom przedostawać się do Węgier; por. https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2320092,Bronislaw-Czech-Tragiczny-koniec-polskiego-krola-nart (dostęp: 01.06.2022).
[263] Janusz Kusociński (1907-1940) – polski lekkoatleta, mistrz olimpijski z 1932, członek konspiracyjnej Organizacji Wojskowej „Wilki"; por. https://olimpijski.pl/olimpijczycy/janusz-tadeusz-kusocinski/ (dostęp: 01.06.2022).
[264] Helena Marusarzówna (1918-1941) – polska narciarka, żołnierz ZWZ i AK; por. https://dzieje.pl/postacie/helena-marusarzowna-1918-1941 (dostęp: 01.06.2022).
[265] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/656/zofiowka-sophienthal.html (dostęp: 01.06.2022).
[266] https://kolejcieszyn.pl/170.php?s=jzzofiowka (dostęp: 01.06.2022).

Jastrzębie Zdrój Zofiówka, zamkniętego w 1999 roku. Chociaż nazwa *Zofiówka* nadal funkcjonuje w onimicznej przestrzeni Jastrzębia-Zdroju, nie odnosi się do obszaru, który historycznie desygnowała. Niewielu bowiem mieszkańców miasta pamięta, że pierwotnie *Zofiówka* istniała na południowo-zachodnich rubieżach obecnego Jastrzębia-Zdroju. Tym samym lokalna, historyczna nazwa została sztucznie przeniesiona na inny obszar, zupełnie nie związany z tym proprium (por. Boratyn 2020: 12).

Na zakończenie rozważań, dotyczących mian osiedla VI, należy przyjrzeć się oficjalnemu onimowi, które nadano tej części miasta. Tak jak w przypadku nazw pozostałych dzielnic Jastrzębia-Zdroju, osiedle VI otrzymało swoją nazwę, *os. Bolesława Chrobrego*, w 1980 roku. O ile jednak innym dzielnicom nadano miana upamiętniające twórców Nowego Jastrzębia (*os. Pionierów*), osoby związane z tradycją i kulturą górniczą (*os. Gwarków*, *os. Barbary*, *os. Gustawa Morcinka*, *os. Stanisława Staszica*) lub wybitnych Ślązaków (*os. Arki Bożka*), co sprzyjało poczuciu swojskości ze względu na lokalny lub regionalny charakter propriów, o tyle miano VI osiedla odnosi się do postaci, związanej z polską historią, do pierwszego piastowskiego króla. Nie jest to więc *swoja* nazwa. Co więcej, warto dodać, że większa część mieszkańców Jastrzębia-Zdroju w potocznym obiegu nie posługuje się tym proprium. Jest to jedyne miano osiedla, które zachowało swój pierwotny, „liczbowy" charakter, nazywa się je bowiem *Szóstką*. Oficjalny onim tego osiedla jest pamiątkowy i ma motywację konwencjonalną.

Podsumowując dociekania na temat *swojskości* i *obcości* nazw osiedla VI, zasadne jest stwierdzenie, że ta część miasta pozbawiona jest całkowicie lokalnego i regionalnego nazewnictwa. Cała jego przestrzeń onimiczna składa się bowiem wyłącznie z motywowanych konwencjonalnie nazw pamiątkowych. Budową tego osiedla zwieńczono tworzenie Nowego Jastrzębia, co może być powodem, iż miana wewnątrz tej części miasta są już w pełni ogólnonarodowe, „wielkomiejskie".

3.1.8 Opozycja swój/obcy w nazwach sołectw przed przyłączeniem do Jastrzębia-Zdroju

Wskutek reformy administracyjnej kraju w 1975 roku, do Jastrzębia-Zdroju przyłączono, jak już wcześniej powiedziano, wydzieloną z powiatu wodzisławskiego gminę Ruptawa wraz z Moszczenicą i Bziem, oraz gminę Szeroka z Borynią i Skrzeczkowicami, wyodrębnioną z powiatu rybnickiego (Kucia, Marcinowska 2014: 54). Po wcieleniu tych gmin okazało się, że niektóre nazwy w powiększonej miejscowości się dublują. Dokonano więc zmian niektórych plateonimów. Zasadne jest również przyjrzenie się mikrotoponimii

wcielonych wsi, wyekscerpowanej z rozmaitych źródeł. Analiza zostanie przeprowadzona zgodnie z kolejnością alfabetyczną nazw wcielonych sołectw. Na materiał składać się będą mikrotoponimy, plateonimy, ojkonimy oraz miana kopalń, wyekscerpowane z rozmaitych map, planów oraz dokumentów.

Pierwszą wsią, której mikrotoponimia zostanie przeanalizowana, jest Borynia. Znajduje się ona w północnej części Jastrzębia i graniczy od północy ze Skrzeczkowicami i Żorami, od zachodu z gminą Świerklany, od południa – z Szeroką, natomiast od wschodu z Krzyżowicami w gminie Pawłowice.

Mapa z 1884 roku przedstawia na terenie obecnej Boryni 4 mikrotoponimy: *Borin*, *Boriner Wald*, *Nieder Borin*, a także *Ober Borin*. Te niemieckie nazwy, nawiązujące głównie do wewnętrznego podziału wsi, są pozbawione elementu swojskości. Warto mieć bowiem na uwadze fakt, że 37 lat później, podczas plebiscytu, zdecydowana większość borynian[267] zagłosuje za przyłączeniem wsi do II Rzeczypospolitej (Białecka 2001: 28).

Te same mikrotoponimy pojawiają się na mapach z 1910 i 1913 roku, jednak w zestawieniu Józefa Mycielskiego z 1900 roku, zatytułowanym *Pierwotne słowiańskie nazwiska miejscowości na Szlązku Pruskim*, pojawia się proprium *Borów*. Forma ta różni się zarówno od niemieckiej adaptacji nazwy, jak i współczesnego onimu. Nawiązuje jednak do etymologii miana topograficznego związanego z szatą roślinną od apelatywu *bór* (por. m.in. Borek 1988: 64).

Analogiczne semantycznie nazwy znaleźć można w wydanym w 1927 *Najnowszym skorowidzu wszystkich miejscowości Górn. Śląska z wyszczególnieniem powiatu, stacji kolejowej, urzędu pocztowego, telegraficznego, mównicy telefonicznej i gminy*, opracowanym przez Jadwigę Kamińską: *Borynica Dolna* oraz *Borynica Górna*. Podobnie jak w poprzednich dokumentach, pojawia się tu wewnętrzne rozbicie wsi na część górną oraz dolną. Na mapie z roku 1934 figuruje już nazwa *Borynia*, używana współcześnie, bez podziału na *Borynię Górną* i *Dolną*.

Zgonie z załącznikiem do uchwały nr XLII/1036/2002 w granicach Boryni znajdują się takie mikrotoponimy jak *Abisynia* i *Gliniok*. Pierwsza z wymienionych nazw jest przeniesiona, brak jednak informacji o jej etymologii. Jest to proprium, którego wydźwięk jest obcy, gdyż

[267] Według H. Białeckiej aż 622 mieszkańców Boryni zagłosowało na Polskę, tylko 22 za Niemcami (Białecka 2001: 28). Inne wyniki podaje M. Boratyn. Zgodnie z ustaleniami historyka w Boryni brało udział raptem 357 mieszkańców. 274 głosowało za przyłączeniem Boryni do II Rzeczypospolitej, 80 głosów padło za włączeniem wsi do Niemiec, zaś 3 głosy zostały unieważnione. Być może H. Białecka pomyliła wyniki plebiscytu w Boryni z rezultatami w Szerokiej, bowiem zgodnie z wpisem M. Boratyna w sąsiadującej z Borynią wsi za wcieleniem Szerokiej do Polski głosowało 620 osób, za przyłączeniem do Niemiec zaś tylko 22 mieszkańców (por. http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/232/plebiscyt-gornoslaski-20-marca-1921-r.html; dostęp: 19.06.2022).

wskazuje na odległy obszar świata. Miano *Gliniok* z kolei nawiązuje do wyglądu terenu lub typu podłoża i pochodzi od wyrazu *gliniak* ‘dół z gliną’ (por. m.in. Borek 1988: 45).

Na zakończenie rozważań o mikrotoponimii Boryni przed przyłączeniem wsi do Jastrzębia-Zdroju, warto przejść do analizy nazw ulic sołectwa, zmienionych w 1975 roku. Onimy te zachowały się w tekście uchwały nr 36 z tego roku. W granicach Boryni funkcjonowały następujące plateonimy: *ul. Leśna*, *ul. 22 Lipca*, *ul. 1 Maja*, *ul. Polna* oraz *ul. Szkolna*. Zasadne jest zwrócenie uwagi na fakt, że arterie na Boryni nosiły już miana od dat lub świąt, były to więc propria ponadlokalne i ponadregionalne. Pozostałe nazwy były motywowane realistycznie i odnosiły się do przestrzeni wsi, w związku z czym odznaczały się swojskością. Były to 2 miana charakteryzujące (*ul. Leśna* i *ul. Polna*) oraz 1 lokalizująca (*ul. Szkolna*).

Inną wioską, przyłączoną w 1975 roku do Jastrzębia-Zdroju, jest Bzie, duże sołectwo, położone na wschód od osiedla IV i Ruptawy, na południe od Pniówka, na zachód od Golasowic oraz na północ od Pielgrzymowic. Dzieliło się na 3 części: Bzie Górne w północnej części wsi, Bzie Zameckie, położone w jej centrum, oraz Bzie Dolne na południu.

Pierwsze nazwy pojawiają się już na mapie z 1850 roku. Były to mikrotoponimy: *Mittel Goldmannsdorf*, *Nieder Goldmannsdorf*, *Ober Goldmannsdorf*, a także usytuowane na zachód *Col. Johannendorf*. Trzy pierwsze miana są niemieckimi określeniami Bzia (*Goldmannsdorf*) i jego poszczególnych części: górnej (*Ober*), środkowej (*Mittel*, nieokreślanej na planie przymiotnikiem *Zameckie*) oraz dolnej (*Nieder*). Ostatnie proprium odnosi się do jednego z bziańskich przysiółków, *Kolonia Jana*, ponowionego współcześnie w plateonimii. Jak w przypadku innych niemieckich mikrotoponimów, tak i nazwy miejscowe Bzia z 1850 roku są obce, niepolskie.

Mapa z 1884 roku przedstawia te same mikrotoponimy, jednak 2 z nich mają inną formę. Zamiast bowiem *Mittel Golmdannsdorf* pojawia się *Schloss Goldmannsdorf* (*Schloss* pol. ‘zamek’), oddający znaczeniowo polskie miano *Bzie Zameckie,* natomiast nazwa *Col. Johannendorf* pozbawiona została skrótu *Col.*, oznaczającego kolonię. Nadal są to jednak propria, których niemiecki wydźwięk stanowi o ich obcości.

Na mapie z 1910 roku, obok wspomnianych mikrotoponimów, pojawia się nazwa przysiółka: *Skrbina*. Współczesna forma tego onimu to *Skerbenia* i funkcjonuje jako miano ponowione w nazwie ulicy. H. Borek (1988: 157) zanotował ją w formie *Skrbenia*, porównując do pobliskiej miejscowości *Skrbeńsko*, i podkreślił, że jest to miano dzierżawcze, pochodzące od czeskiego onimu *Skrbenský* (Borek 1988: 144). W otoczeniu zatem niemieckich propriów, znalazła się także czeska nazwa, desygnująca jeden z bziańskich przysiółków.

Dopiero plan z 1934 roku uwzględnia polskie toponimy na obszarze Bzia: *Bzie Dolne, Bzie Górne* oraz *Bzie Zameckie*. Jak w poprzednich mapach, tak i w tym dokumencie wyczytać można podział Bzia na trzy zasadnicze części. Nazwy te, bez wątpienia oswojone, zachowały się do dziś.

Podsumowując rozważania o mikrotoponimii Bzia, warto przyjrzeć się plateonimii sołectwa przed przyłączeniem do Jastrzębia-Zdroju. W odróżnieniu od Boryni, Bzie prawdopodobnie nie posiadało żadnego systemu nazewnictwa ulic. Do numerów nieruchomości dodawano jedynie określenia lokalizujące, odnoszące się do poszczególnych części wsi: *Bzie Dolne, Bzie Górne, Bzie Średnie, Bzie Zameckie, Kolonia Zamecka* oraz najprawdopodobniej pełniące funkcję nazwy-drogowskazu proprium *Ruptawa*. Nie ma wątpliwości, że są to oswojone onimy, znane autochtonom.

Jakkolwiek duża część Jastrzębia Górnego została wcielona do Jastrzębia-Zdroju jeszcze w 1969 roku, przez 4 kolejne lata Jastrzębie Górne funkcjonowało jako odrębne sołectwo. Rozporządzenie Rady Ministrów z 30 listopada 1972 roku, na mocy którego sołectwo wcielono do Jastrzębia-Zdroju, weszło w życie 1 stycznia 1973 roku (Kucia, Marcinowska 2014: 46). Zasadna jest więc analiza mikrotoponimii Jastrzębia Górnego przed jego przyłączeniem do Jastrzębia-Zdroju.

Już na mapach z 1850 roku zauważyć można nazwę odnoszącą się do Jastrzębia Górnego: *Ober Jastrzemb*. W odróżnieniu od pobliskiego uzdrowiska, wieś zachowała proprium w polskim brzmieniu *Jastrzemb*. Można zatem stwierdzić, że nazwa ta zawiera element swojskości. Ponadto na zachód od *Ober Jastrzemb* znajduje się wspomniane w części 2.2 tego rozdziału *Polhwalsche*. Być może onim ten odnosi się do przysiółka, znajdującego się w Jastrzębiu Górnym, *Pochwacie*, obecnie ponowionym w mianie ulicy. Zarówno *Pochwacie*, jak i *Ober Jastrzemb* pojawiają się na kolejnych mapach z 1884 i 1910 roku.

Plan z 1938 roku, uwzględniający obszar sołectwa, dokumentuje już polską nazwę wsi: *Jastrzębie Górne*. Nazwa ta funkcjonować będzie na określenie odrębnej wioski do 1973 roku. Obecnie jest to część proprium osiedla, usytuowanego na północ od V dzielnicy: *Jastrzębie Górne i Dolne*.

Ostatnim mikrotoponimem, związanym z Jastrzębiem Górnym jest proprium *Stodoły,* które pojawia się na mapie z 1975 roku. Nazwa ta obecnie funkcjonuje jako plateonim. Ponawianie takich mian jak *Pochwacie* i *Stodoły* w funkcji określenia ulicy wskazuje na rekonstrukcje dawnego systemu mikrotoponimicznego. Są to zatem onimy o znaczeniu lokalnym.

Kolejnym sołectwem, przyłączonym do Jastrzębia, jest Moszczenica. Na jej terenie powstała kopalnia o nazwie ponowionej z miana wsi. Moszczenica znajduje się na zachód od Ruptawy oraz I osiedla, położonego w sąsiedztwie uzdrowiska, na południe od Mszanej w powiecie wodzisławskim, na północ od Gołkowic i położonej w Czeskiej Republice miejscowości Petrovice u Karviné, a także na wschód od Skrzyszowa w powiecie wodzisławskim.

Już na mapie z 1850 roku można odnaleźć niemiecką nazwę *Moschtzenitz*. W kolejnych jednak latach grafia tego onimu ulegnie zmianie: *Moschczenitz*. Jest to miano zaadaptowane do języka niemieckiego. Nazwę tę zatem można określić jako obcą.

Mapa z 1884 roku przedstawia również położony na południowy wschód od Moszczenicy *Elisabeth-Thal*. W podobnej lokalizacji znajdował można znaleźć dwór *Elisabethhof* na mapie z 1850 roku. Był to najpewniej majątek, zlokalizowany między Ruptawą a Moszczenicą. Jednak ani dwór, ani nazwa nie zachowały się do obecnych czasów.

Plan z 1938 roku uwzględnia już polskie mikrotoponimy: *Moszczenica* oraz *Biadoszek*. Ostatnia z wymienionych nazw odnosiła się dawniej do przysiółka nieopodal Moszczenicy oraz Ruptawy. Funkcjonuje obecnie w postaci plateonimu, a także nazwy lasu.

Ostatnia z map, na której znajdują się mikrotoponimy, związane z Moszczenicą, pochodzi z 1975 roku. Pojawiają się na niej nazwy: *Piaski* oraz *Szotkowice*. Są to propria części Moszczenicy, które przetrwały do chwili obecnej w formie plateonimów.

Podsumowując, tak jak w przypadku plateonimii Boryni, tak również w Moszczenicy zaszła konieczność zmiany nazw niektórych ulic. Przemianowania dokonano na mocy uchwały nr 36 z 1975 roku. Przed przyłączeniem Moszczenicy do Jastrzębia-Zdroju, w sołectwie funkcjonowały takie plateonimy jak: *ul. Główna*, *ul. Powstańców*, *ul. Ruptawska*, *ul. Szkolna* i *ul. Zdrojowa*. Wymienione nazwy mają znaczenie lokalne, odnoszą się do części sołectwa i jego zabudowy (*ul. Główna* i *ul. Szkolna*), jego historii (*ul. Powstańców*), a także sąsiednich miejscowości (*ul. Ruptawska*, *ul. Zdrojowa*). Ponadto w Moszczenicy funkcjonowały również propria w formie rzeczownika w mianowniku, które określały poszczególne obszary sołectwa: *Grobla*, *Osiedle*, *Piaski* oraz *Szotkowice*. Spośród wymienionych nazw, tylko miano *Grobla* nie zachowało się do współczesnych czasów.

W następnej kolejności przeanalizowane zostanie nazewnictwo miejscowe Ruptawy, dużej gminy graniczącej z osiedlem III od północy, Bziem od wschodu, Moszczenicą od zachodu oraz Zebrzydowicami w powiecie cieszyńskim od południa. Ruptawa posiada również turystyczne przejście graniczne, łączące Jastrzębie-Zdrój z czeską miejscowością Petrovice u Karviné.

Pierwsze mikrotoponimy pojawiają się już na mapie z 1850 roku. Są to: *Czysowka*, *Lipowitz*, *Ruptau*, *Ruptauer Col*. Nazwa *Czysowka* odnosi się do dawnej wsi *Cisówka*, położonej na południe od Ruptawy. Obecnie miano to stanowi część proprium sołectwa *Ruptawa-Cisówka*. Onim *Ruptau* jest niemiecką adaptacją nazwy *Ruptawa*, natomiast *Ruptauer Col.* może odnosić się do przysiółka *Ruptawiec*. Z kolei miano *Lipowitz*, które na mapie figuruje na południowy wschód od *Biadoszka*, jest zagadkowe. Wprawdzie w Ruptawie funkcjonuje nazwa *Libowiec*, obecnie ponowiona w plateonimii, jednak lokalizacja tej części sołectwa nie odpowiada pozycji na mapie. Biorąc jednak pod uwagę fakt, iż mapa z 1850 była niedokładna, czego przykładem jest omawiany wcześniej onim *Pohlwalsche*, można wysnuć wniosek, iż lokalizacja przysiółka *Lipowitz* na mapie jest efektem błędu kartografa.

Mapa z 1884 roku jest bardziej precyzyjna. Figuruje na niej również większa liczba nazw: *Cissowka*, *Kol. Brzezina*, *Ruptau*, *Vw. Libowietz*, *Vw. Maria Alm*. Plan ten przedstawia wzmiankowane wcześniej mikrotoponimy, niektóre jednak w innej formie graficznej. Pojawiają się również nazwa *Kol. Brzezina*, desygnująca kolonię *Brzeziny*. Miano to ponowiono w proprium ulicy. Nowym elementem jest również *Vw. Maria Alm*. Odnosi się on do folwarku *Maryjowiec*, stanowiącym obecnie również nazwę ulicy. Jest to zarazem jedyne proprium o niemieckim brzmieniu, co stanowi o jej obcości.

Na innej mapie z 1910 roku, oprócz wspomnianych już mikrotoponimów, zapisanych po niemiecku, pojawia się nazwa *Ruptawietz*. Odnosi się ona do wymienionego wcześniej przysiółka *Ruptawiec*, części Ruptawy. Jest to miano zaadaptowane do niemieckiej fonetyki. Proprium *Ruptawiec*, podobnie jak inne, ponowiono w systemie plateonimicznym Ruptawy.

Mapa z 1938 roku przedstawia już polskie mikrotoponimy: *Brzezina*, *Cisówka*, *Fw. Marjowiec*, *Ruptawa* i *Ruptawiec*. Inne, aktualne formy zapisu zastosowano na planie z 1975 roku: *Brzeziny*, *Cisówka*, *Mariowiec*, *Ruptawa*, *Ruptawiec* i *Tyczonka*. Pięć pierwszych nazw funkcjonuje w przestrzeni onimicznej miasta, proprium *Tyczonka* nie znalazło w nim jednak odbicia. Jest to jeden z nielicznych propriów, który nie został ponowiony w systemie plateonimicznym.

Podobnie jak w przypadku Moszczenicy, Ruptawa posiadała specyficzny system plateonimiczny, z jednej strony odzwierciedlający nazwy poszczególnych jej części w postaci rzeczownika w mianowniku, tj. *Biadoszek*, *Centrum*, *Cisówka*, *Libowiec*, *Maryjowiec*, *Ruptawa* i *Ruptawiec*, z drugiej zaś strony 2 nazwy ulic w formie przymiotnika: *ul. Cieszyńska* i *ul. Średnicowa*. Nazwy w postaci rzeczownika w mianowniku są lokalizujące i odnoszą się do poszczególnych części Ruptawy, miano *ul. Cieszyńska* jest kierunkowe o motywacji realistycznej, gdyż trasa ta skierowana jest w stronę Cieszyna, natomiast *ul. Średnicowa* była

główną ulicą wsi, przecinają jej środek, zatem był to onim charakteryzujący o motywacji realistycznej. Były to więc nazwy swojskie, umotywowane podłożem lokalnym. Na uwagę zasługuje również proprium *Bzie Zameckie*, będące częścią obecnej *ul. Libowiec*. Podobnie jednak jak w przypadku onimu *Ruptawa* w Bziu, mógł on pełnić funkcję nazwy-drogowskazu.

Inną wsią, która została wcielona w granice Jastrzębia-Zdroju w 1975 roku, są Skrzeczkowice. Sołectwo to znajduje się na północy miasta. Podzielone jest na dwie części, znajdujące się na północnym zachodzie i północnym wschodzie. Pomiędzy nimi znajduje się Borynia. Wynika to prawdopodobnie z faktu, że na początku XX wieku miały miejsce rozmaite przesunięcia administracyjne Skrzeczkowic, Boryni oraz pobliskich Osin (Białecka 2001: 40).

Przez pewien okres obszar Skrzeczkowic nazywany był *Eichendorf*. Według H. Białeckiej to niemieckie proprium funkcjonowało od roku 1907, zaś cztery lata później, po następnych przesunięciach administracyjnych i sprowadzaniu niemieckich osadników, poszerzoną gminę, składającą się ze Skrzeczkowic i Osin Dolnych nazwano *Eichendorf* na wniosek starosty rybnickiego Lentza. Miano to miało upamiętniać niemieckiego poetę o tym samym nazwisku (Białecka 2001: 40-41). Wydaje się jednak, że badaczka popełniła błąd, ponieważ onim *Eichendorf* pojawia się już na mapach z 1884 i 1910 roku.

Ostatnim sołectwem przyłączonym do Jastrzębia-Zdroju jest Szeroka. Znajduje się ona w północnej części miasta, od północy graniczy z Borynią, od wschodu – z Krzyżowicami, od południa – z Jastrzębiem Górnym, zaś od zachodu – z Gogołową i Połomią.

Na mapie z 1850 roku figurują następujące nazwy: *Col. Konti*, *Ludwigshof* oraz *Timmendorf*. Pierwsza z wymienionych odnosi się do kolonii Kąty i funkcjonuje obecnie jako proprium ulicy. *Ludwigshof* jest przysiółkiem w Szerokiej, nie używanym jednak współcześnie w oficjalnym obiegu. Proprium to zanotowane zostało w załączniku uchwały nr XLII/1036/2002 w postaci *Ludwikówka*. Ostatni z wymienionych onimów, *Timmendorf*, to niemiecka nazwa Szerokiej. Spośród wymienionych nazw, jedynie *Col. Konti* zbliżone jest graficznie do polskiego odpowiednika onimu. Plan z 1884 roku przedstawia te same mikrotoponimy: *Konty*, *Timmendorf* i *Vw. Ludwigshof*. Miana te widnieją także na mapie z 1910 roku.

Z planu z 1938 roku można wyczytać już polskie mikrotoponimy: *Fw. Ludwikówka*, *Kąty*, *Odpolany* i *Szeroka*. Onim *Odpolany*, podobnie jak *Kąty*, przeniesiony został do systemu plateonimicznego.

Analogicznie do sąsiedniej Boryni, przed przyłączeniem Szerokiej do Jastrzębia-Zdroju w sołectwie istniały już nazwy ulic. Ze względu na dublowanie się niektórych mian, zaszła konieczność zmiany powtarzających się plateonimów. Z tekstu uchwały nr 36 z 1975 można

się dowiedzieć, iż w Szerokiej funkcjonowały takie propria ciągów komunikacyjnych: *ul. Jastrzębska*, *ul. Mikołaja Kopernika* oraz *ul. Stanisława Moniuszki*. Pierwszy wymieniony onim kierunkowy był motywowany realistycznie, gdyż arteria ta prowadziła w stronę Jastrzębia Górnego, dwa ostatnie propria miały motywację konwencjonalną. System plateonimiczny gminy Szeroka wyróżniał się na tle nazewnictwa ulic innych gmin, także tych włączonych do Jastrzębia-Zdroju, czego przykładem były m.in. pamiątkowe nazwy o motywacji konwencjonalnej, nie odnoszące się do bohaterów lokalnych ani regionalnych.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż poczucie pewnego rodzaju odrębności, swojskości mieszkańców sołectw, przyłączonych do Jastrzębia-Zdroju, polegało przede wszystkim na pielęgnowaniu propriów, historycznie związanych z poszczególnymi wsiami. Element niemiecki, wskazujący na obcość, został wyparty i do obiegu oficjalnego weszły polskie formy mikrotoponimów.

3.1.9 Opozycja swój/obcy w plateonimii sołectw po przyłączeniu do Jastrzębia-Zdroju

Jak zostało wspomniane w części 3.9 tego rozdziału, Borynia, Bzie, Moszczenica, Ruptawa, Skrzeczkowice oraz Szeroka zostały przyłączone w 1975 roku do Jastrzębia-Zdroju. Po wcieleniu tych miejscowości do górniczego miasta okazało się, że niektóre nazwy ulic powtarzają się. Miana te zmieniono na mocy uchwały nr 36 z 1975 roku. Ponadto pewne trakty w Ruptawie i Bziu były nienazwane. Otrzymały one swoje określenia na podstawie uchwały nr 56/XIII/76. Pozostałe klasy nazw zostały przebadane w poprzednim podrozdziale. Podobnie jak we wcześniejszej części rozdziału, analiza plateonimii przyłączonych do Jastrzębia-Zdroju sołectw przeprowadzona będzie zgodnie z kolejnością alfabetyczną propriów wcielonych wsi.

Od momentu przyłączenia Boryni do Jastrzębia-Zdroju w sołectwie tym funkcjonowało 10 charakteryzujących propriów ulic (konwencjonalne: *ul. Chabrowa*, *ul. Gajowa*, *ul. Miła*, *ul. Rajska*, *ul. Siewna*; pośrednie: *ul. Nowa*; realistyczne: *ul. Górna*, *ul. Łączna*, *ul. Łąkowa*), 5 pamiątkowych (konwencjonalne: *ul. Józefa Bema*, *ul. Bolesława Bieruta*[268], *ul. Partyzantów*; pośrednie: *ul. Plebiscytowa*, *ul. Powstańców Śląskich*), a także 3 motywowane realistycznie nazwy lokalizujące (*ul. Cmentarna*, *ul. Edukacyjna*, *ul. Zamkowa*), jak również 1 konwencjonalny onim związany z niematerialnym dziedzictwem kultury (*ul. 3 Maja*), 1 realistyczne proprium kierunkowe (*ul. Świerklańska*) i 1 konwencjonalna nazwa posesywna (*ul. Osadników*).

[268] Ulica funkcjonująca w latach 1975-1991. Została zastąpiona przez *ul. 3 Maja*.

Miana ulic Boryni są przykładem typowego wielkomiejskiego nazewnictwa, w którym dominują charakteryzujące i pamiątkowe plateonimy. Warto wyróżnić 2 propria uznaniowe, odnoszące się do lokalnej historii sołectwa: *ul. Plebiscytowa* oraz *ul. Powstańców Śląskich*. Jak zostało wspomniane w części IV.3.8, znaczna większość mieszkańców Boryni w górnośląskim plebiscycie z 1921 roku głosowała za wcieleniem wsi do II Rzeczypospolitej. Tym samym Borynia wyróżniała się spośród pozostałych miejscowości ziemi jastrzębskiej. Ulica ta więc upamiętnia prawdopodobnie to istotne dla sołectwa wydarzenie. Kolejna nazwa honoruje powstańców, którzy walczyli o przyłączenie ziemi jastrzębskiej do II Rzeczypospolitej. Zatem patrząc z punktu widzenia opozycji *swój/obcy* na te miana, można stwierdzić, że przechowują one pamięć o historii północnego sołectwa Jastrzębia-Zdroju. Propria lokalizujące zaś wskazują na obiekty, położone w Boryni: *ul. Cmentarna* prowadzi na cmentarz, przy *ul. Edukacyjnej*, będącej metonimicznym określeniem ciągu komunikacyjnego, znajduje się Szkoła Podstawowa nr 14 im. Ziemi Śląskiej oraz Publiczne Przedszkole nr 10, natomiast *ul. Zamkowa* prowadzi do pałacu, usytuowanego w Boryni. Natomiast kierunkowy onim motywowany realistycznie *ul. Świerklańska* prowadzi w stronę pobliskiej wsi Świerklany.

Kolejnym sołectwem, którego plateonimia funkcjonująca od roku 1975 zostanie przeanalizowana, jest Bzie. W tej dużej wsi przed przyłączeniem do Jastrzębia-Zdroju trakty komunikacyjne nie były nazwane. Na mocy uchwały 56/XIII/76 ulice wcielonego sołectwa otrzymały cały szereg mian. W sumie wszystkich plateonimów jest 38. Co drugie miano jest charakteryzujące (konwencjonalne: *ul. Borowikowa, ul. Cicha, ul. Grzybowa, ul. Kłosowa, ul. Pochyła, ul. Pszenna, ul. Rekreacyjna, ul. Spokojna, ul. Stawowa, ul. Wiosenna, ul. Wspólna, ul. Zaciszna, ul. Zgodna, ul. Żytnia, ul. Żyzna*; realistyczne: *ul. Podleśna, ul. Rolnicza, ul. Sportowa*), 10 propriów to motywowane realistycznie onimy lokalizujące, głównie ponowione z nazw przysiółków (*ul. Budowlana, ul. Gospodarska, ul. Klubowa, ul. Kolonia Jana, ul. Libowiec, ul. Pastorówka, ul. Skerbenia, ul. Skotnia, ul. Spółdzielcza, ul. Zamecka*), aż 5 konwencjonalnych mian odnosi się do kultury rycerskiej (*ul. Hetmańska, ul. Husarska, ul. Kosynierów, ul. Rycerska, ul. Ułańska*), ponadto funkcjonowały 3 propria pamiątkowe (realistyczna *ul. Rostków* i konwencjonalne *ul. Feliksa Dzierżyńskiego* i *ul. Karola Świerczewskiego*[269]), jak również 1 konwencjonalny onim zapożyczony (*ul. Bracka*) i ideologiczny (*ul. Niepodległości*).

Obraz stworzony przez przestrzeń plateonimiczną Bzia odnosi się w dużej mierze do dwóch pól znaczeniowych: rolnictwa oraz rycerstwa. Ma to związek z rolniczym charakterem

[269] Istniała w latach 1976-2017. Na mocy ustawy dekomunizacyjnej z 2016 roku zmieniono nazwę na *ul. Niepodległości*.

wsi z jednej strony, z drugiej zaś – z jej historią. W Bziu znajduje się bowiem dworek obronny, należący dawniej do rodu Rostków, upamiętnionym w jednej z nazw ulic. Plateonimy te, wskazujące na charakter i przeszłość Bzia, zawierają silny element swojskości. Tym samym sołectwo wyróżnia się nazewnictwem ulic od innych wsi, wcielonych do Jastrzębia-Zdroju.

Kolejnym sołectwem przyłączonym do miasta w 1975 roku jest usytuowana nieopodal uzdrowiska Moszczenica. Przed włączeniem do Jastrzębia-Zdroju niektóre z jej ulic były już nazwane. Na mocy uchwały nr 36 z 1975 roku zmieniono w jej obrębie kilka mian traktów komunikacyjnych. W sumie w Moszczenicy funkcjonowało 27 plateonimów: 8 nazw charakteryzujących (konwencjonalne: *ul. Kasztanowa, ul. Pogodna, ul. Srebrna, ul. Swojska, ul. Tęczowa, ul. Złota*; realistyczne: *ul. Rzeczna, ul. Wiejska*), 8 mian pamiątkowych (konwencjonalne: *ul. Armii Czerwonej*[270], *ul. Armii Krajowej, ul. Dąbrowskiego, ul. Komuny Paryskiej, ul. Marcelego Nowotki*[271], *ul. kard. Stefana Wyszyńskiego*; realistyczne: *ul. ks. Maksymiliana Kowalczyka, ul. prof. Rudolfa Ranoszka*), 6 realistycznie motywowanych propriów lokalizujących (*ul. Kolejowa, ul. Kościelna, ul. Okręgliki, ul. Piaskowa, ul. Szotkowicka, ul. Za Lasem*), 2 motywowane realistycznie nazwy kierunkowe (*ul. Frysztacka, ul. Skrzyszowska*), 1 konwencjonalny onim ideologiczny (*ul. Wyzwolenia*) oraz 1 proprium od dat lub świąt, motywowane konwencjonalnie (*ul. 22 Lipca*[272]).

Plateonimia Moszczenicy po 1975 roku nie jest jednolita, można bowiem wskazać różne klasy mian o rozmaitej motywacji. Podobnie jak w przypadku nazewnictwa ulic Boryni, na przestrzeń plateonimiczną południowo-zachodniego sołectwa Jastrzębia-Zdroju składają się przede wszystkim nazwy charakteryzujące i pamiątkowe. Nazwy *ul. Rzeczna* i *ul. Wiejska* informują o krajobrazie wsi, natomiast uznaniowe propria *ul. ks. Maksymiliana Kowalczyka* i *ul. prof. Rudolfa Ranoszka* upamiętniają wybitnych i znanych mieszkańców Moszczenicy. Są to zatem onimy o zdecydowanie swojskim wydźwięku, podobnie jak realistycznie motywowane propria lokalizujące, spośród których większość stanowią ponowione nazwy przysiółków. Warto poddać rozważaniom także kierunkowe miana o motywacji realistycznej. O ile *ul. Skrzyszowska* prowadzi w stronę pobliskiego Skrzyszowa, o tyle *ul. Frysztacka* kieruje do Frysztatu, będącego częścią czeskiej Karwiny. Zatem propria te odpowiednio mają znaczenie lokalne i regionalne.

Kolejnym sołectwem, których plateonimię po 1975 roku należy poddać analizie, jest Ruptawa. Przed wcieleniem do Jastrzębia-Zdroju była to duża gmina, graniczą z

[270] Istniała w altach 1976-1991. Zamieniona na *ul. prof. Rudolfa Ranoszka*.
[271] Od 1991 *ul. Wiejska*.
[272] Funkcjonowała do 1991. Zastąpiona *ul. Armii Krajowej*.

Czechosłowacją. W części IV.3.8 podkreślone zostało, że w przestrzeni plateonimicznej Ruptawy przed rokiem 1975 funkcjonowało już kilka propriów ulic. Niektóre z nich zmieniono na mocy uchwały nr 36, wydanej w roku, w którym Ruptawa wcielona została w granice Jastrzębia-Zdroju. W kolejnych latach nadawano miana kolejnych ciągom komunikacyjnym w południowym sołectwie. W sumie w Ruptawie od roku 1975 pojawiło się aż 43 nazw ulic, w tym 16 propriów pamiątkowych (konwencjonalne: *ul. Mariana Buczka*[273], *ul. Józefa Chełmońskiego, ul. Jana Długosza*, *ul. Feliksa Dzierżyńskiego*[274], *ul. Jana Kilińskiego, ul. Jana Kochanowskiego, ul. Hugona Kołłątaja, ul. Juliusza Kossaka, ul. Jacka Malczewskiego, ul. Jana Matejki, ul. Stefana Okrzei, ul. Tadeusza Rejtana, ul. Piotra Skargi, ul. Romualda Traugutta, ul. Żwirki i Wigury*; realistyczne: *ul. Franciszka Czyża, ul. ks. Emanuela Płonki, ul. Dominika Zdziebły*), 11 mian lokalizujących (konwencjonalne: *ul. Wschodnia, ul. Zachodnia*; realistyczne: *ul. Biadoszek, ul. Brzeziny, ul. Chlebowa, ul. Kępa, ul. Maryjowiec, ul. Młyńska, ul. Przemysłowa, ul. Ruptawiec, ul. Torowa*), również 11 onimów charakteryzujących (konwencjonalne: *ul. Gliniana, ul. Jaskółcza, ul. Majowa, ul. Oliwkowa, ul. Rajdowa, ul. Spacerowa, ul. Widokowa, ul. Żurawia, ul. Żwirowa*; realistyczne: *ul. Piesza, ul. Sadowa*), a także 1 miano posesywne o motywacji realistycznej (*ul. Konduktorska*), 1 nazwa kierunkowa, motywowana realistycznie (*ul. Cieszyńska*) oraz 1 konwencjonalne proprium ideologiczne (*ul. Wyzwolenia*).

W odróżnieniu od pozostałych jastrzębskich sołectw, w ruptawskiej przestrzeni plateonimicznej przeważały nazwy pamiątkowe. Można w niej również wyodrębnić klucz semantyczny, utworzony od mian, upamiętniających polskich artystów. Nieliczne realistyczne nazwy uznaniowe odnoszą się do nazwisk zasłużonych ruptawian. Wśród propriów lokalizujących, podobnie jak w przypadku innych omawianych części miasta, istnieją onimy, które zostały ponowione z nazw dawnych przysiółków. Pozostałe plateonimy nie mają tak wyrazistych odniesień do swojskości jak wspomniane realistyczne nazwy pamiątkowe i lokalizujące. Wydźwięk propriów ulic Ruptawy jest przede wszystkim uznaniowy, są to jednak w dużej mierze onimy ponadlokalne i ponadregionalne.

Znacznie mniejszą liczbę nazw ulic znaleźć można w obrębie Skrzeczkowic. Z przestrzeni onimicznej tego sołectwa wyekscerpować można tylko 5 plateonimów, z których 3 to realistyczne miana kierunkowe, wskazujące drogę do najbliższych wsi lub części miast (*ul. Brodecka, ul. Osińska, ul. Świerklańska*), a także 2 motywowane konwencjonalnie onimy posesywne (*ul. Łowiecka, ul. Myśliwska*).

[273] Istniała w latach 1976-1991. Zastąpiono ją *ul. Dominika Zdziebły*.
[274] Funkcjonowała w latach 1976-1991. Zmieniono ją po transformacji ustrojowej na *ul. Libowiec*.

Ostatnim sołectwem, którego plateonimia po 1975 roku zostanie poddana analizie, jest Szeroka. Podobnie jak Borynia, Moszczenica i Ruptawa, w Szerokiej funkcjonował już system nazewnictwa ulic. Niektóre jednak miana traktów komunikacyjnych dublowały się z nazwami istniejącymi w Jastrzębiu-Zdroju. Już w 1975 roku na mocy uchwały nr 36 zmieniono dużą grupę propriów. W sumie w tym sołectwie funkcjonowało 21 onimów ulic, z których 8 było charakteryzujących (konwencjonalne: *ul. Bananowa*, *ul. Jagodowa*, *ul. Malinowa*, *ul. Porzeczkowa*, *ul. Truskawkowa*, *ul. Wesoła*, *ul. Winogronowa*; realistyczna: *ul. Boczna*), 7 pamiątkowych (konwencjonalne: *ul. Aleksandra Fredry*, *ul. Gagarina*, *ul. Norwida*, *ul. Mikołaja Reja*, *ul. Wojska Polskiego*; realistyczne: *ul. Domiceli i Antoniego Dybów*, *ul. Henryka Sławika*), a także 3 realistycznie motywowane nazwy lokalizujące (*ul. Kąty*, *ul. Odpolany*, *ul. Węglowa*), 2 konwencjonalne miana ideologiczne (*ul. Ludowa*, *ul. Wolności*) oraz 1 realistyczny onim kierunkowy (*ul. Rybnicka*).

Przestrzeń plateonimiczna Szerokiej jest, podobnie jak w innych sołectwach, charakterystyczna dla wielkomiejskiego nazewnictwa. Również i w tym przypadku szczególnie swojski wydźwięk mają realistycznie motywowane nazwy pamiątkowe, związane z zasłużonymi mieszkańcami Szerokiej, a także miana lokalizujące, które ponowione zostały z dawnych mikrotoponimów.

Podsumowując rozważania na temat plateonimii sołectw przyłączonych do Jastrzębia-Zdroju w roku 1975 należy stwierdzić, że pamięć o historii tych miejsc zawarta została głównie w ponowionych w propriach ulic mikrotoponimach. Honorowało się także wybitne osoby, które pochodziły z tych części obecnego Jastrzębia-Zdroju. Miana te miały zatem wydźwięk lokalny i swojski. Niewiele istniało natomiast mian odnoszących się do regionu, były to przede wszystkim onimy kierunkowe. Należy również zwrócić uwagę na dużą liczbę nazw charakteryzujących o motywacji konwencjonalnej. Nadawanie tych nazw przyłączonym sołectwom wskazuje na pewną marginalizację tych części miasta, wiele bowiem propriów tej klasy tworzy rozmaite klucze nazewnicze o pozornej motywacji. Nieduży jest również odsetek nazw, odnoszących się do uzdrowiska, a także tradycji górniczej.

3.1.10 Podsumowanie

Przedstawiony materiał pokazuje, w jaki sposób poprzez nazwy własne w Jastrzębiu-Zdroju ewoluował obraz miasta. Zalążek ośrodka miejskiego, stanowiący utworzony w XIX wieku kurort, z czasem stawał się dużym miastem przemysłowym, którego populacja rosła gwałtownie z roku na rok. Obraz swojego i obcego ulegał przekształceniom równolegle z

procesami, kształtującymi Jastrzębie-Zdrój. O ile bowiem u zarania górniczych dziejów miejscowości to przyjezdnych, „werbusów" określano jako obcych i przypisywano im rozmaite wady, o tyle obecnie Jastrzębie-Zdrój zdominował niemal całkowicie żywioł polski, Ślązacy zaś stali się obcymi.

Niezależnie jednak od tego, w jaki sposób postrzegani byli przybysze, a jak autochtoni, w polityce nazywania obiektów miejskich w Jastrzębiu-Zdroju dostrzec można rozmaite cechy oswajania przestrzeni. Działające przez cały okres powstawania miasta uzdrowisko inspirowało kreatorów nazw do nadawania mian, kojarzących się z kurortem. Pomimo iż jastrzębskie sanatorium już nie funkcjonuje, przestrzeń onimiczna miasta zawiera w sobie jeszcze mnóstwo nazw o podłożu uzdrowiskowym. Wyjątkiem są dawne zabudowania kurortu. Ich propria są już w znacznej mierze zapomniane przez jastrzębian, budynki te zaś służą rozmaitym instytucjom i punktom handlowo-usługowym.

Inną cechą związaną z onimicznym oswajaniem przestrzeni jest polityka nominacyjna, dążąca do podtrzymania więzi ziemi jastrzębskiej z Górnym Śląskiem. Różnorakim obiektom miejskim patronują bowiem zasłużeni śląscy pisarze, poeci, artyści, politycy, działacze społeczni itp., a także powstańcy śląscy, walczący o przyłączenie regionu do II Rzeczypospolitej. Podobną funkcję pełnią miana, które zapoczątkowują i kultywują młodą tradycję górniczą miasta i jego mieszkańców. Nazwy te pozwoliły wskrzesić poczucie wspólnoty z Górnym Śląskiem także wśród przybyszów.

Pozostając przy kwestii oswajania i porządkowania przestrzeni, warto podkreślić trwałość cyfrowego systemu określania kolejnych osiedli, od wielu lat funkcjonującego w nieoficjalnym obiegu komunikacyjnym wśród mieszkańców miasta. Znaczna większość bloków w centralnej części Jastrzębia-Zdroju była budowana na jednej licencji, przestrzeń nie wyróżniała się żadnym szczególnym elementem. W blokach tych zamieszkali przybysze z różnych stron Polski, których w dużej mierze nie łączyło nic, oprócz pracy na kopalni. Przed urzędnikami, nadającymi stosowne nazwy w miejskiej przestrzeni, stanęło trudne zadanie, by znaleźć odpowiednią podstawę, mogącą połączyć to dotąd niezintegrowane środowisko. W tych warunkach dla rozróżnienia poszczególnych osiedli mieszkańcy wykorzystali cyfrowe, robocze określenia części miasta. Ta najprostsza metoda porządkowania przestrzeni przyjęła się wśród mieszkańców Jastrzębia-Zdroju równolegle z oficjalnymi nazwami osiedli. Warto przypomnieć, że miana obiektów miejskich służą nie tylko oswajaniu miejsca. Są także spoiwem, elementem łączącym mieszkańców z miastem. Poprzez symbole, związane z rozmaitymi urbanonimami, manifestuje się wyznawane wartości, uznaje się pamięć ważnych wydarzeń lub istotnych postaci. Pierwszym mieszkańcom Nowego Jastrzębia, którzy składali

się z ludzi pochodzących z bliższych lub dalszych stron Polski, nie sposób było znaleźć wspólnych symboli. Dlatego w obiegu nieoficjalnym prosta, cyfrowa numeracja poszczególnych osiedli, ze względu na swoją neutralność, okazała się najskuteczniejsza i do dzisiaj wielu mieszkańców Jastrzębia-Zdroju posługuje się nią dla określania miejskiej przestrzeni.

Rozważania o swojskości i obcości zawartej w nazewnictwie miejskim Jastrzębia-Zdroju nie jest łatwym zadaniem. Trudno bowiem stwierdzić jednoznacznie, czy rdzenni mieszkańcy ziemi jastrzębskiej za swoich uważali Niemców, Polaków, czy może identyfikowali się jako grupa nienależąca do żadnej z tych nacji. Wiele niemieckich propriów, wyekscerpowanych z dawnych map i dokumentów, to onimy utrwalone w jastrzębskiej kartografii. Nieliczne tylko niemieckie nazwy nosiły znamiona adaptacji fonetycznej jednostek z języka polskiego lub dialektu śląskiego. Niemniej jednak pamięć o mikrotoponimach, istniejących na ziemi jastrzębskiej, znalazła odzwierciedlenie przede wszystkim w plateonimii peryferyjnych sołectw. Duża jest bowiem liczba propriów miejscowych i innych obiektów, które funkcjonowały na obszarze obecnego centrum miasta, a które z czasem zanikły i obecne są tylko na dawnych planach i mapach.

Jastrzębie-Zdrój, a zwłaszcza Nowe Jastrzębie, czyli centralne tereny miasta, miało być zupełnie nową miejscowością, a paralelnie do niej tworzono zupełnie nowe nazwy. Świadczyć mogą o tym chociażby liczne pozornie kierunkowe nazwy ulic, tworzące rozmaite klucze semantyczne. Tworzenie tych mian było kolejną cechą charakterystyczną oswajania zupełnie nowej przestrzeni dla pionierów, twórców dużego miasta górniczego, pochodzących z wielu różnych stron Polski.

4.1 Opozycja *centrum/peryferie*

Dychotomia *centrum/peryferie* rozwijana jest przede wszystkim przez nauki społeczne. Wiąże się ze społecznymi oraz ekonomicznymi procesami w skali globalnej. Teoria, której odpowiadają te dwa przeciwstawne pojęcia, zwana doktryną rozwoju zależnego, powstała w latach 60. XX w. w Ameryce Łacińskiej. Jej twórcą jest Raul Prebisch, zaś główną tezą jest to, iż „kształt i sposób funkcjonowania gospodarki państw peryferii jest podporządkowany zaspokajaniu potrzeb państw centralnych” (Myszka 2016: 373).

Kontynuatorem tej myśli był Immanuel Wallerstein, twórca tzw. koncepcji systemu światowego. Zgodnie z jego teorią, centrum jest uprzywilejowaną częścią konkretnego terytorium, uzależniającą od siebie peryferia. Te zaś są podporządkowanymi władzy centrum

obszarami. Zależność ta polega na tym, że wartości oraz funkcje centrum wyznaczają „rozumienie wartości i funkcji peryferii" (Holzer 2013: 72; Myszka 2016: 373-374).

Centra charakteryzuje przede wszystkim „wewnętrzna integracja instytucji, idei i wartości", ład, stabilność, dominacja. Są to obszary rdzeniowe[275], będące miejscami stycznymi wielu różnych kultur głównie wskutek napływu ludności. *Peryferie* natomiast cechują cząstkowe wartości, niejednokrotnie sprzeczne wewnętrznie, chaos, niestabilność, słabość i uzależnienie. Obszary peryferyjne są zależnymi w stosunku do centralnych. Charakteryzuje je większa konserwatywność, np. silna pozycja religii lub języka regionalnego (Myszka 2016: 374).

Teorie, o których wspomniano, odnoszą się do reprezentacji ujęcia dychotomii *centrum/peryferie* z punktu widzenia ekonomii oraz socjologii. Badacze różnych dyscyplin naukowych wykorzystywali tę opozycję w swoich analizach, np. socjolog Tomasz Zarycki (2009), który odniósł kategorię *centrum/peryferie* do skali narodowej. W jego opinii, za miasta centralne w Polsce uznać należy Warszawę oraz kilka metropolii, takich jak Poznań, Kraków i konurbacja górnośląska (Zarycki 2009: 212-306).

Dychotomię *centrum/peryferie* rozpatrywać można jednak w również w kontekście językowym. W lingwistyce istnieje podział na języki *centralne* i *peryferyjne*, wyodrębnione po rozpadzie języka praindoeuropejskiego. Do *peryferyjnych*, zwanych kentumowymi, zalicza się te języki, w których nie doszło do przekształcenia się konsonantów *k*', *g*' w spółgłoski *s, z*. Są to języki: tocharskie, hetyckie, italskie, greckie, celtyckie oraz germańskie. Natomiast w grupie *centralnej*, zwanej satemową, znalazły się języki: albańskie, bałtosłowiańskie, indoirańskie oraz tracko-ormiańskie (Milewski 2004: 134-135; Kułakowska, Myszka 2013: 21). Ponadto, w myśl tzw. teorii falowej „każda zmiana językowa powstaje w pewnej określonej okolicy i z niej rozchodzi się we wszystkich kierunkach po obszarze zajętym przez dane społeczeństwo. Zmiana rozpowszechniająca się zatacza w terenie coraz szersze kręgi, podobne do kręgów fal na powierzchni wody rozchodzących się z miejsca, w który wrzuciliśmy kamień". Oznacza to zatem, że im dalej od centrum zachodzą zmiany, tym mniej są regularnie. Skutkiem tego jest utrzymywanie się największej liczby archaizmów na peryferiach danego obszaru językowego (Milewski 2004: 105).

Słownik języka polskiego PWN podaje następujące znaczenia wyrazu *centrum*: 1. 'środkowa część czegoś', 2. 'miejsce, w którym coś się koncentruje' oraz 3. 'stronnictwa lub

[275] Por. angielskie określenia centrów: *core* lub *hard core* z ang. *core* 'rdzeń' (Maliszowa 1974: 11; Wallis 1979: 18, 21).

partie polityczne pośrednie między lewicą a prawicą'[276]. Pierwsze dwie definicje odnoszą się do lokatywności, ostatnie wyjaśnienie natomiast związane jest z tradycyjną osią polityczną. Natomiast *centralny* definiuje się jako: 1. 'znajdujący się w centrum' i 2. 'główny'[277].

Według tego samego słownika, słowo *peryferie* oznacza: 1. 'dzielnice miasta położone daleko od centrum', 2. 'zewnętrzna część czegoś', a także 3. 'coś mniej ważnego'. Pierwsza definicja wyraźnie odnosi się do określonego obszaru miasta, które stanowi terytorium odległe od jego rdzenia. Opis ten wskazuje zatem na znaczenie lokatywne. Na oddalenie od środka wskazuje również drugie wyjaśnienie leksemu. Trzecie zaś odnosi się do wagi danego zjawiska. Wewnętrzne zróżnicowanie dychotomii *centrum/peryferie* w dużej mierze dotyczy konotacji z prestiżem lub jego brakiem (Myszka 2016: 376). Jak podkreśla K. Handke, wyraz *centrum* wywodzi się z czasów starożytnych, używany jako człon rozmaitych złożeń, jak np. *antropocentryzm, koncentryczny* czy *egocentryczny*, i chociaż wyrazy pokrewne, takie jak *środek* czy *środkowy* wpisywały się w analogiczne relacje przestrzenne, to jednak „w odczuciu współczesnego człowieka nie oddają one w pełni tego, co może zawierać rozpowszechnione dzisiaj pojęcie *centrum*" (Handke 1997: 455-456).

W opinii Y.-F. Tuana, w pojmowaniu przestrzeni funkcjonują pewne podobieństwa, które przekraczają granice kultur. Jest to pochodną faktu, że „człowiek jest miarą wszystkich rzeczy". Zatem podstawowe zasady organizacji przestrzennej wynikają zarówno z postawy i struktury ludzkiego ciała, jak i relacji pomiędzy ludźmi. „Ciało nie tylko zajmuje przestrzeń, ale poprzez swoje intencje rządzi nią". Przestrzeń zaś jest ludzką konstrukcją (Tuan 1987: 51-52). Można więc uznać, że prestiż centrum jest silnie umocniony w ludzkich społecznościach. Wszędzie bowiem ludzie uznają, iż to ich kraj jest środkiem lub centrum świata (Tuan 1987: 56).

Do podobnych spostrzeżeń doszedł wybitny historyk religii i religioznawca Mircea Eliade. Rumuński badacz zaobserwował w różnych kulturach istnienie przestrzeni świętej, będącej jedyną rzeczywistą, silną i znaczącą w stosunku do innych przestrzeni nieuświęconych, pozbawionych struktury, znaczenia, a także formy. Według Eliadego, doświadczenie przestrzeni, cechującej się niejednorodnością, porównywalne jest ze stworzeniem świata. „Przełamanie przestrzeni umożliwia zaistnienie świata, odsłania bowiem punkt stały, centralną oś wszelkiej przyszłej orientacji. Gdy w hierofanii przejawia się *sacrum*, dochodzi nie tylko do przełamania jednorodnej przestrzeni, lecz również do objawienia rzeczywistości, która przeciwstawia się nierzeczywistości rozległych obszarów dookolnych". Hierofania objawia

[276] https://sjp.pwn.pl/szukaj/centrum.html (dostęp: 07.06.2022).
[277] https://sjp.pwn.pl/szukaj/centralny.html (dostęp: 07.06.2022).

punkt stały w nieskończonej rozciągłości, w której nie istnieje żaden punkt, pozwalający ustalić orientację. Punktem tym jest właśnie *centrum* (Eliade 2004: 35-36).

Rumuński religioznawca podaje rozmaite przykłady, popierające jego hipotezę, m.in. wklęsły środek Rzymu, *mundus*, będący punktem stycznym świata ziemskiego z niższymi sferami, interpretowany przez rozmaitych uczonych jako pępek świata - *omfalos,* indyjskie miasta, pośrodku których sytuowano siedzibę bogów - górę Meru, a także Syjam, podzielony na cztery prowincje ze stolicą w centrum, pośrodku której znajdował się pałac. „Kraj odwzorowywał Wszechświat, ten bowiem, wedle syjamskiej kosmologii, jest czworokątem z górą Meru pośrodku. […] Król, znajdujący się w centrum świata, jest *czakrawartinem,* Kosmokratorem" (Eliade 2004: 37-39).

Dla rozważań o *centrum* i *peryferiach* istotną kwestią jest także lokalizacja Górnego Śląska we współczesnej Polsce. Maria Szmeja udowadnia, że Śląsk jest pograniczem zarówno etnicznym, jak i kulturowym. Badaczka twierdzi, iż na Śląsku, rozumianym jako Śląsk wschodni (uprzemysłowiona część, włączona do II Rzeczypospolitej wskutek plebiscytu), Śląsk Opolski oraz Śląsk Cieszyński, skupiali się ludzie różnych narodowości. Na tym terenie krzyżowały się szlaki handlowe z południa, wschodu oraz zachodu, zaś po licznych i pustoszących wojnach zasiedlali je głównie niemieccy lub żydowscy osadnicy. Wschodni, zindustrializowany obszar zasiedlany przez przedstawicieli rozmaitych europejskich nacji równolegle z uprzemysłowieniem Śląska. Byli to ludzie z kapitałem założycielskim, ale również specjaliści i organizatorzy nowego życia regionu. Według Steina Rokkana i Dereka Urwina Śląsk jest obszarem policefalnym, który charakteryzuje się wielorakością narodów oraz kultur, w odróżnieniu od terenów monocefalnych o homogenicznej strukturze etnicznej i kulturowej, usytuowanych zwykle w centrum kraju. Tak rozumiane peryferie to pogranicze w rozumieniu Fredrika Bartha, to znaczy takie, gdzie przedstawiciele różnych narodowości i kultur bezustannie się z sobą kontaktują (Szmeja 2017: 8). Górny Śląsk zatem w omawianej dychotomii znajduje się na *peryferiach*, cechujących się wielokulturowością i wieloetnicznością.

Stwierdzenia te pozwalają zatem zrozumieć, na czym polega istotność *centrum*. Rozważania te odnoszą się także do *centrum miasta*. W ujęciu A. Wallisa jest to ta część miasta, która: 1) jest obszarem odrębnym pod kątem instytucjonalnej infrastruktury, kompozycji urbanistycznej oraz wartości architektonicznych w stosunku do innych części przestrzeni miejskiej, 2) stanowi obszar względnie niewielki w proporcji do całego miasta, 3) jest terytorium najlepiej dostępnym dla użytkowników pod kątem komunikacyjnym, 4) stanowi obszar istotny z punktu widzenia funkcjonowania miejskiej społeczności, jak również tych grup

społecznych, które są zdominowane przez oddziaływanie danego miasta, a także 5) identyfikowana jest przez mieszkańców miejscowości jako teren zbiegania się najważniejszych procesów życia publicznego (Wallis 1979: 19). Centrum miasta stanowi więc obszar, „który dzięki swym urbanistycznym i architektonicznym wartościom pozwala na największą koncentrację publicznych procesów społecznych, stanowiących warunek społecznej integracji i rozwoju ludności miasta oraz jego społecznego zaplecza" (Wallis 1979: 24). Przestrzeń centralna miejscowości ma znaczenie dla dwóch wymiarów społecznego życia. Należą do nich wyszukane potrzeby konsumpcyjne i możliwość spożytkowania wolnego czasu. „Oferty centrum to atrakcje kulturalne, spotkania, dokonywanie zakupów, krążenie po mieście". Centrum dostarcza możliwości „przeżycia całego miejskiego organizmu" (Czerwiński 1975: 120, 127-128).

Miasto wytwarza pewne rodzaje ról, które są warunkiem organizacji życia społecznego na centralnym obszarze miejscowości. A. Wallis wymienia kilka podstawowych dla społeczeństwa miejskiego procesów. Są to: procesy informacyjnego metabolizmu (centrum pełni funkcję gromadzącą, przetwarzającą i nadającą rozmaite informacje), procesy poznawcze (przez wiele stuleci centra miast były „dla mieszkańców głównym, jeżeli nie jedynym oknem na świat"), procesy społecznej realizacji prestiżu (w centrum dokonuje się realizacji prestiżu poprzez udział w rozmaitych spotkaniach, zebraniach, premierach, koncertach, akademiach, uroczystościach, a także podczas spacerów, kontaktów międzyludzkich, publicznie obchodzonych świąt itp.), procesy selekcji wartości i podejmowania decyzji (na obszarach centralnych miast dokonują się procesy wyboru, oceny oraz lansowania różnych wartości, zarówno społecznych czy politycznych, jak i naukowych czy artystycznych), procesy społecznej identyfikacji (centrum otwiera perspektywy związane z wytwarzaniem identyfikacji, ciągłości i wspólnoty na rozmaitych płaszczyznach życia społecznego), jak również procesy społecznej integracji (centralna przestrzeń miasta sprzyja powstawaniu więzi międzyludzkich i utrzymywaniu tych relacji). W opinii socjologa, centrum jest przestrzenią wielu możliwości, maksymalnych wyborów, różnorodności i wysokich standardów. Charakteryzuje je również specyficzna i z reguły bardziej elitarna struktura zawodowa mieszkańców, zdominowana jest bowiem zwykle przez przedstawicieli zawodów umysłowych i usługowych (Wallis 1977a: 208-217).

Jak wskazują rozmaici badacze, od XX wieku postępuje kryzys centrów miejskich. W przestrzeni, w której przekazywano z pokolenia na pokolenie historyczne treści, lokuje się różnorakie punkty usług. Sytuacja ta wpisuje się w strukturalne przeobrażenia współczesnego społeczeństwa, które cechuje silne zurbanizowanie. „W mieście, które przez wieki było

emanacją piękna, dominuje wszechobecna komercja i konsumpcja. Kicz wypiera harmonię, ład, gdyż daje się lepiej sprzedać" (Jędrzejczyk 2004: 63). A. Wallis dodaje także, że do kryzysu centrum przyczyniło się zdominowanie przez linie komunikacyjne otwartych przestrzeni, co zatarło tradycyjne i podstawowe jego funkcje (Wallis 1977a: 219). K. Bierwiaczonek i T. Nawrocki piszą natomiast, że w miastach coraz rzadziej można zaobserwować przestrzeń idealnie otaczającą centrum. Funkcje obszarów centralnych przejmują domy i galerie handlowe, natomiast „agora przenoszona jest do cyberprzestrzeni. Pisze się o hipermarketyzacji przestrzeni centralnej, o fragmentaryzacji miasta, prywatyzacji przestrzeni publicznych i zaniku tożsamości miasta współczesnego" (Bierwiaczonek, Nawrocki 2009: 104-105).

Mając na uwadze powyższe dociekania dotyczące centralnej przestrzeni miasta, warto rozważyć, w jaki sposób ewoluowało pojęcie *centrum* w odniesieniu do starszego, zastanego w języku polskim wyrazu *śródmieście*.

A. Wallis dokonuje przeglądu ewolucji terminu *śródmieście* w polskiej leksykografii. Rozpoczyna od *Słownika języka polskiego* Lindego, zgodnie z którym *śrzódmieście* oznacza 'śrzodek miasta'. Jak wskazuje socjolog, było to bez wątpienia pierwsze znaczenie tego pojęcia, niezbyt jednak rozwinięte. *Słownik języka polskiego* M. Orgelbranda, wydany dwa lata po leksykonie Lindego, wskazuje już na pewne dodatkowe właściwości *śródmieścia*: 'środek miasta, kwartał miasta najbardziej środkowy, we środku miasta będący'. Równie krótko, co Linde, *śródmieście* lub *śrzódmieście* definiuje Karłowicz w swoim słowniku: 'środek miasta, środkowa część miasta'. Leksykon Doroszewskiego wnosi niewiele: „śródmieście – środkowa część, centrum miasta". Znacznie bardziej rozbudowaną definicję proponuje jednak *Leksykon PWN*: 'Śródmieście, część miasta (zwykle centralna) o zwartej i intensywnej zabudowie, w której skupiają się ośrodki dyspozycji i usług w połączeniu z zabudową mieszkaniową, powstałą najczęściej w miastach szybko wzrastających w okresie kapitalizmu' (Wallis 1979: 20).

Jak podkreśla urbanistka Bożena Maliszowa, pojęcie śródmieścia nie jest jednoznaczne. Różni teoretycy wiążą je z intensywną zabudową obszaru centralnego, pełniącego rozmaite funkcje. Inni zaś określają w ten sposób tę część zabudowy, która tworzy przestrzeń o charakterze handlowo-rozrywkowym, lub ośrodek skupiający zespół funkcji, mających charakter ogólnomiejski, uzupełniony punktami usługowymi. „W teoretycznie czystym układzie funkcjonalnym można by uznać, że pojęcie śródmieścia pokrywa się z centrum miasta". Nie chodzi jednak, jak uważa badaczka, o centra sklepowe, lecz o „ten obszar leżący w środku ciężkości układu komunikacji, który skupia większość usług ogólnomiejskich,

głównie z zakresu administracji i kultury oraz organizacji politycznych i społecznych, jak i usług sklepowych, żywienia i części rzemiosła" (Maliszowa 1974: 13).

W dalszej części rozważań B. Maliszowa zarysowuje różnice pomiędzy *centrum* a *śródmieściem*. W jej opinii za *centrum* należy uznać obszar „funkcjonalnie wyodrębnionego ośrodka miasta o funkcjach usług oddziałujących co najmniej w skali całego miasta, położony w miejscu, gdzie zbiegają się szlaki różnych rodzajów komunikacji". Cechuje się ono najintensywniejszą zabudową, jest też skupiskiem najsilniejszych aktywności społecznych, pełni również rolę największego ośrodka pracy w mieście. *Śródmieście* natomiast to obszar „o funkcjach mieszanych, którego dominantę stanowią funkcje usługowe charakterystyczne dla ośrodka miejskiego". Podobnie jak *centrum*, teren ten charakteryzuje się intensywną zabudową, pełni również funkcję ośrodka pracy oraz aktywności. Według B. Maliszowej, w planowanych układach centrum jest wyraźnie wyodrębnione w obszarze śródmieścia, czasami nawet może funkcjonować jako oddzielny element, który zastępuje śródmieście (Maliszowa 1974: 20).

Oprócz różnic funkcjonalnych, *śródmieście* od *centrum* dzielą rozbieżności historyczne. Śródmieście bowiem występuje w miastach o kilkusetletniej przeszłości. Wskutek postępującego rozwoju przestrzennego dawnych miast, nowe obszary nakładają się z różnych stron na istniejące śródmieście, tworząc nowsze dzielnice. W wyniku swojej dawności, obszar, stanowiący śródmieście, skupia najważniejsze budowle, zespoły zabytkowe lub instytucje publiczne o znaczeniu ogólnomiejskim. Śródmieście nie występuje jednak w miastach niewielkich oraz tych, które „były zakładane i planowane od razu w wielkiej skali". W Polsce do takich miast należą m.in. te, wybudowane po II wojnie światowej. „Posiadają one wykształcone centrum, nie posiadają natomiast śródmieścia. […] Centrum występuje zatem w każdym mieście, śródmieście – tylko w miastach z przeszłością, które jednocześnie przekroczyły pewien prób wielkości" (Wallis 1979: 21-22).

Zgodnie z tym, co rozmaici badacze rozumieli przez *centrum*, stwierdzić należy, iż jest to zarówno centralny teren miasta ujęty z perspektywy lokatywnej, jak i obszar skrzyżowania się istotnych ciągów komunikacyjnych, a także miejsce o znaczeniu społecznym, w którym usytuowane są różnorakie instytucje administracyjne i polityczne. Jest to także obszar miasta, pełniący funkcje rekreacyjne, rozrywkowe oraz konsumpcyjne. Prestiż, charakteryzujący *centrum*, jest uwarunkowany kulturowo, przestrzenie centralne są bowiem dla wielu kultur miejscem świętym.

Natomiast *peryferie* to obszary od *centrum* oddalone, mniej istotne, pełniące przede wszystkim funkcje zaplecza społeczno-gospodarczego przestrzeni centralnej. W odróżnieniu od *centrum*, charakteryzującego się miejską i rozwiniętą zabudową, *peryferie* kojarzone są z

wiejskością. Są to również tereny pozbawione gęstej zabudowy. Nie podlegają podobnym wpływom, co przestrzenie centralne, oddziaływanie rozmaitych innowacji i nowych nurtów dociera tam znacznie później. *Peryferie* są zatem bardziej konserwatywne, tradycjonalistyczne.

4.1.1 Centrum i peryferie w Jastrzębiu-Zdroju

Jastrzębie-Zdrój dzieli się na 21 jednostek administracyjnych: 15 osiedli oraz 6 sołectw. Według *Słownika języka polskiego PWN* wyraz *osiedle* definiuje się jako: 1. ‘nieduże skupienie budynków w mieście lub na wsi; też: zespół bloków mieszkalnych’, a także potocznie 2. ‘ludzie mieszkający w takim zespole budynków’[278]. Z punktu widzenia rozważań dotyczących podziału administracyjnego istotne jest pierwsze znaczenie leksemu *osiedle*, związane z pewnym zabudowanym i zamieszkałym obszarem.

Pojęcie *osiedle* przybliża także *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych*. W myśl tego dokumentu *osiedlem* jest „zespół mieszkaniowy stanowiący integralną część miasta lub wsi”[279]. W tej definicji kładzie się zatem nacisk na nierozłączność *osiedla*, będącego skupiskiem domów i bloków mieszkalnych, z miejscowością, w której ta jednostka się znajduje. Kolejnym dokumentem, którego tekst należy przytoczyć, jest *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 lutego 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym*. W obwieszczeniu tym można znaleźć informację, iż jedną z jednostek pomocniczych gminy są *osiedla*[280].

Dokument ten, określający podział administracyjny gminy, uwzględnia również *sołectwa*. Chociaż w obwieszczeniu brakuje definicji *sołectwa*, można domniemać, iż słowo to funkcjonuje tam w znaczeniu wsi lub zespołu wsi, zgodnie z wyjaśnieniem *Słownika języka polskiego PWN*: ‘najmniejsza jednostka podziału terytorialnego w Polsce obejmująca wieś lub sąsiadujące ze sobą wsie’[281].

Sołectwa jednak, oprócz tego, że funkcjonują jako jednostki podziału administracyjnego gmin wiejskich lub miejsko-wiejskich, mogą powstawać również w ramach gmin miejskich, a

[278] https://sjp.pwn.pl/szukaj/osiedle.html (dostęp: 16.06.2022).
[279] Por. *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych*.
[280] Por. *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 lutego 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym*.
[281] https://sjp.pwn.pl/szukaj/sołectwo.html (dostęp: 16.06.2022).

także w miastach na prawach powiatu, zwanych powiatami grodzkimi[282]. Jastrzębie-Zdrój jest jednym z 66[283] polskich miast na prawach powiatu. Tak rozumiane *sołectwa* funkcjonują jako jednostki administracyjne w 13 gminach miejskich.

Podział Jastrzębia-Zdroju na osiedla i sołectwa funkcjonuje już od 2002 roku i został wprowadzony wraz z wejściem w życie uchwały nr XLL/1036/2002. W kolejnych latach dokonywano korekt statutów, obszaru terytorialnego, a nawet nazw niektórych jastrzębskich jednostek administracyjnych. Zgodnie z obowiązującym stanem prawnym w mieście funkcjonuje 15 osiedli (*os. Arki Bożka*, *os. Barbary*, *os. Bogoczowiec*, *os. Chrobrego*, *os. Gwarków*, *os. Morcinka*, *os. Pionierów*, *os. Przyjaźń*, *os. Jastrzębie Górne i Dolne*[284], *os. Staszica*, *os. Tuwima*, *os. 1000-lecia - Szeroka*[285], *os. Zdrój*, *os. Zofiówka* oraz *os. Złote Łany*[286]) i 6 sołectw (*sołectwo Bzie*, *sołectwo Moszczenica*, *sołectwo Ruptawa-Cisówka*[287], *sołectwo Borynia*, *sołectwo Skrzeczkowice*, a także *sołectwo Szeroka*)[288].

Znaczną część przyłączonych w 1975 roku do Jastrzębia-Zdroju wsi stanowią obecnie tereny 6 sołectw. Są one położone w północnej (*sołectwo Borynia*, *sołectwo Skrzeczkowice* i *sołectwo Szeroka*), wschodniej (*sołectwo Bzie*), południowej (*sołectwo Ruptawa-Cisówka*) i południowo-zachodnej (*sołectwo Moszczenica*) części miejscowości. Natomiast obszar miasta przed 1975 rokiem, obejmujący terytorium Jastrzębia-Zdroju, Jastrzębia Dolnego i Jastrzębia Górnego, składa się z 13 osiedli, usytuowanych w geograficznym centrum miasta. Pozostałe 2 osiedla stanowią enklawy na terenie *sołectwa Szeroka* (*os. 1000-lecia - Szeroka*) i *sołectwa Moszczenica* (*os. Złote Łany*).

[282] Por. https://funduszesoleckie.pl/index.html@p=675.html (dostęp: 16.06.2022).
[283] Por. https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/ (dostęp: 16.06.2022).
[284] W tekście uchwały nr XLL/1036/2002 figuruje nazwa *os. Pszczyńska*).
[285] Zapisywane również jako *os. Tysiąclecia*.
[286] Do początku lat 90. XX wieku osiedle to nazywało się *os. Nowotki*.
[287] Również *sołectwo Ruptawa*.
[288] Por. https://www.jastrzebie.pl/strefa-mieszkanca/solectwa-i-osiedla (dostęp: 16.06.2022).

Rysunek 5 Podział administracyjny Jastrzębia-Zdroju. Źródło: https://www.jastrzebie.pl/strefa-mieszkanca/solectwa-i-osiedla

W ujęciu lokatywnym *centrum* Jastrzębia-Zdroju stanowi 13 osiedli, położonych w środku miasta, natomiast przez *peryferie* rozumieć należy obszar 6 obrzeżnych sołectw, włączonych w wyniku procesów urbanizacyjnych w granice miasta do 1975 roku, jak również funkcjonujących w nich 2 osiedli.

O ile jednak ustalenie geograficznie uwarunkowanej przestrzeni centralnej i peryferyjnej miasta było zadaniem łatwym, o tyle stwierdzenie, co w ujęciu prestiżowym i społecznym stanowi *centrum,* a co *peryferie* Jastrzębia-Zdroju, wymaga dłuższych dociekań.

Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, Jastrzębie-Zdrój, powstałe od podstaw, miało być modelowym miastem socjalistycznym. Miało to być więc miasto idealne, ludzkie i sprawiedliwe pod każdym względem. „Miasto stało się więc zasadniczym obszarem tworzenia socjalistycznego społeczeństwa i modelu życia zgodnego z dogmatyką naukowego socjalizmu. Ponadto pojęcie miasta socjalistycznego zostało ściśle powiązane z pojęciem miasta przemysłowego". Istotnym wiec zagadnieniem dla planistów było przebudowanie struktury urbanistycznej i kreacja całkowicie nowej przestrzeni miejskiej, powstałej na bazie racjonalnego planowania. Jedną z koncepcji tego planowania było zlikwidowanie różnic między bogatym śródmieściem a przedmieściami. „W bezklasowym społeczeństwie wszystkie dzielnice mieszkaniowe powinny być równoprawne i egalitarne", pozbawione cech miast kapitalistycznych. „Z kolei obiekty centralne tworzące śródmieście nie powinny przeciwstawiać się reszcie miasta, tak jak niegdyś pałace i rezydencje klasy dominującej".

Prowadziło to wielokrotnie do zdegradowania, a nawet likwidacji tak wyrazistych atrybutów miejskiej przestrzeni, jak zaułek, kamienica, zabytkowe centrum i rynek. Utworzenie takiego miasta miało pomóc w ukształtowaniu nowego, socjalistycznego społeczeństwa (Odoj 2013: 39-40).

Mając zatem na uwadze fakt, że jeszcze przed znalezieniem złóż węgla ziemia jastrzębska nie stanowiła jednolitego ośrodka miejskiego, nie może dziwić, iż na terenie miasta nie ma i nie było śródmieścia ani rynku. Rynek, będący jednym z charakterystycznych obszarów miasta kapitalistycznego, nigdy nie powstał. Natomiast śródmieście, które, zgodnie ze wspomnianymi wcześniej ustaleniami A. Wallisa, jest najstarszą częścią miasta, na którą nawarstwiają się kolejne obszary, stanowiące integralną część miejscowości, nie mogło istnieć, gdyż Jastrzębie-Zdrój jest konglomeratem kilku wiosek, scalonych w jeden organizm miejski.

Jedną z wielu inwestycji, zawartych w planach zagospodarowania przestrzennego powstającego Jastrzębia-Zdroju, była budowa obszaru centrum, położonego w środkowej części V osiedla. Przestrzeń centralna, w której znaleźć się miały m.in. siedziby urzędów, duże kino, Pałac Młodzieży, Dom Rzemiosła, dworce PKP i PKS, hotel, przychodnie, biblioteka główna, hala targowa, szkoła zespolona itp., miała powstawać od roku 1976, zaniechano jednak tej inwestycji ze względu na kryzys gospodarczy, panujący w PRL w dekadzie Gierkowskiej (Boratyn 2013a: 23-24; Boratyn 2013b: 37). Obszar, który miał stanowić centralną część miasta, skupiać rozmaite urzędy, siedziby i punkty usługowe, a także pełnić funkcję rekreacyjną i konsumpcyjną, nigdy zatem nie powstał. Do dziś w administracyjnych granicach Jastrzębia-Zdroju nie ma przestrzeni, którą można określić jako centralną, prestiżową.

K. Bierwiaczonek, badając przestrzenie publiczne wybranych górnośląskich miast, stwierdził, że namiastkę centrum Jastrzębia-Zdroju „stanowiły wybudowane w roku 1975 domy handlowe Supersam i Domus oraz niewielka przestrzeń przed tym pierwszym" (Bierwiaczonek 2016: 92). I rzeczywiście wielu jastrzębian do dziś uważa za przestrzeń centralną tę część miasta, określaną potocznie jako *Superek* (od nazwy domu handlowe Supersam) lub *Pawilony* (w obrębie placu znajdują się różne pawilony handlowe; nazwa ta może być również przeniesiona z dawnej nazwy przystanku *Al. Piłsudskiego Pawilony*). W tej przestrzeni nie ma jednak siedzib urzędów, miejsce to nie skupia życia społecznego mieszkańców. Usytuowane jest w nim kilka sklepów i placówek banków. Nie można go zatem określić jako *centrum* w ujęciu prestiżowym.

Brak wyraźnie zaznaczonej przestrzeni centralnej w Jastrzębiu-Zdroju podkreślili również I. Kantor-Pietraga i R. Krzysztofik. Badacze zaobserwowali, że centralne funkcje „są wyraźnie rozproszone w przestrzeni miasta, mają charakter endogeniczny i nie stanowią

znacząco atrakcyjnej oferty dla mieszkańców sąsiednich miast i gmin" (Kantor-Pietraga, Krzysztofik 2011: 11).

Warto w tym miejscu poświęcić więcej uwagi wynikom badań, przeprowadzonym w Jastrzębiu-Zdroju w 2012 roku przez K. Bierwiaczonka. Rozmówcami socjologa było 339 mieszkańców Jastrzębia-Zdroju. Badacz pytał o miejsca, które oddają charakter miasta, miejsca ulubione oraz unikane, a także o aktywność w przestrzeni miejskiej (Bierwiaczonek 2013). Na potrzeby rozważań o centrum miasta należy uwzględnić odpowiedzi, dotyczące miejsc charakterystycznych dla Jastrzębia-Zdroju, a także ulubionych przestrzeni jastrzębian.

Wyniki sondy wykazały, że co czwarty mieszkaniec Jastrzębia-Zdroju nie był w stanie stwierdzić, jakie miejsce oddaje charakter miasta, lub stwierdził, iż takiego miejsca nie ma. Jest to skutek polityki planistycznej w okresie powstawania Jastrzębia-Zdroju, a także specyfiki miasta postindustrialnego. Blisko 42% ankietowanych odpowiedziało, iż za miejsce, które oddaje charakter Jastrzębia-Zdroju, uważa Park Zdrojowy, usytuowany w dawnym kompleksie uzdrowiskowym. Znacznie mniej, bo niespełna 19% rozmówców, wskazało na kopalnie jako przestrzeń charakterystyczną dla Jastrzębia-Zdroju. Blisko 10% osób, zapytanych o takie miejsce, wskazało na najstarszą część miasta – osiedle Zdrój. Innymi obszarami, charakteryzującymi miejscowość w opinii mieszkańców Jastrzębia-Zdroju, były również: galerie handlowe (6,2%), dawny zespół uzdrowiskowy (5,9%), Galeria Jastrzębie (5,9%) i Jar Południowy (4,7%) (Bierwiaczonek 2013: 54). Duże rozbieżności we wskazaniu miejsc, oddających charakter miasta, udowadniają, że mieszkańcom trudno wskazać konkretną przestrzeń centralną.

Kolejne pytanie dotyczyło miejsca ulubionego w mieście. Tylko 51% jastrzębian potrafiła taką przestrzeń wskazać. Ponad 62% respondentów stwierdziło, że ich ulubionym miejscem jest Park Zdrojowy. Kryteriami wyboru Parku Zdrojowego były dla rozmówców atrakcyjność, duża ilość zieleni, możliwość spacerów, relaksu, znalezienia w nim ciszy. Znacznie mniejsza liczba jastrzębian wskazała na Galerię Jastrzębie (8,5%), którą wybierano ze względu na możliwość dokonywania zakupów. Kilkoro ankietowanych wyróżniło również basen, lodowisko oraz stadion. Inni zaś wskazywali niektóre osiedla, Jar Południowy, skatepark, place zabaw, kościoły, Kozią Alejkę czy ławkę przed blokiem. Jak podkreśla K. Bierwiaczonek, wyniki badań wskazują na bardzo duży krytycyzm, związany z użytkowaniem przestrzeni miejskiej, a także brak zadowolenia z jej jakości. Skutkuje to tym, że „mieszkańcy nie znaleźli w przestrzeni miejskiej takiego [miejsca – A.Ż.], w którym lubią przebywać". Ponadto badacz wskazuje, że tylko siedem uzasadnień wyboru ulubionego miejsca dotyczyło możliwości spotykania się z innymi ludźmi i były związane wyłącznie z przestrzenią osiedlową.

„Jeżeli współcześnie mówi się o znaczeniu przestrzeni publicznej to przede wszystkim jako miejscu spotkań, która rywalizować musi w tym względzie z przestrzenią wirtualną. Tym samym jastrzębskie uzasadnienia ulubionych miejsc w mieście niepokoją o tyle, że raczej pokazują potrzebę separacji niż współbycia z innymi w przestrzeni miejskiej" (Bierwiaczonek 2013: 56-57).

Okazuje się więc, że analiza urbanonimów przestrzeni centralnej w Jastrzębiu-Zdroju nie może być przeprowadzona z perspektywy prestiżowego znaczenia centrum. Najczęstszym uzasadnieniem wyboru ulubionego miejsca w Jastrzębiu-Zdroju było zwykle kryterium wypoczynku i spokoju. Biorąc pod uwagę cechy omawianej tu dychotomii kulturowej, zgodnie z którą obszar dużej aktywności charakteryzuje przestrzeń centralną, peryferie zaś są miejscem rekreacji, wskazane przez respondentów miejsca można uznać za peryferyjne. Badania jastrzębskich nazw miejskich w centrum miasta przeprowadzić zatem należy tylko w lokatywnym znaczeniu przestrzeni centralnej. Za peryferyjne uznać zaś należy propria funkcjonujące w jastrzębskich sołectwach.

4.1.2 Opozycja centrum/peryferie w ojkonimii Jastrzębia-Zdroju

Jak zostało wcześniej ustalone, centralna część miasta składa się z 13 osiedli. Nazwy tych jednostek administracyjnych to w większości onimy pamiątkowe, których jest 7: *os. Arki Bożka*, *os. Chrobrego*, *os. Gwarków*, *os. Morcinka*, *os. Pionierów*, *os. Staszica* oraz *os. Tuwima*. Ponadto 4 propria są lokalizujące: *os. Bogoczowiec*, os. *Jastrzębie Górne i Dolne*, *os. Zdrój* i *os. Zofiówka*. Funkcjonuje również 1 nazwa kultowa (*os. Barbary*) i 1 miano charakteryzujące (*os. Przyjaźń*). Spośród wszystkich propriów pamiątkowych tylko 2 motywowane są realistycznie. Są to zarazem najstarsze nazwy osiedli Nowego Jastrzębia: *os. Gwarków* i *os. Pionierów*. Onim, honorujący św. Barbarę, ma także motywację realistyczną, w odróżnieniu od charakteryzującego proprium *os. Przyjaźń*. Na uwagę zasługuje fakt, że spośród 4 mian lokalizujących, tylko 3 są motywowane realistycznie: *os. Bogoczowiec*, *os. Jastrzębie Górne i Dolne* oraz *os. Zdrój*. Jak zostało napisane w rozdziale IV.3.7, *os. Zofiówka* desygnuje nie historyczną część Moszczenicy w południowo-zachodniej części miasta, lecz osiedle w okolicy kopalni *Zofiówka*. Należy zatem uznać nazwę tej jednostki administracyjnej jako motywowaną pośrednio.

Zaprezentowany materiał udowadnia, że propria jastrzębskich osiedli to zwykle nazwy honorujące wybitne postaci lub propria charakteryzujące i kultowe[289]. Warto zarazem podkreślić, że w nazewnictwie osiedli Jastrzębia-Zdroju pojawiają się także onimy lokalizujące, desygnują one jednak obszary, położone na obrzeżach centralnej przestrzeni miasta, sytuują się zatem na pograniczu centrum i peryferii.

Warto również przyjrzeć się nazwie *os. Pszczyńska*, czyli dawnemu onimowi obecnego *os. Jastrzębie Górne i Dolne*. Główną arterią tej części miasta jest kierunkowa i motywowana realistycznie *ul. Pszczyńska*. Zatem pierwotnie nazywając to osiedle, ponowiono plateonim w mianie tej jednostki administracyjnej. Należy więc sklasyfikować to proprium jako lokalizujące o motywacji realistycznej.

Takiej dyferencjacji, jak w nazwach centralnych osiedli miasta, nie ma jednak w peryferyjnych propriach sołectw. Są to bowiem propria lokalizujące motywowane realistycznie (*Borynia, Bzie, Moszczenica, Ruptawa-Cisówka, Skrzeczkowice* i *Szeroka*). Różne są tylko klasy 2 mian osiedli, stanowiących enklawy w granicach sołectw. W Szerokiej funkcjonuje bowiem *os. 1000-lecia - Szeroka*. Jest to onim pamiątkowy i lokalizujący motywowany realistycznie (budowę osiedla rozpoczęto bowiem rok po obchodach tysiąclecia istnienia Polski, ponadto ta część miasta stanowi enklawę wewnątrz *Szerokiej*). W granicach Moszczenicy znajduje się natomiast *os. Złote Łany*, którego proprium jest charakteryzujące i motywowane konwencjonalnie. Nazwa ta powstała w 1991 roku i zastąpiła budzący skojarzenia z systemem komunistycznym onim pamiątkowy o motywacji konwencjonalnej *os. Nowotki*.

Peryferyjne ojkonimy w przestrzeni Jastrzębia-Zdroju także nie odbiegają od tych, które funkcjonują w pozostałych miastach. Zwykle są to bowiem nazwy ponowione z dawnych mian miast, wsi, przysiółków lub kolonii[290]. Również *os. Złote Łany*, które oprócz funkcji wyróżniającej pełni także rolę reklamową, wpisuje się w politykę nominacyjną miejskich obrzeży. Nazywa się tak bowiem zwykle ciche i spokojne obszary obrzeżne miast. Na uwagę zasługuje jednak nazwa *os. 1000-lecia - Szeroka*. Złożona jest bowiem z dwóch elementów,

[289] Osiedla mieszkaniowe są uznawane za „odrębną kategorię toponimiczną", która sytuuje się z jednej strony między nazwami dzielnic, z drugiej natomiast – propriami ulic (Borek 1979: 66). Tworzywem onimów osiedli są w dużej mierze nazwy pamiątkowe (Myszka 2016: 168).

[290] Należy podkreślić, że prymarnie nazwy dzielnic nie powstawały jako określenia części miasta. Pierwotnie były to samodzielne jednostki osadnicze, które z biegiem lat zostały wchłonięte przez rozrastające się organizmy miejskie (Borek 1979: 62; Myszka 2016: 164). Związek takiego obszaru i jego nazwy z dawnymi samodzielnymi jednostkami osadniczymi, wcielonymi w granice miasta podkreślają także inni badacze (m.in. Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 189).

stanowiących o tym, iż proprium to jest zarazem pamiątkowe i lokalizujące. Wyróżnia się zatem na tle pozostałych peryferyjnych ojkonimów.

4.1.3 Opozycja centrum/peryferie w plateonimii Jastrzębia-Zdroju

Plateonimy w Jastrzębiu-Zdroju ze względu na swoją specyfikę nie zawsze wiążą się z uniwersalnie przyjętymi kryteriami omawianej dychotomii. Z tego względu analiza nazewnictwa jastrzębskich traktów komunikacyjnych wykorzystywać będzie przede wszystkim lokatywne rozumienie opozycji *centrum/peryferie*.

W systemie nazewniczym *os. Gwarków*, *os. Morcinka*, *os. Pionierów* oraz *os. Staszica* dominują pozornie kierunkowe miana ulic urobione od nazw regionów (*ul. Beskidzka*, *ul. Kaszubska*, *ul. Kurpiowska*, *ul. Łowicka*, *ul. Małopolska*, *ul. Mazowiecka*, *ul. Mazurska*, *ul. Podhalańska*, *ul. Śląska* i *ul. Warmińska*) lub miast (*ul. Katowicka*, *ul. Krakowska*, *ul. Lwowska*, *ul. Opolska*, *ul. Poznańska*, *ul. Warszawska* i *ul. Wrocławska*). Propria te tworzą zarazem klucz semantyczny. Podobne serie nazewnicze lub pojedyncze onimy powołuje się do życia zwykle na obrzeżach miast[291]. O ile zatem w innych miejscowościach polskich podobne miana związane są z peryferiami, o tyle w przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju mają one związek ze ścisłym centrum miasta.

Inną produktywną grupą plateonimów w centralnych osiedlach górnośląskiego miasta są konwencjonalne nazwy pamiątkowe. O ile w ścisłym centrum Jastrzębia-Zdroju wyodrębnić można niewiele takich propriów (*ul. Arki Bożka*, *ul. Jana Nowaka Jeziorańskiego*, *ul. ks. J. Popiełuszki*, *ul. Porozumienia Jastrzębskiego*, *ul. Solidarności*, a także *ul. Sybiraków*), o tyle w pozostałych osiedlach funkcjonuje znacznie więcej mian pamiątkowych. Na *os. Chrobrego* znajdują się onimy, tworzące klucz semantyczny od polskich władców (*ul. Stefana Batorego*, *ul. Władysława Jagiełły*, *ul. Kazimierza Jagiellończyka*, *ul. Kazimierza Wielkiego*, *ul. Królowej Jadwigi*, *ul. Jana Sobieskiego*, *ul. Władysława Łokietka*) i rodzimych olimpijczyków (*ul. Bronisława Czecha*, *ul. Janusza Kusocińskiego*, *ul. Heleny Marusarzówny*). Inna część Jastrzębia-Zdroju, *os. Jastrzębie Górne i Dolne*, obfituje w propria, składające się w serię nazewniczą od polskich poetów (*ul. Adama Asnyka*, *ul. T. Boya-Żeleńskiego*, *ul. K. I. Gałczyńskiego*, *ul. Zbigniewa Herberta*, *ul. Jana Lechonia*, *ul. Leśmiana*, *ul. J. Przybosia*, *ul. L. Staffa*, *ul. ks. Jana Twardowskiego* i *ul. K. Wierzyńskiego*) i pisarzy (*ul. J. I Kraszewskiego*, *ul. E. Orzeszkowej*, *ul. B. Prusa*, *ul. W. Reymonta* i *ul. H. Sienkiewicza*). Ponadto w granicach

[291] Por. np. *ul. Beskidzka*, *ul. Sudecka*, *ul. Pienińska* w Kielcach (Kopertowska 2001), *ul. Beskidzka*, *ul. Bieszczadzka*, *ul. Karkonoska* w Rzeszowie (Myszka, Wisz 2012), *ul. Będzińska*, *ul. Szczecińska*, *ul. Żywiecka* w Łodzi (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012).

tego osiedla znajduje się *ul. Wojciecha Korfantego*. Również na przestrzeń onimiczną *os. Przyjaźń* składają się rozmaite nazwy pamiątkowe (*ul. ks. bp. Herberta Bednorza*, *ul. Jana Brzechwy*, *ul. Ksawerego Dunikowskiego*, *ul. Michała Grażyńskiego*, *ul. Mikołaja Kopernika*, *ul. Ignacego Krasickiego*, *ul. Juliusza Ligonia*, *ul. Józefa Lompy*, *ul. Macieja Mielżyńskiego*, *ul. Stanisława Moniuszki*, *ul. PCK*, *ul. Piastów*, *ul. Józefa Rymera* i *ul. St. Wyspiańskiego*). Ostatnim osiedlem, na którym funkcjonują konwencjonalne propria pamiątkowe jest *os. Zdrój*. Przestrzeń onimiczna tego osiedla charakteryzuje się przede wszystkim dużą liczbą mian, znajdujących się na liście najczęściej pojawiających się polskich plateonimów (por. Borysiak 2007). Traktom w *os. Zdrój* patronują zwykle postaci znane i zasłużone (*ul. gen. Władysława Andersa*, *ul. Armii Krajowej*, *ul. Władysława Broniewskiego*, *ul. Marii Konopnickiej*, *ul. Tadeusza Kościuszki*, *ul. Adama Mickiewicza*, *ul. Ofiar Faszyzmu*, *ul. Słowackiego*, *ul. Staszica*, *ul. Szarych Szeregów*, *ul. Stefana Żeromskiego*, *ul. Żołnierzy Wyklętych*).

Duża liczba nazw pamiątkowych w przestrzeni miejskiej nie może dziwić. Jastrzębie-Zdrój charakteryzuje przede wszystkim typowe wielkomiejskie nazewnictwo, pełne propriów powstałych od imion i nazwisk rozmaitych postaci lub organizacji. Oprócz uznanych pisarzy i poetów, malarzy, polskich królów, różnym związków i instytucji, centralnym jastrzębskim ulicom patronują również m.in. działacze i artyści zasłużeni dla regionu, górnicy lub budowniczowie kopalń, jak również śląscy politycy. Natomiast niewiele jest propriów, upamiętniających wybitnych jastrzębian lub wydarzenia, związane z historią miasta. Jest to kolejna cecha onimicznej przestrzeni centralnej Jastrzębia-Zdroju.

Jastrzębskie plateonimy, denotujące ulice położone w centrum miasta, w dużym stopniu tworzone są w oparciu o rozmaite klucze nazewnicze. Dotychczas omówiono serie powstałe na bazie pozornie kierunkowych i motywowanych konwencjonalnie pamiątkowych propriów. Jednakże w przestrzeni centralnej miasta funkcjonuje również klucz semantyczny od konwencjonalnych mian charakteryzujących, urobionych od nazw kwiatów. Seria ta zamyka się w granicach *os. Tuwima* i składają się na nią takie onimy jak: *ul. Astrów*, *ul. Bratków*, *ul. Goździków*, *ul. Irysów*, *ul. Krokusów*, *ul. Narcyzów* i *ul. Stokrotek*. Charakterystyczne dla tej części miasta jest to, iż na jej krajobraz architektoniczny składają się domy jednorodzinne. Miana te mają zatem przede wszystkim wywoływać pozytywne skojarzenia. Jest to więc powszechna cecha nazewnictwa wielkomiejskiego centrum.

W *os. Zdrój*, a więc tej części Jastrzębia-Zdroju, którą mieszkańcy uważają za najbardziej charakterystyczną dla miasta, także funkcjonuje klucz semantyczny. Tworzą go miana od nazw drzew: *ul. Akacjowa*, *ul. Brzozowa*, *ul. Jesionowa*, *ul. Jodłowa*, *ul. Kasztanowa*, *ul. Klonowa*, *ul. Lipowa*, *ul. Sosnowa*, *ul. Świerkowa* i *ul. Wierzbowa*. W ich pobliżu jest

również *ul. Dębowa*, nie znajduje się ona jednak w ich bezpośrednim sąsiedztwie, gdyż od innych podobnych propriów oddzielają ją *ul. Ogrodowa* i *ul. 1 Maja*. Warto podkreślić zarazem, iż ulice te położone są w peryferyjnej części osiedla.

Oprócz wspomnianych wcześniej konwencjonalnych plateonimów pamiątkowych, w przestrzeni onimicznej *os. Zdrój* istnieją również 2 ulice, upamiętniające jastrzębian: *ul. Mikołaja Witczaka* i *ul. Karola Zioły*. O ile jednak pierwsza nazwa odnosi się do postaci zasłużonej dla rozwoju jastrzębskiego uzdrowiska, o tyle drugie proprium związane jest z żołnierzem, który poległ przy rozminowywaniu okolic kurortu. Oba miana stanowią zatem pomost pomiędzy dawną historią miasta, a jego powojenną tradycją.

Na *os. Zdrój* funkcjonują także onimy, odnoszące się do tradycji uzdrowiskowej (por. Borysiak 2010). Są to nazwy: *ul. Leśna, ul. Ogrodowa, ul. Różana, ul. Słoneczna* i *ul. Zdrojowa*. Chociaż kurort w Jastrzębiu-Zdroju nie istnieje już od wielu lat, nazwy te niezmiennie przypominają o uzdrowiskowej przeszłości miasta.

Innymi plateonimami, związanymi z dziejami miejscowości, są 2 ponowione w nazwach ulic mikrotoponimy: *ul. Kondziołowiec* i *ul. Mazurowiec*. Trakty te znajdują się na pograniczu *os. Zdrój* z centralnym *os. Staszica*. Są to nazwy lokalizujące, podobnie jak funkcjonująca nieopodal *ul. Dworcowa*, wskazująca drogę do nieistniejącego już dworca kolejowego. Istnienie w przestrzeni centralnej miast propriów lokalizujących, opartych o historyczne przysiółki lub budowle, nie jest częstym zjawiskiem w centrach innych polskich miast. Zwykle bowiem nazwy tego typu znajdują się na peryferiach.

Warto również poddać rozważaniom inny istotny aspekt opozycji *centrum/peryferie* w nazewnictwie ulic. Nie tylko bowiem człon odróżniający można przyporządkować do jednego z elementów dychotomii. O prestiżu arterii komunikacyjnej może informować także człon gatunkowy (por. Myszka 2016: 387). Zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego PWN* wyraz *ulica* definiuje się jako ‘wytyczona droga w mieście, na osiedlu itp., składająca się z jezdni i z chodników dla pieszych’[292], natomiast znaczenie leksemu *aleja* to ‘szeroka droga lub ulica wysadzana drzewami’[293]. W przestrzeni miejskiej trakt, określany w członie gatunkowy jako *aleja*, pełni funkcję reprezentacyjną, jest to zwykle jedna z większych arterii komunikacyjnych miasta. Mając to na uwadze, nie może dziwić, że najczęściej patronami tych szlaków są postaci, uznawane za najwybitniejsze i najbardziej zasłużone w historii kraju. Według K. Handke jest to działanie, mające motywację symboliczną, jest destrukcyjne dla systemu nazewnictwa miejskiego. Motywacja symboliczna to taka, która „nie ma ścisłego

[292] https://sjp.pwn.pl/szukaj/ulica.html (dostęp: 25.06.2022).
[293] https://sjp.pwn.pl/szukaj/aleja.html (dostęp: 25.06.2022).

związku obiektu z nazwą, która obiekt nie tylko oznacza, ale również go określa i charakteryzuje, jak to się dzieje w wypadku nazw z motywacją realnoznaczeniową. W motywacji symbolicznej mamy do czynienia ze związkiem nazwy nie z obiektem, ale z symbolem, któremu został przypisany". Pomysłodawcy pamiątkowych propriów starają się zatem, by trakt, któremu chcą przypisać odpowiedniego patrona, był wystarczająco godny, okazały, prestiżowy i odpowiednio dobrze usytuowany w społecznej przestrzeni miasta. Taką lokacją jest zwykle miejskie centrum (Handke 2010: 369).

W miejskiej przestrzeni liczba alei jest mniejsza od liczby ulic. Przykładem niech będzie Jastrzębie-Zdrój. W zebranym materiale pojawiają się tylko 3 trakty, których człon gatunkowy zawiera wyraz *aleja*.

Najważniejszym traktem w przestrzeni Nowego Jastrzębia była arteria, która do 1986 roku nosiła nazwę *ul. Średnicowa*. Był to onim charakteryzujący o motywacji realistycznej, ponieważ ciąg ten przecinał całe centrum miasta i stanowił granicę między osiedlem trzecim i czwartym a piątym. W 1986 roku na mocy uchwały nr XVI/111/86 przemianowano ten trakt po raz pierwszy, nadając mu nazwę *al. Pokoju*. To proprium ideologiczne o motywacji konwencjonalnej odnosiło się do ogólnie wyznawanych wartości. Po czterech latach na wniosek Miejskiej Komisji Koordynacyjnej „Solidarność" w Jastrzębiu-Zdroju zmieniono nazwę tej arterii, zgodnie z tekstem uchwały nr VIII/85/90, na *al. Józefa Piłsudskiego*. To miano pamiątkowe o motywacji konwencjonalnej, któremu patronuje zasłużony dla Polski marszałek, funkcjonuje do dziś.

Na marginesie rozważań, dotyczących usytuowania jastrzębskiej *al. Józefa Piłsudskiego* w opozycji *centrum/peryferie*, warto przyjrzeć się, w jaki sposób na marszałka Józefa Piłsudskiego patrzą mieszkańcy Śląska. Z. Rokita w reportażu *Kajś. Opowieść o Górnym Śląsku* pisze, że spośród wszystkich polskich miast wojewódzkich Józef Piłsudski nie został upamiętniony tylko w urbanonimii Katowic. Podobna sytuacja obejmuje Chorzów, będący jedynym miastem o populacji przekraczającej sto tysięcy mieszkańców, nie mającym żadnego obiektu miejskiego, któremu patronuje przedwojenny marszałek Polski (Rokita 2020: 227). Wiąże się to ze świadomością wielu Ślązaków, iż Józef Piłsudski był „uosobieniem sanacji", będącej wrogiem śląskiego działacza i polityka, Wojciecha Korfantego, „którego sanacja zniszczyła" (Rokita 2020: 230). Zatem funkcjonowanie i wyeksponowanie *al. Józefa Piłsudskiego* w Jastrzębiu-Zdroju stanowi kolejną cechę świadczącą o zmianach, jakie dotknęły ziemię jastrzębską po wybudowaniu miasta od podstaw i zasiedleniu go przez przybyszów z rozmaitych części Polski.

Drugą aleją, istniejącą w przestrzeni Jastrzębia-Zdroju, jest *al. Jana Pawła II*. Trakt ten powstał wskutek zmiany układu komunikacyjnego *ul. Leśnej*. Na mocy uchwały nr IX/200/99 arterii tej nadano nazwę *al. Jana Pawła II*, zaproponowaną przez Ogólnopolską Federację Piłsudczyków. Tym samym patronem reprezentacyjnej alei została osoba żyjąca, co jest niezgodne z postulatem J. Bubaka, by „unikać nadawania nazw pochodzących od nazwisk osób żyjących" (Bubak 1989: 186).

Na plateonimię jastrzębskich osiedli składają się więc w dużej mierze miana ulic, charakteryzujące typowe nazewnictwo wielkomiejskie, cechujące się rozmaitymi kluczami nazewniczymi i konwencjonalnymi propriami pamiątkowymi. Jednakże w przestrzeni centralnej Jastrzębia-Zdroju odnaleźć można także typowe dla peryferii onimy ciągów komunikacyjnych. Należą do nich nazwy, określające granice miasta (*ul. Graniczna, ul. Podmiejska*), niosące z sobą pozytywne skojarzenia (*ul. Cicha, ul. Jasna*), a także wskazujące na rodzaj aktywności lub rekreacji (*ul. Turystyczna*). Oprócz *ul. Podmiejskiej,* ulokowanej na granicy *os. Morcinka* i *os. Zdrój*, rozdzielającej zarazem budownictwo wielkopłytowe od tej części miasta, w której dominuje zabudowa jednorodzinna, wszystkie wymienione propria znajdują się na *os. Barbary*, graniczącym od wschodu z Bziem. Jest to zatem osiedle, które usytuowane jest na wschodnich rubieżach centralnej części miasta, w pobliżu którego znajduje się duży las, będący miejscem lokalnej aktywności i rekreacji.

W odróżnieniu jednak od *os. Barbary*, znajdującego się w centrum Jastrzębia-Zdroju, *os. Bogoczowiec, os. Jastrzębie Górne i Dolne*, a także *os. Zofiówka* położone są na granicy przestrzeni centralnej miasta. Jakkolwiek nazewnictwo ulic tych części Jastrzębia-Zdroju obfituje w konwencjonalne onimy pamiątkowe, można wyróżnić kilka nazw traktów, charakterystycznych dla peryferii.

Po pierwsze, w przestrzeni onimicznej tych osiedli funkcjonują motywowane realistycznie propria lokalizujące ulic. Na *os. Bogoczowiec* główny trakt nosi tę samą, ponowioną z miana osiedla nazwę *ul. Bogoczowiec*. 2 inne ulice otrzymały zaś przeniesioną z proprium dawnego przysiółka, położonego na granicy z Mszaną: *ul. Boża Góra Lewa* i *ul. Boża Góra Prawa*. Realistycznie motywowane nazwy lokalizujące ulic znajdują się również w przestrzeni onimicznej *os. Jastrzębie Górne i Dolne*. Są to: *ul. Pochwacie* i *ul. Stodoły*. Również na *os. Zofiówka* odnaleźć można 2 trakty, których nazwy ponowione są z mian przysiółków: *ul. Dębina* i *ul. Dubielec*. Jak pokażą wyniki analizy plateonimii jastrzębskich sołectw, propria te charakterystyczne są dla peryferii miasta.

Po drugie, w osiedlach tych funkcjonują nazwy kierunkowe o motywacji realistycznej, wyznaczające kierunek w stronę najbliższego miasta. Na położonym w zachodnich rubieżach

miasta *os. Bogoczowiec* istnieje *ul. Wodzisławska*, będąca arterią prowadzącą do pobliskiego Wodzisławia Śląskiego. Z kolei przez całą długość *os. Jastrzębie Górne i Dolne* ciągnie się *ul. Pszczyńska*, będąca drogą wylotową w stronę Pszczyny. Na *os. Zofiówka* natomiast główną ulicą jest *ul. Rybnicka*, która prowadzi do Rybnika. Realistyczne onimy kierunkowe ulic są także typowe dla plateonimii jastrzębskich obszarów peryferyjnych.

W odróżnieniu od jastrzębskich osiedli, na przestrzeń plateonimiczną sołectw składają się głównie propria charakteryzujące. Niosą one z sobą rozmaite denotacje. Wskazują na rozmaite cechy związane z agrokulturą (na *Boryni* są to *ul. Siewna* oraz *ul. Zbożowa*, na *Bziu – ul. Gospodarska*, *ul. Klubowa*, prowadząca do Klubu Rolnika, *ul. Kłosowa*, *ul. Pszenna*, *ul. Rolnicza*, *ul. Żytnia* i *ul. Żyzna*, na *Ruptawie* natomiast – *ul. Sadowa*), określają stopień zadrzewienia (na *Boryni* jest to *ul. Gajowa*, natomiast na *Bziu – ul. Podleśna*), konotują z różnego rodzaju aktywnością lub rekreacją (na *Bziu* są to *ul. Rekreacyjna* i *ul. Sportowa*, natomiast na *Ruptawie – ul. Piesza*, *ul. Rajdowa* i *ul. Spacerowa*), wskazują na swojskość lub wiejskość (na *Moszczenicy* są to *ul. Swojska* i *ul. Wiejska*), niosą pozytywne skojarzenia akustyczne (*ul. Spokojna* i *ul. Zaciszna* na *Bziu*), wzrokowe (*ul. Widokowa* na *Ruptawie*) lub w inny sposób wiążą się z pozytywnymi skojarzeniami (na *Boryni* to *ul. Miła*, *ul. Nowa* i *ul. Rajska*, na *Bziu – ul. Wiosenna*, *ul. Wspólna* oraz *ul. Zgodna*, na Moszczenicy – *ul. Pogodna* i *ul. Tęczowa*, na *Ruptawie – ul. Majowa*, zaś na *Szerokiej* to *ul. Wesoła*).

Inne nazwy charakteryzujące wskazują na rozmaite walory topograficzne sołectw. Należą do nich propria, konotujące z fauną i florą (na *Boryni* to *ul. Chabrowa* i *ul. Łąkowa*, na *Bziu – ul. Borowikowa*, *ul. Grzybowa* oraz *ul. Stawowa*, na *Moszczenicy – ul. Kasztanowa* i *ul. Rzeczna*, na *Ruptawie – ul. Jaskółcza*, *ul. Oliwkowa* i *ul. Żurawia*, natomiast w Szerokiej są to *ul. Bananowa*, *ul. Jagodowa*, *ul. Malinowa*, *ul. Porzeczkowa*, *ul. Truskawkowa* oraz *ul. Winogronowa*) lub wskazujące na rodzaj nawierzchni traktu (*ul. Gliniana* i *ul. Żwirowa* na *Ruptawie*).

Pozostałe miana charakteryzujące wskazują na funkcję lub charakter ulicy (na *Boryni* to *ul. Łączna*, natomiast na *Bziu – ul. Pochyła*). Ponadto jeden z onimów charakteryzujących na *Boryni* odnosi się do historycznej części dawnej wsi. Jest to *ul. Górna*. Trakt ten znajduje się w miejscu, które dawne mapy określały jako *Borynia Górna* lub po niemiecku *Ober Borin*. Prowadzi on w kierunku boryńskiego pałacu.

Pozostając przy aspekcie pałaców lub zamków, warto podkreślić, że w odróżnieniu od centralnej przestrzeni miasta, w której brakuje jakichkolwiek pozostałości po dawnych folwarkach lub dworach, w przyłączonych do miasta sołectwach niektóre budowle tego typu przetrwało do dziś. Pewne plateonimy w peryferyjnych częściach Jastrzębia-Zdroju zawierają

konotacje z tymi budynkami. Na *Boryni* do pałacu prowadzi *ul. Zamkowa*, natomiast w przestrzeni onimicznej *Bzia* funkcjonuje *ul. Zamecka*. Wiąże się ona z przeszłością wsi. Jest to nazwa ponowiona z określenia jednej z części sołectwa – *Bzie Zameckie* lub po niemiecku *Schloss Goldmannsdorf*.

Inną charakterystyczną grupą nazw ulic w jastrzębskich peryferiach są ponowione z mikrotoponimii i motywowane realistycznie propria lokalizujące. Na uwagę zasługuje również fakt, iż nazwy te zaczęły się pojawiać w dużym stopniu w jastrzębskich sołectwach dopiero po roku 1992. W okresie przed transformacją ustrojową włodarze Jastrzębia-Zdroju nie zadawali sobie trudu, by przechowywać pamięć o rozmaitych mikrotoponimach w miejskiej przestrzeni. Wiele propriów lokalizujących, przeniesionych z dawnych nazw miejscowych, pojawiło się na tabliczkach z nazwami ulic na przełomie XX i XXI wieku głównie za sprawą mieszkańców jastrzębskich peryferii.

Na *Boryni* nie ma plateonimów, będących nazwami ponowionymi z dawnych mikrotoponimów. Duża ich liczba pojawia się natomiast na *Bziu* (*ul. Kolonia Jana*, *ul. Pastorówka*, *ul. Skerbenia* i *ul. Skotnia*) i na *Ruptawie* (*ul. Biadoszek*, *ul. Brzeziny*, *ul. Kępa*, *ul. Maryjowiec*, *ul. Ruptawiec* i *ul. Zamłynie*). Na *Szerokiej* jest ich mniej (*ul. Kąty* i *ul. Odpolany*), podobnie jak na *Moszczenicy* (*ul. Okręgliki*, *ul. Szotkowicka* i *ul. Za Lasem*). Warto również wspomnieć o moszczenickiej *ul. Piaskowej*. Znajduje się ona w miejscu, gdzie dawniej istniał przysiółek *Piaski*.

Również w odróżnieniu od osiedli, położonych w centralnym punkcie miasta, na peryferiach pojawiają się motywowane realistycznie nazwy pamiątkowe, które honorują zasłużonych lub znanych jastrzębian, zazwyczaj pochodzących z danego sołectwa. Na *Moszczenicy* są to propria *ul. ks. Maksymiliana Kowalczyka* i *ul. prof. Rudolfa Ranoszka*, na *Ruptawie – ul. Franciszka Czyża*, *ul. ks. Emanuela Płonki* oraz *ul. Dominika Zdziebły*, na *Szerokiej* natomiast – *ul. Domiceli i Antoniego Dybów* oraz *ul. Henryka Sławika*. Ponadto proprium jednego z traktów na *Bziu*, *ul. Rostków*, upamiętnia ród, w którego posiadaniu znajdowała się ta wieś.

Kolejna różnica między plateonimią przestrzeni centralnej a peryferii zachodzi w liczbie i motywacji nazw kierunkowych. O ile w osiedlach, położonych w geograficznym środku miasta, pojawiają się motywowane konwencjonalnie onimy kierunkowe, odnoszące się do rozmaitych regionów lub większych miast Polski, o tyle w sołectwach są to miana realistyczne, prowadzące do pobliskich wsi, miast lub części miejscowości. Na *Bziu* jest to *ul. Świerklańska*, na *Moszczenicy – ul. Frysztacka* oraz *ul. Skrzyszowska*, na *Ruptawie – ul. Cieszyńska*, natomiast w *Skrzeczkowicach – ul. Brodecka*, *ul. Osińska* i *ul. Świerklańska*.

Na zakończenie rozważań dotyczących plateonimii w sołectwach Jastrzębia-Zdroju, warto zwrócić uwagę na *os. 1000-lecia – Szeroka*, będące enklawą w granicach *Szerokiej*. Podobnie jak w niektórych osiedlach w pobliskich Żorach, przestrzeń onimiczna tej części Jastrzębie-Zdroju nie zawiera żadnej nazwy ulicy. Poszczególne obiekty i bloki mieszkalne, położone w tej części miasta, położone są przy kilku wewnętrznych drogach. Ich adresy zawierają wyłącznie kolejne numery.

Podział na *centrum* i *peryferie* rysuje się wyraźnie w plateonimii Jastrzębia-Zdroju. Środkową część miasta, którą stanowią w dużej mierze osiedla mieszkaniowe Nowego Jastrzębia, charakteryzują konwencjonalne nazwy pamiątkowe, kierunkowe i charakteryzujące, wielokrotnie składające się na klucz nazewniczy. Również w centralnej przestrzeni miasta propria ulic upamiętniają istotne dla miasta wydarzenia. Funkcjonują również dwie aleje, których patronami są zasłużone i znane Polakom postaci. Rzadko pojawiają się plateonimy, niosące z sobą pozytywne skojarzenia. Są one usytuowane przede wszystkim w *os. Zdrój* i odnoszą się do jego uzdrowiskowej przeszłości. Wyjątek stanowią osiedla, stanowiące rodzaj „centralnych peryferii". Ich przestrzeń onimiczna charakteryzuje się peryferyjnym sposobem nazewnictwa. Natomiast jastrzębskie sołectwa, położone na rubieżach miasta, zawierają w swojej przestrzeni onimicznej plateonimy różnych grup. Należą do nich miana charakteryzujące, związane z agrokulturą, sportem, rekreacją, stopniem zadrzewienia, fauną i florą, a także inne onimy, niosące z sobą pozytywne asocjacje. Ponadto w nazwach ulic w jastrzębskich sołectwach odnaleźć można propria ponowione z mikrotoponimii, motywowane realistycznie nazwy kierunkowe, wskazujące drogę do pobliskich wsi, części miast lub innych miejscowości, a także miana związane z istniejącymi w nich pałacami lub dworkami, jak również onimy, upamiętniające zasłużonych jastrzębian.

4.1.4 Opozycja centrum/peryferie w pozostałych urbanonimach Jastrzębia-Zdroju

Aby odzwierciedlić w pełni obraz dychotomii *centrum/peryferie* w nazewnictwie miejskim Jastrzębia-Zdroju, konieczne jest także rozważenie funkcji, jakie w ramach tej opozycji pełnią inne urbanonimy. Nie tylko bowiem ojkonimia i plateonimia świadczy o centralności lub peryferyjności poszczególnych obiektów miejskiej przestrzeni. Również nazwy stacji kolejowych, przystanków autobusowych, rond, obiektów sportowych, miejsc rekreacji, ważnych punktów w mieście czy anojkonimy informują o rozróżnieniu przestrzennym miasta. Podobnie jak w poprzednich częściach, wyniki analizy opisane zostaną

w ujęciu zarówno prestiżowym, jak i lokatywnym opozycji *centrum/peryferie*. Istotne będą również konotacje semantyczne, które niosą z sobą poszczególne człony propriów.

W przypadku wielu miast o ważności określonego obiektu informuje przymiotnik *główny*, zawarty w nazwie. Zwykle odnosi się on największego w mieście dworca autobusowego i kolejowego (Myszka 2016: 136), zdarza się jednak, że wyraz *główny* określa ważną trasę komunikacyjną w mieście (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2012: 66).

Jedyną arterią, w której nazwie pojawia się ten przymiotnik, jest trasa szybkiego ruchu *Droga Główna Południowa*. Jest to trakt, łączący zjazd autostrady A1 w Mszanie z Wodzisławiem Śląskim, Rydułtowami, Pszowem, Jastrzębiem-Zdrojem, Pawłowicami i gminą Godów. W obrębie Jastrzębia-Zdroju stanowi miejską obwodnicę. Biorąc zatem pod uwagę fakt, iż jest to droga objazdowa miasta, w ujęciu geograficznym usytuowana jest na jego peryferiach. Przymiotnik *główna* wiąże się z faktem, że jest to kluczowa trasa w skali regionalnej.

Inną nazwą, zawierającą przymiotnik *główny*, jest miano jednego z 3 jastrzębskich dworców. *Dworzec Główny* znajduje się pomiędzy *os. Morcinka* a *os. Staszica* przy *ul. Sybiraków*, a więc w miejscu, w którym w latach 70. XX wieku planowano postawić centrum miasta. Niemniej jednak duża odległość od pozostałych jastrzębskich osiedli, jak również funkcjonowanie na *os. Arki Bożka* równie dużego dworca powoduje, iż *Dworzec Główny* nie pełni roli największego i najważniejszego miejsca postoju autobusów w mieście.

W przypadku nazw stacji i przystanków kolejowych, pierwszym i najważniejszym dworcem kolejowym w skali całego miasta była stacja *Jastrzębie Zdrój*. Przymiotnik *główny* nigdy nie stanowił części nazwy tego punktu zatrzymania pociągów. Ponadto ulokowany był w *os. Zdrój*. Jego prestiż związany był z rozwojem kurortu. Duża odległość od ścisłego centrum miasta powodowała, że stacja ta nie była uznawana za główną, bowiem równolegle z dworcem *Jastrzębie Zdrój* funkcję ważnej stacji pełnił przystanek osobowy, usytuowany na pograniczu *os. Pszczyńska* i *os. Morcinka* – *Jastrzębie Zdrój Górne*.

Z powyższych rozważań wynika zatem, że chociaż w przestrzeni onimicznej funkcjonują nazwy miejskich obiektów z przymiotnikiem *główny*, nie są one najważniejszymi punktami w skali innych podobnych obiektów.

Również miana niektórych przystanków autobusowych można określić jako *centralne*. Przed zmianą nazw punktów zatrzymania autobusów komunikacji miejskiej w centralnej przestrzeni miasta funkcjonowały propria: *Al. Piłsudskiego Pawilony*, *Al. Piłsudskiego Pionierów*, *Kusocińskiego Os. VI*, *Marusarzówny Os. VI*, *Podhalańska Os. III*, *Podhalańska Os. IV*. O ile większość tych onimów wskazuje na usytuowanie przystanku na obszarze danego

osiedla w centrum miasta, o tyle nazwa punktu zatrzymania autobusów *Al. Piłsudskiego Pawilony* odnosiło się do miejsca, potocznie określanego przez jastrzębian jako *Superek* lub *Pawilony*, które stanowi substytut rynku. Na uwagę zasługuje fakt, że nieoficjalny onim *Pawilony* ponowiony został z nieistniejącej już nazwy przystanku. Warto również zwrócić uwagę, że dawne miana przystanków autobusowych w przyłączonych do Jastrzębia-Zdroju sołectwach zawierały leksem *wieś*, np. *Borynia Wieś* i *Bzie Wieś*. Natomiast jeden z punktów zatrzymania autobusów na *Ruptawie* nosił nazwę *Ruptawa Centrum*.

W klasie skrzyżowań w ruchu okrężnym wyróżnia się *rondo Centralne*, będące skrzyżowaniem *ul. Arki Bożka, ul. Sybiraków, ul. Porozumienia Jastrzębskiego* oraz *al. Józefa Piłsudskiego*. Znajduje się ono w ścisłym centrum miasta, człon *centralny* podkreśla zaś jego ważność. W obrębie geograficznego środka Jastrzębia-Zdroju funkcjonują również *rondo św. Barbary* i *rondo im. Generała Władysława Sikorskiego*. Pierwsza z wymienionych nazw ponowiona jest z onimu *os. Barbary* z dodanym skrótem przymiotnika *święty* i jest kultowym mianem motywowanym realistycznie, druga nazwa natomiast jest konwencjonalnym proprium pamiątkowym, charakterystycznym dla wielkomiejskiego nazewnictwa.

Kolejnym leksemem, który będąc zawartym w nazwie może wskazywać na ważność obiektu lub jego centralne położenie, jest przymiotnik *miejski*. W przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju istnieje tylko 1 punkt, w którego proprium funkcjonuje ten wyraz. Jest to *Stadion Miejski*, położony przy *ul. Harcerskiej*, na którym swoje mecze rozgrywa klub piłkarski GKS Jastrzębie, a także na płycie którego odbywają się rozmaite imprezy lub festyny. Przymiotnik *miejski* wyróżnia ten obiekt sportowy od pozostałych stadionów piłkarskich, usytuowanych w peryferyjnych sołectwach Jastrzębia-Zdroju.

Dychotomia *centrum/peryferie* widoczna jest także w propriach budowli uzdrowiskowych. Obok neutralnych określeń, np. *dom*, pojawiają się miana typu *willa*, *dwór* itp. „Onimy te sytuują posiadłości w centrum wyłącznie w sensie prestiżu, majątku i statusu społecznego właścicieli, bo pod względem położenia ich desygnaty niekoniecznie lokują się w pobliżu centrum miasta" (Myszka 2016: 388).

W granicach jastrzębskiego kurortu, obok budynków, określanych jako *domy*, funkcjonowały również *wille*. W przestrzeni onimicznej uzdrowiska można wyróżnić 19 budowli, nazywanych *willami*: *Willa Opolanka*, *Willa Anna*, *Willa Antonina*, *Willa Danusia* || *Willa Wanda*, *Willa Europejska*, *Willa Franciszka*, *Willa Hoppenów*, *Willa Janka* || *Willa Karola*, *Willa Łucja*, *Willa Maria* || *Willa Marii* || *Willa Feliks*, *Willa p. J. Witczaka*, *Willa Ranoszka*, *Willa Szmuka*, *Willa Teresa*, *Willa Wojciecha*.

Zebrany materiał zawiera 21 nazw obiektów, określanych jako *dom*: *Dom Aniołów Stróżów*, *Dom dr. Typrowicza*, *Dom Dziecka Huty Florian*, *Dom Dziecka Zjednoczenia Przemysłu Maszyn Elektrycznych*, *Dom Gładysza*, *Dom Jacka*, *Dom Kolejarzy*, *Dom Kolejowy*, *Dom p. Endera*, *Dom p. Kałuży*, *Dom p. Karaska*, *Dom p. Trunka*, *Dom św. Jacka*, *Dom św. Józefa*, *Dom Wczasowy Funduszu Wczasów Pracowniczych Dyrdzianka*, *Dom Wczasowy Funduszu Wczasów Pracowniczych Górnik*, *Dom Wczasowy Funduszu Wczasów Pracowniczych Hutnik*, *Dom Wczasowy Funduszu Wczasów Pracowniczych Jastrzębianka*, *Dom Wypoczynkowy Kolejarzy*, *Dom Zdrojowy* oraz *Dom ZUS*. Są to w dużej mierze propria obiektów użytkowych, wykorzystywanych w celach leczniczych przez rozmaite instytucje i przedsiębiorstwa.

Reasumując: w przestrzeni onimicznej Jastrzębia-Zdroju niewiele nazw miejskich, niebędących ojkonimami lub plateonimami wskazuje na prestiż lub centralne położenie obiektu względem pozostałych. Nawet jeżeli określenie *miejski* lub *główny* stanowi element danej nazwy, nie oznacza to, że w rzeczywistości obiekt ten funkcjonuje jako centralny punkt w odniesieniu do pozostałych obiektów tej klasy.

4.1.5 Wykładniki językowe opozycji centrum/peryferie

Najpowszechniejszą właściwością mowy, pozwalającą rozróżnić przestrzeń centralną od peryferyjnej, jest wykładnik syntaktyczny. W tym rozumieniu szczególną rolę pełnią niektóre przyimki. Używając przyimka *na*, nadawca uwydatnia intelektualną podrzędność, natomiast przyimki *w* lub *do* określają intelektualną nadrzędność. Według K. Handke do dziś „normatywna polszczyzna, a także praktyka językowa stawiają przyimek *na* w funkcji przestrzennej przy nazwach wysp i półwyspów, a przyimki *w* oraz *do* przy nazwach państw, części świata, miejscowości, jednostek administracyjnych i topograficznych, pojmowanych jako samodzielne całości” (Handke 1997: 456).

K. Handke podaje przykłady użycia tego wykładnika syntaktycznego na poszczególnych przykładach:

1. W centrum, w środku – na peryferiach, na prowincji, na rubieżach, na krańcach, na kresach, na ziemiach.
2. W Polsce, w Rosji, we Francji, w Czechach – na Białorusi, na Ukrainie, na Litwie, na Łotwie.
3. Na Mazurach, na Warmii, Na Podlasiu, na Śląsku, na Mazowszu – w Wielkopolsce, w Małopolsce.

4. Ten układ składniowy wygląda podobnie w przestrzeni miejskiej: w śródmieściu i w centrum – na peryferiach, na osiedlu, na przedmieściach (Handke 1997: 456-457).

Jak więc wskazuje badaczka, wykładnik ten stosowany jest również w przypadku określania relacji *centrum/peryferie* w obrębie miasta. A. Myszka przytacza schemat użycia tego układu syntaktycznego w odniesieniu do nazw jednostek zamieszkałych:

1. (jadę) do + dopełniacz i (mieszkam) w + miejscownik;
2. (jadę) na + biernik i (mieszkam) na + miejscownik.

Według A. Myszki „na poziomie nazw miejscowych pierwsza konstrukcja jest używana w odniesieniu do jednostek samodzielnych administracyjnie (miast, wsi), druga jest stosowana dla nazw niesamodzielnych części wsi i miast, np. przysiółków, dzielnic czy osiedli". Badaczka podkreśla zarazem, że wcieleniu wsi w granice miasta towarzyszy zwykle zmiana pierwszej konstrukcji na drugą (Myszka 2016: 389).

Inną językową właściwością dychotomii *centrum/peryferie* w nazewnictwie miejskim może być wykładnik fonetyczny. Zgodnie z opisanymi w części 4.4.1 zasadami realizacji tej opozycji, peryferie cechują się większą konserwatywnością. Dotyczy to również języka. Zatem za peryferyczne uważa się takie propria, które zawierają ślady gwarowej fonetyki.

W zebranym materiale znalazło się niewiele onimów, realizujących w zapisie śląską wymowę. Duża liczba tych nazw już nie funkcjonuje, w przypadku wielu dokonano przeniesienia miana do innej kategorii onimicznej. Spośród zebranych propriów na uwagę zasługują grupy nazw, których zapis realizuje charakterystyczne dla dialektu śląskiego przejście samogłoski *a* w głoskę *o*: *Biadoszek, Bogoczowiec, Gliniok, Kościelniok, Malmiok* oraz *Polowioki*, a także ściśnięcie nosowej samogłoski *ę* → *en* → *yn*: *Kyndra* i *Wielki Kyns*.

Brak większej liczby propriów, charakteryzujących się cechami śląskiej gwary, wynika najpewniej z omawianego faktu budowania organizmu od podstaw dla wielu przyjezdnych z całej Polski. W pamięci autochtonów zachowały się jednak niektóre nazwy, ponowione w późniejszych latach w plateonimii lub ojkonimii.

4.1.6 Podsumowanie

Jakkolwiek Jastrzębie-Zdrój jest miastem, w którego przestrzeni łatwo wyróżnić *centrum* od *peryferii*, określają je bowiem z jednej strony osiedla mieszkaniowe, wybudowane w tzw. Nowym Jastrzębiu, z drugiej zaś sołectwa, dawne wsie, włączone w obręb miasta w wyniku procesów urbanizacyjnych, to jednak trudność może sprawiać określenie przestrzeni

centralnej w ujęciu prestiżowym. Bowiem specyficzna konstrukcja urbanistyczna miasta nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, który obszar uznawany jest za *centrum*, który już za *peryferie*.

Ujęcia rozmaitych socjologów wskazują, w jaki sposób należy rozumieć *centrum* i *śródmieście*, jednakże przypadek Jastrzębia-Zdroju wymyka się tej kategoryzacji. Górnośląskie miasto jest organizmem, pozbawionym społecznego i urbanistycznego środka, przestrzeni, w której krzyżowałyby się szlaki komunikacyjne, w którym spotykaliby się ludzie, miejsca, stanowiącego reprezentacyjną część miejscowości. Z uwagi na fakt, iż Jastrzębie-Zdrój jest miastem socjalistycznym, będącym skupiskiem kilku wiosek, scalonych w jeden organizm miejski, nigdy nie powstał w nim rynek z prawdziwego zdarzenia. Planowano co prawda stworzyć wielkomiejskie centrum, które pełniłoby wszelkie funkcje rynku i śródmieścia, do realizacji tych planów jednak nie doszło z uwagi na kryzys w latach 70. XX wieku.

O braku takiej przestrzeni wspominają też sami mieszkańcy Jastrzębia-Zdroju, czego dowodem są badania, przeprowadzone przez K. Bierwiaczonka. Wielu jastrzębian nie jest w stanie określić, które miejsce jest dla miasta najbardziej charakterystyczne lub w którym mogą obcować z innymi ludźmi. Toteż opozycję *centrum/peryferie* urbanonimia Jastrzębia-Zdroju realizuje przede wszystkim w ujęciu lokatywnym.

Przestrzeń centralną miasta stanowi 13 osiedli mieszkaniowych, których nazwy realizują typowe nazewnictwo wielkomiejskie. Plateonimia tych części Jastrzębia-Zdroju składa się z kilku serii nazewniczych, w których wyróżnić można konwencjonalne propria: kierunkowe, powstałe od regionów i większych miast, charakteryzujące, utworzone od określeń kwiatów lub drzew, a także pamiątkowe, urobione od imion, nazwisk lub przydomków królów, sportowców, pisarzy, poetów, ale także zasłużonych postaci w skali regionu. Również trakty, określane jako aleje, położone są w centrum miasta. Ich patronami są wybitne osobistości, znane w całym kraju. Centrum określają także niektóre nazwy rond, przystanków, główny dworzec autobusowy, stadion miejski lub niektóre określenia budynków sanatoryjnych. Te grupy urbanonimów rzadziej i mniej konsekwentnie realizują ważność lub centralność danego obiektu, aniżeli plateonimy lub ojkonimy.

Przestrzeń peryferyjną Jastrzębia-Zdroju określa obszar 6 sołectw i 2 osiedli, stanowiących enklawę w ramach przyłączonych do miasta wsi. Nazewnictwo ulic tych części miasta cechują przede wszystkim miana charakteryzujące, związane z: agrokulturą, stopniem zadrzewienia, aktywnością, rekreacją, swojskością, wiejskością, fauną, florą, rodzajem nawierzchni traktu, funkcją i charakterem ulicy, jak również propria, mające pozytywne asocjacje. Ponadto wiele z dawniej funkcjonujących na tych obszarach mikrotoponimów

zostało ponowionych w plateonimii. Również zasłużeni jastrzębianie, zwykle pochodzący z tego sołectwa, w którym znajduje się miano ulicy, zostali upamiętnieni w propriach arterii komunikacyjnych. Na uwagę zasługują także realistycznie motywowane nazwy kierunkowe, wskazujące drogę do najbliższych wsi, miejscowości lub części miasta. Peryferyjność określają także niektóre nazwy przystanków lub budowli sanatoryjnych.

5.1 Opozycja *uzdrowiskowy/górniczy*

Powyżej przeanalizowano urbanonimię Jastrzębia-Zdroju z perspektywy dwu ukształtowanych w naukach społecznych i humanistycznych opozycjach kulturowych: *swój/obcy* oraz *centrum/peryferie*. W oparciu o wyekscerpowany materiał możliwe jest także utworzenie nowej opozycji, biorącej pod uwagę uwarunkowania historyczno-kulturowe Jastrzębia-Zdroju. Koncentrować się ona będzie na zaprezentowaniu istniejącej dychotomii między nazwami, odnoszącymi się do uzdrowiska, a tymi, które wskazują na obecność przemysłu wydobywczego.

Słownik języka polskiego PWN definiuje wyraz *uzdrowisko* jako ‘miejscowość o naturalnych właściwościach leczniczych; też: miejscowość wypoczynkowa’[294]. Wytłumaczenie tego pojęcia podkreśla zatem z jednej strony walory naturalne określanej w ten sposób miejscowości, z drugiej zaś – wskazuje na *wypoczynek*, który definiowany jest jako ‘pozbywanie się zmęczenia po pracy lub podczas przerwy w pracy’[295]. Zatem *uzdrowisko* może pełnić funkcję miejsca, pozwalającego na regenerację siły po pracy.

Z kolei w *Encyklopedii PWN* można przeczytać, iż jest to ‘miejscowość lub obszar o korzystnym lub leczniczo oddziałującym klimacie mające bogate zasoby naturalnych tworzyw leczniczych, wód mineralnych, peloidów i odpowiednie zakłady lecznicze, sanatoria, zakłady kąpielowe i fizykalne, pijalnie’[296]. W definicji tej podkreśla się nie tylko bogactwo wód mineralnych i zasobów leczniczych, z których kuracjusze podczas pobytu mogą skorzystać, ale również sprzyjający regeneracji i zdrowiu klimat.

Przez *uzdrowisko* rozumie się zatem miejscowość wypoczynkową o korzystnym dla zdrowia klimacie i środowisku, w której sanatoriach i zakładach prowadzi się leczenie, wykorzystując walory naturalne kurortu.

Słownik języka polskiego PWN podaje natomiast trzy interpretacje leksemu *górnictwo*. Po pierwsze jest to ‘przemysł zajmujący się wydobywaniem z ziemi kopalin użytecznych’, po

[294] https://sjp.pwn.pl/slowniki/uzdrowisko.html (dostęp: 30.06.2022).
[295] https://sjp.pwn.pl/szukaj/wypoczynek.html (dostęp: 30.06.2022).
[296] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uzdrowisko;3992032.html (dostęp: 30.06.2022).

drugie – ‘nauka i dział techniki zajmujący się ogółem zagadnień związanych z kopalinami użytecznymi’, po trzecie – ‘praca górnika’[297]. Definicje te podkreślają zatem fakt wydobywania z ziemi kruszcu, zorganizowany w ramach przemysłu, czyli jednej z gałęzi gospodarki krajowej.

Nieco bardziej rozbudowane wytłumaczenie znajduje się w *Encyklopedii PWN*, według której *górnictwo* to ‘dział techniki, obejmujący całokształt procesów związanych z wydobywaniem z ziemi kopalin użytecznych, ich przeróbką w celu racjonalnego wykorzystania i dostosowania do potrzeb użytkowników; również dział gospodarki’[298]. Definicja *Encyklopedii PWN* wskazuje nie tylko na proces wydobywania kruszcu, ale także jego przeróbkę, mającą zwykle miejsce na obszarze kopalń.

Dalsze rozważania, związane z zestawieniem *uzdrowiska* i *górnictwa* prowadzą do wskazania czterech podstawowych kategorii, w ramach których elementy opozycji zostaną sobie przeciwstawione.

Po pierwsze, przedstawiona antynomia daje się skontrastować w kategorii przyrody. W przypadku komponentu *uzdrowiskowy* wiąże się ona nie tylko ze specyfiką wód mineralnych i borowin, stosowanych w balneologii, ale także z rekreacją oraz turystyką (Płonka-Syroka 2012: 11), jak również zakodowaną w ludzkiej świadomości uzdrawiającą mocą natury[299]. Już w starożytnej Grecji świątynie na cześć Asklepiosa, jednego z bóstw odpowiedzianych za sprawy zdrowia, budowane były w oddali od miast czy ośrodków rolniczych, „zlokalizowane w atrakcyjnych wizualnie okolicach”. Piękny krajobraz stanowił integralną część kompozycji asklepionów. Obiekty te miały wtapiać się w pejzaż oraz otworzyć się na „szeroką perspektywę otaczającego środowiska naturalnego”, co umożliwiało kuracjuszom nawiązanie kontaktu z krajobrazem zarówno w czasie spacerów, jak i kąpieli (Płonka-Syroka 2012: 7).

O ile zatem uzdrowiskowa działalność człowieka nie oddziałuje bezpośrednio na przyrodę, korzystając jedynie z jej funkcji oczyszczającej, leczniczej czy rekreacyjnej, to przemysł wydobywczy, do którego zalicza się górnictwo węgla kamiennego, ma znaczący wpływ na wszystkie elementy środowiska: powierzchnię terenu, wody podziemne oraz powierzchniowe, glebę, szatę roślinną, powietrze, górotwór, klimat i krajobraz (Chwastek, Żuławski 1981: 6, 21). Wydobycie kruszcu spod powierzchni ziemi jest przyczyną powstawania przekształceń dwojakiego rodzaju: geomechanicznych, które wywołują zmiany

[297] https://sjp.pwn.pl/slowniki/górnictwo.html (dostęp: 30.06.2022).
[298] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/gornictwo;3907167.html (dostęp: 30.06.2022).
[299] Por. sentencję łacińską „medicus curat, natura sanat”, co tłumaczy się jako ‘lekarz leczy, natura uzdrawia’; https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/medicus-curat-natura-sanat;3939234 (dostęp: 19.04.2023).

ukształtowania terenu, a także hydrologicznych, zmieniających stosunki wodne na powierzchni terenu (Chwastek, Żuławski 1981: 26-27). Przekształcenia hydrologiczne wiążą się z odwadnianiem górotworu wokół złoża. Jest to warunek konieczny dla dalszej eksploatacji kruszcu, a zarazem przyczyna rozmaitych procesów fizykochemicznych, skutkujących zmianami środowiska. Wskutek tych procesów ma miejsce znaczne obniżenie poziomu wód wgłębnych oraz przesuszanie skał i gleb, zniszczenie zbiorników wód podziemnych i łączenie wód słodkich i słonych. W następstwie przekształceń hydrologicznych dochodzi do degradacji gleb i szaty roślinnej, co powoduje również zmianę aktywności biologicznej na danym obszarze (Chwastek, Żuławski 1981: 13-14). Oczywistym jest zatem, że w związku z przedstawionymi skutkami przekształceń hydrologicznych działalność uzdrowiskowa na terenie objętym industrializacją jest niemożliwa.

Oprócz powyższych przemian w środowisku naturalnym, do uciążliwych dla człowieka można zaliczyć także powstawanie szkód górniczych, będących obniżeniem terenu w granicach prac wydobywczych (Chwastek, Żuławski 1981: 23), a także wszelkie uszkodzenia obiektów budowlanych (Sobczyk, Kowalska 2015: 15).

Jedną z najbardziej charakterystycznych cech topograficznych krajobrazu industrialnego są zwałowiska i hałdy (Chwastek, Żuławski 1981: 30; Sobczyk, Kowalska 2015: 17). *Hałda* to ‘wysypisko odpadów górniczych i przemysłowych’ lub ‘składowisko kopaliny użytecznej na otwartym terenie’[300]. W ich skład wchodzą odpady w postaci skały płonnej oraz materiału popłuczkowego. Znaczna ich część jest przetworzona lub wtórnie wykorzystana jako materiały budowlane, materiały do rekonstrukcji i rekultywacji zdegradowanych terenów czy surowiec do produkcji materiałów budowlanych, jednak w dużej mierze składuje się je na zwałowiskach. Według danych na 2000 rok na Górnym Śląsku nagromadzono prawie 800 mln ton odpadów. W samym 2000 roku w województwie śląskim złożono niemal 50 mln ton poprzemysłowych odpadów. Jedynie część podobnych zwałowisk podlega rekultywacji. Należy także podkreślić, że hałdy składają się w wielu przypadkach z palnych skał węglowych. Zachodzi zatem prawdopodobieństwo wystąpienia tzw. pożaru endogenicznego, który jest skutkiem samozagrzewania się substancji węgla (Rostański 2006: 10-16). Na uwagę zasługuje jednak fakt, że w wielu przypadkach zwałowiska skały płonnej pokrywają się roślinnością synantropijną (Rostański 2006: 18 i in.). Świadczy to o uzdrawiającej i oczyszczającej mocy przyrody. Niezależnie więc od tego, jak człowiek przekształci środowisko, natura powraca do pierwotnego stanu.

[300] https://sjp.pwn.pl/szukaj/hałda.html (dostęp: 30.06.2022).

Najbardziej znanym przykładem górnośląskiego wysypiska kopalin jest rydułtowska hałda *Szarlota*, mająca 134 metry wysokości, licząc od podstawy do wierzchołka, wznosząca się na wysokość 407 m.n.p.m. „Hałda *Szarlota* jest dziś elementem krajobrazu, z którego Rydułtowy mogą być dumne”[301]. O tym składowisku pisał Z. Rokita w swoim reportażu *Kajś. Opowieść o Górnym Śląsku*: „O, Szarloto, nasza Góro Tabor, gdzie brud przemienia się w piękno, sami sobie ciebie usypujemy, sami stawiamy zabytki z tego, co zbywa, ty Szarloto, stworzona z ludzkiego i nieludzkiego, zawieszona między naturalnym i sztucznym tak, że nie wiadomo już, które jest które. Hałdo, ty nasz górnośląski Frankensteinie, osierocony kwilisz ku szybom i chodnikom, tkwisz w łańcuchu hałdzianym, tym kopalnianym bidulu, symbolizując walkę przyrody z człowiekiem, gdzie pozorne zwycięstwo odniósł człowiek z wywrotkami marki Scania, ale wystarczy pojechać do tych wszystkich Szopienic (bo nie jedne Szopienice nawiedziła katastrofa ekologiczna), posłuchać ludzi i już wiadomo, kto przegrał” (Rokita 2020: 225-226).

Idąc dalej, następną kategorią, zastosowaną w przeciwstawieniu *uzdrowiska* i *górnictwa*, jest zdrowie. Komponent ten w wielu przypadkach łączy się z kategorią przyrody, warto więc ocenić przede wszystkim wpływ na zdrowie.

O ile w tym przypadku funkcja uzdrowiska jest oczywista, wynika nawet z samego określenia, to kwestia wpływu przemysłu wydobywczego na zdrowie ludzi jest bardziej rozbudowana. Górnictwo rozwija się zwykle w pobliżu skupisk ludzkich lub też takie skupiska powstają tam, gdzie przemysł jest zlokalizowany. Oddziałuje to bezpośrednio na przestrzeń, w której człowiek mieszka, pracuje lub nawet wypoczywa (Chwastek, Żuławski 1981: 6). Wspomniano wcześniej, że miasta takie jak Jastrzębie-Zdrój w założeniu miały oddzielać strefę industrialną od strefy zamieszkania i rekreacji, jednak paralelny rozwój osadnictwa na terenie miejscowości oraz wzmożony proces powstawania kolejnych kopalń doprowadził do rozmycia się granic tych stref. Za przykład niech posłużą: *os. Przyjaźń*, którego bloki stoją w odległości ok. 300 metrów od zabudowań *KWK Jas-Mos*, a także *os. Zofiówka*, gdzie najbliższy blok mieszkalny stoi przeszło 200 metrów od *KWK Zofiówka*.

Oprócz oczywistych determinantów, takich jak zanieczyszczenie powietrza i środowiska w ogóle, powstawanie szkód górniczych w granicach wyrobisk, jak również tworzenie zwałowisk skał płonnych, do czynników zagrażających człowiekowi trzeba zaliczyć także katastrofy górnicze. Pomimo progresu, jaki poczyniono w zakresie bezpieczeństwa pracy górników, nadal zdarzają się nieprzewidziane wypadki, które skutkują śmiercią wielu ludzi.

[301] Informacje nt. hałdy oraz cytat pochodzą ze strony https://zabytkitechniki.pl/culturalheritage/3294/halda-szarlota (dostęp: 30.06.2022).

Katastrofy górnicze są mocno zakorzenione w kulturze mieszkańców Górnego Śląska, o czym świadczyć może treść książki Doroty Świtały-Trybek na temat kulturowych kontekstów wypadków górniczych (Świtała-Trybek 2014).

Innymi aspektami antynomii *uzdrowiskowy/górniczy* są dwie powiązane ze sobą kategorie: język oraz kultura.

Już Nikita Tołstoj zauważył wzajemne relacje między kulturą a językiem. Za punkt wyjścia lingwista obrał poziomy języka, którym przyporządkował układ odpowiadających im warstw kulturowych. Stworzona przez N. Tołstoja stratygrafia językowo-kulturowa przedstawia się następująco:

1. Język literacki – kultura elitarna.
2. Mowa potoczna – kultura masowa.
3. Gwary i dialekty – kultura ludowa.
4. Żargony – kultura tradycyjno-profesjonalna.

Charakterystyczny dla tego systemu jest jednolity zespół cech opozycyjnych, które można zastosować do każdego z wymienionych układów. Własnościami tymi są:

1. Normatywność/brak normatywności.
2. Ponaddialektalność/dialektalność.
3. Otwartość/zamkniętość systemu.
4. Stabilność/niestabilność.

Do każdego poziomu językowego lub kulturowego można przypisać określone połączenie cech, charakteryzujące się stopniowym osłabianiem właściwości, przechodzących wreszcie w swoje opozycje. Zatem język literacki cechuje się normatywnością, ponadterytorialnością, otwartością oraz stabilnością, natomiast żargony charakteryzują się brakiem normatywności, dialektalnością, zamkniętością oraz niestabilnością. W podobny sposób można przedstawić zestaw cech dla określonych warstw kultury, z tą różnicą, że kultura wyższa wykazuje niestabilność, podlega bowiem nieustannemu rozwojowi, zaś niższe poziomy kulturowe są bardziej stabilne (Tołstoj 1992: 16-17).

Istotę rozważań przywołanego językoznawcy można zastosować do omawianej opozycji. Górnictwo, stanowiące gałąź przemysłu, należy zaliczyć do kultury tradycyjno-profesjonalnej. Uzdrowisko zaś, chociaż w świadomości społecznej kojarzone z wyższymi warstwami społecznymi, na co wpływ bez wątpienia miała sztuka[302], przeznaczone zwykle dla

[302] Swoisty topos uzdrowiska jako miejsca spotkań sfery wyższej, unaoczniony w *Czarodziejskiej górze* Thomasa Manna, funkcjonuje do dzisiaj w literaturze, o czym może świadczyć książka Olgi Tokarczuk

wyższych warstw społecznych, to z czasem było szerzej dostępne także dla ludzi innych stanów[303] (Ursel 2012: 87).

Biorąc zatem pod uwagę homogeniczność kultury górniczej i heterogeniczność kultury uzdrowiskowej, antynomiom tym można przypisać następujące poziomy kultury:

- Górnictwo: kultura tradycyjno-profesjonalna.
- Uzdrowisko: kultura ludowa, kultura masowa i kultura elitarna.

Idąc dalej, tym warstwom przyporządkować należy odpowiednie układy językowe:

- Górnictwo: żargon.
- Uzdrowisko: gwary, dialekty, mowa potoczna i język literacki.

W ten sposób przyporządkowane warstwy kultury i języka podlegają zespołom cech dystynktywnych, charakterystycznych dla określonego poziomu:

1. Język, używany w przestrzeni uzdrowiskowej, jest:
    a) normatywny (podlega normom językowym),
    b) ponadterytorialny (nie jest ograniczony wyłącznie do jednej przestrzeni),
    c) otwarty (nie kształtuje go wyłącznie określona grupa użytkowników),
    d) stabilny (nie podlega wpływom obcym, jest ustabilizowany).
2. Żargon górniczy cechuje się:
    a) brakiem normatywności (nie podlega normom języka),
    b) dialektalnością (ograniczony do określonego terytorium),
    c) zamkniętością (posługują się nim określone grupy użytkowników),
    d) niestabilnością (podlega rozmaitym wpływom).

Empuzjon, której akcja dzieje się w jednym z dolnośląskich sanatoriów na początku XX wieku. Ten motyw literacki ma oparcie w rzeczywistości. Jak pisze B. Płonka-Syroka, już w XVIII wieku powszechną metodą wychowawczą, stosowaną w arystokratycznych rodach, był tzw. Grand Tour, czyli podróż po Europie w celu odwiedzania jej najciekawszych miejsc. Najczęstszym miejscem pobytu młodych mężczyzn były właśnie uzdrowiska, które coraz częściej stawiały na wystawność. Od początku XIX wieku uzdrowiska zaczęły pełnić więc przede wszystkim funkcję miejsca spotkań elit finansowych oraz arystokratyczny. B. Płonka-Syroka podkreśla nawet, że mnogość powstających pijalni czekolady, herbaciarni, kawiarni, kasyn, sali do gry, sali koncertowych, teatrów itd. pozwala stwierdzić, że funkcja lecznicza w wielu uzdrowiskach europejskich „ustępuje funkcji rekreacyjnej i towarzyskiej" (Płonka-Syroka 2012: 10-11).

[303] Z relacji prasowych z jastrzębskiego uzdrowiska, pojawiających się w gazetach w okresie międzywojennym wynika, że do Jastrzębia wysyłano górników, którzy leczą „choroby zawodowe, nabyte w kopalni, reumatyzm, ischias, astmę" (Boratyn, Mazur 2021: 76), po II wojnie światowej zaś w jastrzębskim sanatorium leczono przede wszystkim pracowników przemysłu wydobywczego (Boratyn, Mazur 2011: 56, 63).

Jako że nazwy własne, będące jednym z elementów systemu językowego, stanowią swoiste archiwum kulturowe[304], omówione cechy charakterystyczne dla poszczególnych warstw językowych można zastosować także do uzdrowiskowych i górniczych *nomina propria*.

1. Miana, konotujące z uzdrowiskiem, charakteryzują się:
    a) ponaddialektalnością (onimy te występują nie tylko w każdym mieście-zdroju, ale i w każdej miejscowości, niebędącej uzdrowiskiem),
    b) otwartością (takie nazwy są tworzone i rozumiane przez wszystkich użytkowników języka),
    c) stabilnością (niezależnie od warunków społecznych czy politycznych propria te się nie zmieniają).

Za przykład propriów uzdrowiskowych posłużyć mogą charakteryzujące nazwy ulic, powstałe od określeń drzew, np. *ul. Dębowa, ul. Jesionowa* i *ul. Lipowa*, jak również te propria, które odnoszą się bezpośrednio do sanatorium, np. *ul. Zdrojowa*.

2. Nazwy, związane z górnictwem, cechują się:
    a) terytorialnością (miana te desygnują obiekty w miastach górniczych i często odnoszą się do lokalnych lub regionalnych realiów, np. nazwy kopalń, utworzone od istniejących toponimów: *KWK Moszczenica, KWK Zofiówka*),
    b) zamkniętością (propria te są tworzone i rozumiane przede wszystkim przez użytkowników żargonu lub mieszkańców górniczych miast, np. proponowana posesywna nazwa *ul. Sztygarska*),
    c) niestabilnością (onimy te podlegają rozmaitym zmianom społecznym lub politycznym, np. nazwy kopalń o zabarwieniu ideologiczno-propagandowym, jak *KWK Manifest Lipcowy*).

Należy zarazem podkreślić, że zarówno nazwy uzdrowiskowe, jak i górnicze podlegają normom językowym, zatem normatywność cechuje obie przeciwstawne kategorie.

Rozważania te pozwolą zrozumieć, dlaczego kłopotliwe sąsiedztwo zakładów górniczych nie sprzyja uzdrowiskowemu klimatowi. Zanieczyszczone powietrze, zatrute wody i gleby, będące skutkiem pracy wydobywczej, są zaprzeczeniem tego, co stanowi o charakterze uzdrowiska. Także jastrzębski kurort, funkcjonujący przez długi czas w otoczeniu kopalń,

[304] W *nomina propria* można odnaleźć „wiele informacji na temat naszej przeszłości. Ponieważ wiedza o niej ma ogromną wartość naukową i historyczną, nazwy własne są rodzajem zabytku, monumentu" z tego względu, że życie nazw jest dłuższe od trwania jej desygnatu i nawet jeśli struktura miana podlega przeobrażeniom, onimy pozostają zapisane w rozmaitych dokumentach lub źródłach, z których można je wydobyć, a zatem jako „znaki kultury są wręcz niezniszczalne" (Rutkiewicz-Hanczewska 2021:8).

przestał istnieć, ponieważ rozwój przemysłu górniczego „spowodował odpływ solanek i zmniejszenie zainteresowania uzdrowiskiem" (Kucia, Marcinowska 2014: 23).

Mając to na uwadze, należy uznać, iż to, co uzdrowiskowe usytuowane jest w opozycji do tego, co górnicze. W Jastrzębiu-Zdroju dychotomia ta funkcjonowała przez ok. 30 lat i utrwalona została zarówno w dziejach miasta, jak i w jego nazewnictwie.

5.1.1 Uzdrowisko i kopalnie w Jastrzębiu-Zdroju

Jastrzębskie uzdrowisko i zakłady przemysłowe w pewnym okresie koegzystowały ze sobą, jednak wskutek działań górniczych i planów, mających na celu powstanie dużego ośrodka miejskiego, kurort zaprzestał działalności. Warto w tym miejscu pokrótce przypomnieć, jak wyglądała historia jastrzębskich kopalń i uzdrowiska. Ta część pracy oparta została o treść książki *Jastrzębie-Zdrój. Dzieje uzdrowiska 1861-1994*, której autorami są M. Boratyn i D. Mazur (2011)[305].

Jak wcześniej powiedziano, już w roku 1859 do wód uzdrowiskowych dowiercił się baron Emil von Schlieben. Był to ówczesny właściciel Jastrzębia Dolnego, a zarazem inwestor, poszukujący złóż węgla. Można zatem stwierdzić, że nawet powstanie kurortu zostało zdeterminowane przez chęć znalezienia pokładów kruszcu. W 1860 roku majątek zakupił hrabia Felix von Königsdorff, który rozwinął uzdrowisko. Pod koniec XIX wieku sanatorium wykupił dr Mikołaj Witczak. Działalność Witczaka i jego synów spowodowała wzrost znaczenia jastrzębskiego uzdrowiska.

Od końca II wojny światowej powrócono do poszukiwań złóż węgla na obszarze dzisiejszego Jastrzębia-Zdroju. Już w 1962 roku otwarto pierwszą kopalnię w mieście, zaś w kolejnych latach obszar Jastrzębia-Zdroju stopniowo się powiększał, a na jego terenie powstawały kolejne osiedla dla górników i ich rodzin. Działalność górnicza oznaczała zepchnięcie jastrzębskiego sanatorium na margines. Ostatecznie kurort zamknięto w 1994 roku, zaś w 2007 roku miejscowość oficjalnie straciła status uzdrowiska. Pomimo to przez przeszło 30 lat sanatorium w Jastrzębiu-Zdroju funkcjonowało w sąsiedztwie kopalń. Ta dwutorowa historia miasta została również utrwalona w nazewnictwie miejskim.

[305] Historię Jastrzębia-Zdroju omówiono bardziej szczegółowo w części 2.2 tej pracy.

5.1.2 Opozycja uzdrowiskowy/górniczy w ojkonimii i anojkonimii Jastrzębia-Zdroju

Mian miejsc zamieszkałych i niezamieszkałych, które można przyporządkować do określonej kategorii dychotomicznej, nie jest dużo. Z zebranego materiału można wyekscerpować tylko 3 urbonimy, 4 onimy osiedli, a także 5 anojkonimów.

Chociaż miasto utraciło status uzdrowiska w 2007 roku, w jego nazwie pozostał człon *Zdrój*. Obecnie przypomina on o sanatoryjnej przeszłości miejscowości. Również dawne, niemieckie nazwy miejscowości *Bad Königsdorff-Jastrzemb* oraz *Bad Königsdorff* wskazywały na funkcjonujący kurort, bowiem niemiecki wyraz *das Bad* oznacza ‘uzdrowisko’. Druga część proprium informowała o twórcy jastrzębskiego zdrojowiska. Na istniejący w przeszłości kurort wskazuje także nazwa *os. Zdrój*. Usytuowane jest ono w pobliżu *Parku Zdrojowego* i dawnych zabudowań uzdrowiskowych.

Nieco większa liczba propriów konotuje z górnictwem węglowym, jego tradycjami i historią. Należą do nich onimy osiedli, położonych w centralnej części miasta: *os. Barbary, os. Gwarków* oraz *os. Staszica*. Pierwsza nazwa odnosi się do św. Barbary, będącej patronką górników, druga wiąże się bezpośrednio z górnikami (por. część 2.2.1 niniejszej pracy), trzecia natomiast upamiętnia organizatora przemysłu górniczego na ziemiach polskich.

Jak zatem pokazuje wyekscerpowany materiał, więcej propriów wiąże się z górniczą tradycją miasta. Są to jednak w większości nazwy, które odnoszą się do poszczególnych wartości, związanych z tą tradycją. Z jednej strony wskazują na postaci ważne dla historii polskiego górnictwa, z drugiej – na posiadanie danej części miasta przez określoną grupę górników. W odróżnieniu od tych propriów, nazwa miasta i osiedla, ulokowanego w pobliżu dawnego kurortu, bezpośrednio wskazują na uzdrowisko.

Warto również przyjrzeć się nazwom miejsc niezamieszkałych. Materiał zawiera niedużą liczbę propriów tej klasy.

Przede wszystkim są to obecnie nie funkcjonujące niemieckie onimy dawnych części uzdrowiska, służących rekreacji kuracjuszy: *Annathal*, *Nikolausthal* i *Victorhain*. Specyfika tych nazw polega na tym, iż składają się one z dwóch elementów – imienia (*Anna, Nikolaus* i *Victor*), a także apelatywnego określenia obiektu fizjograficznego – *die Thal* (niem. *die Tal* ‘dolina’) i *der Hain* (niem. ‘gaj’). Ich polskie odpowiedniki są przekładem niemieckich nazw: *Annathal* > *Dolina Anny*, *Nikolausthal* > *Dolina Mikołaja*, *Victorhain* > *Gaj Wiktora*.

Anojkonimy, odnoszące się do kultury górniczej, są uboższe zarówno pod kątem ilościowym, jak i jakościowym. Są to bowiem nazwy hałd górniczych. Jedynym elementem tych propriów, denotującym kulturę górniczą, są ich człony gatunkowe: *Hałda Kościelniok* i

Hałda Pochwacie. Elementy odróżniające tych onimów to ponowione z dawnych części wsi toponimy.

Należy zarazem podkreślić, iż nazwy obiektów fizjograficznych, konotujących z kurortem znajdują się na *os. Zdrój*, zaś propria składowisk górniczych usytuowane są nieopodal poszczególnych kopalń.

Onimy miejsc niezamieszkałych zawierają w swojej strukturze rozmaite apelatywy, wskazujące na ukształtowanie terenu, a także propria – w przypadku anojkonimii w pobliżu uzdrowiska są to imiona, co tworzy specyficzny i swojski klimat, natomiast hałdy, ulokowane blisko zakładów przemysłowych, zawierają jednostki przeniesione z lokalnej mikrotoponimii.

5.1.3 Opozycja uzdrowiskowy/górniczy w plateonimii Jastrzębia-Zdroju

Dychotomię pomiędzy nazwami uzdrowiskowymi a górniczymi zawierają także propria jastrzębskich ulic. W zebranym materiale znalazły się oficjalne, współczesne onimy traktów, ale także dawne i nieistniejące, jak również proponowane miana ulic.

Mianami ciągów komunikacyjnych, związanymi z kurortem, są: *ul. Parkowa* i *ul. Zdrojowa*. W pobliżu parku funkcjonuje basen kąpielowy, znajdujący się dawniej przy *ul. Basenowej*, zmienionej w 1983 roku na *ul. Mikołaja Witczaka*. Nazwa ta upamiętnia dawnego właściciela zdrojowiska, który przyczynił się do jego rozwoju. Nieopodal kompleksu sanatoryjnego ciągnie się *ul. Słoneczna*. Zgodnie z badaniami E. Borysiak, dotyczącymi plateonimii miast uzdrowiskowych, to proprium jest najpopularniejsze we wszystkich miastach-zdrojach. Jest to zarazem jedno z najczęściej pojawiających się mian we wszystkich miastach polskich (Borysiak 2010: 309), a także najczęściej spotykany plateonim we wsiach województwa podkarpackiego (Oronowicz-Kida 2014: 150).

Integralną częścią kurortów jest roślinność. Wiele zatem plateonimów uzdrowiskowych wiąże się z rozmaitymi określeniami roślin. W Jastrzębiu-Zdroju w pobliżu dawnego kompleksu sanatoryjnego funkcjonują nazwy: *ul. Dębowa, ul. Ogrodowa, ul. Różana, ul. Wiśniowa*, jak również klucz semantyczny propriów ulic od nazw drzew: *ul. Akacjowa, ul. Brzozowa, ul. Jesionowa, ul. Jodłowa, ul. Kasztanowa, ul. Klonowa, ul. Lipowa, ul. Sosnowa, ul. Świerkowa* i *ul. Wierzbowa*. Na *os. Zdrój* jest również *ul. Leśna*, wskazująca na poziom zadrzewienia. Należy jednak podkreślić, że w przypadku Jastrzębia-Zdroju nazwy, odnoszące się do flory, w sposób pośredni wskazują na uzdrowiskowy charakter miejscowości, ponieważ propria związane z szatą roślinną występują powszechnie w wielu miastach w Polsce.

W swoim artykule dotyczącym plateonimii miast-zdrojów E. Borysiak wymienia również inne onimy jastrzębskich ulic, konotujących z uzdrowiskiem. Są one jednak oddalone od dawnego kurortu. Należą do nich nazwy, które podkreślają charakter zdrojowiska (*ul. Spacerowa* oraz *ul. Sportowa*), propria wywołujące pozytywne odczucia, związane z akustyką, wrażeniami wzrokowymi, wzbudzające sympatyczne skojarzenia, a także związane z wiosną (*ul. Cicha, ul. Jasna, ul. Majowa, ul. Miła, ul. Spokojna, ul. Tęczowa, ul. Widokowa, ul. Wiosenna* i *ul. Zielona*), jak również inne onimy od określeń fauny i flory (*ul. Bukowa, ul. Kwiatowa, ul. Olszowa* i *ul. Podleśna* oraz *ul. Gołębia, ul. Jaskółcza* i *ul. Żurawia*), a także odnoszące się do nazw kwiatów (*ul. Astrów, ul. Bratków, ul. Chabrowa, ul. Goździków, ul. Irysów, ul. Krokusów, ul. Narcyzów, ul. Stokrotek* i *ul. Wrzosowa*). Oprócz tego warto zwrócić również uwagę na inne nazwy, których badaczka nie wymieniła, a które odnoszą się do rekreacji i aktywności (*ul. Piesza, ul. Rajdowa, ul. Rekreacyjna* oraz *ul. Turystyczna*). Trzeba jednak podkreślić, że nazwy te nie charakteryzują kurortu wprost, ponieważ podobne plateonimy istnieją także w miejscowościach nieposiadających statusu uzdrowiska.

Nieopodal zdrojowiska istniał również dawniej chętnie przez kuracjuszy odwiedzany deptak. Jego prymarna niemiecka nazwa *Küssenalee* miała aż dwa polskie odpowiedniki: *Aleja Pocałunków* oraz *Aleja Kóz*. Pierwsze proprium podkreślało romantyczny charakter miejsca i według starszych jastrzębian jest to poprawna nazwa. Drugie jest prawdopodobnie zniekształconą formą niemieckiego odpowiednika i odnosi się do wypasanych w pobliżu kóz[306]. Niemiecka nazwa utworzona została na bazie czasownika *küssen* (niem. ‘całować, pocałować’) i *die Allee* (niem. ‘aleja’).

Wymienione miana bardziej lub mniej bezpośrednio wskazują na uzdrowiskową przeszłość miasta. W chwili obecnej Jastrzębie-Zdrój jest przede wszystkim miejscowością górniczą, pewne plateonimy zatem odnoszą się do kultury i tradycji górniczej, a także do zasłużonych dla tej gałęzi przemysłu ludzi zarówno w perspektywie lokalnej, jak i regionalnej lub ogólnokrajowej.

Nazwy te konotują z przemysłem (*ul. Przemysłowa*), kopalnią (*ul. Kopalniana*), górnictwem (*ul. Górnicza* i *ul. Węglowa*) lub charakterystycznymi dla zakładów górniczych budowlami (*ul. Szybowa*), a także wiążą się z określoną grupą górników (*ul. Sztygarska*). Ponadto do tej grupy zaliczyć należy również proprium *ul. Energetyków*. Są to miana bezpośrednio związane z górnictwem węglowym.

[306] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/102/aleja-pocalunkow-k-ssenalee.html (dostęp: 02.07.2022).

Warto również zwrócić uwagę na 2 onimy pamiątkowe: *ul. Wincentego Pstrowskiego* i *ul. Stanisława Staszica*. Pierwsza nazwa została zmieniona wskutek procesów dekomunizacyjnych. Instytut Pamięci Narodowej zaliczył je do propriów kojarzących się z systemem komunistycznym. Wincenty Pstrowski był górnikiem, „pierwszym przodownikiem pracy", stachanowcem. W opinii IPN „ruch stachanowski był w praktyce zakamuflowanym rodzajem nacisku na robotników, którym w rzeczywistości totalitarnej przekraczanie norm produkcji i wyścig pracy przedstawiano jako obowiązujący standard, a niedotrzymywanie mogło sprowadzić zagrożenie surowo karanego podejrzenia o «sabotaż»"[307].

Na koniec warto również wspomnieć o mianie *ul. Porozumienia Jastrzębskiego*. Nazwa ta upamiętnia jedno z czterech porozumień sierpniowych, wskutek których dopuszczono do zarejestrowania NSZZ „Solidarność". Podpisanie Porozumień Jastrzębskich miało miejsce 3 września 1980 roku na terenie *KWK Manifest Lipcowy*. Oprócz kilku istotnych z punktu widzenia politycznego zmian, porozumienie to przyniosło również modyfikacje systemu pracy górniczej[308].

Powyższa analiza pokazuje, że duża liczba plateonimów odnosi się bezpośrednio do kultury i tradycji górniczej. Niewielki jest odsetek nazw, które są związane z przeszłością uzdrowiskową miasta. W dużym stopniu pojawiają się propria o pozytywnych i sympatycznych skojarzeniach, są to jednak onimy typowe dla nazewnictwa wielkomiejskiego (Borysiak 2010: 313).

5.1.4 Opozycja uzdrowiskowy/górniczy w nazwach ważnych punktów w Jastrzębiu-Zdroju

Biorąc pod uwagę fakt, iż przestrzeń uzdrowiska pełna była rozmaitych budynków sanatoryjnych, nie może dziwić fakt, iż zebrany materiał liczy tych mian największą liczbę. W opozycji do nich stoją propria kopalń, których liczba jest zdecydowanie mniejsza.

Na początek rozważań dotyczących nazewnictwa ważnych punktów w mieście w ujęciu opozycji *uzdrowiskowy/górniczy*, należy przedstawić miana budowli kurortu, funkcjonujących dawniej. Nieliczne bowiem nazwy przetrwały w świadomości mieszkańców do chwili obecnej.

Największy odsetek stanowią miana budynków uzdrowiskowych, określanych jako *wille*: *Willa Anna*, *Willa Antonina*, *Willa Danusia* || *Willa Wanda*, *Willa Europejska*, *Willa Feliks* || *Willa Maria* || *Willa Marii*, *Willa Franciszka*, *Willa Hoppenów*, *Willa Janka* || *Willa Karola*, *Willa Łucja*, *Willa p. J. Witczaka*, *Willa Ranoszka*, *Willa Szmuka*, *Willa Teresa* i *Willa*

[307] https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/39998,ul-Pstrowskiego-Wincentego.html (dostęp: 02.07.2022).
[308] http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/579/porozumienie-jastrzebskie.html (dostęp: 02.07.2022).

Wojciecha. Nazwy tej grupy wskazują nie tylko na dom mieszkalny, lecz również na obiekt sanatoryjny, w którym mogą przebywać kuracjusze. Wyjątek stanowi *Willa p. J. Witczaka*, wskazująca na miejsce zamieszkania jednego z zarządców jastrzębskiego kurortu.

Druga najliczniejsza klasa mian budowli uzdrowiskowych zawiera w swojej formie człon *dom*: *Dom Aniołów Stróżów*, *Dom dr. Typrowicza*, *Dom Gładysza*, *Dom Jacka* || *Dom św. Jacka*, *Dom Kolejarzy*, *Dom Kolejowy*, *Dom p. Endera*, *Dom p. Kałuży*, *Dom p. Karaska*, *Dom p. Trunka*, *Dom Zdrojowy* i *Dom ZUS*. Na podstawie tych przykładów widać, iż w tej grupie propriów dominuje przede wszystkim informacja o posesywności poszczególnego obiektu.

Ponadto w zebranym materiale znajdują się nazwy, w których po leksemie *dom* pojawia się odpowiedni przymiotnik: *wczasowy* (*Dom Wczasowy Funduszu Wczasów Pracowniczych Dyrdzianka*, *Dom Wczasowych Funduszu Wczasów Pracowniczych Górnik*, *Dom Wczasowy Funduszu Wczasów Pracowniczych Hutnik* i *Dom Wczasowy Funduszu Wczasów Pracowniczych Jastrzębianka*) i *wypoczynkowy* (*Dom Wypoczynkowy Kolejarzy*). Informują one o funkcji rekreacyjnej danego obiektu. Ponadto odnaleźć można również dwa *domy dziecka*: *Dom Dziecka Huty Florian*, *Dom Dziecka Zjednoczenia Przemysłu Maszyn Elektrycznych*. Były to sanatoria przeznaczone dla dzieci, których rodzice pracują w danych zakładach pracy.

Innymi klasami nazw budynków kurortu, informujących o ich uzdrowiskowym charakterze, są propria z apelatywami *sanatorium* (*Sanatorium Funduszu Inwestycyjnego i Powstańców Śląskich* || *Sanatorium im. M. Piłsudskiego*, *Sanatorium Górnik* i *Sanatorium ZUS*), *łazienki* (*Łazienki I*, *Łazienki III*, *Łazienki IV* i *Łazienki Parkowe*), *letnisko* (*Letnisko Oficerskie*), *pensjonat* (*Pensjonat Kasy Chorych* oraz *Pensjonat Szwajcarski*) i *zakład* (*Zakład im. NMP* || *Zakład Marii*, a także *Żydowski Zakład dla Dzieci*). Ponadto leksem *hotel* w nazwach *Hotel Hohenzollern* oraz *Hotel Königsdorff* informował, iż dany obiekt umożliwia pobyt w kurorcie.

Oprócz wymienionych nazw, klimat uzdrowiska podkreślały rozmaite punkty usługowe, znajdujące się w rejonie kurortu. Były to przede wszystkim rozmaite *restauracje* (*Restauracja koło Dworca* || *Restauracja Woryny*, *Restauracja Kopyto*, *Restauracja Kowola* || *Restauracja Kowolowej*, *Restauracja Posłuszny*) i *kasyna* (*Kasyno Dolne* i *Kasyno Zdrojowe*).

Przedstawione miana odnoszą się do uzdrowiska jedynie pośrednio, ponieważ miejsca takie jak wille, domy czy restauracje nie są wyłącznie domeną jastrzębskiego kurortu. Powyższe nazwy wywołują asocjacje z uzdrowiskiem, ale jedynie na poziomie lokalnym, nie ogólnym.

Niektóre budowle sanatoryjne zawierają w swojej nazwie propria niektórych miejscowości zarówno polskich (*Katowiczanka*, *Opolanka*), jak i obcych (*Bremen*). Oprócz tego w materiale znaleźć można inne onimy pochodzenia obcego: *Betania*, *Betania II*, *Betania III* i *Sansoucci*. Ponadto niektóre budowle nosiły dawniej niemieckie miana, urobione od imienia w połączeniu z przyrostkiem *der Hof*: *Annahof*, *Carolinehof*, *Margarethenhof* i *Ulrikenhof*.

Warto odnotować również nazwę budynku dawnego zarządu uzdrowiska: *Masnówka*. Swoją nazwę wzięła od nazwiska lekarza uzdrowiskowego dr. Masnego.

Powyższe nazwy są ściśle związane z dziejami jastrzębskiego uzdrowiska. Były to określenia nie tylko różnych sanatoriów, pensjonatów czy domów wczasowych, ale również restauracji, kasyn czy innych budynków, z których kuracjusze mogli skorzystać. Uwagę przykuwa przede wszystkim sposób nominacji tego typu budowli, są to bowiem zwykle imiona, rzadziej nazwiska lub derywaty od nazwisk, a także miana miejscowości.

Znacznie mniejsze zróżnicowanie wykazują propria jastrzębskich kopalń. Są one również mniej liczne, ponieważ dla 5 jastrzębskich kopalń wyekscerpowano 8 mian.

Najstarsza kopalnia w mieście nosiła nazwę *KWK Jastrzębie* i był to onim przeniesiony z proprium miejscowości, w której funkcjonowała. Przemianowano ją na *KWK Jas-Mos*, co stanowi połączenie skrótów dwu toponimów – *Jastrzębie* oraz *Moszczenica*.

Kolejnym zakładem górniczym była *KWK Moszczenica*. Jest to nazwa ponowiona z onimu sołectwa, w którym się znajdowała. Podobną motywację mają propria *KWK Pniówek* (kopalnia znajduje się na terenie *Pniówka*) oraz *KWK Borynia* (zakład ten funkcjonuje na *Boryni*).

Inny zakład, *KWK Zofiówka*, zawdzięcza swoją nazwę nieistniejącej obecnie kolonii, w której planowano wybudować kopalnię.

Przed transformacją ustrojową dwie jastrzębskie kopalnie nosiły nazwy *KWK Manifest Lipcowy* oraz *KWK XXX-lecia PRL*. Były to nazwy o zabarwieniu propagandowym i ideologicznym. W roku 1990 roku przywrócono nazwy, ponowione z lokalnej toponimii (Boratyn 2012: 16, 20).

Analiza zebranych propriów nasuwa dwa wnioski, związane z formą tych nazw. Po pierwsze, miana budowli uzdrowiskowych zawierają rozmaite apelatywy w członie gatunkowym nazwy, natomiast onimy kopalni mają tylko jeden składający się z wielu elementów człon gatunkowy, zwykle zapisywany skrótem *KWK* (*Kopalnia Węgla Kamiennego*). Po drugie, tworzywo genetyczne propriów obiektów sanatoryjnych jest rozmaite, obejmuje bowiem zarówno różne apelatywy, jak i nazwy własne, zwykle imiona lub

nazwiska. Natomiast miana jastrzębskich zakładów górniczych są często przeniesione z toponimii, z wyjątkiem onimów *KWK Manifest Lipcowy* i *KWK XXX-lecia PRL*, pełniących głównie funkcje propagandowe.

5.1.5 Opozycja uzdrowiskowy/górniczy w pozostałych urbanonimach Jastrzębia-Zdroju

Informacja na temat uzdrowiskowej przeszłości Jastrzębia-Zdroju lub rozwijającej się kultury i tradycji górniczej miasta przekazywana jest w dużej mierze przez nazewnictwo jastrzębskich ulic i ważnych punktów w mieście, takich jak propria budynków kurortu i miana kopalń. Niemniej jednak również inne nazwy, chociaż mniej liczne, można ulokować w ramach omawianej dychotomii. Należą do nich przede wszystkim onimy rond, stacji kolejowej, a także parku.

O usytuowaniu w pobliżu uzdrowiska świadczy proprium skrzyżowania w ruchu okrężnym *rondo Zdrojowe*. Nawiązuje ono bezpośrednio do zdrojowiska, do którego odchodzi jedna z ulic skrzyżowania. W opozycji do tej nazwy znajdują się trzy inne onimy rond: *rondo Władysława Chlebika*, *rondo im. Włodzimierza Ostaszewskiego*, jak również *rondo św. Barbary*.

W odróżnieniu od miana *rondo Zdrojowe*, wymienione propria nie odnoszą się bezpośrednio do górnictwa lub kopalni. Ulokowane blisko dawnych zabudowań *KWK Moszczenica* *rondo Władysława Chlebika* upamiętnia dawnego dyrektora tego zakładu przemysłowego, podobnie jak znajdujące się nieopodal *KWK Zofiówka rondo im. Włodzimierza Ostaszewskiego*, honorujące zasłużonego zarządcę tej kopalni. Natomiast *rondo św. Barbary* funkcjonuje na *os. Barbary*, z dala od jakiegokolwiek zakładu górniczego.

Warto również wspomnieć o propriach największej jastrzębskiej stacji kolejowej. Znajdowała się ona na *os. Zdrój* i wybudowano ją z myślą o przybywających do zdrojowiska kuracjuszach. „Odtąd goście mogli przybywać bezpośrednio do kurortu, rezygnując z czasochłonnych i drogich ekwipaży" (Boratyn, Mazur 2011: 29).

Do 1921 roku stacja nosiła nazwę *Bad Jastrzemb*. W kolejnych latach aż do wybuchu II wojny światowej punkt zatrzymania pociągów nazywał się *Jastrzębie Zdrój*. Podczas okupacji na 3 lata przywrócono nazwę sprzed 1921 roku, natomiast w latach 1942-1945 hitlerowcy ponownie zmienili nazwę na *Bad Königsdorff*. Po wojnie aż do końca jej istnienia stacja nosiła miano *Jastrzębie Zdrój*. W każdej z tych nazw pojawiało się określenie, mówiące o funkcjonującym w pobliżu uzdrowisku. Człon ten pojawiał się zarówno w niemieckiej, jak i polskiej nazwie. Zatem w dziejach onimu jastrzębskiej stacji kolejowej istniały aż trzy

określenia na proprium miejscowości (*Jastrzemb*, *Jastrzębie* i *Königsdorff*), niezmienny pozostał jednak element, wskazujący na obecność kurortu (*Bad* i *Zdrój*).

Najważniejszą częścią uzdrowiska, w której skupione było życie kurortu i usytuowane były rozmaite istotne budowle sanatoryjne, był park. Na mapach z 1938 i 1950 roku miejsce to określano jako *Park Zdrojowy*. Zgodnie z definicją *Encyklopedii PWN* park zdrojowy to 'publiczny park spacerowy należący do zakładu uzdrowiskowego'. Powstawanie takich miejsc wiąże się z metodami wodolecznictwa, które zakładają konieczność długich i częstych spacerów. Parki zdrojowe pełne są rozmaitych altan, pawilonów leczniczych czy ogrodów[309]. Te cechy odróżniają parki uzdrowiskowe od parków miejskich.

Po wojnie jastrzębski zieleniec przemianowano na *Park im. Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*. Tym samym brak przymiotnika *zdrojowy* spowodował, iż miejsce to stało się parkiem miejskim. Jednak po transformacji ustrojowej, kiedy dokonywano dekomunizacji przestrzeni miejskiej w Jastrzębiu-Zdroju, przywrócono dawną nazwę i nadano mu patrona: *Park Zdrojowy im. dr. Mikołaja Witczaka*. Zatem nie tylko ponownie podkreślono uzdrowiskowy charakter zieleńca, ale również upamiętniono lekarza, który rozwinął jastrzębski kurort.

Podsumowując analizę pozostałych urbanonimów w ujęciu dychotomii *uzdrowiskowy/górniczy* zasadne jest stwierdzenie, że większa jest liczba rozmaitych propriów podkreśla sanatoryjną przeszłość miasta. Wyróżnić tu należy przede wszystkim nazwy stacji kolejowej oraz parku. Nieliczne miana rond odnoszą się do poszczególnych postaci, zasłużonych dla przemysłu węglowego w Jastrzębiu-Zdroju lub podkreślają tradycje górnicze miasta.

5.1.6 Podsumowanie

W Jastrzębiu-Zdroju – mieście o przeszłości uzdrowiskowej, w którym rozwinęły się tradycje górnicze – pojawia się pewien zestaw nazw, będących w stosunku do siebie w swoistej dychotomii. Niektóre bowiem propria wskazują na obecność kurortu, inne – dotyczą przemysłu węglowego, będącego przyczyną rozbudowy ogromnego organizmu miejskiego. Wiele elementów tej opozycji jest ze sobą sprzecznych: uzdrowisko bowiem związane jest z walorami środowiskowymi i przyrodniczymi miejscowości, w której się znajduje; górnictwo natomiast powoduje degradację przestrzeni naturalnej miasta. Ponadto kurort jest miejscem wypoczynku; kopalnia – miejscem pracy. Miejscowość sanatoryjna charakteryzuje się pięknym krajobrazem,

[309] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/park-zdrojowy;3954410.html (dostęp: 03.07.2022).

pełnym rozmaitych wzniesień, potoków, dolin czy alei; krajobraz miejscowości górniczej stanowią niejednokrotnie hałdy, będące składowiskiem odpadów górniczych.

Tabela 1: Nazwy uzdrowiskowe i górnicze według kategorii semantycznych

Nazwy uzdrowiskowe	**Nazwy górnicze**
Nazwy przyrodnicze – od określeń fauny i flory	Nazwy powstałe od imion i nazwisk postaci, zasłużonych dla jastrzębskiego górnictwa
Nazwy wskazujące na rzeczywistość uzdrowiskową	Lokalna toponimia
Nazwy podkreślające sprzyjające warunki przyrodnicze	Nazwy bezpośrednio lub pośrednio odwołujące się do górnictwa
Nazwy odwołujące się do ludzi, zasłużonych dla jastrzębskiego kurortu	Nazwy innych postaci związanych z górnictwem
Nazwy dzierżawcze, w których człon określany wskazuje na obiekt fizjograficzny	Nazwy propagandowe z okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej
Nazwy odwołujące się do religii	Nazwy odwołujące się do religii
Nazwy dzierżawcze domów i budowli uzdrowiskowych	Nazwy związane z powojenną historią Jastrzębia-Zdroju

Dychotomia ta ujawnia się w ojkonimii. Zarówno niemiecka, jak i polska nazwa miasta zawiera element, wskazujący na obecność uzdrowiska w mieście. Ten sam człon stał się podstawą nazwy osiedla, utworzonego w okolicy kurortu. W opozycji do niego funkcjonują propria części Nowego Jastrzębia, przeznaczonego dla nowych pracowników powstających kopalń. Odnoszą się zarówno do górniczej tradycji, jak i wybitnych postaci, zasłużonych dla przemysłu ciężkiego, ale także wskazują na posesywność górników.

Z kolei propria miejsc niezamieszkałych nazywają specyficzne dla zdrojowiska i terenów kopalnianych obiekty fizjograficzne. Niemieckie i polskie anojkonimy wokół uzdrowiska wskazują na doliny i gaje, zawierają również w swojej strukturze imiona. Natomiast określenia miejsc niezamieszkałych wokół kopalni to przede wszystkim hałdy, których nazwy wiążą się z określonymi toponimami.

Znacznie większy odsetek nazw w perspektywie omawianej opozycji ujawnia się w plateonimii. Duża liczba nazw bezpośrednio nawiązuje do uzdrowiska lub przemysłu górniczego. Ponadto miana w pobliżu kurortu urobione są od określeń rozmaitych roślin. Za to propria górnicze wskazują na poszczególne grupy pracowników czy charakterystyczne kopalniane budowle. Ponadto w przestrzeni miejskiej całego Jastrzębia-Zdroju występują nazwy, konotujące z przeszłością uzdrowiskową, mają one jednak przede wszystkim cechy typowego nazewnictwa wielkomiejskiego. Nieliczne onimy pamiątkowe wiążą się głównie z historią kurortu lub jastrzębskich kopalń.

Odnotować również należy dużą liczbę mian budowli uzdrowiskowych, na które składają się m.in. określenia willi, domów, pensjonatów, sanatoriów czy zakładów, ale także pobliskich restauracji, kasyn i pijalni, przeznaczonych dla kuracjuszy. Na ich tworzywo genetyczne składają się głównie imiona lub nazwiska, rzadziej toponimy. W opozycji do nich stoją propria kopalń o jednym, powtarzającym się członie gatunkowym. Te onimy powstały przede wszystkim z przeniesienia nazw miejscowych. Oprócz nich w latach komunistycznych funkcjonowały nazwy propagandowe.

Innymi mianami, wskazującymi na omawianą dychotomię, są nazwy rond. Jedno skrzyżowanie w ruchu okrężnym, sygnalizujące bliskość kurortu, stoi w opozycji do trzech propriów rond, które upamiętniają zasłużonych dyrektorów pobliskich kopalń lub honorują patronkę górników.

Warto również podkreślić, że w trzech różnych nazwach stacji kolejowej, usytuowanej nieopodal zdrojowiska, wskazuje się obecność kurortu. Są to niemieckie i polskie określenia zdroju. Zmieniało się tylko miano miejscowości, w której uzdrowisko się znajdowało.

Istotnym onimem jest również nazwa parku. Podkreśla się w nim przede wszystkim jego uzdrowiskowe przeznaczenie. Jedynie w PRL funkcjonowała nazwa bez przymiotnika *zdrojowy*. Po transformacji ustrojowej przywrócono dawne proprium, nadając mu zarazem patrona – zasłużonego dla rozwoju kurortu lekarza.

Rozdział 5. Słownik nazewnictwa miejskiego Jastrzębia-Zdroju

Po przedstawieniu wyników badań jastrzębskiej urbanonimii z perspektywy lingwistycznej oraz kulturowej, zasadne jest zaprezentowanie analizowanych jednostek w postaci słownikowej. W pierwszej kolejności jednak należy przyjąć założenia, które pozwolą odnaleźć wybrane nazwy w leksykonie. Ważne jest również przedstawienie zasad budowy hasła, zastosowanych w niniejszej pracy.

Istotne jest również podkreślenie, iż celem słownikowej prezentacji nazewnictwa miejskiego Jastrzębia-Zdroju jest: 1) uporządkowanie wyekscerpowanego materiału oraz informacji na temat nazw i obiektów przez nie desygnowanych, 2) wykazanie ciągłości i zmian określonych propriów i obiektów miejskich, 3) wyeksponowanie specyfiki jastrzębskiej urbanonimii, w tym konwencjonalności danych nazw, rozmaitości kluczy semantycznych,

konotacji mian z odpowiednimi obiektami przestrzeni pozajęzykowej itp., a także 4) prezentacja krótkiego biogramu poszczególnych patronów obiektów przestrzeni miejskiej.

5.1 Założenia i zasady opracowania haseł słownikowych

W redakcji słownika nazw miejskich Jastrzębia-Zdroju odwołano się do najważniejszych opracowań urbanonimii polskich miast, z zwłaszcza słowników nazw miejskich Warszawy (Handke 1998a), Kielc (Kopertowska 2001) oraz Rzeszowa (Myszka, Wisz 2012, Myszka 2016).

Zaczynając od leksykonu K. Handke, należy podkreślić, iż celem badaczki była zarówno prezentacja nazw miejskich Warszawy, jak również opis obiektów, które onimy te desygnują, a także przedstawienie wariantów zapisów nazw w rozmaitych źródłach, etymologia mian i ich interpretacja. W jej pracy istotną kwestią były również relacje pomiędzy nazwami pokrewnymi, stosunki między proprium obiektu oraz określonymi nazwami pospolitymi lub własnymi, a także relacje zachodzące między różnymi elementami systemu nazewniczego. W pracy K. Handke ważną rolę pełniło również tło historyczne oraz geograficzne. Badaczka wydzieliła również odpowiednie ramy czasowe, w których mieści się zaprezentowany przez nią materiał. Słownik zredagowany przez K. Handke podzielony został na trzy części, zawierające 1) omówienie mian dawnych, związanych z historycznym obszarem miasta, 2) nazwy miejskie istniejące w 1995 roku, pogrupowane w odpowiednie typy nazewnicze, a także 3) onimy pamiątkowe. W hasłach słownikowych badaczka zawarła rozmaite informacje o danej nazwie, tj. jej formę podstawową i ewentualnie formy oboczne, źródłowe poświadczenia miana, etymologię i genezę proprium, jak również uwagi o tym, czy odpowiednia nazwa jest prymarna, czy też została przeniesiona z innego obiektu. Ponadto K. Handke zawarła informacje na temat desygnowanego przez dane proprium obiektu, tj. jego historii, lokalizacji, charakterze i statusie (Handke 1998a: 9-11).

W publikacji o nazewnictwie Kielc D. Kopertowska w pierwszej kolejności wskazała klasy propriów miejskich, składających się na słownik. Podkreśliła również, że jej praca ma charakter diachroniczny. Wśród informacji na temat danego proprium znalazły się: nazwa w mianowniku, końcówka jego dopełniacza, uwagi na temat rodzaju obiektu wraz informacją o urzędowości nazwy, lokalizacja obiektu i dokumentacja źródłowa. W kolejnych akapitach D. Kopertowska przedstawiła genezę onimu, powiązania lokalizacyjne i tematyczne oraz motywację nazwy. Badaczka podkreśliła również, iż hasła osobowe zawierają dane biograficzne na temat patrona odpowiedniego obiektu. Innymi informacjami, zawartymi w

haśle słownikowym publikacji D. Kopertowskiej, są onomastyczne, typologiczne i strukturalne uwagi o danym proprium (Kopertowska 2001: 28-30).

Z kolei w leksykonie mian rzeszowskich ulic podkreślono, iż na hasła słownikowe składają się urzędowe propria ulic, zapisane wersalikami. Z uwagi na diachroniczny charakter pracy autorzy przedstawiają symbole, wykorzystane do przydzielania odpowiedniej nazwy do danego okresu w historii Rzeszowa. W dalszej części podkreślone zostaje, iż na informacje o plateonimii składają się uwagi o lokalizacji ulicy, jej przebiegu, zmianach położenia, czasie nadania nazwy i jej przeobrażeniach, strukturze językowej proprium, motywacji, kluczach semantycznych, jak również krótkie biogramy patronów ulic, informacje o upamiętnionych wydarzeniach, historycznych miejscach i datach, związanych z onimem ciągu komunikacyjnego, a także definicje archaicznych, niejednoznacznych lub rzadziej używanych apelatywów (Myszka, Wisz 2012: 72-73).

Metodologia redakcji słowników nazw miejskich Warszawy, Kielc i Rzeszowa ma wiele cech wspólnych. Oprócz przedstawienia proprium, badacze przekazują informacje o lokalizacji desygnowanego obiektu, dziejach miana, jego pojawieniu się w przestrzeni miejskiej, a także o statusie nazwy, jej genezie i etymologii, jak również strukturze językowej, motywacji oraz klasie, do której nazwa została przyporządkowana. Istotne są również uwagi na temat relacji tworzywa genetycznego onimu z przestrzenią pozajęzykową i wyjaśnienie znaczenia danego apelatywu lub zaprezentowanie biogramu patrona obiektu. Informacje te ułatwią skonstruowanie założeń metodologicznych, które zostaną przyjęte w tej części pracy.

Hasła słownikowe składać się będą z informacji o poprzednich formach onimu, lokalizacji obiektu, desygnowanego przez określone proprium, a także – w razie możliwości – o dacie nadania i uchwale, wprowadzającej miano w życie. Uwzględniona zostanie także informacja w postaci odpowiedniego skrótu o tym, czy miano niesie konotacje z Jastrzębiem-Zdrojem lub Górnym Śląskiem. Dalej, zaprezentowana zostanie struktura językowa nazwy, jej klasa i motywacja, jak również geneza i pochodzenie. Na końcu przedstawiona zostanie znaczenie wyrazu, od którego utworzone zostało dane proprium, albo krótka notka biograficzna lub historyczna, przybliżająca patrona obiektu, wydarzenie czy datę[310].

W słowniku przedstawione zostaną następujące klasy nazw obiektów miejskich:

1. Nazwy ciągów komunikacyjnych: ulice, aleje i ronda.
2. Nazwy obszarów zamieszkałych: sołectwa, osiedla, dawne ojkonimy.

[310] Wszelkie definicje wyrazów, jak również życiorysy i wiadomości na temat organizacji i wydarzeń historycznych zebrano na podstawie wiadomości, zawartych w *Encyklopedii PWN, Słownika języka polskiego PWN* oraz na portalu jaspedia.jasnet.pl.

3. Nazwy obszarów niezamieszkałych lądowych i wodnych.
4. Nazwy miejsc wydzielonych sztucznie: place, skwery.

Należy podkreślić, że zrezygnowano z niektórych klas nazw obiektów miejskich, takich jak: przystanki i stacje kolejowe, przystanki i dworce autobusowe, parki ogródki działkowe, obiekty rekreacyjne, budynki sanatoryjne, a także kopalnie, kościoły, zbory, pomniki oraz rzeźby. Powodem jest fakt, iż propria te są schematyczne i w dużej mierze powielają informacje, zawarte we wcześniej zaprezentowanych hasłach.

Warto także przedstawić zasady budowy haseł słownikowych:

- Nazwy ułożone zostały w porządku alfabetycznym.
- O przyporządkowaniu nie decyduje człon określany A (np. *ulica, aleja* czy *rondo*), lecz człon określający B (np. *Astrowa, Centralne* i *Pionierów*).
- W budowie hasła nie uwzględniono członu określanego A (np. *ulica, aleja* czy *rondo*).
- Nazwy, rozpoczynające się od liczebnika, porządkuje się zgodnie z pierwszą literą wyrazu występującego po liczebniku (np. *ul. 3 Maja* występuje pod **M**).
- Nazwy pochodzące od antroponimów porządkuje się zgodnie z pierwszą literą nazwiska, pomimo że tytuł, stopień i imię występuje na pierwszym miejscu.
- Wyjątek od powyższej reguły stanowią miana osób, które nie posiadały nazwiska, przede wszystkim królów i książąt, np. *ul. Kazimierza Wielkiego* znajduje się pod **W**.
- Osobowe nazwy ulic, które rozpoczynają się wyrazem *król*, umieszczone są pod literą **K** (np. *ul. Królowej Jadwigi*).
- Nazwy, będące wyrażeniami przyimkowymi, porządkuje się zgodnie z literą następującego przed rzeczownikiem przyimka. Ponadto miana te poprzedzają w kolejności pozostałe nazwy (np. *ul. Za Lasem* występuje przed *ul. Zachodnią*).
- Symbol † umieszczony przed proprium informuje o tym, że nazwa już nie funkcjonuje.
- Nazwy, związane z dziejami i kulturą Jastrzębia-Zdroju oznaczono skrótem JZ, natomiast te propria, które konotują z historią Górnego Śląska – GŚ. Dotyczy to wyłącznie tych mian ulic, alei, rond, placów oraz skwerów, których motywacja ma związek z realiami lokalnymi lub regionalnymi.

5.2 Nazwy ulic i alei

AKACJOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika odrzeczownikowego;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza, utworzonego od określeń drzew (*ul. Brzozowa, ul. Kasztanowa, ul. Klonowa, ul. Lipowa, ul. Sosnowa, ul. Świerkowa, ul. Wierzbowa* i *ul. Wiśniowa*; od 2009 także *ul. Jesionowa* i *ul. Jodłowa*);
- **akacja** – rodzaj roślin z rodziny bobowatych (motylkowatych), z podrodziny mimozowatych.

gen. Władysława **ANDERSA** (wcześniej *ul. Józefa Wieczorka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 2017 roku na mocy uchwały nr IV.25.2017 w miejsce *ul. Józefa Wieczorka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **gen. Władysław Anders** (1892-1970) – polski polityk, generał, dowódca Armii Polskiej na Wschodzie i Drugiego Korpusu Polskiego; wsławił się walkami o Monte Cassino, Ankonę oraz Bolonię.

† **ARMII CZERWONEJ** (wcześniej *ul. Główna, ul. Zdrojowa* i *ul. Piaski,* po dekomunizacji także *ul. prof. Rudolfa Ranoszka*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76, zastąpiona w 1991 roku przez *ul. prof. Rudolfa Ranoszka*;
- nazwa wieloskładnikowa, od określenia organizacji, w formie rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Armia Czerwona** – potocznie o siłach zbrojnych ZSRR.

ARMII KRAJOWEJ (wcześniej *ul. 22 Lipca*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. 22 Lipca*;
- nazwa wieloskładnikowa, od określenia organizacji, w postaci rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;

- **Armia Krajowa** (AK) – konspiracyjna niepodległościowa organizacja wojskowa, część sił zbrojnych II Rzeczypospolitej w okresie II wojny światowej, której zadaniem był udział w odbudowie państwa polskiego przez walkę zbrojną.

Adama **ASNYKA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (na os. Jastrzębie Górne i Dolne funkcjonuje seria nazewnicza od polskich poetów: *ul. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, ul. Zbigniewa Herberta, ul. Jana Kasprowicza, ul. Jana Lechonia, ul. Bolesława Leśmiana, ul. Juliana Przybosia, ul. Leopolda Staffa, ul. ks. Jana Twardowskiego* i *ul. Kazimierza Wierzyńskiego*);
- **Adam Asnyk** (1838-1897) – polski poeta i dramatopisarz, uczestnik powstania styczniowego; najpopularniejszy polski poeta pozytywistyczny; autor m.in. poematu *Sen grobów*.

ASTRÓW – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Tuwima, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (na os. Tuwima istnieje seria nazewnicza od określeń kwiatów: *ul. Bratków, ul. Goździków, ul. Irysów, ul. Krokusów* i *ul. Narcyzów*);
- **aster** – ozdobna roślina o fioletowych, niebieskich lub białych kwiatach.

BANANOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (w sąsiedztwie istnieją propria od nazw owoców: *ul. Jagodowa, ul. Malinowa* i *ul. Truskawkowa*).

† **BASENOWA** (później *ul. Mikołaja Witczaka*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976, zastąpiona w 1983 roku przez *ul. Mikołaja Witczaka*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (przy trakcie znajduje się basen).

Stefana **BATOREGO** (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (w sąsiedztwie funkcjonują miana ulic związane z polskimi królami: *ul. Władysława Jagiełły, ul. Kazimierza Jagiellończyka, ul. Kazimierza Wielkiego, ul. Królowej Jadwigi, ul. Jana Sobieskiego* oraz *ul. Władysława Łokietka*);
- **Stefan Batory** (1533-1586) – książę siedmiogrodzki, król polski od 1576 roku, mąż Anny Jagiellonki, wsławił się m.in. pomyślnymi walkami z Moskwą.

ks. bp Herberta **BEDNORZA** (wcześniej *ul. Wincentego Pstrowskiego*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1992 roku na mocy uchwały XXV/283/92 w miejsce *ul. Wincentego Pstrowskiego*; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji pośredniej;
- **ks. bp Herbert Bednorz** (1908-1989) – koadiutor i biskup katowicki w latach 1950-1985; w roku 1974 poświęcił kościół pw. św. Barbary i św. Józefa, znajdujący się na os. Przyjaźń.

Józefa **BEMA** (wcześniej *ul. Szkolna*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Szkolnej*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Józef Bem** (1794-1850) – generał wojsk polskich i węgierskich, teoretyk wojskowości, artylerzysta, uczestnik wojny francusko-rosyjskiej w latach 1812-1813; uczestnik powstania listopadowego; wódz powstańczej armii węgierskiej w trakcie Wiosny Ludów.

BESKIDZKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Gwarków, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy górskiego pasma *Beskidy*, w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (w centralnej części miasta istnieje duża liczba mian pochodzących od nazw regionów Polski: *ul. Kaszubska, ul. Kurpiowska, ul. Łowicka, ul. Małopolska, ul. Mazowiecka, ul. Mazurska, ul. Podhalańska, ul. Pomorska, ul. Śląska, ul. Warmińska* oraz *ul. Wielkopolska*).

BIADOSZEK – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Biadoszek,* w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **BIADOSZEK** w części 5.7).

† Bolesława **BIERUTA** (wcześniej *ul. 1 Maja*, później *ul. 3 Maja*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. 1 Maja*, zniesiona w 1991 roku i zastąpiona *ul. 3 Maja*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Bolesław Bierut** (1892-1956) – polityk, działacz komunistyczny, prezydent KRN w latach 1944-1947, prezydent RP w latach 1947-1952, premier w latach 1952-1954, I sekretarz KC PZPR w latach 1954-1956, odpowiedzialny za stosowanie przemocy w celu sterroryzowania społeczeństwa, uzależnił Polskę od ZSRR, rozpoczął proces sowietyzacji kraju.

BOCZNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1997 roku na mocy uchwały nr XL/680/97;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (ciąg ten jest odnogą ważnej arterii komunikacyjnej na Szerokiej – *ul. Jurija Gagarina*).

BOGOCZOWIEC – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Bogoczowiec, nadana w 1992 roku na mocy uchwały nr XXV/283/92; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Bogoczowiec,* w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **BOGOCZOWIEC** w części 5.6).

BOROWIKOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2020 roku na mocy uchwały XI.104.2020;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **borowik** – rodzaj grzybów podstawkowych z rzędu borowikowców.

Tadeusza **BOYA-ŻELEŃSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;

- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (na os. Jastrzębie Górne i Dolne istnieje seria nazewnicza od polskich pisarzy: *ul. Józefa Ignacego Kraszewskiego, ul. Elizy Orzeszkowej, ul. Bolesława Prusa*, *ul. Władysława Reymonta*, *ul. Henryka Sienkiewicza* oraz *ul. Gabrieli Zapolskiej*);
- **Tadeusz Boy-Żeleński** (1874-1941) – polski pisarz, publicysta, krytyk teatralny i literacki, tłumacz, satyryk; związany z kabaretem Zielony Balonik; napisał m.in. tom wierszy i piosenek satyrycznych *Słówka* czy zbiór felietonów *Znasz-li ten kraj?...*; przetłumaczył ponad 100 pozycji z języka francuskiego.

BOŻA GÓRA LEWA (wcześniej *ul. Żużlowa*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Bogoczowiec, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Żużlowej*; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, od toponimu *Boża Góra*, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **BOŻA GÓRA** w części 5.6).

BOŻA GÓRA LEWA (wcześniej *ul. Góra Wyzwolenia*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Bogoczowiec, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Góra Wyzwolenia*; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, od toponimu *Boża Góra*, w postaci rzeczowników w dopełniaczu
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **BOŻA GÓRA** w części 5.6)

Arki **BOŻKA** – nazwa ulicy, znajdującej się na granicy os. Arki Bożka i os. Pionierów, nadana w 1992 roku na mocy uchwały XXV/283/92; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej.
- **Arka (Arkadiusz) Bożek** (1899-1954) – uczestnik powstań śląskich oraz akcji plebiscytowej na Śląsku, polityk, działacz PSL, SL i ZSL, wicewojewoda śląsko-dąbrowski w latach 1945-1950.

BRACKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2000 roku na mocy uchwały nr XXVI/646/2000;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;

- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, zapożyczona, o motywacji konwencjonalnej.

BRATKÓW – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Tuwima, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczownika w liczbie w dopełniaczu;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASTRÓW**);
- **bratek ogrodowy** – gatunek mieszańcowy pochodzący ze skrzyżowania kilku gatunków z rodzaju fiołków.

BRODECKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Skrzeczkowice, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Brodek*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (ulica biegnie w kierunku *Brodka*);
- **Brodek** – część dzielnicy Rój, leżącej w południowo-zachodnich rubieżach Żor (Borek 1988: 93).

Władysława **BRONIEWSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Władysław Broniewski** (1897-1962) – polski poeta, żołnierz Legionów Polskich i uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, autor znanego wiersza wojennego *Bagnet na broń*.

Jana **BRZECHWY** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza, urobionego od nazwisk zasłużonych Polaków (*ul. Ksawerego Dunikowskiego, ul. Mikołaja Kopernika, ul. Stanisława Moniuszki* i *ul. Gustawa Morcinka*; od 1979 roku także *ul. Pawła Findera, ul. Janka Krasickiego, ul. Juliusza Ligonia* i *ul. Józefa Lompy*; po dekomunizacji w 1992 również *ul. Ignacego Krasickiego, ul. Piastów* i *ul. Stanisława Wyspiańskiego*; od 2012 roku także *ul. Michała Grażyńskiego, ul. Macieja Mielżyńskiego* i *ul. Józefa Rymera*);

- **Jan Brzechwa** (1900-1966) – poeta, satyryk, autor utworów dla dzieci, takich jak *Akademia Pana Kleksa, Tańcowała igła z nitką, Kaczka dziwaczka* itp.

BRZEZINY – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Brzeziny,* w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **BRZEZINY** w części 5.6).

BRZOZOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza, utworzonego od określeń drzew (zob. hasło **AKACJOWA**);
- **brzoza** – drzewo z rodziny brzozowatych.

† Mariana **BUCZKA** (później *ul. Dominika Zdziebły*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76, zastąpiona przez *ul. Dominika Zdziebły*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Marian Buczek** (1896-1939) – działacz komunistyczny, zginął w trakcie kampanii wrześniowej w 1939 roku.

BUDOWLANA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w roku 1976 na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (nieopodal funkcjonowała Fabryka Domów, produkująca prefabrykaty do budowy bloków mieszkalnych).

BUKOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **buk** – rodzaj drzew z rodziny bukowatych.

CHABROWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (również *ul. Kwiatowa*);
- **chaber** – kwiat z rodziny astrowatych (złożonych).

Józefa **CHEŁMOŃSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza, utworzonego od nazwisk zasłużonych postaci (*ul. Jana Długosza, ul. Artura Grottgera, ul. Jana Kilińskiego, ul. Jana Kochanowskiego, ul. Hugona Kołłątaja, ul. Juliana Kossaka, ul. Jacka Malczewskiego, ul. Jana Matejki, ul. Kazimierza Pułaskiego, ul. Tadeusza Rejtana, ul. ks. Piotra Skargi, ul. Romualda Traugutta, ul. Józefa Wybickiego* i *ul. Żwirki i Wigury*);
- **Józef Chełmoński** (1849-1914) – polski malarz, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli malarstwa realistycznego w Polsce.

CHLEBOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1977 roku na mocy uchwały nr 74/XVIII/77;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (ulica znajdowała się w rejonie Piekarni Mechanicznej).

CICHA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Barbary, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

CIESZYŃSKA – nazwa ulicy, znajdującej się częściowo na os. Gwarków, os. Tuwima i w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Cieszyn,* w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (jest to droga wiodąca w kierunku *Cieszyna*).

CMENTARNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (przy tej arterii zlokalizowany jest cmentarz).

Bronisława **CZECHA** (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza, utworzonego od polskich sportowców i olimpijczyków (*ul. Janusza Kusocińskiego* i *ul. Heleny Marusarzówny*);
- **Bronisław Czech** (1908-1944) – polski narciarz, taternik, ratownik górski, uczestnik kampanii wrześniowej w 1939 roku, zmarł w obozie zagłady Auschwitz.

Franciszka **CZYŻA** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1983 roku na mocy uchwały nr 125/XXXVIII/83;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Franciszek Czyż** (1891-1979) – pochodzący z Ruptawy powstaniec śląski, więzień KL Dachau.

Jarosława **DĄBROWSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Jarosław Dąbrowski** (1836-1871) – generał, działacz niepodległościowy i rewolucyjny, wódz naczelny sił zbrojnych Komuny Paryskiej.

Marii **DĄBROWSKIEJ** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2020 roku na mocy uchwały nr XI.104.2020;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza, urobionego od polskich pisarek (również *ul. Zofii Nałkowskiej*);
- **Maria Dąbrowska** (1889-1965) – polska pisarka oraz publicystka, autorka sagi *Noce i dnie*.

DĘBINA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zofiówka, nadana przed rokiem 1976; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Dębina*, w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **DĘBINA** w części 5.6).

DĘBOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **dąb** – rodzaj drzew z rodziny bukowatych.

DUBIELEC – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zofiówka, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Dubielec*, w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **DUBIELEC** w części 5.6).

DWORCOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (przy ulicy znajdował się główny dworzec PKP).

DŁUGA – nazwa ulicy, przebiegającej przez os. Jastrzębie Górne i Dolne oraz os. Przyjaźń, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej.

Jana **DŁUGOSZA** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w roku 1976 na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Jan Długosz** (1415-1480) – historyk, kronikarz, autor *Roczników, czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*.

Ksawerego **DUNIKOWSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Ksawery Dunikowski** (1875-1964) – polski rzeźbiarz i malarz, więzień obozu zagłady Auschwitz.

Domiceli i Antoniego **DYBÓW** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1996 roku na mocy uchwały nr XXVII/452/96;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Domicela i Antoni Dybowie** – mieszkańcy Szerokiej, nauczyciele, zamordowani w obozie zagłady Auschwitz.

† Feliksa **DZIERŻYŃSKIEGO** (później *ul. Libowiec*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie i Ruptawa-Cisówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76, zastąpiona w 1991 roku nazwą *ul. Libowiec*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Feliks Dzierżyński** (1877-1926) – sowiecki działacz partyjny i państwowy polskiego pochodzenia, twórca i kierownik aparatu terroru WCzK, wprowadził na szeroką skalę system zatrzymywania zakładników, izolowania „niepewnych elementów" w łagrach i „czerwony terror"; w latach 1919-1921 ludowy komisarz spraw wewnętrznych w Rosji Sowieckiej.

EDUKACYJNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1999 roku na mocy uchwały XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (przy tej arterii znajduje się Zespół Szkół nr 8).

ENERGETYKÓW – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;

- nazwa posesywna o motywacji realistycznej (ulica przebiega wzdłuż zabudowań elektrociepłowni nieopodal KWK Moszczenica).

† Pawła **FINDERA** (wcześniej *ul. Mendowiec*, później *ul. Józefa Rymera*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1979 roku na mocy uchwały nr 44/XII/79 w miejsce *ul. Mendowiec*, zastąpiona w 2017 roku przez *ul. Józefa Rymera*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Paweł Finder** (1904-1944) – działacz komunistyczny, więziony w latach 1931-1932 i 1934-1939, od 1941 roku w Moskwie członek trójki kierowniczej tzw. grupy inicjatywnej PPR, od 1942 roku w kraju współzałożyciel PPR, w 1943 roku aresztowany i rozstrzelany na Pawiaku.

Aleksandra **FREDRY** (wcześniej *ul. Mikołaja Kopernika*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Mikołaja Kopernika*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Aleksander Fredro** (1793-1876) – poeta, pamiętnikarz, najwybitniejszy komediopisarz epoki romantyzmu, twórca takich dzieł jak *Damy i huzary*, *Pan Jowialski*, *Śluby panieńskie, czyli magnetyzm serca*, *Zemsta* i *Trzy po trzy*.

FRYSZTACKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1996 roku na mocy uchwały XXVII/452/96;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Frysztat*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (ulica ukierunkowana jest w stronę czeskiego *Frysztata*);
- **Frysztat** – część czeskiej Karwiny.

Jurija **GAGARINA** (wcześniej *ul. Jastrzębska*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76 w miejsce *ul. Jastrzębskiej*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;

- **Jurij Gagarin** (1934-1968) – radziecki kosmonauta, pułkownik lotnictwa, w 1961 roku jako pierwszy człowiek odbył lot kosmiczny po orbicie Ziemi, trwający 108 minut.

GAJOWA (wcześniej *ul. Leśna*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **gaj** – niewielki las lub grupa dziko rosnących drzew.

Konstantego Ildefonsa **GAŁCZYŃSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza, urobionego od nazwisk polskich poetów (zob. hasło **ASNYKA**);
- **Konstanty Ildefons Gałczyński** (1905-1953) – polski poeta, stworzył m.in. miniatury dramatyczne *Teatrzyk „Zielona Gęś”*, zbiór wierszy *Zaczarowana dorożka* i poemat *Niobe*.

GLINIANA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **glina** – skała osadowa składająca się przede wszystkim z iłu z domieszką mułu, piasku oraz żwiru.

† **GŁÓWNA** (później *ul. Komuny Paryskiej, ul. Armii Czerwonej, ul. Marcelego Nowotki* i *ul. Aleksandra Zawadzkiego*, po dekomunizacji także *ul. prof. Rudolfa Ranoszka, ul. Wiejska* i *ul. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Moszczenica przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Komuny Paryskiej, ul. Armii Czerwonej, ul. Marcelego Nowotki* i *ul. Aleksandra Zawadzkiego*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (była to główna ulica wsi Moszczenica).

GOSPODARSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 65/XIII/76;

- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (jest to obszar rolniczy), nadana według klucza, związanego z agrokulturą (również *ul. Rolnicza* i od 2012 *ul. Łanowa*).

GOŁĘBIA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana w 2008 roku na mocy uchwały nr XXV/333/2008;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **gołąb** – ptak średniej wielkości, symbolizujący zgodę i pokój.

GOŹDZIKOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Tuwima, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza od określeń kwiatów (zob. hasło **ASTRÓW**);
- **goździk** – kwiat z rodziny goździkowatych.

† **GÓRA WYZWOLENIA** (później *ul. Boża Góra Prawa*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Bogoczowiec, nadana przed rokiem 1976, zastąpiona w 1991 roku przez *ul. Boża Góra Prawa*; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, od toponimu *Góra Wyzwolenia*, w postaci rzeczowników w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **BOŻA GÓRA** w części 5.6).

GÓRNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, od części toponimu *Ober Borin* || *Borynia Górna,* w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej.

GÓRNICZA – nazwa ulicy, znajdującej się na granicy os. Bogoczowiec i os. Przyjaźń, nadana przed 1976 rokiem; nazwa GŚ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa posesywna o motywacji realistycznej (ulica biegnie w stronę KWK Jas-Mos).

GRANICZNA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Barbary, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt ten przebiega przez granicę centrum miasta z dawniej samodzielnym sołectwem Bzie).

Michała **GRAŻYŃSKIEGO** - nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Michał Grażyński** (1890-1965) – historyk, polityk, uczestnik powstań śląskich, w latach 1926-1939 wojewoda śląski.

GRODZKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, zapożyczona, o motywacji konwencjonalnej.

Artura **GROTTGERA** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Artur Grottger** (1837-1867) – rysownik i malarz, jeden z czołowych przedstawicieli polskiego romantyzmu.

GRZYBOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1876 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

† **GWARDII LUDOWEJ** (wcześniej część *ul. Cieszyńskiej*, później *ul. 11 Listopada*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76 w miejsce fragmentu *ul. Cieszyńskiej*, zastąpiona w 1991 roku przez *ul. 11 Listopada*;
- nazwa wieloskładnikowa, od nazwy organizacji wojskowej, w postaci rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Gwardia Ludowa** – utworzona w 1942 roku konspiracyjna organizacja zbrojna Polskiej Partii Robotniczej, w styczniu 1944 organizację przemianowano na *Armia Ludowa*.

HANDLOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Gwarków, nadana w 2017 roku na mocy uchwały nr IV.24.2017;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (wzdłuż tej drogi znajduje się galeria handlowa oraz sklep budowlany OBI);

HARCERSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Arki Bożka, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa posesywna o motywacji konwencjonalnej;

Zbigniewa **HERBERTA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASNYKA**);
- **Zbigniew Herbert** (1924-1998) – polski poeta, eseista, dramatopisarz, autor serii tomików wierszy, których bohaterem jest *Pan Cogito*, napisał także zbiory esejów *Barbarzyńca w ogrodzie* i *Martwa natura z wędzidłem*.

HETMAŃSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, wiążąca się z kulturą rycerską, o motywacji konwencjonalnej;
- **hetman** – dowódca wojskowy w Polsce i na Litwie od XV w. do 1795 roku.

† Adolf **HITLER** Strasse (wcześniej *Paulastrasse, ul. Wojciecha Korfantego*, później *ul. 1 Maja*) – dawna nazwa ulicy, przebiegającej wzdłuż uzdrowiska, nadana w czasie okupacji niemieckiej w miejsce *ul. Wojciecha Korfantego*, zastąpiona przez *ul. 1 Maja*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej.

HUSARSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, wiążąca się z kulturą rycerską, o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (*ul. Kosynierów*, *ul. Ułańska* oraz *ul. Rycerska*);
- **husaria** – typ jazdy staropolskiej, wywodzący się z werbowanych od końca XV wieku raców, tj. lekkiej najemnej jazdy złożonej z Serbów.

IRYSÓW – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Tuwima, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASTRÓW**);
- **irys** – inaczej kosaciec, bylina o wąskich liściach i o okazałych i barwnych kwiatach.

JAGODOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BANANOWA**).

św. **JANA NEPOMUCENA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;

- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, kultowa, motywowana konwencjonalnie;
- **święty Jan Nepomucen** (ok. 1350-1393) – czeski męczennik i kanonik w Pradze, patron dobrej sławy, opiekun mostów, w krajach dawnej monarchii habsburskiej wystawiono mu w XVII-XIX wieku wiele figur.

JANA PAWŁA II – nazwa alei, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr IX/200/99;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej.

JASKÓŁCZA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2008 roku na mocy uchwały nr XXV/333/2008;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

JASNA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Barbary, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

† **JASTRZĘBSKA** (później *ul. Jurija Gagarina*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Szeroka przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Jurija Gagarina*;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Jastrzębie-Zdrój,* w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (ulica prowadziła w stronę *Jastrzębia-Zdroju*).

JESIONOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **AKACJOWA**);
- **jesion** – rodzaj drzew z rodziny oliwkowatych.

JODŁOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **AKACJOWA**);
- **jodła** – rodzaj drzew z rodziny sosnowatych.

Jana **KASPROWICZA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zon. hasło **ASNYKA**);
- **Jan Kasprowicz** (1860-1926) – polski poeta, tłumacz, dramatopisarz, krytyk literacki oraz teatralny, autor cyklu sonetów *Z chałupy*, cyklu wierszy *Krzak dzikiej róży*, a także tomów wierszy *Z chłopskiego zagonu*.

KASZTANOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **AKACJOWA**);
- **kasztan** – rodzaj drzew z rodziny bukowatych.

KASZUBSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Kaszuby*, w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKIDZKA**).

św. **KATARZYNY** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w roku 2009 na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, kultowa, motywowana konwencjonalnie;
- **święta Katarzyna Aleksandryjska** – żyjąca na przełomie III i IV wieku egipska arystokratka, męczennica, która według tradycji wypomniała cesarzowi Maksencjuszowi politeizm oraz

prześladowanie chrześcijan i odmówiła złożenia ofiary pogańskim bóstwom, została torturowana i ścięta.

KATOWICKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Morcinka, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Katowice*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza od propriów większych miast (*ul. Krakowska, ul. Opolska, ul. Poznańska, ul. Warszawska, ul. Wrocławska* i od 2012 roku *ul. Lwowska*).

KAZIMIERZA JAGIELLOŃCZYKA (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w roku 1980 na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BATOREGO**);
- **Kazimierz Jagiellończyk** (1427-1492) – król polski i wielki książę litewski z dynastii Jagiellonów, za swoich rządów dokonał zjednoczenia Polski z Pomorzem Wschodnim, ziemią chełmińską i michałowską, a także Warmię, wsławił się pomyślnie zakończonymi wojnami z Zakonem Krzyżackim.

KAZIMIERZA WIELKIEGO (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w roku 1980 na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BATOREGO**);
- **Kazimierz Wielki** (1310-1370) – król Polski, ostatni władca z dynastii Piastów, za jego panowania do Polski przyłączone zostały terenu Rusi Halickiej i Włodzimierskiej, założył w 1364 roku Akademię Krakowską.

KĄTY – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 2017 roku na mocy uchwały nr IV.24.2017;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Kąty*, w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **KĄTY** w części 5.6).

KĘPA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/73/2010;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Kępa,* w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **KĘPA** w części 5.6).

Jana **KILIŃSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Jan Kiliński** (1760-1819) – szewc, przywódca mieszczan w czasie insurekcji kościuszkowskiej w 1794 roku.

KLONOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **AKACJOWA**);
- **klon** – rodzaj drzew z rodziny klonowatych.

KLUBOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (ulica biegła w pobliżu Klubu Rolnika na Bziu).

KŁOSOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza, związanym ze zbożem (*ul. Pszenna, ul. Żytnia* i *ul. Żyzna*);
- **kłos** – kwiatostan z bezszypułkowymi kwiatami osadzonymi na wydłużonej osi, dojrzewającymi w kolejności doszczytowej.

Jana **KOCHANOWSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2000 roku na mocy uchwały nr XXVI/646/2000;

- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Jan Kochanowski** (1530-1584) – jeden z najwybitniejszych poetów Polski przedrozbiorowej, uznawany za twórcę polskiego języka literackiego, autor *Fraszek, Trenów*, a także dramatów, m.in. *Odprawa posłów greckich*.

KOLEJOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca motywowana realistycznie (biegnie wzdłuż torów przy stacji PKP w Moszczenicy).

KOLONIA JANA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, od toponimu *Kolonia Jana*, w postaci rzeczowników w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **KOLONIA JANA** w części 5.6).

Hugona **KOŁŁĄTAJA** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Hugo Kołłątaj** (1750-1812) – działacz i pisarz polityczny, ksiądz, organizator nauki oraz oświaty, filozof, uczestniczył w przygotowaniu do insurekcji kościuszkowskiej.

KOMBATANTÓW – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zofiówka, nadana w 1983 roku na mocy uchwały nr 125/XXXVIII/83;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza, związanego z bohaterami wojennymi (*ul. Gerarda Malchera, ul. Ruchu Oporu* i *ul. Adolfa Wodeckiego*);

- **kombatant** – były żołnierz regularnych formacji wojskowych, oddziałów partyzanckich lub uczestnik ruchu oporu; towarzysz broni.

KOMUNY PARYSKIEJ (wcześniej *ul. Szkolna* i *ul. Główna*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Szkolnej* i *ul. Głównej* na Moszczenicy;
- nazwa wieloskładnikowa, od określenia wydarzenia historycznego, w postaci rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Komuna Paryska** – rewolucyjne powstanie ludowe w Paryżu w roku 1871, zainicjowane wskutek zradykalizowanych nastrojów społecznych, spowodowanych przegraną wojną francusko-pruską w latach 1870-1871 i jej skutkami.

KONDUKTORSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2000 roku na mocy uchwały nr XXVI/646/2000;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa posesywna o motywacji realistycznej (trakt biegnie pod nasypem kolejowym w Ruptawie).

KONDZIOŁOWIEC – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Kondziołowiec*, w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **KONDZIOŁOWIEC** w części 5.6).

Marii **KONOPNICKIEJ** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Maria Konopnicka** (1842-1910) – poetka, nowelistka, publicystka, autorka utworów dla dzieci, m.in. *O krasnoludkach i sierotce Marysi*, autorka wiersza patriotycznego *Rota*.

† Mikołaja **KOPERNIKA** (później *ul. Aleksandra Fredry*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Szeroka przed 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Aleksandra Fredry*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Mikołaj Kopernik** (1473-1543) – astronom, matematyk, prawnik, lekarz, ekonomista, twórca teorii heliocentrycznej.

Mikołaja **KOPERNIKA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);

† Wojciecha **KORFANTEGO** (wcześniej *Paulastrasse*; później *Adolf Hitler Strasse* i *ul. 1 Maja*) – dawna nazwa ulicy, przebiegającej wzdłuż uzdrowiska, funkcjonująca w okresie międzywojennym; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Wojciech Korfanty** (1873-1939) – polityk, działacz śląski, publicysta, jeden z przywódców powstań śląskich i Komisarz Plebiscytowy.

Wojciecha **KORFANTEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1983 roku na mocy uchwały nr 125/XXXVIII/83; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej.

Juliusza **KOSSAKA** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2000 roku na mocy uchwały nr XXVI/646/2000;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Juliusz Kossak** (1824-1899) – malarz, rysownik, ilustrator, malował sceny batalistyczne, historyczno-rodzajowe, rodzajowe oraz jeźdźców w ujęciu portretowym.

KOSYNIERÓW – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, wiążąca się z kulturą rycerską, motywowana konwencjonalnie, nadana według klucza (zob. hasło **HUSARSKA**);
- **kosynier** – żołnierz piechoty uzbrojony w kosę osadzoną pionowo na drzewcu.

KOŚCIELNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (wzdłuż ulicy znajduje się kościół parafii pw. Matki Bożej Różańcowej);

KOŚCIELNIOK – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Kościelniok*, w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **KOŚCIELNIOK** w części 5.6).

Tadeusza **KOŚCIUSZKI** (wcześniej *ul. Powstańców*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Powstańców*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Tadeusz Kościuszko** (1746-1817) – generał, Najwyższy Naczelnik Sił Zbrojnych Narodowych w trakcie insurekcji w roku 1794.

ks. Maksymiliana **KOWALCZYKA** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **ks. Maksymilian Kowalczyk** (1897-1955) – proboszcz parafii w Moszczenicy, który dokończył budowę kościoła, przerwaną przez wybuch II wojny światowej.

KRAKOWSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Morcinka, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Kraków*, w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KATOWICKA**).

Ignacego **KRASICKIEGO** (wcześniej *ul Mendowiec* i *ul. Janka Krasickiego*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1992 roku na mocy uchwały nr XXV/283/92 w miejsce *ul. Janka Krasickiego*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Ignacy Krasicki** (1735-1801) – poeta, prozaik, encyklopedysta, biskup warmiński, arcybiskup gnieźnieński, nazywany przez współczesnych *księciem poetów*, autor m.in. *Bajek* i *Satyr*, powieści *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki* czy poematów heroikomicznych *Myszeidos* i *Monachomachia*.

† Janka **KRASICKIEGO** (wcześniej *ul. Mendowiec*, później *ul. Ignacego Krasickiego*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1979 roku na mocy uchwały nr 44/XII/79 w miejsce *ul. Mendowiec*, zastąpiona w 1992 roku przez *ul. Ignacego Krasickiego*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Janek Krasicki** (1919-1943) – działacz komunistyczny, członek PPR i Gwardii Ludowej, aresztowany przez gestapo, zginął w trakcie ucieczki.

Józefa Ignacego **KRASZEWSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BOYA-ŻELEŃSKIEGO**);
- **Józef Ignacy Kraszewski** (1812-1887) – powieściopisarz, publicysta, historyk, poeta, działacz społeczny; napisał m.in. cykl 29 powieści historycznych, obejmujących obraz historii Polski, takich jak *Stara baśń*, *Masław*, *Matka królów* czy *Saskie ostatki*.

KROKUSÓW – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Tuwima, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASTRÓW**);
- **krokus** – również: szafran, rodzaj roślin z rodziny kosaćcowatych.

KRÓLOWEJ JADWIGI (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BATOREGO**);
- **królowa Jadwiga Andegaweńska** (1374?-1399) – królowa Polski z rodu Andegawenów, córka Ludwika I Wielkiego i Elżbiety zwanej Bośniaczką, koronowana na króla Polski w 1384 roku, od 1386 roku małżonka Władysława Jagiełły.

KRÓTKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt mierzy ok. 75 m długości).

† **KRUCZA** (wcześniej *ul. Wiejska*) – nazwa ulicy, znajdującej się w Pniówku, poza granicami Jastrzębia-Zdroju od 1992 roku, nadana w 1977 roku w miejsce *ul. Wiejskiej*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

† **KRZYŻOWICKA** (później *ul. Orla*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w Pniówku przed rokiem 1977, po przyłączeniu do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Orlą*;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy wsi *Krzyżowice*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (trakt biegnie w kierunku *Krzyżowic*).

KURPIOWSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Kurpie*, w postaci przymiotnika;

- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKIDZKA**).

Janusza **KUSOCIŃSKIEGO** (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CZECHA**);
- **Janusz Kusociński** (1907-1940) – lekkoatleta, zdobywca złotego medalu olimpijskiego w biegu na 10 km z 1932 roku, wielokrotny rekordzista Polski na dystansach 1,5-10 km, rekordzista świata w biegu na 3 km w 1932 roku; uczestnik obrony Warszawy w 1939 roku, rozstrzelany przez Niemców w Palmirach w 1940.

KWIATOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHABROWA**).

Jana **LECHONIA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASNYKA**);
- **Jan Lechoń**, właściwie Leszek Serafinowicz (1899-1956) – poeta, tłumacz, krytyk teatralny i literacki, eseista, współtwórca grupy poetów *Skamander*, napisał m.in. zbiory wierszy *Karmazynowy poemat, Srebrne i czarne* i *Aria z kurantem*, jak również zbiór prozy *Bal u senatora*.

Bolesława **LEŚMIANA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASNYKA**);

- **Bolesław Leśmian** (1877-1937) – poeta, prozaik, krytyk literacki, eseista, napisał m.in. tomy wierszy *Sad rozstajny, Łąka* i *Dziejba leśna*.

† **LEŚNA** (później *ul. Gajowa*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Szeroka przed 1975 rokiem, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Gajową*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej.

LEŚNA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej.

LIBOWIEC (wcześniej *ul. Feliksa Dzierżyńskiego*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie oraz Ruptawa-Cisówka, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Feliksa Dzierżyńskiego*; nazwa JZ
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Libowiec,* w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **LIBOWIEC** w części 5.6).

† **22 LIPCA** (później *ul. Armii Krajowej*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna (od daty), w postaci rzeczownika z liczebnikiem porządkowym w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, od dat lub świąt, motywowana konwencjonalnie;
- **22 lipca** – święto państwowe w latach 1945-1989, ustanowione w związku z oficjalnie przyjętą datą ogłoszenia *Manifestu* PKWN, główne święto państwowe PRL.

† **22 LIPCA** (później *ul. Świerklańska*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia przed rokiem 1975, po przyłączeniu sołectwa do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Świerklańską*;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna (od daty), w postaci rzeczownika z liczebnikiem porządkowym w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, od dat lub świąt, motywowana konwencjonalnie.

LIPOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **AKACJOWA**);
- **lipa** – drzewo z rodziny lipowatych;

Juliusza **LIGONIA** (wcześniej *ul. Mendowiec*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1979 roku na mocy uchwały nr 44/XII/79 w miejsce *ul. Mendowiec*; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Juliusz Ligoń** (1823-1889) – pochodzący z Królewskiej Huty (obecnie Chorzów) działacz narodowy, górnośląski poeta; napisał m.in. zbiór wierszy *Iskra miłości z Górnego Śląska***.**

11 LISTOPADA (wcześniej część *ul. Cieszyńskiej*, dawniej *ul. Gwardii Ludowej*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejscu *ul. Gwardii Ludowej*;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna (od daty), w postaci rzeczownika w liczebnikiem porządkowym w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, od dat lub świąt, motywowana konwencjonalnie;
- **11 listopada** – Narodowe Święto Niepodległości, ustanowione w 1937 roku, po II wojnie światowej święto zniesione przez władze komunistyczne, zostało przywrócone w 1989 roku.

Józefa **LOMPY** (wcześniej *ul. Mendowiec*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1979 roku na mocy uchwały nr 44/XII/79 w miejsce *ul. Mendowiec*; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Józef Lompa** (1797-1863) – działacz narodowy na Śląsku, publicysta i tłumacz, prowadził ożywioną pracę oświatową, współredaktor „Dziennika Górnośląskiego”, dzięki swojej pracy przyczynił się do podtrzymania języka i obyczajów polskich na Śląsku.

LUDOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, ideologiczna, motywowana konwencjonalnie;
- **ludowy** – dotyczący ludu jako grupy społecznej, składającej się z robotników i chłopów, por. demokracja ludowa – ustrój w państwach komunistycznych, w założeniu demokratyczny, w rzeczywistości totalitarny.

LWOWSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Lwów,* w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KATOWICKA**).

ŁANOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **GOSPODARSKA**);
- **łan** – ziemia przeznaczona pod zasiew, także zboże rosnące na zagonie.

ŁĄCZNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt ten łączy *ul. Wolności* z *ul. Kościelniok*).

ŁĄKOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej;
- **łąka** – teren gęsto porośnięty roślinami, głównie trawami, używanymi na paszę lub do wypasu, również rośliny, które ten obszar porastają.

ŁOWICKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana przed rokiem 1976;

- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Łowicz,* w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKIDZKA**);
- **Łowicz** – miasto powiatowe w województwie łódzkim, stanowi ważny ośrodek turystyczno-krajoznawczy o znaczeniu ogólnopolskim w regionie o zachowanych tradycjach kultury ludowej.

ŁOWIECKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Skrzeczkowice, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa posesywna o motywacji konwencjonalnej.

1 MAJA (pierwotnie *Paulastrasse,* przed wojną *ul. Wojciecha Korfantego,* w czasie okupacji niemieckiej *Adolf Hitler Strasse*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna (od daty), w postaci rzeczownika z liczebnikiem porządkowym w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, od dat lub świąt, motywowana konwencjonalnie;
- **1 maja** – Święto Pracy, międzynarodowej święto robotników, obchodzone corocznie w formie masowych demonstracji i pochodów od 1890 roku, w dawnych krajach bloku wschodniego święto to miało charakter święto państwowego (w Polsce oficjalnie od 1950 roku).

† **1 MAJA** (później *ul. Bolesława Bieruta* i *ul. 3 Maja*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia przed 1975 rokiem, po przyłączeniu sołectwa do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Bolesława Bieruta*;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna (od daty), w postaci rzeczownika z liczebnikiem porządkowym w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, od dat lub świąt, motywowana konwencjonalnie (zob. hasło **1 MAJA**).

3 MAJA (wcześniej *ul. 1 Maja* i *ul. Bolesława Bieruta*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Bolesława Bieruta*;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna (od daty), w formie rzeczownika z liczebnikiem porządkowym w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, od dat lub świąt, motywowana konwencjonalnie;
- **3 maja** – Święto Narodowe Trzeciego Maja – polskie święto, obchodzone w rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja (1791).

MAJOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

Gerarda **MALCHERA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zofiówka, nadana w 1983 roku na mocy uchwały 125/XXXVIII/83; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej, nadana według klucza (zob. hasło **KOMBATANTÓW**);
- **Gerard Malcher** (1919-1942) – pochodzący z Bzia Górnego i działający w jastrzębskiej konspiracji żołnierz AK, złapany w marcu 1942, w czasie przesłuchania w siedzibie Gestapo w Katowicach wyskoczył przez okno i zginął na miejscu.

Jacka **MALCZEWSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Jacek Malczewski** (1854-1929) – malarz, jeden z najwybitniejszych przedstawicielu symbolizmu na przełomie XIX i XX wieku, stworzył takie obrazy jak *Melancholia, Wigilia na Syberii* i *Błędne koło*.

MALINOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BANANOWA**).

MAŁOPOLSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Gwarków, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Małopolska,* w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKIDZKA**).

† **MANIFESTU LIPCOWEGO** (później *ul. Piastów*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, ideologiczna, motywowana konwencjonalnie;
- **Manifest lipcowy** – datowana na 22 lipca odezwa PKWN, w której wzywano do walki z Niemcami wspólnie z Armią Czerwoną, określono KRN jako najwyższy organ władzy państwowej, uznawano rząd na uchodźstwie za nielegalny oraz samozwańczy, stwierdzono również, że konstytucja z 1935 roku jest bezprawna.

Heleny **MARUSARZÓWNY** (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CZECHA**);
- **Helena Marusarzówna** (1918-1941) – narciarka (alpejka), siostra Stanisława Marusarza, siedmiokrotna mistrzyni Polski w konkurencjach alpejskich, w marcu 1940 roku aresztowana przez Niemców, rozstrzelana w 1941 roku w lasach pod Tarnowem.

MARYJOWIEC – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Maryjowiec,* w formie rzeczownika w mianowniku;

- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **MARYJOWIEC** w części 5.6).

Jana **MATEJKI** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Jan Matejko** (1838-1893) – malarz, najwybitniejszy przedstawiciel polskiego malarstwa historycznego, namalował serię obrazów, związanych z dziejami Polski, takich jak *Kazanie skargi*, *Bitwa pod Grunwaldem* czy *Hołd pruski*.

MAZOWIECKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów i os. Gwarków, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Mazowsze*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **MAZOWIECKA**).

MAZUROWIEC – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Mazurowiec*, w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **MAZUROWIEC** w części 5.6).

MAZURSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Mazury*, w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKIDZKA**).

MĄCZNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (proprium odnosi się do młyna).

† **MENDOWIEC** (później *ul. Pawła Findera, ul. Janka Krasickiego, ul. Józefa Lompy, ul. Juliusza Ligonia*, po dekomunizacji również *ul. Ignacego Krasickiego* i *ul. Józefa Rymera*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed rokiem 1976, zastąpiona serią propriów *ul. Pawła Findera, ul. Janka Krasickiego, ul. Józefa Lompy* i *ul. Juliusza Ligonia*; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Mendowiec*, w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **MENDOWIEC** w części 5.6).

Karola **MIARKI** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed 1976 rokiem; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Karol Miarka** (1825-1882) – działacz narodowy, społeczny i oświatowy na Górnym Śląsku, pisarz, księgarz, publicysta, wydawca, współpracował z „Gwiazdką Cieszyńską", właściciel i redaktor tygodnika „Katolik", wydawca tygodnika oświatowo-moralistycznego „Monika", przeciwnik Kulturkampfu, obrońca języka polskiego, orędownik ludności polskiej na Śląsku, twórca popularnych powieści historycznych.

Adama **MICKIEWICZA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Adam Mickiewicz** (1798-1855) – jeden z najwybitniejszych poetów polskiego romantyzmu, autor *Dziadów*, *Pana Tadeusza*, poematów *Konrad Wallenrod* i *Grażyna*, jak również licznych wierszy, takich jak *Oda do młodości* czy *Sonety krymskie*.

Macieja **MIELŻYŃSKIEGO** - nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Maciej Mielżyński** (1869-1944) – działacz narodowy w Wielkopolsce oraz na Śląsku, w maju 1921 wódz naczelny wojsk powstańczych III powstania śląskiego, w okresie międzywojennym

członek Związku Powstańców Śląskich, opublikował *Wspomnienia i przyczynki do historii II powstania górnośląskiego*.

MIŁA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

MŁYŃSKA – nazwa ulicy, znajdującej się częściowo na os. Pionierów i w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana przed rokiem 1976; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (w okolicy traktu funkcjonował dawniej młyn, określony na mapach jako *Henryków Młyn*).

MIODOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Arki Bożka, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

† Stanisława **MONIUSZKI** (później *ul. Cypriana Kamila Norwida*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Szeroka przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Cypriana Kamila Norwida*);
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Stanisław Moniuszko** (1819-1872) – kompozytor, dyrygent, organista, pedagog muzyczny, stworzył takie opery jak *Halka*, *Hrabina* czy *Straszny dwór*.

Stanisława **MONIUSZKI** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);

† Gustawa **MORCINKA** (później *ul. Mikołaja Reja*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Szeroka przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Mikołaja Reja*; nazwa GŚ;

- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Gustaw Morcinek** (1891-1963) – pisarz, związany ze Śląskiem, działacz plebiscytowy, zdobył popularność dzięki utworom, obrazującym życie górników, m.in. *Wyrąbany chodnik*, *Pokład Joanny* czy *Górniczy zakon*, napisał również powieść historyczną *Ondraszek,* jak również utwory dla młodzieży, np. *Łysek z pokładu Idy*.

Gustawa **MORCINKA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed 1976 rokiem; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);

MOSZCZENICKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Moszczenica*, w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (trakt biegnie w stronę sołectwa Moszczenica, nieopodal zabudowań KWK Moszczenica).

MYŚLIWSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Skrzeczkowice, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa posesywna o motywacji konwencjonalnej.

Zofii **NAŁKOWSKIEJ** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2020 roku na mocy uchwały nr XI.104.2020;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **DĄBROWSKIEJ**);
- **Zofia Nałkowska** (1884-1954) – pisarka, publicystka, autorka m.in. powieści *Granica* i zbioru opowiadań *Medaliony*.

NARCYZÓW – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Tuwima, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASTRÓW**);
- **narcyz** – rodzaj kwiatów z rodziny amarylkowatych.

NIEPODLEGŁOŚCI – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76, w 2017 roku przedłużona o *ul. Karola Świerczewskiego*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, ideologiczna, motywowana konwencjonalnie.

Cypriana Kamila **NORWIDA** (wcześniej *ul. Moniuszki*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Moniuszki*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Cyprian Kamil Norwid** (1821-1883) – poeta, dramaturg, prozaik, również grafik, rzeźbiarz i malarz, autor m.in. traktatu *Promethidion*, zbioru wierszy *Vade-mecum* czy tragedii *Pierścień wielkiej damy*.

NOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji pośredniej.

Jana **NOWAKA JEZIORAŃSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Jan Nowak-Jeziorański** (1914-2005) – publicysta, pisarz, ekonomista, w latach 1948-1952 redaktor Polskiej Sekcji BBC, w latach 1952-1975 dyrektor sekcji polskiej Radia Wolna Europa.

† Marcelego **NOWOTKI** (później *ul. Wiejska*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Moszczenica, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975, zastąpiona w 1991 roku przez *ul. Wiejską*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Marceli Nowotko** (1893-1942) – działacz komunistyczny, współzałożyciel PPR, zabity w niewyjaśnionych okolicznościach.

† Józefa **OBRACAJA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zofiówka, nadana w 1983 na mocy uchwały nr 125/XXXVIII/83, zniesiona uchwałą nr XV.118.2013; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Józef Obracaj** (1911-1943) – pochodzący z Jastrzębia Górnego członek Armii Krajowej.

ODPOLANY – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana przed rokiem 1976; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Odpolany*, w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **ODPOLANY** w części 5.6).

OFIAR FASZYZMU – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej.

OGRODOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

OKOPOWA (wcześniej *ul. Pochwacie*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1977 roku na mocy uchwały nr 74/XVIII/77 w miejsce *ul. Pochwacie*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

Stefana **OKRZEI** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;

- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Stefan Okrzeja** (1886-1905) – robotnik, Organizacji Bojowej PPS, 26 marca 1905 dokonał zamachu bombowego na komisariat policji na Pradze, został ujęty, skazany na śmierć i stracony.

OKRĘGLIKI – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Okręgliki*, w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **OKRĘGLIKI** w części 5.6).

OLIWKOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **oliwka europejska** – gatunek rośliny drzewiastej z rodziny oliwkowatych, pochodzi z Azji Mniejszej, uprawiany w Europie od ponad 4 tys. lat.

OLSZOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **olsza** lub **olcha** – rodzaj roślin drzewiastych z rodziny brzozowatych.

OPOLSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Opole*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KATOWICKA**).

† **ORLA** (wcześniej *ul. Krzyżowicka*) – nazwa ulicy, znajdującej się w Pniówku, poza granicami Jastrzębia-Zdroju od 1992 roku, nadana w 1977 roku w miejsce *ul. Krzyżowickiej*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

Elizy **ORZESZKOWEJ** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BOYA-ŻELEŃSKIEGO**);
- **Eliza Orzeszkowa** (1841-1910) – pisarka, publicystka, napisała takie powieści jak *Nad Niemnem, Marta* czy *Meir Ezofowicz*.

OSADNIKÓW – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa posesywna o motywacji konwencjonalnej;
- **osadnik** – ktoś, kto osiedlił się lub kogo osiedlono na terenach mało zaludnionych.

† **OSIEDLE** (później *ul. Marcelego Nowotki* i *ul. Wiejska*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Moszczenica przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Marcelego Nowotki*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej.

OSIŃSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Skrzeczkowice, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy części Żor *Osiny*, w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (trakt biegnie w kierunku *Osin*).

PARTYZANTÓW – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **partyzant** – uczestnik walki zbrojnej, nie należący do regularnych sił zbrojnych, lecz do zorganizowanego ruchu oporu, który działa na zapleczu i tyłach nieprzyjaciela.

PASTORÓWKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2007 roku na mocy uchwały nr XII/139/2007; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Pastorówka,* w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **PASTORÓWKA** w części 5.6).

PCK (wcześniej *ul. Ludwika Waryńskiego*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1992 roku na mocy uchwały nr XXV/283/92 w miejsce *ul. Ludwika Waryńskiego*;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy organizacji, w postaci skrótowca;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Polski Czerwony Krzyż** – organizacja społeczna, wchodząca w skład Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, zajmująca się udzielaniem pomocy humanitarnej w czasie wojen i klęsk, jak również pomocą socjalną, nauką pierwszej pomocy itp.

† **PIASKI** (później *ul. Piaskowa*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Moszczenica przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Piaskową*; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Piaski,* w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **PIASKI** w części 5.7).

PIASKOWA (wcześniej *ul. Piaski*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76 w miejscu *ul. Piaski*; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Piaski,* w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **PIASKI** w części 5.7).

PIASTÓW (wcześniej *ul. Manifestu Lipcowego*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Manifestu Lipcowego*;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy dynastii *Piastów,* w postaci rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Piastowie** – polska dynastia książęca i królewska.

PIESZA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (jest to nieduży trakt w pobliżu granicy z Czeską Republiką, sprzyjający pieszym spacerom).

rotmistrza Witolda **PILECKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2014 roku na mocy uchwały nr XII.134.2014;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Witold Pilecki** (1901-1948) – rotmistrz, walczył w kampanii wrześniowej, współorganizator Tajnej Organizacji Wojskowej, w 1940 roku sprowokował aresztowanie, by przedostać się do obozu zagłady Auschwitz, gdzie zdobył informacje, dotyczące traktowania więźniów przez Niemców, w 1943 roku uciekł z obozu, aresztowany przez polskie służby bezpieczeństwa w 1947 roku, skazany na śmierć i stracony w 1948 roku.

Józefa **PIŁSUDSKIEGO** (wcześniej *ul. Średnicowa* i *al. Pokoju*) – nazwa alei, przecinającej centrum miasta i stanowiącej granicę między os. Barbary, os. Arki Bożka, os. Pionierów i os. Gwarków od południa oraz os. Morcinka i os. Staszica od północy, nadana w 1990 roku na mocy uchwały nr VIII/85/90 w miejsce *Alei Pokoju*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Józef Piłsudski** (1867-1935) – mąż stanu, Marszałek Polski, polityk.

PLEBISCYTOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana przed rokiem 1976; nazwa GŚ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa pamiątkowa o motywacji pośredniej (w trakcie plebiscytu na Górnym Śląsku w 1921 roku znaczna większość mieszkańców Boryni opowiedziała się za przyłączeniem ich wsi do II Rzeczypospolitej);
- **plebiscyt na Górnym Śląsku** – głosowanie, które odbyło się 20 marca 1921 roku na terenach spornych między Polską a Niemcami, poprzedzone I i II powstaniami śląskimi.

ks. Emanuela **PŁONKI** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **ks. Emanuel Płonka** (1905-1979) – proboszcz parafii pw. Niepokalanego Serca NMP w Ruptawie, w latach 1947-1949 wybudował w Ruptawie nowy kościół, który znajduje się przy ulicy nazwanej jego imieniem.

POCHWACIE – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana przed 1976 rokiem; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Pochwacie,* w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **POCHWACIE** w części 5.6).

POCHYŁA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w roku 1976 na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

PODHALAŃSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w południowych rubieżach os. Barbary, os. Arki Bożka, os. Pionierów i os. Gwarków, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Podhale,* w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKIDZKA**).

PODLEŚNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt przebiega pod lasem).

PODMIEJSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt przebiega wzdłuż widocznej granicy pomiędzy peryferyjnymi osiedlami a centralną i rozbudowaną częścią miasta).

POGODNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 2020 roku na mocy uchwały XI.104.2020;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

† **POKOJU** (wcześniej *ul. Średnicowa*, później *al. Józefa Piłsudskiego*) – dawna nazwa alei, przecinającej centrum miasta i stanowiącej granicę między os. Barbary, os. Arki Bożka, os. Pionierów i os. Gwarków od południa oraz os. Morcinka i os. Staszica od północy, nadana w 1986 roku na mocy uchwały nr XVI/111/86 w miejsce *ul. Średnicowej*, zastąpiona w 1990 roku przez *al. Józefa Piłsudskiego*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, ideologiczna, motywowana konwencjonalnie;
- **pokój** – stosunek między państwami nie prowadzącymi ze sobą wojny, również sytuacja, w której określone państwo lub naród nie jest w stanie wojny.

† **POLNA** (później *ul. Siewna*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Szeroka przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Siewną*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (wzdłuż ulicy położone są pola uprawne).

POLNA (wcześniej *ul. Pochwacie*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1977 roku na mocy uchwały 74/XVIII/77 w miejsce *ul. Pochwacie*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (wzdłuż traktu znajdują się pola uprawne).

POŁOMSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy wsi *Połomia,* w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (trakt biegnie w stronę *Połomi*).

POMORSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Pomorze,* w formie przymiotnika;

- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKDIZKA**).

POPRZECZNA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej (w stosunku do *ul, Słonecznej* i *ul. 11 Listopada* trakt ten ułożony jest poprzecznie).

ks. Jerzego **POPIEŁUSZKI** (wcześniej *ul. Pawła Stani*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Pawła Stani*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **ks. Jerzy Popiełuszko** (1947-1984) – ksiądz, duszpasterz ludzi pracy, kapelan NSZZ „Solidarność", był celem szykan politycznych oraz prowokacji ze strony komunistycznych władz, aresztowany w 1983 roku pod fałszywymi zarzutami, oskarżony o „nadużywanie wolności sumienia i wyznania", porwany w nocy z 18 na 19 października 1984 roku i zamordowany.

POROZUMIENIA JASTRZĘBSKIEGO (wcześniej *ul. Porozumień Jastrzębskich*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 2013 roku na mocy uchwały nr XVII.142.2013 w miejsce *ul. Porozumień Jastrzębskich*; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, od nazwy wydarzenia historycznego, w postaci rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Porozumienie Jastrzębskie** – porozumienie społeczne zawarte 3 września 1980 roku pomiędzy strajkującymi górnikami z jastrzębskich kopalń a władzami PRL, zaliczane do porozumień sierpniowych, w wyniku których ukonstytuowała się NSZZ „Solidarność".

† **POROZUMIEŃ JASTRZĘBSKICH** (później *ul. Porozumienia Jastrzębskiego*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 2000 roku, zastąpiona w 2013 roku przez *ul. Porozumienia Jastrzębskiego*; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, od nazwy wydarzenia historycznego, w postaci rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;

- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej (zob. hasło **POROZUMIENIA JASTRZĘBSKIEGO**).

† **POWSTAŃCÓW** (później *ul. Marcelego Nowotki*, po dekomunizacji *ul. Wiejska*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Moszczenica przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Marcelego Nowotki*; nazwa GŚ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji pośredniej (w pobliskim uzdrowisku miały miejsce walki w trakcie powstań śląskich);
- **powstania śląskie** (1919-1921) – trzykrotne zbrojne wystąpienia polskiej ludności zamieszkującej Górny Śląsk przeciw Niemcom, miały na celu włączenie Górnego Śląsku w granice II Rzeczypospolitej.

† **POWSTAŃCÓW** (później *ul. Tadeusza Kościuszki*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1975, zastąpiona przez *ul. Tadeusza Kościuszki*; nazwa GŚ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji pośredniej (nieopodal uzdrowiska miały miejsce walki w czasie powstań śląskich);

POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH (wcześniej *ul. Żorska*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwach Borynia i Szeroka, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Żorskiej*; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, od apelatywu *powstaniec* i nazwy regionu Polski *Śląsk*, w postaci rzeczownika liczby mnogiej z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji pośredniej (w mieście odbywały się walki w trakcie III powstania śląskiego);

POZNAŃSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Poznań*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KATOWICKA**).

PÓŁNOCNA – nazwa ulicy, znajdującej się na północnych rubieżach os. Morcinka i os. Staszica, nadana w 1992 roku na mocy uchwały nr XXV/283/92;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (trakt stanowi granicę centralnej części miasta od strony północnej).

PROSTA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt przebiega prosto i łączy *ul. 11 Listopada* z *al. Jana Pawła II*).

Bolesława **PRUSA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BOYA-ŻELEŃSKIEGO**);
- **Bolesław Prus**, właściwie Aleksander Głowacki (1847-1912) – pisarz, felietonista, kronikarz, dziennikarz, napisał m.in. powieści *Emancypantki*, *Faraon* czy *Lalka*, jak również nowele takie jak *Anielka*, *Omyłka* czy *Kamizelka*.

PRZEMYSŁOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1977 roku na mocy uchwały nr 74/XVIII/77;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (trakt przebiegał wzdłuż „budowy Zakładów Pollena").

Juliana **PRZYBOSIA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASNYKA**);

- **Julian Przyboś** (1901-1970) – poeta, eseista, napisał tomy wierszy *Śruby* czy *W głąb las*, a także zbiór esejów *Linia i gwar*.

† Wincentego **PSTROWSKIEGO** (później *ul. ks. bp Herberta Bednorza*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed rokiem 1976, zastąpiona przez *ul. ks. bp Herberta Bednorza*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Wincenty Pstrowski** (1904-1948) – górnik, inicjator socjalistycznego współzawodnictwa pracy, w latach 1934-1937 członek PPS, od 1946 członek PZPR, w roku 1947 ogłosił otwarty list do górników, w którym wzywał do współzawodnictwa pracy oraz przekraczania norm, lansowany przez propagandę państwową jako pierwszy przodownik pracy.

PSZCZYŃSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Pszczyna*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (trakt biegnie w kierunku *Pszczyny*).

PSZENNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KŁOSOWA**);
- **pszenny** – uzyskany z ziaren pszenicy, również wykonany z mąki, która została uzyskana ze zmielonych ziaren pszenicy.

Kazimierza **PUŁASKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Kazimierz Pułaski** (1745-1779) – generał, partyzant konfederacji barskiej, dowódca legionu, który walczył o wolność Stanów Zjednoczonych, uznawany za bohatera narodowego Stanów Zjednoczonych.

RAJDOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **rajd** – wyścig podzielony na etapy, zwykle samochodowy, także kilkuetapowa, piesza albo rowerowa wyprawa turystyczna.

RAJSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Skrzeczkowice, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **raj** – biblijny ogród, miejsce pobytu pierwszych ludzi, także miejsce pobytu dusz, które zostały zbawione po śmierci, metaforycznie także piękne miejsce.

prof. Rudolfa **RANOSZKA** (wcześniej *ul. Główna, ul. Zdrojowa* oraz *ul. Piaski*, po włączeniu Moszczenicy w granice Jastrzębia-Zdroju *ul. Armii Czerwonej*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Armii Czerwonej*; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **prof. Rudolf Ranoszek** (1894-1986) – pochodzący z Moszczenicy hetynolog, w latach 1949-1964 profesor Uniwersytetu Warszawskiego, jeden z organizatorów studiów z zakresu filologii starożytnego Wschodu.

Mikołaja **REJA** (wcześniej *ul. Gustawa Morcinka*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Gustawa Morcinka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Mikołaj Rej** (1505-1569) – jeden z najwybitniejszych pisarzy okresu renesansu w Polsce, wyznawca kalwinizmu, napisał m.in. *Krótką rozprawę między trzema osobami, Panem, Wójtem, a Plebanem*, *Zwierzyniec* czy *Żywot człowieka poczciwego*.

Tadeusza **REJTANA** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Tadeusz Rejtan**, właściwie Tadeusz Reytan (1742-1780) – poseł nowogródzki na sejm rozbiory z 1773 roku, sprzeciwiał się rozbiorom Rzeczypospolitej Obojga Narodów, wsławił się tym, iż własnym ciałem zagrodził przejście od sali obrad sejmowych. popełnił samobójstwo.

REKREACYJNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2013 roku na mocy uchwały nr XV.118.2013;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt znajduje się nieopodal *ul. Sportowej* i stadionu klubu piłkarskiego Zryw Bzie);
- **rekreacja** – aktywność na świeżym powietrzu.

† **REWOLUCJI PAŹDZIERNIKOWEJ** (później *ul. Stanisława Wyspiańskiego*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed 1976 rokiem, zastąpiona w 1991 roku przez *ul. Stanisława Wyspiańskiego*;
- nazwa wieloskładnikowa, od określenia wydarzenia historycznego, w formie rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, ideologiczna, motywowana konwencjonalnie;
- **rewolucja październikowa** – zbrojne przejęcie władzy w Rosji w 1917 roku przez bolszewików.

Władysława **REYMONTA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BOYA-ŻELEŃSKIEGO**);
- **Władysław Reymont**, właściwie Władysław Stanisław Rejment (1867-1925) – pisarz, nowelista, laureat Nagrody Nobla w 1924 roku, napisał m.in. powieść *Chłopi* i *Ziemia obiecana*.

ROLNICZA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej, nadana według klucza (zob. hasło **GOSPODARSKA**);
- **rolnictwo** – dziedzina gospodarki, która obejmuje uprawię ziemi oraz roślin, jak również hodowlę zwierząt.

ROSTKÓW – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwiska rodowego *Rostek*, w postaci rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Rostkowie** – m.in. Jan Rostek i Bernard Rostek – właściciele Bzia oraz Jastrzębia Górnego w XV wieku.

ROZWOJOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt przebiega w pobliżu zabudowań dawnej KWK Moszczenica).

RÓWNOLEGŁA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt przebiega równoległe do większej *ul. Pszczyńskiej*).

RÓŻANA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **róża** – rodzaj kwiatów z rodziny różowatych.

RUCHU OPORU – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zofiówka, nadana w 1983 roku na mocy uchwały nr 125/XXXVIII/83;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KOMBATANTÓW**);
- **ruch oporu** – zorganizowana konspiracyjna działalność mająca na celu prowadzenie walk z okupantem.

RUPTAWIEC – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Ruptawiec,* w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **RUPTAWIEC** w części 5.6).

RUPTAWSKA (wcześniej fragment *ul. Wyzwolenia*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1996 roku na mocy uchwały nr XXVII/452/96 w miejsce *ul. Wyzwolenia;* nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy sołectwa *Ruptawa,* w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (ulica biegnie od Moszczenicy do Ruptawy).

RYBNICKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne oraz os. Zofiówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Rybnik,* w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (trakt prowadzi w kierunku *Rybnika*).

RYCERSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, wiążąca się z kulturą rycerską, o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **HUSARSKA**);
- **rycerz** – w średniowieczu: członek warstwy wojowników, którzy są zobowiązani do służby wojskowej, później również żołnierz pochodzący ze szlachty.

Józefa **RYMERA** (wcześniej *ul. Mendowiec* i *ul. Pawła Findera*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 20127 roku na mocy uchwały nr IV.25.2017 w miejsce *ul. Pawła Findera*; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Józef Rymer** (1882-1922) – działacz narodowy na Śląsku oraz polonijny w Westfalii, górnik z zawodu, pierwszy wojewoda śląski w 1922 roku.

RZECZNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (ulica przechodzi nieopodal rzek: *Ruptawka* i *Szotkówka*).

SADOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2000 roku na mocy uchwały nr XXVI/646/2000;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (wzdłuż traktu znajdują się sady owocowe).

† Hanki **SAWICKIEJ** (później *ul. Żołnierzy Niezłomnych*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976, zastąpiona w 2017 roku przez *ul. Żołnierzy Niezłomnych*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Hanka Sawicka**, właściwie Hanna Szapiro (1917-1943) – działaczka komunistyczna, ranna w walce z Niemcami, zmarła w więzieniu w Warszawie.

SIELSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2014 roku na mocy uchwały nr IV.27.2014;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **sielski** – wiejski i sielankowy.

Henryka **SIENKIEWICZA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BOYA-ŻELEŃSKIEGO**);
- **Henryk Sienkiewicz** (1846-1916) – pisarz, publicysta, działacz społeczny, laureat Nagrody Nobla w 1905 roku, napisał m.in. *Trylogię*, na którą składają się historyczne powieści *Ogniem i mieczem, Potop* oraz *Pan Wołodyjowski*, jak również powieści *W pustyni i w puszczy* czy *Rodzina Połanieckich*, a także nowele, takie jak *Janko Muzykant* czy *Latarnik*.

SIEWNA (wcześniej *ul. Polna*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Polnej*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

Piotra **SKARGI** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Piotr Skarga** (1536-1612) – kaznodzieja, hagiograf, polemista religijny, autor słynnych *Kazań sejmowych*.

SKERBENIA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Skerbenia,* w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **SKERBENIA** w części 5.6).

SKOTNIA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1992 roku na mocy uchwały nr XXV/283/92; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Skotnia,* w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **SKOTNIA** w części 5.6).

SKRZYSZOWSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1996 roku na mocy uchwały nr XXVII/452/96;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy wsi *Skrzyszów,* w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (trakt prowadzi w stronę *Skrzyszowa*).

Henryka **SŁAWIKA** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 2008 roku na mocy uchwały nr XXV/333/2008; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Henryk Sławik** (1894-1944) – pochodzący z Szerokiej dziennikarz, redaktor naczelny „Gazety Robotniczej", w trakcie II wojny światowej przeniósł się na Węgry, gdzie prowadził działalność w ramach Komitetu Obywatelskiego dla Spraw Opieki nad Polakami, co pozwoliło uratować tysiące ludzi, aresztowany w lipcu 1944 roku, osadzony w obozie w Mauthausen, gdzie został powieszony w sierpniu tego roku. W 1990 roku otrzymał tytuł Sprawiedliwego wśród Narodów Świata.

SŁONECZNA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

Juliusza **SŁOWACKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w roku 1976 na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Juliusz Słowacki** (1809-1849) – poeta, dramaturg, pisał m.in. dramaty (*Kordian*, *Lilla Weneda*, *Sen srebrny Salomei*), poematy (*Beniowski*, *Król-Duch*, *Ojciec zadżumionych*) i liczne wiersze, zebrane w rozmaitych zbiorach.

Jana **SOBIESKIEGO** (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BATOREGO**);

- **Jan III Sobieski** (1629-1696) – król polski od 1674 roku, uczestnik odsieczy wiedeńskiej w 1683 roku, która uratowała stolicę cesarstwa Habsburgów przed armią turecką Kara Mustafy.

Bolesława i Zygmunta **SOBOCIKÓW** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2017 roku na mocy uchwały nr IV.24.2017;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Bolesław i Zygmunt Sobocikowie** – pochodzący z Bzia Zameckiego bracia, represjonowani przez służbę bezpieczeństwa i skazani przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Katowicach za wspieranie oddziałów Konspiracyjnego Wojska Polskiego.

SOLIDARNOŚCI – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 2000 roku na mocy uchwały nr XXVI/646/2000;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy ugrupowania, w postaci rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Solidarność** – ruch na rzecz demokratyzacji i głębokich reform ustrojowych PRL, przyjął formę związku zawodowego (NSZZ „Solidarność"), powstała na przełomie sierpnia i września 1980 roku wskutek żywiołowych strajków, zdelegalizowana po wprowadzeniu stanu wojennego, ponownie zalegalizowana w kwietniu 1989 roku.

SOSNOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **AKACJOWA**);
- **sosna** – rodzaj drzew z rodziny sosnowatych.

SPACEROWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w w1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

SPOKOJNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;

- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

SPORTOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (ulica prowadzi w stronę stadionu, na którym mecze rozgrywa klub piłkarski Zryw Bzie).

SPÓŁDZIELCZA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (przy trakcie usytuowana była Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna);
- **Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna** – spółdzielnie, podobne do sowieckich kołchozów, które były główną formą kolektywizacji rolnictwa w byłych krajach socjalistycznych, w Polsce miały relatywnie niewielkie znaczenie, po 1989 roku nastąpił stopniowy upadek spółdzielni produkcyjnych, które zaczęto przekształcać w inne formy organizacyjne.

SREBRNA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Złote Łany, nadana w 2021 roku na mocy uchwały nr XI.130.2021 (uchwała unieważniona) i XIII.165.2021;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **srebrny** – zrobiony ze srebra, również mający kolor srebra.

Leopolda **STAFFA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASNYKA**);
- **Leopold Staff** (1878-1957) – poeta, tłumacz, dramatopisarz, autor zbiorów wierszy *Sny o potędze*, *Uśmiechy godzin* czy *Wiklina*, laureat licznych nagród państwowych.

† Pawła **STANI** (później *ul. ks. Jerzego Popiełuszki*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana w 1983 roku na mocy uchwały nr 125/XXXVIII/83, zastąpiona w 1991 roku przez *ul. ks. Jerzego Popiełuszki*; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Paweł Stania** (1897-?) – uczestnik powstań śląskich, prezes Związku Powstańców Śląskich w Jastrzębiu-Zdroju.

Stanisława **STASZICA** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Stanisław Staszic** (1755-1826) – ideolog polskiego oświecenia, filozof, działacz i pisarz polityczny, napisał m.in. *Przestrogi dla Polski*, odkrył złoża węgla oraz zainicjował budowę kopalni w Dąbrowie Górniczej, organizował liczne inwestycje górnicze, przyczynił się do założenia Szkoły Akademiczno-Górniczej w Kielcach i Korpusu Górniczego.

STAWOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

STODOŁY – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Stodoły*, w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **STODOŁY** w części 5.6).

STOKROTEK – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Tuwima, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **stokrotka** – rodzaj roślin z rodziny astrowatych (złożonych).

STRAŻACKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa posesywna o motywacji realistycznej (ulica biegnie w stronę remizy OSP Jastrzębie Górne).

SWOJSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Złote Łany, nadana w 2021 roku na mocy uchwały nr XI.130.2021 (uchwała unieważniona) i XIII.165.2021;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **swojski** – charakterystyczny dla czyjegoś środowiska lub kraju, podobny do takiego, który się dobrze zna, także hodowany, oswojony.

SYBIRAKÓW (wcześniej część *ul. Arki Bożka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99 w miejsce fragmentu *ul. Arki Bożka*;
- nazwa jednoskładnikowa, od określenia grupy ludzi, w postaci rzeczownika liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **sybiracy** – zesłani na Syberię.

SZARYCH SZEREGÓW (wcześniej część *ul. Armii Krajowej*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012 w miejsce fragmentu *ul. Armii Krajowej*;
- nazwa wieloskładnikowa, od nazwy organizacji, w postaci rzeczownika z przymiotnikiem liczby mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Szare Szeregi** – kryptonim ZHP w konspiracji w czasie II wojny światowej.

† **SZKOLNA** (później *ul. Komuny Paryskiej* i *ul. Aleksandra Zawadzkiego*, po dekomunizacji także *ul. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Moszczenica przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Komuny Paryskiej* i *ul. Aleksandra Zawadzkiego*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej.

† **SZKOLNA** (później *ul. Józefa Bema*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Szeroka przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Józefa Bema*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej.

SZKOLNA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Barbary, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (przy ulicy znajduje się Szkoła Podstawowa nr 12, Szkoła Podstawowa nr 23 z Oddziałem Przedszkolnym oraz Przedszkole Publiczne nr 15).

† **SZOTKOWICE** (później *ul. Szotkowicka*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Moszczenica przed rokiem 1975, po przyłączeniu do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Szotkowicką*; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy części sołectwa *Szotkowice*, w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **SZOTKOWICE** w części 5.6).

SZOTKOWICKA (wcześniej *ul. Szotkowice*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana przed 1976 rokiem; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy części sołectwa *Szotkowice*, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (trakt przebiega przez *Szotkowice*).

SZYBOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (trakt znajduje się w pobliżu obszaru KWK Jas-Mos);
- **szyb** – wyrobisko korytarzowe wraz z urządzeniami naziemnymi, które prowadzą pionowo z powierzchni terenu do złoża.

ŚLĄSKA – nazwa ulicy, ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Śląsk*, w formie przymiotnika;

- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKIDZKA**).

† **ŚREDNICOWA** (później *al. Pokoju* i *al. Józefa Piłsudskiego*) – dawna nazwa ulicy, przecinającej centrum miasta i stanowiącej granicę między os. Barbary, os. Arki Bożka, os. Pionierów i os. Gwarków od południa oraz os. Morcinka i os. Staszica od północy, nadana przed rokiem 1976, zastąpiona w 1986 roku przez *Aleję Pokoju*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt ten był drogą średnicową);
- **średnica** – długość cięciwy przechodzącej przez środek przedmiotów o okrągłym lub kulistym kształcie; tu: droga, która przecina środek miasta.

† Karola **ŚWIERCZEWSKIEGO** (później *ul. Niepodległości*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76, zastąpiona w 2017 roku przez *ul. Niepodległości*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Karol Świerczewski** (1897-1947) – generał, działacz komunistyczny, zginął w Jabłonkach koło Baligrodu w czasie walk z oddziałem UPA.

ŚWIERKLAŃSKA (wcześniej *ul. 22 Lipca*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. 22 Lipca*;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy wsi *Świerklany*, w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (trakt biegnie w kierunku *Świerklan*).

ŚWIERKOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **AKACJOWA**);
- **świerk** – rodzaj drzew z rodziny sosnowatych.

TĘCZOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;

- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **tęcza** – barwny łuk, który powstaje na niebie wskutek załamania promieni słońca w deszczu.

TOROWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana na mocy uchwały XLVI/819/98;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (trakt przebiega wzdłuż dawnych torów linii kolejowej nr 170).

TOWAROWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (ulica przebiega nieopodal zabudowań dawnej KWK Moszczenica, w pobliżu Strefy Aktywności Gospodarczej).

Romualda **TRAUGUTTA** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76 i przedłużona w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Romuald Traugutt** (1826-1864) – ostatni dyktator powstania styczniowego, w kwietniu 1864 aresztowany przez Rosjan, w sierpniu tego roku stracony na stokach warszawskiej Cytadeli.

TRUSKAWKOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BANANOWA**).

TURYSTYCZNA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Barbary, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **turystyka** – zorganizowane wyjazdy poza miejsce stałego zamieszkania.

ks. Jana **TWARDOWSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009 o zmienionym przebiegu od 2013 roku na mocy uchwały nr V.50.2013;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASNYKA**);
- **ks. Jan Twardowski** (1915-2006) – ksiądz, poeta, w czasie okupacji niemieckiej żołnierz AK i uczestnik powstania warszawskiego, jeden z najwybitniejszych twórców współczesnej poezji religijnej.

UŁAŃSKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76 i wydłużona w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, wiążąca się z kulturą rycerską, o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **HUSARSKA**);
- **ułani** – lekka kawaleria uzbrojona w szable, pistolety i lance, utworzona w Polsce w XVIII wieku.

WARMIŃSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Pionierów, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Warmia*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKIDZKA**).

WARSZAWSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Warszawa,* w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KATOWICKA**).

† Ludwika **WARYŃSKIEGO** (później *ul. PCK*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana przed rokiem 1976, zastąpiona w 1992 roku przez *ul. PCK*:
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;

- **Ludwik Waryński** (1856-1889) – ideolog i działacz ruchu socjalistycznego, publicysta.

WESOŁA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

WĘGLOWA (wcześniej *ul. Górnicza*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana w 1975 roku na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Górniczej*; nazwa GŚ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (ulica biegnie w stronę KWK Borynia).

WIDOKOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

† Józefa **WIECZORKA** (później *ul. Władysława Andersa*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976, zastąpiona w 2017 roku przez *ul. Władysława Andersa*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Józef Wieczorek** (1893-1944) – działacz komunistyczny, walczył w III powstaniu śląskim, w 1943 roku aresztowany przez Niemców, rok później zginął w obozie w Auschwitz.

† **WIEJSKA** (później *ul. Krucza*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w Pniówku przed rokiem 1975, po przyłączeniu do Jastrzębia0Zdroju w 1977 zastąpiona przez *ul. Kruczą*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej.

WIEJSKA (wcześniej *ul. Powstańców, ul. Główna, ul. Osiedle* i *ul. Marcelego Nowotki*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Złote Łany, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Marcelego Nowotki*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;

- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (obszar osiedla i okolicznego sołectwa Moszczenica ma charakter wiejski).

WIELKOPOLSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Gwarków, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy regionu Polski *Wielkopolska,* w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BESKIDZKA**).

WIERZBOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **AKACJOWA**);
- **wierzba** – rodzaj drzew z rodziny wierzbowatych.

Kazimierza **WIERZYŃSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **ASNYKA**);
- **Kazimierz Wierzyński** (1894-1969) – poeta, prozaik, eseista, współtwórca grupy poetyckiej *Skamander,* za tom wierszy *Laur olimpijski* otrzymał złoty medal na IX Igrzyskach Olimpijskich.

WIOSENNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

WIŚNIOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed 1976 rokiem;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **AKACJOWA**);

- **wiśnia** – podrodzaj drzew i krzewów z rodzaju Prunus (śliwa; niekiedy traktowany jako samodzielny rodzaj Cerasus).

Mikołaja **WITCZAKA** (wcześniej *ul. Basenowa*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 1983 roku na mocy uchwały nr 125/XXXVIII/83 w miejsce *ul. Basenowej*; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Mikołaj Witczak** (1857-1918) – lekarz, właściciel uzdrowiska oraz dóbr rycerskich w Jastrzębiu, w 1886 roku rozpoczął pracę w jastrzębskim sanatorium, po dziesięciu latach zakupił kurort od Juliusza Landaua, od tej pory uzdrowisko w Jastrzębiu przeżywało rozkwit.

WŁADYSŁAWA JAGIEŁŁY (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BATOREGO**);
- **Władysław Jagiełło** (ok. 1351/1361-1434) – wielki książę litewski w latach 1377-1401, król Polski od 1386, małżonek Jadwigi Andegaweńskiej, doprowadził do podpisania aktu unii polsko-litewskiej w Krewie, przeprowadził chrystianizację Litwy, zwyciężył w bitwie pod Grunwaldem 15 lipca 1410.

WŁADYSŁAWA ŁOKIETKA (wcześniej *ul. Zofiówka*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Chrobrego, nadana w 1980 roku na mocy uchwały nr 57/XV/80 w miejsce *ul. Zofiówka*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BATOREGO**);
- **Władysław Łokietek** (1259/1260-1333) – książę kujawski i łęczycki, król Polski od 1320 roku, dokonał zjednoczenia Polski po rozbiciu dzielnicowym, zwyciężył Krzyżaków w bitwie pod Płowcami w 1331.

Adolfa **WODECKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zofiówka, nadana w 1983 roku na mocy uchwały nr 125/XXXVIII/83; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;

- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Adolf Wodecki** (1872-1919) – pochodzący z ziemi jastrzębskiej powstaniec śląski, w trakcie I powstania śląskiego dowódca 10. Kompanii Pułku Strzelców Rybnickich, w sierpniu 1919 roku aresztowany przez Grenzschutz i zamęczony na śmierć.

WODZISŁAWSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Bogoczowiec i os. Przyjaźń, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Wodzisław Śląski*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (ulica biegnie w kierunku *Wodzisławia Śląskiego*).

WOJSKA POLSKIEGO – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, od nazwy organizacji wojskowej, w postaci rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Wojsko Polskie** – nazwa polskich sił zbrojnych, używana od początku XIX wieku, oficjalnie wprowadzona po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, po kampanii wrześniowej zarówno regularne jednostki na obczyźnie, jak i organizacje wojskowe nie używały tej nazwy, została ona wprowadzona ponownie wskutek połączenia AL z Armią Polską w ZSRR w jednolite Wojsko Polskie.

WOLNOŚCI – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Szeroka, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, ideologiczna, motywowana konwencjonalnie;
- **wolność** – tu: niezależność jednego państwa od innych krajów, również prawa obywateli wyznaczone przez dobro powszechne, porządek prawny oraz interes narodowy.

WROCŁAWSKA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Staszica, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miasta *Wrocław*, w postaci przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KATOWICKA**).

WRZOSOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Arki Bożka, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **wrzos** – rodzaj z rodziny wrzosowatych, obejmuje 1 gatunek – zimotrwały krzew lub krzewinkę wrzos zwyczajny.

WSCHODNIA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji konwencjonalnej.

WSPÓLNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa posesywna o motywacji konwencjonalnej;
- **wspólny** – należący do wielu osób lub jednakowy dla wielu osób, także przeżywany lub wykonywany przez dużą liczbę osób, wespół z innymi.

Józefa **WYBICKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej (zob. hasło **CHEŁMOŃSKIEGO**);
- **Józef Wybicki** (1747-1822) – pisarz, publicysta, działacz polityczny, twórca słów polskiego hymnu narodowego.

Stanisława **WYSPIAŃSKIEGO** (wcześniej *ul. Rewolucji Październikowej*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Przyjaźń, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Rewolucji Październikowej*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BRZECHWY**);
- **Stanisław Wyspiański** (1869-1907) – dramatopisarz, poeta, malarz, reformator teatru, napisał dramaty *Wesele*, *Noc listopadowa* czy *Warszawianka*, namalował m.in. obraz *Macierzyństwo*.

ks. kard. Stefana **WYSZYŃSKIEGO** (wcześniej *ul. Główna*, *ul. Szkolna*, a także *ul. Aleksandra Zawadzkiego*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Aleksandra Zawadzkiego*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej,
- **ks. kard. Stefan Wyszyński** (1901-1981) – prymas Polski, zwany Prymasem Tysiąclecia, w latach 1953-1956 więziony przez władze komunistyczne, inicjator orędzia polskich biskupów do niemieckiego episkopatu w roku 1965.

WYZWOLENIA (wcześniej *ul. Ruptawska*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w roku 1975 na mocy uchwały nr 36/1975 w miejsce *ul. Ruptawskiej*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, ideologiczna, motywowana konwencjonalnie;
- **wyzwolenie** – odzyskanie niepodległości.

ZA LASEM – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana w 2014 roku na mocy uchwały nr IV.27.2014;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, w postaci wyrażenia przyimkowego;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (ulica przebiega przez las *Biadoszek*).

ZACHODNIA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2012 roku na mocy uchwały nr I.3.2012;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji konwencjonalnej.

ZACISZNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **zacisze** – spokojne i ciche miejsce.

ZAMECKA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1998 roku na mocy uchwały nr XLVI/819/98;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Bzie Zameckie*, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **BZIE ZAMECKIE** w części 5.5).

ZAMKOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (trakt prowadzi w kierunku pałacu w Boryni).

ZAMŁYNIE – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2010 roku na mocy uchwały nr LVII/733/2010; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Henryków Młyn*, w formie wyrażenia przyimkowego;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (ulica położona jest za miejscem, określanym na dawnych mapach jako *Henryków Młyn*).

Gabrieli **ZAPOLSKIEJ** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Jastrzębie Górne i Dolne, nadana w 1987 roku na mocy uchwały nr XXVI/176/87;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **BOYA-ŻELEŃSKIEGO**);
- **Gabriela Zapolska** (1857-1921) – dramatopisarka, powieściopisarka, nowelistka, aktorka, napisała m.in *Moralność pani Dulskiej*, *Skiz* czy *Żabusię*.

† Aleksandra **ZAWADZKIEGO** (wcześniej *ul. Główna* i *ul. Szkolna*, później *ul. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Moszczenica, nadana przed 1976 rokiem w miejsce *ul. Głównej* i *ul. Szkolnej*, zastąpiona w 1991 roku przez *ul. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego*;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Aleksander Zawadzki** (1899-1964) – działacz komunistyczny i generał, w roku 1949 i w latach 1950-1952 wicepremier, od 1962 przewodniczący Rady Państwa, w latach 1945-1948 wojewoda śląsko-dąbrowski.

ZBOŻOWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Borynia, nadana w 1999 roku na mocy uchwały nr XIII/280/99;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji realistycznej (trakt wiedzie w pobliżu pól uprawnych);
- **zboże** – roślina uprawiana dla słomy oraz ziarna, także: ziarno tej rośliny.

ZDROJOWA (później *ul. Armii Czerwonej* i *ul. prof. Rudolfa Ranoszka*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Moszczenica przed rokiem 1975, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Armii Czerwonej*, a następnie *ul. prof. Rudolfa Ranoszka*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika; nazwa JZ;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (ulica prowadziła w stronę pobliskiego uzdrowiska);
- **zdrój** – miejscowość uzdrowiskowa, która posiada źródła leczniczych wód.

ZDROJOWA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (ulica przebiega w pobliżu dawnego uzdrowiska);

Dominika **ZDZIEBŁY** (wcześniej *ul. Mariana Buczka*) – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1991 roku na mocy uchwały nr XVI/184/91 w miejsce *ul. Mariana Buczka*); nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Dominik Zdziebło** – pochodzący z Pochwacia żołnierz AK.

ZGODNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2007 roku na mocy uchwały nr XII/139/2007;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **zgodny** – żyjący w zgodzie, niesprzeczny z czymś, także jednomyślny, harmonijny, jednakowy.

ZIELONA – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Arki Bożka, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

Karola **ZIOŁY** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Karol Zioła** (1916-1945) – żołnierz Wojska Polskiego, saper, po wojnie przeniesiony do Jastrzębia, gdzie zginął w czasie rozminowywania obszaru nieopodal uzdrowiska, ulica, nazwana jego imieniem, znajduje się w pobliżu miejsca, w którym poległ.

Stefana **ŻEROMSKIEGO** – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana przed rokiem 1976;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimioczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Stefan Żeromskiego** (1864-1925) – powieściopisarz, dramaturg, publicysta, jeden z najwybitniejszych prozaików przełomu XIX i XX wieku, napisał m.in. *Popioły*, *Wierną rzekę*, *Ludzi bezdomnych* i *Przedwiośnie*.

ŻOŁNIERZY NIEZŁOMNYCH (wcześniej *ul. Hanki Sawickiej*) – nazwa ulicy, znajdującej się na os. Zdrój, nadana w 2017 roku na mocy uchwały nr IV.25.2017 w miejsce *ul. Hanki Sawickiej*);
- nazwa wieloskładnikowa, od nazwy ugrupowania, w postaci rzeczownika liczby mnogiej z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **żołnierze wyklęci** – antykomunistyczny ruch partyzancki, której celem było stawianie oporu przeciw sowietyzacji kraju.

† **ŻORSKA** (później *ul. Powstańców Śląskich*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się w gminie Szeroka przed 1975 roku, po przyłączeniu gminy do Jastrzębia-Zdroju zastąpiona przez *ul. Powstańców Śląskich*;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy miast *Żory*, w formie przymiotnika;
- nazwa kierunkowa o motywacji realistycznej (ulica biegła w kierunku *Żor*).

ŻURAWIA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2020 roku na mocy uchwały nr XI.104.2020;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **żuraw** – rodzina ptaków z rzędu żurawiowych.

† **ŻUŻLOWA** (później *ul. Boża Góra Lewa*) – dawna nazwa ulicy, znajdującej się na os. Bogoczowiec, nadana przed rokiem 1976, zastąpiona w 1991 przez *ul. Boża Góra Lewa*;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzujące o motywacji konwencjonalnej;
- **żużel** – grudki spieczonego popiołu, które powstają po wytopie rudy, używa się ich do budowy dróg lub wytwarzania cementu.

ŻWIRKI I WIGURY – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Franciszek Żwirko** (1895-1932) i **Stanisław Wigura** (1903-1932) – piloci, którzy w 1929 roku odbyli lot dookoła Europy na samolocie RWD-2, w 1932 roku zwyciężyli w zawodach lotniczych Challenge na samolocie RWD-6, zginęli w katastrofie lotniczej w 1932 roku.

ŻWIROWA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Ruptawa-Cisówka, nadana w 2000 roku na mocy uchwały nr XXVI/646/2000;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej;
- **żwir** – drobne kamyki, używane do wytwarzania betonu lub wysypywania dróg.

ŻYTNIA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 1976 roku na mocy uchwały nr 56/XIII/76;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KŁOSOWA**);
- **żyto** – rodzaj rośliny z rodziny wiechlinowatych (traw), ziarno tej rośliny używane jest do wyrobu mąki, głównie na chleb, a także napojów alkoholowych, m.in. starka.

ŻYZNA – nazwa ulicy, znajdującej się w sołectwie Bzie, nadana w 2009 roku na mocy uchwały nr XXXVI/503/2009;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie przymiotnika;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej, nadana według klucza (zob. hasło **KŁOSOWA**);
- **żyzny** – o glebie: dająca obfite plony, także o obszarze: mający urodzajne gleby.

5.3 Nazwy rond

św. **BARBARY** – nazwa ronda, stanowiącego skrzyżowanie ul. Granicznej i ul. Turystycznej, nadana w 2014 roku na mocy uchwały nr VII.80.2014; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczownika z przymiotnikiem w dopełniaczu;
- nazwa mieszana, kultowa i lokalizująca, motywowana realistycznie (św. Barbara jest patronką górników, skrzyżowanie natomiast funkcjonuje na osiedlu, powstałego na jej cześć).

Władysława **CHLEBIKA** – nazwa ronda, stanowiącego skrzyżowaniem ul. Energetyków, ul. Moszczenickiej oraz ul. Rozwojowej, nadana w 2015 roku na mocy uchwały nr XVII.151.2015; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Władysław Chlebik** (1922-1991) – wieloletni dyrektor *KWK Moszczenica*.

CENTRALNE – nazwa ronda, stanowiącego skrzyżowanie ul. Arki Bożka, ul. Porozumienia Jastrzębskiego, ul. Sybiraków oraz al. Józefa Piłsudskiego, nadana w 2004 roku na mocy uchwały nr XXVI/560/2004;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (rondo znajduje się w centralnej przestrzeni Jastrzębia-Zdroju).

DOLNE – nazwa ronda, stanowiącego skrzyżowanie ul. Pszczyńskiej, ul. Wodzisławskiej oraz ul. Zdrojowej, nadana w 2004 roku na mocy uchwały nr XXVI/560/2004; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, odtoponimiczna, w formie przymiotnika;

- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (rondo znajduje się w części miasta *Jastrzębie Dolne*).

im. Włodzimierza **OSTASZEWSKIEGO** – nazwa ronda, stanowiącego skrzyżowanie ul. Rybnickiej i Drogi Głównej Południowej, nadana w 2013 roku na mocy uchwały nr XII.87.2013; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej;
- **Włodzimierz Ostaszewski** (1928-1997) – budowniczy kopalń w Rybnickim Okręgu Węglowym oraz w Jastrzębiu-Zdroju, dyrektor „Kopalni Jastrzębie-Moszczenica w budowie", od stycznia 1970 roku do końca 1975 roku dyrektor *KWK Zofiówka*.

RUPTAWSKIE – nazwa ronda, stanowiącego skrzyżowanie ul. Cieszyńskiej, ul. Władysława Jagiełły i ul. Podhalańskiej, nadana w 2004 roku na mocy uchwały nr XXVI/560/2004; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, odtoponimiczna, w formie przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (rondo znajduje się na granicy *os. Gwarków* z sołectwem *Ruptawa-Cisówka*).

im. Generała Władysława **SIKORSKIEGO** – nazwa ronda, stanowiącego skrzyżowanie ul. Cieszyńskiej, ul. 11 Listopada, al. Jana Pawła II i al. Józefa Piłsudskiego, nadana w 2004 roku na mocy uchwały nr XXVI/560/2004;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Władysław Sikorski** (1881-1943) – generał, polityk, premier polskiego rządu na uchodźstwie, zginął w 1943 w niewyjaśnionych okolicznościach w katastrofie lotniczej w Gibraltarze.

im. ks. Kardynała Stefana **WYSZYŃSKIEGO** – nazwa ronda, stanowiącego skrzyżowanie ul. Armii Krajowej, ul. prof. Rudolfa Ranoszka i ul. Wiejskiej, nadana w 2021 roku na mocy uchwały nr XIII.174.2021;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji pośredniej (nazwa nadana w związku z obchodami roku kard. Stefana Wyszyńskiego).

ZDROJOWE – nazwa ronda, stanowiącego skrzyżowanie ul. 11 Listopada, ul. 1 Maja, ul. Słonecznej oraz ul. Zdrojowej, nadana w 2004 roku na mocy uchwały nr XXVI/560/2004; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (rondo znajduje się na *os. Zdrój*).

5.4 Nazwy sołectw

BORYNIA – nazwa sołectwa, położonego w północnej części Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego od północy z Żorami, od zachodu z powiatem rybnickim, od południa z Szeroką oraz od wschodu z powiatem pszczyńskim;
- nazwa jednoskładnikowa, topograficzna, związana z szatą roślinną;
- nazwa powstała z połączenia apelatywu *bór* z przyrostkiem *-ynia*, wykorzystywanym do oznaczania miejsc;
- poświadczenia źródłowe: *Borina* (1290-1305), *Borów* (1900), *Boryń* (1920), *Borynica* (1927); niem. *Borin*.

BZIE – nazwa sołectwa, położonego we wschodniej części Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego od północy, wschodu i południa z powiatem pszczyńskim, od zachodu natomiast z sołectwem Ruptawa-Cisówka i os. Barbary, os. Pionierów i os. Jastrzębie Górne i Dolne;
- nazwa jednoskładnikowa, topograficzna, związana z szatą roślinną;
- nazwa powstała od gwarowego apelatywu *bzie* w połączeniu z sufiksem *-e* (*-*bje*);
- poświadczenia źródłowe: *Goltimanni villa* (1290-1305), *Goldmannsdorf* (1293), *Bzy* (1900); niem. *Goldmannsdorf*.

MOSZCZENICA – nazwa sołectwa, położonego w południowo-zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego od północy, zachodu i południa z powiatem wodzisławskim, od wschodu z os. Zdrój i sołectwem Ruptawa-Cisówka, a także od południowego wschodu z Republiką Czeską;
- nazwa jednoskładnikowa, kulturowa, związana z materialnym życiem człowieka;
- nazwa utworzona od wyrażenia *mościć* ‘wykładać kłodami drogę, przejście przez mokradło’ w połączeniu z przyrostkiem *-nica*;

- poświadczenia źródłowe: *Moschenicza* (1290-1305), *Moszczeniec* (1900), *Moszczynica* (1927); niem. *Moschczenitz*.

RUPTAWA-CISÓWKA – nazwa sołectwa, położonego w południowej części Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego od północy z centralnymi osiedlami miasta (os. Chrobrego, os. Gwarków, os. Pionierów, os. Tuwima i os. Zdrój), od zachodu z sołectwem Moszczenica, od południowego zachodu z Republiką Czeską, od południa z powiatem cieszyńskim, natomiast od wschodu z sołectwem Bzie; składa się z dwóch dawnych wsi: *Ruptawa* oraz *Cisówka*;
CISÓWKA – nazwa topograficzna, związana z szatą roślinną, oznaczała ‘cisową wieś’ lub ‘cisowy obszar’; poświadczenia źródłowe: *de villa Cisowka* (1652), *Czysowka* (1850), *Cissowka* (1910).
RUPTAWA – nazwa topograficzna, związana z ukształtowaniem lub naturalnym wyglądem terenu, utworzona od wyrazu *rupeć* ‘kamieniste podłoże’ i przyrostka *-awa*; poświadczenia źródłowe: *Ruptava* (1290-1305), *Ruptów* (1921); niem. *Ruptau*.

SKRZECZKOWICE – nazwa sołectwa, położonego w północnej części Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego z Borynią, Żorami, powiatem rybnickim oraz powiatem pszczyńskim;
- nazwa jednoskładnikowa, patronimiczna, powstała od przezwiska *Skrzeczek*;
- poświadczenia źródłowe: *pago Skrzeczkowitz* (1687/1688), *Skrzeczkówiec* (1900), niem. *Eichendorf*.

SZEROKA – nazwa sołectwa, położonego w północnej części Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego od północy i wschodu z sołectwem Borynia, od południa z os. Zofiówka oraz os. Jastrzębie Górne i Dolne, od zachodu z powiatem wodzisławskim i od północnego zachodu z powiatem rybnickim;
- nazwa jednoskładnikowa, topograficzna, związana z ukształtowaniem lub naturalnym wyglądem terenu;
- nazwa powstała od przymiotnika *szeroki* ‘obszerny, rozległy’;
- poświadczenia źródłowe: *Syroka* (1290-1305); niem. *Timmendorf*.

5.5 Nazwy osiedli

BARBARY – nazwa osiedla, znajdującego się we wschodniej części centrum Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego od północy z os. Jastrzębie Górne i Dolne oraz os. Morcinka, od zachodu z os. Arki Bożka, od południa z os. Pionierów i od wschodu z sołectwem Bzie; nazwa GŚ;
- nazwa jednoskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, kultowa, motywowana realistycznie (św. Barbara jest patronką górników).

BOGOCZOWIEC – nazwa osiedla, znajdującego się w zachodniej części centrum Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego od północy z os. Przyjaźń, od południa z os. Zdrój, natomiast od zachodu z powiatem wodzisławskim; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Bogoczowiec*, w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **BOGOCZOWIEC** w części 5.6).

Arki **BOŻKA** – nazwa osiedla, znajdującego się w centrum miasta, sąsiadującego od północy z os. Morcinka, od wschodu z os. Barbary, natomiast od zachodu i południa z os. Pionierów; nazwa GŚ;
- nazwa wieloskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczowników w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej (por. hasło **BOŻKA** w części 5.2).

CHROBREGO – nazwa osiedla, znajdującego się w południowo-zachodniej części centrum Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego z os. Zdrój, os. Tuwima oraz sołectwem Ruptawa-Cisówka;
- nazwa jednoskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Bolesław I Chrobry** (967-1025) – pierwszy król Polski z dynastii Piastów, syn Mieszka I, w 1000 roku zorganizował zjazd gnieźnieński, za jego rządów państwo polskie dokonało pierwszej dużej ekspansji terytorialnej.

† **DUBIELEC** (później *os. Zofiówka*) – nazwa osiedla, znajdującego się w północnej strefie centrum miasta, sąsiadującego od północy z sołectwem Szeroka, od zachodu, południa i wschodu z os. Jastrzębie Górne i Dolne; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Dubielec*, w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (zob. hasło **DUBIELEC** w części 5.6).

GWARKÓW – nazwa osiedla, znajdującego się w centrum miasta, sąsiadującego od północy z os. Staszica, od zachodu z os. Tuwima, od wschodu z os. Pionierów, natomiast od południa z sołectwem Ruptawa-Cisówka; nazwa GŚ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika w liczbie mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa posesywna o motywacji realistycznej;
- **gwarek** – górnik, który otrzymał pozwolenie na kopanie kruszcu.

JASTRZĘBIE GÓRNE I DOLNE (wcześniej *os. Pszczyńska*) – nazwa osiedla, znajdującego się w centrum miasta, sąsiadującego z os. Zofiówka, os. Przyjaźń, os. Zdrój, os. Staszica, os. Morcinka, os. Barbary, sołectwem Bzie, a także powiatem rybnickim i pszczyńskim; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, od toponimów *Jastrzębie Górne* i *Jastrzębie Dolne,* w postaci rzeczowników w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (obszar osiedla obejmuje dawne wsie *Jastrzębie Górne* oraz *Jastrzębie Dolne* wraz z należącymi do nich przysiółkami).

1000-LECIA – SZEROKA (wcześniej *os. Tysiąclecia*) – nazwa osiedla, stanowiącego enklawę na obszarze sołectwa Szeroka; nazwa JZ;
- nazwa wieloskładnikowa, genetycznie mieszana, w postaci rzeczownika w dopełniaczu i rzeczownika w mianowniku;
- nazwa pamiątkowa i lokalizująca o motywacji realistycznej (wcześniejsza nazwa została nadana w ramach obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, drugi człon nazwy wskazuje na lokalizację obiektu).

MORCINKA – nazwa osiedla, znajdującego się w centrum miasta, sąsiadującego od północy z os. Jastrzębie Górne i Dolne, od zachodu z os. Staszica, od południa z os. Arki Bożka i od wschodu z os. Barbary; nazwa GŚ;
- nazwa jednoskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej (zob. hasło **MORCINKA** w części 5.2).

† **NOWOTKI** (później *os. Złote Łany*) – nazwa osiedla, stanowiącego enklawę na obszarze sołectwa Moszczenica;
- nazwa jednoskładnikowa, odantroponimiczna, w formie rzeczownika w dopełniaczu;

- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej (zob. hasło **NOWOTKI** w części 5.2).

PIONIERÓW – nazwa osiedla, znajdującego się w centrum miasta, sąsiadującego od północy z os. Staszica, od zachodu z os. Gwarków, od południa z sołectwem Ruptawa-Cisówka, od wschodu z sołectwem Bzie, natomiast od północnego wschodu z os. Arki Bożka i os. Barbary; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w postaci rzeczownika w liczbie mnogiej w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej (proprium ma upamiętniać ludzi, którzy jako pierwsi zasiedlili Nowe Jastrzębie);
- **pionier** – ten, kto toruje nowe drogi w jakiejś dziedzinie; tu: osadnik zagospodarowujący nowe tereny.

PRZYJAŹŃ – nazwa osiedla, znajdującego się w zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego od południa z os. Bogoczowiec i os. Zdrój, od wschodu z os. Jastrzębie Górne i Dolne, natomiast od północy i zachodu z powiatem wodzisławskim;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej (być może proprium jest elipsa pełnego wyrażenia *Przyjaźń polsko-radziecka*).

† **PSZCZYŃSKA** (później *os. Jastrzębie Górne i Dolne*) – zob. hasło **JASTRZĘBIE GÓRNE I DOLNE** w tej części pracy; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od plateonimu *ul. Pszczyńska*, w postaci przymiotnika;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (*ul. Pszczyńska* stanowiła drogę średnicową tego osiedla).

STASZICA – nazwa osiedla, znajdującego się w centrum miasta, sąsiadującego od północy z os. Jastrzębie Górne i Dolne, od zachodu z os. Zdrój, od południa z os. Gwarków i os. Pionierów, natomiast od wschodu z os. Morcinka; nazwa GŚ;
- nazwa jednoskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej (zob. hasło **STASZICA** w części 5.2).

† **TYSIĄCLECIA** (później *os. 1000-lecia – Szeroka*) – zob. hasło **1000-LECIA – SZEROKA** w niniejszej części;

- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej.

TUWIMA – nazwa osiedla, znajdującego się w centrum miasta, sąsiadującego od północy z os. Zdrój, od zachodu z os. Chrobrego, od południa z sołectwem Ruptawa, natomiast od wschodu z os. Gwarków;
- nazwa jednoskładnikowa, odantroponimiczna, w postaci rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej;
- **Julian Tuwim** (1894-1953) – poeta, autor tekstów kabaretowych, satyryk, współtwórca grupy literackiej Skamander, opublikował m.in. *Bal w operze*, *Kwiaty polskie* czy *Rzecz czarnoleską*.

ZDRÓJ – nazwa osiedla, znajdującego się w zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, sąsiadującego od północy z os. Bogoczowiec, os. Przyjaźń i os. Jastrzębie Górne i Dolne, od wschodu z os. Staszica, od południowego wschodu z os. Chrobrego i os. Tuwima, od południa z sołectwem Moszczenica, od zachodu natomiast z powiatem wodzisławskim; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Zdrój*, w formie rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej.

ZŁOTE ŁANY (wcześniej *os. Nowotki*) – zob. hasło **NOWOTKI** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, w formie rzeczownika liczby mnogiej w mianowniku z przymiotnikiem;
- nazwa charakteryzująca o motywacji konwencjonalnej.

ZOFIÓWKA (wcześniej *os. Dubielec*) – zob. hasło **DUBIELEC** w tej części pracy; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od toponimu *Zofiówka*, w postaci rzeczownika w mianowniku;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej.

5.6 Nazwy innych miejsc zamieszkałych

ABISYNIA – przysiółek, znajdujący się w północnej części Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, metaforycznie określająca część miasta lub wsi, cechującą się biedą lub wysokim wskaźnikiem przestępczości, pochodzi od nazwy kraju *Abisynia*, będącego dawnym określeniem Etiopii;
- poświadczenia źródłowe: *Abisynia* (2002).

† **ANNARUH** – dawna nazwa majątku, znajdującego się na terenie dzisiejszego os. Przyjaźń; nazwa jednoskładnikowa, ginekonimiczna, posesywna, utworzona od imienia kobiecego *Anna* (posiadłość *Anny von Stegel*) z niemiecką cząstką morfologiczną *-ruh* ‘spokój’; zob. hasło **MENDOWIEC** w tej części pracy;
- poświadczenia źródłowe: *Annaruh* (1884), *Annaruh* (1913), *Annaruh* (1921).

BOGOCZOWIEC – prawdopodobnie dawny majątek, znajdujący się w zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy oraz nazwie osiedla;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od nazwy osobowej *Bogacz* lub *Bogocz* z przyrostkiem *-owiec*;
- poświadczenia źródłowe: *Bogacz* (1910).

BOŻA GÓRA – dawna wieś, znajdująca się w zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w dwóch plateonimach: *ul. Boża Góra Lewa* oraz *ul. Boża Góra Prawa*; inne nazwy obiektu: **GÓRA WYZWOLENIA**, **WZGÓRZE BOHATERÓW**;
- nazwa wieloskładnikowa, związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, kultowa;
- poświadczenia źródłowe: *Bozagora sive Monte Olivetti* (1290-1305), *Bozagura* (1850).

BRZEZINY – przysiółek, znajdujący się w południowo-wschodniej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, utworzona od apelatywu *brzezina* ‘las, zagajnik brzozowy’;
- poświadczenia źródłowe: *Brzezina* (1884), *Brzeziny Miejskie* (1927), *Kolonja Brzeziny* (1927).

DĘBINA – przysiółek, znajdujący się w centralnej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, urobiona od wyrazu *dębina* ‘las dębowy’;
- poświadczenia źródłowe: *Dembina* (1884), *Dębina* (1927).

DUBIELEC – przysiółek, znajdujący się w centralnej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy, dawniej funkcjonował także jako nazwa osiedla;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od nazwy osobowej *Dubiel* z przyrostkiem *-ec*;
- poświadczenia źródłowe: *Dubieletz* (1884), *Dubielec (kolonja)* (1927).

† **ELISABETHHOF** – dawny dwór, znajdujący się na terenie dzisiejszego sołectwa Moszczenica; zob. hasło **ELISABETH-THAL** w tej części pracy;
- nazwa jednoskładnikowa, ginekonimiczna, posesywna, utworzona od kobiecego imienia *Elisabeth* oraz niemieckiej cząstki morfologicznej *-hof* ‘dwór’;
- poświadczenia źródłowe: *Elisabethhof* (1850).

† **ELISABETH-THAL** – dawny dwór, znajdujący się na terenie dzisiejszego sołectwa Moszczenica; zob. hasło **ELISABETHHOF** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, ginekonimiczna, posesywna, utworzona od kobiecego imienia *Elisabeth* oraz niemieckiej cząstki morfologicznej *-thal* ‘dolina’;
- poświadczenia źródłowe: *Elisabeth-Thal* (1884).

† **FELDHÄUSER** – dawna nazwa przysiółka, znajdującego się na terenie dzisiejszego sołectwa Szeroka;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, oznaczająca domy polowe; zob. hasło **ODPOLANY** w tej części pracy;
- poświadczenia źródłowe: *Feld Häuser* (1884), *Fünf Hauser* (1910), *Feld Häuser* (1921).

† **FELD MÜHL** – dawny młyn, znajdujący się na terenie dzisiejszego sołectwa Ruptawa-Cisówka;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, charakteryzująca, utworzona od niemieckich wyrazów *Feld* ‘pole’ oraz *Mühl* ‘młyn’;
- poświadczenia źródłowe: *Feld M.* (1850), *Feld M.* (1910).

GLINIOK – przysiółek, znajdujący się w północnej części Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, wywodząca się z wyrazu *gliniak* ‘dół z gliną’;
- poświadczenia źródłowe: *Gliniok* (2002).

† **GŁÓWNY DWÓR** – dawny dwór, znajdujący się na terenie dzisiejszego centrum Jastrzębia-Zdroju; zob. hasło **SCHLOSSHOF** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, charakteryzująca;
- poświadczenia źródłowe: *Główny Dwór* (1928), *Główny Dwór* (1934).

† **GÓRA WYZWOLENIA** – nazwa wsi *Boża Góra*, przyłączonej do Jastrzębia-Zdroju, obowiązująca po II wojnie światowej; zob. hasło **BOŻA GÓRA** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, ideologiczna.

† **HEINRICH MÜHL** – dawny młyn, znajdujący się na granicy dzisiejszego os. Pionierów oraz sołectwa Ruptawa-Cisówka; zob. hasło **HENRYKÓW MŁYN** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, posesywna, utworzona od imienia *Heinrich* || *Henryk* oraz niemieckiego wyrazu *Mühl* ‘młyn’;
- poświadczenia źródłowe: *Heinrich M.* (1884).

† **HENRYKÓW MŁYN** – dawny młyn, znajdujący się na granicy dzisiejszego os. Pionierów oraz sołectwa Ruptawa-Cisówka; zob. hasło **HEINRICH MÜHL** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, posesywna, utworzona od imienia *Heinrich* || *Henryk* oraz wyrazu *młyn*;
- poświadczenia źródłowe: *Henryków Młyn* (1928), *Henryków Młyn* (1934).

† **JOHANNENDORF** – dawna nazwa przysiółka, znajdującego się na terenie dzisiejszego sołectwa Bzie; nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od imienia *Johann* || *Jan* i niemieckiej części morfologicznej *-dorf* ‘wieś’; zob. hasło **KOLONIA JANA** w tej części pracy.

KĄTY – prawdopodobnie przysiółek, znajdujący się w północnej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;

- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, utworzona od wyrazu *kąt* ‘miejsce oddalone, odległa strona, pole w rogu na granicy wsi’ lub przenośnie ‘schronienie’;
- poświadczenia źródłowe: *Col. Konti* (1850), *Konty* (1884), *Kąty* (1900), *Kąty (Konty)* (1927).

KĘPA – przysiółek, znajdujący się w południowej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, utworzona od apelatywu *kępa* ‘mała wyniosłość w terenie, zwłaszcza bagnistym, mokrym’, ‘wyspa’ lub gwarowo ‘pagórek, zarośla’;
- poświadczenia źródłowe: *Kępa* (2002).

KOLONIA JANA – przysiółek, znajdujący się we wschodniej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa wieloskładnikowa, posesywna, utworzona od apelatywu *kolonia* oraz imienia *Johann* || *Jan*;
- poświadczenia źródłowe: *Col. Johannendorf* (1850), *Johannendorf* (1884).

KONDZIOŁOWIEC – przysiółek, znajdujący się w centralnej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od nazwy osobowej *Kądzioł* z sufiksem *-owiec*;
- poświadczenia źródłowe: *Kondzielkowitz* (1910), *Kolonja Kondziołowiec* (1927), *Kądziołowiec kol.* (1927).

LIBOWIEC – przysiółek, znajdujący się w południowej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, oznaczająca ‘lipowy obszar, przysiółek’;
- poświadczenia źródłowe: *Lipowitz* (1850), *Vw. Libowietz* (1884), *Libowitz* (1910), *Lipówiec* (1900).

† **LUDWIGSHOF** – dawna nazwa przysiółka, znajdującego się na terenie dzisiejszego sołectwa Szeroka; nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od imienia *Ludwig* || *Ludwik* oraz niemieckiej cząstki morfologicznej *-hof* ‘dwór’; zob. hasło **LUDWIKÓWKA** w tej części pracy;

- poświadczenia źródłowe: *Ludwigshof* (1850), *Vw. Ludwigshof* (1884), *Ludwigshof* (1910), *Ludwigshof* (1921).

LUDWIKÓWKA – przysiółek, znajdujący się w północnej części Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od imienia *Ludwig* || *Ludwik* oraz przyrostka *-ówka*;
- poświadczenia źródłowe: *Fw. Ludwikówka* (1934), *Fw. Ludwikówka* (1938), *Ludwikówka* (2002).

† **MARIAALM** – dawna nazwa majątku, znajdującego się na terenie dzisiejszego sołectwa Ruptawa-Cisówka; nazwa jednoskładnikowa, ginekonimiczna, posesywna, utworzona od imienia kobiecego *Maria* oraz niemieckiej części morfologicznej *-alm* ‘hala (pastwisko górskie)’; zob. hasło **MARYJOWIEC** w tej części pracy.

MARYJOWIEC – dawny majątek, znajdujący się w południowej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, ginekonimiczna, posesywna, utworzona od imienia kobiecego *Maria* oraz przyrostka *owiec*;
- poświadczenia źródłowe: *Vw. Maria Alm* (1884), *Mariaalm* (1910), *Kolonja Marjowiec* (1927), *Marjowiec* (1933), *Mariowiec* (1975).

MAZUROWIEC – przysiółek, znajdujący się w centralnej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, urobiona od nazwy osobowej *Mazur* oraz przyrostka *-owiec*;
- poświadczenia źródłowe: *Kolonja Mazarowiec* (1927), *Maruszowice* (1933).

MENDOWIEC – dawny majątek, znajdujący się w zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, do 1979 roku ponowione w plateonimii; inna nazwa obiektu: **ANNARUH**;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od nazwiska jednego z właścicieli posiadłości *Roberta Mende*, a także przyrostka *-owiec*;
- poświadczenia źródłowe: *Folwark Mendowiec* (1927), *Mędowiec (Mendowiec folwark)* (1927), *Mendowiec* (2002).

† **MITTELHOF** – dawny dwór, znajdujący się na terenie dzisiejszego centrum Jastrzębia-Zdroju; zob. hasło **ŚREDNI DWÓR** w tej części pracy;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, charakteryzująca, utworzona od niemieckiego wyrazu *Mittel* ‘średni’ oraz niemieckiej cząstki morfologicznej *-hof* ‘dwór’;
- poświadczenia źródłowe: *Mittelhof* (1850), *Mittelhof Vw.* (1884), *Mittelhof* (1910), *Mittelhof* (1921).

† **NEUHOF** – nazwa desygnująca dwa różne dwory, znajdujące się 1) na terenie dzisiejszego sołectwa Ruptawa-Cisówka, 2) na obszarze współczesnego sołectwa Bzie;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, charakteryzująca, utworzona od niemieckiego wyrazu *Neu* ‘nowy’ i niemieckiej cząstki morfologicznej *-hof* ‘dwór’;
- poświadczenia źródłowe: *Neu Hof* (1850), *Vw. Neuhof* (1884), *Neuhof* (1910), *Neuhof* (1921).

† **OBERHOF** – dawny dwór, znajdujący się na terenie dzisiejszego os. Zofiówka; zob. hasło **STARY DWÓR** w tej części pracy;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, charakteryzująca, utworzona od niemieckiego wyrazu *Ober* ‘górny’ i niemieckiej cząstki morfologicznej *-hof* ‘dwór’;
- poświadczenia źródłowe: *Oberhof* (1850), *Oberhof* (1884), *Oberhof* (1910), *Oberhof* (1921).

ODPOLANY – przysiółek, znajdujący się w północnej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy; niemiecka nazwa obiektu: **FELDHÄUSER**;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, mająca formę złożenia wyrazów *od* i *polany*;
- poświadczenia źródłowe: *Odpolany* (1920), *Odpolany* (1927), *Odpolany* (1934).

OKRĘGLIKI – przysiółek, znajdujący się w południowo-zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, urobiona od apelatywu *okrąglik* ‘miejsce o okrągłym kształcie, np. łąka w lesie’;
- brak poświadczeń źródłowych.

PASTORÓWKA – przysiółek, znajdujący się we wschodniej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od wyrazu *pastorówka* ‘mieszkanie pastora’;

- poświadczenia źródłowe: *Pastorówka* (2002).

POCHWACIE – przysiółek, znajdujący się w centralnej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, urobiona od nazwiska *Pochwat* lub *Pochwacz*;
- poświadczenia źródłowe: *Pochwatsche* (1750), *Pohlwalsche* (1850), *Pochwacie* (1884), *Pochwacice* (1900), *Kolonja Pochwacie,* (1927), *Pochwacze* (1927), *Pochwacice* (1952).

RUPTAWIEC – przysiółek, znajdujący się w południowej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy i rodzinnego ogródka działkowego;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, będąca zdrobnieniem toponimu *Ruptawa*;
- poświadczenia źródłowe: *Ruptauer Col.* (1850), *Ruptawietz* (1884), *Ruptawietz* (1910), *Ruptawietz* (1921), *Ruptawiec* (1900), *Ruptawiec* (1927), *Ruptawiec* (1933), *Ruptawiec* (1938).

† **SCHLOSSHOF** – dawny dwór, znajdujący się na terenie dzisiejszego centrum Jastrzębia-Zdroju; zob. hasło **GŁÓWNY DWÓR** w tej części pracy;
- nazwa jednoskładnikowa, odapelatywna, charakteryzująca, utworzona od niemieckiego wyrazu *Schloss* ‘zamek’ lub ‘zamkowy’ oraz niemieckiej cząstki morfologicznej *-hof* ‘dwór’;
- poświadczenia źródłowe: *Schlosshof* (1850), *Schlosshof* (1884), *Schlosshof* (1910), *Schloßhof* (1921).

† **SCHLOSS MÜHL** – dawny młyn, znajdujący się na terenie dzisiejszego centrum Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, charakteryzująca, utworzona od niemieckich wyrazów *Schloss* ‘zamek’ lub ‘zamkowy’ oraz *Mühl* ‘młyn’;
- poświadczenia źródłowe: *Schloss M.* (1910).

SKERBENIA – przysiółek, znajdujący się we wschodniej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, od nazwy osobowej *Skrbenský*;
- poświadczenia źródłowe: *Skrobenia* (1874) *Skrbina* (1910), *Skrbenia* (1921), *Skrbenia* (1940), *Skrebenia* (1975).

SKOTNIA – przysiółek, znajdujący się w południowo-wschodniej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, utworzona od wyrazu *skotnica* ‘droga między polami, którą pędzi się bydło na pastwisko’;
- brak poświadczeń źródłowych.

† **SOPHIENTHAL** – dawna nazwa kolonii, znajdującej się na terenie dzisiejszego os. Chrobrego; nazwa jednoskładnikowa, ginekonimiczna, posesywna, utworzona od kobiecego imienia *Sophie* i niemieckiej cząstki morfologicznej *-thal* ‘dolina’; zob. hasło **ZOFIÓWKA** w tej części pracy;
- poświadczenia źródłowe: *Col. Sofienthal* (1850), *Sophienthal* (1884), *Sophienthal* (1910), *Sophienthal* (1921).

† **STARY DWÓR** – dawny dwór, znajdujący się na terenie dzisiejszego os. Zofiówka; zob. hasło **OBERHOF** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, charakteryzująca;
- poświadczenia źródłowe: *Stary Dwór* (1928), *Stary Dwór* (1934).

STODOŁY – przysiółek, znajdujący się w centralnej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, pochodząca od określenia miejsca, gdzie stały stodoły na zboże;
- brak poświadczeń źródłowych.

SZOTKOWICE – przysiółek, znajdujący się w południowo-zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, miano ponowione w nazwie ulicy *ul. Szotkowicka*, do 1975 roku również *ul. Szotkowice*;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, patronimiczna, urobiona od nazwy osobowej *Szotek*;
- poświadczenia źródłowe: *de villa Szotkowicz* (1652), *Schotkowitz* (1850), *Schottkowitz* (1884), *Schottkowitz* (1910), *Schottkowitz* (1921), *Szołkowice* (1927), *Szotkowice* (1933), *Szotkowice* (1938).

† **ŚREDNI DWÓR** – dawny dwór, znajdujący się na terenie dzisiejszego centrum Jastrzębia-Zdroju, zob. hasło **MITTELHOF** w tej części pracy;

- nazwa wieloskładnikowa, odapelatywna, charakteryzująca, będąca tłumaczeniem niemieckiego proprium obiektu;
- poświadczenia źródłowe: *Fw. Średni Dwór* (1928), *Fw. Średni Dwór* (1934).

† **WZGÓRZE BOHATERÓW** – dawna nazwa wsi *Boża* Góra, przyłączonej do Jastrzębia-Zdroju, obowiązująca po II wojnie światowej; nazwa wieloskładnikowa, pamiątkowa; zob. hasło **BOŻA GÓRA** w tej części pracy.

ZOFIÓWKA – kolonia, znajdująca się w południowo-zachodniej części Jastrzębia-Zdroju, do 1980 roku miano ponowione w nazwie ulicy, od lat 50. XX wieku nazwa kopalni w budowie, przeniesionej kilka kilometrów na północny wschód, od 2002 roku nazwa osiedla, wybudowanego w pobliżu tego zakładu pracy; niemiecka nazwa: **SOPHIENTHAL**;
- nazwa jednoskładnikowa, ginekonimiczna, posesywna, utworzona od imienia hrabiny *Sophie von Dyhrn*;
- poświadczenia źródłowe: *Zofjówka* (1927), *Zofjówka* (1933), *Zofjówka* (1934), *Zofiówka* (1975).

5.7 Nazwy obszarów niezamieszkałych

† **ANNATHAL** – dawna dolina, znajdująca się na terenie dzisiejszego os. Zdrój; zob. hasło **DOLINA ANNY** w tej części pracy;
- nazwa jednoskładnikowa, ginekonimiczna, posesywna, utworzona od kobiecego imienia *Anna* i niemieckiej cząstki morfologicznej *-thal* ‘dolina’;
- poświadczenia źródłowe: *Annathal* (1884).

BIADOSZEK – las, znajdujący się na terenie sołectw Moszczenica oraz Ruptawa-Cisówka; nazwa ponowiona w plateonimii;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od antroponimu *Biadaszek* lub *Biadaczek*;
- poświadczenia źródłowe: *Biadaschek* (1850), *Biadoschek* (1884), *Biaduszek* (1900), *Biadoschek* (1910), *Biadoschek* (1921), *Biadoszek* (1928), *Biadoszek* (1934), *Biadoszek* (1975).

BZIANKA – potok, przepływający przez wschodnia część Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, powstała od toponimu *Bzie*;
- brak poświadczeń źródłowych.

CISÓWKA – potok, przepływający przez południową część Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, powstała od toponimu *Cisówka*;
- brak poświadczeń źródłowych.

DĘBINKA – potok, przepływający przez północno-wschodnią część Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, powstała od toponimu *Dębina*;
- brak poświadczeń źródłowych.

† **DOLINA ANNY** – dawna dolina, znajdująca się na terenie dzisiejszego os. Zdrój; zob. hasło **ANNATHAL** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, ginekonimiczna, posesywna, utworzona od kobiecego imienia *Anna* i wyrazu *dolina*;
- brak poświadczeń źródłowych.

† **DOLINA MIKOŁAJA** – dawna dolina, znajdująca się na terenie Parku Zdrojowego; zob. hasło **NICOLAUSTHAL** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, posesywna, utworzona od imienia *Nicolaus* || *Mikołaj* i wyrazu *dolina*;
- brak poświadczeń źródłowych.

† **GAJ WIKTORA** – dawny las, znajdujący się na terenie dzisiejszego os. Zdrój; zob. hasło **VICTORHAIN** w tej części pracy;
- nazwa wieloskładnikowa, posesywna, utworzona od imienia *Victor* || *Wiktor* oraz wyrazu *gaj*;
- brak poświadczeń źródłowych.

GAJOWY STAW – staw, znajdujący się w południowej części Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa wieloskładnikowa, charakteryzująca;
- poświadczenia źródłowe: *Gajowy Staw* (1975).

GAWRONKA – dolina, znajdująca się na obszarze sołectwa Moszczenica;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, utworzona od apelatywu *gawron* oraz sufiksu *-ka*;
- brak poświadczeń źródłowych.

GMYRDEK – potok, przepływający wzdłuż granicy os. Gwarków, os. Pionierów, os. Arki Bożka, os. Barbary oraz sołectw Ruptawa-Cisówka i Bzie; potocznie określany jako *Smródka* (zob. hasło **SMRÓDKA** w tej części pracy);
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, utworzona prawdopodobnie od czasownika *gmerać* lub *gmyrać*, co oznacza ‘pełzać, ruszać się, roić się’;
- poświadczenia źródłowe: *Gmyrdek* (2002).

HUTNIOKI – pole, znajdujące się na terenie sołectwa Moszczenica;
- nazwa jednoskładnikowa, niejasna;
- brak poświadczeń źródłowych.

JASTRZĘBIANKA – potok, przepływający przez os. Jastrzębie Górne i Dolne, os. Bogoczowiec oraz sołectwo Moszczenica;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, utworzona od nazwy miasta *Jastrzębie*;
- poświadczenia źródłowe: *Jastrzębianka* (2002).

KALWARIA – wzniesienie w lesie, znajdujące się na obszarze sołectwa Moszczenica;
- nazwa jednoskładnikowa, związana z niematerialnym dziedzictwem kultury, utworzona poprzez skojarzenie z chrześcijańską górą *Kalwarią*;
- brak poświadczeń źródłowych.

† **KOŚCIELNIOK** – dawny staw, znajdujący się na terenie dzisiejszego sołectwa Borynia; nazwa ponowiona w określeniu hałdy górniczej;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od wyrazu *kościół* (staw był własnością pobliskiego kościoła pw. św. Michała Archanioła w Krzyżowicach);
- poświadczenia źródłowe: *Kościelniak* (1975).

KOŚCIELNIOK – hałda, znajdująca się na terenie sołectwa Borynia;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, utworzona od nazwy stawu *Kościelniok*, na którym powstało składowisko górnicze;
- poświadczenia źródłowe: *Kościelniak* (1975).

† **KRZYŻÓWKA** – prawdopodobnie pole, znajdujące się na pograniczu os. Staszica i os. Zdrój;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od antroponimu *Krzyż* i przyrostka *-ówka*;
- poświadczenia źródłowe: *Krzyżówka* (1927), *Krzyżówka* (1975).

KYNDRA – las, znajdujący się na pograniczu os. Arki Bożka, os. Barbary oraz sołectwa Bzie;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od antroponimu *Kędra* z charakterystyczną gwarową alternacją *ę*:*y*;
- poświadczenia źródłowe: *Kyndra* (1884), *Kyndra* (1910), *Kyndra* (1921), *Kyndra* (1927), *Kyndra* (1934), *Kindra* (1975), *Kyndra* (2002).

ŁYSA KĘPA – las, znajdujący się na terenie sołectwa Ruptawa-Cisówka;
- nazwa wieloskładnikowa, charakteryzująca;
- poświadczenia źródłowe: *Łysa Kępa* (2002).

MALMIOK – prawdopodobnie pole, znajdujące się na terenie sołectwa Ruptawa-Cisówka;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, będąca prawdopodobnie zniekształconą formą gwarowego wyrazu *maliniok* ‘suche pędy malin’;
- poświadczenia źródłowe: *Malmiok* (2002).

† **NICOLAUSTHAL** – dawna dolina, znajdująca się w Parku Zdrojowym; zob. hasło **DOLINA MIKOŁAJA** w tej części pracy;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od imienia *Nicolaus* || *Mikołaj*;
- brak poświadczeń źródłowych.

OBSZARY – mokradła, znajdujące się na terenie sołectwa Moszczenica;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, określająca teren sprzedany przez bogatego obszarnika za niską cenę po zakończeniu wydobywania torfu;
- brak poświadczeń źródłowych.

PAJĄKÓWKA – potok, przepływający przez południową część Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od antroponimu *Pająk* oraz przyrostka *-ówka*;
- poświadczenia źródłowe: *Pająkówka* (2002).

PASTUSZYNIEC – las, znajdujący się na terenie sołectw Moszczenica oraz Ruptawa-Cisówka, usytuowany przy granicy z Republiką Czeską;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, oznaczająca ‘pomieszczenie dworskie dla pastuchów, pastuszy dom’;
- poświadczenia źródłowe: *Pastuszyniec* (1975).

PIASKI – prawdopodobnie pole, znajdujące się na terenie sołectwa Moszczenica; nazwa ponowiona w plateonimii;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, oznaczająca ‘grunt ubogi, piaszczysty’;
- poświadczenia źródłowe: *Piaski* (1975), *Piaski* (2002).

POCHWACIE – hałda, znajdująca się na terenie os. Jastrzębie Górne i Dolne;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, utworzona od nazwy przysiółka *Pochwacie*, na obszarze którego się znajduje;
- brak poświadczeń źródłowych.

POLOWIOKI – pole, znajdujące się na terenie sołectwa Moszczenica;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, będąca liczbą mnogą od antroponimu *Polowiok*;
- poświadczenia źródłowe: *Polawiaki* (1927), *Polowiaki* (1927).

PSZCZYNKA – rzeka, mająca źródło w północnej części Jastrzębia-Zdroju, przepływająca przez powiat pszczyński;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, od nazwy miasta *Pszczyna*;
- poświadczenia źródłowe: *Pszczinka* (1884), *Pszczynka* (2002).

RUPTAWKA – rzeka, przepływająca przez południową część Jastrzębia-Zdroju;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, od toponimu *Ruptawa*;
- poświadczenia źródłowe: *Ruptawka* (2002).

SKRZYPNIOK – pole, znajdujące się na terenie sołectwa Moszczenica;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, powstała od wyrazu *skrzyp* oraz przyrostka *-niok*;
- brak poświadczeń źródłowych.

SMRÓDKA – potoczne określenie potoku *Gmyrdek* (zob. hasło **GMYRDEK** w tej części pracy);
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, związana z nieprzyjemnym zapachem, wydobywającym się z potoku;
- brak poświadczeń źródłowych.

SZYRÓWKA – prawdopodobnie pole, znajdujące się na terenie sołectwa Bzie;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca (adaptacja fonetyczna niemieckiego wyrazu *Schirrhof* 'budynek dla zwierząt pociągowych') lub posesywna (zniekształcona forma niemieckiej nazwy osady *Charlottendorf*);
- poświadczenia źródłowe: *Szyrówka* (1975).

TYCZONKA – prawdopodobnie pole, znajdujące się na terenie sołectwa Ruptawa-Cisówka;
- nazwa jednoskładnikowa, charakteryzująca, pochodząca prawdopodobnie od gwarowego określenia pola lub od niemieckiego wyrazu *Teich* z przyrostkiem *-ka*;
- poświadczenia źródłowe: *Tyczonka* (1975).

† **VICTORHAIN** – dawny gaj, znajdujący się na terenie dzisiejszego os. Zdrój; zob. hasło **GAJ WIKTORA** w tej części pracy;
- nazwa jednoskładnikowa, posesywna, utworzona od imienia *Victor* || *Wiktor* oraz niemieckiej cząstki morfologicznej *-hain* 'gaj';
- poświadczenia źródłowe: *Victorhain* (1884).

† **WIELKI KYNS** – las, znajdujący się na pograniczu dzisiejszych sołectw Moszczenica i Ruptawa-Cisówka, najpewniej dawne określenie lasu *Pastuszyniec*;
- nazwa wieloskładnikowa, niejasna;
- poświadczenia źródłowe: *Wielki Kyns* (1884), *Wielki Kyns* (1921).

† **ZAKOŚCIELNIK** – dawny staw, znajdujący się na terenie dzisiejszego sołectwa Moszczenica;
- nazwa jednoskładnikowa, lokalizująca, powstała od wyrażenia przyimkowego *za kościołem* (zbiornik znajdował się w pobliżu kościoła pw. św. Mikołaja w Moszczenicy);
- poświadczenia źródłowe: *Zakościelnik T.* (1850).

5.8 Nazwy placów i skwerów

HONOROWYCH DAWCÓW KRWI – oficjalna nazwa skweru, znajdującego się w centrum miasta przy galerii handlowej *Kaskada*, nadana w 2021 roku na mocy uchwały nr VII.99.2021;
- nazwa wieloskładnikowa, od określenia grupy ludzi, w postaci rzeczowników z przymiotnikiem w dopełniaczu liczby mnogiej;
- nazwa pamiątkowa o motywacji konwencjonalnej.

PAWILONY – nieoficjalna nazwa placu, znajdującego się na os. Gwarków wzdłuż al. Józefa Piłsudskiego; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od dawnej nazwy przystanku, w formie rzeczownika w mianowniku liczby mnogiej;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (nazwa utworzona od dawnej nazwy przystanku *Al. Piłsudskiego Pawilony*).

SUPEREK – nieoficjalna nazwa placu, znajdującego się na os. Gwarków wzdłuż al. Józefa Piłsudskiego; nazwa JZ;
- nazwa jednoskładnikowa, od nazwy sklepu, w formie rzeczownika w mianowniku liczby pojedynczej;
- nazwa lokalizująca o motywacji realistycznej (miano utworzone od nazwy sklepu *Supersam*).

WIELKIEJ ORKIESTRY ŚWIĄTECZNEJ POMOCY – oficjalna nazwa placu, znajdującego się w centrum miasta przy galerii handlowej *Jastrzębie*, nadana w 2021 roku na mocy uchwały nr XII.155.2021;
- nazwa wieloskładnikowa, od nazwy wydarzenia charytatywnego, w formie rzeczownika w dopełniaczu;
- nazwa pamiątkowa o motywacji realistycznej (w tym miejscu co roku ma miejsce finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy w Jastrzębiu-Zdroju);
- **Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy (WOŚP)** – ogólnopolska akcja charytatywna, zapoczątkowana w 1991 roku i prowadzona przez Jurka Owsiaka, także fundacja, powołana w 1993 roku. Celem WOŚP jest organizacja koncertów oraz zbiórka pieniędzy na zakup sprzętu medycznego dla szpitali dziecięcych.

Zakończenie

Przedmiotem badań urbanonimii są nazwy własne obiektów występujących w mieście. Zależnie od przyjętej typologii propriów, można wyróżnić węższy lub szerszy zakres mian miejskich. Najbardziej dyskusyjną kwestią w tym względzie pozostaje uwzględnienie w nazewnictwie miejskim chrematonimii. Różnicami odznaczają się również proponowane przez onomastów klasyfikacje. Metodologia kategoryzacji nazw własnych w granicach miasta może różnić się zależnie od wyodrębnionego materiału, niemniej jednak wszelkie propozycje klasyfikacyjne opierają się w dużej mierze na semantyczno-strukturalnej postaci mian. Istotnym wyznacznikiem istniejących metodologii jest także związek nazwy z desygnatem realny, gdy jest on utrzymany, i konwencjonalny, gdy w toku procesów urbanizacyjnych dochodzi do jego zerwania.

Miastem, którego nazewnictwo zostało w tej pracy omówione poprzez zastosowanie analizy semantyczno-motywacyjnej, mocno osadzonej w lingwistyce kulturowej, jest Jastrzębie-Zdrój, położone na południu województwa śląskiego przy granicy z Republiką Czeską. Pierwotnie istotne uzdrowisko na Górnym Śląsku, z czasem Jastrzębie-Zdrój stało się prężnym ośrodkiem przemysłowym. Odnalezienie złóż węgla w połowie XX wieku zaowocowało rozbudową miasta. Skutkiem tego było powstanie dużej miejscowości, w której osiedlono górników oraz ich rodziny. Warto także zaznaczyć, że osadzenie się przybyszów z różnych stron Polski spowodowało rozmycie się lokalnej tożsamości. Społeczność jastrzębska stała się hybrydą rozmaitych doświadczeń, których cechą wspólną było oddalone od stron rodzinnych miejsce zamieszkania oraz praca w kopalni.

Ośrodek miejski na ziemi jastrzębskiej powstawał stopniowo od odkrycia złóż węgla. Dopiero zatem od połowy XX wieku można mówić o funkcjonowaniu propriów miejskich, takich jak miana ulic, osiedli, sołectw itd. Ta cecha odróżnia badania nad urbanonimią Jastrzębia-Zdroju od podobnych analiz nazewnictwa miejskiego innych miast w Polsce, mających znacznie dłuższą historię oraz tradycję nominacji obiektów.

Materiał badawczy liczy 1130 nazw własnych różnych typów obiektów miejskich w Jastrzębiu-Zdroju. Najliczniej reprezentowaną grupą są propria obiektów komunikacyjnych. Obejmują one aż 69% zebranych danych. Drugim najliczniejszym typem są miana ważnych punktów w granicach miasta. Stanowią niemal 13% wszystkich przebadanych nazw. Niewiele mniej liczną grupą są miana obszarów zamieszkałych. Propria te liczą prawie 12% spośród

wszystkich onimów. Najmniej liczną grupę stanowią nazwy obszarów niezamieszkałych (4%) i propria miejsc wydzielonych sztucznie przez człowieka (3%).

Poniżej znajduje się tabela, zawierająca wszystkie typy nazw własnych w Jastrzębiu-Zdroju z podziałem na klasy znaczeniowe:

Tabela 2: Podział klas urbanonimów ze względu na klasy semantyczne

	Pamiątkowe	Charakteryzujące	Lokalizujące	Kierunkowe	Posesywne	Związane z niematerialnym dziedzictwem kultury	Niejasne
Ulice	186	124	68	41	10	29	2
Ronda	24	1	5	-	-	3	-
Stacje i przystanki kolejowe	-	-	20	-	-	-	-
Przystanki autobusowe	-	-	267	-	-	-	-
Osiedla	8	2	6	-	1	1	-
Sołectwa	-	-	31	-	-	-	-
Dawne obszary zamieszkałe	-	-	83	-	-	-	-
Obszary niezamieszkałe lądowe	-	8	2	-	13	1	2
Obszary niezamieszkałe wodne	-	3	11	-	2	-	-
Place	1	-	2	-	-	-	-
Skwery	1	-	-	-	-	-	-
Parki	-	1	3	-	-	-	-
Rodzinne Ogródki Działkowe	-	12	1	-	-	2	-
Obiekty rekreacyjne	-	2	2	-	-	-	-
Obiekty sanatoryjne	8	21	4	-	40	9	-
Kopalnie	2	-	7	-	-	-	-
Kościoły i zbory	-	2	-	-	-	19	-
Pomniki i rzeźby	9	6	-	-	-	-	-
Łącznie	**239**	**182**	**512**	**41**	**66**	**64**	**4**

Trzeba także dodać, że oprócz wymienionych w tabeli klas w zebranym materiale figurują propria, łączące w sobie przynajmniej dwie grupy semantyczne mian. Są to:

1. Nazwy kościołów i zborów bez patrocinium lub elementu charakteryzującego (5).
2. Nazwy charakteryzujące i posesywne (4).
3. Nazwy charakteryzujące i lokalizujące (4).
4. Nazwy charakteryzujące i związane z niematerialnym dziedzictwem kultury (3).
5. Nazwa lokalizująca i związana z niematerialnym dziedzictwem kultury (1).
6. Nazwa pamiątkowa i lokalizująca (1).

7. Nazwa charakteryzują lub posesywna (1).
8. Nazwa charakteryzująca i pamiątkowa (1).
9. Nazwa charakteryzująca, posesywna i pamiątkowa (1).

Zgodnie z danymi, przedstawionymi w tabeli, najwięcej jest propriów lokalizujących. Stanowią one aż 45% zebranego materiału. W większości są to miana lokalizujące, które są nazwami stacji i przystanków kolejowych oraz przystanków autobusowych, jak również onimy dawnych obszarów zamieszkałych. Warto także zwrócić uwagę na dużą liczbę propriów pamiątkowych. Niemal co czwarte miano spośród wszystkich wyekscerpowanych nazw pełni funkcję komemoratywną. Podobnie jest w innych miastach w Polsce. Trzecią zaś najpowszechniejszą klasą propriów są nazwy charakteryzujące, obejmujące 16% zebranego materiału. Liczba ta wydaje się niska w porównaniu z tendencjami nazewniczymi w pozostałych miastach Polski, w których propria opisujące obiekt i jego funkcje zarówno realne, jak i konwencjonalne, są bardzo powszechne.

Pozostałe klasy mian nie wykazują się dużą częstotliwością występowania. Są to takie grupy nazw, jak propria posesywne (prawie 6%), związane z niematerialnym dziedzictwem kultury (prawie 6%) oraz najmniej liczne kierunkowe (ponad 3%). Do wyjątków należą nazwy niejasne, a także onimy łączące w sobie przynajmniej dwie grupy nazewnicze.

Wszystkie z tych podanych kategorii semantycznych nazw, które się pojawiły, pełnią podstawową funkcję identyfikacyjną i dyferencjacyjną. Niektóre mogą pełnić również inne role. Funkcja informacyjna wiąże się z wymową ideologiczną, łączy się zatem przede wszystkim z nazwami pamiątkowymi lub uznaniowymi. Inne propria mogą także pełnić funkcję ekspresywną, emocjonalną, wśród których wyróżnić należy przede wszystkim te, które odnoszą się do wartości, wyznawanych przez lokalną społeczność. Te same nazwy mogą także pełnić role akumulacyjną (zawierają w sobie informacje o kulturze i tradycji) i symboliczną (propagują i wyróżniają istotne wartości, wyznawane przez mieszkańców miasta). Ponadto niektóre klasy nazw pełnią funkcję lokalizującą oraz orientacyjną (szczególnie w przypadku mian charakteryzujących i lokalizujących).

Struktura wyekscerpowanych mian jest jednolita. Najczęściej występują nazwy w postaci rzeczownika w mianowniku. Stanowią one 46% całego zebranego materiału. Liczną reprezentację stanowią także jednoskładnikowe nazwy w formie przymiotnika. Taką strukturę ma co piąty onim. Ponadto z uwagi na dużą liczbę propriów pamiątkowych stosunkowo duży odsetek obejmują również wieloskładnikowe nazwy w postaci rzeczownika w dopełniaczu. Zebrany materiał zawiera 16% tego typu mian.

Najnowsze badania onomastyczne opierają się także na kulturowej analizie nazw własnych. Bogactwo informacji, zawartych w onimii, pozwala poszerzyć pulę danych, dostarczanych onomastom przez *nomina propria*. W ten sposób na przykład monografie opisujące urbanonimię jednej miejscowości wzbogacają wiedzę na temat desygnatów i ich odbiorców w obrębie nie tylko tego miasta, ale także regionu.

Nie inaczej jest z nazewnictwem w granicach Jastrzębia-Zdroju. Kulturowa analiza propriów pozwoliła dostrzec niuanse, których prosty proces badawczy, opierający się na znaczeniu i strukturze nazw, nie zdołałby dostarczyć. Z uwagi na charakter i historię miasta, konieczne było wskazania cech, charakteryzujących miasto socjalistyczne. Tego typu osady tworzono dawniej w pobliżu powstających ośrodków przemysłowych. Są to działania, opierające się w dużej mierze na osiągnięciach urbanistycznych i architektonicznych europejskiego ekspresjonizmu, zgodne z Kartą Ateńską i tezami Le Corbusiera, do których dodano cechy, charakterystyczne dla architektury realnego socjalizmu. Podział na strefy zamieszkania, pracy i rekreacji, samodzielne jednostki administracyjne, duża liczba superjednostek mieszkalnych, brak ściśle zarysowanego centrum miasta, linia arterii, otaczających miasto z każdej strony, jak również droga średnicowa, a także w pierwszej fazie budowy miasta brak miejsc sakralnych to jedne z tych elementów, które powodują, że Jastrzębie-Zdrój można uznać za miasto socjalistyczne.

Spojrzenie kulturowe nie opiera się jednak tylko na wymienieniu cech miasta socjalistycznego. Historia miasta i tygiel społeczno-kulturowy, jakim jest Jastrzębie-Zdrój, pozwala wyodrębnić wiele innych aspektów, z perspektywy których można zbadać jego propria. W pierwszej kolejności dokonano analizy w ramach kulturowej opozycji *swój/obcy*. Za *swojego* uznano Ślązaka, autochtona, rdzennego mieszkańca ziemi jastrzębskiej, natomiast *obcym* jest przybysz z innych części Polski, „werbus", który wraz z rodziną przyjechał do powstającego ośrodka miejskiego, by podjąć pracę w kopalni. Ze względu na zawiłości historyczne regionu, za nazwy *swoje* dla Jastrzębia-Zdroju należy uznać dawniej funkcjonujące propria niemieckie, powstałe w dużej mierze w XVIII i XIX wieku. To dopiero na ich podstawie tworzono polskie odpowiedniki, np. *Maria Alm* > *Maryjowiec*, *Sophienthal* > *Zofiówka*.

W ramach tej dychotomii podkreślono też, iż niektóre nazwy mogą być bardziej *swojskie* od pozostałych. Takie nazwy określono jako „lokalne". Są to przede wszystkim toponimy i mikrotoponimy, desygnujące obiekty na ziemi jastrzębskiej od wielu lat, ale także onimy, upamiętniające lokalne wydarzenia i postaci. Ten nurt rodzącego się poczucia lokalności jest charakterystyczny przede wszystkim dla czasów współczesnych.

Po drugiej stronie owej *swojskości* sytuować należy nazwy, opisane jako „regionalne". Odnoszą się one do Górnego Śląska. Są to więc przede wszystkim propria honorujące zasłużone dla regionu postaci i wydarzenia. Pełnią one przede wszystkim funkcję, pozwalającą identyfikować się z szerszą społecznością Ślązaków. Jest to grupa społeczna, mająca od wielu lat ambicje autonomiczne. Ślązacy chcą być uznani za grupę etniczną, posługującą się śląskim językiem regionalnym.

Inną opozycją kulturową, którą zastosowano do badań nad nazewnictwem miejskim Jastrzębia-Zdroju, jest *centrum*/*peryferie*. Okazuje się, że chociaż Jastrzębie-Zdrój jest miastem pozbawionym wyraziście zakreślonego środka i rynku, wobec których można stwierdzić, że pełnią funkcje reprezentacyjne i rekreacyjne, a także są ośrodkiem władzy, to jednak w ramach specyficznej struktury administracyjnej miasta łatwo wyodrębnić te jednostki, które stanowią centrum miasta, a także takie, które są jego peryferiami. Przede wszystkim, Jastrzębie-Zdrój jest jednym z nielicznych polskich miast, w których rolę dzielnic pełnią sołectwa. Są to wsie przyłączone do Jastrzębia-Zdroju wskutek procesów urbanizacyjnych. Znajdują się one na rubieżach miasta. W środku natomiast znajdują się osiedla, które należy uznać za centrum. Usytuowane w centrum miasta osiedla charakteryzują się nie tylko gęstą i wysoką zabudową, licznymi drogami wewnętrznymi i bliskością najważniejszych instytucji, ale także specyficznym rodzajem nazewnictwa. Obiekty w centrum można uznać za prestiżowe, a co za tym idzie, także i ich patroni muszą być wyjątkowi. Toteż w centrum miasta można znaleźć takie propria, jak *al. Józefa Piłsudskiego* czy *al. Jana Pawła II*, ale także nazwy odnoszące się do lokalnych wartości, świętości, np. *os. Barbary*. Ważny jest również fakt, że w centralnych osiedlach Jastrzębia-Zdroju funkcjonują klucze nazewnicze, obejmujące kierunkowe nazwy regionów i większych polskich miast.

W odróżnieniu od osiedli, znajdujących się administracyjnie w środku miasta, peryferyjne sołectwa zachowały swoją tożsamość. Po włączeniu sołectw do Jastrzębia-Zdroju niektóre nazwy ulic dublowały się, co niosło z sobą konieczność zmiany plateonimów we wcielonych wsiach. W następnych latach jednak nominacja obiektów we włączonych sołectwach szła równolegle z tendencjami nazewniczymi centrum miasta. Podstawową cechą, odróżniającą propria wsi, przyłączonych do Jastrzębia-Zdroju, od mian, funkcjonujących w centrum miasta, jest lokalność i regionalność. Duży odsetek onimów lokalizujących, odnoszących się do toponimii, znajduje się właśnie w peryferyjnych sołectwach, np. *ul. Maryjowiec* na Ruptawie, *ul. Kąty* na Szerokiej lub *ul. Zamecka* w części Bzia, określanej jako *Bzie Zameckie*. Poza tym, wielu obiektom w sołectwach patronują także postaci, istotne z

lokalnego punktu widzenia, np. *ul. ks. Maksymiliana Kowalczyka* na Moszczenicy lub *ul. Henryka Sławika* na Szerokiej.

Ostatnią opozycją, przez pryzmat której dokonano kulturowej analizy jastrzębskich propriów, jest dychotomia *uzdrowiskowy/górniczy*. Jest to autorska opozycja, stworzona na potrzeby badań nad nazewnictwem Jastrzębia-Zdroju. Cechy tego zestawienia obejmują nie tylko zagadnienia, związane z językiem oraz kulturą. Dychotomia ta została zbudowana także w oparciu o kategorie natury i zdrowia. Utworzona w ten sposób opozycja pozwala odnaleźć cechy charakterystyczne dla nazw uzdrowiskowych oraz mian górniczych.

Historia Jastrzębia-Zdroju rozpoczyna się od II połowy XIX wieku. Wówczas baron Emil von Schlieben rozpoczął poszukiwania złóż węgla. Niemiecki właściciel Jastrzębia Dolnego odkrył jednak solankę, co zapoczątkowało okres uzdrowiskowy miasta. Po prawie stu latach powrócono do szukania węgla. Odnalezienie bogatych złóż minerału i budowa kopalń oznaczała degradację statusu uzdrowiska w mieście. Jastrzębie-Zdrój zaczęło przeistaczać się z miejscowości turystycznej i uzdrowiskowej w ośrodek przemysłu wydobywczego. Na pewnym jednak etapie dziejów miasta zarówno uzdrowisko, jak i kopalnie działały paralelnie. Zarówno okres zdrojowiskowy, jak i górniczy odbił się na nazewnictwie miejskim. Świadczą o tym nie tylko liczne plateonimy, odnoszące się zarówno do rzeczywistości sanatoryjnej i przemysłowej, ale także całe klasy propriów, wśród których wyróżnić należy z jednej strony określenia obiektów uzdrowiskowych, takich jak wille, domy, łazienki itp., z drugiej zaś onimy kopalń.

Należy jednak podkreślić, że opozycja *uzdrowiskowy/górniczy* nie została utworzona wyłącznie do badań nad nazewnictwem Jastrzębia-Zdroju. Charakterystyka tej dychotomii jest na tyle przejrzysta i uniwersalna, że można wykorzystać ją do analizy innych aspektów, związanych nie tylko z Jastrzębiem-Zdrojem, ale i innymi licznymi miastami szeroko pojętego Śląska, na obszarze którego uzdrowiska współistniały z przemysłem wydobywczym. Ponadto utworzenie takiej opozycji kulturowej może stanowić impuls do próby uformowania nowych dychotomii, opartych na zupełnie różnych przymiotach.

Kolejną zrealizowaną częścią pracy jest słownik, w którym zebrano, pogrupowano i zaprezentowano najbardziej wyraziste klasy jastrzębskich urbanonimów, takich jak plateonimy, nazwy osiedli, sołectw, ojkonimy, anojkonimy, place i skwery. Wśród informacji zawartych w haśle słownikowym, oprócz obowiązującej nazwy, zapisano także dawne propria, lata ich powstania i funkcjonowania, wnioski z analizy semantycznej i strukturalnej, a także krótką notkę informującą o motywacji onimu. W odpowiedni sposób zaznaczono status miana, jak również jego konotacje z ziemią jastrzębską lub regionem.

W większości przypadków jastrzębskie nazewnictwo miejskie wykazuje podobieństwo do urbanonimii innych miast (które mają podobne typy nazw), można wykorzystać te same klasyfikacje do ich analizy, odnajduje się również podobne grupy semantyczne i motywacyjne. Bardziej istotne jest jednak to, co różni jastrzębską urbanonimię od nazw miejskich w obszarze innych polskich aglomeracji. Dla Jastrzębia-Zdroju jest to bez wątpienia brak nazw nieoficjalnych, z wyjątkiem stosowania elipsy w nazwach o długiej strukturze lub cyfrowego oznaczania osiedli, które jawi się jako obojętny emocjonalnie system, jednak – dla ludzi niezwiązanych początkowo z miejscowością – najbardziej racjonalny. Oprócz tego zamiast dzielnic w mieście funkcjonują sołectwa, co jest rzadkością w skali całego kraju. Należy także podkreślić zupełnie nowe, dotąd nieprzebadane typy nazw, jak propria hałd czy kopalń węgla kamiennego. Ponadto, Jastrzębie-Zdrój jest miastem, na podstawie którego dziejów można było uformować zupełnie nową opozycję kulturową *uzdrowiskowy/górniczy*. Obydwa rodzaje aktywności gospodarczej mocno wpisały się w historię i kulturę miasta, podobnie jak nazwy z nimi związane, które w obrębie jednego organizmu miejskiego mogą funkcjonować w bezpośrednim sąsiedztwie.

Jastrzębie-Zdrój jest miastem bardzo nietypowym. Działalność uzdrowiskowa musiała ustąpić przemysłowi wydobywczemu. Zarazem jednak współczesne tendencje ekologiczne zmuszają do ograniczania działalności kopalń węgla kamiennego lub wręcz zamykania zakładów pracy. Ogromne miasto, będące pierwotnie dumą władzy, obliczone na dwieście tysięcy mieszkańców, stopniowo się wyludnia. Jednak przedsiębiorstwa, które stale powstają na terenie miasta, a także działalność PR magistratu powoduje, że Jastrzębie-Zdrój nadal pozostaje atrakcyjną miejscowością dla wielu ludzi. Świadczyć mogą o tym powstające obiekty i nazwy, które się im nadaje. Dysertacja ta jest nie tylko próbą językowo-kulturowej analizy zastanej rzeczywistości w mieście. Jest także hołdem złożonym Jastrzębiu i jego mieszkańcom, jak również przyczynkiem do dalszych badań. Jastrzębie-Zdrój jest wdzięcznym obiektem analizy z perspektywy różnych dziedzin nauki.

Spis tabel

Tabela 1: Nazwy uzdrowiskowe i górnicze według kategorii semantycznych 279
Tabela 2: Podział klas urbanonimów ze względu na klasy semantyczne 383

Spis rysunków

Rysunek 1: Rzeźba "Duet", nazywana przez jastrzębian "Tańczącą Parą" 183
Rysunek 2: Uzdrowisko w Königsdorff Jastrzemb na mapie z 1884 roku 207
Rysunek 3: Załącznik nr 19 do uchwały nr XLII/1036/2002 210
Rysunek 4: Plan osiedla III (1961 r.) 215
Rysunek 5 Podział administracyjny Jastrzębia-Zdroju. Źródło: https://www.jastrzebie.pl/strefa-mieszkanca/solectwa-i-osiedla 245

Bibliografia

1. Antkowiak Z., *Ulice i place Wrocławia*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.
2. Antkowiak Z., *Stare i nowe osiedla Wrocławia*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1973.
3. Arciszewska A., *Nazewnictwo miejskie dzielnic, placów i ulic Katowic*, [w:] „Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze", t. 6, 2012, s. 7-17.
4. Balowski M., *Zmiana funkcji nazw ulic i placów (od funkcji orientacyjnej do funkcji symboliczno-lokalizacyjnej)*, [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 281-296.
5. Banderowicz K., *Mens sana in corpore sano. Współczesne tendencje w nazewnictwie polskich sanatoriów*, [w:] *Chrematonimia jako fenomen współczesności*, red. M. Biolik, J. Duma, Olsztyn 2011, s. 45-58.
6. Bartmiński J., *Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata*, [w:] „Etnolingwistyka", nr 19, s. 35-59.
7. Belchnerowska A., Białecki T., *Toponimia miasta Szczecina*, Szczecin 1987.
8. Belchnerowska A., *Współczesne nazewnictwo geograficzne Szczecina – nazwy terenowe*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Materiały z VI Konferencji Onomastycznej*, red. E. Homa, Szczecin 1988, s. 285-289.

9. Białecka H., *Zarys dziejów Boryni i Skrzeczkowic od czasów najdawniejszych do 2001*, Jastrzębie Zdrój 2001.
10. Białecka H., *50 lat Osiedla Tysiąclecia w Jastrzębiu-Zdroju Szerokiej*, Jastrzębie-Zdrój 2016.
11. Białecki T., *Zmiany topograficzne i onomastyczne Starego Miasta w Szczecinie na przestrzeni dziejów*, [w:] „Przegląd Zachodniopomorski" XXX/2, 1986, s. 59-77.
12. Bieńkowska D., *Nazwy niektórych obiektów topograficznych Łodzi*, [w:] „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego" XXXIV, 1988, s. 21-27.
13. Bieńkowska D., Umińska-Tytoń E., *Nazewnictwo miejskie Łodzi*, Łódź 2012.
14. Bieńkowska D., Umińska-Tytoń E., *Miasto w polskich badaniach lingwistycznych*, Łódź 2019.
15. Bierwiaczonek K., Nawrocki T., *Wyobrażenia przestrzeni centralnej miast górnośląskich*, [w:] *Nowa przestrzeń społeczna w badaniach socjologicznych*, red. Z. Rykiel, Rzeszów 2008, s. 140-153.
16. Bierwiaczonek K., Nawrocki T., *Społeczna percepcja przestrzeni centralnej miast śląskich*, [w:] *Współczesne miasta. Szkice socjologiczne*, red. M. Dymnicka, A. Majer, Łódź 2009, s. 103-126.
17. Bierwiaczonek K., *W poszukiwaniu miejskiej przestrzeni publicznej. Jastrzębie-Zdrój w opiniach mieszkańców miasta*, [w:] *Jastrzębie-Zdrój. Historyczny i socjologiczny portret miasta zbudowanego od podstaw*, Jastrzębie-Zdrój 2013, s. 50-63.
18. Biolik M., *Typy semantyczne współczesnych nazw ulic i placów Olsztyna*, [w:] „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", t. XXVI/1-2, 1982, s. 51-61.
19. Biolik M., *Nazwy współczesnych ulic i placów w miastach Warmii i Mazur*, [w:] „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis", folia 80, Studia Linguistica V, 2010, s. 31-39.
20. Błachowicz E., *Nazwy ulic Łańcuta – historia i współczesność. Analiza semantyczna*, [w:] *Rzeszów i okolice. Język – historia – kultura*, red. J. Lizak, E. Błachowicz, Rzeszów 2010, s. 148-164.
21. Boratyn M., Mazur D., *Jastrzębie-Zdrój. Dzieje uzdrowiska 1861-1994*, Jastrzębie-Zdrój 2011.
22. Boratyn M., *Miasta i węgiel. Górnicze tradycje partnerskich miast Havířov i Jastrzębie-Zdrój*, Jastrzębie-Zdrój, Havířov 2012.
23. Boratyn M., *Jastrzębskie drogi do socjalizmu w dekadzie gierkowskiej (cz. 3)*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4 (30), Jastrzębie-Zdrój 2013, s. 6-10.

24. Boratyn M., *Nowe Jastrzębie – urbanistyka i architektura górniczego miasta,* [w:] *Jastrzębie-Zdrój. Historyczny i socjologiczny portret miasta zbudowanego od podstaw*, Jastrzębie-Zdrój 2013a, s. 20-28.
25. Boratyn M., *Jastrzębie-Zdrój. 50 lat miasta*, Jastrzębie-Zdrój 2013b.
26. Boratyn M., *Dokumentacja budowy basenu kąpielowego z lat 1936-1937,* [w:] „Biuletyn Galerii 12. Boratyn M., *40 lat herbu miasta Jastrzębia-Zdroju*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 2 (40), Jastrzębie-Zdrój 2016, s. 15-17.
27. Boratyn M., *Książka meldunkowa z willi „Anna"*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 1 (47), Jastrzębie-Zdrój 2018, s. 3-6.
28. Boratyn M., *Cenne dary z willi „Bożydar"*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 1 (47), Jastrzębie-Zdrój 2018a, s. 23-25.
29. Boratyn M., *Dworzec kolejowy w Zdroju przestał istnieć*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4 (50), Jastrzębie-Zdrój 2018b, s. 3-6.
30. Boratyn M., *Z dziejów budowy kopalni „Zofiówka"*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4 (58), Jastrzębie-Zdrój 2020, s. 12-17.
31. Boratyn M., Furczyk K., Jasińska I., Gawlas M., *Kopalnia węgla kamiennego „Zofiówka" 1969-2019*, Jastrzębie-Zdrój 2020.
32. Boratyn M., Mazur D., *Jastrzębskie uzdrowisko na łamach prasy w latach 1860-1994,* Jastrzębie-Zdrój 2021.
33. Borek H., *Tendencje nazwotwórcze w nazwach osiedli mieszkaniowych*, [w:] *Opuscula Polono-Slavica*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 59-68.
34. Borek H., *Nazwy ulic i dzielnic Opola*, [w:] „Kwartalnik Opolski", nr 3, 1984, 67–74.
35. Borek H., *Wśród śląskich nazw*, Opole 1986.
36. Borek H., *Nazewnictwo miejskie Opola dawniej i dziś*, Warszawa 1989.
37. Borysiak E., *Nazwy ulic i placów trzech miast w województwie lubelskim. Szkic porównawczy*, [w:] *Toponimia i oronimia*, red. A. Cieślikowa, B. Czopek-Kopciuch, Kraków 2001, s. 373-381.
38. Borysiak E., *Najnowsze tendencje w polskim współczesnym nazewnictwie miejskim*, [w:] *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie*, red. R. Łobodzińska, Łask 2005, s. 43-49.
39. Borysiak E., *Aktualne, najczęściej występujące w polskich miastach nazwy ulic*, [w:] *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. A. Cieślikowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek, Kraków 2007, s. 449-456.

40. Borysiak E., *Miasta-Zdroje w świetle nazw ulic*, [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 307-314.
41. Breza E., *Historyczne nazwy obiektów miejskich w Chojnicach*, [w:] „Bazuny" nr 11, 1985, s. 3-5.
42. Breza E., *Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy)*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa-Kraków 1998, s. 343-361.
43. Breza E., Treder J., *Nazwy ulic Wejherowa*, [w:] *Wejherowo. Dzieje, kultura, środowisko*, red. J. Treder, Wejherowo 1993, s. 103-126.
44. Brocki Z.,. *Etymologia nazw dzielnic i połaci Gdyni*, [w:] „Jantarowe Szlaki" XIX/12, 1976, s. 74-76.
45. Brożek E., *Nazewnictwo ulic Bielska-Białej w przeszłości*, [w:] „Kalendarz Beskidzki" XXIV, 1983, s. 209-211.
46. Brożek E., *Nazewnictwo ulic Bielska-Białej*, [w:] „Kalendarz Beskidzki" XXV, 1984, s. 200-203
47. Bubak J., *Nadawanie nazw miejskich w Polsce. Stan obecny i postulaty*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań 1989, s. 177-195.
48. Buczyński M., *Nazwy dzielnic i przedmieść Lublina*, [w:] „Rocznik Lubelski", nr 5, 1962, s. 251-268.
49. Buczyński M., *Nazwy ulic i placów Lublina*, [w:] „Onomastica" XI, 1966, s.136-181.
50. Bukowska-Floreńska I., *Społeczno-kulturowe funkcje tradycji w społecznościach industrialnych Górnego Śląska*, Katowice 1987.
51. Celichowski Z., *Kilka uwag o przemianie nazw ulic poznańskich*, [w:] „Dziennik Poznański" nr 17, 1919.
52. Chludziński A., *Nazwy ulic Białogardu utworzone od nazw budynków*, [w:] *Białogard przez wieki*, red. A. Wirski, Koszalin 2000, s. 225-243.
53. Chojnacki J., *Nazwy ciągów i obiektów komunikacyjnych (ulic, alei, placów, mostów itp.)*, [w:] *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, red. Z. Zagórski, Poznań 2008, s. 427–537.
54. Choroś M., Jarczak Ł., *Ludzie i historia w nazwach ulic Opola*, Opole 2010.
55. Cienkowski W., *Teoria etymologii ludowej*, Warszawa 1972.
56. Chwastek J., Żuławski Cz., *Rekultywacja terenów zniszczonych przez przemysł wydobywczy*, Warszawa 1981.

57. Cieślikowa A., *Historia, tradycja i współczesność obecne dzięki antroponimom w nazwach ulic Krakowa*, [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 325-335.
58. Czachorowska M., Czaplicka-Jedlikowska M., Jaracz M., Paluszak-Bronka A., *Słownik toponimów miejskich Bydgoszczy*, Bydgoszcz 2008.
59. Czarnocka-Kanik A., Mrożkiewicz J., *Jastrzębie-Zdrój. Obrazy z przeszłości*, Jastrzębie-Zdrój 2011.
60. Cząstka B., *Uwagi o nazewnictwie ulic na przykładzie Rudy Śląskiej*, [w:] *Warsztat współczesnego onomasty. Materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej*, red. D. Kopertowska, Kielce 1983, s. 163-186.
61. Czerwiński M., *Życie po miejsku*, Warszawa 1975.
62. Cybulski M., *Kaszubi i Kaszuby w nazwach ulic Trójmiasta*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 4*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2012, s. 151-164.
63. Cybulski M., Rogowska-Cybulska E., *Kartuskie nazwy ulic jako nośnik pamięci zbiorowej*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 6*, red. M. Święcicka, M. Peplińska, Bydgoszcz 2016, s. 427-436.
64. Data K., *Kulturowe uwarunkowania nazw ulic – tradycja i zmiana*, [w:] „Acta Universitatis 23. Grodziński E., *Zarys ogólnej teorii imion własnych*, Warszawa 1973.
65. Dąbrowska N., *Założenia metodologiczne badania polszczyzny szczecinian*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2008, s. 51-58.
66. Domański J., *Nazwy miejscowe dzisiejszego Wrocławia i dawnego okręgu wrocławskiego*, Warszawa 1967.
67. Duszyński H., *Opozycja swój/obcy w urbanonimii Bydgoszczy i Grodna (na przykładzie wypowiedzi internautów)*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 3*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2011, s. 99-113.
68. Duszyński-Karabasz H., *Zmiany w urbanonimii Nakła nad Notecią (na przykładzie polskich i niemieckich nazw ulic i placów)*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 5*, red. M. Święcicka, M. Peplińska-Narloch, Bydgoszcz 2014, s. 91-99.
69. Duszyński-Karabasz H., *Nazwy ulic wsi gminy Nakło nad Notecią*, [w:] *Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź 2016, s. 309-317.

70. Dziewiątkowski J., *Wezwania kościołów i kaplic w archidiecezji gnieźnieńskiej. Analiza onomastyczno-językowa*, Toruń 2002.
71. Dzikowski W., Kopertowska D., *Toponimia Kielc*, Warszawa-Kraków 1976.
72. *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, M. Kucała, Wrocław-Warszawa-Kraków 1999.
73. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław-Warszawa-Kraków 1999.
74. *Encyklopedia socjologii*, red. H. Domański i in., t. 2, Warszawa 1999.
75. *Encyklopedia socjologii*, red. H. Domański i in., t. 3, Warszawa 2000.
76. Gaczyńska-Piwowarska H., *Nazwy pensjonatów i domów wczasowych w Karkonoszach,* [w:] *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie*, red. R. Łobodzińska, Łask 2005, s. 99-108.
77. Gałkowski A., *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej*, Łódź 2008.
78. Gardzińska J., *Język małych miast u progu XXI stulecia – uwagi metodologiczne,* [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2008, s. 59-71.
79. Gąsiorowski A., *Nazwy poznańskich ulic. Przemiany i trwanie: wiek XIV-XX,* [w:] „Kronika Miasta Poznania" 52, nr. 3-4, 1984, s. 23-64.
80. Głowacka-Maksymiuk U., *Ulice Siedlec. Historia patronów i zabytków*, Siedlce 1997.
81. Golka M., *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa 2009.
82. Gołąb Z., Heinz A., Polański K., *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa 1968.
83. Gonda-Soroczyńska E., Szkaradkiewicz M., *Przekształcenie uzdrowiska w ośrodek przemysłowy na przykładzie Jastrzębia-Zdroju*, [w:] „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich", nr II/1, 2014, 333-353.
84. Goździk-Babicz I., *Ruptawa. Dzieje osadnictwa na tle historii Księstwa Cieszyńskiego. Parafia rzymskokatolicka św. Bartłomieja i Niepokalanego Serca NMP. Parafia Ewangelicko-Augsburska*, Jastrzębie-Zdrój 2009.
85. Górnowicz H., *Toponimia Gdyni*, [w:] „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne" 6, 1964, s. 135-169.
86. Górny H., *Struktura nazw ulic i placów Rzeszowa*, [w:] „Acta Onomastica" XLVII, 2006, s. 197-205.
87. Górny H., *Podstawy leksykalne w plateonimii Rzeszowa*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis", folia 62, Studia Linguistica IV, 2008, s. 94-105.

88. Górny H., *Nazwy własne placów targowych w wybranych miastach Polski – swoistość miejsca a model nazewniczy*, „Onomastica" LV, s. 93-105.
89. Górny H., *Nazewnictwo miejskie Krakowa – przeszłość i teraźniejszość. Projekt badawczy*, [w:] „Onomastica" LIX, 2015, s. 377-388.
90. Grajter J., *Gdańskie ulice*, [w:] „Dziennik Bałtycki" XXXII, 1976, nr 71.
91. Grybosiowa A., *Rozwój nazw gliwickich ulic po wyzwoleniu*, [w:] „Zeszyty Gliwickie" XI, 1974, s. 49-58.
92. Grybosiowa A., *„Swoi" i „obcy" na Śląsku. Problem koegzystencji językowej*, [w:] *Miasto. Teren koegzystencji pokoleń*, red. Z. Staszewska, Łódź 1999, s. 34-39.
93. Grzelak J., *Nazewnictwo ulic Szczecina w okresie 1945-1990 jako narzędzie formowania nowej, „postępowej" świadomości społecznej*, [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 337-356.
94. Hall E. T., *Ukryty wymiar*, Warszawa 2003.
95. Hałas E., *Polityka symboliczna i pamięć zbiorowa. Zmiany nazw ulic po komunizmie*, [w:] *Zmiana czy stagnacja? Społeczeństwo polskie po czternastu latach transformacji*, red. M. Maroda, Warszawa 2004, s, 128-152.
96. Handke K., *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.
97. Handke K., *Nazewnictwo miejskie w komunikacji językowej (zmiany i ograniczenia w zakresie fleksji)*, [w:] *V Ogólnopolska konferencja onomastyczna Poznań 3-5 września 1985. Księga referatów*, red. K. Zierhoffer, Poznań 1988, s. 139-145.
98. Handke K., *Nazewnictwo miejskie. Szkic teoretyczno-metodologiczny*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań 1989, s. 7-34.
99. Handke K., *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa 1992.
100. Handke K., *Nazewnictwo i społeczna przestrzeń miasta*, [w:] *Wielkie miasto. Czynniki integrujące i dezintegrujące*, red. D. Bieńkowska, Łódź 1995, t. II, s. 19-27.
101. Handke K., *Czynniki stabilizujące i destabilizujące nazewnictwo miejskie na tle relacji: centrum – peryferie*, [w:] Handke K., *Rozważania i analizy językoznawcze*, Warszawa 1997, s. 455-467.
102. Handke K., *Nazewnictwo miejskie*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa-Kraków, 1998, s. 283-307.
103. Handke K., *Słownik nazewnictwa Warszawy*, Warszawa 1998a.
104. Handke K., *Nazewnictwo miejskie a kultura*, [w:] *Nazwy własne a kultura*, Prace Slawistyczne 115, Warszawa 2003, s. 97-117.

105. Handke K., *Nazewnictwo miejskie – składnik edukacji społecznej*, [w:] *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice 2004, s. 89-97.
106. Handke K., *Język w strukturze przestrzeni społecznej*, [w:] Handke K., *Socjologia języka*, Warszawa 2008, s. 40-63.
107. Handke K., *Nazwy własne w przestrzeni społecznej*, [w:] Handke K., *Socjologia języka*, Warszawa 2008a, s. 307-372.
108. Handke K., *Dzieje Warszawy nazwami pisane*, Warszawa 2011.
109. Holzer J., *Centrum, peryferie, pogranicze*, „Pogranicza Polish Borderlands Studies", nr 1, 2013, s. 72.
110. Homa E., *Nazwy ulic w Kołobrzegu*, [w:] „Koszalińskie Studia i Materiały" II, 1976, s. 205-216.
111. Homa E., *Nazwy ulic w Koszalinie*, [w:] *Ze studiów nad toponimią Pomorza Środkowego*, red. E. Homa, Koszalin 1976a, s. 92-106.
112. Hrabec S., *Nazwy dzielnic i okolic Gdańska*, [w:] „Biblioteka Przeglądu Zachodniego" nr 4, Poznań 1949, s. 52.
113. Jakus-Borkowa E., *Nazewnictwo polskie*, Opole 1987.
114. Jakub-Borkowa E., *Nazwy części Świecia w przekroju historycznym*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań 1989, s. 67-78.
115. Jakub-Dąbrowska E., *Gwarowe nazwy dzielnic Świecia i zaginione okolicznych osad*, [w:] „Jantarowe Szlaki" XXVI/4, 1983, s. 56-57.
116. Jakub-Dąbrowska E., *Nazwa Świecia i jego oficjalnych dzielnic*, [w:] „Jantarowe Szlaki" XXVI/1, 1983a, s. 51-52.
117. Jałowiecki B., *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*, Warszawa 2010.
118. Jałowiecki B., *Miasto socjalistyczne jako skansen urbanistyki XX wieku*, [w:] *Społeczeństwo i przestrzeń zurbanizowana. Teksty źródłowe*, red. M. Malikowski, S. Solecki, Rzeszów 2011, s. 371-375.
119. Jałowiecki B., Szczepański M. S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2002.
120. Jałowiecki B., Szczepański M. S., *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*, Tychy 2002a.
121. Janik J., *Utopijność miasta socjalistycznego – mit czy rzeczywistość?*, [w:] *Jastrzębie-Zdrój. Historyczny i socjologiczny portret miasta zbudowanego od podstaw*, Jastrzębie-Zdrój 2013, s. 5-19.

122. Jarczak Ł., *O powojennych zmianach ulic w Opolu*, [w:], *Region w świetle nazw miejscowych. W setną rocznicę urodzin Profesora Stanisława Rosponda i w dwudziestą rocznicę śmierci Profesora Henryka Borka*, red. S. Gajda, Opole 2007, 113–129.
123. Jaros J., *Słownik historyczny kopalń węgla na ziemiach polskich*, Katowice 1984.
124. Jaworski T., *Dzieje nazw ulic w Żarach*, [w:] *Żary. Plan miasta*, Zielona Góra 1992, s. 6-9.
125. Jażewicz I., Rydz E., *Kościoły maryjne w przestrzeni sakralnej diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*, [w:] „Słupskie Prace Geograficzne", nr 10, 2013, s. 21-49.
126. Jelicz A., *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie (wiek XIII-XV)*, Warszawa 1966.
127. Jędrzejczyk D., *Geografia humanistyczna miasta*, Warszawa 2004.
128. Jodkowski J., *Ulice grodzieńskie w świetle historii i topologii*, Grodno 1931.
129. Jodłowski S., *Losy polskiej ortografii*, Warszawa 1979.
130. Jodłowski S., Taszycki W., *Słownik ortograficzny i prawidła pisowni polskiej*, Wrocław 1980.
131. Juniszewski M. Sz., *Nazwy ulic i placów Legnicy*, Legnica 2000.
132. Kadłubek Z., *O uobecnieniu*, [w:] Kunce A., Kadłubek Z., *Myśleć Śląsk*, Katowice 2007, s. 191-198.
133. Kaleta Z., *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa-Kraków 1998, s. 15-36.
134. Kaltenberg-Kwiatkowska E., *O oznaczaniu i naznaczaniu przestrzeni miast*, [w:] „Przegląd Socjologiczny", t. 60, nr2-3, 2011, s. 135-165.
135. Kania S., *Z badań nad urbanonimami Zielonej Góry*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań 1989, s. 93-101.
136. Kania T., *Jastrzębie-Zdrój na tle podobnych miast zbudowanych od podstaw (Gdynia, Nowa Huta, Tychy). Nietypowe problemy społeczno-kulturowe*, [w:] *Jastrzębie-Zdrój. Historyczny i socjologiczny portret miasta zbudowanego od podstaw*, Jastrzębie-Zdrój 2013, s. 64-75.
137. Kantor-Pietraga I., Krzysztofik R., *Jastrzębie Zdrój. Od wsi uzdrowiskowej do miasta blokowiska*, [w:] „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica 11", 2011, s. 1-13.
138. Kędziora A., *Ulice i place zamojskiej Starówki*, [w:] „Kalendarz Lubelski" 1978, s. 116-120.

139. Kijowski J., *Spis nazw ulic, placów, wysp, rzek i kanałów miasta portowego Szczecina*, Szczecin 1945.
140. Klemensiewicz S., *Nazwy ulic Nowego Sącza*, [w:] „Głos Podhala" 1938.
141. Kołatka K., *Regionalizmy bydgoskie a dialektyzmy krajeńskie – porównanie leksyki*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 4*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2012, s. 61-89.
142. Kołodziejczyk J., *Ulice Wrocławia*, [w:] „Gazeta Robotnicza" nr 202, 1956.
143. Kończak G., *Nazwy ulic Białogardu*, [w:] „Koszalińskie Studia i Materiały" VII/3, 1979, s. 130-143.
144. Kończak G., *Nazwy ulic Świdwina*, [w:] „Koszalińskie Studia i Materiały" nr 2, 1979a, s. 148-162.
145. Kopertowska D., *Nazewnictwo Kielc w Polsce Ludowej*, [w:] „Rocznik Świętokrzyski" 8, 1980, s. 263-272.
146. Kopertowska D., *Typy formalne nazw ulic i placów Kielc, Radomia i Sandomierza*, [w:] „Onomastica" XXVIII, 1983, s. 77-87.
147. Kopertowska D., *Zmiany w nazewnictwie Kielc w latach 1979-1983*, [w:] „Kieleckie Studia Filologiczne" nr 3, 1986, s. 3-32.
148. Kopertowska D., *Współczesna mikrotoponimia miejska na przykładzie Kielc*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań 1989, s. 151-162.
149. Kopertowska D., *Kierunki zmian w powojennym nazewnictwie Kielc (1945-1995)*, [w:] *Najnowsze przemiany nazewnicze*, red. E. Jakus-Borkowa, K. Nowik, Warszawa 1998, s. 147-156.
150. Kopertowska D., *Kielce. Historia i współczesność w nazewnictwie*, Kielce 2001.
151. Kornecki A., Szaraniec K., *Sylwetki patronów katowickich ulic*, Katowice 1978.
152. Kosyl Cz., *Modele onimiczne w nazewnictwie ulic*, [w:] *Toponimia i oronimia*, red. A. Cieślikowa, B. Czopek-Kopciuch, Kraków 2001, s. 49-57.
153. Kosyl Cz., *Chrematonimy*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2014, s. 447-452.
154. Krupa M., *Nazwy ulic i placów Radomia*, [w:] „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego", t. 31, 1996, z. 1-4, s. 151-160.
155. Kuboszek A., Muszalska B., Pomykoł K., Tomanek A., *Jastrzębska Solidarność 1980-2005*, Jastrzębie-Zdrój 2005.
156. Kucia K., Marcinowska U., *Jastrzębie-Zdrój 1963-2013. Zarys historii młodego miasta*, Jastrzębie-Zdrój 2015.

157. Kulczycka E., *Tożsamości regionalne w Polsce i Hiszpanii,* [w:] *Tożsamość terytorialna w różnych skalach przestrzennych*, red. Z. Rykiel, Rzeszów 2010, s. 135-148.
158. Kułakowska M., Myszka A., *Na tropach przeszłości języka. Fonetyka*, Rzeszów 2013.
159. Kunce A., *Dotknięcie węgla*, [w:] Kunce A., Kadłubek K., *Myśleć Śląsk*, Katowice 2007, s. 259-269.
160. Kurek H., *Językowo-kulturowe zróżnicowanie przestrzeni wielkomiejskiej (na przykładzie Krakowa),* [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2006, s. 77-86.
161. Lassota J., *Nazwy ulic starego Elbląga*, [w:] „Głos Elbląga" 24, 1973.
162. Lech-Kirstein D., *Nazwa własna a nazwa pospolita – dylematy z pogranicza chrematonimii,* [w:] *Ze studiów nad nazwami własnymi. Terminologia. Teoria i metodologia badań. Zagadnienia nazwotwórstwa*, red. A. Siwiec, I. Domaciuk-Czarny, M. Kojder, Lublin 2020, s. 239-250.
163. *Legenda o Czarnym Jastrzębiu*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4, Jastrzębie-Zdrój 2007, s. 6-8.
164. Lem P., *Jerzy Fudziński – jastrzębski aktywista, kierownik sanatorium „Górnik", mąż i ojciec*,
165. Lewińska A., *Wybrane regionalizmy w elementarzach pomorskich z końca XIX i początków XX wieku*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2008, s. 73-83.
166. Litwin J., *Historyczne nazwy ulic w Łodzi*, [w:] „Ilustrowana Republika" nr 222, 1931.
167. *Lokalny Program Rewitalizacji Jastrzębia Zdroju na lata 2008-2015*, Jastrzębie-Zdrój 2008.
168. Lubszczyk J., *Pierwsze pisane wzmianki o ziemi jastrzębskiej*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 1 (27), Jastrzębie-Zdrój 2013, s. 7-9.
169. Lubszczyk J., *Od Rybnickiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego do Jastrzębskiej Spółki Węglowej*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4 (30), Jastrzębie-Zdrój 2013a, s. 11-14.
170. Lubszczyk J., *Parafie ziemi jastrzębskiej w spisie świętopietrza z roku 1335 i 1447,* [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 1 (39), Jastrzębie-Zdrój 2016, s. 2-3.
171. Lubszczyk J., *Bzie i Szeroka w starych dokumentach*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 1 (43), Jastrzębie-Zdrój 2017, s. 3-5.
172. Lubszczyk J., *Podział administracyjny ziemi jastrzębskiej 1815-2018 (cz. II),* [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4 (50), Jastrzębie-Zdrój 2018, s. 18-22.

173. Łaborewicz J., *Informator historyczny o nazwach ulic, placów i parków Jawora*, [w:] „Szkice Legnickie" XVII, 1995, s. 285-295.
174. Łaborewicz J., *Słownik nazw ulic, placów i parków Jawora od XII w. do 1995 roku*, [w:] „Biblioteczka Miłośników Jawora" nr 7, Jawor 1996.
175. Łobodzińska R., *Aktualne tendencje w nominacji nowych osiedli mieszkaniowych Wrocławia*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2006, s. 396-404
176. Łuc I., *Chrematonimy marketingowe o podstawie gwarowej jako nośnik wartościowania przestrzeni Górnego Śląska*, [w:] *Nazwy własne w języku, literaturze i kulturze*, Białystok 2019, s. 387-417.
177. Maćkiewicz J., *Kategoryzacja a językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 51-59
178. Majkowska A., *Współczesna nieoficjalna odmiana polszczyzny mówionej mieszkańców miast na tle odmiany oficjalnej*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 4*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2012, s. 91-107.
179. Majkowski G., *Lokalność w słowie zaklęta: o nieoficjalnej warstwie nazewnictwa miejskiego w Częstochowie*, [w:] „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Filologia Polska. Językoznawstwo", z. 7, Częstochowa 2010, s. 143-154.
180. Malewski Z., *Topografia dawnej Bydgoszczy*, [w:] „Przegląd Bydgoski" I, nr 2, 1933, s. 14-23.
181. Maliszowa B., *Śródmieście. Wybrane zagadnienia planowania*, Warszawa 1974.
182. Mazur D., *Jastrzębie – miasto z wielkiej płyty*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", Jastrzębie-Zdrój 2010, nr 3 (17), s. 13-16.
183. Mazur D., *Losy Józefa Hetmańskiego – powstańca i właściciela willi „Boży Dar"*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 1 (43), Jastrzębie-Zdrój 2017, s. 8-12.
184. Mazur D., *„Katowiczanka" - z troski o dzieci*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4 (46), Jastrzębie-Zdrój 2017a, s. 5-12.
185. Mazur D., *Od Koenigsdorffa do Witczaka*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", wydanie specjalne, Jastrzębie-Zdrój 2018, s. 5-6.
186. Mazur D., *Jastrzębie-Zdrój w czasach niemieckiej okupacji: Burmistrz dr Willers*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 1 (47), Jastrzębie-Zdrój 2018a, s. 6-7.
187. Mazur D., *Jastrzębie w Niepodległej, czyli długa droga Śląska do Polski*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 3 (49), Jastrzębie-Zdrój 2018b, s. 3-6.

188. Mazur D., *Sanatorium im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Jastrzębiu-Zdroju. W 90. rocznicę otwarcia obiektu i 100. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 3 (49), Jastrzębie-Zdrój 2018c, s. 6-20.
189. Mazur D., *Sanatorium Spółki Brackiej*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4 (50), Jastrzębie-Zdrój 2018d, s. 6-10.
190. Mazur D., *Jastrzębie-Zdrój w okresie II RP – w 95. rocznicę powstania gminy*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 2 (52), Jastrzębie-Zdrój 2019, s. 3-5.
191. Mazur D., *Na „duże jasne" do Lazara*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 3 (53), Jastrzębie-Zdrój 2019a, s. 16-19.
192. Mazur D., *„Opolanka"*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4 (58), Jastrzębie-Zdrój 2020, s. 3-12.
193. Mazur D., *Zakład im. Panny Marii. 130. rocznica przybycia sióstr Boromeuszek do Jastrzębia*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 1 (59), Jastrzębie-Zdrój 2021, s. 9-17.
194. *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 357-372.
195. Michow E., *Legenda Kielc zamknięta w nazwie. Studium etymologiczne i kulturowe*, Kielce 2008.
196. Mikołajczak S., *O nazwach ulic Poznania*, [w:] *Język zwierciadłem kultury czyli nasza codzienna polszczyzna*, red. H. Zgółkowa, Poznań 1988, s. 110-131.
197. Mikulski K., *Zmiany w strukturze zawodowej mieszkańców a nazewnictwo ulic w średniowiecznym i nowożytnym Toruniu*, [w:] „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" XLVII, 1999, s. 157-162.
198. Milewski T., *Językoznawstwo*, Warszawa 2009.
199. Miodek J., *Etymologiczne pułapki*, [w:] Miodek J., *O języku do kamery*, Rzeszów 1992, s. 56-58.
200. Miodek J., *„Jastrzębie" – jak „Turze" i „Koźle"*, [w:] Miodek J., *Słowo jest w człowieku*, Wrocław 2007, s. 245-247.
201. Misztal B., *Socjologia miasta*, Warszawa 1978.
202. Mordyński K., *Kreśląc przestrzeń władzy. Rola placu Konstytucji jako elementu urbanistycznej koncepcji projektu Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej z 1950 roku*, [w:] *Miasto (post)socjalistyczne. Przestrzeń władzy*, t. 2, red. M. Pirveli, K. Nędza-Sikoniowska, Szczecin 2015, s. 15-30.

203. Mrożkiewicz J., *W gnieździe rodowym Witczaków*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4, Jastrzębie-Zdrój 2007, s. 8-12.
204. Mrózek R., *Nazwy ulic i placów Cieszyna*, [w:] „Cieszyński Rocznik Muzealny" I, 1969, s. 57-73.
205. Mrózek R., *Mikrotoponimia Cieszyna w świetle ludowych i urzędowych faktów nazewniczych*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań 1989, s.35-43.
206. Mrózek R., *Nazwy terenowe*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Kraków 2005, s. 231-257.
207. Mrózek R., *Miejski krajobraz nazewniczy Cieszyna w perspektywie diachronicznej*, Katowice-Cieszyn-Ustroń 2010.
208. Mrózek R., *Synchroniczne i diachroniczne granice i pogranicza urbanonimii*, [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010a, s. 31-38.
209. Musioł L., *Materiały do dziejów Wielkich Katowic (1299-1799)*, [w:] „Pamiętnik Instytutu Śląskiego" II, 1936.
210. Musioł L., *Jastrzębie. Monografia historyczna gminy i parafii*, 1957.
211. Myszka A., *Nazwy obiektów rzeszowskich teatrów i kin – w perspektywie diachronicznej*, [w:] *Rzeszów i okolice. Język – historia – kultura*, red. J. Lizak, E. Błachowicz, Rzeszów 2010, s. 108-121.
212. Myszka A., *„Mieszkała na ul. Polnej na Pobitnie, tuż obok Kopca Tatarskiego" - głos w sprawie wewnętrznych podziałów urbanonimów*, [w:] „Onomastica" LIX, 2015, s. 209-221.
213. Myszka A., *Obraz miasta galicyjskiego w świetle urbanonimów (na przykładzie Rzeszowa)*, [w:] *19 slovenská onomastická konferencia*, Bratyslawa 2015a, s. 408-417.
214. Myszka A., *Wyznaczniki proprialności leksemów w dokumentach z XVIII i XIX w. (na przykładzie nazewnictwa miejskiego Rzeszowa)*, [w:] *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź 2015b, s. 239-252.
215. Myszka A., *Paniagą pod Luftmaszynę, a stąd już blisko na Baldachówkę… Rzeszów – miasto na styku kultur*, [w:] „Słowo. Studia językoznawcze", nr 6, 2015c, s. 69-82.
216. Myszka A., *Urbanonimia Rzeszowa. Językowo-kulturowy obraz miasta*, Rzeszów 2016.
217. Myszka A., *Pamiątkowe nazwy ulic – rozważania terminologiczne*, [w:] „Onomastica" LXII, 2018, s. 113-128.

218. Myszka A., *Nazwy kulturowe w polskiej urbanonimii – zakres i ewolucja terminu*, [w:] *Ze studiów nad nazwami własnymi. Terminologia. Teoria i metodologia badań. Zagadnienia nazwotwórstwa*, red. A. Siwiec, I. Domaciuk-Czarny, M. Kojder, Lublin 2020, s. 87-103.
219. Myszka A., Wisz P., *Nazwy ulic Rzeszowa. Historia i współczesność*, Rzeszów 2012.
220. Nawratek K., *Ideologie w przestrzeni. Próby demistyfikacji*, Kraków 2005.
221. *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, red. Z. Zagórski, Poznań 2008.
222. *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany. J-Kn*, red. K. Rymut, t.4, Kraków 2001.
223. Nieć K., *Nazwy ulic Nowego i Starego Sącza*, [w:] „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis", folia 80, Studia Linguistica V, 2010, s. 202-208.
224. Niezgoda B., *Rostek u patrycjuszowskich rodów*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 4, Jastrzębie-Zdrój 2007, s. 4-5.
225. Nosowicz J. F., *Z badań nad nazewnictwem Białegostoku*, [w:] *Białystok w 80-leciu. W rocznicę odzyskania niepodległości 18 II 1919 - 19 II 1999*, red. C. Kukla, Białystok 2000, s. 195-211.
226. Nowak F., *Semantyczne i słowotwórcze typy nazw ulic Bydgoszczy*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań 1989, s. 139-149.
227. Nowakowska M. M., *Najnowsze tendencje w tworzeniu nazw ciągów komunikacyjnych w Łodzi*, [w:] „Acta Universtitatis Lodziensis. Folia Linguistica", nr 37, Łódź 1998, s.143-152.
228. Nowakowski A., *Nazewnictwo ulic i placów w Wadowicach*, [w:] „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny", nr 1, 1998, s. 40-48.
229. Nowakowski P., Wiatrowski P., *Fonetyka polszczyzny miejskiej Poznania – perspektywy badawcze*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2008, s. 58-106.
230. Odoj G., *Miasto socjalistyczne i jego przestrzeń. Przypadek Jastrzębia-Zdroju*, [w:] *Jastrzębie-Zdrój. Historyczny i socjologiczny portret miasta zbudowanego od podstaw*, Jastrzębie-Zdrój 2013, s. 39-49.
231. Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Toruń 1997.
232. Oronowicz-Kida E., *Oficjalne nazwy wiejskich ulic w województwie podkarpackim. Studium językowo-kulturowe*, Rzeszów 2014.
233. Oronowicz-Kida E., *Nazwy topograficzne w polskiej plateonimii – zakres i ewolucja terminu*, [w:] *Ze studiów nad nazwami własnymi. Terminologia. Teoria i metodologia*

badań. Zagadnienia nazwotwórstwa, red. A. Siwiec, I. Domaciuk-Czarny, M. Kojder, Lublin 2020, s. 105-118.

234. Ożóg K., *Językowa i kulturowa przestrzeń współczesnego miasta (na podstawie badań napisów miejskich)*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2008, s. 13-22.

235. Pacan-Bonarek L., *Nazwy dzielnic i osiedli Tomaszowa Mazowieckiego*, [w:] *Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź 2016, s. 289-299.

236. Pelcowa H., *Językowa przestrzeń dużego i małego miasta w świadomości mieszkańców*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 5*, red. M. Święcicka, M. Peplińska-Narloch, Bydgoszcz 2014, s. 299-312.

237. Piotrowicz A., Witaszek-Samborska M., *Słownictwo sportowe w gwarze miejskiej Poznania*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 4*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2012, s. 109-119.

238. Pirveli M., *Miasto posocjalistyczne jako przestrzeń władzy*, [w:] *Miasto (post)socjalistyczne. Przestrzeń władzy*, red. M. Pirveli, K. Nędza-Sikoniowska, t.2, Szczecin 2015, s. 220-243.

239. Pirveli M., Nędza-Sikoniowska K., *Słowo wstępne do drugiego tomu*, [w:] *Miasto (post)socjalistyczne. Przestrzeń władzy*, red. M. Pirveli, K. Nędza-Sikoniowska, t. 2, Szczecin 2015, s. 9-12.

240. Płonka-Syroka B., *Wstęp*, [w:] *Historia kultury uzdrowiskowej w Europie*, red. B. Płonka-Syroka, A. Kaźmierczak, Wrocław 2012, s. 7-13.

241. Popowska-Taborska H., *Językowe wykładniki opozycji swoi – obcy w procesie tworzenia etnicznej tożsamości*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 61-68.

242. Prawelska-Skrzypek G., *Miasta o niezharmonizowanym rozwoju w świadomości mieszkańców (na przykładzie miast polskich)*, Kraków 1990.

243. Przęczek S., *Regionalizmy w mowie młodzieży szkolnej Myślenic*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2008, s. 107-131.

244. Przymuszała L., *Nazwy ulic Ostrowa Wielkopolskiego*, [w:] *Zeszyty Naukowe. Uniwersytet Opolski*", Językoznawstwo 17, 1998, s. 127-139.

245. Rajman J., *Najdawniejsze nazwy ulic w Nowym Sączu*, [w:] „Rocznik Sądecki" XX, 1992, s. 67-76.

246. Rogowska-Cybulska E., *O sposobach tworzenia nazw miejscowości w świetle etymologii ludowej*, [w:] „LingVaria" 1 (19), 2015, s. 271-283.
247. Rokita Z., *Kajś. Opowieść o Górnym Śląsku*, Wołowiec 2020.
248. Rospond S., *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957.
249. Rospond S., *Mówią nazwy*, Warszawa 1976.
250. Rospond S., *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984.
251. Rostański A., *Spontaniczne kształtowanie się pokrywy roślinnej na zwałowiskach po górnictwie węgla kamiennego na Górnym Śląsku*, Katowice 2006.
252. *Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 10 kwietnia 2012 r. w sprawie rozkładów jazdy*, Dz. U. 2012, poz. 451.
253. Rudnicka-Fira E., *O germanizmach w języku mówionym mieszkańców miast śląskich raz jeszcze (na przykładzie Rybnickiego Okręgu Przemysłowego)*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2008, s. 147-162.
254. Ruszkiewicz B., *Nazwy ulic Będzina*, [w:] „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu", Językoznawstwo XI, 1988, s. 87-101.
255. Rutkiewicz-Hanczewska M., *Genologia onimiczna. Nazwa własna w płaszczyźnie motywacyjno-komunikatywnej*, Poznań 2013.
256. Rutkiewicz-Hanczewska M., *Nazewnicze powroty w kontekście językowych uniwersaliów. Dawne i współczesne nazwy miejscowe o charakterze internacjonalnym*, [w:] „Onomastica" LXIII, 2019, s. 31-50.
257. Rutkiewicz-Hanczewska M., *Poznań w nazwach, nazwy w Poznaniu*, Poznań 2021.
258. Rutkowski M., *Problem funkcji nazw własnych w onomastyce. Przegląd stanowisk* [w:] „Conversatoria Linguistica", rok IV (2010), s. 54-65.
259. Rutkowski M., *Zmiana nazw ulic jako przymus. Kilka uwag reakcjach na ustawę dekomunizacyjną*, [w:] *Nazwy własne w języku, literaturze i kulturze*, red. A. Rygorowicz-Kuźma, K. Rutkowski, Białystok 2019, s. 503-513.
260. Rutkowski M., Skowronek K., *Onomastyczna analiza dyskursu. Zarys problematyki*, [w:] *Ze studiów nad nazwami własnymi. Terminologia. Teoria i metodologia badań. Zagadnienia nazwotwórstwa*, red. A. Siwiec, I. Domaciuk-Czarny, M. Kojder, Lublin 2020, s. 165-178.
261. Rymar E., *Z dziejów pyrzyckich ulic*, [w:] „Gazeta Pyrzycka" nr 3-5, 1991.
262. Rymar E., *Pyrzyckie place i ich nazwy*, [w:] „Gazeta Pyrzycka" nr 2, 1992.

263. Rymut K., *Niektóre problemy badawcze polskiego nazewnictwa miejscowego*, [w:] *Warsztat współczesnego onomasty. Materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej*, Kielce 1983, s. 111-118.
264. Rymut K., *Nazwy wodne*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa-Kraków 1998.
265. Rzetelska-Feleszko E., *Rola nazewnictwa w tworzeniu poczucia regionalnego*, [w:] *Region, regionalizm. Pojęcia i rzeczywistość*, red. K. Handke, Warszawa 1993, s. 151-160.
266. Rzetelska-Feleszko E., *Nazwy miejskie (urbanonimia/urbonimia)*, [w:] *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*, Warszawa-Kraków 2003, t. 2, s. 294-298.
267. Rzetelska-Feleszko E., *Nazwy miejscowe*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Kraków 2005, s. 191-230.
268. Rzetelska-Feleszko E., *W świecie nazw własnych*, Warszawa-Kraków 2006.
269. Rzetelska-Feleszko E., *Nazwy własne*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2014, s. 405-410.
270. Rzetelska-Feleszko E., *Nazwy geograficzne*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2014a, s. 411-429.
271. Rzędowska A., *Nazwy ulic i placów w Piotrkowie Trybunalskim*, [w:] „Zbliżenia" 3, 1992, s. 11-19.
272. Sagan M., *Tendencje nazewnicze w plateonimii najstarszej części Przemyśla (XV-XX w.)*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", 1226, Prace Językoznawcze, z. 119, 1998, s. 93-110.
273. Sagan M., *Nazewnictwo ulic w ujęciu socjolingwistycznym (na przykładzie plateonimii Przemyśla)*, [w:] *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze*, red. M. Czachorowska, Ł. Szewczyk, Bydgoszcz 2000, s. 387-391.
274. Sagan-Bielawa M., *Obraz miasta w toponimii dawnego Przemyśla*, [w:] *Studia linguistica. Danutae Wesołowska oblata*, red. H. Kurek, J. Labocha, Kraków 2004, s. 223-231.
275. Sagan-Bielawa M., *Przestrzeń miejska a nazewnictwo ulic (na przykładzie toponimii Przemyśla*), [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2006, s. 405-415.
276. Saternus P., *Leksykon urbanistyki i planowania przestrzennego*, Warszawa 2013.
277. Sędziak H., *Frazeologizmy w mowie mieszkańców białostockiej ulicy Młynowej na podstawie słuchowiska radiowego W. Janickiego*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie 2*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz 2008, s. 163-176.

278. Siemko P., *Rody rycerskie z terenu Jastrzębia i okolic*, Żory 2003.
279. Skudrzykowa A., Tambor J., Urban K., Wolińska O., *Gwara śląska – świadectwo kultury, narzędzie komunikacji,* Katowice 2001.
280. *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t.5, Warszawa 1963.
281. *Słownik współczesnego języka polskiego,* red. B. Dunaj, t.1, t. 2, t. 4, Warszawa.
282. Sobczyk W., Kowalska A., *Działalność górnicza a środowisko. Studium przypadku*, Kraków 2015.
283. Sochacka S., *Kategorie semantyczne śląskich nazw rzecznych*, [w:] *Nazwy własne w języku, literaturze i kulturze*, Białystok 2019, s. 535-552.
284. Sopek C., *Nazewnictwo ulic Bielska Podlaskiego od końca XVIII w. do czasów współczesnych*, [w:] „Białostocczyzna" 1989, nr 4, s. 30-33.
285. Sowa J., *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*, Kraków 2011.
286. Stadnik J., *Nazwy części miasta i ulic w Baranowie Sandomierskim*, Tarnobrzeg 1979.
287. Starosta P., *Zbiorowość lokalna w perspektywie ekologii społecznej*, [w:] *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne. Studia i szkice socjologiczne dedykowane Profesorowi Wacławowi Piotrowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Starosta, Łódź 1995, s. 103-115.
288. Stawowy K., *Nazwy ulic i placów stolicy województwa (Bielsko-Biała)*, [w:] „Kalendarz Beskidzki" XVIII, 1977, s. 114-116.
289. Supranowicz E., *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995.
290. Suska D., *Konceptualizowanie Innego w prasie okresu przedsolidarnościowego (1978-1980). Od stereotypu wroga do oponenta politycznego*, [w:] „Studia Filologiczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach", t. 32, s. 271-287.
291. Szczepański M. S., *„Miasto socjalistyczne" i świat społeczny jego mieszkańców*, Warszawa 1991.
292. Szczepański M. S., Śliz A., *Mozaikowy region etniczny i jego społeczne metamorfozy. Przypadek Górnego Śląska*, [w:] „Górnośląskie studia socjologiczne", t. 2, Katowice 2011, s. 232-249.
293. Szewczyk Ł. M., *Wybrane terminy geograficzne spotykane w nazwach miejskich*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań 1989, s. 163-171.
294. Szmeja M., *Śląsk – bez zmian (?) Ludzie, kultura i społeczność Śląska w perspektywie postkolonialnej*, Kraków 2017.

295. Święcicka M., *Nazewnictwo miejskie Ciechocinka (na materiale nazw ulic),* [w:] Święcicka M., *Miasto i jego mieszkańcy. Język – obraz – stereotyp,* Bydgoszcz 2019, s. 187-193.
296. Święcicka M., *Miasto i jego mieszkańcy. Język – obraz – stereotyp,* Bydgoszcz 2019.
297. Świtała-Trybek D., *Tragedia w kopalni. Kulturowe konteksty katastrof i wypadków górniczych,* Opole 2014.
298. Šrámek R., *K problematyce typologie názvů (českých) měst,* [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii,* red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 39-49.
299. Tambor J., *Mowa Górnoślązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, Katowice 2008.
300. Taszycki W., *Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału*, Kraków 1946.
301. Taszycki W., *Nazwy wrocławskich dzielnic i przedmieść*, [w:] „Komunikat Instytutu Śląskiego", seria VIII, nr 13, Katowice 1948, s. 6.
302. Tokarski R., *Językowy obraz świata w metaforach potocznych*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 69-86.
303. Tokarski R., *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2014, s. 343-370.
304. Tołstoj N. I., *Język a kultura (Niektóre zagadnienia słowiańskiej etnolingwistyki)*, [w:] *Etnolingwistyka 5*, red. J. Bartmiński, Lublin 1992, s. 15-25.
305. Tomasik P., *Nazwy przystanków komunikacji miejskiej w Polsce. Punkt widzenia językoznawcy i organizatora komunikacji miejskiej*, [w:] *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź 2015, s. 229-238.
306. Tomasik P., *Nazewnictwo kolejowe (na materiale języka polskiego, rosyjskiego i czeskiego),* Bydgoszcz 2016.
307. Tomkowicz S., *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci,* [w:] „Biblioteka Krakowska", nr 63-64, Kraków 1926, s. 250.
308. Trojanowska I., *W sprawie nowych nazw ulic w Gdańsku*, [w:] „Pomerania" XI, nr 2, 1974, 85-88.
309. Tuan Y.-F., *Przestrzeń i miejsce,* Warszawa 1987.
310. Urban K., *Nazwy ulic Sosnowca*, [w:] „Prace Naukowe UŚ" IV, 1978, s. 85-101.
311. Urbańczyk S., *Przeciw zmianom nazw ulic*, [w:] „Język polski" XXXVII, 1957, s. 315-317.

312. Ursel M., *Z problemów życia kuracyjnego i kulturalno-towarzyskiego w uzdrowiskach śląskich w XIX wieku w świetle ówczesnych polskich wspomnień i relacji prasowych*, [w:] *Historia kultury uzdrowiskowej w Europie*, red. B. Płonka-Syroka, A. Kaźmierczak, Wrocław 2012, s. 87-113.
313. Wajda L., *Nazwy will w Zakopanem*, [w:] „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Językoznawcze" II, 1973, s. 179-187.
314. Walczak B., *Makro- i mikrotoponimy: zmiana statusu w nazewnictwie miejskim (na przykładzie nazw nowych dzielnic Poznania)*, [w:] *Mikrotoponimia i makrotoponimia. Problematyka wstępna*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź 2014, s. 219-225.
315. Wallis A., *Miasto jako system społeczny*, [w:] Wallis A., *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977, s. 79-139.
316. Wallis A., *Socjologiczne problemy wielkomiejskiego centrum*, [w:] Wallis A., *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977a, s. 207-221.
317. Wallis A., *Wielkie bloki*, [w:] Wallis A., *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977b, s. 259-273.
318. Wallis A., *Szata informacyjna miasta*, [w:] Wallis A., *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977c, s. 274- 284.
319. Wallis A., *Informacja i gwar*, Warszawa 1979.
320. Wańkowicz M., *Ziele na kraterze*, Warszawa 1973.
321. Warłycho P., *Budowa rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego w Jastrzębiu*, [w:] *Jastrzębie-Zdrój. Historyczny i socjologiczny portret miasta zbudowanego od podstaw*, Jastrzębie-Zdrój 2013, s. 29-38.
322. Warłycho P., *Samorząd Mieszkańców Osiedla nr III*, [w:] „Biuletyn Galerii Historii Miasta", nr 2 (40), Jastrzębie-Zdrój 2016, s. 18-20.
323. Widzicka M., *„W Nowej Hucie dobrze jest każdemu, kto z przyszłością żyje za pan brat". Urbanizacja jako manifest socjalistycznej antropologii*, [w:] *Miasto (post)socjalistyczne. Przestrzeń władzy*, red. K. Nędza-Sikoniowska, M. Pirveli, t. 1, Kraków 2015, s. 27-37.
324. Witczak J., *Dziesięć lat temu*, [w:] „Polska Zachodnia", nr 225, 1929, s. 18.
325. Witkowska A., *Titulus Ecclesiae, Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, 1999.
326. Wojcieszek A., *Zasłużeni dla miasta. O mikrosystemie plateonimicznym Opola*, [w:] *Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź 2016, s. 301-308.

327. Wojewoda M., *Miasto jako metafora porządku świata – rys historyczny*, [w:] *Przestrzeń we współczesnej nauce*, red. W. A. Kamiński, G. Nowak, S. Symotiuk, Zamość 2003, s. 235-245.
328. Wojtczuk K., *Nazwy ulic i osiedli siedleckich w świetle analizy językoznawczej*, [w:] „Szkice Podlaskie" 6, 1998, s. 42-51.
329. Wójcik U., *Społeczno-gospodarcze uwarunkowania dziewiętnastowiecznego nazewnictwa miejscowego w Polsce*, [w:] „Onomastica" LIX, 2015, s. 198-207.
330. *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. 1, A-J, Warszawa 1980.
331. *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. 2, K-P, Warszawa 1981.
332. *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. 3, P-Ż, Warszawa 1982.
333. Wyrobisz A., *Nazwy ulic, placów i dzielnic w miastach polskich: nośniki informacji – źródła historyczne – zabytki kultury*, [w:] „Przegląd Historyczny", 90/4, s. 511-523.
334. Zagórski Z., *O nazewnictwie miejskim Konina*, [w:] „Poznańskie Spotkania Językoznawcze" V/1, 1999, s. 199-205.
335. Zagórski Z., *Z badań nazewnictwa miasta Poznania*, [w:] *W kręgu języka polskiego. Śląsko-poznańskie kolokwia lingwistyczne*, red. E. Jędrzejko, Katowice 2001, s. 76-85.
336. Zagórski Z., *W sprawie klasyfikowania urbanonimów (na materiale poznańskim)*, [w:] *Język polski. Współczesność. Historia*, t. II, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2002, s. 91-99.
337. Zagórski Z., *Nazwy części miasta (dzielnic, osiedli, wsi, osad miejskich)*, [w:] *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, red. Z. Zagórski, Poznań 2008.
338. Zagórski Z., *Problematyka i metody badań nazewnictwa wspólnoty miejskiej*, [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 51-59.
339. Zarycki T., *Peryferie. Nowe ujęcia zależności centro-peryferyjnych*, Warszawa 2009.
340. Zierhoffer K., *Nazwy ulic i placów Ostrowa Wielkopolskiego*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Poznań 1989, s. 55-66.
341. Zierhofferowa Z., Zierhoffer K., *Etymologie ludowe, ich funkcja i struktura*, [w:] „Onomastica" LVI, 2012, s. 15-23.
342. Żuraszek-Ryś I., *Kształtowanie się nazewnictwa miejskiego Zielonej Góry*, [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 423-434.
343. Żydek-Bednarczuk U., *Nazwy ulic i placów Rybnika*, [w:] „Prace Naukowe UŚ. Prace Językoznawcze" IV, 1978, s. 72-84.

Netografia

http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/344/ziola-karol.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/877/osiedle-pionierow.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/28/ostaszewski-wlodzimierz.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1052/chlebik-wladyslaw.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/474/otwarcie-lini-kolejowej-pawlowice-jastrzebie.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/476/otwarcie-linii-kolejowej-jastrzebie-zdroj-wodzislaw-sl.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/475/otwarcie-linii-kolejowej-moszczenica-sl-zebrzydowice.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1023/czerwone-autobusy-w-jastrzebiu-zdroju-pazdziernik-1976-rok.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1023/czerwone-autobusy-w-jastrzebiu-zdroju-pazdziernik-1976-rok.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/843/osiedle-zdroj.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/867/osiedle-przyjazn.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/878/osiedle-gwarkow.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/42/dwor-witczakow-na-mendowcu.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/656/zofiowka-sophienthal.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/103/dolina-anny-annathal.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/104/gaj-wiktora-victorhain.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/224/jar-poludniowy.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/90/osrodek-wczasow-niedzielnych.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/457/masnowka.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/594/szwajcarka.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1/sanatorium-huty-pokoj.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/347/katolicka-lecznica-dla-dzieci-im-panny-marii-kinderheilst-tte-marienheim.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/357/kosciol-pw-sw-piotra-i-pawla-w-bziu-zameckim.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/360/kosciol-pw-sw-mikolaja-w-moszczenicy.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1198/kosciol-w-szerokiej-w-katalogu-zabytkow-sztuki-w-polsce-1964-r.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/354/kosciol-pw-sw-katarzyny-i-opatrznosci-bozej-w-jastrzebiu-gornym.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/364/kosciol-pw-najswietszego-serca-pana-jezusa.html

http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/356/kosciol-pw-sw-barbary-i-sw-jozefa.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/359/kosciol-pw-matki-bozej-piekarskiej-w-boryni.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/321/pomnik-niepodleglosci-w-bziu-gornym.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/318/pomnik-powstancow-slaskich-w-moszczenicy.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/322/pomnik-ofiar-marszu-smierci-w-jastrzebiu-gornym.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/320/pomnik-ofiar-marszu-smierci-w-zdroju.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/29/pomnik-obroncom-ojczyzny.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/319/pomnik-porozumienia-jastrzebskiego.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/122/slawik-henryk.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/99/duet.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/1309/wybuch-iii-powstania-slaskiego-w-jastrzebiu-zdroju-w-relacji-franciszka-czyza.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/547/sanatorium-im-marszalka-jozefa-pilsudskiego.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/102/aleja-pocalunkow-k-ssenalee.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/232/plebiscyt-gornoslaski-20-marca-1921-r.html
http://jaspedia.jasnet.pl/wpis/579/porozumienie-jastrzebskie.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/rondo.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/osiedle.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/sołectwo.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/gwarek.html
https://sjp.pwn.pl/doroszewski/pastorowka;5470318
https://sjp.pwn.pl/szukaj/hałda.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/plac.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/skwer.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/park.html
https://sjp.pwn.pl/sjp/dzialka;2455561.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/jar.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/caritas.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/kopalnia.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/pomnik.html
https://sjp.pl/miasto
https://sjp.pwn.pl/szukaj/swój.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/obcy.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/barbórka.html

https://sjp.pwn.pl/szukaj/średnicowy.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/centrum.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/centralny.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/ulica.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/aleja.html
https://sjp.pwn.pl/slowniki/uzdrowisko.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/wypoczynek.html
https://sjp.pwn.pl/slowniki/górnictwo.html
https://sjp.pwn.pl/szukaj/etymologia%20ludowa.html
https://wsjp.pl/haslo/podglad/45952/etymologia-ludowa
https://wsjp.pl/haslo/podglad/4323/zdroj
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/predkosc-handlowa;3962197.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/park-zdrojowy;3954410.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uzdrowisko;3992032.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Fundusz-Wczasow-Pracowniczych;3903263.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Huta-Baildon;3913379.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Betania;3876650.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/miasto;3940400.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Gornoslaski-Okreg-Przemyslowy;3907186.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Rybnicki-Okreg-Weglowy;3970320.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/gornictwo;3907167.html
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/medicus-curat-natura-sanat;3939234
https://www.tujastrzebie.pl/wiadomosci,mieszkancy-nic-nie-wskorali-zmiany-nazw-ulic-nieuchronne,wia5-3266-2382.html
https://www.tujastrzebie.pl/wiadomosci,mieszkancy-nie-chca-zmiany-nazw-ulic-dzis-nadzwyczajna-sesja-na-ten-temat,wia5-3266-2379.html
https://www.rp.pl/w-sadzie-i-w-urzedzie/art1594221-dekomunizacja-zmiana-nazw-ulic-pochlania-pieniadze-i-czas-mieszkancow
https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1086642,mswia-mieszkancy-nie-beda-musieli-wymieniac-dokumentow-po-zmianie-nazw-ulic.html
https://dziennikzachodni.pl/jastrzebie-zmienia-komunistycznych-patronow-czterech-ulic/ar/11531160
https://harrypotter.fandom.com/pl/wiki/Ulica_Pokątna

https://www.prokolej.org/en/news/2014/10/raport-centrum-zrownowazonego-transportu-miasta-bez-kolei
https://kolejcieszyn.pl/159.php?s=159
https://kolejcieszyn.pl/170.php
https://jastrzebiezdroj.naszemiasto.pl/jastrzebie-godow-zebrzydowice-zobaczcie-jak-powstaje/ar/c4-4573729
http://e-biletmzkjastrzebie.com:8081
http://pkm-jastrzebie.pl
http://mzkjastrzebie.com/o-nas
http://mzkjastrzebie.com/komunikat/293
https://jastrzebieonline.pl/news,5889,niektore-przystanki-zmieniaswoja-nazwe.html
https://funduszesoleckie.pl/index.html@p=675.html
https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany
http://www.isibrno.cz/~malczyk/ondrslow.htm
https://gazetacodzienna.pl/artykul/kultura/co-tydziyn-po-naszymu-jak-nima-cugu-to-nie-trzeja-ani-bileta
https://gazetacodzienna.pl/artykul/kultura/co-tydziyn-po-naszymu-swoji-miana-chcom-miec-dycki-wszecki-wieca
https://www.jastrzebie.pl/strefa-mieszkanca/aktualnosci/aktualnosc/skwer-w-centrum-miasta-otrzyma-nowa-nazwe
https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1376,pojecie.htm
https://www.tujastrzebie.pl/wiadomosci,jar-przy-turystycznej-bedzie-zagospodarowany,wia5-3266-1851.html
https://www.matka-kosciola.pl/?historia-parafii,9
https://parafiaswkrzyza.pl/index.php/o-parafii/historia.html
https://histmag.org/Heimkehr-Najgorszy-film-o-zlym-Polaku-8514
https://parafia-dubielec.pl/historia/
https://silesia.edu.pl/index.php/Parafia_Miłosierdzia_Bożego_w_Jastrzębiu_Zdroju
https://www.jastrzebie-albert.pl/historia
http://www.mbcz-jastrzebie.info/historia/
https://bip.jastrzebie.pl/artykul/5164/48787/miejsca-pamieci
https://www.jastrzebie.pl/strefa-turysty/co-warto-zobaczyc/miejsca-pamieci

https://www.jastrzebie.pl/strefa-mieszkanca/aktualnosci/aktualnosc/rocznica-wyzwolenia-jastrzebia-zdroju-spod-okupacji-niemieckiej
https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/147080,Odsloniecie-pomnika-Henryka-Slawika-Jastrzebie-Zdroj-Szeroka-16-lipca-2021.html
https://www.jastrzebie.pl/strefa-turysty/historia-miasta
https://dzieje.pl/postacie/wojciech-korfanty-1873-1939
https://polskiedzieje.pl/pozostale-artykuly/obroncy-polskosci-na-slasku.html
https://biblia.wiara.pl/slownik/67ea4.Slownik-biblijny/slowo/Betania
https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/lista/36935,ul-1-Maja.html
https://jastrzebiezdroj.naszemiasto.pl/historia-jastrzebia-pamietacie-aleje-pocalunkow-lub-kozia/ar/c8-2129400
https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/sejmik-uczcil-pamiec-juliusza-ligonia-w-190-rocznice-urodzin
https://pedagogiczna.pl/jozef-piotr-lompa/
https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic
https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/lista/37109,ul-Warynskiego-Ludwika.html
https://dzieje.pl/postacie/michal-grazynski
https://muzeumslaskie.pl/pl/aktualnosci/maciej-mielzynski-tamten-dwudziesty-pierwszy/
https://dzieje.pl/content/120-lat-temu-urodzil-sie-gustaw-morcinek
https://dzieje.pl/wideo/jozef-rymer-pierwszy-wojewoda-slaski
https://archidiecezjakatowicka.pl/o-diecezji/aktualnosci/1228-kolejna-rocznica-smierci-bp-herberta-bednorza
https://silesia.edu.pl/index.php/Bożek_Arkadiusz
https://mnwr.pl/swieta-barbara
https://www.kopalnia.pl/kopalnia-wiedzy/stanislaw-staszic-kim-byl-dzialacz-pisarz-i-pionier-wykorzystania-kopalin-w-polsce-ihj7
https://historia.agh.edu.pl/wiki/Stanisław_Staszic
https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2320092,Bronislaw-Czech-Tragiczny-koniec-polskiego-krola-nart
https://olimpijski.pl/olimpijczycy/janusz-tadeusz-kusocinski/
https://dzieje.pl/postacie/helena-marusarzowna-1918-1941
https://kolejcieszyn.pl/170.php?s=jzzofiowka

https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/
https://www.jastrzebie.pl/strefa-mieszkanca/solectwa-i-osiedla
https://zabytkitechniki.pl/culturalheritage/3294/halda-szarlota
https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/39998,ul-Pstrowskiego-Wincentego.html
https://bip.jastrzebie.pl/artykul/5797/64286/urodzenia-zgony-i-sluby-osob-zameldowanych-w-jastrzebiu-zdroju-2021-rok

Prasa

„Nasze Jastrzębie”, nr 1 (79), I 2022, s. 5.

„Jastrząb”, nr 2, 1990, s. 3; „Jastrząb” nr 9/10 (176/7), 1997, s. 2.

Numer specjalny *Naszych problemów* z 4 grudnia 1979 r.

„Problemy młodych”, nr 1 (14), rok II, 1980, s. 2.

„Gwiazdka Cieszyńska. Pismo dla zabawy, nauki i przemysłu”, rocznik jedenasty, 1858, Cieszyn, s. 190.

„Górnoślązak”, nr 67, rok XVII, 23 III 1921, s. 1-4.

„Racje gminne”, nr 3 (160), VII rok wydawnictwa, 1-15.02.2001, s. 4.

Źródła

Dokumenty:

Registrium denarii sancti Petri in archidiaconatu Opoliensi sub anno domini MCCCCXLVII per dominum Nicolaum Wolff decretorum doctorem, archidiaconum Opoliensem, ex commisione reverendi in Christo patris ac domini Conradi episcopi Wratislaviensis, sedis apostolice collectoris, collecti [w:] *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Breslau 1893, s. 372-373.

Liber fundationis episcopatus vratislaviensis (dokument z pocz. XIV w.).

Bad Königsdorff (Jastrzemb). Bericht über die erste Saison von Dr. L. Heer III, Breslau 1862.

Das Soolbad Königsdorff-Jastrzemb. Dritter Badebericht von Dr. H. Faupel, Breslau 1864.

Encyklopädie der Erd-, Völker- und Staatenkunde. Zweiter Band, Leipzig 1866.

Sool-Bad Königsdorff-Jastrzemb in Oberschlesien. Post- und Telegraphenstation. Daner der Saison von Anfang Mai bis Ende September, ok. 1900.

Wyniki plebiscytu śląskiego (20 marca 1921).

Kronika miasta Jastrzębia Zdroju, Jastrzębie Zdrój 1963.

Miasto Jastrzębie-Zdrój, Jastrzębie-Zdrój 1973.

700 lat Bzia Zameckiego, Cieszyn 1993.

Mapy:

Mapa z 1850 roku

(http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/1850_jastrzemb.pdf; dostęp: 02.07.2023).

Jastrzemb 3449 (6077), Kreis Pless, Kreis Rybnik, 1884.
Mapa z 1910 roku
(http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/1910_jastrzemb.pdf; dostęp: 02.07.2023).
Mapa z 1921 roku
(http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/1921_ruptow.pdf; dostęp: 02.07.2023).
Skoczów 372, mapa z 1928 roku, reprodukcja: Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1934 (http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/1934_skoczow.pdf; dostęp: 02.07.2023).
Skoczów, mapa z 1938 roku, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938 (http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/jastrzebie_i_okolice_1938.pdf; dostęp: 02.07.2023).
Topographische Karte: Pawlowitz 6078, 1940.
Plan sytuacyjny Jastrzębia-Zdroju, 1950
(http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/plan_jastrzebia_1950.pdf; dostęp: 02.07.2023).
Odtajniona mapa Jastrzębia-Zdroju z 1952 roku, na podstawie map katastralnych zaktualizowanych w terenie w 1951 r.
Pierwszy plan III osiedla, 1961
(http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/1961_pierwszy_plan_dzielnicy_III.pdf; dostęp: 02.07.2023).
Plan miasta Jastrzębia-Zdroju, 1973
(http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/1973_-_plan_miasta_jastrzebie-zdroj.pdf; dostęp: 02.07.2023).
Mapa Jastrzębia-Zdroju 541.1, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, 1975
(http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/1975_-_jastrzebie.pdf; dostęp: 02.07.2023).
Plan miasta Jastrzębia-Zdroju, 1983
(http://jaspedia.jasnet.pl/static/files/Mapy_i_plany_Jastrzebia/1983_jastrzebie.pdf; dostęp: 02.07.2023).

Księgi adresowe

Geographisch Statistisches Handbuch über Schlesien und die Grafschaft Glaß von Grist. Friedr. Eman. Fischer. Zweiter Band, Breslau 1818.

Gläser August, *Gerichts Topographie von Oberschlesien, ober Spezielle Zusammenstellung sammtlicher in dem Departement des Rönigl. Preuß. Ober Landes Gerichts von Oberschlesien in Ratibor befindlichen Untergerichte, mit Dezeichnung ihres Jurisdictions Umfanges nach Ortschaften, Possessionen, und Geelenzahl, Namen und Wohnort der Richter, nebst einem vollständigen Register und einer Darstellung der Gerichts Bersassung entworten*, Ratibor 1831.

Triest Felix, *Topographisches Handbuch von Oberschlesien. Erste Hälfte*, Breslau 1864.

Triest Felix, *Topographisches Handbuch von Oberschlesien. Zweite Hälfte*, Breslau 1865.

Adamy Heinrich, *Die Schlesischen Ortsnamen, ihre Enststehung und Bedeutung. Ein Bild aus der Borzeit,* Breslau 1888.

Zeitschrift des Vereins für Gescishte und Alterthum Schliesens. Namens des Vereins, Breslau 1893.

Mycielski Józef, *Pierwotne słowiańskie nazwiska miejscowości na Szlązku Pruskim*, Poznań 1900.

Neuling Hermann, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters. Namens des Vereins für Geschichte und Alterthum Schliesens herausgegeben,* Breslau 1902.

Adreßbuch des Kreises Pleß mit Kalender für das Jahr 1906, Pless 1906.

Prus Konstanty, *Spis miejscowości polskiego Śląska Górnego*, Bytom 1920.

Księga adresowa Rzeczypospolitej Polskiej, Łódź 1925.

Księga adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, rzemiosł i rolnictwa 1926/1927. Annuaire de la Pologne (y compris la V. L. de Dantzig) pour le commerce, l'industrie, le metiers et l'agriculture, Bydgoszcz 1926.

Deutsch-fremdsprachiges und fremdsprachig-deutsches Ortschaftsverzeichnis für alle vom Deutschen Reich auf Grund des Versailler Vertrages vom 28. Juni 1919 abgetretenen Gebiete einschließlich Elsaß-Lothringens. Mit einem Aubang: Ortschaftsverzeichnis der von Österreichisch-Schlesien an Polen abgetretenen Gebiete. Bearbeitet in der Plankammer des Preußischen Statistischen Landesamts, Berlin 1927.

Kamińska Jadwiga, *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości polskiego Górn. Śląska z wyszczególnieniem powiatu, stacji kolejowej, urzędu pocztowego, telegraficznego, mownicy telefonicznej i gminy*, Katowice 1927.

Boberski Leon, *Spis wszystkich miejscowości województwa śląskiego z wyszczególnieniem gminy, parafji kościoła rzym.-katolickiego i ewangelickiego, okręgów urzędowych, powiatu, sądu, urzędu stanu cywilnego, najbliższej stacji kolejowej i poczty. Alfabetyczny spis ulic miasta Katowic wraz z pocztowym urzędem oddawczym. Administracyjny podział województwa śląskiego z podaniem władz i urzędów. Alfabetyczny spis urzędów i agencji pocztowych w województwie śląskiem*, Katowice ok. 1933.

Podręcznik powiatu pszczyńskiego (Wojew. Śląskie). Styczeń 1933 r., Pszczyna 1933.

Uchwały Rady Miasta Jastrzębie-Zdrój

Uchwała nr 36/1975.

Uchwała nr 56/XIII/76.

Uchwała nr 74/XVIII/77.

Uchwała nr 44/XII/79.

Uchwała nr 57/XV/80.

Uchwała nr 125/XXXVVIII/83.

Uchwała nr XXVI/176/87.

Uchwała nr VIII/85/90.

Uchwała nr XVI/184/91.

Uchwała nr XXVII/452/96.

Uchwała nr XL/680/97.

Uchwała nr XLVI/819/98.

Uchwała nr XIII/280/99.

Uchwała nr IX/200/99.

Uchwała nr XXVI/646/2000.

Uchwała nr XLII/1036/2002.

Załącznik nr 1 do Uchwały nr XLII/1036/2002 Rady Miasta Jastrzębie Zdrój z dnia 25 maja 2002 roku.

Załącznik nr 2 do Uchwały nr XLII/1036/2002 Rady Miasta Jastrzębie Zdrój z dnia 25 maja 2002 roku.

Załącznik nr 3 do Uchwały nr XLII/1036/2002 Rady Miasta Jastrzębie Zdrój z dnia 25 maja 2002 roku.

Załącznik nr 4 do Uchwały nr XLII/1036/2002 Rady Miasta Jastrzębie Zdrój z dnia 25 maja 2002 roku.

Załącznik nr 5 do Uchwały nr XLII/1036/2002 Rady Miasta Jastrzębie Zdrój z dnia 25 maja 2002 roku.

Załącznik nr 6 do Uchwały nr XLII/1036/2002 Rady Miasta Jastrzębie Zdrój z dnia 25 maja 2002 roku.

Uchwała nr XXVI/560/2004.

Uchwała nr XII/139/2007.

Uchwała nr XXV/333/2008.

Uchwała nr XXXVI/503/2009.

Uchwała nr LVII/733/2010.

Uchwała nr I.3.2012.

Uchwała nr XVII.142.2013.

Uchwała nr XV.118.2013.

Uchwała nr V.50.2013.

Uchwała nr XII.87.2013

Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XII.83.2013 Prezydenta Miasta Jastrzębie-Zdrój z dnia 27 czerwca 2013 r.

Uchwała nr XII.134.2014.

Uchwała nr IV.27.2014.

Uchwała nr VII.80.2014.

Uchwała nr XVII.151.2015.

Uchwała nr XIII.154.2016.

Uchwała nr IV.25.2017.

Uchwała nr XI.104.2020.

Uchwała nr XI.130.2021.

Uchwała nr XIII.165.2021.

Rozporządzenia i obwieszczenia

Rozporządzenie Śląskiej Rady Wojewódzkiej z dnia 3 czerwca 1924 r. w sprawie zniesienia obszarów dworskich w powiecie Rybnickim (Dziennik Ustaw Śląskich z 1924 r. Nr 17, poz. 68).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1963 r. w sprawie utworzenia niektórych miast w województwach gdańskim i katowickim (Dz. U. 1963 nr 23, poz. 132).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 1968 roku w sprawie zmian granic niektórych miast w województwie katowickim, rzeszowskim i warszawskim (Dz. U. nr 48, poz. 342).
Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1972 r. w sprawie utworzenia, zniesienia i zmiany granic niektórych miast (Dz. U. 1972 nr 50 poz. 327).
Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1975 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwach katowickim i opolskim (Dz. U. 1975 nr 15, poz. 87).
Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 maja 1975 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwie katowickim (Dz. U. 1975 nr 15, poz. 88).
Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 25 stycznia 1977 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwie katowickim (Dz. U. 1977 nr 3, poz. 15).
Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 18 lipca 2005 r. w sprawie ogólnych warunków prowadzenia ruchu kolejowego i sygnalizacji (Dz. U. 2005 r. nr 172, poz. 1444).
Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 października 2007 r. w sprawie pozbawienia statusu uzdrowiska miasta Jastrzębie-Zdrój (Dz. U. nr 201, poz. 1448).
Decyzja komisji z dnia 1 lutego 2008 r. dotycząca specyfikacji technicznej interoperacyjności podsystemu „Ruch kolejowy" transeuropejskiego systemu kolei dużych prędkości, o której mowa w art. 6 ust. 1 dyrektywy Rady 96/48/WE, i uchylająca decyzję Komisji 2002/734/WE z dnia 30 maja 2002 r. (2008/231/WE).
Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 13 grudnia 2012 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części (Dz. U. 2013 poz. 200).
Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 10 kwietnia 2012 r. w sprawie rozkładów jazdy (Dz. U. poz. 451).
Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych.
Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 lutego 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym.

Streszczenie

Miasto jest rdzeniem cywilizacji. Nie sposób wyliczyć wszystkich powieści, wierszy, traktatów i analiz, obejmujących swoją tematyką to rozbudowane skupisko ludzi. Swoimi badaniami objęli je także językoznawcy, a wśród nich onomaści. Okazuje się bowiem, że w ośrodkach miejskich funkcjonuje liczna warstwa różnych nazw własnych. Wynika to nie tylko z konieczności uporządkowania przestrzeni, przekazywania rozmaitych informacji o organizacji wewnątrz miasta. Nazwy w mieście mogą także odzwierciedlać i propagować wartości, którym hołduje lokalna i ponadregionalna społeczność, a także pozwalają identyfikować się z kulturą i tradycją zamieszkanego regionu. Do mian tych należą nie tylko propria ulic, osiedli mieszkaniowych czy dzielnic, ale także określenia placów, przystanków i dworców kolejowych, mostów, rond, cieków wodnych, wzniesień, pól, dawnych przysiółków itp.

Historia badań nad nazewnictwem miejskim, określanym również jako toponimia miejska lub urbanonimia, jest długa. Początkowo tą stale rozwijającą się dziedziną onomastyki interesowali się przede wszystkim historycy, jednak już w pierwszej połowie XX wieku zaczęły powstawać publikacje, w których językoznawcy dokonywali klasyfikacji nazw ulic. Jedną z najważniejszych badaczek nazewnictwa miejskiego była Kwiryna Handke, której kategoryzacja semantyczno-motywacyjna warszawskiej plateonimii stanowiła podstawę przyszłych typologii. Na uwagę zasługują także badacze urbanonimii takich miast jak Kraków (Elżbieta Supranowicz), Kielce (Danuta Kopertowska), Cieszyn (Robert Mrózek), Łódź (Danuta Bieńkowska, Elżbieta Umińska-Tytoń), Poznań (Zygmunt Zagórski) czy Rzeszów (Halszka Górny, Agnieszka Myszka). Coraz częściej powstające pozycje, dotyczące analizy nazewnictwa obiektów miejskich, cechują się także przeniesieniem dokonań lingwistyki kulturowej na obszar badawczy onomastyki. Pozwala to wykorzystać osiągnięcia innych dyscyplin humanistycznych w analizie urbanonimii.

Tym, co charakteryzuje przebadane dotąd nazwy obiektów w obszarze miast, jest długa historia i tradycja dużych aglomeracji. Wykorzystanie perspektywy diachronicznej pozwala prześledzić w jaki sposób zmieniały się urbanonimy na określonym terenie i jak nakładały się na siebie poszczególne warstwy nazewnicze. Niewiele jest jednak publikacji, zajmujących się urbanonimią młodych miast. Jastrzębie-Zdrój, obchodzące w tym roku 60. rocznicę nadania praw miejskich, zamieszkałe przez ok. 80 tysięcy ludzi, bez wątpienia należy do tej grupy miast.

W świadomości wielu mieszkańców Jastrzębie-Zdrój nie ma historii, jest „miastem-sypialnią", początkowo utworzonym dla celów sanatoryjnych, natomiast w późniejszych latach przekształcone w ośrodek przemysłowy. Położone na obszarze Górnego Śląska, przeniknęło nie tylko wpływami niemieckimi i czeskimi. Tworzyli je także, którzy w drugiej połowie XX wieku przyjechali tu w poszukiwaniu zatrudnienia w tworzonych kopalniach węgla kamiennego. Mając zatem na uwadze fakt, że to młode miasto stanowi rodzaj tygla kulturowego, można domniemywać, że analiza jego urbanonimii wniesie nową perspektywę do badań nad nazewnictwem miejskim.

Celem rozprawy jest zebranie, analiza i prezentacja jastrzębskiego nazewnictwa z perspektywy diachronicznej przy wykorzystaniu klasyfikacji semantyczno-motywacyjnej, osadzonej w językoznawstwie kulturowym, jak również stworzenie słownika urbanonimów Jastrzębia-Zdroju. Ponadto istotnym założeniem pracy jest przedstawienie specyfiki lokalnej i regionalnej tego śląskiego miasta z naciskiem na dychotomię, występującą między dwoma rodzajami działalności, determinującymi historię Jastrzębia-Zdroju – uzdrowiskiem i przemysłem wydobywczym. Ważne są także odpowiedzi na pytania: czy w przypadku tak młodego miasta, jak Jastrzębie-Zdrój, można mówić o wykształceniu się swoistej, zupełnie nowej warstwy nazewniczej, czy jednak korzystano z utrwalonych wzorców nominacyjnych, znanych z onimicznej przestrzeni innych miast? W jaki sposób najpierw sanatoryjna, a następnie górnicza rzeczywistość wpłynęła na urbanonimię Jastrzębia-Zdroju? Jaką rolę pełniła ideologia w trakcie formowania się tego modelowego miasta socjalistycznego? Jak nazewnictwo Jastrzębia-Zdroju odzwierciedla charakter regionu i jak wpłynęło na nie pojawienie się przybyszów z różnych części Polski?

Pierwszy rozdział pracy stanowi metodologiczne wprowadzenie do omawianej problematyki. Najpierw uściślono terminologię, stosowaną w niniejszej pracy. Następnie przedstawiono przedmiot i historię badań nad nazewnictwem miejskim w Polsce. W części tej zaprezentowano również zastosowaną typologię wyodrębniania klas nazw obiektów miejskich, a także dotychczas stosowane klasyfikacje, służące analizie urbanonimów. Przedstawiono również kategoryzację semantyczno-motywacyjną, którą wykorzystano w badaniu nazw miejskich Jastrzębia-Zdroju. Część tę zamyka podrozdział, dotyczący zasad pisowni urbanonimów, prezentowanych w pracy.

Drugi rozdział dysertacji dotyczy podstawowych informacji na temat miasta, takich jak populacja, powierzchnia, położenie geograficzne i administracyjne, a także obszerna, wbrew

powszechnej opinii wielu jastrzębian, historia Jastrzębia-Zdroju. Część tę poświęcono również zapisom nazwy *Jastrzębie* w dawnych dokumentach, przedstawieniu dociekań etymologicznych, związanych z tym mianem, jak również prezentacji ludowych prób wyjaśnienia pochodzenia tego urbonimu. Wywód w tej części kończą rozważania normatywne, dotyczące członu *Zdrój*, występującemu w obecnej formie nazwy miasta.

Trzeci rozdział rozprawy poświęcony został wynikom analizy semantyczno-motywacyjnej jastrzębskiej urbanonimii. Analizie poddano takie typy mian jak: nazwy obiektów komunikacyjnych (ulice, aleje, ronda, przystanki i dworce autobusowe oraz kolejowe), miana obszarów zamieszkałych (osiedli, sołectw, które funkcjonują w Jastrzębiu-Zdroju na takiej samej zasadzie, jak dzielnice, a także propria dawnych ojkonimów), nazwy obszarów niezamieszkałych (zarówno lądowych, takich jak pola, lasy, doliny, wzniesienia i hałdy, jak również wodnych), propria miejsc sztucznie wydzielonych (place, skwery, parki, rodzinne ogródki działkowe i inne obiekty służące rekreacji) i onimy ważnych punktów w mieście (takich jak kościoły, zbory, pomniki, rzeźby, a także istotne z punktu widzenia historii Jastrzębia-Zdroju obiekty sanatoryjne i kopalnie węgla kamiennego).

W czwartym rozdziale pracy skupiono się przede wszystkim na analizie nazewnictwa miejskiego Jastrzębia-Zdroju z perspektywy kulturowej. W pierwszej kolejności zaprezentowano definicję miasta. Z uwagi na fakt, że Jastrzębie-Zdrój miało być modelowym miastem socjalistycznym, konieczne było również przedstawienie cech takiego rodzaju ośrodka urbanistycznego. Kolejna część poświęcona jest opozycji *swój/obcy*. Rozważaniom poddano każdy komponent tej dychotomii i odniesiono go do jastrzębskich realiów, wyznaczono także różnicę między tym, co należy rozumieć jako lokalne, regionalne, a co – z perspektywy historii miasta – jako obce. Następnie zaprezentowano nazwy miejskie przy wykorzystaniu tej opozycji. W kolejnych fragmentach rozdziału skupiono się na dychotomii *centrum/peryferie*. Przed prezentacją analizy jastrzębskiej urbanonimii w ujęciu tej opozycji wskazano, co z perspektywy jastrzębskich realiów należy rozumieć jako *centralne*, a co jako *peryferyjne*. Rozdział kończą rozważania nad autorską opozycją *uzdrowiskowy/górniczy*. Z uwagi na specyficzne dzieje miasta, zarówno działalność uzdrowiskowa, jak i górnicza, rozwijały się bardzo prężnie. Istniejące paralelnie instytucje pozostawiły trwały ślad w nazewnictwie miejskim Jastrzębia-Zdroju, co prezentuje analiza, przeprowadzona z perspektywy tej dychotomii.

Piąty rozdział to słownik poszczególnych typów propriów, istniejących dawniej i współcześnie w Jastrzębiu-Zdroju. Wstęp do tej części pracy stanowi podrozdział, dotyczący założeń i zasad budowy haseł słownikowych. Następnie, w kolejności alfabetycznej, zaprezentowane zostały nazwy ulic, alei, rond, sołectw, osiedli mieszkaniowych, innych miejsc zamieszkałych i obszarów niezamieszkałych, a także propria skwerów i placów w Jastrzębiu-Zdroju. Hasło słownikowe składa się z prezentacji onimu, jego dawnych form i wariantów, lokalizacji denotatu, daty nadania miana obiektu, informacji na temat formy, pochodzenia i motywacji proprium i poświadczenia źródłowe nazwy.

Dysertację kończy podsumowanie wyników badań, wnioski płynące z badań oraz dane statystyczne.

Materiał zebrany na podstawie rozmaitych źródeł, takich jak dawne dokumenty, mapy, księgi adresowe, projekty ustaw i uchwały rady miasta, jak również w wyniku eksploracji terenowej, liczy 1130 mian. Najliczniejszym typem propriów w Jastrzębiu-Zdroju są nazwy obiektów komunikacyjnych. Dużą liczebnością charakteryzują się też propria ważnych punktów w mieście, a także ojkonimy. Biorąc natomiast pod uwagę klasyfikację semantyczno-motywacyjną, najczęściej występującą grupą mian są nazwy lokalizujące motywowane realistycznie. Wiąże się to z dużym odsetkiem onimów przystanków autobusowych i stacji kolejowych. Warto także podkreślić, że niemal co czwarta nazwa pełni funkcję uznaniową lub upamiętniającą. Trzecią co do liczebności klasą propriów są miana charakteryzujące. Pod kątem strukturalnym jastrzębskie urbanonimy zachowują jednolitość. Prawie połowa nazw z wyekscerpowanego materiału to nazwy w postaci rzeczownika w mianowniku. Warto także zwrócić uwagę na dużą liczebność jednoskładnikowych mian w formie przymiotnika i wieloskładnikowych propriów w postaci rzeczowników w dopełniaczu, co wiąże się z dużym odsetkiem nazw pamiątkowych, występujących w mieście.

Chociaż w pierwszym etapie tworzenia miasta dokonywano uniformizacji nazewnictwa miejskiego, co sugeruje zatarcie związku miasta z regionem, to w ostatnich latach pojawia się tendencja do podkreślania lokalnego i śląskiego charakteru miasta. Na uwagę zasługuje też podtrzymanie prestiżu centrum, co wiąże się z praktyką nadawania uznaniowych i pamiątkowych mian w tym obszarze miasta. Peryferie zaś zawierają dużą liczbę propriów o mniej prestiżowej, głównie charakteryzującej motywacji. Idąc dalej, warto podkreślić próby zachowania uzdrowiskowej tradycji w mieście, co przejawia się licznymi onimami, odnoszącymi się do dawnego sanatorium. Mimo to funkcjonuje również obszerna liczba

propriów, podkreślających górniczy charakter Jastrzębia-Zdroju, co znajduje odzwierciedlenie przede wszystkim w liczniejszej grupie nazwanych obiektów miejskich, takich jak hałdy czy kopalnie węgla kamiennego.

Wydaje się jednak, że jastrzębskie nazwy w ujęciu semantyczno-motywacyjno-strukturalnym nie różnią się od nazewnictwa większych miast o dłuższej historii. W wielu przypadkach pojawiają się także podobne typy obiektów miejskich. Jastrzębska urbanonimia wprowadza jednak nowe klasy nazw obiektów, takie jak obiekty sanatoryjne, hałdy i kopalnie, które dotąd nie znajdowały się w polu zainteresowań onomastów, zajmujących się nazewnictwem miejskim. Ponadto w jednym ośrodku pojawiają się nazwy, odnoszące się z jednej strony do uzdrowiska, z drugiej zaś – do przemysłu wydobywczego. Coraz częściej powstają także nazwy, odnoszące się nie tylko do lokalnej rzeczywistości, ale także do śląskiej tradycji i kultury. Pozwala to zaobserwować nową modę nazewniczą w mieście, które pierwotnie było miejscem rekreacji, a w następnym etapie swojej historii stanowiło głównie obszar pracy i zamieszkania przybyszów z różnych części Polski. Praca ta stanowi przyczynek do dalszych badań nad kulturą i historią Jastrzębia-Zdroju.

słowa kluczowe: Jastrzębie-Zdrój, onomastyka, lingwistyka kulturowa, urbanonimia, nazewnictwo miejskie, opozycje kulturowe

English abstract

The city is the core of civilization. It is impossible to list all the novels, poems and analyses that cover this extensive group of people. Linguists also covered them with their research. This also includes onomasts. It turns out that in cities there is a large layer of different *nomina propria*. This is not only due to the need to organize the space and provide various information about the organization within the city. Names in a city can also reflect and promote the values of the local and supra-regional community, but also allow to identificate with the culture and the tradition of the inhabited region. These names include not only the propria of streets, housing estates or districts, but also the names of squares, bus stops, railway stations, brigdes, roundabouts, watercourses, hills, fields, former hamlets etc.

The history of research on urban nomenclature, also referred to as urban toponymy or urbanonymy, is long. Initially, historians were primarily interested in this constantly developing field of onomastics, but since the first half of 20th century publications in which researchers classified street names began to appear. One of the most important researchers of urban names was Kwiryna Handke, whose semantic and motivational categorization of Warsaw plateonymy formed the basis for future typologies. Also worthy of attention are researchers of the urbanonymy of cities such as Kraków (Elżbieta Supranowicz), Kielce (Danuta Kopertowska), Cieszyn (Robert Mrózek), Łódź (Danuta Bieńkowska, Elżbieta Umińska-Tytoń), Poznań (Zygmunt Zagórski) and Rzeszów (Halszka Górny, Agnieszka Myszka). More frequently published works containing the analysis of the naming of urban objects are also characterized by the transfer of the achievements of cultural linguistics to the research area of onomastics. This allows to use the achievements of other humanities disciplines in the analysis of urbanonymy.

What characterizes the names of urban objects examined so far is the long history and tradition of large cities. The use of a diachronic perspective allows to trace how urban names changed in a specific area and how individual naming layers overlapped. However, there are few publications dealing with the urbanonymy of young cities. Jastrzębie-Zdrój, celebrating 60th anniversary of granting city rights this year, inhabited by approximately 80,000 people, undoubtedly belongs to this group of cities. In the minds of many residents, Jastrzębie-Zdrój is considered a city without history, a ‘bedroom town’, initially created for sanatorium purposes, but in later years transformed into an industrial center. Located in the Upper Silesia, it was influenced not only by German and Czech influences. The city was also created by

people who, in the second half of 20th century, came to the emerging urban center in search of employment in the established coal mines. Therefore, taking into account the fact that this young city is a kind of cultural pot, it can be assumed that the analysis of its urban nomenclature will bring a new perspective to research on urbanonymy.

The purpose of the dissertation is to collect, analyze and present Jastrzębie-Zdrój nomenclature from a diachronic approach using semantic and motivational classification embedded in cultural linguistics, as well as to create a dictionary of urbanonyms of Jastrzębie-Zdrój. Moreover, an important assumption of the work is to present the local and regional specifity of this Silesian city with emphasis on the dichotomy between two types of activity that determine the history of Jastrzębie-Zdrój – a health resort and the mining industry. Answers to the following questions are also important: in the case of a city as young as Jastrzębie-Zdrój, can we talk about the development of a unique, completely new nomenclature? Were the established nomenclature patterns known from the analysis of urbanonymy of other cities used? How did the sanatorium and then mining reality influence the urbanonymy of Jastrzębie-Zdrój? What role did ideology play during the formation of this model socialist city? How does the nomenclature of Jastrzębie-Zdrój reflect the character of the region and how did the arrival of newcomers from different parts of Poland incfluence it?

The first chapter of the work is a methodological introduction to the issued discussed. First, the terminology used in this work was clasified. Then, the subject and history of research on urban naming in Poland were presented. This part also presents the typology used to distinguish classes of names of urban objects, as well as the classifications used so far for the analysis of urban names. The semantic and motivational categorization used in the study of the urban names of Jastrzębie-Zdrój was also presented. This part ends with a subchapter concerning the spelling rules of urbanonyms presented in the work.

The second chapter of the dissertation concerns basic information about the city, such as population, area, geographical and administrative location, as well as the extensive, contrary to the common opinion of many Jastrzębie-Zdrój residents, history of the city. This part is also devoted to the records of the name *Jastrzębie* in old documents, the presentation of etymological considerations related to this name, as well as the presentation of folk attempts to explain the origin of this urbonym. The argument in this part ends with normative considerations regarding the element *Zdrój*, which appears in the current form of the city name.

The third chapter of the dissertation was devoted to the results of semantic and motivational analysis of Jastrzębie-Zdrój urbanonymy. The following types of names were analyzed: names of communication facilities (streets, avenues, roundabouts, bus and railway stops and stations), names of inhabited areas (housing estates, *sołectwa* – that function in Jastrzębie-Zdrój on the same basis as districts, as well as propria of old ojkonyms), names of uninhabited areas (both land, such as fields, forests, valleys, hills and coal heaps, as well as water), propria of artificially separated places (squares, parks, family allotment gardens and other recreational facilities) and onyms of important points in the city (such as churches, congregations, monuments, sculptures, as well as sanatorium facilities and coal mines important from the point of view of the history of Jastrzębie-Zdrój).

The fourth chapter of the work is focused primarily on the analysis of the urban naming of Jastrzębie-Zdrój from a cultural perspective. First, the definition of the city was presented. Due to the fact that Jastrzębie-Zdrój was to be a model socialist city, it was also necessary to present the features of this type of urban center. The next part is devoted to the *our/stranger* opposition. Each component of this dichotomy was considered and related to the realites of Jastrzębie-Zdrój, and the difference between what should be considered as local, regional, and what – from the perspective of the history of the city – as foreign was also determined. Then, the city names of Jastrzębie-Zdrój were presented using this opposition. The following parts of the chapter is focused on the *center/outskirts* dichotomy. Before presenting the analysis of Jastrzębie-Zdrój urbanonymy in terms of this opposition, it was indicated what, from the perspective of Jastrzębie-Zdrój realities, should be understood as *central* and what as *peripheral*. The chapter ends with considerations on the author's *spa/mining* opposition. Due to the specific history of the city, both spa and mining activities developed very dynamically. The institutions existing in a paralel have left a lasting mark on the urban nomenclature of Jastrzębie-Zdrój, as presented in the analysis carried out from the perspective of this dichotomy.

The fifth chapter is a dictionary of individual types of propria, existing in the past and present in Jastrzębie-Zdrój. The introduction to this part of the work is a subchapter concerning the assumptions and principles of constructing dictionary entries. Then, in aplhabetical order, the names of streets, avenues, roundabouts, districts, housing estates, other inhabited and uninhabited areas, as well as propria of squares in Jastrzębie-Zdrój were presented. The dictionary entry consists of a presentation of the onym, its old forms and variants, the location of the denotation, the date of granting the name of the object,

information about the form, origin and motivation of the proprium and source confirmation of the name.

The dissertation ends with a summary of research results, conclusions and statistical data.

The material collected on the basis of various sources, such as old documents, maps, address books, draft laws and resolutions of the city council, as well as a result of field exploration, amounts to 1130 names. The most numerous type of propria in Jastrzębie-Zdrój are the names of communication facilities. Proprias of important points in the city, as well as ojkonyms, are also characterized by a large number. However, taking into account semantic and motivational classification, the most common group of names are realistically motivated location names. This is due to the high percentage of onyms of bus stops and railway stations. It i salso worth emphasizing that almost every fourth name has a commemorative function. The third largest class of propria are the characterizing names. Structurally, Jastrzębie-Zdrój's urbanonyms remain uniform. Almost half of the names from the excerpted material are names in the form of nouns in the nominative case. Also, there is a large number of single-component names in the form of adjective and multi-component proprias in the forms of nouns in the genitive case, which is related to the large amount of commemorative names occuring in the city.

Although in the first stage of creating the city, the names were uniform, which suggests blurring of the connection between the city and the region, in recent years there has been a tendency to emphasize the local and the Silesian character of the city. It i salso worth mentioning that the center's prestige is maintained, which is related to the practice of giving commemorative names in this area of the city. The outskirts, on the other hand, contains a large number of proprias with a less prestigious, mainly characterizing motivation. Going furhter, it is worth emphasizing the attempts to preserve the spa tradition in the city, which is reflected in numerous onyms reffering to the former spa. Despite this, there is also a large number of names emphasizing the mining character of the city, which is reflected primarily in the larger group of named urban facilities, such as coal heaps and coal mines.

It seems, however, that the names of Jastrzębie-Zdrój in terms of semantics, motivation and structure do not differ from the names of larger cities with a longer history. In many cases, similar types of urban objects also appear. However, the urban nomenclature of Jastrzębie-Zdrój introduces new classes of the names of objects, such as sanatorium facilities,

coal heaps and coal mines, which have not been in the field of interest of onomasts dealing with urbanonymy until now. Moreover, in one city there are names referring, on the one hand, to a health resort and, on the other hand, to the mining industry. More often names are being created, referring not only to the local reality, but also Silesian tradition and culture. This allows to observe a new naming trend in the city, which was originally a place of recreation, and in the next stage of its history it was mainly an area of work and residence for newcomers from various parts of Poland. This work is a contribution to further research on the culture and history of Jastrzębie-Zdrój.

keywords: Jastrzębie-Zdrój, onomastics, cultural linguistics, urbanonymy, urban nomenclature, cultural oppositions